De socialisten: Personen en stelsels
Deel 4: Het tijdvak tusschen de jaren 1830 en 1850, tweede helft: Engeland en Duitschland

H.P.G. Quack

bron

H.P.G. Quack, *De socialisten: Personen en stelsels. Deel 4: Het tijdvak tusschen de jaren 1830 en 1850, tweede helft: Engeland en Duitschland*. P.N. van Kampen & Zoon, Amsterdam 1912 (3de druk)

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/quac001soci04_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

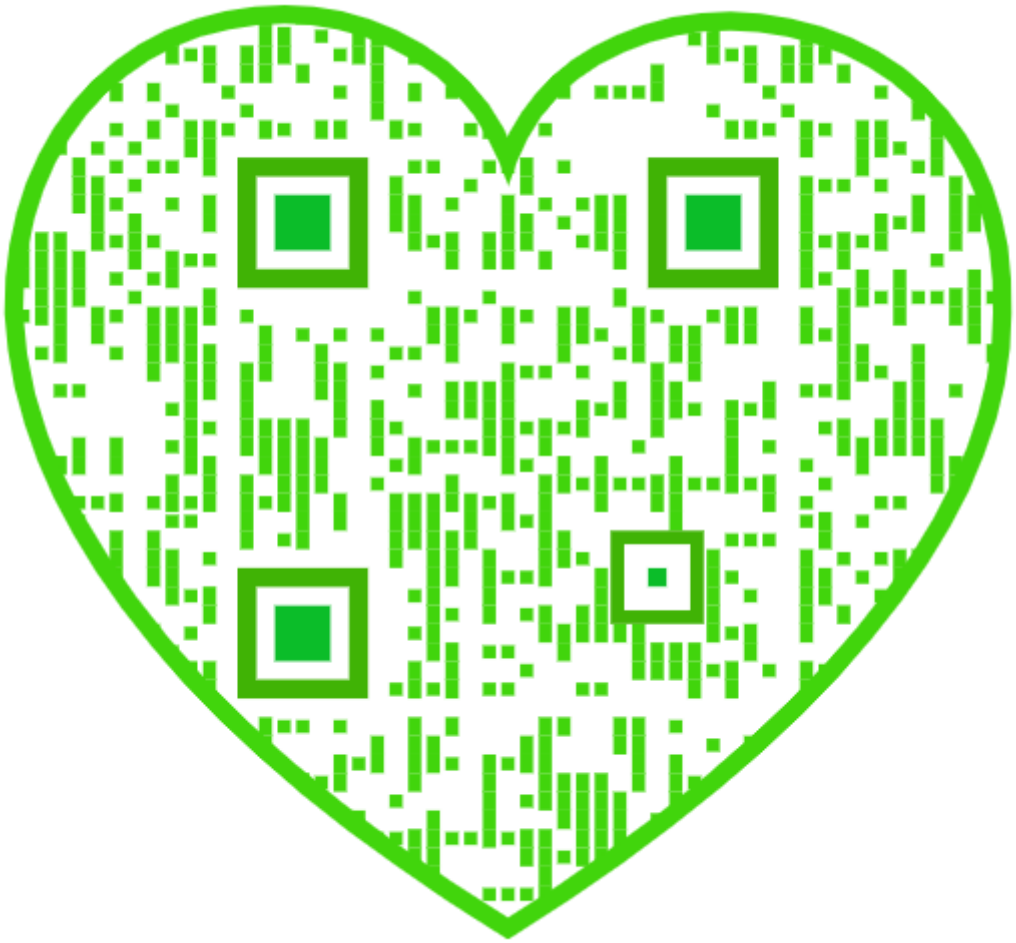

Hoofdstuk X.
De Engelsche schrijvers tegen de zich vestigende plutocratie.

I.

Daar is in het verhaal, dat de ontwikkeling der ideeën van het socialisme in het Engeland der eerste veertig jaren der negentiende eeuw moet beschrijven, altijd een ‘vergeten hoofdstuk’. In het tijdvak tusschen de jaren 1820 en 1840 slaat de historiograaf, die dan volledig zijn aandacht wijdt aan wat Robert Owen in die jaren wrochtte en schreef, geregeld over, gaat hij voorbij, enkele zeer merkwaardige personen, die tegen den economischen stroom poogden in te roeien. De meesten van hen bleven staan op eigen terrein ter-zijde, doch op een afstand, van Robert Owen. Toen de plutocratie, volgens de lijnen door Malthus en Ricardo getrokken, als stelsel in Engeland zich vestigde, gingen eenige schrijvers dadelijk hun protest indienen. Een van hen, Charles Hall, stiet reeds in 1805 zijn kreet uit. Doch de overigen begonnen hun uitéénzetting te formuleeren in het sterfjaar van Ricardo, in 1821. Sinds gaven de jaren die volgden telkens pamfletten of boeken der auteurs van die groep. Het baatte hun echter niet veel: de heerschende meening van den dag ignoreerde hen veelal of liet hen praten. Een later geslacht in Engeland zou weinig van hen vernemen. Dikke mist omgeeft de figuren, en de boeken die zij schreven zijn haast onvindbaar. Toch krijgt men soms onverwacht een kijk op die groep. - In de merkwaardige autobiografie, die John Stuart Mill schreef, leest men (op bladzijde 123 en volgende der editie van 1873) dat hij tusschen de jaren 1825 en 1830 in geregeld debat was met hen, die hij, zonder op de *nuances* te letten, en ze over één kam scherende, Owenisten noemt. Wij hebben daarop de aandacht gevestigd in ons tweede deel pag. 278 en volgende. Later zou Marx - gelijk wij in ons vijfde deel zullen vermelden - de boeken van die auteurs lezen en hun argumenten voor zijn doel gebruiken.

Er is dus aanleiding te-over, van de denkbeelden dezer Engelsche auteurs kennis te nemen. Wij deden ons best hun geschriften meester te worden, en zullen trachten achteréénvolgens hun verbleekte figuren in lijn en kleur wat op te frisschen.

Voor wie goed en scherp de bladzijden leest, die deze auteurs in 't licht hebben gegeven, is het duidelijk, dat allen of bijna allen de eerste impulsie tot het vormen en kweeken van hun socialistische gedachten hebben ontvangen uit de lectuur van Godwin. Zijn boek over ‘Politieke Rechtvaardigheid’ van 't jaar 1793 en zijn latere studie over de bevolkingsquestie heeft al die jongeren geprikkeld en aangespoord[1)]. Van tijd en wijlen beroepen zij zich uitdrukkelijk op zijn naam. Zijn pleidooi voor economische gelijkheid van allen, zijn protest tegen usurpatie van 't eigendom door enkelen, zijn hoog houden der vrije persoonlijkheid van een ieder, zijn versmading van den dwang van een Staat, zijn beroep niet op geweld maar op rede, wordt door allen gedeeld. Zijn waarschuwing tegen opéénhooping van rijkdom wordt door allen herhaald, want zij weten te-goed, dat, sinds de groote industrie haar vaart heeft genomen, productie van rijkdom te-gelijkertijd productie van ellende wordt. Dit alles had Godwin in zijn tijd reeds gedemonstreerd. En waar Godwin kalm, helder, ja eenigszins droog had betoogd, dáár had zijn jonge, edele schoonzoon Shelley, van Gods genade dichter, gloed aan zulke stellingen gegeven en gedichten gestrooid, die lijfspreuken zouden worden voor de opstandelingen van den geest. Hoe klonken die verzen als metalen klokken! Wij denken nog niet zoozeer aan zijn gedicht van het jaar 1819: ‘The Masque of Anarchy’, naar aanleiding der slachting bij Manchester op het Peterloo-veld, waar door bereden manschappen mannen en vrouwen, die een arbeiders ‘reform-meeting’ bijwoonden, bloedig waren uitéengejaagd, het gedicht met het refrein: ‘Schudt uw ketenen af; Gij zijt velen, zij zijn weinigen’, - maar in onze ooren dreunen als klaroengeschal die vele rhythmische strofen welke in al zijn vroegere gedichten, te beginnen met ‘Queen Mab’, van 't jaar 1813, de zege der gelijkheid en het recht van den arbeid profeteerden[2)]. Trouwens in zijn opheldérende proza-aanteekeningen van ‘Queen Mab’ had Shelley uitdrukkelijk

1) Zie over Godwin uitvoerig ons eerste deel der ‘Socialisten’, pag. 426 en volgende.
2) Denk bijv. aan deze strofe uit ‘Queen Mab’ (Afd. V):

‘A brigther morn awaits the human day,
When every transfer of earth's natural gifts
Shall be a commerce of good words and works;
When poverty and wealth, the thirst of fame,
The fear of infamy, disease and woe,
War with its million horrors, and fierce hell,
Shall live but in the memory of time,
Who, like a penitent libertine, shall start,
Look back, and shudder at his younger years.’

Zie overigens over de beteekenis van Shelley voor de sociale geschiedenis mijn opstel ‘Rondom Prometheus’ opgenomen in den bundel ‘Uit den Kring der Gemeenschap’, 1899, pag. 359 en volgende.

den arbeid als éénigen productie-factor genoemd. Lees slechts de toelichting bij den versregel: ‘And statesmen boast of wealth.’

‘Er is - zegt dáár Shelley - geen andere wezenlijke rijkdom dan de arbeid van den mensch. Engelsche hervormers varen uit tegen al de “sinecures”, - maar de ware pensioenen-lijst is de rente-tabel van de grondbezitters: rijkdom is een macht die overweldigd is door de weinigen, om de velen te dwingen te hunnen bate te arbeiden. De wetten, die dit stelsel steunen, ontleenen haar kracht aan de onwetendheid en lichtgeloovigheid der slachtoffers: zij zijn het resultaat van een samenzwering der weinigen tegen de velen, die op hun beurt deze pre-eminentie moeten koopen met het verlies van waarachtig geluk.’

Die gedachten en gedichten van Godwin en Shelley werkten en gingen gisten in de breinen van enkelen in Engeland. Die enkelen waren in getal zeer weinigen. Wij, die thans hun vergeten en vergeelde, onder het stof bedolven paperassen lezen, meenen daarin iets te bespeuren van een lente in het begin van het leven der negentiende eeuw; een lente, zooals een Thoreau in zijn Walden die reeds in de ontwikkeling van sommige schijnbaar doode kruiden zag, vóórdat de natuur kracht en pracht in vollen bloei zou ten-toon spreiden. Inderdaad is die lente voor Engeland een ‘verborgen lente’ geweest. De koude winden van egoïsme en onverschilligheid zijn over die kruiden heêngegaan, en ter-nauwer-nood is iets, dat naar kleur of licht zweemde, uit het kil verdroogde blad later te voorschijn gekomen. Het is waar, de ondergrond scheen een oogenblik niet ongunstig voor het opkomen van dat verborgen leven. Het was de tijd dat, door de toepassing van den stoom op het werktuig, de productie-verhoudingen in Engeland zich hadden gewijzigd. De maatschappelijke vormen en gewoonten veranderden in de arbeidswereld. Het werktuig raakte weg uit het huis en uit 't eigendom van den arbeider, om als groote machine eigendom te worden van den kapitalist, voor wien die arbeider een vreemde, een cijfer was. Aan den anderen kant kwam juist op een stand van loon-arbeiders met eigen belangen. In plaats van den gezel, die vroeger aspirant-patroon was, kwam de arbeider, wiens aspiraties nooit uitliepen op het patroonschap, maar enkel op arbeiders-voorwaarden, die zijn eigen leven en dat der zijnen niet krenken maar verheffen moesten. En in tegenstelling van de vroeger niet overtalrijke gezellen groeiden de cijfers der arbeiders - verband houdende met de stoom-machine in de fabrieken - aan tot een krioelende massa. Er was dus in tweederlei opzicht iets anders dan vroeger: vooreerst zag men de massale productie der industrie en ten-andere het optreden der vele arbeiders als stand. Aan die twee nieuwe elementen of factoren hadden langs onzichtbare draden de ideeën-korrels, door Godwin en Shelley gestrooid en door jongere intelligenties en harten gedragen, zich kunnen hechten, om een nieuw kleed voor eene harmonieuse samenleving te weven. De ondergrond van beneden had kunnen bevrucht en bestraald worden door de ideeën uit de hoogte.

Maar het werd geheel anders. Het wreede maatschappelijk leven lachte om dien droom.

De praktijk der samenleving ging een glad tegenovergestelde richting op, zich vastklampende aan wat de economisten dier dagen leeraarden. Die economisten hadden eigenlijk enkel oogen voor den kapitalist-ondernemer, die eigenaar was der stoom-machine, waaraan de arbeiders als toevoegsel werkten. En de gansche maatschappij der werkgevers volgden gehoorzaam die lessen. Het werd een vaste school: de school van Malthus en Ricardo. Niet zoozeer alsof Malthus en Ricardo met zooveel woorden al de hardheden onderwezen, die nu een halve eeuw zouden worden toegepast; neen, zoowel Malthus en Ricardo zouden wellicht daarvoor zijn teruggedeinsd, maar met logische gevolgtrekking werden de ijzeren consequenties uit de door hen gestelde premissen getrokken. En geharnast stond weldra dáár op pooten de leer der plutocratie. Het was vooral Ricardo die hier de aandacht trok. De leer van Malthus leidde al te duidelijk tot monopolie en uitsluiting: zij was al te naïef een vingerwijzing voor de armen, dat zij den bezittenden het bestaan niet lastig of onmogelijk zouden maken. Zij miskende al te zeer de waarheid, dat elk nieuw geboren kind, mits goed geleid, een factor van productie is. Zij wilde niet erkennen den rijkdom van den aanleg der menschelijken ziel[1)]. De arme arbeiders voelden dat hier geen verstandhouding mogelijk zou zijn. Maar met Ricardo was toch eenigermate nog te spreken door hen, die tegen de leer der plutocratie zich wilden aangorden. Ricardo had de wet der daling van het aandeel van den arbeid in het product van grond, kapitaal en arbeid aangewezen, maar te-gelijkertijd aangetoond, dat het bij de vraag naar loon-daling of rijzing niet aankomt op absolute veranderingen, maar op de feitelijk wisselende veranderingen in de verhouding tusschen de aandeelen van arbeiders, grondeigenaars en kapitalisten. Aangevuld en gedragen door het beginsel, dat ook volgens hem, onder zekere restricties, de menschelijke arbeid de oorsprong was en bleef der ruilwaarde, was in zijn stellingen nog wel een aanknoopingspunt te vinden voor socialisten, die aan Godwin en Shelley geloofden. Bernstein heeft in zijn bekende boeken (bijv. ‘Die Voraussetzungen des Socialismus’, 1899, pag. 40) de formule gebruikt, dat de socialisten de deductie van Ricardo tegen de economisten keerden. Tegenover de economie van het kapitalisme poogden zij - aldus zegt dezelfde Bernstein in zijn ‘Documente des Socialismus’, deel I, pg. 14 - een socialistische economie vast te stellen. In dien zin spreekt men zelfs van een R i c a r d i a a n s c h s o c i a l i s m e . Het was toch duidelijk, dat volgens de Ricardiaansche opvatting

1) Denk om de regelen van Shelley uit zijn ‘Queen Mab’ (5e Afdeeling):

‘How many a rustic Milton has passed by,
Stifling the speechless longings of his heart,
In unremitting drudgery and care!’

kapitaalwinst en grondrente zouden opgevat worpen als een aftrekking, een fragment, van de totale som der arbeidswaarde. Welnu, het kwam er dus slechts op aan, zich te verzetten tegen de te groote prélèvementen, die grondrente en kapitaalwinst vorderden. Werd op dat terrein de kamp overgebracht, dan lostte zich het socialisme op in een strijd tegen de overmacht der rente in elken vorm, straks tegen de rente-zelve. Het werd een verweer tegen de heffingen van het verleden op den tegenwoordig in gang zijnden arbeid van de menschelijke persoonlijkheid.

Inderdaad werd dit in 't algemeen, en behoudens zeer marquante uitzonderingen, de leuze van hen uit het ‘vergeten hoofdstuk’, wier geschriften wij zullen gaan behandelen.

Zij doen hun uiterste best een wenteling der geesten en gemoederen van hun tijd te bewerken en in 't leven te doen treden. De economische leer van hun tijd ging uit op de vaststelling van wat wij noemen: de kapitalistische wereld-orde. Het in de industrie en den handel gestoken kapitaal wist zijn belang als het éénige, alles beheerschende belang bij een volk te doen gelden. Kapitaal gaf aanleiding en verlof tot arbeiden: anders was er geen arbeid. Als men de beschikking van dat kapitaal niet gehoorzaamde, was het lot der werklieden beklagenswaardig. Er behoefde geen gevangenis of dwang hier toegepast te worden, maar de vrijheid-zelve was straf: de vrijheid om te sterven van honger. Het begrip dat de menschelijke arbeid bron en schepper van alle producten was, zooals Godwin en Shelley hadden verkondigd, werd als een literaire frase beschouwd. Daarentegen werd zeer positief aanvaard het dogma: dat arbeid een koopwaar was en als zoodanig stond onder de heerschappij van vraag en aanbod. Onder den invloed der wijziging van de productie-vormen der eeuw was een stand van personen ontstaan, die geboren werden als arbeiders en verwachten konden als arbeiders te sterven. Van dien stand was de arbeid de éénige rijkdom. Al naar mate hij gevraagd was, werd het cijfer dat men daarvoor gaf iets grooter; was de vraag echter weinig, dan daalde - daar het aanbod van dien stand altijd en altijd klom - het loon. Een klein deel der menschheid op aarde: de groep der grondeigenaars en kapitalisten legde op die wijze beslag op het resultaat der productie en scheepte de groote meerderheid met een karig onderhoud af. De aarde en haar volheid heette aan de menschheid te zijn gegeven, maar inderdaad waren het weinigen, die deze volheid voor zich wisten te reserveeren. Tegenover deze kapitalistische beschouwings-wijze stelden nu onze Engelsche socialisten den eisch, dat de arbeider, wat hij ook verrichtte, het aan zijn arbeid overeenkomstig equivalent van een behoorlijk leven zou ontvangen. Zij gingen verder. Zij betoogden, dat niet vraag en aanbod, maar het toereikende en voldoende loon: loon naar werk, de hoeksteen moest zijn der sociale leer.

Zij wilden daarbij, dat in het gansch bedrijf der menschen het leven edeler, onzelfzuchtiger zou worden opgevat. Het was, alsof het stoomgehijg niet enkel de armoedige loon-dienaren versufte en met grofheid overtoog, maar of het te-gelijkertijd de zoogenaamde

intelligente standen onvatbaar maakte, van de hoedanigheden der menschen de hoogere te waardeeren. Een economist van den goeden stempel zag in elk mensch iemand die ten-koste der anderen vooruit wilde komen. Zóó was het goed, dacht hij. En daarom moedigde hij overal den industrieelen wedijver aan. Verstand diende in de allereerste plaats, om een plaats boven zijn stand te verkrijgen. Iets zeer plats werd door de economisten voorgedragen. Een zeer benepen, het hart toeknijpende atmosfeer werd door hen verspreid. Hoort bijvoorbeeld de volgende woorden van den populairsten Engelschen verkondiger der staathuishoudkunde van dat tijdperk, van M'Culloch[1)]. Wij gelooven - dus luidt het bij hem - dat de groote ongelijkheid van fortuin, die altijd in dit land heeft geheerscht, machtig er toe bijgedragen heeft om een geest van uitvinding en vlijt onder de minder rijke klassen op te wekken. Het is niet altijd omdat iemand volstrekt arm is, dat hij bij voortduring vlijtig en economisch zich betoont: hij kan reeds aanmerkelijken rijkdom hebben verworven, maar hij gaat voort met onverzwakte energie gebruik te maken van alle middelen, ten-einde door vermeerdering van zijn fortuin zich op één lijn en rang te kunnen plaatsen met de groote landbezitters en met hen, die den toon in de maatschappij aangeven in alles wat de uitgaven raakt. Geen fabrikant of koopman, wien het in 't leven is meêgeloopen, vindt dat hij genoeg heeft, totdat hij voldoende bezit om ongeveer in denzelfden stijl te leven als de rijksten van zijn omgeving. Zij, die onmiddellijk op lager trap staan beneden die rijken, worden weder als 't ware een standaard tot welke de alsdan op hen volgende klasse zoekt te stijgen. Deze impulsie breidt zich zóó voort tot op de laagste klassen, welker leden altijd bezig zijn door vlijt, handigheid en geslepenheid zich tot hoogere plaatsen in de maatschappij op te werken. Ware een minder groote ongelijkheid van fortuin onder ons, dan zou er veel minder wedijver wezen, en de arbeid zou niet met zulk succes worden gedreven. Het moge waar zijn, dat die begeerte, om met de rijken en vermogenden te wedijveren en mede te doen, in berispelijken zin te vèr kan worden uitgestrekt, maar het kwaad dat daaruit ontstaat is slechts een geringe afwijking van den weldoenden invloed der machtige aansporing tot opwekking onzer gaven van uitvinding en tot bevordering van onze begeerte om op te klimmen in onze maatschappelijke positie, die de oorsprong is van al wat groot en hoog is (‘*the desire to mount in the scale of society, which is the source of all that is great and elevated*’). Het is daarom, dat wij moeten afkeuren een stelsel als de wet van gelijk erfrecht, zooals die in Frankrijk na de revolutie is ingevoerd, kortom elk systeem, dat de strekking heeft, de fortuinen gelijk te maken. Juist aan de omstandigheid dat wij in Engeland zulk een wet niet kennen, en bij ons gewoonten zich

1) Op deze bladzijden van M'Culloch werd vooral de aandacht gevestigd door Charles Bray in zijn ‘Philosophy of Necessity’, Editie 1841, vol. II pag. 456.

doen gelden van een geheel tegenovergesteld karakter, zijn wij geneigd een aanmerkelijk deel van onzen grooteren rijkdom en arbeidslust toe te schrijven. Zoo zijn wij ook geneigd te gelooven - hoe paradoxaal 't moge klinken - dat de belastingen, waaraan wij onderworpen zijn, ten-minste tot nu toe, gunstig geweest zijn voor den vooruitgang van den arbeid. Het is niet voldoende, dat iemand de middelen heeft om een hoogere plaats te krijgen in de wereld van zijn omgeving; neen, hij moet in zulk een toestand zijn gesteld, dat, tenzij hij gebruik maakt van al zijn energie, hij naar een lager rang wordt afgeworpen. Dit nu bewerkt de belasting. Aan de begeerte om in de wereld vooruit te komen, die in de borst van ieder mensch is geplant, wordt nu toegevoegd de vrees om te dalen, en deze twee beginselen saâmgevoegd brengen resultaten voor, die elk der twee op zich-zelf niet zou hebben uitgewerkt.'

Dit was de redeneering in de school der economisten. Het was de consequente doorvoering van het economisch individualisme. Te rijzen in de schaal van 't leven was voor elk individu 't hoogste. De mensch had alléén voor zich-zelf te zorgen. De mede-menschen waren voor hem slechts een punt van vergelijking, waarboven hij, door vlijt en handigheid, moest zien te komen. Het was 'the struggle for higher life', de worsteling in de maatschappij, waar men zich door heên moest slaan. Het 'help-u-zelf' van de wereld der heeren Samuel Smiles & Co. Tegen deze orde van denkbeelden traden nu de socialisten, die ik ga behandelen, op. Zij veroordeelen met al hun kracht de begrippen: zelfzucht en zelfgenoegzaamheid, die in deze sfeer der economie in hun tijd den doorslag gaven. Zij deden van hun kant een beroep op ethische beginselen. Aan elk vast te stellen recht in economischen zin moest allereerst, meenden zij, de zedelijke grondslag voorafgaan. Zoolang de macht van het kapitaal den arbeid tegen te veel vermoeienis, te weinig leeftocht, en bijna volkomen ontbering van levensgenot opeischt, missen, naar hun inzicht, de economische rechtsregelen den zedelijken grondslag voor haar stelling. Wat hen-zelven betreft, zij gingen getuigen van een wereld, waarin men niet meer op elkander zou gaan loeren[1)], om elkander voorbij te streven, maar waarin men elkander zou helpen en opbeuren, om te-zamen de taak van het leven te volbrengen, met één woord: zij predikten de oude leer van 't Christendom, de broederschap.

Hoe zij in detail die leuze ontvouwden en verdedigden, zullen wij nú bij elk der te behandelen personen en stelsels nagaan. Behalve den vóórlooper Charles Hall zullen wij acht personen pogen te teekenen: een anoniemen briefschrijver aan Lord John Russell,

1) Zie Prediker V vers 7 (nieuwe vertaling): 'Indien gij afpersing van den arme en ontduiking van het recht en gerechtigheid in het landschap ziet, verwonder u over de zaak niet: want de eene aanzienlijke loert al meer dan de andere, en andere aanzienlijken loeren weder op hen.'

Piercy Ravenstone, Thomas Hodgskin, William Thompson, John Francis Bray, Charles Bray, John Gray en John Minter Morgan. Wij glimlachen terwijl wij het woord: teekenen gebruiken. Want van de meesten dezer personen is niet veel, van enkelen niets bekend. Wat zouden wij gaarne van John Francis Bray meer willen weten dan dat hij een werkman, van Piercy Ravenstone dan dat hij tot den stand der geletterden behoorde! Maar de samenleving van hun tijd is voor de meesten hunner bij uitstek minachtend geweest. De maatschappij om hen heên liet hen praten. ‘Hoor mij aan,’ schenen zij te roepen. ‘Zeg mij eens.’ Maar men zeide niets, men antwoordde niets: de wereld ging haar onverschilligen gang. De economisten zagen dat de woorden van die eenigszins zonderlinge gasten geen weêrklank vonden, protesteerden nu niet, daagden de schrijvers niet voor hun vierschaar. Want anders was er slechts kans, dat er juist door hun tegenspraak ‘onverdiende’ aandacht aan dat schrijven werd gewijd. Men zweeg hen dood. De menigte der arbeiders was in hun dagen niet aanééngesloten, had geen organen, vernam niets van hen. Toch zijn hun uitingen - men kan het b.v. bij Lord Brougham, bij James Mill, in anderen zin bij George Eliot opmerken - wel degelijk verstaan. Hun woorden waren voor de toongevers en lofredenaars der economische maatschappij vreemde, storende gedachten. Zij brachten slapeloosheid in het rustig appartement van den advocaat der rijken, en in de zolderkamers van romandichters. Zij deden enkele dwepende naturen er aan twijfelen, of het grondbeginsel van het Christendom: de broederschap wel te verwerkelijken was in een kapitalistische maatschappij, zelfs al werden dan ook sommige uitwassen dier maatschappij weggenomen. Zij wekten bij edel aangelegde naturen weemoed en droefheid bij de opmerking, dat de eeuwen zich opstapelen met steeds nieuwe vormen van exploitatie en verdrukking. Zij deden toch hier en dáár - men kan het aan 't leven van een John Stuart Mill toetsen - den twijfel opkomen, of werkelijk de in zijn tijd bijéengebrachte verzameling van huisbakken vertelsels wel waard was een wetenschap der staathuishoudkunde te heeten. Zij drongen tot een bestrijding van de feodaliteit van het geld.

Het opkomen en te-voorschijn treden van deze figuren in Engeland tusschen de jaren 1820 en 1840 was niet wat men tegenwoordig noemt: een mooie opbloei. Zij hadden ook geen volle kracht, daar zij niet, als in Frankrijk b.v. de Saint-Simonisten of Fourieristen, vereenigd optraden. Zij wisten eigenlijk niet veel van elkander af. Het was alsof een geest over Engeland was heêngegleden, van zee tot zee, en nu als bij toeval, hier in dit huis, dáár in dat huis, socialistisch zaad had gestrooid. Wij hadden wellicht nog andere figuren even kunnen schetsen: b.v. een T.R. Edmonds (van het Trinity College te Cambridge) die in 1828 een boek schreef, getiteld: ‘Practical Moral and Political Economy’; b.v. George Combe, den broeder van den bekenden Abram Combe, die in zijn verschillende boeken: ‘The Constitution of Man’ en ‘Moral Philosophy’ telkens fragmentarisch zich in

dezen nieuwen geest uitliet[1)]; maar welbezien, waren Edmonds en George Combe toch meer sociale dan wel socialistische schrijvers, en hebben wij hen dus hier voorbijgegaan. Trouwens het getal der door ons geschetste figuren is voor ons doel voldoende. Deze uit het duister voorttredende gestalten, schemerende gedaanten, leveren in hun uitingen al de kanten, de facetten van het later zich ontplooiend socialisme. Zelfs de aanloop tot collectivisme ontbreekt niet. Het is de werkman John Francis Bray, die deze noot aanslaat. En de geweldige scheuring van het socialisme der toekomst in eigenlijk gezegd socialisme en in anarchisme wordt al nu dadelijk gevonden in de tegenstelling van Hodgskin en Thompson. Zóó kan hun bijéénvoeging, die overigens vrij los is, gelden als groepeering, als groep, en passen wij dat woord - dat anders min of meer oneigenlijk is, daar de personen elk op zich-zelf stonden - zonder al te veel gewetenswroeging op hen toe. Thans zijn zij allen min of meer vergeten. Trouwens zij misten één voorwaarde van opkomst en bloei. Zij werden niet lastig gevallen of vervolgd. Het is het loon van martelaren, maar tevens de waarborg der toekomst hunner leer, dat zij aan vervolging bloot staan. ‘Die Wenigen’, zegt Goethe in zijn Faust:

> Die thöricht g'nug ihr volles Herz nicht wahrten,
> Dem Pöbel ihr Gefühl, ihr Schauen offenbarten,
> Hat man von je gekreuzigt uud verbrannt.

Maar dat kruis en die brandstapel waren dan ook voor het duurzame van hun leer een uitgangspunt. Onze helden echter bleven onvervolgd en onbekend. Doch hun woorden en uitingen zijn innig gemengd en als opgenomen in de diepe onzichtbare geestes-stroomingen, die den gang der meeningen allengs wijzigden. In het geldzoekende Engeland der 19e eeuw gaat er, in de jaren vóór het uitbreken van het Chartisme, van hun groep een rein en stil licht uit. Zij vormen met hun allen een soort schemerenden, doch toch nog veelkleurigen regenboog, die van uit de hoogte op den ‘duisteren achtergrond der dingen’ in Engeland gespannen wordt.

Zij leveren een protest tegen de plutocratie: dát is hun beteekenis en hun taak. En een zeer eigenaardig protest. Want tegen Ricardo, den apostel der zich tot plutocratie ombuigende economie, spelen zij Ricardo uit. Zij nemen de kern zijner waardeleer bij het woord, accepteeren zijn stelling: dat de ruilwaarde van alle goederen, wier hoeveelheid voor onbeperkte vermeerdering vatbaar is, niet enkel in de eerste stadiën van de maatschappij,

1) Over George Combe, den frenoloog, zie ons tweede deel der ‘Socialisten’. Zie ook zinsneden van hem in John Gray ‘The social System’, 1831, pag. 47/48, in Thomas Hodgskin ‘The Right of Property’, 1837, pag. 153/154, en in Charles Bray ‘The Philosophy of Necessity,’ 1841, vol. II, pag. 414-417.

maar ook later - altijd wanneer de verhouding tusschen den arbeid en het aangewende kapitaal als een constante factor wordt gedacht - bepaald wordt door de hoeveelheid arbeid aan elke der onderling te ruilen zaken besteed. Arbeid was, volgens Ricardo, wel niet zoozeer de absolute, maar toch zeer bepaald de relatieve waarde-bron. De richting der waarde-bepaling werd door Ricardo enkel in den arbeid gezocht. De oorsprong der ruilwaarde moet, volgens hem, uitsluitend gevonden worden in de productie-kosten, zij het in de productie-kosten onder de minst gunstige productie-voorwaarden. Maar indien dat waar is - en onze socialisten onderschrijven deze uitspraak van Ricardo - waarom wordt dan de arbeid, de eigenlijke bron der waarde, zoo slecht beloond? Zou het ook kunnen zijn, dat andere bijkomende factoren, die ook bij de productie in aanmerking kwamen en komen, zich een onevenredig groot deel van de waarde hebben weten toe te eigenen?

Die vraag, welke zij van uit den Ricardiaanschen opzet der waarde-leer deduceeren, laat hun geen rust. Als zoekende zielen gaan zij op reis om een bevredigende oplossing op die vraag te bekomen. Op hun dwaaltocht vinden zij allerlei verrassende, vreemde gegevens. Zij leggen de hand op de omschrijving: dat producten niet anders zijn dan geconcentreerde arbeid. Zij ontdekken de formule der meerwaarde. Zij stuiten overal reeds op den uit de productie-verhoudingen voortkomenden klasse-strijd. Zij wijzen er op, dat het kwaad voor den stand der arbeiders hierin vooral bestaat, dat den kapitalistischen ondernemer altijddoor reserves van ongebruikte arbeiders-massaas ten-dienste staan. Zij zetten uitéén, dat de arme arbeiders de rijke niet-werkenden onderhouden en voeden, en niet omgekeerd, zooals een burgerlijke wereld meent. Zij komen voor den dag met het betoog, dat de rijkdom der rijken niets anders is dan de periodieke uitkeering der arbeidende klasse aan die rijken. Zij doen twijfelen aan de waarachtige substantie van het kapitaal, wanneer het aan zich-zelf zou worden overgelaten, en nemen hier reeds - wanneer zij den dwazen eeredienst hunner eeuw aan dat kapitaal willen brandmerken - het woord ‘idool’ op de lippen.

Bovenal wijzen zij - al is hun kennis in dit opzicht gebrekkig - op de historische evolutie der maatschappij. Het zijn de machtsverhoudingen die zich van lieverlede tot rechtsverhoudingen ontwikkelen. Thans staan wij - zóó zeggen deze socialisten - nog midden in de machtsverhoudingen. Nog altijd domineeren grondrente en kapitaalwinst. Maar de tijd zal aanbreken, dat die twee aanspraken van grond en kapitaal meer en meer zullen erkend worden als een roof op het product van den arbeider. De arbeider zal en moet de volledige opbrengst van zijn arbeidsproduct hebben. De levenden zullen niet altijd meer beheerscht worden door de krachten van het verleden. In onze maatschappelijke samenleving geldt in letterlijken zin het woord van de Fransche jurisprudentie: ‘le mort saisit le vif.’ De dooden grijpen nog altijd de levenden en hun producten. Maar in de Heilige Schrift staat reeds geschreven

het woord: laat de dooden hun dooden begraven. De levenden hebben recht op het leven en op de vrucht van hun arbeid. Het doel van het streven moet dus zijn eene betere verdeeling van het inkomen der maatschappij te verkrijgen. Het is niet noodig - aldus redeneerden deze Engelschen - bij dit vraagstuk toe te geven aan droomen van utopisten of zelfs aan verheven voorbeelden van idealisten. Vasari, de kroniek-schrijver der Italiaansche schilders en beeldhouwers van het tijdperk der Renaissance, weet ons het volgende te verhalen van Donatello, den schepper van den St. George. Wanneer de groote Donatello - zoo zegt Vasari[1] - met zijn gezellen een bronzen beeld goot, was hij de ziel van het werk. Den prijs, dien hij daarvoor kreeg van den vorst of van zijn medeburgers, legde hij in een mand, die men met een katrol aan een balk van het atelier opheesch. Elke gezel liet het hijschkoord op zijn beurt zakken en nam uit de mand wat hij noodig had. De verdeeling behoeft intusschen niet zoo ideëel te geschieden. Er zijn meer beleidvolle en toch rechtvaardige wijzen van distributie van het inkomen. Trouwens Vasari vermeldt, dat Donatello op zijn ouden dag onderhouden moest worden door zijn medeburgers.

Ook de verdeelings-methoden der socialisten dezer Engelsche groep hebben intusschen tot nu toe weinig bijval gevonden of baat der menschheid aangebracht.

Het is dus natuurlijk vrij droef al wat wij in dit ons hoofdstuk samenbrengen.

De ‘Prediker’ had gelijk toen hij (I vers 18) opteekende: ‘Wie kennis verzamelt, verzamelt smart.’

II.

Charles Hall opent, met een lichten vóórsprong, de rij der socialisten, die wij gaan behandelen, reeds in het jaar 1805. Hij was een arm Engelsch geneesheer, die van 1739 tot 1819 leefde, en in zijn jeugd ook andere landen had bezocht. Zijn studie-jaren schijnt hij voor een deel in ons land te hebben doorgebracht. Wij vonden ten-minste in het (ten jare 1875) uitgegeven Album der Leidsche studenten vermeld, dat 30 Mei 1765, onder het rectoraat van professor F.W. Pestel, Carolus Hall uit Engeland, toen 26 jaren oud, bij de Leidsche medische faculteit als student was ingeschreven. In de geneeskundige praktijk der buurten van Londen was hij op het einde der achttiende en het begin der negentiende eeuw werkzaam. Hij gaf zelfs in 1785 een medisch handboekje uit, met een naschrift over de behandeling bij hondsdolheid. Overigens worstelde hij met ellende en ongeluk. Bitter weinig is verder van zijn leven bekend. Slechts de schrijver van een in 1834 uitgekomen geschrift: ‘Hampden in the Nineteenth Century’

1) Men herinnert zich het aardige gebruik dat Anatole France in zijn ‘Bergeret à Paris’ van dit verhaal van Vasari maakt. Zie ook zijn ‘Opinions sociales,’ I, 1902, pag. 50.

vertelt op bladzijde 20 het volgende van hem. Na melding gemaakt te hebben van Charles Halls boek van het jaar 1805 - waarover wij zoo aanstonds zullen spreken - vervolgt hij zijn verhaal op deze wijze: ‘De auteur was in zeer kommerlijke omstandigheden. Zijn werk werd uitgegeven zonder eenige hulpmiddelen om het bekend te maken; en daar het de behoeftigen betrof, die 't niet konden koopen, wilde geen boekverkooper de risico van advertenties beloopen. Dr. Hall-zelf bereikte den ouderdom van tachtig jaren, maar hij stierf in de gijzeling: de “Fleet-prison”, waar ik hem herhaaldelijk zag. Een enkelen keer, wanneer hij een verlofdag kon bekomen, kreeg hij het middagmaal op mijn kamers. Zijn gesprek was bijzonder opgewekt en fijn verstandig. Hoewel bedreven in de klassieke literatuur, was zijn kennis van de natuurfilosofie nog meer opmerkelijk. Hij had vrienden die willig waren hem uit de gijzeling los te koopen, maar hij was daarin gekomen ten-gevolge van een gerechtelijk proces, dat hij als onrecht beschouwde, en liever dan vergunning te geven om dat geld te betalen, had hij het besluit genomen levens-lang opgesloten te blijven.’

Voorts wordt niets van zijn persoon gehoord.

Het boek intusschen, waarin hij ten jare 1805 zijn aanklacht tegen de ‘beschaving’ van zijn tijd had neêrgelegd - een boek waarin hij al zijn wrange ervaringen over het machts-misbruik der rijken en over het lijden der armen had saâmgeperst - drong hier en dáár door. Zestien jaren later (in 1821) lezen wij in Robert Owens tijdschrift: ‘The Economist’, pag. 49-64, een opzettelijke kritiek daarop. Enkele formules van het geschrift sijpelden onmerkbaar voort in allerlei stroomingen van volksvoordrachten. De figuur van den schrijver werd een vergeten beeld, doch de echo van zijn kreet galmde nog na: eerst flauw, daarna luider en luider.

Wij zullen trachten den inhoud van Halls boek van het jaar 1805 kortelijk weêr te geven. Het geschrift draagt den titel: ‘The Effects of Civilization on the People in European States.’ Hij gaf het voor zijn eigen rekening uit. Hoewel het boekje in het jaar 1849 (in de zoogenaamde Phoenix-Library-editie) is herdrukt, is het geschrift thans toch bijna onvindbaar.[1)]

Het boek van Charles Hall bedoelde een nadere karakterisee-

1) De oorspronkelijke editie van het jaar 1805 is met een nieuw titelblad door Hall nog eens uitgegeven in 1813, en ten derde male in het laatste jaar van zijn leven. Aan de tweede (titel)uitgave van 1813 hechtte hij een appendix; ‘Observations on the principal conclusion in Mr. Malthus' Essay on Population’. Dit toevoegsel heb ik niet kunnen bekomen. Zie over die drie uitgaven ‘Selections from Cobbett's Political Works’, Vol. V, p. 86. Thans is een Duitsche vertaling van het geschrift verschenen bij den uitgever Hirschfeld in Leipzig. De vertaling is van B. Oldenberg, met bijlage van Georg Adler.

ring te geven van den toestand, dien wij ‘beschaving’ noemen. Beschaving is, volgens hem, de toestand van een maatschappij, waarin de wetenschappen worden beoefend, en de geriefelijkheden, eleganties en levensweelden worden voortgebracht en genoten. Zulk een toestand ontstaat niet door eenigen bijzonderen vorm van regeering of bestuur, maar vloeit voort uit den natuurlijken drang der menschheid. Stel nu - zegt Hall - dat een der Roodhuiden uit Amerika in zulk een beschaafde maatschappij van Europa kwam, dan zou één zaak hem bovenal treffen: de afgrond-wijd gapende kloof tusschen r i j k e n e n a r m e n . Met dat onderscheid in de rangen houden parlementaire enquêtes zich niet op; zij zijn bezig met de staatsfinanciën, met het leger, met de questies van den handel, enz. enz., maar hoe de gesteldheid is van de groote massa van het volk, hoe de kleine luiden gevoed, gekleed en gehuisvest zijn, dat wordt niet nagegaan. Toch is dit: de verdeeling van het volk in de twee rangen van rijken en armen, het éénige alles beheerschende vraagstuk, dat tot een oplossing moet worden gebracht.

Het is toch een feit, dat de armen, die de groote massa van het volk vormen, niet voldoende voorzien zijn van deh benoodigdheden van het leven. Uit het dagloon van den arbeider, ongeveer tien shillings per week, kan dit alles niet komen. Hun voedsel versterkt het lichaam niet genoeg. De kleederen kleeden niet, de woningen zijn armzalig. De kinderen der armen sterven dan ook in grooten getale. De geneesheer die, in zijn praktijk uit de huizen der rijken, waar alles 't zieke kind ten-dienste staat, in de zolderkamertjes of vunzige krotten en duffe kelders der armen komt, voelt zijn hart toeknijpen. En het gansche leven-lang wordt de arme door het leven geteisterd. Zijn werk, zijn bezigheden in werkplaatsen en elders, zijn nadeelig voor zijn gezondheid; de scherpe arbeidssplitsing verstompt zijn brein; nooit wordt zijn geest opgekweekt; wat voor de rijken vrije tijd wordt genoemd, heet, wanneer de arme het wil genieten: luiheid en dagdieverij. Het godsdienstig geloof rust bij den arme niet op solide kennis of onderzoek: het is een opvatting, een aangeleerde les, die geen weêrstandskracht biedt tegen verleiding. De conditie der armen is dus niet gelukkig. Te verwonderen is het niet - bij de slechte voeding van het lichaam - dat zij soms een soort bedwelming zoeken in het gebruik van sterken drank.

Hoe komt dit alles? Wie of wat is de schuld? Het droeve lot dezer lieden is te allen tijde thans nawijsbaar, maar wordt te nijpender gevoeld in jaren van schaarschte. Dan ziet men het duidelijk vóór zich, dat er iets hapert om de vruchtbaarheid van den grond tot haar recht te doen komen. Dat wat ontbreekt zijn de handen om het land te bebouwen, want de natuur levert veel, zeer veel, maar enkel en alleen tegen arbeid. En de ware oorzaak, waarom er niet genoeg handen zich richten tot den landbouw, ligt uitsluitend bij de rijken. Het is waar, de beroepsbezigheden worden voor een deel bepaald door keuze of door gewoonte, waar de zoon den vader in den arbeid opvolgt, maar dit alles is

bijzaak, slechts een fragment, hoofdzaak is: dat de rijken de richting van den arbeid aangeven. Zij zijn in het bezit van al de zaken waaraan de arme behoefte heeft, om zijn bestaan te onderhouden. ‘De personen (zie pag. 44) in het bezit van deze dingen houden ze den armen arbeider vóór, zeggende: indien gij voor mij op deze en gene wijze wilt werken, zal ik u uit mijne zaken geven wat gij noodig hebt, maar indien gij niet 't werk wilt doen wat ik van u verlang, zult gij niets daarvan hebben. Dus moet de arbeider, om die levensbenoodigdheden voor zich en zijn gezin te krijgen, zich onderwerpen.’ De rijken zeggen: neemt het, maar tot de voorwaarden die ik zal stellen, anders niet. Nu willen de rijken in hun eigen belang vooral voorwerpen, die de veraangenaming van het leven veroorzaken: zaken die het bestaan liefelijk en kunstrijk maken, middelen tot verfijning van gebruik en smaak, en zij werpen dus de veelheid der arbeiders in de richting der manufacturen. Wat echter aan het vervaardigen dier weelde-artikelen wordt besteed, wordt voor een goed deel onttrokken aan den eenvoudigen, nuttigen landbouw. Dáár zit het kwaad.

Wat is dus, in het wezen der zaak, rijkdom? zóó vraagt Charles Hall zich af. Doortrekkende de lijn, die hij hierboven heeft aangegeven, zegt hij: dat rijkdom het bezitten van zulke dingen is, die den arbeid van andere menschen kunnen verkrijgen of commandeeren. R i j k d o m i s m a c h t , m a c h t o v e r d e n a r b e i d v a n a n d e r e n (pag. 48)[1)]. De arme moet leven. Hij is niet gedwongen om te werken voor a, b en c, maar wel voor één van hen. Rijkdom is dus in waarheid de koninklijke macht. Die macht doordringt het geheele land, onderwerpt de armen aan haar heerschappij. Zij is de moderne feodaliteit. - Aan de hand van Montesquieu, van Adam Smith, gaat onze schrijver na hoe de vroegere adels-feodaliteit is ontstaan. Hoe het klein getal veroveraars, de baronnen, de durvende lieden, den grond namen en nu de opgezetenen tot leenplichtigen, tot vazallen, tot cijns-baren maakten. Geweld en macht waren hier de grondslag. Recht en rede waren niet de basis. En zóó is het ook het geval met de moderne feodaliteit van den rijkdom. Wijsgeerige onderzoekers laten den rechts-oorsprong dan ook maar liever rusten. Zij hechten zich thans vooral aan de nuttigheid of doelmatigheid der instelling van de bezitters. Wanneer het bezit op zich-zelf wordt aangetast, dan is er, zoo beweren zij, geen aansporing of belooning van het werk. Daarom moet het bestaande eigendom gehandhaafd worden. Doch Hall acht dat betoog onaannemelijk. Niemand, die arm is, heeft genoeg kansen om welgesteld te worden. De samenleving

1) Zie Charles Hall: ‘The effects of Civilization’, etc. Editie 1805, pag. 48. ‘The possession, therefore, of those things which can obtain and command the labour of man, is to be considered as wealth. Wealth, therefore, is the possession of that which gives power over, and commands the labour of man: it is, therefore, power; and into that only, ultimately resolvable.

werkt thans slechts voor enkelen[1]. Waarachtige vreugde onder 't werk kon slechts gesmaakt worden, wanneer ieder op zijn eigen stuk grond kon arbeiden. Ja, wat men voor zich-zelf had gewerkt, was zeer zeker een bron van vreugde, maar thans arbeidt men voor anderen. Rijkdom vergaart, hoopt op, maar wordt slechts des te grooter, naarmate het arbeidsvruchten van de anderen afneemt. Quasi-vrijwillig hebben de anderen dat contract van afgifte aangegaan. Maar de armen wisten, dat zij het *moesten* doen, wilden zij blijven leven. Rijkdom, met andere woorden, is een plus-teeken, maar tegenover dat plus-teeken staat het minus-teeken van de anderen die derven.

Gaandeweg slorpte nu de rijkdom, die de macht is over den arbeid van anderen, alle mogelijke macht in zich op. Regeering, magistratuur, adel, Kerk, leger-inrichting werden aan rijkdom onderworpen. Maar vooral werd - Hall stipte dit reeds boven aan - *de richting van den arbeid* der armen door den rijkdom aangegeven en beheerscht. Door dien rijkdom werd de groote ontwikkeling gegeven aan de industrie (de manufacturen) en den handel. Door den bloei der industrie kon de rijke man nu iets vinden, waarvoor hij in ruil kon geven het surplus-product van zijn landerijen. Vroeger konden de eerste landbezitters 't niet verteren, zij gaven alles weg aan hun vazallen. Doch toen de nijverheid meer en meer zich verfijnde, was dit een middel om den rijken het leven aangenaam en weelderig te maken. De handel werkte dit streven in de hand, doch was op zijn beurt verderfelijk voor de armen, daar de eerste levens-noodzakelijkheden in ruil moesten gegeven worden aan het buitenland, om van dáár de kostbaarheden te bekomen. In 't algemeen kan men zeggen, dat zulke verfijnde zaken langdurigen harden arbeid onderstellen, een ‘quintessens’ vormen van veel zwoegen en zweetdroppelen. De rijken consumeeren dat resultaat der moeite van maanden en jaren in één teug, één slok. Het kanten kleed, waaraan tranen van jaren zich hechten, wordt een enkele maal gedragen. Het voor de hand liggende woord bij dit alles is: arbeidsverspilling. Maar diep onder dat woord ligt de zaak-zelve: het in knechtschap houden van het volk. Het volk blijft werken niet voor zich maar voor de rijken[2]. De gewone

1) Zie Charles Hall: ‘The Effects of Civilization’, etc. Editie 1805, pag. 61. Hall haalt hier aan een parabel van Dr. Paley, over een vlucht duiven, die allen bezig zijn voedsel te zoeken voor één duif, en zelven niet mogen pikken uit den saâmgegaarden hoop. Van dien parabel wordt van tijd tot tijd door de latere Engelsche socialisten van deze groep gebruik gemaakt. Zie bijv. ‘Hampden in the Nineteenth Century’, Vol. II, pag. 276.

2) Zie Charles Hall: ‘The Effects of Civilization’, etc. Editie 1805, pag. 86: ‘There are but two ways of oppressing a people; the one by taking away their property from them; the other by personal injuries. The former of these may be effected in two manners; either by taking from them the necessaries and conveniences of life when produced bij their labours; or by preventing them from employing their time and labour, in producing the necessaries and conveniences for themselves, and forcing them to labour in the production of such articles as they themselves do not enjoy, but which are made use of by the rich. It is by the refined manufactures that this is done.’

levensbenoodigdheden verlangen slechts weinig eenvoudig werk, maar die meer weelderige behoeften, die fijnere zaken, eischen zware, lange inspanning. Zij zijn de prikkels tot verdere onderdrukking. De inlandsche regenten in Hindostan begrijpen het wel. Een tsaar Peter, toen hij zijn volk in de banen der 'beschaving' wilde brengen, en te-gelijk een vast middel wilde hebben om het in onderdrukking te houden, liet dat volk onderwijzen in de nijverheid der fijnere zaken. En thans bewegen zich de staatslieden van alle landen in die richting. Enkelen mogen er zich niet bewust van zijn, maar de meesten vinden het een gemakkelijk middel voor den Staat: die nijverheid levert betaalbare zaken, zaken die geaccumuleerd kunnen worden, zaken die gemakkelijk geld inbrengen.

Wanneer wij nu op de gevolgen letten van die plooi aan den arbeid der armen gegeven ten-voordeele der rijken, dan is dit het groote resultaat: toeneming in rijkdom der weinigen; toeneming in armoede der velen[1)]. De rijkdom neemt toe in handen van de bezitters: geld teelt geld: de grondrente stijgt, de kapitalen vergrooten zich door de gemakkelijkheid van steeds rente te kunnen innen, bijv. in de staatsschuld: de cirkel van het vermogen wordt grooter en al die vermeerderende en vermeerderde rijkdom is niet anders dan een aanwassende som van vorderingen op de arbeidende velen, op de armen. En daarmede correspondeert dus steeds een toeneming van de armoede. Het volk is verplicht meer tijd en werk te gebruiken, om aan al die vorderingen te voldoen, en kan des te-minder tijd aanwenden, om voor eigen levensbehoefte te arbeiden. Als zoovele rijken rijker worden, worden de armen armer. Het verfijnde werk, dat de rijken eischen, levert het gareel voor het harder zwoegen der armen. Maar ellende is, langs dezen weg, het noodlottig gevolg van grooter rijkdom.

Dit alles zal voortgaan en voortgaan, en zal ten-laatste een geest van weêrstand onder de arme lieden oproepen. Men paaie zich niet met illusies en make zich geen hersenschimmen diets. Indien men deze drijfveêren en richtingen ongestoord laat begaan, zal het einde wezen strijd. De bezitters zullen zich gaan omringen met militairen en kanonnen, zullen de koorden van hun strafwetgeving strenger en vaster toehalen, maar het zal dan blijken, dat de rijken hun eigen val te-gemoet zijn geloopen. De militairen, onder wier hoede de bezitters zich stellen, zullen eerst

1) Het opschrift van het dertiende hoofdstuk (sectie) van Halls boek, zie pag. 91, luidt dan ook aldus: 'The increase of wealth and power of the few, and poverty of the many.'

de bedwingers der armen zijn, doch de vraag rijst: of dat krijgsvolk niet ten-slotte de meester der rijken-zelven zal blijken te zijn. En dan is het einde dáár.[1)]

Inderdaad moest men wat grondiger de vraag stellen in hoeverre de rijken nuttig zijn voor de armen. Thans maakt men zich gemakkelijk van die vraag af: de arme - zóó zegt men - produceert door zijn arbeid de zaken voor den rijke, en deze geeft geld voor den arbeid. Maar dat begrip 'geld' maakt juist dat men zich een blind-doek voor de oogen bindt. Het maskeert de werkelijkheid. Want geld is niet iets specifiek anders. Het is weder arbeid der armen. Het beteekent het product dat vroeger door de armen was gemaakt. De arme arbeider heeft zoowel het brood als het geld geproduceerd. Geld maakt op zich-zelf niets. Het geeft aan den één wat het van den ander neemt. De consumptie der rijken, hun betaling van de te consumeeren goederen met geld, is dus, hoe men 't wendt of keert, geen productie, is zelfs geen weldaad voor de armen, daar zij de oorzaak is, dat de armen afgeleid worden van in de werkelijke voortbrenging der ware levens-benoodigdheden werkzaam te zijn. Geheel die leefwijze der rijken verhindert de armen zich met al hun kracht toe te leggen op de bewerking en bebouwing van den grond. Gaat men door tot in het diepste van het vraagstuk, dan ziet men, dat de rijken door hun vorderingen medewerken, om de armen en hun kinderen vroegtijdiger te doen sterven dan anders het geval zou zijn. Zij dooden niet één individu, zij zouden er voor schrikken, maar dragen bij, zonder er zich goed rekenschap van te geven, tot het sterven van velen.

De spil der beschavings-maatschappij komt hierop neder, dat de belangen van rijken en armen *niet dezelfde* zijn. De belangen van die twee klassen van menschen zijn volkomen verschillend

1) Zie Charles Hall 'The Effects of Civilization', etc. Editie 1805, pag. 98-100: 'As the condition of the poor grows worse, and their hardships and sufferings become more difficult to be borne, the spirit of resistance will, it is to be feared, show itself in endeavours to throw off their restraints and pressure; first by a greater frequency of thefts of all kinds, house-breaking, highway robberies, &c.; and afterwards by open insurrections. Hence coercive measures will increase, the laws securing property will be multiplied and rendered more severe; a large military force must be kept up, and in short, a military government established; and to induce the soldiers to act against their fathers and mothers, brothers and sisters, and to forget every natural and moral tie, it will be necessary largely to increase their pay; and in order to alienate and estrange them from their kindred and acquaintance, they must be kept separate from the other subjects, in barracks, garrisons, &c. And then will not this same military body, thus feeling no other sentiment in their breast, with respect to the rest of mankind, than the sense of the power over them which they see themselves in the possession of, soon be the masters of the rich as well as of the poor?'

en geheel en al van elkander afwijkend. Het gezichtspunt van armen en rijken stelt zich lijnrecht tegenover elkander. Er is hier strijd van belangen. De rijken en armen staan tegenover elkander als koopers en verkoopers. Ook de armen pogen van de rijken te krijgen wat zij kunnen. Maar zij staan er 't slechtst bij. Zij kunnen niet wachten. Want zij moeten leven. Staken zij hun arbeid, dan zijn zij toch genoodzaakt spoedig te capituleeren. De honger aan den éénen kant, de militairen aan den anderen kant, zijn hun spoedig de baas. In veel landen mogen zij zich zelfs - overeenkomstig de strafwetgeving door de rijken bedacht - niet combineeren om hun loon te doen stijgen. De armen zijn de os of 't paard dat ploegt en iets te eten krijgt; maar de os en het paard bevinden er zich beter bij: zij worden gezonder gevoed en niet overwerkt, want ziekte en dood van dien os of van het paard is voor den boer een dadelijk verlies. Het kan echter den rijke niet schelen of de arme zich overwerkt: honderd andere arme lieden zijn bereid in het werk te treden, dat één invalide moet laten varen. En de rijken zorgen stevig en beleidvol voor hun zaken, terwijl de armen in dit opzicht hun klasse-belang achteloos behartigen.

De groote vraag, waarom alles in deze materie draait, is deze: welk deel van het product van zijn eigen arbeid krijgt de arbeider? Charles Hall stort zich hier in berekeningen omtrent het aantal der arme arbeiders in Engeland vergeleken met dat der gansche bevolking. De slotsom waartoe hij komt is dat acht tienden van het Engelsche volk tot die arme arbeiders worden gerekend. Met behulp der cijfers, die de statistiek dier dagen aanbood, rekent hij nu uit, dat deze acht tienden der gansche bevolking slechts voor hun consumptie de beschikking hebben over een achtste van het product van hun werk, of eigenlijk slechts over een negende daarvan, daar de Kerk den Zondag voor zich geheel en al in beslag neemt. Dit alles levert voor den arbeider ongeveer een loon van drie honderd gulden 's jaars. Arbeidsloon is dus verbazend vèr verwijderd van arbeidsvrucht. De arbeider krijgt veel te weinig: aan ieder, die in de verte betrekking op zijn werk heeft, moet hij iets afstaan. Daar is voor hem slechts één uitkomst in de toekomst, één doelwit van zijn streven, te weten: dat hij, de arbeider, de volle vrucht van zijn arbeid verkrijgt[1)]. Kon hij over die algeheele opbrengst van zijn werk beschikken, dan was er kans op bevtediging. Nu is het lot dier armen zoo donker. Reeds sterven zij te veel door gebrek, en worden zij voortdurend op ieder uur verkort in hun loon. En dat alles - men bedenke het wel - ter-wille van zoo weinig rijken. Men berekent dat in Engeland ongeveer 500,000 levens jaarlijks

1) Zie de uitdrukking geformuleerd bij Charles Hall ‘The Effects of Civilization’, etc. Editie 1805, pag. 128: ‘If every labouring man enjoyed the full produce of his labour, etc,’ en later ‘If every person was allowed to enjoy the whole fruits of his labour, etc.’

te vroeg door allerlei ontberingen sterven. De vraag is dus of dit mag blijven voortduren, en ‘of acht tienden van de overblijvers geknepen, verdrukt en gepijnigd mogen worden, om een zoo klein getal rijken met overtolligheden te voorzien.’

Het antwoord op zulk een vraag wordt des te bedenkelijker wanneer wij overwegen, dat waarlijk de ellendige toestand, waarin de armen zich bevinden, niet een noodzakelijkheid is. Staats- en wet-geleerden gaan uit van het denkbeeld, dat een subordinatie der standen noodwendig is voor de orde der maatschappij. Maar begrippen van orde en ondergeschiktheid zijn niet noodzakelijk aan elkander verbonden. De toestand der armen, zoo als hij tegenwoordig is, vloeit niet voort uit de beschaving, maar is de oorzaak, de grond van die ‘beschaving’. Men moet de wording van die toestanden historisch opvatten en begrijpen. Het veroveren en het in bezit nemen van het land was de oorsprong van alles. De ongelijkheid van grond-bezit, gevolg der verovering, werkte nu in alles voort, was het kwaad, dat aan alle verhoudingen zich hechtte en alle verdere maatschappelijke betrekkingen en verplichtingen bedierf. Doch juist daartegen hadden de leiders van den Staat moeten waken. Waartoe bevinden zij zich op hooger standpunt, wanneer het niet is, om voor het gemeene-best te zorgen? Zij, de vermogenden, zijn de schuld, dat de slechte plooi in de maatschappij, eens ingedreven, hoe langer hoe meer het gebeente en de gewrichten van het samenstel van het geheel aantastte. De rijken zijn de schuld van den toestand der armen. Niet de armen-zelven zijn schuld. Het is waar, als de toestanden droef worden, als het geschrei der armen ten-hemel roept, dan treedt van tijd tot wijlen de chariteit der rijken vertroostend en helpend tot die armen. Maar bittere ironie! De rijken geven dan slechts aan de armen een klein deel van wat de armen zelven hebben gewrocht. Zij geven hun slechts terug een deel van de hun afgenomen arbeidsvrucht.

In plaats nu, dat de leiders der Staten op dat alles orde stelden en door edel beleid overal het ongelijkheidsbeginsel - dat door de verovering was ingeprent - bedwongen, hebben die regeerders alleen in 't belang der rijken weten te besturen. Al de wetten, die uitgevaardigd werden, hadden slechts tot oogmerk de beveiliging en bevestiging van de ééns verkregen voorrechten. In het uitbreiden der industrie (de manufacturen) zagen zij het beste middel om de groote massa in knechtschap te houden. Zij gaven voor de beschaving te willen, maar het was een beschaving louter ter-wille der rijken. Het onderwijs werd zóó ingericht dat het slechts strekte voor hen die vermogend waren; de armen hadden er niet veel baat bij. Het officieele geschiedverhaal werd een kroniek der koningen, adellijken en veldheeren; van het volk als zoodanig was in deze historie geen sprake. Uit vrees van hun eigen positie niet te kunnen handhaven, en zelven in den rang der armen te vervallen, zagen de rijken voorbij, dat zij op weg waren de natie, die dan toch voor acht-tienden uit niet-rijken bestond, te verslappen en onvatbaar te maken om in een

oorlog het hoofd te bieden tegen een strijdbaren vijand? Waartoe zouden dan ook inderdaad die armen tot den dood toe vechten? Een huiselijken haard, een stuk eigendom, een hoekje grond, hadden en hebben zij niet. Zij zijn geen Zwitsersche boeren, vrije mannen op een eigen vrijen grond. Toch is dáár de klip, waarop de manhaftigheid en mannelijke fierheid der natie kan stranden. Er is hier - denk er om dat Charles Hall in het jaar 1805 schrijft - zelfs reeds nú gevaar. De rijken in Engeland, zóó betoogt hij, hebben den angst gekregen, dat de begrippen der groote Fransche revolutie hun stelsel van ongelijkheid van stand en eigendom zouden aantasten. Zij ontstelden bij het feit, dat in Frankrijk gesproken werd over natuurlijke rechten van het volk. Zij hebben dus begrepen, dat Frankrijk moest tegengegaan worden in zijn pogingen, en hebben den handschoen aan dit Frankrijk toegeworpen. Is er dan geen aanleiding voor de Engelsche staatslieden, om bij zulk een worsteling van volk tegen volk toe te zien, dat de armen in het eigen land niet gansch en al verzwakken? Het is een kwestie van levensbehoud voor de rijken-zelven, om allengs den armen de vrucht van hun arbeid onverkort te geven.

Zeer ernstig moeten de rijken bedenken, dat de toestand der beschaving, dien zij zoo hoog stellen, niet anders is dan een samenstel van privileges te hunnen dienste. Zij hebben misschien niet met opzet die privileges aldus gewild, wellicht onwillekeurig het ééns opgezette stelsel der ‘beschaving’ gevolgd, maar de uitwerkselen zijn voor de massa der bevolking bedroevend. Het zijn niet dan voorrechten voor den rijkdom. De macht steunt op dien rijkdom en helpt nu verder dien rijkdom zich uitbreiden. Het is een soort mathesis. Het wordt een in vollen gang zetten van een systeem. Van persoonlijke welwillendheid of zachte bejegening is bij zulk een bestuur of regeering geen sprake. ‘Een gouvernement op rijkdom steunende is zelden affectueus. Wanneer de souverein de keus van het volk is, gekozen door dat volk wegens zijn superieure hoedanigheden, dan is het waarschijnlijk, dat eenige graad van wederzijdsche liefde kan intreden.... maar waar rijkdom regeert in abstracten zin is zoo iets niet te verwachten. Handel kent geen vrienden of verwanten, hebzucht geen medelijden, winst geen grenzen.’ Slechts dit ééne is dan op te merken, dat de rijke lieden als onbewust elkander steunen: onder hen is altijd een vaste coalitie.

Hall toont in breede en te-gelijk scherpe trekken aan wat er wordt van zulk een regeering der rijken, waarin de arme nimmer kan komen tot het verkrijgen van de volle vrucht van zijn arbeid. Hij wijst aan hoe de armen, trots hun ellende, toch nog de meeste bijdragen leveren aan de meeste gouvernementen; hoe zij door het stelsel der legervormingen en conscriptie hun leven ten-bate van den Staat der rijken moeten in de waagschaal zetten; hoe zij door de heffingen van accijnzen en belastingen - die naar evenredigheid hen veel zwaarder drukken dan de rijken - de financieele lasten van dien Staat der rijken grootelijks betalen; hoe zij door de werking van de staatsschuld voor altijd geklonken worden aan de keten der vorderingen van de rijken. Hij treedt hier in

allerlei details: in de ontleding der accijnzen; in het bepleiten der toepassing van progressie bij belastingen; in het bestrijden van de doodstraf; in de veroordeeling der lichtzinnigheid waarmede oorlogen worden begonnen; in de noodzakelijkheid van de Europeesche Staten om voor hun manufacturen debouchés in verre koloniën, tot in Afrika, te zoeken, waar zij het bederf brengen.[1)]

Om geheel dit samenstel van Staat en maatschappij ten uitsluitenden voordeele der rijken te schragen, is noodig - hij erkent het - een zeer sterke militaire macht. Het spreekt van-zelf. 'De massa van het volk leeft onder omstandigheden, die ter-nauwernood in de menschen het leven houden, zonder hun een enkele van de genietingen van het leven te veroorloven. Om het nu vast in toom te houden, is een sterke macht noodig. Om lieden, die koud, naakt en hongerig zijn, te beletten brandstoffen te nemen om zich te warmen, kleederen om zich te bedekken, voedsel om honger en dorst te stillen - terwijl dat alles in overvloed om hen heên, lokkend voor de oogen, als vóór hen ligt - om die lieden te dwingen daarvan af te blijven, waar de scherpe prikkels van behoefte en nood hen aanzetten het te grijpen, - daarvoor is noodig een ijzeren macht, met bedreiging en volvoering van doodstraf. Zonder zulk een krijgsmacht, die het privilege der rijken beschermt en de arme lieden in bedwang houdt, was dit gansche stelsel niet houdbaar. Inderdaad het systeem der 'beschaving' is hard en duur. Die het toepassen weten zelven niet eens in welke mate zij het volk berooven van alle levens-noodzakelijkheden. Slechts dit ééne kan getuigd worden van hen die dit stelsel drijven: dat zij 't uiterst beleidvol doen, zelfs nog met zekeren schijn van vrijheid en chariteit[2)]. Zij redden den vorm, maar handhaven vast het wezen der zaak.

Nadat Hall aldus bijna koel en wreed al de wonden der samenleving van zijn tijd, zoo als zij onder het regime der 'beschaving' was geworden, had uitéengezet, begon hij in het dertigste hoofdstuk van zijn boek - dat in zijn geheel 39 korte hoofdstukken telt - na te gaan, welke middelen zouden zijn aan te wenden, om de euvelen weg te nemen, waarover men zich beklaagde.

Op den vóórgrond zette hij hierbij, dat die geneesmiddelen geleidelijk, gestadig, niet ruw schokkend, moesten werken. Een plotselinge ruk zou niet aan te bevelen zijn. En voorts zou 't het

1) Zie Charles Hall 'The Effects of Civilization', etc. Editie 1805 p. 212: 'How many from Africa have been brought to a worse condition than our cattle, by other sets of traders.'
2) Zie Charles Hall 'The Effects of Civilization', etc. Editie 1805 pag. 213: 'All these things being brought about in a regular, orderly, silent manner, under specious forms, with the external appearance of liberty, and even of charity, greater deprivations are submitted to by the poor, and more oppression exercised over them, by this cool deliberate, systematic junction of art and force, than force alone was ever known to accomplish.'

best wezen, indien de middelen door de rijken uit eigen beweging werden ter-hand genomen en aangeboden.

Twee middelen stonden hun daartoe in Engeland ten-dienste, die, wanneer zij werden toegepast, een overgang tot beter gesteldheid zouden vormen. Het ééne middel was de afschaffing van het eerstgeboorte-recht, waardoor het concentreeren van den grond-eigendom in enkele handen zou worden aangetast en tegengegaan. Het tweede middel bestond daarin: de richting van den arbeid van het volk in beter baan te brengen door dien arbeid meer op de levens-behoeften dan wel op de weelde-industrie te doen aanwenden. Men zou dit onder anderen kunnen bewerkstelligen door zware weelde-belastingen te leggen op de producten van verfijnd genot. De strekking moest zijn al de menschen weder tot eenvoud in het leven te nopen, en den gezonden landbouw tot basis van het volksbestaan te maken.

Om dien eenvoud van het leven is het hem vooral te doen.

De gelukkigste toestand voor een volk is, volgens hem, een toestand even vèr van de uiterste beschaving als van den natuurstaat der wilden. Een elkander opvolgen en afwisselen van actie en rust: een midden-toestand. Helaas, de ‘beschaving’ in Europa schijnt dien midden-toestand te willen minachten. En wat het zonderlingst is, ook de Vereenigde Staten van Noord-Amerika, waar die midden-toestand zijn natuurlijke bedding vond, begint op de zeden en gewoonten daarvan neêr te zien. Nog altijd was dáár in Amerika een zekere mate van gelijkheid van bezit regel en richting. Want er was altijd nog land genoeg in voorraad, en de armen konden zich daarop terugtrekken, en zich als het ware stellen buiten het bereik van den zweepslag der rijken. Doch ziedaar: Amerika gaat dit bederven door de concessies (grants) van groote strooken lands. Zulke concessies zullen de ongelijkheid weder ten-volle herstellen en de lucratieve posities doen ontstaan. Het zal dan blijken, dat die lucratieve posities haar overwicht en klem zullen doen gevoelen op Congres- en parlementaire overwegingen of besluiten. Men zal zien, dat weldra uitsluitend handel en industrie zullen opkomen en - met den eenvoud is het gedaan. Kinderachtig is het den naam van den adel af te schaffen en een nieuwen adel: de feodaliteit van het geld te creëeren. Dit is Amerika op weg te doen, doch op die wijze komt men van kwaad tot erger.

Neen, waarachtige eenvoud in het leven, de beurtelingsche opvolging van actie en rust, de midden-toestand, is de vrucht van gansch andere beginselen.

Die beginselen zijn de volgende: 1°. ieder persoon moet zooveel slechts arbeiden als noodig is voor zijn gezin, 2°. ieder die werkt moet weten, dat hij de volledige vrucht van zijn arbeid zal kunnen genieten.

Worden die regelen toegepast, dan zal er geschikte evenredigheid zijn tusschen actie en rust. Thans verkrijgt de arme slechts een achtste of negende deel van wat hij werkelijk heeft gearbeid. Volgens die berekening zou hij, indien naar recht met hem werd

gehandeld, acht of negenmaal minder behooren te werken dan nu. Doch het spreekt van-zelf, dat de eischen van den levens-stand zouden klimmen, en dat dus een toestand in de toekomst kan ontstaan, waarbij de arbeider een derde of een vierde van den duur, waarin hij thans moet werken, zich zou inspannen, gebruik makende van machines voor het ruwe en zware werk. Dan zou er een tijd komen, waarin ieder mensch, niet de rijke alleen, aan eenige studie zich zou kunnen wijden. Een ieder zou op het veld eenige uren op den dag den landbouw beoefenen, en voorts kalm de rust van het nadenken kunnen genieten. Rechtschapen en tevreden, omgeven door den adem van reine atmosfeer, zou ieder weder vreugdevol kunnen leven. Een ieder zou wat van de aarde kunnen genieten, wat groen, wat bloemen, wat lichten blauwen hemel zien, wat zuiver water, wat gezonde lucht opslurpen. Het is waar, enkele producten, die daardoor niet worden verkregen, en die toch ook noodzakelijk zijn, zouden dan door een afzonderlijke regeling moeten worden tot stand gebracht. Handel zou van verre gewesten enkele medicijnen moeten aanbrengen. Sommige kunsten en wetenschappen zouden professioneel moeten worden beoefend. Doch zij die zich met zulke taak bezig hielden, en zich voor een goed deel daarvoor opofferden ten-beste van het algemeen welzijn, zouden uit het surplus van den individueelen arbeid behoorlijke vergoeding kunnen bekomen. En overigens leefden, werkten allen in duurzaam, onafgebroken genot van het rustig bestaan.

Zulk een toestand van geluk zou echter alleen onveranderd kunnen blijven voortduren - zegt Hall - wanneer aan ieder 't stuk grond, dat hij bebouwde, onvervreemdbaar werd gewaarborgd, zoodat hij daarvan niet zou kunnen worden beroofd. De Staat zou geheel den grond eener natie moeten tot zich trekken, en dien grond onder de gezinnen - naar gelang van hun grootte - verdeelen. Daar de gezinnen en geslachten op ongelijke wijze zich uitbreiden, zou van tijd tot tijd een nieuwe verdeeling moeten plaats vinden. Stierf het gezin uit, dan zou de strook lands aan den Staat terugkomen. Hall komt dus hier tot het beginsel van l a n d - n a t i o n a l i s a t i e . Een ieder zou dan zeker zijn, dat zijn strook lands hem bleef behooren. Van dat land zou hij, behalve het dagelijksch voedsel, een voorraad kunnen trekken voor kwade tijden. Het opleggen zou niet meer enkel een functie der rijken zijn. Werd dit denkbeeld van het land toebehoorende aan geheel het volk - een voorstel dat Hall slechts aangeeft en aanstipt als een mogelijk denkbeeld - werkelijk toegepast, dan zou er, volgens Hall, voor altijd vrede op aarde wezen. Geen strijd zou er meer zijn over het mijn en het dijn: oorlog van allen tegen allen zou een ongerijmdheid schijnen. Godgeleerden, wanneer zij op het woeden van allerlei hartstochten der menschen 't oog slaan, plegen de oorzaak van dien onderlingen krijg te zoeken in het beginsel der erfzonde. Hall ontkent dit ten-sterkste. Het heftig krakeel en gevecht der menschen is slechts een droevig gevolg van het stelsel der beschaving, vooral van den scherpsten trek daarvan: de groote

ongelijkheid van eigendom. Let op de kinderen, zegt Hall, ze zijn niet van nature slecht. Maar wij bederven ze, en het voorbeeld van ons gedrag maakt eigenlijk al de leeringen onzer boeken over opvoeding krachteloos. De kiem van ongelijkheid wordt door ons aanhoudend voortgeplant en gekweekt. Daarom vooral wil Hall ons stelsel van grondeigendom vervormen. Het eigendom van land wordt bij hem collectief eigendom van allen, met particuliere individueele bebouwing der aan ieder toegewezen strooken lands door de afzonderlijke gezinnen voor hun eigen rekening[1)].

Met een klein betoog, dat dit alles geschied is in vroeger tijden in Palestina, Sparta, Paraguay, en dus practisch uitvoerbaar is, en met eenige wenken over de wijze van arbeiden op het land, waarbij op het spitten en den akkertuinbouw de klem wordt gelegd, eindigt Hall zijn boek.

Men ziet, wanneer men dat alles met aandacht heeft gevolgd, dat Charles Hall in 1805 met sociale gedachten kwam aandragen, die, door anderen verspreid en gefatsoeneerd, een geheele eeuwdoor het brein der menschen zouden bezig houden. Reeds door hun oorspronkelijkheid onderscheiden zich die ideeën. Zij druischen en druischten aan tegen allerlei door de traditie overgeleverde gewoonten, zeden en rechten. Zij hadden geen eerbied voor door het stof der vroegere eeuwen bestoven perkamenten. Zij zijn nog meer ethisch dan economisch, en laten zich nog niet in met eenigerlei analyse of constructie van het kapitaal-begrip. Doch zij drongen aan op een omkeer der diepere grondslagen van de maatschappij, en zagen niet op tegen de daaruit volgende evolutie in de productie-wijze. Tegen het hopeloos egoïsme der bezittenden, tegen de levensverslapping der velen, tegen moreele verbastering van allen, traden zij op. Door de gist van zulke gedachten-korrels als van Charles Hall is de kneedbare stof tot stand gekomen, waaruit een Marx zijn dogmatiek van den ‘Klassenstrijd’ met zijn ‘Verelendungs-theorie’ heeft gekneed, en een Ruskin zijn stelling over den eenvoud des levens voor allen heeft gevormd.

1) Zie Charles Hall ‘The Effects of Civilization’, etc. Editie 1805, pag. 277/278: ‘The distribution of land might be conducted in the manner following. The state, that is, the collected body of the people, might, as is natural, be possessed of all the land in the nation. By it, it might be parcelled out as above, and to it might revert wholly on the extinction of any of the families, and in part on the decease of any of them. But if the number of families should increase, more allotments might be made, composed of parcels taken from the old ones, which would of course lessen in size as the number increased. And this would be the whole of the business of first reducing, and afterwards keeping up, the equal state among men; for this alone would keep all other things sufficiently equal to prevent any of the present inconveniencies: and surely this is not impossible or impracticable.’

Dat alles is door Charles Hall rustig gedemonstreerd. Zijn overtuiging, de uitkomst van wetenschappelijk denken, was te-gelijk de spontane vrucht van ervaring. Hij deed geen beroep op exaltatie, maar op dat wat een ieder kon opmerken. Hij, de dokter, de geneesheer der armen, had het met eigen oogen gezien. Hij had ze aanschouwd, den honger, de naaktheid, de verdierlijking, 't lichaamsverderf den vroegtijdigen dood der armen. Dat was zijn uitgangspunt. De rijken wisten 't niet, zóó redeneerde hij. ‘Kent gij de feiten?’ zóó vroeg hij (zie pag. 231) aan de rijken. ‘Is het u, rijken, bekend dat uit een cijfer van negen à tien millioen menschen niet minder dan 500,000 jaarlijks sterven van gebrek? - Weet gij, rijken, dat de armen niet de berusting en tevredenheid met 't lot bezitten, die men in hen veronderstelt? - Zijt gij, rijken, bewust van den verderfelijken invloed van den rijkdom op de productie? - Kent gij de wezenlijke strekking van industrie en handel, in zooverre deze arbeidstakken aan millioenen menschen de noodzakelijkheden des levens wegtrekken? - Wordt gij, rijken, niet voortdurend in den waan gebracht, dat gij, door industrie en handel te bevorderen, de armen beweldadigt? - Kunt gij rijken, wien tot nu toe de verzekering is gegeven, dat gij de bron van alle welvaart der armen vormt, begrijpen, dat gij integendeel de werkelijke oorzaak van alle ellende der armen zijt? - Kunt gij, rijken, u voorstellen, dat deze droeve gesteldheid der samenleving niet eene noodwendige of natuurlijke is, maar slechts het rechtstreeksch en onvermijdelijk gevolg is van het systeem der beschaving? - Ziet gij in, rijken, dat de uitwerking dier beschaving, met 't oog op het collectieve lichaam van het volk, tegenovergesteld is aan wat gemeenlijk wordt verondersteld, namelijk: dat die uitwerking bezig is de natie te verzwakken, en haar onwetender en barbaarscher te maken? - Voelt gij, rijken, dat gij, zonder een vinger te verroeren in de productie, zeven achtsten van geheel het werk der armen voor u wegneemt, en hun slechts het overblijvende achtste laat om daarvan te bestaan?’

Omdat Charles Hall dit alles had gezien, of meende te zien, daarom slaakte hij zijn kreet.

Mij greep een gevoel van beklemming, verrassing en ook van weemoed aan, toen ik voor 't eerst zijn woorden in het door mij ontlede boekje las. Denk er aan, dat de man, van wien die woorden uitgingen, in den laatsten tijd van zijn leven, jaren, jaren lang, tot aan zijn dood, vertoefde in de gijzeling, in die gevangenis van Fleet-street, ons uit Dickens' ‘Little Dorrit’ bekend. Hij was dáár geborgen en verborgen. Hoe mat en versuffend was dat leven dáár; hoe dof het uitzicht van dien man! En toch, in 't licht onzer dagen, blijft dezelfde man ons nu een min of meer vlammende verschijning bij 't vroegste morgengrauwen der negentiende eeuw. Een ‘wachter’, die de maatschappij van die dagen zou waarschuwen, dat men niet moet staren naar het hooggeplaatste, tot wat de samenleving heet op te luisteren, maar dat men zijn oog eerst moet richten op de diepte, *de profundis*. De arme gegijzelde

maakt zich van ons meester. Zijn kijkers laten ons niet los. Hij komt ons voor - in de samenhang der maatschappelijke stroomingen en golvingen van de negentiende eeuw, zooals wij, de thans-levenden, dien zien - als een soort van Lynceus, de lynxoogige loods der Argonauten, wiens scherpe blik weleer de klippen in 't diepst der wateren heette te ontdekken. Ook hij, Charles Hall, meende het vliegend schip der negentiende-eeuwsche maatschappij langs veiliger koers naar groot geluk te kunnen leiden, indien de stuurlieden naar de stem van zijn roeper wilden hooren. Hij stond op den uitkijk, vóór aan de plecht, wakend tegen steile rotsachtige punten onder de golven verborgen, toen de tocht van zijn eeuw - de 'beschavings'-eeuw zooals zij zich waande - begon. Zijn kort waarschuwend sein op den misthoorn, zijn kreet, klonk rauw. Doch de stuurlieden dachten, toen het scherpe gefluit aanhield, dat het brein van den loods niet in orde was: zij duwden hem in het hok. En het schip der 'beschaving' der negentiende eeuw - een 'doodenschip' zooals William Morris het noemde - ging zwaaiend, krakend, schommelend, waggelend, dwars door draaikolken en maalstroomen, spel van valwinden en vloedgolven, niet achtend op stooten, strak-aan tegen de klippen der plutocratie.

III.

Zestien jaren verliepen sinds Charles Halls kreet van het jaar 1805 werd gehoord. Hij-zelf stierf in 1819. In Engeland begon zich in dien tijd te vestigen de plutocratie. Malthus en Ricardo trokken de lijnen waarlangs zich de theorie der staathuishoudkunde in die richting zou ontwikkelen. Malthus poogde te bewijzen, dat de toeneming der armoede grootendeels voortvloeide uit de zorgelooze vermeerdering der arbeidersbevolking. Ricardo stelde de wet op van de tegenstelling of strijd tusschen arbeidsloon en kapitaalwinst. De inkomens van arbeiders en kapitalisten komen toch voort - zóó leerde hij - uit een deeling van den productieprijs der goederen tusschen die twee factoren. Wat de één meer krijgt, ontvangt de ander minder: de kapitaalwinst hangt af van den stand der loonen ('profits depend on wages'), met andere woorden: wilde het kapitaal veel verdienen, dan moeten de loonen laag blijven. Ricardo ontwikkelde dit alles in zijn vermaard boek, waarin de vaste consequenties met ijzeren logica uit de premissen werden getrokken. Zijn leer scheen een geharnaste dogmatiek. Doch hij stierf in het jaar 1821. En ziet, in datzelfde jaar 1821 begon de twijfel zich te doen hooren tegen de door hem en Malthus vastgestelde begrippen. Piercy Ravenstone gaf zijn lijvig boek uit getiteld: 'A few Doubts as to the Correctness of some Opinions generally entertained on the Subjects of Population and Political Economy', en een anoniem auteur gaf een heftig, vlijmend pamflet uit, waarin hij aan de geldende zienswijze van de economie een gansch andere richting wees.

Piercy Ravestones strategisch boek zullen wij straks behandelen,

thans wenschen wij de aandacht te doen vallen op het degengeflikker van den onbekenden en onbekend gebleven tiraillleur of éclaireur.

Het is een niet zeer groote brochure van een veertig blijdzijden druks. Zij droeg den titel: ‘The Source and Remedy of the National Difficulties deduced from Principles of Political Economy, in a Letter to Lord John Russell’. Op het titel-blad waren twee motto's geplaatst. Het ééne uit Shakespere: ‘De magerte van ons wezen, de poovere plunje onzer ellende, zijn een inventaris om hun overvloed te detailleeren.’ Het andere uit Milton: ‘Hoe iets gesoldeerd moet worden, hoe een lek moet worden gestopt, dat is 't hooge doel van een staatsman.’ Het betoog-zelf was gesteld in een merkwaardigen stijl, puntig, indringend, altijd raak, zonder omhaal van woorden, doch wegschuierend het stof van zijn tijd en omgeving. Van tijd tot tijd schieten de oogen van den auteur vuur en gaat hij rakelings tegenover zijn tegenstander staan: doch als het hoofd van dien tegenstander blijkt te zijn een spons opzwellend door verkeerd begrepen denkbeelden van anderen, gaat hij met een minachtend gebaar weg. Zijn pamflet gaf hij den vorm van een brief aan Lord John Russell. De jonge kleine Lord John toch was de hoop aller jonge liberalen in die dagen. Toen hij, zooeven meerderjarig geworden, in Juli 1813 lid van het parlement was geworden, was hij al dadelijk daardoor in een positie geplaatst, om mede te kunnen werken ten einde Engeland, dat overwinnend was getreden uit den kamp met Frankrijk en Napoleon, nu in vredestijd met goede wetten en beweegkrachten van vooruitgang te voorzien. En Lord John Russell zette zich dan ook met vuur aan 't werk. Zijn groote redevoering over de schorsing van den ‘Habeas Corpus Bill’ den 26 Februari 1817 gehouden; zijn welsprekend pleidooi voor de hervorming van het parlement, den 14 December 1819 uitgesproken, lieten dadelijk zien, dat hij, afstammeling van een der roemrijkste geslachten der Whigs, ook nu weder aan de spits zich zou stellen van hen die de zaak van het volk vóórstonden[1)]. Doch ziedaar de questie: wat was die zaak van het volk? Voor hen die dieper dachten, die misschien kennis hadden genomen van het boekje van den in 1819 gestorven Charles Hall, kon die zaak van het volk niet geheel en al veréénzelvigd worden met de oude overleveringen van politieke vrijheid en staatkundige rechten. Nevens den Staat moest men letten op de maatschappij, op de gesteldheid der klassen waarin die maatschappij zich splitste en ordende. Er waren er die meenden, dat de wetten, die het parlement ging bewerken, meer van socialen dan van politieken aard moesten zijn: dat zij allereerst het bestaan, de levensgezondheid en de welvaart van alle volksklassen moesten raken.

1) Zie die twee redevoeringen in de ‘Selections from Speeches 01 Earl Russell, 1817 to 1841, and from Despatches, 1859 to 1865.’ Vol. I, pg. 177 seqq. en 182 seqq.

Als tolk van hen die zulke denkbeelden koesterden, schreef nu in het jaar 1821 een onbekend gebleven persoon een brief aan Lord John Russell. Een brief uitloopende op twee uiterst radicale voorstellen: de rente van grond en van staats-fondsen met één slag gradueel te verminderen. Dit radicale plan, deze soort 'tierceering' zou nog niet zoozeer onze aandacht in beslag nemen. Maar de overwegingen, die deze voorstellen vergezelden, waren in alle opzichten vreemd en verwarrend, ontzettend zwaar te verwerken voor breinen, die in kapitalistische argumentatie waren opgevoed. De vorm was daarbij dermate uitdagend en tartend, dat socialisten der 20ste eeuw nog steeds hun eigen aanval-formules in dat schrijven kunnen terugvinden,

Het was met andere woorden: een zoeken en tasten, om het idool 'kapitaal' te ontsluieren en zoo mogelijk voorts aan te toonen, dat het beeld niet in alle opzichten solide en fraai werk was; dat het, in 't kort, niet zulk een geheimzinnige vereering verdiende.

Het loont dus zeer de moeite den gedachten-loop van dien brief nauwkeurig, zelfs eenigszins wijdloopig, te volgen.

'Ik schrijf u - zóó richt zich onze auteur tot Lord John - omdat gij eerlijk en vol ijver u betoont, maar vooral omdat gij jong zijt, niet verstijfd in overgeleverde theorieën. Gij-zelf hebt erkend de weinige voldoening, die schrijvers over deze onderwerpen u geven. Maar die auteurs spreken niet alleen elkander tegen, maar staan lijnrecht over tegen onze beste gevoelens en gezondste opvatting. Zij zeggen allen, dat de rijkste naties in de wereld dezulke zijn, waar de grootste opbrengst wordt of kan worden verkregen en opgebracht; alsof de macht om menschen te dwingen twee-malen zooveel te werken als de molens van Gaza voor het genot der Filistijnen, iets anders kon bewijzen dan een tweemaal zoo groote dwingelandij en onwetendheid. Ik waag het dus mijn opvatting u mede te deelen. Weeg en onderzoek ze. Ik neem nu afscheid van uw persoon.'

En dan begint hij zijn betoog. Hij stelt op den vóórgrond, dat zijn onderzoek van beginselen moet uitgaan. Als zoodanig wijst hij op dezen hoeksteen, te weten de stelling die algemeen (naar zijn zeggen) thans wordt aangenomen: dat arbeid de bron van allen rijkdom is, hetzij onze eigen arbeid of die van anderen ons die inkomsten geeft. Wordt die stelling toegestaan, dan volgt daaruit, dat de rijkdom van een natie, evenals die van een individu, bestaat in den gereserveerden arbeid, den voorraad geld, werktuigen, fabrikaten door dien arbeid voortgebracht en ter-zijde gelegd. Men kan als men wil die stelling nog meer preciseeren, door bijv. acht te geven op de machtige hulp der natuur, door eenigszins nadruk te leggen op de onderscheiding tusschen gebruiks- en ruilwaarde. Maar het wezen der waarheid-zelve wordt daardoor niet veranderd. Duidelijker en eenvoudiger is het intusschen, wanneer men den rijkdom definieert, niet te spreken van gereserveerden arbeid, maar van d e n g e r e s e r v e e r d e n s u r p l u s - a r b e i d van een natie,

waarbij dan uitgedrukt wordt, dat men op 't oog heeft den gereserveerden arbeid boven de gewone en noodzakelijke consumptie, want anders zou de rijkdom van een natie varieeren met de seizoenen vóór en na den oogst. Natie en individu staan hier gelijk. Door surplus-arbeid van een individu verstaat onze schrijver dan ook de vertegenwoordiging van al den arbeid van een individu, boven en behalve hetgeen uitsluitend geappropriëerd wordt voor het onderhoud, de genietingen van hem-zelven en zijn gezin. Zóó is derhalve de rijkdom van een natie haar gereserveerde surplus-arbeid, en die gereserveerde surplus-arbeid is nu haar kapitaal. Waarbij men bedenke, dat die gereserveerde surplus-arbeid of kapitaal een macht van reproductie heeft, een kracht om de verdere opbrengst te faciliteeren, wanneer het gestoken en belegd wordt in gronden, machines, landbouw-verbeteringen, fabrieken, enz. enz.

Ziet men nu deze beginselen goed in 't oog, en zoekt men dan naar middelen om den rijkdom of het kapitaal van een natie te vermeerderen, dan bemerkt men, dat er hier tegen die vermeerdering perken zijn. Vooreerst zet de natuur al dadelijk grenzen. Maar ten anderen wil de schrijver bewijzen, dat de accumulatie van kapitaal zeer gelimiteerd is, wanneer de welvaart van het geheel, en niet de weelde-genietingen van enkelen, als voorwerp der nationale geluks-verspreiding wordt aangenomen. Om dit te bewijzen treedt de auteur eenigszins nader in den gang der accumulatie van het kapitaal.

Ontleedt men toch die accumulatie dan moet men letten op de volgende omstandigheden. Onderstelt men dat de geheele arbeid van het land juist voldoende is voor het onderhoud der geheele bevolking, dan is er geen surplus-arbeid, geen accumulatie van kapitaal. Onderstelt men dat de arbeid van een land van één jaar kon strekken om het twee jaren te onderhouden, dan stond het de bevolking vrij de consumptie van één jaar te laten vernietigen, of gedurende één jaar op te houden met arbeiden. Maar de bezitters van de surplus-opbrengst of van het kapitaal zullen noch de populatie het volgend jaar in luiheid laten doorbrengen, noch gedoogen dat het product van een jaar te-niet gaat. Zij zullen dus in het tweede jaar de arbeidende bevolking bezigen tot werk, dat niet rechtstreeks of onmiddellijk productief is, maar indirect en later vruchten oplevert, bijv. tot het maken van machines. Maar in het derde jaar kan de gansche bevolking zich weêr wenden tot dadelijk productieven arbeid, en daar de nieuw-vervaardigde machines nu krachtdadig helpen, zal het product van het geheel thans veel grooter wezen dan vroeger. En dat gaat elk jaar op progressieve wijze voort, gelijk men kan zien in den normalen voortgang der accumulatie van het kapitaal in een bestaande maatschappij.

De eerste stap is dus, dat de bezitter van het kapitaal - hoe dan ook belegd in grond, huizen, geld, werktuigen, fabrieken, enz. enz. - zooveel van den arbeid van anderen zich toerekent voor het gebruik van zijn kapitaal, als die anderen voordeel kunnen hebben wegens dat gebruik. Men noemt dat interest van geld,

profijt, pacht, huur of iets dergelijks. Daar intusschen alle menschen, die ooit de accumulatieve macht van kapitaal hebben gevoeld, een hartstocht hebben het te vergrooten, en daar kapitaal reeds van-zelf een reproductieve macht heeft, zou het mogelijk kunnen worden, dat de opbrengst van aller arbeid zich zoozeer zou kunnen vermeerderen, totdat niemand zich meer van het kapitaal van een ander zou willen bedienen. Men zou dan op het doode punt van het kapitaal komen. Niemand zou dan uitsluitend meer van zijn kapitaal kunnen leven, omdat geen mensch zijn arbeid meer zou willen geven voor het gebruik daarvan. Hier zou dus het kwaad van het altijd-door inpalmen van de arbeids-inspanning door het kapitaal zich-zelf herstellen. Men kwam weder in denzelfden toestand der maatschappij als in het eerste jaar, met enkel dit verschil, dat de surplus-opbrengst te-niet moest gaan, omdat er geen verdere middelen waren om die te beleggen. De aanzwelling van het vermeerderend kapitaal zou in gevestigde maatschappijen worden gekenmerkt door de afnemende rente van het geld, of, 't geen hetzelfde is, door de afnemende hoeveelheid arbeids van anderen, die voor het gebruik van 't kapitaal werd gegeven. Maar zoolang kapitaal nog eenigen interest kan gebieden, is het duidelijk, dat de maatschappij nog niet gekomen is tot dat maximum van rijkdom of productieve kracht, dat het overgelaten wordt ter vernietiging. Wordt echter dat maximum allengs bereikt, dan is 't ongerijmd zich voor te stellen, dat de maatschappij nog zou voortgaan haar productief vermogen met volle kracht uit te oefenen. De naast voor de hand liggende gevolgtrekking zou dus zijn, dat, waar de lieden vroeger twaalf uren werkten, zij nu met zes uren volstonden. En ziedaar: dat is nationale rijkdom, dat is nationale voorspoed. Want er zijn geen andere manieren om tot den rijkdom der geheele natie bij te dragen, dan door haar in volheid te verleenen gemakkelijkheid van leven, behaaglijkheid van bestaan, zoodat rijkdom vrijheid is, vrijheid om ontspanning te zoeken, vrijheid om het leven te genieten, vrijheid om den geest te ontwikkelen, in één woord: beschikbaarstelling van tijd, anders niet. Wanneer de maatschappij tot dat stadium is gekomen, staat het ter-keuze van ieder individu in die maatschappij of hij gedurende de zes uren, die hij niet meer behoeft te werken, zich wil blakeren in de zon of slapen in de schaduw, of luieren, of spelen, of zijn arbeid op dingen toepassen, die met dien arbeid vergaan, of zijn verstand, zijn gemoed veredelen.

De afnemende waarde van het kapitaal is zoo zeker en vast een consequentie der accumulatie, dat, als wij de materieele waarde van de surplus-opbrengst van een maatschappij op een gegeven tijdstip konden vaststellen, en wij nauwkeurig voorzien konden de verbetering der machines om den arbeid te vergemakkelijken, dat wij dan met de regels der proportie-berekening als 't ware tot een uur zouden kunnen aangeven, op welk tijdstip het kapitaal ophouden zou van waarde te zijn, en wanneer de arbeid zijn uren van zwoegen zou kunnen verkorten, anders gezegd: wanneer men voor de keuze zou staan de surplus-opbrengst tot bewerking der

aarde te gebruiken, of die surplus-opbrengst te besteden op dingen, die met den arbeid te-niet gaan. De exacte kennis wanneer die tijd invalt, hebben wij nog niet. Zeker is het echter, dat het product van den arbeid de consumptie van den arbeider vroeger of later zal overtreffen; en de gewisheid, dat de surplus-opbrengst van elken productieven arbeid twee, tien of twintig maal grooter is dan zijn consumptie, geeft ons dan ook een vóórgevoel, dat die tijd niet zoo vèr meer verwijderd kan zijn.

Men zal wellicht tegenwerpen: dat alles is een niet onaardige bespiegeling. Neen, zegt de schrijver, het is onwederlegbaar waar. Hoe komt het dan, dat het nooit gebeurd is? Dat wij niettegenstaande den onbegrensden voorraad van kapitaal, stoom-machines en allerlei, niets daarvan bemerken; dat integendeel, ten spijt van dit alles, onze arbeider, in plaats van zijn werk-uren te zien verminderen, nog veel langer zwoegt dan vroeger, veel zwaarder dan toen de eerste horden der Celten den Chersonesus overstaken? Op die vraag moet een antwoord gegeven worden. Hoe droefgeestig de blik naar achteren moge zijn; hoezeer de wetgeving van vroeger van schaamte moge blozen, de waarheid moet vast in de oogen gezien worden.

De reden, dat men door de vermeerdering van kapitaal nog niet gekomen is tot een benijdbaren toestand der maatschappij, hoewel zulk een toestand als het ware binnen den greep was, ligt daarin, dat men den waarachtigen voortgang van het kapitaal steeds heeft bemoeielijkt en belet. - Het eerste dood-gewicht dat aan het kapitaal hangt en zijn voorttreden belemmert, is de bezitter van het kapitaal-zelf; de bezitter, die terwijl hij zijn arbeid moest doen samenwerken met den arbeid der maatschappij, zich onthoudt van te werken, zich stelt op het standpunt van uitsluitend te leven van de rente, die hem voor het gebruik van zijn kapitaal wordt betaald, en zich dus handhaaft in zijn exclusieve positie van meester van den surplus-arbeid van anderen. Wel is waar, is dit een zaak die niet te-lang zal duren: de vermeerdering en accumlatie van het kapitaal zal steeds voorwaarts gaan, zóólang en zóóver, totdat niemand zijn arbeid meer zal willen geven enkel voor 't gebruik van kapitaal. Dàn, in dat geval, moet ook de kapitalist weder gaan werken. De vermeerdering van het kapitaal moet elken dag, elk uur, dringen tot opheffing der grief van den arbeider, dat de kapitalist-zelf niet werkt. - Maar er is een ander veel logger dood-gewicht, zich klemmende aan de beweging van het kapitaal. De macht is tusschenbeide getreden, en heeft in tweeledigen zin een ongezonden invloed geoefend op de verhouding tusschen arbeid en kapitaal. In de eerste plaats wordt de arbeid naar een verkeerde richting gestuurd, en ten-anderen wordt werkelijk verrichtte arbeid ter vernietiging gedoemd. Daardoor wordt een toestand in het leven geroepen, waardoor niet langer een reëele accumulatie van surplus-arbeid, d.i. van kapitaal, wordt veroorloofd; daardoor ontwaart men niet zulk eene vermeerdering van kapitaal als die de waarde van het gebruik van het kapitaal zou kunnen verminderen, en den kapitalist zou nopen

tot de noodzakelijkheid, zelf weder te gaan werken. En deze richting, dit streven werd nu als voortgeblazen door menschelijke hartstochten en door menschelijke onwetendheid. Oorlogen en euvelen van allerlei aard ontstonden. Legers werden uit den grond gestampt. Krijgsvloten werden uitgerust. De improductieve klassen werden op de been gesteld en moesten onderhouden worden. Let nu wel daarop, dat het bestaan van dergelijke improductieve klassen altijd een tweeledige uitwerking heeft. Niet alleen produceeren zij niet, maar zij verteren en vernietigen daarbij ook den arbeid der productieve klassen. Zóó doen soldaten, legisten en hun gevolg. Daarom veroordeel ik hen niet, zegt onze auteur als in een tusschenzin; dit ligt buiten mijn onderzoek; zij verhinderen slechts op eigenaardige wijze de vermeerdering van het kapitaal, en dat niet alleen voor zich, maar ook voor hun nasleep, door al de behoeften, wier directe of indirecte vervulling door hen wordt geëischt. Al die arbeid is nu verloren. Was die arbeid gebezigd om frisch, versch kapitaal te scheppen, dan zou de rente of interest van het kapitaal gedaald zijn, en de productie van den arbeid zou dermate zijn vermenigvuldigd, dat de lieden hun werktijd zouden hebben kunnen verkorten, als eerste aanwijzing van nationale welvaart en nationalen voorspoed. Vooral droeg tot dien verwelkenden en verkleurenden stand der maatschappelijke verhoudingen de oorlog, dien Engeland tegen Frankrijk gevoerd heeft, 't meest bij, al zijn de menschen nog altijd in de weêr om William Pitt te prijzen, dat hij juist door den krijg tegen het revolutionnaire Frankrijk zijn eigen land rijker heeft gemaakt. Neen, nogmaals neen, zegt onze auteur. Het oorlogvoerende Engelsche gouvernement heeft gedaan als een groot kapitalist: het heeft geld gestoken in arbeid die vernietigd wordt; het heeft kruit laten aanmaken, dat als een vuurwerk wordt afgestoken; het heeft kanonnen laten maken om overal oogsten en gebouwen weg te branden; het heeft marine-schepen laten bouwen om tegen andere schepen te stooten en te stormen. Het heeft overal een improductieven arbeid doen ontstaan.

Door het sturen van den arbeid in verkeerde richtingen en door veel werkelijk verrichten arbeid ter-vernietiging te doemen, trad niet in de natuurlijke consequentie van een vermeerderd kapitaal, te weten: de afnemende rente voor het gebruik van het kapitaal. De proportie tusschen productieve en improductieve klassen, welke laatste bij een volk altijd beperkt in aantal moeten zijn, werd ten-nadeele van de productieve klassen gewend. De improductieve klassen werden door die macht in staat gesteld van de productieve klassen meer af te dwingen dan haar kapitaal waard was. Te-gelijkertijd werd nu het kapitaal van het land onnatuurlijk gezwollen. De eigenlijke vertegenwoordiger van den gereserveerden surplus-arbeid of van het kapitaal is in onze samenleving het goud. De voorraad van dat goud is de springveêr voor den grooten handel, maar is te-gelijk een natuurlijke rem (check) voor de al te groote vermeerdering van dien handel. Tijdens den oorlog met Frankrijk begreep de regeering, dat zij niet

voldoenden steun had in den voorraad goud van het land en zij gaf verlof uit te geven oninwisselbaar papier naast het goud. Dit napier nu vertegenwoordigde geen gereserveerden surplus-arbeid. Het vermeerderde fictief en in naam het kapitaal, doch bedierf alles: de natuurlijke rem voor vermeerdering van productie werd op zijde gezet: de controle op de vermeerdering van voortbrenging was weg. De buitenlandsche handel, die inderdaad slechts rusten kan op het beginsel: dat handel ruil van werkelijk voor de behoefte voortgebrachte goederen is, kreeg een geheel verkeerde plooi. De kapitalisten in het land, steunende op den zwellenden voorraad fictief kapitaal, meenden dat Engeland voor geheel de wereld zou kunnen produceeren; zij wisten te sterker de bevolking af te leiden van den natuurlijken arbeid waardoor Engeland zich door zijn eigen landbouw allereerst had kunnen voeden; zij joegen naar telkens wenkende voordeelen in den handel, wierpen alle tegenwerkende waarschuwingen over-boord; zij meenden slimmer en sterker te wezen dan de natuur; zij lieten altijd-door maar produceeren, goederen of lorren, het deed er niet toe: zij waren bezig 'to outwit nature'. Omdat zij voor dat doel: het beheerschen der buitenlandsche markt, alles over hadden, lieten de beschikkers over het kapitaal de arbeidende bevolking harder en harder zwoegen. Het gevolg van dat toenemen van den handel was een diep lijden der arbeidersbevolking en te-gelijkertijd een bederf van de voort-drijvende kapitalistische fractie. Want de invloed van den handel, zooals hij in de laatste twintig jaren is gedreven, werkt uiterst verderfelijk op de zeden. Bij de bezittende klassen is alles ondergeschikt geworden aan het genieten van weelde. Allen zoeken rijkdom. De zelfzucht vreet overal in. De dienst van den Mammon is de waarachtige godsdienst geworden. Voor Mammon wordt het altaar opgericht. Aan zijn rechterzijde staat dwingelandij, aan zijn linkerzijde ellende. Waarheid en eergevoel worden op dat altaar geofferd. De samenleving verloopt in een ontbinding der sociale deugd en sympathie[1)]. De lofrede-

1) Zie 'The Source and Remedy', etc. 1821. 'Oh, if I dared venture to anticipate the last paragraph of the historian that generations hence shall trace the character of this age and country, it should run thus: - 'The increase of trade and commerce opened a boundless extent to luxury; the splendour of luxurious enjoyment in a few excited a worthless, and debasing, and selfish emulation in all. The attainment of wealth became the ultimate purpose of life - the selfishness of nature was pampered by trickery and art: pride and ambition were made subservient to the vicious purpose: their appetite was corrupted in their infancy, that it might leave its natural and wholesome nutriment to feed on the garbage of Change Alley: instead of the quiet, the enjoyment, the happiness and the moral energy of the people, they read in their horn book of nothing but the wealth, the commerce, the manufactures, the revenue, the pecuniary resources of the country; the extent of its navy, and the muster-roll of its hireling army: - in honour of the beastly Belial, they made a sacrifice of the high energies of their nature: they hailed his progress with hosannahs, though on his right hand sat Despotism, and on his left Misery, they made a welcome sacrifice to him of their virtues and their liberties: to satisfy his cravings they forewent their natural desires; honour and truth were offered up on his altar; and the consummation of their hopes was characterised by misery and ignorance, the dissolution of all social virtue and common sympathy among indivuduals; and by a disunited, feeble, despotic, and despised government.' Ik kan de bladzijden der brochure niet aangeven, daar ik een afschrift gebruik, dat ik van het exemplaar 't welk in het Britsch Museum berust heb laten maken.

naars op den handel en op het crediet wijzen intusschen er op, dat daardoor steeds werk verschaft wordt aan de natie. Maar welk werk? Is arbeid, dat is: zwoegen, zweeten, spitten, delven, graven, het éénige genot van het leven? Maakt de spin-machine zulk een uitnemende muziek, dat haar voortdurend gesnor en gebrom het éénige is wat het leven draaglijk maakt? De auteurs der boeken en tractaten schrijven op aangename wijze over dat eeuwigdurend arbeiden: het schijnt hun een wonderschoone vooruitgang in economischen zin: maar nimmer gewagen zij er van of er voor die zwoegers ooit een vooruitzicht van rust zal komen. ‘Ik had - zegt onze briefschrijver - zulk een auteur, toen hij 't eerst zijn ontdekking maakte over het heil van een voortdurenden arbeid, wel eens willen gedreven zien te werken, zomer en winter, in regen en hagel, twaalf uren achtereen elken dag, om een of ander woeste plek tot akkers om te leggen.’

Zóó nam dus op onnatuurlijke wijze - terwijl door 't oninwisselbaar papier aan het vlottend kapitaal een fictief kapitaal werd toegevoegd, en de buitenlandsche handel aan de productie een verkeerde plooi gaf - het kapitaal zwellend toe. En te-gelijkertijd werd nog door de beschermende graanrechten het kapitaal, in den grond gestoken, voor de land-eigenaars verhoogd. De marktprijs toch van het graan, dien de pachter voor zijn tarwe kan bedingen, bepaalt zijn pacht, en die pacht is de aanwijzing en toets der waarde van den grond van het geheele land. Wanneer nu door een of anderen wetgevenden maatregel, te-gelijk met de vermeerderde waarde van 't geld, de prijs van het landbouwproduct zoo zeer zal zijn gestegen, dat de grond-bezitters de pacht kunnen verdubbelen, en de interest van het geld toch dezelfde blijft als vroeger, dan is het geheele kapitaal in den grond gestoken verdubbeld in hoegrootheid. Dit was het geval. Het bleek een notoir feit. De rente van het geld verschilde niet veel van hetgeen in 1785 werd betaald, doch de waarde van de akkers en velden was tweemaal zoo groot.

Wilt dus opletten, dat de vermeerdering van het kapitaal voor een groot deel slechts een nominale vermeerdering was. Het kapitaal, hier verkeerd geleid, dáár dadelijk vernietigd, en elders slechts in naam vergroot, werkte geen nieuwen arbeid uit. Het vorderde slechts van zijn uitgetrokken bedrag voortdurende, altijd

blijvende rente. Was de vermeerdering van kapitaal een waarachtige vergrooting geweest, dan zou het product van den arbeid vér boven de consumptie zijn geloopen, en zou de interest van het kapitaal sterk zijn gedaald, maar nu diende de arbeid en 't werken voor 't grootste deel, om aan de rente van het gestegen nominale kapitaal te voldoen. Natuurlijk strekte daartoe zijn surplus-arbeid. Want de arbeider moet leven, eerst aan zijn eigen eischen van levens-onderhoud voldoen, daarna aan die van den kapitalist. Maar op die eischen van het levens-onderhoud van den arbeider kon worden bezuinigd. Het was niet noodig, dat de arbeider zóó weelderig leefde als vroeger. Op dat goedkooper zich voeden van het volk kon worden gespeculeerd[1)]. En hiertoe zijn wij dan ook gekomen. Men is gaan uitrekenen met hoe weinig de arbeider in het leven kon blijven. Colquhouns lijvige statistiek toonde dit glashelder aan den mensch. Men zou - overeenkomstig de tabellen van dat boek - zelfs zeer vooruit komen, indien de arbeider, in plaats van met brood en vleesch, zich meer uitsluitend met aardappelen kon voeden. Die aardappelen-bouw moest, zegt Colquhoun, meer door de regeering worden aangemoedigd. Dan bleef er meer over van den surplus-arbeid. De kapitalist kon dan van het product van den arbeider meer trekken en halen. Als de arbeider zich voedde met brood, dan was hij verplicht voor het onderhoud van zich en zijn gezin den arbeid van Maandag en Dinsdag te reserveeren. Wanneer hij zijn honger en dat van zijn gezin met aardappelen stilde, dan zou het misschien gelukken, dat hij voor zich en zijn gezin slechts den arbeid van een halven Maandag zou eischen, en de resteerende helft van Maandag zou met Dinsdag gevoegd kunnen worden aan de andere dagen der week ten-dienste van den kapitalist en van den Staat. En de heeren statistici vinden dat zeer belangwekkend, zeer interessant. Zij rekenen dat ragfijn uit. ‘Goede God - zoo roept onze schrijver uit - wat moet er wel in het brein en in 't hart van zulk een Colquhoun omgaan, wanneer hij in zijn boekdeel becijfert, dat vleesch van den slager voor de arbeidende standen nog al onbereikbaar is, terwijl hij voorts koeltjes opmerkt, dat het in zekeren zin overdaad is tarwebrood aan die standen over te laten, wanneer de menschelijke natuur zich zoo gemakkelijk met aardappelen onderhoudt! Wellicht vindt de vooruitgang der 19e eeuw wel uit, dat de arbeider misschien leven kan van distels

1) Zie ‘The Source and Remedy’, etc. 1821: ‘It is perfectly and entirely true, that if capital does not decrease in value as it increases in amount, the capitalist will exact from the labourers the produce of every hour's labour beyond what it is *possible* for the labourer to subsist on: and however horrid and disgusting it may seem, the capitalist may eventually speculate on the food that requires the least labour to produce it, and eventually say to the labourer: “You sha'n't eat bread, because barly meal is cheaper: you sha'n't eat meat, because it is possible to subsist on beetroot and potatoes”. And to this point have we come! and by this very progress have we arrived at it!’

en bramen, en dat brandnetels een pikante lawaai-saus leveren, om het verhemelte te prikkelen, als het eten een wat flauwen en kinderachtigen smaak geeft.'

Doch indien het waar is, dat de arbeider even voldoende moest leven als vóór twee honderd jaren, indien er een vaste standaard van zijn genietingen moest zijn, een levensvoet waar beneden hij niet moest vallen, indien er uren moesten zijn waarin hij niet behoefde te werken, dan is het ontwijfelbaar, dat de uitpersing en uitzuigerij van den werkman, in de laatste dertig jaren, tot den uitersten rand is gekomen. Niettegenstaande dien aanzwellenden rijkdom en voorspoed van het land wordt de toestand van den arbeider in deze laatste twee eeuwen gedurig slechter. De auteur poogt dit aan te toonen met citaten van Barclay in 1614, met zinsneden uit een redevoering, die Sir Dudley Carleton in het parlement van 1626 hield. Toen was er welvaart overal in de lagere standen in Engeland. De schrijvers en sprekers wezen slechts op een vergelijking van de arbeiders in Engeland en elders. Van de latere schrijvers der 18e eeuw doet voor onzen auteur vooral dienst de Lord Kanselier Fortescue. Inderdaad men is nu dieper gezonken dan vóór 1500 jaren, wanneer wij niet blijven hangen aan louter namen van slaaf of lijfeigene. Turners geschiedenis der Anglo-Saksers betreffende de wetten van koning Alfred wijst dit zonneklaar aan. Toch neemt de rijkdom gestadig toe, zegt Colquhoun en zijn school. Welnu, dan heeft de arbeider slechts te bidden, dat er een eind aan die toeneming kome. Vóór vijftig jaren kon hij nog dagelijks brood en vleesch bekomen, nu is het mooi, als hij eens in de week wat spek kan krijgen. Al wat hij nu moet derven: het eten van vleesch, het beschikken over eenige vrije uren, is hem afgenomen, afgedwongen, afgepast door de anderen, die niet werken, maar kapitaal bezitten. Die ongeluks-kerel ('that wretched man')! Colquhoun zegt nu, dat de deerniswaardige toestand van het lagere volk moet toegeschreven worden aan zijn onwetendheid, zijne gebrekkige kennis, en de weinige vruchten in zijn midden van godsdienst en zedelijk leven: - neen, herhaalt onze schrijver, dat alles is het gevolg van lijden. Gebrek, kommer en ellende hebben de zedelijke veêrkracht en geestelijke opgewektheid van het volk versuft. Beleedigend is het thans de heeren te hooren spreken over de questie of armen-wetten wel met recht zijn overeen te brengen. De barmhartigheid van vorige eeuwen erkende ten-minste het recht, dat ieder mensch op ondersteuning heeft: de armen hebben, op zijn zachtst genomen, daarop evenveel recht als de geestelijkheid op haar tienden. Maar hard is het, dat die armenbedeeling steeds toeneemt, en toeneemt omdat men de arbeidende standen niet veroorlooft een voldoend loon op gezonde wijze te verdienen.

De schuld van het heden ligt echter niet in onze mindere edelmoedigheid: wij zijn nog altijd als in vorige eeuwen bereid tot opofferingen, maar de fout ligt nu elders: zij is te wijten aan de dwaling der wetgeving, en wetgevende wijsheid moet hier ingrijpen. De fout was, dat door de leeningen, die de Staat - in ver-

band met de toelating van het oninwisselbaar bankpapier - aanging tijdens de oorlogen tegen Frankijk, een massaal onwaar kapitaal werd gecreëerd; een kapitaal gedoemd om vernietigd te worden, en waarvan de renten altijd bleven bestaan. Tijdens den oorlog werd de druk van dat alles weinig gevoeld. De kapitalisten betaalden de leening vooral door het uitgeven van papieren geld. Wat uit die leening werd vervaardigd - kanonnen, kruit, marine-benoodigdheden, leveranties voor de legers te-velde - kwam voor een deel nog aan de arbeiders ten-goede. Het gouvernement moest aan al de fabrieken, die daarvoor werkten, en dus ook aan de arbeiders, groote betalingen doen. Nationale schuld was nationaal vermogen, zóó juichte men. Maar na den oorlog hielden, terwijl de rente van die leeningen altijd-door moest gekweten worden, die betalingen op. De arbeiders voelden nu de knelling van een vermeerderde staatsschuld eerst recht, te-gelijk met den druk van het duurder worden van het geld, veroorzaakt door de verkeerde politiek met het bankpapier.

En de toestand van den arbeider wordt nu telkens bitterder. De tabellen van Colquhoun geven daaromtrent een aanwijzing. Onze auteur stelt uit die tabellen een nieuwe becijfering op. Hij demonstreert (volgens Colquhoun) dat de loonen van veld-arbeiders zijn 45 £ st. per jaar voor het hoofd van het gezin. Arbeid kan nu gedacht worden als voorwerp van gelijke belooning overal. Wat iemand dan meer aan inkomen heeft dan het loon van arbeid, spruit voort uit rente van het kapitaal. Ziet men nu uit Colquhoun, dat het inkomen van alle standen te-zamen bedraagt 276 millioen £ st., en dat het inkomen van dezelfde standen (gerekend op 45 £ st. per familie-hoofd) zou zijn 41 millioen £ st., dan schiet er voor rente van het kapitaal over 235 millioen, dat is voor kapitaalsrente derhalve 5 à 6 maal meer dan de arbeid waard zou zijn. Herleidt men nu die cijfers in verband met de meerdere of mindere talrijkheid der leden van de twee groote groepen, dan komt men tot wanhopende uitkomsten voor de arbeiders. In de verste verte is het hier niet de bedoeling van den auteur, allen arbeid gelijk te stellen: dien van een rechter even hoog te waardeeren als dien van een fabrieks-arbeider, maar het is er hem slechts om te doen, in een duidelijk sprekend voorbeeld aan te toonen, hoe bovenmatig het kapitaal zich weet te beloonen in tegenoverstelling van wat de arbeid kan verdienen.

Het betoog van den auteur is hiermede volbracht. Hij richt zich thans weder persoonlijk tot Lord John Russell, en komt nu met zijn twee voorstellen voor den dag.

Indien gij, Mylord, zoo schrijft hij, in 't oog hebt gehouden den oorsprong van onze moeielijkheden, te weten: de vermeerdering van het kapitaal, echt en fictief, zonder de natuurlijke en noodzakelijke vermindering van de rente, die voor het gebruik van dat kapitaal moet worden afgestaan, en de daaruit voortvloeiende onnatuurlijke heffingen van de kapitalisten, dan is het duidelijk dat elk middel, wil het uitwerking hebben, den aard en de

hoeveelheid van het kapitaal zooveel mogelijk moet wijzigen, en wel door radicaal het fictieve kapitaal van de massa af te scheiden, en te-gelijk het nieuw aan te maken waarachtige kapitaal te doen accumuleeren, en gevolgelijk de rente van elk kapitaal te laten dalen.

Te dien einde is de *eerste* maatregel, dien ik zou voorstellen: de afschaffing van alle wetten die direct of indirect de landbouw-opbrengst raken.

Ik ga uit - zegt onze schrijver - van het gegeven, dat de prijs van het graan 80 shillings is. Het is misschien niet precies dat cijfer, maar algemeen neemt men aan, dat tot een minder prijs het voor den pachter onmogelijk is thans zijn gronden te bewerken met de tegenwoordige pacht en belastingen. Doch wordt aan dien prijs vastgehouden, dan beteekent dit een ruïne voor allen die uit andere nijverheids-takken hun bestaan trekken. Daarom kunnen die pacht en die belastingen niet op deze hoogte blijven. Het gevolg nu van de afschaffing van alle wetten, die de landbouw-opbrengst raken, zou zijn het fictieve kapitaal te vernietigen waarvan de grondeigenaars rente heffen, en den prijs van het graan te reduceeren door het op voet van concurrentie te brengen met den marktprijs van het Vasteland van Europa: d.i. 45 à 50 shillings. Het voordeel, dat de landheer uit den bovenmatig hoogen prijs van het graan trok, was een premie, waarop hij geen aanspraak had, maar die voortkwam uit de door den oorlog gerezen moeielijkheden der natie en de toen niet voldoende hulpbronnen van den Staat. De Staat, om zoo groote middelen te bekomen als hij tijdens den oorlog noodig had, maakte den land-eigenaar medeplichtige aan zijn misdaad. Doch nu moest ook de land-eigenaar tevreden zijn met het voordeel, dat hij in de oorlogsjaren getrokken had, en zich niet gaan beklagen, dat hij het thans verloor. Het bedrag, dat door dezen afschaffings-maatregel aan het volk zou ten-goede komen, is aanzienlijk. Colquhoun becijfert dat de waarde van het geheele product van de gronden in 1812/1813, tot den prijs van 70 shillings, zou wezen 216,800,000 £ st. Op 80 shillings is het natuurlijk veel hooger. Met een reductie tot 45 á 50 sh. zou het stellig 50 millioen dalen.

Intusschen waren de land-eigenaren en grond-bezitters niet de éénige personen, die door den onnatuurlijken toestand der natie gedurende de laatste dertig jaren waren bevoordeeld. De staatsleeningen - en hier komt de schrijver tot zijn *tweeden* maatregel - werden gedaan in een gedeprecieerd betaalmiddel, soms tot 30 à 40% gedeprecieerd; en daar dit betaalmiddel thans in zijn waarde is hersteld, is er te-gelijk een reëel voordeel aan den houder dier fondsen geschonken. Doch evenmin als de grondeigenaar recht heeft op de voortdurende premie, heeft de fondsenbezitter altijd-door aanspraak op dit ‘extra’, dat slechts uit de noodzakelijkheid van de regeering op dat oogenblik voortvloeide. Ook de fondsen-houder kan zich niet beklagen, dat hij niet immer profijt kan hebben van het ongeluk van zijn volk in de laatste dertig jaren. Laat derhalve naast de afschaffing der beschermende

graanrechten, die neêrkomt op een reductie van het tot de gronden behoorend kapitaal, er een hiermede evenredige reductie worden toegepast op de geheele som der gevestigde staatsschuld.

Dit zijn de éénige maatregelen - zoo zegt de schrijver - die ik voorstel, alhoewel veel andere ze kunnen begeleiden. Mijn maatregelen - dus gaat hij voort - zijn eenvoudig: er is daarvoor geen ingewikkelde berekening noodig, geen indringen in den particulieren eigendom: een enkele daad der wetgeving zou voldoende wezen.

Maar het persoonlijk eigendom - laat men 't goed bedenken - zou niet ontsnappen.

Integendeel. Geheel het persoonlijk particulier eigendom in het land zou in waarde gereduceerd worden op een billijke en evenredig werkende wijze. En daar is misschien, volgens den schrijver, geen ander middel, om het particulier eigendom in het koninkrijk waarlijk te treffen. Want nam men van dat eigendom een vast percentage, dan zou de opbrengst van zulk een belasting voor een goed deel opgegeten worden door klerken, commiezen, inspecteurs, directeurs en adviseurs: benden van rood- en zwartrokken, die de ontvangers der vermogens-belasting zouden moeten omstuwen. Maar door de afschaffing der graanwetten alléén, hetgeen neêrkomt op een verlaging van den prijs van het voedsel, dalen de prijzen van iedere zaak of product van menschelijken arbeid, want de prijs van den arbeid is een deel van den prijs, en die arbeid wordt dan goedkooper onderhouden. Het zou, wel is waar, geen vermindering zijn op geheel proportioneelen weg: een jas die vroeger 80 shillings waard was zou nu niet 50 shillings gaan kosten, maar de prijs van de jas zou toch gereduceerd worden tot den verlaagden prijs van het materiaal en van den arbeid, enz. Bleek het nu, na onderzoek, dat er toch nog eenig eigendom is dat niet door de reductie werd geraakt, welnu dan kon daarvoor een speciale maatregel worden genomen. Zóó zou het billijk zijn de private schulden der laatste 30 jaren op dezelfde lijn te stellen als de staatsschuld, en hierop dezelfde reductie toe te passen als vanwege de depreciatie van het betaalmiddel op die staatsschuld werd aangewend, doch uiterst groote omzichtigheid is daarbij in acht te nemen.

In één woord: de twee maatregelen zouden doen geboren worden een gezonden toestand: een toestand van vrijheid van arbeid zonder bescherming. Zij zijn in schijn retrospectief, maar in waarheid vooruitziend, voorkomend de kwade dagen waaronder wij nu steeds lijden.

Zonderling, de man die dit alles geschreven heeft, is geheel onbekend gebleven. Hoe is zijn naam? Men weet het niet. Doch wat doet het er toe? Heeft niet de treffelijke korporaal Trim - uit Sternes Tristram Shandy - gelijk met zijn uitroep: ‘Denkt iemand aan zijn doopnaam, wanneer hij ten aanval oprukt?’

IV.

In hetzelfde jaar 1821, toen de zooeven besproken brief aan Lord John Russell werd geschreven, verscheen een tamelijk lijvig boekdeel van P i e r c y R a v e n s t o n e . De titel van dat werk gaf den inhoud aan. Het opschrift toch van het boek was: ‘Enkele bedenkingen tegen de correctheid van sommige meeningen, die vrij algemeen over de onderwerpen van Bevolking en Staathuishoudkunde gangbaar zijn.’ Het bleek een geschrift te zijn vol twijfel aan de economie, zoo als zij door Malthus en Ricardo werd opgebouwd; een betoog waarin men overal zag doorschemeren lijnen van wat later socialisme zou heeten. Trouwens de auteur plaatste, om niet misverstaan te worden, twee motto's vóór zijn boek. Het ééne, aan Cicero ontleend, luidde: ‘Dit echter is het geheime inwendige kwaad van het huis.’ Het andere was overgenomen uit de gedenkschriften van Sully en herinnerde deze stelling: ‘de omwentelingen die in de groote Staten voorkomen zijn niet het uitvloeisel van 't toeval of van een volksgril: het gepeupel staat nooit op, enkel uit lust om aan te vallen, maar omdat het 't lijden niet meer kan dulden.’ In een voorbericht zeide de schrijver, dat het eerste denkbeeld om deze bladzijden te stellen hem was ingegeven door enkele uitlatingen van Godwin in zijn boek over de bevolking. Hij ging echter nog verder. Hij achtte het mogelijk Malthus te bestrijden uit de feiten die deze aanvoerde: zijn doel was aan te toonen, dat, al gaf men al de premissen toe, zij nog niet wettigden de conclusie die Malthus er uit trok. Zoodoende was hij van-zelf er toe gekomen, om na te gaan wat de werkelijke oorzaak was van de vermeerdering der ellende van 't land; een ellende die zooveel fantastische theorieën en ongerijmde redmiddelen had doen ontstaan. Hij liet aan zijn lezers 't oordeel. ‘Op mijn ouderdom - zóó vervolgde hij - nu ik mij uit het leven terugtrek, zoek ik geen faam. Het kan mij geen goed doen, en berisping deert mij niet. Ik sta te laag van doel voor de pijlen der kritiek: zij zullen, zonder mij te treffen, over mijn hoofd gaan. Mijn eerste en laatste letterkundige productie moge iets opleveren voor de zaak der menschheid.[1)] Ik ga slechts na wat schrijvers over politieke economie tot nu toe te veel hebben verwaarloosd’.

Blijkbaar was hij - al weten wij niets van hem af - een man van veel lectuur, kennis en smaak. Hij zette achter zijn naam de bekende letters M.A. (Master of Arts); voorts scheen hij financieel niet onbemiddeld. Zijn boek dateerde hij Mei 1821 uit ‘Ravensdale cottage.’

In een inleiding zegt hij, dat een min of meer moderne school der economie is ontstaan. Aan de ééne zijde wordt nu geleerd: er zijn menschen te veel (Malthus). Aan de andere zijde wordt

1) Op een boekenlijst komt echter, volgens mededeeling van dr. W.G.C. Byvanck, nog voor een geschrift van Piercy Ravenstone van het jaar 1824, ‘Thoughts on the funding System.’ Zie ook Marx ‘Kapital’ (Fransche editie p. 186) Duitsche editie I p. 395.

verkondigd: dat productie van goederen niet kan bestaan zonder de versterkende hulp van het kapitaal: de rijken geven brood aan de armen: arbeid ontleent zijn kracht aan hen die niet-werken. Men dacht vroeger, dat de kern en pit van een natie juist school in de dichtheid van haar bevolking; men meende voorts dat arbeid en arbeid alléén de bron van welvaart was. Nu keert de moderne leer dat om. Malthus wist de schuld der armoede op de Voorzienigheid-zelve te werpen, die dan door pest en hongersnood ingreep, om het kwaad te verhelpen. De voorstanders der kapitaal-theorie drongen er op aan altijd allereerst het kapitaal te beschermen: bij het heffen van belastingen moest men den arbeid en niet het kapitaal treffen, zóo alléén werd rijkdom vermenigvuldigd. Werkelijk groeide dat kapitaal zeer aan. Doch na eenigen tijd zag men, dat de rijke lieden te-midden van dien overvloed van kapitaal, omringd waren door de smerigste armoede. Zij die naar den rijkdom dongen, waren daarenboven overal antagonisten en strijders tegen elkander geworden. Is - zoo vraagt Ravenstone - onze rijkdom dan daarop gebaseerd? Gods leiding met de menschheid wordt op deze wijze betwijfeld. Ravenstone zal aantoonen, dat men zich vergist.

In een breed betoog van 160 bladzijden begint hij allereerst een op cijfers gebaseerde weêrlegging van Malthus. De hoofd-fout der becijferingen van Malthus meent hij te vinden in het feit, dat Malthus altijd met absolute cijfers werkt. Zulke berekeningen leveren onvoldoende gevolgtrekkingen. Neen, wij moeten de maatschappij eerst verdeelen in voor de bevolking productieve en improductieve klassen; wij moeten afscheiden hen die waarschijnlijk kinderen zullen hebben van hen die onvatbaar zijn om ouders te worden; voorts het waarschijnlijk getal huwelijken in elk land, en de vruchten, die deze huwelijken vermoedelijk zullen opleveren, nagaan. Dat is geen gemakkelijke berekening. Zij is samengesteld en ingewikkeld. Daarbij ontbreekt overal de basis van een goede statistiek. Neemt men cijfers bijv. van Vevey uit Zwitserland, dan zou men tot deze conclusiën komen: indien een vruchtbaar huwelijk 4 kinderen geeft, blijft de bevolking stationnair; met 4½ kinderen op één huwelijk zou de bevolking verdubbelen in 140 jaren, met vijf kinderen in 68 jaren, enz. Dit alles gaat lang niet zoo schielijk als Malthus vermoedde. Er zijn hier telkens omstandigheden waarop Malthus niet heeft gelet bij zijn becijfering met absolute getallen. Trouwens de gansche historie heeft tot nu toe een logenstraffing aan zijn onderstellingen gegeven. Het is waar, de klassieke oudheid mag hier ter-nauwernood bij worden gehaald. Het karakter dier oudheid verschilt zóó ten éénemale van onze individualistische samenleving, dat er van werkelijke vergelijking der levens-toestanden weinig sprake kan zijn. Doch een doorgaande verdubbeling van bevolking duurt ook in de oudheid eeuwen lang. Ook in de Middeneeuwen gaat de toeneming der bevolking niet snel, zelfs niet in de kleine welvarende republieken van Italië. Doch altijd blijven onze gegevens

voor een grondig onderzoek dáár veel te onvolledig. Eerst met de nieuwe geschiedenis vloeien de gegevens wat ruimer. Ravenstone gaat achtereenvolgens de bevolkings-toestanden van Frankrijk, Duitschland, Rusland, Scandinavië en Holland, straks van Engeland en de Vereenigde Staten van Amerika na, en komt tot de slotsom, dat voor de vermeerdering der bevolking in Europa en Noord-Amerika een min of meer uniforme regel is op te maken, doch van veel lager strekking dan Malthus had gedroomd. Het getal huwelijken tot de bevolking blijkt overal in de rede te staan van 1 tot 116 en 123. Het getal kinderen van elk vruchtbaar huwelijk stelt zich van 4⅗ tot 4⅘. Het getal geboorten zal elk jaar het 26ste of 27ste deel van het volk uitmaken. Natuurlijk zijn dit geen rots-vaste cijferverhoudingen, maar min of meer grenzen der oscillaties van de getallen. Dit is echter zeker, dat van een geometrische rede van vermeerdering nergens en nergens sporen zijn te vinden.

Gaat dan - zóó vraagt Ravenstone zich af - de arithmetische rede der voedingsmiddelen beter op? De zoogenaamde geometrische rede werd dadelijk toegejuicht; zij viel samen met de vooroordeelen der rijken en machtigen; haar vermaardheid ontsproot uit de vermeende hulp, die zij aan de bezittende klassen gaf, en aan de inbreuken, die zij toeliet op de rechten en eischen der armen. Doch de waarheid doet die flikkering der geometrische reeks verbleeken: nooit wezen de cijfers haar geldigheid aan; nergens ziet men een verdubbeling der bevolking in 25 jaren; waar de toeneming 't grootst is, waren er oorzaken van landverhuizing als in Amerika; inderdaad zouden voor die geometrische rede de vrouwen anders moeten worden, dan zij werkelijk zijn. Hoe staat 't intusschen met den tweeling-broeder: de arithmetische rede der voedingsmiddelen? Ook in deze materie kan men zich niet met haastige gevolgtrekkingen vergenoegen. De questie hangt samen met de leer der grondrente, met verhouding van hen die werken en die niet werken, met den bouw en het samenstel van de gansche maatschappij. Het uitgangspunt van elk onderzoek omtrent de hoegrootheid der voedingsmiddelen in een gegeven maatschappij is gelegen in den arbeid dier maatschappij. De voedingsmiddelen zijn afhankelijk van den menschelijken arbeid, nemen toe of nemen af naar gelang van dien arbeid. De aarde brengt niets voort zonder arbeid. Dit was de last dien God aan den mensch gaf na het sluiten van het paradijs. Maar als men arbeidt, brengt de aarde ook voeding voort. Ieder mensch kan met zijn arbeid meer voortbrengen dan hij verteren kan. En die arbeid wordt eerst van ware beteekenis, wanneer er gedrang van bevolking is, dan kan er verdeeling en onder-verdeeling van het werk worden toegepast. De eerste springveêr van vermeerdering van voedsel is het toenemend cijfer der menschen. Dan eerst kan beschaving en ontwikkeling onder die menschen binnendringen: ontwikkeling, die hulpbronnen van arbeid opspoort en in toepassing brengt, die intensieve cultuur mogelijk maakt. De opbrengst van den grond wordt niet afgemeten en bepaald door de uitgebreidheid van het land, maar door 't cijfer

der bevolking in een land. Er is dus een intiem verband tusschen bevolking en levensmiddelen, maar juist omgekeerd als Malthus meende. De vermeerdering der bevolking is oorzaak en bron van de welvaart. Zij doet de opbrengst der voedingsmiddelen toenemen. In geen enkel opzicht is de toeneming der bevolking gebonden aan de som der bestaande voedingsmiddelen. Waar ellende toch voorkomt, waar de menschen elkander een mondvol eten schijnen te benijden, waar jaloerschheid hand in hand gaat met gebrek, waar in het gedrang de hongerdood zijn offers vraagt, dáár is dat alles te wijten niet aan de natuur, maar aan menschelijke instellingen; instellingen die rijkdom en armoede aan elkander hebben geklonken. Die instellingen moeten dan worden veranderd; het maatschappelijk leven moet dan worden vervormd en weder in overeenstemming worden gebracht met de wetten der natuur, met de wet van God, die aan alle menschen brood geeft naar gelang van arbeid.

Ravestone slaat den blik op het veld der maatschappij: de samenleving der menschen. Hij gaat de questie van het eigendom onderzoeken. De vraag toch dringt van-zelf naar zijn lippen: hoe komt het, dat, waar 's menschen arbeid het meest waard is, die arbeid in onze maatschappij de kleinste belooning krijgt? Wanneer eens te bewijzen ware, dat dit aan de instellingen der menschen te wijten is, dan zou verhelpen mogelijk zijn, dan kon het helder worden, dat bij de inrichting der maatschappij de belangen der velen opgeofferd zijn aan de belangen der weinigen, dan hadden die velen slechts met kracht hun recht te doen gelden, om het onrecht te doen verdwijnen.

Daarvoor moet men zorgvuldig het samenstel der maatschappij nagaan. Het particulier eigendom nu is de basis van al de verscheidenheid en onderscheiding in de maatschappij. Op dien grondslag van dat particulier eigendom is alle macht, zijn alle rangen gevestigd. Denkbaar is het, dat de menschen zonder dien grondslag zouden voortleven, en ieder voorzien zou in zijn eigen behoeften, maar dan was er geen maatschappij. Denkbaar is het ook, dat menschen samenleefden in gemeenschap van eigendom, in communisme, maar dan zou een zeer scherpe en strenge controle op aller arbeid en verbruik moeten worden toegepast, een controle die enkel misschien bij godsdienstig fanatisme mogelijk zou blijken. Doch daargelaten die twee eventualiteiten is de meest gewone en rationeele grondslag der maatschappij deze: dat ieder behoudt wat hij ontvangen heeft en dat het gezag der gemeenschap ieder beschermt in dat wat hij verkregen heeft: in zijn eigendom. In beginsel is dit juist. Maar nu de toepassing? Zeker, hij, die den beer gedood heeft, heeft recht op diens huid; hij die met eigen handen een hut heeft gebouwd, een boog zich heeft gespannen, een boot uit planken heeft vervaardigd, vee heeft gekweekt en gehoed, heeft daarop, op zijn werk, volle recht. Maar hoe staat het met den grond, met het land? Is het zoo evident dat hij, die 't eerst op een stuk grond spitte, het bebouwde, verzorgde, dat

hij een voortdurend eigendom op dien grond behoudt? Zou dat recht op land, aldus opgevat, ook wellicht zijn oorsprong en aanleiding gevonden hebben uit het begrip: dat grond in den beginne geen waarde had? De eerste bebouwer en bearbeider had slechts een recht van voorkeur: waar niemand een beter recht had, had niemand 't recht hem te onteigenen. Maar in dit geval werd land of grond slechts als secondair aan den arbeid beschouwd: land werd slechts iets waard door den arbeid; land behoorde dan aan hem die 't eerst 't land nuttig wist te maken, wiens arbeid aan het land waarde gaf. Nu is echter deze opvatting van eigendom geheel afwijkend en verschillend van het kunstmatige recht, dat in onze maatschappij hoog wordt gehouden; een recht, waarbij een particulier het eigendom van gronden heeft, die hij niet heeft geoccupeerd en waaraan hij nooit eenigen arbeid heeft ten-koste gelegd; een recht dat al de anderen dwingt den eigenaar verlof te vragen, om zoo mogelijk hun arbeid aan een stukje van dien grond te mogen wijden.

Deze pretensie van den land-eigenaar is nu echter juist de hoeksteen van onze zoogenaamde beschaving. Op die pretensie rusten de aanspraken van den industrieel, van den groothandelaar, van den kapitalist. Wankelde die hoeksteen dan zou het gansche gebouw onzer maatschappij trillen en schudden. De eisch, de aanspraak, de vordering van den bezitter op elken trap der maatschappelijke ladder zou kunnen worden betwijfeld en ontkend. Zonderling voorwaar wordt nu de toestand. Men vestigt een rechtstelsel dat eigenlijk de vrijheid van arbeid opheft, daar niemand verder kan werken zonder eerst verlof tot den arbeid te hebben bekomen; een stelsel dat de groote meerderheid doet werken om het den rijken eigenaar mogelijk te maken niet te werken.

Zóó is het recht in onze maatschappij. Eerst wordt het gematigd uitgeoefend: grondrente en kapitaalwinst zijn bij den aanvang eener maatschappij nog klein: het getal der niet-werkenden is gering, en arbeid wordt overal voldoende beloond. Maar wordt de maatschappij ouder, dan worden de eischen der niet-werkende leden grooter. Het lang bestaan van hun aanspraken geeft recht van verjaring. De eischen, die eerst als gunst werden toegestaan, worden nu scherp recht. Grondrente en kapitaalwinst beginnen allengs het grootste deel van het product der arbeidende leden der maatschappij op te slorpen. De arbeider krijgt zijn loon haast uit chariteit, dat wat hij noodig heeft om niet te sterven. De niet-werkende leden der maatschappij weten allengs hun belang als het belang der gansche gemeenschap te doen beschouwen. Zij maken weldra de wetten voor het geheele land; en die wetten hebben nu voortaan ten-doel, sanctie te geven aan hun eigen usurpatie. Aldus wordt de ongelijke verdeeling van den geproduceerden rijkdom een vast systeem. Let nu echter wel op, dat, wanneer dit stelsel tot de uiterste grens wordt doorgezet, er een gevaar, een kwaad, voor de maatschappij dier zoogenaamde eigenaars wordt opgekweekt. Wordt toch het cijfer en de aanspraak der niet-werkende leden eener maatschappij te groot, dan kwijnt

de kracht en de gezondheid van het geheel. Elke maatschappij gaat op die wijze - wanneer er geen tegenwichten worden gesteld - langzaam, maar zeker te-gronde aan haar eigen eigendom. De opperste bovenbouw, de torenspits, geheel de met kolommen voorziene gevel-decoratie, wordt te drukkend voor den grondslag: bij de verzakking der fundamenten beginnen de muren te buigen[1]. De niet-werkende leden der maatschappij oefenen allengs een te zware belasting uit, vormen een te aanmerkelijk dood-gewicht. Een maatschappij gaat het verderf te gemoet, wanneer de rijkdom der individueele leden geacht wordt al de rijkdom der natie te zijn. De belangen der arbeidende klassen worden opgeofferd, terwijl enkel en alléén gelet wordt op de eischen van het eigendom. Bij zulk een wending en keer der natuurlijke orde neigt de gansche maatschappij naar beneden. Al de kwalen, die de tegenwoordige maatschappij teisteren, komen daaruit voort.

Het is dus niet de questie om de rechten van het eigendom af te nemen, maar om hun misbruik te voorkomen. Daar eigendom nuttig is voor de maatschappij, heeft dat eigendom zijn rechten. Maar die rechten zijn verschillend van aard, zijn in wezen veel minder heilig dan die van den arbeid. Moeielijk moge het probleem zijn de juiste demarcatie-lijn tusschen die twee soorten van rechten aan te geven, maar het vraagstuk moet worden opgelost. Het uitgangspunt is trouwens vast en duidelijk. Eigendom is een schepping van conventie, het ontstaat en bestaat door de maatschappij; zoo vèr eigendom dus weldadig is voor de maatschappij is eigendom wettig; zoo niet, dan wordt het usurpatie. De rechten van den arbeid daarentegen zijn onafhankelijk van de maat-

1) Zie ‘Piercy Ravenstone, A few Doubts’, etc. 1821, pag. 203. ‘Every society, from its first formation, bears in its bosom the seeds of its destruction: it is built on property; to property it owes its overthrow. The superstructure becomes in time too heavy for the foundation; the temple of social happiness sinks under the weight of its ornamental parts; the wall are crushed by the pressure of the columns. But though its destruction be certain; though it cannot for ever resist the ravages of time, yet the period of its ruin will be hastened or delayed according to the wisdom and precaution displayed in its construction. The growth of idle men is the dry rot which, eating into the heart of every society, and consuming its best timbers, accelerates its decay, and hastens the national operations of time; to prevent its growth the efforts of a wise government should be directed. But such has not been the object of statesmen; they have been more auxious for splendour than strength; more desirous to increase the number of its rich men, than to add to the wealth of a nation. These two things, so different, have indeed been confounded; the riches of individuals have been supposed to add to the riches of the state; the national resources have been considered as commensurate with the number of its idle men; its proverty has been mistaken for its wealth. The interests of the labourer have been sacrificed to those who live on his labour.’

schappij; zij zijn inherent aan ons bestaan als mensch; men kan ze derhalve niet wegnemen; heeft iemand uit onwetendheid zich verbonden ze prijs te geven, dan is zulk een overeenkomst nietig; zij zijn heilig. In een maatschappij, waar eigendom alléén macht geeft, worden de rechten van eigendom hooger gesteld dan die van arbeid. Door belastingen, door grondrente, door kapitaalwinst neemt men den arbeider af wat van hem te halen is. Dat dit in Groot-Brittanje kan geschieden: hoe naast rijkdom de armoede zoo welig er groeide, hoe het loon van den arbeider er zoo gering was, had twijfel moeten wekken aan de correctheid der lessen van de staathuishoudkunde.

Inderdaad komt - volgens Ravenstone - alles thans neêr op een bij de wet geregelde ontneming door de niet-werkende bezitters van een te groot deel van het door de arbeidende klassen tot stand gebrachte product. Terwijl arbeid de éénige bron van productie is, wordt aan dien arbeid 't grootste deel van zijn opbrengst onthouden.

Welk het aandeel is dat door de arbeiders thans van de opbrengst van hun arbeid aan de niet-werkende eigenaars moet worden afgestaan, is dus de alles beheerschende vraag. Daaraan voegt zich dan de meer algemeene vraag, of eene wijze van distributie van het eigendom, zooals wij die in onzen vorm der maatschappij ontmoeten, rechtvaardig of zelfs op den duur houdbaar zal zijn.

Ravenstone behandelt de kern dezer questie in drie inhoudrijke afdeelingen van zijn boek, aan welke hij de opschriften geeft: grondrente, belastingen, kapitaal. Achtereenvolgens gaat hij die onderwerpen uit het door hem aangegeven motief nader ontleden.

G r o n d r e n t e is, volgens Ravenstone, het aandeel van den niet-werkenden man in den oogst van den arbeidenden man[1)]. Hoe is die instelling, die heffing, historisch ontstaan? Ravenstone zocht den oorsprong van dien regel in het patriarchale stelsel. De oudste van den stam bestuurde geheel de neêrzetting ten-bate van allen. Hij kreeg ten-bate van allen het surplus van den oogst boven hetgeen tot onderhoud van een ieder noodzakelijk was. In den aanvang was dit een zachte gewoonte; allengs veranderde die gewoonte in recht en dwang. De persoonlijke dienst van ieder stamgenoot werd vervormd tot een plicht van het te bebouwen land. Het land werd verondersteld waarde te hebben onafhankelijk van den arbeid daarop verricht. Het eigendom constitueerde zich. Zóó ontwikkelde zich de positie van het hoofd van den stam tot landheer, een meester wien men voorrechten toestond als hoofd van allen, als spiegel waarin ieders ijdelheid weêrkaatst werd. Waar die landheer te veel eischte, te veel naar zich toehaalde

1) Zie Piercy Ravenstone ‘A few Doubts’, etc. 1821, pg. 225: ‘Rent, then, may be defined as the idle man's share of the industrious man's earnings.’

uit de opbrengst van den oogst, dáár had men nog altijd de uitvlucht om te kunnen wijken naar een naburig gewest, want arbeid behield in den beginne zijn waarde. Doch dit alles veranderde met den loop der tijden. Men kon niet meer vluchten, overal vond men zich onder dezelfde knelling. Toen eens en voor goed de matige persoonlijke dienst overal in grondrente van het land was vastgelegd, toen dat beginsel was toegegeven en doorgevoerd, steeg onmerkbaar maar vast altijd-door die grondrente. Wat als noodzakelijk loon aan den arbeider werd overgelaten, klom slechts luttel in 't wezen der zaak. Maar hij die de macht had om de grondrente te heffen, werd telkens veeleischender, nam telkens - hoewel hij niet werkte - grooter aandeel uit den door de arbeidende pachters of arbeiders bijéengebrachten oogst. De gang van zaken was overal dezelfde. Het leidend beginsel voor den landheer was: zich toe te eigenen het grootst mogelijke aandeel in den oogst van den landbouwer. Het deel, dat den landbouwer werd overgelaten, bleef overal 't zelfde of werd ingekrompen. De niet-werkende eigenaar kreeg zeer veel, de zwoegende arbeider bekwam weinig. Dit is de maatschappelijke toestand zoo als wij dien thans zien. Was er geen grondrente, dan moesten allen arbeiden. Nu echter is het een klein deel der maatschappij veroorloofd niets te doen, vindt in dat niets-doen zelfs een distinctie. Doch waar het contrast tusschen den niets-doenden rijkdom en de zich afslovende armoede te groot wordt, daar stelt zich vanzelf het probleem: wat draagt 't meest bij tot het algemeen geluk der maatschappij, dat allen leven met matige inspanning of dat sommigen hard zwoegen opdat anderen in ledigheid leven? Want niemand kan uit de natuur een recht afleiden om een aandeel in de oogsten van een ander op te eischen. Grondrente kan alleen blijven bestaan door den wil der maatschappij; haar éénig motief is: dat het bestaan van die grondrente weldadig is voor *alle* leden der maatschappij. Van goddelijk recht van landheeren kan geen sprake zijn[1)]. De nationale rijkdom op zich-zelf wordt niet door die questie van de grondrente aangedaan: die nationale rijkdom hangt af van de som van het jaarlijksch product, welke som zich weder regelt naar de consumptie. Grondrente is een vraag van distributie. Die haar te-niet willen doen, zeggen eenvoudig: laat hen die niet werken aan 't werk gaan. Doch aan geheele afschaffing van die grondrente behoeft niet gedacht te worden. Integendeel, zekere drukking, zekere spoorslag is noodig voor de maatschappij, zoo als mede zekere ongelijkheid van eigendom samenvalt met volksgeluk. De piramidale vorm der

1) Zie Piercy Ravenstone ‘A few Doubts’, etc. 1821, pg. 227: ‘Rent can only exist by the will of society; the only ground on which it can be claimed is, that its existence is beneficial to all its members. There is no more a right divine to an estate than there is to a crown; landlords do not, more than kings, come into the world booted and spurred; labourers are not, more than subjects, born with saddles on their backs.’

maatschappij draagt bij tot de hechtheid van de maatschappij. Het is enkel wanneer die vorm wordt omgekeerd, wanneer het bovenste deel: de groep der lieden die zelven niet werken, te zwaar wordt voor de basis, dat de basis verzakt en inéénstort. Het is de te groote zwelling der grondrente, niet de existentie zelve van die grondrente, die de maatschappij overweldigt. Het algemeen welzijn der maatschappij moet al haar wetten voorschrijven. Het gemeenschappelijk belang van al de leden der maatschappij is het éénige motief, dat men kan aanvoeren om te rechtvaardigen het tusschenkomen in de natuurlijke rechten van den mensch. Dit beginsel leert ons, dat grondrenten gewettigd zijn, zoolang zij strekken om stabiliteit te geven aan de maatschappij. Zij zijn usurpatie, wanneer zij verderfelijk zijn voor het maatschappelijk belang, wanneer zij de inspanning dier maatschappij belemmeren en hinderen.

De groote fout in deze materie van de grondrente is: dat men uitkomsten, die uit menschelijke schikkingen voortvloeiden, beschouwde als te ontspruiten uit natuurlijke oorzaken. Dit is de groote dwaling, die tot de andere scheeve gevolgtrekkingen leidde. Het algemeen belang, niet zeker ingebeeld natuurlijk recht, moet hier den doorslag geven. Hooge grondrenten zijn werkelijk een zeer groote kwelling. Zij drukken de arbeiders naar beneden. Een juiste maat is hier niet altijd aan te geven. Elke maatschappelijke periode heeft haar eigen eischen. Maar als vaste waarheid kan men stellen, dat dáár, waar het loon van den arbeider armelijk sober is, de grondrente te hoog is. Het fonds voor het onderhoud van het niet-werkend deel der samenleving is het surplus-product van den arbeid der werkenden[1]. Dit fonds moet niet afhangen van de ingebeelde behoeften der niet-werkenden, maar van het welzijn en de welvaart van hen die arbeiden. Hoe of dit fonds dan verder moet verdeeld worden tusschen land-eigenaren en kapitalisten, dat alles moet aan het beleid der maatschappij worden overgelaten, het moet het belang der arbeidenden niet aandoen of treffen. Hoofdzaak echter is: dat de groep der niet-werkende leden niet te talrijk in een maatschappij moet wezen. De last moet niet te zwaar worden voor hen die haar dragen, anders staat men aan den vóór-avond van een omwenteling. Het is zelfs - en men overwege dit goed en hechte niet te veel aan bijkomende zaken - de éénige wezenlijke oorzaak van revolutie.

Door de grendrente wordt dus den arbeider langs historischen weg een overgroot gedeelte van de opbrengst van zijn arbeid ontnomen. Een ander deel van die opbrengst wordt hem afgekaapt door de eigenaardige inrichting en toepassing der S t a a t s - b e l a s t i n g e n . De belastingen vallen zwaar en hard op de arbeidende klassen. Natuurlijk verzet Ravenstone zich niet tegen belasting in

1) Zie Piercy Ravenstone ‘A few Doubts’, etc., 1821, pg. 233: ‘The fund for the maintenance of the idle is the surplus produce of the labour of the industrious.’

't algemeen, maar wel tegen de wijze waarop de arbeidende klasse door de belastingen wordt getroffen. Het spreekt toch van-zelf dat elke natie voor haar uitgaven ter-wille van 't algemeen middelen moet hebben, en dat die middelen moeten gevonden worden uit het surplus-fonds der maatschappij. Werden die belastingen nu van den eigendom geheven, dan zoude haar werking neêrkomen op een nieuwe distributie, eenigszins als een vermindering op 't geen door de landheeren als grondrente werd geïnd. In den aanvang was het werkelijk aldus. In de dagen der feodaliteit moest de grond, het land de uitgaven van den Staat bestrijden. De grondeigenaar was als 't ware de rentmeester voor het welzijn van den Staat. Tegen dit stelsel was niets in te brengen, het kon zelfs een rechtvaardiging zijn van de grondrente. Een deel van de opbrengst der gronden werd toegestaan aan een deel der gemeenschap, onder voorwaarde dat die fractie de lasten van het geheel zou dragen. Rechten hingen hier samen, waren verbonden met plichten. Eerst in latere tijden zou men die rechten zich blijven herinneren, maar de plichten vergeten. Toen kwam ook allengs 't begrip op, dat het al te naïef was, die belastingen enkel van de eigenaars, van de rijke lieden, te vorderen. Allen moesten bijdragen tot de uitgaven van den Staat. De arbeidende klasse moest evenzeer haar deel daarin dragen als de niet-werkende rijkere klasse. Zóó kwam men tot het stelsel der indirecte belastingen, der accijnzen. Nu echter werd de belasting waarlijk drukkend voor de overgroote massa van het volk: juist voor het volk dat werkte. Want de indirecte belastingen knellen juist den arbeider, nemen hem den cijns af op alles wat hij noodig heeft, op alles wat hij verbruikt, kortom, op alle artikelen van consumptie. Ravenstone levert op pag. 248 en volgende van zijn boek een lang betoog, dat Lassalle hem had kunnen benijden, over de werking der indirecte belastingen op de arbeidende standen. Nu eerst werd de afscheiding tusschen werkende en niet-werkende standen hoe langer hoe grooter. De distributie werd geheel anders, daar de rijken, door de indirecte belastingen, er in slaagden het grootste deel der uitgaven van den Staat op de schouders van de armen te wentelen. En daar de bezittende klassen zich de macht in den Staat verzekerd hadden, bleven zij die positie handhaven en behandelden de arbeiders als lastdieren. Het gaat te ver in Engeland. Het schreeuwt ten hemel. Het loon der landbouwende en der andere arbeiders blijft wat het was; de afrastering der ‘gemeene weide en akker’ ontneemt hun dat waarop zij recht hadden, en daarentegen bloeit en vermeerdert zich de welvaart der niets-doeners. En altijd-door wordt met de accijnzen nieuw beslag gelegd op de waarde en opbrengst van den arbeid. De directe belastingen, die op de rijke lieden zouden vallen, worden niet aangedurfd. Met allerlei sofismen weet men zelfs de armen te overreden, dat zij toch huiverig moeten zijn die rijken te veel te treffen, wijl toch de uitgaven der rijken de armen onderhouden. Die ongerijmdheid vindt zelfs een willig gehoor. En men ziet niet in, dat, als men op die wijze voortgaat en niet tot inkeer komt, men materialen aan-

draagt voor een sociale revolutie. Want door die indirecte belastingen wordt allengs tot stand gebracht het standbeeld van Nebucadnezar, waarvan het Oude Testament spreekt. Het beeld met het gouden hoofd. Doch de voeten waren van leem, en toen het hoofd te zwaar werd, kantelde het gevaarte, en viel het met groot gedruisch.

Het betoog om den arbeid geheel tot zijn recht te doen komen, om den arbeider de volledige opbrengst van zijn werk te verzekeren, om zich dus te verzetten tegen al de prélèvementen die de 19de eeuw toepast op wat door den arbeid en den gang der productie wordt tot stand gebracht, wordt nu in zekeren zin afgerond door een beschouwing over het k a p i t a a l .

Het is niet meer de stand der land-eigenaars, maar de commercieele en industrieele maatschappij, die ditmaal het veld der ontleding van onzen auteur wordt.

Blijkbaar dringen zich hier de inzichten en denkbeelden van Ravenstone als in een storm, een wervelwind, naar boven. Hij wordt het onderwerp niet volkomen meester. Hij ziet slechts in, hoe averechts de economisten dit vraagstuk behandelen, hoezeer zij juist op dit stuk de economie tot een plutocratie vervormen. Hij van zijn kant zet alles in een geheel ander perspectief. Hij buigt de economische lijnen naar de andere zijde, verscherpt de door hem geziene hoofdtrekken, en vult de rest dan in met niet altijd duidelijke gegevens. Over het geheel is deze geheele afdeeling - zelfs wanneer wij redeneeren volgens de door hem gestelde premissen - wild en overspannen, doch niet zonder forschen aanloop geschreven.

Wij nemen, om hiervan een proef te geven, al dadelijk de inleiding van zijn betoog hier over, om duidelijk te laten zien hoe alles hier woelde en gistte in zijn brein, en hoezeer latere socialisten van zijn uitlatingen, termen en flitsen gebruik hebben gemaakt. ‘Het is - zóó zegt hij - geen zeer gemakkelijke zaak, een zuiver begrip van den aard van het kapitaal te verkrijgen. Het is een geheel ander soort wezen dan zijn bondgenooten: grondrente en belastingen. Deze hebben een openlijk, door ieder te herkennen bestaan. Wij zien de manier waarop zij werken. Door haar omvang of massa te berekenen, zijn wij in staat haar uitwerking te ramen. Haar bewegingen geschieden in het volle daglicht, haar eischen en aanspraken worden niet verborgen. Zij zijn zichtbare en tastbare dingen. Haar eigenschappen kunnen in den smeltkroes der ervaring worden getoetst. Zij mogen onderworpen worden aan de vuurproef van haar eigen gevolgtrekkingen. Maar zóó is het niet met het kapitaal. *Het heeft slechts een metafysisch bestaan*. Ofschoon zijn gevolgen overal gevoeld worden, wordt zijn tegenwoordigheid niet zoo bespeurd. Zijn onlichamelijke aard ontglipt telkens aan onzen greep. Niemand heeft zijn vorm gezien: niemand kan zijn werkelijk verblijf meêdeelen. Zijn macht is niet in zich-zelf besloten, het kapitaal handelt slechts door geleende middelen, zijn schatten zijn niet zijn werkelijke rijkdom, zij zijn

slechts de vertegenwoordigers van zijn rijkdom. Zij kunnen tot elke denkbeeldige som worden vermeerderd, zonder tot den werkelijken rijkdom van een natie iets toe te voegen. Kapitaal is als de vluchtige ether der oude wijsgeeren. Het is rondom ons, het is dicht bij ons, het mengt zich in alles wat wij doen. Hoewel zelf onzichtbaar, worden zijn uitwerkselen slechts des te duidelijker. Het is voor de economisten van hetzelfde nut als die etherische stof was voor de oude filosofen. Het dient om rekenschap te geven van hetgeen op andere wijze niet kan worden opgehelderd. Waar de redeneering ophoudt, waar het argument onvoldoende is, werkt het als een talisman, om aan alle twijfelingen het stilzwijgen op te leggen. Het bekleedt dezelfde plaats in de theorieën der economisten, als in de mythologie der ouden door den Chaos werd ingenomen. Het is de wortel van al hun genealogieën, het is volgens hen de oorsprong van alle dingen, het is de oorzaak van elke gebeurtenis die op de wereld voorvalt. Kapitaal is naar hun inzicht de vader van den arbeid en de vóórlooper van al zijn ontwikkeling. Het bouwt onze steden, het beploegt onze akkers, het toomt de dwalende wateren in van onze rivieren, het bedekt onze naakte bergen met geboomte, het vervormt onze woestenijen tot tuinen, het laat vruchtbaarheid opwellen waar verlatenheid heerschte. Het is h e t i d o o l d e r v e r e e r i n g , dat zij (de economisten) opgericht hebben om in het heilige der heiligen te worden gediend.[1)] En zeer zeker, ware de macht van dat kapitaal zoo groot als zij zich inbeelden, dan zou dat kapitaal hun aanbidding niet onwaardig zijn.'

Maar Ravenstone poogt te bewijzen dat dit werkelijk niet het geval is. De toeneming van den rijkdom der commercieele en industrieele maatschappij, de kapitalistische ontwikkeling van handel en bedrijf is, voorzoover men die aangroeiing van rijkdom uit de eigen kracht van het kapitaal dier commercieele of industrieele maatschappij zou willen afleiden, imaginair; de productie als zoodanig vermeerdert niet in en door het kapitaal. Wèl echter wordt de arbeid en de arbeidsklasse weder door dat kapitaal beroofd, werkt dus het kapitaal als een afneming van rijkdom voor de arbeidende klasse. Deze tweeledige stelling - geen vermeerdering der productie door het kapitaal en te-gelijkertijd toch berooving der aan 't werk zijnde arbeiders door het kapitaal - wordt nu toegelicht door een ontvouwing van het begrip handelswinst. Handel is ruil: in 't eigen land geven de individuen elkander over en weder hun producten; in den internationalen handel ruilen de landen over en weder. De handelaar vindt en verhandelt het geproduceerde, doch heeft aan de productie-zelve geen deel. Hij wint zijn geld als een notaris die den verkoop bezegelt. Handelaren en notarissen kunnen op deze wijze rijk worden, maar de quantiteit der goederen, waarbij hun dienst betrokken is, stijgt

1) Zie Piercy Ravenstone 'A few Doubts', etc. 1821 pag. 294: It is the deity of their idolatry which they have set up to worship in the high places of the Lord.'

niet door hun bemoeiing. De natie-zelve, die de productie heeft tot stand gebracht, wordt niet rijker door die kooplieden. Niet dát is het rijkste land 't geen den meesten handel heeft, maar dát, waarvan de handel, binnenlandsch, buitenlandsch, het meest geadapteerd is aan zijn behoeften, grond en klimaat, welks arbeid tot de voor 't land meest weldoende doeleinden is geleid. Doch al voegt de vermeerdering van handel niets toe tot den werkelijken rijkdom van een natie, zoo doet het toch het kapitaal zwellen. Het surplus-product van een natie - dat wat overschiet nadat de behoeften der arbeiders van de waarachtige productie zijn voldaan - verdeelt zich toch in twee deelen: het deel dat verteerd wordt voor het onderhoud der niet-werkende leden der maatschappij, en het deel dat gebruikt wordt door den improductieven arbeid, dat is de arbeid, die zich bezig houdt niet met het produceeren van nieuwe zaken, maar het modificeeren en fatsoeneeren van wat reeds bestaat (de industrie). Het is nu met deze soort arbeid dat de handel 't meest in betrekking staat. Een handelaar staat tot zulk een (improductieven) arbeider in de industrie in dezelfde verhouding als de landheer tot den landbouwer. Hij is even als die landheer de niet-werkende man, die leeft van den arbeid van een ander. Zijn aandeel in de verdiensten van den improductief werkenden man is kapitaal. Dat kapitaal heeft geen zelfstandig bestaan, geen vast bepaalde waarde, maar het wordt berekend naar de som der profijten.[1)] Het is het grootst waar de profijten 't grootst zijn; het zou geheel en al verdwijnen, wanneer de opbrengst van den arbeid slechts even toereikend was, om den arbeider in 't leven te houden. Slechts aan de inspanning van den arbeider ontleent dat kapitaal zijn bestaan. Het is het ruimst, wanneer die inspanning het karigst wordt beloond. Zijn bedrag vermeerdert of vermindert in de juiste evenredigheid met het kleiner of grooter aandeel in de opbrengst van den arbeid, dat aan profijt of loonen wordt toegestaan. Waar de loonen hoog zijn, zal er weinig voor het kapitaal overblijven; waar de loonen laag zijn, zal het kapitaal toenemen. Veel kapitaal is daarom geen bewijs van den rijkdom in een land; zijn overvloed bewijst meestal een ongeordenden toestand van 's lands leven en instellingen. In het Frankrijk vóór de groote revolutie, toen de toestanden op 't platte land het ellendigst waren, bloeiden weelderig financiers en bankiers. Hun rijkdom was synoniem met de armoede der andere volks-klasssen. Let nu wel op: zoowel grondrente als profijt, zoowel eigendom als kapitaal, ontstaan, wanneer men tot den diepsten grond doordringt, evenzeer uit het surplus-product van den arbeid van den landbouwer. De één (de man der grondrente) kan geen buitensporige toeneming

1) Zie Piercy Ravenstone ‘A few Doubts’, etc. 1821 pag. 310: ‘Property has no existence, at least no valuable existence, but from the labours of the cultivator. In the same manner the capital of the trader or manufacturer has no definite value, no independent existence, it is calculated on the amount of his profits.’

van zijn aandeel krijgen zonder nadeel van de aanspraken van den ander (den man van de kapitaalwinst). Het éénige verschil tusschen hen beiden is, dat de één direct zijn aandeel trekt en de ander slechts indirect, uit den oogst van den productieven arbeid. Gelijk niemand zoo dom is te onderstellen, dat het bloote bezit van land iets kan toevoegen tot de hoeveelheid van 's lands opbrengst, zoo kan ook enkel het aanwezig zijn van kapitaal-bedrag niets toevoegen tot de resultaten van improductieven arbeid. Even als het product van het land er niet minder om zou zijn, als al de vruchten overgelaten werden aan den landbouwer, zoo zouden de opbrengsten van arbeid geen vermindering ondergaan, indien zij eens niet gedeeld werden met den bezitter van kapitaal. Zoolang het product van het land bij voortduring verdeeld wordt in de gewone proportie, krijgt kapitaal geen plotselinge vermeerdering. Het groeit alléén met de vermeerdering van arbeid. Het aandeel van den niet-werkenden man zal het grootst zijn waar het geheele geproduceerde bedrag het grootst is, maar hoe grooter het aandeel van den niet-werkenden man is, des te grooter zal het emplooi wezen van improductieven arbeid of improductieve industrie. Iedere verbetering in de richting van arbeid of industrie draagt bij om kapitaal te vermeerderen: gelijk 't het fonds der niet-werkenden vergroot, vergroot 't ook het bedrag van improductieven arbeid, die geheel afhankelijk is van deze fondsen voor zijn bestaan. Wanneer de arbeid, die nu gebezigd wordt ter bebouwing van 't land, plotseling tien malen zoo productief kan worden gemaakt als hij nu is, dan zou dit niet zoozeer het product van den grond doen vermeerderen, als wel een grooter bedrag van arbeid tot improductieve doeleinden afleiden.

Op zich-zelf kan dit alles - de gang van improductieven (individueelen) arbeid - nog niet ongezond zijn. Het wordt echter een bepaald kwaad, wanneer de vermeerdering van zulken improductieven arbeid buitensporig wordt; wanneer de weelde-voorwerpen van de rijken de levens-noodzakelijkheden van den arbeid overvleugelen en verzwelgen. Met het grooter aantal der lieden, die daaraan werken, groeit het cijfer en de winst van hen, die zulke soorten arbeid leiden en controleeren en aan de consumenten opdringen. Allerlei onnoodig werk, heên en weêr brengen van het vervaardigde, wordt dan gedaan; handel schijnt te bloeien; de schepen varen allerwegen naar en van alle havens; er is gekrioel van kielen en wielen; een geheel apparaat van hulpmiddelen wordt getimmerd, - doch als al dat rumoer verstomt, al dat steigerwerk wordt afgebroken, ziet men, dat de werkelijke rijkdom van een natie niet is vermeerderd. Er scheen vrij-wat kapitaal gecreëerd, doch zie: het handelskapitaal van een land, de rijkdom van zijn kooplieden en financiers is volkomen denkbeeldig uit 't oogpunt van de welvaart van het land-zelf[1)]. Het bestaat enkel

1) Zie Piercy Ravenstone 'A few Doubts', etc. 1821, pag. 317/318: 'The trading capital of a country, the wealth of its merchants and traders, is entirely imaginary; it consists solely in the difference of price paid by the consumer, and received by the grower, on all the articles which are passing from one of these classes of persons to the other. In a country where produce is consumed mostly on the spot, there will be little capital; where the produce passes through the hands of many dealers, it will abound.'

in het verschil van prijs betaald door den consument en verkregen door den eersten producent, op al de artikelen, die nu geleidelijk van de handen der ééne klasse van lieden in die der andere zijn gegleden. Indien 't product op de plaats-zelve was geconsumeerd, zou er weinig kapitaal zijn geweest. Waar 't product langs vele handen gaat, zwelt 't aan. De imaginaire aard van dat kapitaal kan 't best wellicht de oogen treffen, wanneer men eens let op de werking van een accijns: bier bijvoorbeeld dat 20 shillings waard was, zal na de belasting 50 shillings kosten. Het verdubbelt nu de waarden van den handelaar of brouwer en verdubbelt diens kapitaal. Zóó gaat het in de groote maatschappij van het verkeer. Maar dat kapitaal heeft geen nieuwe reëele existentie. Wat de één meer krijgt, gaat van den ander af. Tegenover vermeerdering staat steeds vermindering. Tegenover een plus-teeken een minus-teeken.

Geheel die kapitaal-aankweeking werkt slechts uit, dat de arbeid gejaagd geschiedt. Er is geen rustige arbeid meer. Het wordt een opjagen van kansen. Het bedrijfs-leven wordt een loterij met weinig prijzen en veel nieten. De kalmte van vroeger wordt in handel en industrie verdreven. De economisten verheugen zich in dat toenemen van gedruischvolle fabrieken, winkels en kantoren. Is echter - zóó vraagt Ravenstone - de welvaart en het geluk van het leven toegenomen? Zeker, het gewoel, het gedrang, het geraas is vrij wat krasser en schreeuwender dan weleer. Maar de productie van een land verandert daardoor niet. Wat de één met improductieven arbeid verkrijgt, wordt aan den anderen kant, van den productieven arbeider afgenomen. En per slot van rekening bederft het kapitaal-element alle bedrijven, ontneemt daaraan de pit en den eenvoud. Er komt in al het werk omhaal, overbodigheid, en ten-slotte bevindt men zich in een kringloop. Let eens op, hoe enkel voor de ontbijttafel van een Engelschman alle zeeën worden doorploegd. Geeft dat alles eenig nut? Vermeerdert het eenigszins den rijkdom der natie? Neen, de vermeerdering van kapitaal - die altijd ten-nadeele der industrieele arbeiders werkt, wijl de patronen hun profijt steeds weten te doen aanzwellen ten-nadeele der in 't gareel van 't werk arbeidenden - bewerkt daarbij een voortdurende omzetting van 't eigendom. Het wiel der fortuin draait nu ongestoord. Wat den één wordt afgenomen, wordt den ander gegeven. De productie blijft dezelfde, maar de distributie wordt anders. Staatsleeningen helpen dat proces versnellen. Onzin is het echter te denken, dat het inkomen der natie te danken zou zijn aan den stand van het kapitaal. Waanzinnig is de theorie, dat zonder de hulp van dien imaginairen rijkdom, de arbeid der menschen zonder resultaat zou wezen, de

vruchtbaarheid van den grond geen vruchten zou opleveren.

Zonderling dwaas is het alarm, hier en dáár aangeheven, dat, wanneer niet genoeg acht wordt geslagen op de belangen der kapitalisten, dezen het land zouden verlaten. Ware het mogelijk dat zij met hun rijkdom het land verlieten, dan zou dit veeleer een gelukkige omstandigheid zijn. Maar dit zou niet gemakkelijk wezen. Het is niet zoo gemakkelijk af te komen van de schulden, die hun kapitaal constitueeren. Kapitalisten zijn voor de arbeiders plagend als vlooien[1)]. Zij zijn die oude grimmige, kleine man, die, op de schouders van Sindbad den zeeman zittend, hem kwellend en porrend voortdreef. Niet een emigratie onzer arme arbeiders is gewenscht, maar liefst een verhuizing dezer kapitalisten. Denkt er om, zij hebben Genua en Venetië ten-val gebracht. Zij hebben het Holland der achttiende eeuw ten-verderve gevoerd. Te-midden van den overvloed van kapitaal, begonnen die gewesten het gebrek te voelen. Als Engeland zich niet omkeert en bekeert, zal een zelfde lot daaraan zijn beschoren.

De kern van het boek is hiermede door den auteur geleverd. De wettigheid van het verzet tegen het prélèvement van grondrente en kapitaalwinst is hiermede door den schrijver (naar zijn inzien) theoretisch aangetoond en bewezen. Het was als 't ware een verweer tegen de heffingen van verleden en heden op den in gang zijnden arbeid van de menschelijke persoonlijkheid. Wat hij verder in zijn boek ontvouwt, zijn beschouwingen om wat meer orde in de arbeidende samenleving te brengen. Hij komt op tegen de ordeloosheid der verschillende maatregelen en instellingen van Staat en maatschappij. Hij houdt zich nog bezig met het aantoonen van den zeer onderscheiden aard van papieren en metalliek geld, en waarschuwt in 't algemeen tegen dien papierwinkel, die de speculatie doet zwellen, doch niet de ware productie op 't oog heeft, die slechts nuttig is voor de handelaars, en dan nog enkel voor den handel welke weelde, niet consumptie tot zijn

1) Zie Piercy Ravenstone ‘A few Doubts’, etc. 1821, pg. 356; ‘But be this as it may, there is surely no ground to apprehend that we may lose any part of our capitalists. We shall not find it so easy to get rid of the debts which constitute their capital. Capitalists are a species of vermin not easily shaken off. Where once they have established themselves they are obstinate in maintaining possession. The individuals may be destroyed but the species is imperishable. Like that other little hopping animal, who too draws all his sustenance from the blood of the people, and who too, in his visions of political economy, propably attributes the life and spirits of his continual phlebotomy, they are only to be got rid of by burning the blanket in which they have burrowed. The existence of capital is inseparably connected with that of idle men. Its quantity depends on the greater or smaller claims they are allowed to make on the labour of the industrious. Capital can only be diminished by increasing the reward of industry.’

doel heeft. Hij wijdt verder een studie aan de beschermende rechten in den graanhandel; hij wil volledigen vrijen handel; pleit tegen elke soort van artificieelen maatregel. Voedsel voor het volk is het voornaamste element der welvaart. Geen speculatie moge worden toegelaten op mogelijke schaarschte of hongersnood.

Deze beschouwingen zijn echter bij hem slechts bijzaken na zijn betoog wat grondrente, kapitaalwinst en accijnzen aan den arbeider ontnemen. Hij sluit zijn boek met eenige bladzijden over de politieke consequenties, veroorzaakt door de verschillende verdeeling van eigendom. Tot nu toe toch heeft hij slechts de financieele gevolgen onderzocht, die voortkomen uit de onderscheidene manieren waarin eigendom verdeeld is onder een volk. Doch de staatkundige gevolgen, de wijze, waarop die indeeling invloed oefent op vorm en geest der regeeringen, zijn evenzeer der aandacht waardig. De beste wetten, de verstandigste constitutiën zullen tot niets leiden, waar zij niet gesteund worden door een overeenkomstige verdeeling van eigendom. Er kan geen kalmte in een volk, geen gezonde publieke geest zijn, wanneer de wetten in een land niet geheel dekken de leefwijze en inrichting van het volk. En de leefwijze en inrichting is weder afhankelijk van de distributie van het eigendom. Ravenstone gaat nu de verschillende staatkundige vormen na waarin de volken zich hebben gevoegd. Waar de arbeid domineert met zijn vormen van eigendom, met zijn recht op de volledige opbrengst der productie, dáár breidt zich uit de democratie. Waar het landbezit door toepassing der grondrente zich handhaaft, dáár blijft gevestigd de aristocratie. Waar alles enkel door belastingen wordt geregeld, dáár heerscht de macht van een souverein, monarch of hoe men hem noemen wil. Geen enkele dezer politieke vormen heeft zich tot nu toe echter volledig en uitsluitend weten te verwezenlijken. Als gemengd stelsel heeft het Engelsche Staats-wezen zich weten te organiseeren. Doch de elementen uit het verleden: grondrente, accijnzen, kapitaal-aanspraken, worden bij het ontwikkelen van het Staatsbelang in Engeland te machtig en beletten een gezonden groei. Trouwens de Britsche vertegenwoordiging van het volk is een illusie. In die vertegenwoordiging zitten de representanten van hen die niet arbeiden, die niet produceeren. De wolven zorgen allereerst voor zich-zelven, niet voor de schapen, De richting der toekomst is noodwendig in den koers der democratie. Die democratie zal de grondrente beperken en afrekenen moeten met elken imaginairen rijkdom. Men zal - wil men niet in toestanden als van Spanje vervallen - gaan letten op de rechten en eischen van het volk, en zich niet langer laten verschalken of verblinden door glans van goud, door 't idool van 't dusgenaamd kapitaal.

V.

Wij naderen thans tot de opmerkelijkste en toch, met 't oog op zijn later leven, raadselachtigste figuur uit onze groep. H o d g s k i n is gedurende de jaren 1825-1832 misschien de zuiverste vertegen-

woordiger van wat men, hoewel vrij oneigenlijk, het Ricardiaansch socialisme noemt. Hij is daarbij in die jaren de fijnste kop uit de rij van de anti-plutocratische schrijvers, die ik bezig ben te behandelen. Hij schrijft levendig, opgewekt, niet zonder vernuft. Zijn denkbeelden hebben daarbij dit eigenaardige, dat zij, in tegenstelling van die van anderen welke naar een meer bepaalde socialistische aansluiting der gemeenschap wijzen, bij voorkeur en als van-zelf, in de richting van den individualistischen, a n a r c h i s t i s c h e n stroom leiden. Al zijn er onder de gedachten van Hodgskin dikwijls formules te vinden, die ook Marx wel eens gebruikte - men weet dat de Webbs in hun geschiedenis van het 'Trade Unionisme' (pag. 147 van den 2^{den} druk) dezen Duitscher onverwacht noemen: 'Hodgskin's illustrious disciple' - zóó is toch de lijn, welke Hodgskin uit de verte volgde, die van den ouden Godwin.

Het spoor van zijn leven was even als dat van Piercy Ravenstone bijna verwaaid. Toen ik vóór eenige jaren hem noemde in mijn geschiedenis der socialisten kon ik omtrent zijn levens-ontwikkeling bitter weinig te weten komen. Doch juist in de laatste jaren hebben verschillende schrijvers zich met hem bezig gehouden, en zijn lotgevallen en levensloop worden thans bekend. Graham Wallas, toen hij in 1898 de biografie uitgaf van Francis Place, den energieken patroon-kleêrmaker, die zooveel heeft gedaan om in Engeland het vereenigings-recht der arbeiders te bevestigen, teekent telkens ter-zijde het beeld van Places vriend en medehelper: Thomas Hodgskin. En thans heeft de Franschman Elie Halévy[1)] een merkwaardig boek geschreven: 'Thomas Hodgskin, 1787-1869', waarin hij vooral gebruik maakt van diens brieven, die door Hodgskins dochter hem waren ter-hand gesteld. Wij kunnen dus dezen in aanleg radicalen, pittigen, oorspronkelijken zoeker en denker beter begrijpen. Zijn levensboek ligt voor ons open.

Wij stellen ons voor de gedachten van zijn eerste tijdperk te volgen, en zullen daarvoor opzettelijk ontleden den inhoud van drie zijner werken: 'Labour defended' (1825), 'Popular Political Economy' (1827) en 'The natural and artificial Right of Property contrasted' (1832).

Na het in 't licht geven dier boeken leeft hij nog tot in 't jaar 1869, schrijft karrevrachten vol voor kranten en weekbladen - stukken zonder beteekenis voor de toekomst, daglooners-werk van een journalist - los en haast niet hechtend aan wat hij ééns in zijn jonge kracht had betoogd.

Hij was op het einde van 1787 dicht bij Londen geboren te Chatham, waar zijn vader een goed bezoldigde betrekking had in het magazijn van de admiraliteits-dokken. Doch die vader was ijdel, egoïst en handig in 't verteren. Het jaarlijksch inkomen van

1) De broeder van Elie, Daniel Halévy, schrijft 1905 'Histoire de la Bonté', later 'Vie de Nietzsche'. Zij zijn beide zonen van den romanschrijver en operetten-dichter Ludovic Halévy, die Mei 1908 (74 jaren oud) sterft.

700 Pond Sterling gleed hem altijd door de vingers en hij zat voortdurend in schulden. De jonge Thomas had met zijn broeders en zusters dus een vreugdelooze jeugd. De vader wist voor zijn opvoeding niet veel beter te doen dan hem spoedig de wereld-in te zenden, dan was hij de te betalen kosten voor dien knaap ten minste kwijt. Gebruik makende van zijn positie aan de admiraliteit plaatste hij hem op zijn twaalfde jaar als cadet op een oorlogsschip. Tien jaren lang voer Thomas dus ter-zee, kruisende op de Middellandsche zee, langs de kusten van Afrika, in de Noordzee, en in 1807 zijn deel nemend aan de expeditie tegen Kopenhagen. De zee-dienst had intusschen geen groote aantrekkelijkheid voor hem. Wel vermeldt hij in brieven, dat hij in de stille nachten, wanneer hij de wacht op dek had, onder het geflonker der sterren, gedragen en gewiegd door den onmetelijken oceaan, zijn gedachten zooveel doenlijk ordende en ontwikkelde. Boeken had hij natuurlijk niet veel: slechts wat lectuur zonder methode: boeken te-hooi en te-gras opgedaan op de wijze der zeelieden. Tegen één zaak begon echter zijn karakter zich op 't schip te verzetten. Aan de onduldbaar harde tucht der Engelsche marine kon hij zich niet plooien. Een enkel voorval was slechts noodig om hem zijn verbeten kalmte te doen verliezen. Het gebeurde met zeker schandaal in 1810. De commandant had hem verklaard, dat hij door zijn gedrag geen uitzicht meer had op bevordering. Bitter en scherp liet hij zich toen uit over het hem, naar zijn inzien, aangedaan onrecht. Het gevolg bleef niet uit. Hij werd onmiddellijk op non-activiteit geplaatst, op halve soldij. Toen het vonnis kwam, was hij 25 jaren oud. Zijn carrière was nu gebroken. Hij wenschte echter, dat zijn ramp aanleiding kon zijn, het verkeerde in den sleurgang der marine te verbeteren. Hij wilde opkomen tegen de tirannie der marine, die al begon bij het pressen of in dienst nemen van het zeevolk. Daarvoor gaf hij in het jaar 1813 in Londen uit een brochure onder dezen titel: ‘An Essay on Naval Discipline, showing part of its evil effects on the minds of the officers and on the minds of the men and on the community; with an amended system by which Pressing may be immediately abolished. By Lieut. Thomas Hodgskin’. Wij hebben de brochure-zelve niet onder de oogen gekregen. Uit de aanhalingen bij Halévy zien wij echter, dat zij een voortdurend pleidooi behelst tegen onderdrukking. Hij verzet zich tegen de absolute richting van het strafrecht. Hij plaatst zich op zuiver individualistisch terrein, protesteert tegen de woede van regeeren en reglementeeren, en zegt reeds hier en dáár leelijke woorden over 't eigendomsrecht, daar dat recht den arbeidenden daglooner het zijne afneemt om het den rijken niets-doener te geven. Vooral vaart hij uit tegen het pressen van het zeevolk, dat hij een toepassing noemt van een soort slavernij[1].

1) Zie dezelfde opmerking over dat ‘pressen’ in Hodgskins ‘Right of Property’, etc., 1832, pag. 87. Vergelijk overigens over deze brochure ‘Thomas Hodgskin par Elie Halévy, Paris 1903’, pag. 7-11.

Hij was na zijn non-activiteits-verklaring eerst gaan wonen te Londen, waar hij, ontevreden en in verzet tegen den op hem toegepasten maatregel, liefst den omgang zocht der zoogenaamde radicalen, die telkens beslister optraden tegen de regeering en tegen regeering in 't algemeen. Hij was bevriend geworden met Francis Place, den patroon-kleêrmaker en agitator bij uitnemendheid. Door hem was hij in kennis geraakt met Bentham, James Mill, Brougham: de denkers en leiders der radicale partij. Zijn anti-gouvernementeele geest vond voedsel in de geschriften dier mannen. Straks was hij verhuisd naar Edinburgh waar hij zijn studie en onderzoek naar vaste methode wilde gaan inrichten. Allereerst verlangde hij zich rekenschap te geven van het utilitaristisch stelsel van Bentham, dat op atheïsme uitliep. Hij stelde daartegen een weêrlegging op: een tractaat over den menschelijken geest, dat hij aan Place toezond met verzoek er een uitgever voor te vinden. Het gelukte echter Place niet het opstel te doen drukken. Op het pad der theoretische boeken-studie, dat zag hij nu in, zou hij niet verder komen. Hij moest zich-zelf een anderen, eigen levensweg vormen. En ziedaar, weldra was hij met zulk een keuze gereed. In overeenstemming met wenken van Francis Place begreep hij, dat er voor een Engelschman een taak open lag, als die vroeger door Arthur Young op het einde der 18de eeuw was volvoerd. Young had toen als 't ware een *enquête* gehouden en beschreven van het Frankrijk vóór de Fransche revolutie. Welnu, éénzelfde vrijwillige opdracht was ook thans, na de oorlogen van Napoleon, te volvoeren. Een onderzoek der instellingen en levenswijzen van geheel het Vasteland van Europa was een belangrijk en opwekkend werk, waaraan men zich met liefde kon wijden. Men moest op reis gaan, zelf met eigen oogen alles zien, volgens een bepaalde orde alles opteekenen, en dan het resultaat van waarneming, onderzoek en oordeel aan het publiek aanbieden. Zóó stelde hij dan ook in overleg met Place zijn plan vast. Place gaf hem zijn zoon mede, die een reis naar Parijs moest maken, en in Juli 1815 vertrok Hodgskin naar Frankrijk.

Drie jaren is hij op reis gebleven. De tocht door Europa is door Hodgskin grootendeels te-voet gedaan. Te Parijs blijft hij eenige maanden. Van Parijs gaat hij naar Italië. Uit Italië gaat hij over den Saint-Bernard naar Zwitserland. Dan zwenkt hij zijwaarts langs den Donau naar Weenen, doorloopt Boheme, en komt naar Saksen en Brandenburg, om allengs het Noorden van Duitschland te bereiken. Vooral Hannover, dat voor Engelschen van dien tijd, wegens de positie van den koning van groot belang was, wordt goed bekeken. Hij daalt weer af tot Frankfort, wordt dáár ziek, en gaat nu langs den Rijn naar Holland. Hij blijft eenigen tijd te Amsterdam en is in November 1818 te Londen teruggekeerd. In Edinburgh thuis-gekomen gaat hij zijn aanteekeningen en verslagen verzamelen, en de vrucht van zijn werk wordt een reisbeschrijving, die in twee fraai gedrukte boekdeelen te Edinburgh in 1820 verscheen onder den titel: ‘Travels in the North of Germany, describing the present state of the social and political

institutions, the agriculture, manufactures, commerce, education, arts and manners in that country, particularly in the Kingdom of Hannover. By Thomas Hodgskin, Esq.'

In die twee stevige deelen gaat Hodgskin geheel den maatschappelijken toestand van Noord-Duitschland en vooral van Hannover uitéénzetten en verklaren. Met de sociale instellingen, met landbouw, nijverheid, handel, opvoeding, onderwijs, kunsten en zeden van dat land, wilde hij zijn lezers bekend maken, om tot de overtuiging hen te leiden, dat het samenstel der Noord-Duitsche maatschappij reeds lang ontgroeid was aan de Staats-vormen, waaronder die maatschappij werd geregeerd. Hij wees op den onzin dier oude politieke instellingen van Noord-Duitschland, die niet meer pasten aan den socialen bouw of structuur van den tijd. De staatslieden van dat land kenden de omstandigheden niet waarin de bevolking verkeerde. Wat dan te zeggen van het ongerijmde geval, dat die Noord-Duitsche politieke wetgeving nog steeds voortging wetten te maken voor een nog ongeboren wereld? Reeds nú trof het den opmerkzamen waarnemer, die buiten den kring der staatsgeleerden stond, dat er in dat Noorden van Duitschland een toestand van gisting, een drang tot vernieuwing aanwezig was, die tot wenteling en omkeer dreef. Trouwens de verouderde staatsregels waren niet meer voldoende om de ellende van het volk te genezen. Er was iets fundamenteel verkeerds in de beginselen der sociale regeling en ordening. Hodgskin poogde nu in zijn twee inhoudrijke deelen dit alles te ontvouwen. Zijn boek werd een uitnemend model voor een beschrijvende statistiek, waardig om op één lijn te worden gezet met die statistische werken, waardoor de Hannoversche universiteit Göttingen zoo vermaard zich maakte, sinds de 18de-eeuwsche Schlözer de baan opende welke gesloten werd door den in de 19de eeuw overleden Wappaeus. Het onderwerp werd zuiver objectief door onzen schrijver behandeld en voorgesteld. De stof lijkt nu in onze dagen eenigszins flets en soms zelfs duf.[1)] Toch glijdt niet zelden, als een schuins vallende zonnestraal, de persoonlijke opmerking van onzen auteur langs de onpersoonlijke te-boekstelling. Telkens en telkens wordt gehamerd op de glad-verkeerde regeeringswijze om alles van boven-af te willen regelen en administreeren. Zij het met goede bedoelingen - zóó zegt Hodgskin - men gouverneert in Duitschland veel te veel. Men werkt zóó in de hand een mechanische en kunstmatige éénheid. Voor een volk is niet noodig die bemoeiing van staatsbestuur of zelfs van wetgevende vergaderingen. Een verlichte publieke opinie voldoet aan dit alles. Misschien is zelfs de opvatting, dat gouvernementen noodzakelijk en weldadig zijn, een bloot vooroordeel, ons overgeërfd uit onwetende barbaarsche tijden.[2)] Hodgskin toont dit aan in de bescherming die

1) De tory 'Quarterly Review' van October 1820, pag. 436-451, noemt Hodgskin intusschen in een kritiek op zijn boek: 'a crazy philosopher' en vindt hem soms zelfs amusant.

2) Zie Hodgskin 'Travels in the North of Germany', 1820, I pag. 416/417: From this failure of wisdom (of the administrators of most of the governments of Germany) it is clear that the limits within which the power of government ought to be confined, and beyond which it becomes pernicious, are yet absolutely unknown; and when it is remarked, that the prosperity of every nation is in an inverse proportion to the power and to the interference of its government, we may be almost tempted to believe the common opinion, that governments are necessary and beneficial, in one of those general prejudices which men have inherited from an ignorant and a barbarous age, and which more extensive knowledge and greater civilization will show to be an error full of evil.'

een Duitsche Staat verleent aan kunsten en wetenschappen, waarbij dan op de fout wordt gewezen, dat Staats-onderwijs uit den aard behoudend wordt en op routine uitloopt. Hij staat vooral stil bij de Duitsche wetten, die de verdeeling van het grond-eigendom en het wezen der gilden-industrie regelen. Ook hier zou onthouding van den Staat aan te bevelen zijn. Men behoeft zich zóo niet te bemoeien met de zaken en behoeften der individuen. ‘Het best zou het wezen als men voor niemands behoeften zorgde, maar aan ieder mensch liet het product van zijn eigen arbeid.[1)] De regeerende klassen - zóó gaat Hodgskin voort - hebben de armoede willen voorkomen door reglementen van onderstand van Staatswege. Doch altijd-door hebben zij blijven volharden in de richting van de bepalingen der wet te stellen in plaats van den eenvoudigen loop der natuur te volgen. Zij dachten dat zij, die te-gelijk de bezittende klasse zijn, de macht hadden door telkens nieuwe wetten de ellende te-hulp te komen, terwijl toch inderdaad juist die wet, 't werk der rijken, in haar wezen de oorzaak der ellende was. Let wel op het volgende, zegt Hodgskin[2)]; ‘Kapitaal is het product van arbeid, en kapitaalwinst is niets dan een deel van dat product, onbarmhartig opgeëischt voor het verlof dat aan den arbeider wordt gegeven, om een fragment te verteren van wat hij-zelf heeft geproduceerd. Wordt dit hem gegeven uit chariteit, indien hij niet onderdrukt is, dan wordt hij toch minstens beleedigd. Zij die zich inbeelden een zeer welwillend volk te zijn, waar zij den arbeider afschepen met een bitter beetje van de portie die zij-zelven hem hebben afgeperst, paaien zich met een schijnheilige veinzerij, welke, al wordt zij door wetten gedekt en al

1) Zie Hodsgkin ‘Travels in the North of Germany’, vol. II, pag. 86/87: ‘From this fact we may learn, that men are only improvident in proportion as their wants are supplied by other persons, and that the simple means of making the race frugal, is to supply the wants of no man, and to leave every man the produce of his own labour. This would be the best Agrarian law which could possibly be made. And to legitimate without diminishing luxury, every man should be honest enough not to take to himself the natural share of another.’
2) Zie Hodgskin ‘Travels in the North of Germany’, vol II, pag. 97/98.

is zij in overeenstemming met de gewoonten en zeden der maatschappij, zóó groot is als nooit is overtroffen door de huichelarij van een of andere godsdienstige Kerk. Door uw werk zult gij uw brood eten, dit is heilige wijsheid, en hij die niet door eigen werk verdient wat hij verteert, eet zeer zeker het brood, dat de natuur tot eigendom maakte van een ander. De arme lieden zijn de schrik van de rijken en de onrust der maatschappij. Maar zij die in overvloed leven, hebben weinig recht zich te beklagen wanneer hun rust wordt verstoord, want zij zijn het, die met armoede hun medemenschen teisteren en te-gelijkertijd hen onderwijzen rijkdom te begeeren. De euvelen der maatschappij kunnen niet weggenomen worden door handelingen van parlementen. Individuen moeten zich-zelf hervormen. Hebzucht moet minder afpersen, dan zal zij meer zekerheid en genot hebben. Over 't algemeen schijnt het aangenomen te worden, dat, wijl de rijke lieden de wetten maken, de arme lieden slechts bedwang noodig hebben en verbetering. Dit is een dwaling. Juist die maatschappelijke klasse, die zoo lang heeft geregeerd, heeft de meeste behoefte aan hervorming, en verdient de meeste blaam wegens de sociale nooden die bestaan.'

Men ziet, hoe Hodgskin zich hier voortbeweegt langs de lijn van Godwin. Terwijl hij voortdurend op het aanbeeld slaat, dat de menschen alles bedorven hebben door de eigenlijke natuurlijke rechten op zijde te zetten en te vervangen door hun artificieele bepalingen, glijdt hij voort op de baan van h e t a n a r c h i s m e . Telkens zegt hij wat zijn tijdgenooten enormiteiten moesten vinden. Doch hij vertrekt geen spier van zijn gelaat, en gaat, als de opmerking even is opgeteekend, onverstoord voort te beschrijven wat hij in Noord-Duitschland had gezien. Hij vermeldde 'les choses vues.' Gewetensnauw sloeg hij niets over van wat zijn oog had aanschouwd.

Terwijl hij bezig was het boek zijner reizen voor de pers gereed te maken, moest hij in Edinburgh hard werken, om aan den kost te komen. Hij werd daglooner met den geest, leverde bijdragen en opstellen voor uitgevers van tijdschriften en encyclopedies. Zijn kennis der talen hielp hem. Een jonge Duitsche vrouw, die hij in Hannover had leeren kennen, was zijn echtgenoote geworden en steunde hem, gedurende een gelukkig 50-jarig huwelijk, op alle wijzen, gaf - wanneer de schoorsteen moest rooken - les in het Duitsch, in muziek en zang, en copieerde voor hem wat hij noodig had. Want met geheel zijn ziel had hij zich op de kennis der leer van de maatschappij toegelegd. Zijn oude vriend Francis Place, te Londen wonende, hielp hem daarin door zijn relaties met de radicalen en de hoofden dier radicalen en liberalen, vrienden van Bentham: een James Mill, een Henry Brougham, zelfs een M'Culloch, bleven hem welgezind. Doch zijn voorname studie was Ricardo. De Beginselen van Staathuishoudkunde en Belasting, die door Ricardo waren geschreven, was het boek, dat hij dag en nacht las en overpeinsde. Ricardo toch had met Malthus aan de

wetenschap der economie de groote ombuiging gegeven, en Hodgskin wilde voor zich-zelf zekerheid hebben in hoeverre deze ontwikkeling der denkbeelden van Adam Smith in die eigenaardige richting te rechtvaardigen was. Bovenal wilde hij voor zich-zelf vaststellen of de deducties van Ricardo omtrent grondrente, kapitaalwinst en arbeidsloon wetten van natuurlijke orde mochten worden genoemd. Hier nu was het punt waar hij beslist een anderen draai insloeg. Terwijl hij niet moede werd de groote scherpzinnigheid en combinatie-gave van Ricardo te waardeeren en te roemen, en gaarne onder zeker voorbehoud toegaf, dat de door Ricardo waargenomen economische regelen den toestand van 't oogenblik vrij juist weêrgaven, leverde hij dadelijk zijn protest in tegen de strekking van Ricardo, om tijdelijke, accidenteele vormen van distributie van den rijkdom en het inkomen van een volk te verheffen tot essentieele productie-vormen, of tot natuurlijke vormen van maatschappelijke verdeeling. De theorie der actueele verdeeling van de rijkdommen, die door Ricardo en zijn leerlingen als een natuurlijke werd beschouwd, had in alle opzichten volgens Hodgskins inzicht herziening noodig. Het vermeende natuurlijk loon van de Ricardianen was niet anders dan de hoeveelheid producten noodig tot het onderhoud van een loon-slaaf. Het surplus van dat product ging of naar de grond-bezitters of naar de kapitalisten. Men kan niet spreken van een natuurlijke wet der kapitaalwinst; des te minder van een natuurlijke wet der daling van de kapitaalwinst die weder geïnfluenceerd zou worden door een natuurlijke wet in de beweging van de grondrente. Neen, noch grond, noch kapitaal zijn, volgens Hodgskin, in werkelijkheid factoren der productie. De productiviteit van het inkomen hangt af van het getal en van de intelligentie der arbeiders: rijkdom wordt voortgebracht enkel door arbeid. Heeft men zich goed van die waarheid doordrongen, dan komt men tot een geheel andere distributie, dan die Ricardo ook voor de toekomst stelde. Slechts de verschillende toevalligheden van den arbeid, verbonden met de verschillende moeielijkheden, die in den arbeid te overwinnen zijn, leiden tot onderscheid van hetgeen de verschillende producenten uit het resultaat van den arbeid kunnen bekomen.

Zóó was ongeveer de leidende draad der gedachten en onderzoekingen van Hodgskin op dit economisch terrein. Meer en meer wordt het hem, naar zijn inzicht, duidelijk, dat grondrente en kapitaalwinst twee gevolgen zijn van één historische oorzaak, en stevent hij naar de onderstelling of stelling der historisch geweldadig doorgezette afscheiding van den arbeider van het instrument van den arbeid. Op dien weg der historie moest, naar zijn opvatting, de menschheid zich omkeeren. Radicaal moest men breken met de gevolgde gedragslijn. Tegenover de eischen van grond en kapitaal moest men voortaan de rechten van den arbeid stellen. In de briefwisseling, die hij in die jaren van uit Edinburgh met Francis Place voert, ziet men geheel de evolutie der begrippen van Hodgskin. Graham Wallas, die van die briefwisseling inzage heeft gehad, meent dat Hodgskin

reeds in dezen studietijd (1820-1823) het begrip ‘meerwaarde’, zooals Marx dat later fixeerde, in zijn correspondentie met Place vaststelde.[1)] Hodgskin wenschte reeds toen, volgens Graham Wallas, een bepaald boek in dien geest over het kapitaal te schrijven, doch werd van dat denkbeeld teruggebracht door Place. Wij laten dit natuurlijk voor rekening van Graham Wallas, die naar ons inzicht niet alle uitéénzettingen van Hodgskin scherp genoeg opvat.

Intusschen was het leven voor Hodgskin in die jaren van 1820 tot 1823 niet zeer gemakkelijk. Hij heeft met zijn schrijven en werken te Edinburgh geen vaste verdiensten. Hij vindt geen uitgever voor vertaalwerk van langeren adem. Het uitzicht op betrekkingen aan bibliotheken is voor hem gesloten, wijl hij de klassieke talen niet kent. Zijn vrouw, zijn trouwe steun, wordt ziek. Hij buigt haast het hoofd onder de slagen van het noodlot. Toen, in dat barre uur, hielp weder de vriend Francis Place. Door bemiddeling der radicale politieke vrienden: James Mill en anderen, wist hij hem te Londen een plaats te bezorgen aan het blad ‘The Morning Chronicle.’ Hodgskin zou voor dat blad de *reporter* zijn der parlementaire debatten in het Huis der Gemeenten. Hij vertrok dus met zijn gezin in 't begin van het jaar 1823 naar Londen en werd voor goed journalist. Terwijl hij zijn taak voor de krant naar behooren waarnam, volgde hij intusschen in de eerste jaren met gespannen aandacht de pogingen der arbeiders. Hij vond daarbij aanleiding zijn vriend Francis Place te helpen, al bleef deze meer op zuiver radicaal standpunt staan zonder al de gewaagde gevolgtrekkingen van Hodgskin aan te nemen. De brandende questie toch dier dagen was het vereenigingsrecht der arbeiders. In het jaar 1824 waren, op initiatief van den radicaal Joseph Hume, eindelijk de combinatie- of coalitie-wetten tegen de arbeiders afgeschaft. Doch reeds dadelijk kwam, ten-gevolge van vele werkstakingen, een streven in Engeland op, om op die wetten weder terug te komen. Reeds in het jaar 1825 werd in het parlement een comité benoemd, om dat vraagstuk weder aan de orde te stellen. Door het tactisch beleid, vooral van Francis Place, werd echter het gevaar voor de werklieden gekeerd. Om nu Francis Place in zijn zwoegen te helpen, schreef Hodgskin een brochure: ‘L a b o u r d e f e n d e d ’. Hij gaf haar uit in 1825. Zijn naam zette hij niet op het titel-blad, doch liet 't voorkomen alsof 't het geschrift van een werkman was.

Die brochure ‘Arbeid verdedigd’ is nu de slotsom van zijn studiën in de jaren 1820-1823. De inhoud is allermerkwaardigst, zelfs heden, nu bijna 80 jaren sinds haar eerste verschijning zijn verloopen, schijnt het betoog actueel, en meenen wij soms een

1) Zie Graham Wallas ‘The Life of Francis Place, 1771-1854’, 1898, pag. 267 seqq. Vergelijk ook H.S. Foxwell in zijn inleiding vóór de Engelsche vertaling van Anton Menger ‘Das Recht auf den vollen Arbeitsertrag’: ‘The Right to the whole produce of Labour,’ 1899, pag. LVI seqq.

opstel uit een der socialistische tijdschriften onzer dagen te lezen. Het betoog kwam op het volgende neder[1].

Na vermeld te hebben dat thans, in 1825, een ernstige strijd in Engeland gevoerd wordt tusschen kapitaal en arbeid, waarbij het vereenigings-recht der arbeiders in twijfel wordt getrokken, zegt de gewaande arbeider, dat hij, daar de groote pers steeds opkomt voor de aanspraken van het kapitaal, trachten zal de argumenten ten-gunste van den arbeid aan te voeren. Hij zal het vraagstuk toetsen aan beginselen van rechtvaardigheid, niet de tegenwoordige arbeiders-toestanden in Engeland vergelijken met het lot der arbeiders in vroegere tijden of met de loonen van andere landen. Het is een bestrijding van de eischen van het kapitaal die hij zal leveren: de eerste stap tot oplossing van het probleem. De arbeiders moeten het vraagstuk goed bezien, om te kunnen verwerpen de leer: dat het arbeidsloon steeds in omgekeerde reden moet staan tot de kapitaalwinst. De questie ligt thans nog meer in de stelling: wat het kapitaal niet behoort te ontvangen, dan wel in de leer: wat de arbeid wèl moet bekomen. Waarom verkrijgt het kapitaal een zoo bovenmatig aandeel uit het resultaat der productie? Is dat te rechtvaardigen door de hulp, die het kapitaal aan den arbeid verleent? Hodgskin onderzoekt dit uitvoerig, eerst bij het omloopend, daarna bij het vast kapitaal. Zijn betoog komt daarop neder: dat arbeid, en arbeid alléén, den rijkdom produceert, en kapitaal-zelf slechts een vrucht van dien arbeid is, dus niet, tegenover dien arbeid, als op zich-zelf mag beschouwd worden. ‘De economische gevolgen, die aan omloopend kapitaal toegeschreven worden, spruiten voort uit *gelijktijdig* gedanen arbeid van anderen[2], en uit de overtuiging, die elke arbeider heeft, dat hij zich alles zeker en stellig zal kunnen aanschaffen wat hij noodig heeft, of met andere woorden: dat, terwijl hij werkt, andere menschen ook aan den arbeid zijn weder aan andere zaken.’ Wat vast kapitaal betreft, zoo toont hij aan, dat dit soort kapitaal voortgebracht wordt door de goed geoefende vaardigheid van den arbeider. Omloopend kapitaal, samengesteld uit voedsel en kleeding, wordt alleen tot verbruik voortgebracht; vast kapitaal, bestaande uit werktuigen en gereedschap, wordt daarentegen niet gemaakt om verbruikt te worden, maar om den arbeider behulpzaam te zijn bij het voortbrengen van verbruiksgoederen. ‘Tusschen deze twee soorten goederen is geen andere overéénkomst dan dat zij beide het product van arbeid zijn, beide den eigenaar voordeel aanbrengen.’ De eischen, die de kapitalist tegenover den werkman doet gelden, komen nu niet voort uit den aard van deze

1) De brochure heeft in Engeland, ook later, sterk de aandacht getrokken. Men zie hierover bijv. het boek van John Lalor ‘Money and Morals. A book for the times,’ 1852, pag. XXIV en pag. 319 seqq., waar uittreksels uit de brochure worden gegeven.
2) Men denke aan het latere betoog van Rodbertus, zie ons vijfde deel der ‘Socialisten’.

twee soorten kapitaal, maar uit de macht die de kapitalist historisch heeft verkregen over den arbeider, die het omloopend kapitaal verbruikt en het vast kapitaal gebruikt. Hoe de kapitalist die macht verkregen heeft - gaat de steller der brochure voort - zal ik nu niet onderzoeken. Volsta hier slechts dit: dat die macht voortvloeide uit de gesteldheid van de grondvlakte, die in een gansch tijdvak der geschiedenis door een luttel aantal personen werd gemonopoliseerd, en uit den daaruit afgeleiden toestand van onvrijheid, waarin over geheel Europa de arbeider zich bevond. Dit was de periode der feodaliteit: de heerschappij der baronnen en der landheeren. Daarna kwam allengs op het tijdvak van den man van het geld. Deze - door interest te heffen waardoor iedere atoom van zijn inkomen dat hij bespaart, dat is: uitleent aan de arbeiders, vermeerdert rente op rente - brak de kracht van den grimmigen baron, maar zette zich-zelf op de plaats van dien baron. ‘Tusschen den voortbrenger van levensmiddelen en den vervaardiger van kleeding, tusschen den maker en den gebruiker der werktuigen, stapt in de kapitalist, die ze niet maakt noch bezigt, maar zich het arbeidsproduct van beiden toeëigent. Met zoo schraal mogelijke hand geeft hij een deel van het product van den één aan den ander en behoudt voor zich-zelf het grootste deel. Hoe langer hoe verder heeft hij zich allengs tusschen hen in gewrongen, in omvang toenemend naarmate hij gevoed werd door de steeds ruimere opbrengst van hun arbeid, en ze zoo vèr van elkander verwijderend, dat geen van hen den voorraad kan zien, waaruit ieder, door tusschenkomst van den kapitalist, ontvangt. Beiden beroovende, maakte hij den één zoo onzichtbaar voor den ander, dat beiden zich verbeelden hun onderhoud aan hem verschuldigd te zijn. Hij is de ‘middleman’ voor alle arbeiders, en vergelijkt men de opbrengst van geoefenden arbeid in Engeland met die van den aan geen bepalingen gebonden arbeid der Iersche landbouwers, die ‘middle-men’ in Engeland zullen blijken in hun afpersingen niet onder te doen voor de “middle-men” in Ierland. Zij zijn echter fortuinlijker geweest: terwijl genen als onderdrukkers worden gebrandmerkt, worden zij geëerd als weldoeners. Niet slechts eigenen zij zich het product van den arbeider toe, maar bovendien wisten zij hem wijs te maken, dat zij zijn weldoeners en werkverschaffers zijn. Zóó ten-minste luidt de leer der staathuishoudkunde, en de kapitalisten mogen wel ingenomen zijn met een wetenschap, die hun eischen rechtvaardig vindt en ze ons bovendien te bewonderen geeft als het groote middel om de wereld te beschaven en vooruit te brengen.’

Aldus werd een eeredienst voor het kapitaal ingesteld. ‘Men zou haast zeggen - en aardig is het hoe Hodgskin hier Ravenstone volgt zonder hem echter te noemen - dat kapitaal een cabalistisch woord was, gelijk Kerk of Staat, of gelijk een van die algemeene termen, door eenigen bedacht om de hand te verbergen, waarmede zij hun medemensch villen. Het is een soort idool, waarvoor de menschen gedwongen worden neêr te knielen, terwijl de looze priester - ontheiligend den God, dien hij voor-

geeft te dienen, en den gek stekend met de teedere gevoelens van vroomheid en dankbaarheid, of met die heftige aandoeningen van vrees en toorn, waaraan naar 't schijnt alle menschen onderhevig zijn - zijn hand ophoudt, om in ontvangst te nemen en zich toe te eigenen de offergelden, die hij in naam van den godsdienst opeischt.'[1)]

Aldus is de leer en daarnaar heeft zich de maatschappelijke toestand geplooid. 'Het is de alles overweldigende natuur der eischen van het kapitaal, gedekt en gewijd door de wetten der maatschappij, beveiligd door de zeden en gewoonten der menschen, gehandhaafd door de overheid, en warm verdedigd door de economisten, die, zoolang als die eischen worden toegestaan en geëerbiedigd, den arbeider in armoede en ellende zal houden.' Het zijn dus de machts-positiën in de maatschappij, die moeten veranderen, en die zich reeds gedeeltelijk verschuiven. Het zijn de economische verhoudingen-zelven, die zich moeten wijzigen en die reeds hier en dáár een kleinen aanloop of vaart daartoe nemen. Dit moeten allen inzien. De patroons en ondernemers, die eigenlijk arbeiders van den geest zijn - want arbeid is waarlijk niet enkel handen-arbeid[2)] - moeten zich niet stellen aan de zijde van den kapitalist. Zij moeten zelven inzien dat de questie, in haar diepste kern, niet staat tusschen patroon en arbeider. Neen, dit is slechts schijn. Op 't oogenblik is 't nog schijnbaar een

1) In het Engelsch luiden deze woorden der brochure aldus: 'One is almost tempted to believe that capital is a cabalistic word, like church or state, or any other of those general terms which are invented by those who fleece the rest of mankind to conceal the hand that shears them. It is a sort of idol before which men are called on to prostrate themselves, while the cunning priest from behind the altar, profaning the God whom he pretends to serve, and mocking those sweet sentiments of devotion and gratitude, or those terrible emotions of fear and resentment, one or the other of which seems common to the whole human race, as they are enlightened and wise, or ignorant and debased, puts forth his hand to receive and appropriate the offerings which he calls for in the name of religion.'

2) In de brochure staat: 'Unfortunately also, there is I think in general a disposition to restrict the term of labour to the operation of the hands, but if it should be said that the skill of the practised labourer is a new mechanical sort of thing, nobody will deny that the labour by which he acquired that skill is a mental exertion. The exercise of that skill, also, as it seems to me, requiring the constant application of judgment, depends much more on a mental than on a bodily acquirement. Probably the mere capacity of muscular power is as great, or greater, among a tribe of Indians, as among the most productive Europeans, and the superior productive power of Europeans, and of one nation over another, arises from the different nature of their fixed capital. But I have shown that the greater efficacy of fixed capital depends on the skill of the labourer, so that we come to the conclusion that not mere labour, but mental skill, or the mode in which labour is directed determines its productive powers. I, therefore, would caution my fellow-labourers not to limit the term labour to the operations of the hands.'

geschil tusschen patroons en arbeiders, of tusschen de eene en de andere soort arbeid, maar weldra zal het zich onder zijn ware gedaante vertoonen, en zal het een strijd blijken te zijn tusschen eerlijke vlijt en die luie losbandigheid, die reeds zoo lang met onbetwist gezag de zaken bestuurd heeft der politieke wereld en die, bedacht op eigen veiligheid, aanzien en politieke macht toekende aan rijkdom, en uitsluitingen vernedering verbond aan de armoede, waartoe zij de arbeiders veroordeelde. Grooter in getal dan hun tegenstanders hebben de arbeiders aan hun zijde de physieke kracht. Bovendien neemt snel bij hen af die eerbied voor hun tegenstanders, waaraan dezen hun macht over hen ontleenen. Te-gelijkertijd winnen de arbeiders dagelijks in zedelijke kracht, uitgaande van een gemeenschappelijk belang en van een nauw onderling verbond.'

Want, let wel, de arbeiders beginnen hun toestand te begrijpen en te behartigen. Zij beginnen in te zien, dat het een dwaas alarm is, wanneer de regeering zekeren angst wil verwekken, dat rijke kapitalisten - wanneer zij te veel belasting moeten betalen - het land zouden verlaten. Veel beter ware het voor een land, zoo geen enkele niets-doende kapitalist dáár woonde. De arbeiders doorgronden het, dat zij bij een wijziging der verhouding alles te winnen en niets te verliezen hebben. 'Door de vooroordeelen af te leggen, die het brein in beslag nemen van hen, die voordeel trekken van hunne onderworpenheid, hebben zij alles te winnen. Daarentegen zijn zij de slachtoffers van die vooroordeelen en hebben alles te vreezen, indien die gehandhaafd blijven. Geen reden hebbende om ingenomen te zijn met die instellingen, waardoor het loon voor den arbeid, zonder te letten op 't geen voortgebracht wordt, beperkt blijft tot het noodzakelijke levensonderhoud, zullen zij die niet ontzien, wanneer zij de zwakheid der eischen, die daarop berusten, leeren kennen. Bij het onderzoek der arbeiders, zullen de fundeeringen van het maatschappelijk gebouw opgegraven worden uit de diepe lagen, waarin die eertijds werden gelegd; nieuwsgierig zullen zij ter-hand genomen, nauwkeurig bekeken en niet weder neêrgelegd worden, tenzij het blijke, dat ze rechtvaardigheid tot ondergrond hadden, en dat rechtvaardigheid haar behoud eischt.'

Het is deze toestand van recht, dien de steller der brochure hoopt te helpen voorbereiden. Het succes moet ten-slotte, gelijk Hodgskin vurig hoopt, aan de zijde der rechtvaardigheid wezen. 'Hiervan ben ik echter zeker, dat er geen vrede op aarde, noch welwillendheid onder de menschen kan en moet zijn, alvorens de zegepraal van den arbeid volkomen zij; alvorens productieve arbeid alleen overvloed, en luiheid alleen armoede veroorzake;

alvorens de voortreffelijke stelregel: dat hij die zaait zal oogsten wat hij gezaaid heeft, grondig zij toegepast; alvorens het recht van eigendom berustte op rechtvaardigheids-begrippen en niet op slavernij; en alvorens de mensch in hooger eer sta dan de aardkluit onder zijn voeten of de machine die hij leidt.'

Arbeiders en kapitalisten moeten, zegt Hodgskin, het geschil onder elkander uitmaken. En na nog eenige woorden van bestrijding gewijd te hebben aan de theorie, die men naar Malthus heeft genoemd, besluit hij zijn brochure aldus: 'Volgens de beginselen der natuur gaan monden gepaard met handen en hersenen: zij, en niet het kapitaal zijn de agenten der productie; en volgens de regelen der natuur, al werden die ook te-niet gedaan door de vermeende wijsheid der wetgevers, zijn voor ieder mensch de middelen aanwezig, om zijn eigen onderhoud te scheppen of voort te brengen. En indien, zooals ik beweer, omloopend kapitaal niet anders is dan gelijktijdig gedane arbeid, en vast kapitaal niet anders dan geoefende arbeid, zoo behoeft het verder geen betoog, dat al die talrijke voordeelen, die heilzame invloed op de beschaving, die ontzaglijke verbeteringen in den toestand van het menschelijk geslacht, welke over 't algemeen worden toegeschreven aan het kapitaal, inderdaad te danken zijn aan den arbeid en aan de kennis en vaardigheid, die den arbeid voorlichten en leiden. Merkte men op, gelijk gebeuren kon, dat, tenzij kapitaal-winst, tenzij rente gemaakt kon worden, er geen prikkel zou bestaan tot accumulatie en tot het aanbrengen van verbeteringen, zoo zou mijn antwoord luiden, dat die opmerking onjuist en het gevolg is van toeschrijven aan kapitaal en spaarpenningen wat het resultaat is van arbeid, en dat de beste waarborgen voor een gestadigen vooruitgang, zoowel van individu als volk, zijn: rechtvaardigheid betrachten en den arbeid in het bezit en het genot laten van zijn volledig product.'

Ik heb niet geschroomd enkele citaten uit deze brochure over te schrijven en hier in te lasschen. Vooreerst om te laten zien, hoe deze sociale schrijver, in tegenstelling van de meer fletsche wijze van uitdrukking van anderen, puntig en raak schrijft, en bijna een modern auteur schijnt. In de tweede plaats wenschte ik ook den indruk in 't brein van mijn lezer te brengen, dat hier in dit geschrift overal een eerste klank is te hooren van latere wereld-bewegende arendskreten van Karl Marx. De formule wat, bij een vervorming van Staat en maatschappij, de arbeider te winnen en wat hij te verliezen heeft, wordt hier bijna letterlijk reeds gespeld. En wat het kapitaal aangaat: doorloopend wordt in deze brochure de onderscheiding vastgehouden - door Marx steeds geaccentueerd - tusschen het kapitaal als zoodanig en den kapitalist. Het kapitaal is, volgens Hodgskin, waarlijk geen scherp omlijnde voorraad of opgegaarde vaste hoop, maar is, samenhangende met en door den arbeid, een voortdurende bron en altijd vloeiende stroom van inkomen. Het is, met en door den arbeid, de zich ontwikkelende vrucht van een altijd vruchtdragenden boom. Het moest aan ieder ten-goede komen. Maar 'i n s t a p t

de kapitalist', en zonder zelf te werken, maakt deze, gedragen door de historische economische verhoudingen, aanspraak op het grootste deel van den oogst. Hij maakt van het kapitaal een macht voor zich, nog afgescheiden van de goederen. Tegen dien kapitalist verzet Hodgskin zich met hand en tand.

Reeds vóór dat Hodgskin zijn brochure van het jaar 1825 schreef, was hij begonnen te Londen, terwijl hij als *reporter* van den liberalen '*Morning Chronicle*' werkzaam was, min of meer actief op te treden in 't belang der arbeiders. Hij was een der oprichters van het '*Mechanics' Magazine*', een weekblad waarin de belangen der werklieden werden besproken en op populaire wijze wetenschappelijke vraagstukken werden toegelicht. Het weekblad bracht hem en zijn mede-redacteur Robertson van-zelf op het denkbeeld, aan het onderwijs door de dagbladpers te voegen het onderwijs door mondelinge voordrachten. Zóó werd tegen het einde van het jaar 1823 gesticht een bepaald instituut, waar lezingen voor de arbeiders zouden worden gehouden: de '*Mechanics' Institute*'. Bij de oprichting van dat instituut moest hij echter kleine te-leurstellingen opdoen. Hij had die instelling geheel en al tot een arbeiders-instelling willen maken, haar laten steunen uitsluitend op kleine contributiën der werklieden. Doch Francis Place legde hem reeds uit, dat dit niet zou gaan. Men moest een of ander welwillend en bemiddeld man voor zulk een stichting zien te winnen, anders was het geldelijk fiasco dadelijk te voorzien. De rijke man, die sympathie voor de zaak had, werd spoedig gevonden: het was de geleerde George Birkbeck, dokter der geneeskunde, lid van allerlei letterkundige en wijsgeerige genootschappen. Deze Birkbeck werd president van het instituut, terwijl Hodgskin in den aanvang als secretaris werkzaam was. Al was Hodgskin het in 't begin niet ééns geweest met dat optreden van Birkbeck als stichter en beschermer, zoo verzoende hij zich spoedig met den aldus ingerichten toestand, en bood hij zich aan mondelinge voordrachten in dat instituut te houden. Aldus hield hij in 1825 zijn voordrachten over de 'political economy'. Die lezingen nu werden In 1827 met een opdracht aan Birkbeck door hem in een boekdeel van 268 bladzijden uitgegeven. Het boek heette: 'Popular Political Economy, vier lezingen gehouden in de Londensche "Mechanics"'-instelling door Hodgskin, vroeger secretaris van dat instituut'. Het titel-woord 'populair' had hier niet de gewone beteekenis, maar beteekende volgens den auteur, dat hij opkwam voor de zaak van het volk, dat hij zich stelde vierkant tegenover de inzichten van Malthus, die strekken moesten om te doen twijfelen aan een rechtvaardige Gods-regeering, en dus geen volks-inzichten konden zijn.

De inhoud van het boek komt in het wezen der zaak bijna geheel overeen met de betoogen der in 1825 uitgegeven brochure. Doch de formules van het boek zijn veel minder scherp en vlijmend dan die van 't pamflet. Een alsem van bitterheid goot zich in die zinsneden van 1825. De uitdrukkingen van het boek van 1827

zijn wel altijd ongemeen, maar, ter-wille van het persoonlijk optreden en het voorlezen voor een min of meer gemengd gehoor, werd waarschijnlijk de steilheid der beweringen hier en dáár afgeschuurd. Alles is in 1827 met zekere omzichtigheid voorgedragen.

Wij zullen trachten ook van dit boek een overzicht te geven.

Wat Hodgskin met zijne lezingen bedoelde, verduidelijkte hij dadelijk in de opdracht aan den president van de Londensche ‘Mechanics' Institution’ en in een voorrede. Hij wenschte namelijk de wetenschap der economie als een stuk natuurkunde te behandelen: als een kennis van de natuurlijke wetten die de welvaart en voorspoed van ons ras determineeren. Hij wilde de verschijnselen (‘phenomena’) der sociale productie beschouwen buiten de uitwerkselen om van de politieke regelingen. Want hij was vol verontwaardiging tegen al die politieke stelsels en instellingen, die de zegeningen der natuur hebben doen omslaan in den ergsten vloek. De natuurlijke wetenschap van den rijkdom kent slechts den mensch, den mensch zoo als hij is, en weet niet van al die onderscheidingen tusschen adel en boeren, vorsten en onderdanen, wetgevers en gehoorzame volgelingen; wij hebben waarlijk de wijsheid onzer voorouders niet te bewonderen in al die spitsvondige distincties welke zij hebben bedacht. Adam Smith heeft zich voor 't eerst tegen die overgeleverde dwaasheid verzet, maar zijn werk was nog slechts een fragment: hij had nog niet genoeg gezien. Doch het staat vast, dat de loop van ons ras, gedreven door natuurlijke aandoeningen en driften, zoozeer aandruischt tegen alle tegenwoordige instellingen, dat deze wel genoodzaakt zullen worden zich te wijzigen en zich te adepteeren aan de regelen der natuur. De maatschappij groeit telkens uit, en werpt de zwachtelende banden weg, waarin een zoogenaamde wijsheid van voorouders haar kindsheid heeft gebakerd. Zij-zelven, die nù aan het roer der zaken staan, voelen dat de menschheid bewogen wordt door een sneller strooming, die zij niet kunnen keeren of ombuigen. En die stroom gaat voort volgens vaste immanente wetten. Dwazen, die op de maatschappij zien, als ware zij een machine, door menschen-handen gewerkt, welke door hun vingeren voor uitéénvalling moet worden behoed! Neen, wij hebben hier te doen met natuurlijke krachten en oorzaken, en deze moeten wij opsporen. Voorloopig laat Hodgskin dus de sociale instellingen, datgene wat de mensch heeft gemaakt van de natuurlijke regels - hoe hij ze heeft verwrongen en misvormd - buiten beschouwing. Hij zal dit later misschien in een tweede boekdeel behandelen. Thans, in dit boek, maakt hij geen de minste aanspraak om voor practisch door te gaan. Vèr verwijderd van de bezigheid van het gewone leven, behandelt hij geen onderwerpen, waarmede in de tegenwoordige dagen (die hij beleeft) de wetgeving zich bezig houdt. Trouwens die wetgever tracht slechts op de productie van rijkdom invloed te oefenen door de distributie te veranderen. Wanneer men let op de argumenten van hen die de beschermende

graanrechten willen afschaffen, dan ziet men, dat het slechts een poging is, van de ééne klasse menschen af te nemen, wat men aan een andere klasse wil geven. Dit alles laat Hodgskin echter thans ter-zijde. Hij bemoeit zich niet met die verdeeling welke uit het kunstmatig recht van eigendom voortvloeit. Hij houdt zich slechts bezig met de natuurlijke wetten die de productie regelen. Gaarne geeft hij toe, dat de kennis daarvan nog hoogst onvolledig is, maar hij gordt zich aan, zulk een brok natuur-studie te leveren.

Let er wel op - en hij zet dit uitvoerig nog uitéén in een inleiding - dat Hodgskin op den vóórgrond stelt, dat de wetenschap der economie tweeledig is. Neemt men aan, dat die wetenschap poogt te doorgronden het productief vermogen van den arbeid en de verdeeling der arbeids-producten, dan ziet men als van-zelf dat tweeërlei omstandigheden op die productie en verdeeling invloed hebben: de natuurlijke omstandigheden en de sociale regelingen. Vroeger werd vooral de klem gelegd op die sociale regelingen, maar Adam Smith bewees dat er een wet was, buiten alle ordeningen van eenigen Staat of regeering om, die in deze materie den doorslag gaf, namelijk: de wet der arbeids-verdeeling. Sinds dien tijd vestigt men zijn aandacht op natuurlijke drijfveêren die hier de menschen bewegen, op permanente wetten, door welke de materieele wereld gelijke en gelijksoortige aandoeningen, te allen tijde en overal, in ons opwekt. Op de maatregelen der regeering behoort dan bij de theorie slechts in de tweede plaats te worden gelet. Zijn er nu vaste natuurlijke motieven, onafhankelijk van de prikkels der regeering, die het productief vermogen der menschen aanzetten? Zeer zeker, zegt Hodgskin. Wat allereerst allen beweegt en voortdrijft is de noodzakelijkheid om te werken: die niet werkt zal niet eten, en de natuur geeft ons voedsel indien wij werken. Dit is de groote wet van evenredigheid in het aardsche leven: als 't ware op dat terrein de wet der zwaarte-kracht. Arbeid alléén geeft de middelen om te leven, creëert uitsluitend rijkdom. Niet de natuur of het land is de bron van rijkdom, neen, dit is slechts de materie, waarop de arbeid werkt. Slechts zij die arbeiden hebben recht op 't leven. Toch zijn er - behalve de kinderen, de ouden van dagen en de zieken, die onderhouden worden - een massa menschen, die niet werken, en desniettegenstaande in overdaad leven. Het zijn zij, die grondrente en kapitaalwinst heffen van hen die werken. Zij weten door slim beleid de wet der zwaarte-kracht een andere richting te geven, maken als 't ware een fontein, waardoor het water, dat naar beneden moest plassen, naar boven opspringt. Hun daad is de geweldige toeëigening van eens andermans producten.

Beteekent dit, dat de arbeiders, op wier product zoo groot een beslag wordt gelegd, zich nu rustig verder daarbij neêrleggen? In geenen deele. De geschiedenis spreekt niet anders dan van woelingen en van verderf, waar de ééne klasse zóó de andere

onderdrukt. Ja zelfs zijn zij die onderdrukken, en het deel der producten wegnemen, voor zich-zelven niet eens gelukkig. Noch de slaven-eigenaars van vroeger, noch de rijke grond-eigenaars, noch de fabrieks-patroons voelen innerlijke bevrediging, waar zij letten op 't lot der arbeiders, hun onderhoorigen. Hier nu heeft men te doen met de sociale regelingen, die een anderen draai, een verwringing hebben gegeven aan de natuurlijke verhoudingen. En het lastige voor den waarnemer is, dat natuurlijke wetten en sociale regelingen telkens dooréén gemengd zijn. De menschen hebben dus op alles een verkeerden blik gekregen. Men dacht dat gouvernementen konden doen, wat alleen de natuur doet; de regeeringen kregen door dat verkeerde inzicht meer macht en maakten daarvan gebruik; omgekeerd schreven de menschen dan weder aan de natuur toe, wat eigenlijk het werk der sociale instellingen is, en twijfelden nu aan de goedheid van God. Het is dus, inderdaad, volstrekt noodzakelijk die dooréénwarring van twee terreinen te doen ophouden. Men moet de twee sferen goed onderscheiden. Elke sfeer moet afzonderlijk behandeld worden. Bij elk economisch verschijnsel moet men letten op den stroom die altijd voortvloeit, en op de steenen en rotsblokken, die in dat effen, snelvlietend water door menschen-handen zijn geworpen[1)]. Tot dit onderscheiden en ontleden heeft Adam Smith in zijn meesterlijk boek den grooten stoot gegeven, en Hodgskin meent niet anders te doen dan den door hem aangewezen weg verder te bewandelen. De vingerwijzing van Smith volgende, begrijpt men, volgens hem, dat het doel der economie is te ontsluieren al de natuurlijke wetten en omstandigheden, die invloed hebben op de regeling der productie van rijkdom. Als men die ontdekt heeft, onderzoekt de economie dan later, met haar hulp, de consequentie der sociale regelingen, voorzoover zij den rijkdom influenceeren. Doch allereerst moeten deze natuurlijke wetten, die niet 't werk der menschen zijn, worden ontdekt.

Hodgskin ontvouwt, wat hij van die natuurlijke wetten heeft

1) Zie Thomas Hodgskin, ‘Popular Political Economy’, 1827, pag. 38: ‘To distinguish, therefore, between the effects of the natural laws regulating the progress of wealth, which are at no time easily discovered, requires now, when they are blended with the effects of legislative enactments, the most diligent and careful scrutiny. The former, like a deep and mighty river, flow, when uninterrupted, so smoothly onward, that we are not apt to notice their progress, and must set up marks, or cast something on their surface, to be sensible of their course. The latter, like the giant rocks which hem the river's fertilizing flow, inform us, terribly indeed, by poverty, misery, and social convulsions, of the interruptions to the course of nature; but whatever comes into collision with the two elements is destroyed by their conflict, and we cannot distinguish whether the cause of the mischief is the impetuosity of nature's stream, or the stubborn resistance of the legislative rocks.’

meenen te zien, in tien flink gestelde hoofdstukken onder verschillende benamingen, waaronder ook hoofdstukken over handel, geld en prijzen; maar inderdaad behandelt hij slechts één onderwerp: het vraagstuk namelijk van arbeid en kapitaal, waarop hij van onderscheidene kanten 't licht laat vallen. Hij slijpt enkele facetten van dezen ‘steen der wijzen’.

Wat betreft d e n a r b e i d ontwikkelt hij 't volgende. Hij onderscheidt dadelijk de twee soorten arbeid: den geestelijken en den lichamelijken arbeid: verstand en spierkracht: denken en doen. Meestal gaan ze samen, doch de graden van haar werking zijn zeer verschillend. Toch moet men de ééne soort niet verheffen boven de andere. Zij zijn te vergelijken met de twee beenen die de mensch noodig heeft om te loopen: dwaas zou het zijn te willen betoogen, dat het rechterbeen meer helpt of doet dan het linkerbeen. Gelijkelijk moeten ze dus gewaardeerd worden, en gelijkelijk beloond. Elke soort arbeid - hetzij geestelijk, hetzij lichamelijk - moet gelijkelijk productief worden genoemd, wanneer zij onderhouds-bestaan oplevert voor hem die zóó arbeidt. Dit is een fundamenteele waarheid: het natuurrecht der menschen. Ieder persoon is en kan zijn een productieve kracht, die zich-zelf onderhoudt en op zijn beurt de maatschappij voortstuwt. Dat er aan die waarheid getwijfeld wordt, spruit voort uit de aanmatiging van het kapitaal. Het kapitaal zegt, dat arbeid op zich-zelf niet productief is, en dat het in 't algemeen den arbeider niet vergund is te werken, tenzij die arbeid, boven en behalve het vervangen van hetgeen gebruikt of verbruikt is, en buiten het voldoend bestaan voor den arbeider, nog daarenboven een winst of profijt geeft aan den kapitalist over al het kapitaal, dat tijdens de productie door den arbeider gebruikt of verbruikt is. Dus moet - ten-gevolge van dien eisch - arbeid in den tegenwoordigen toestand der maatschappij een groot deel meer opleveren, dan voldoende zou zijn voor het eigen onderhoud van den arbeider. Zóó redeneeren en bevelen de kapitalisten. Dit is echter - volgens Hodgskin - een tastbare schending van het natuurlijk beginsel der productiviteit van den arbeid. Het is de oude leer der slavernij, die den slaaf door honger noodzaakte zoowel den patroon als zich-zelf te voeden. Het is, om kort te gaan, de hoofd-oorzaak van alle tegenwoordige ellende der arbeidende klasse.

Heeft men zich goed duidelijk gemaakt het onderwerp der productiviteit van den arbeid, in zijn twee soorten, dan moet men verder acht geven op den invloed van opmerking en kennis bij den arbeid in 't algemeen. Hier zijn mede natuurlijke wetten waar te nemen, die den vooruitgang der maatschappij bepalen. Adam Smith heeft dit punt te veel in de schaduw gelaten.[1)] Hij schrijft de verbetering der materieele wereld altijd uitsluitend toe aan de ge-

1) Ook het boek van Piercy Ravenstone - ‘A few Doubts as to the correctness of some opinions generally entertained on the subjects of Population and Political Economy, London, 1821’ - voldoet Hodgskin hier niet geheel. Zie Thomas Hodgskin ‘Popular Political Economy’, 1827, pag. 77. Hier noemt Hodgskin den man, aan wien, zooals ons voorgaand opstel bewijst, veel door hem is ontleend.

volgen der arbeids-verdeeling. Ten-onrechte. De observatie en de kennis komen eerst, daarna de verdeeling van het werk. Arbeids-verdeeling is niet de oorzaak. Let maar op Hindostan, waar de arbeids-verdeeling zeer gedetailleerd in de bedrijven bestaat, doch de vooruitgang luttel is, wijl de mensch-zelf tot gespecialiseerd werktuig of machine is geworden. Hodgskin poogt nu dien geleidelijken voortgang der kennis in 't bedrijf bij de menschen te schetsen. Hij gaat 't na bij den landbouw, de tuin-cultuur, de aardappelen-teelt, bij de visscherij, waar hij aan Beukels en zijn haringkaken een woord van lof wijdt, bij de scheepvaart, bij 't werken in de mijnen, bij de stoom-machines en haar wondere kracht, bij de katoen-industrie, enz. enz. - om tot de slotsom te komen, dat ons geslacht door kennis langs historische wegen geleidelijk tot zijn groote hoogte in den arbeid is gekomen. Onze kinderen hebben bij het werk gemakkelijk, haast spelend, de kundigheden aan te leeren, die onze voorvaderen door stipte observatie en scherpen blik wisten te verwerven. Door die vermeerdering van kennis, in het begin zoo eenvoudig verkregen, is de vooruitgang der arbeidende maatschappij tot stand gekomen. De wet der noodzakelijkheid gaf den stoot. Men moest werken om te kunnen leven, en nu ontwikkelden zich, stap voor stap, de bedrijven. De jagers, de herders, de landbouwers volgden elkander op. Steeds voorwaarts ging de beschaving tot op onze tijden van veelzijdigen handel en industrie. De prikkel tot voortdurende ontwikkeling in den arbeid was de vermeerdering der bevolking. De groote uitbreiding van het getal menschen was de aanleiding tot telkens frissche observatie. Zij drong tot nieuwe verbeteringen. Aldus was er vooruitgang naarmate de wereld ouder werd. Het gehalte der kundigheid en vaardigheid bij 't werk werd steeds intensiever. De invloed der maatschappij op den individueelen mensch stond daarbij op den vóórgrond. De omgeving en de tijd maakten iemand tot wat hij was. De nieuwe ontdekkers en uitvinders werden op hun tijd opgeroepen. Een Watt werd zóó, wie hij was: hij kwam op zijn moment, in de rijpheid en volheid der tijden. Steeds stijgt de kennis: de ééne vondst vloeit uit de andere voort: voorwaarts gaat de gang: de beschaving vertoont ook in den arbeid haar fakkel-loop[1)].

Is men het hierover ééns dat er natuurlijke wetten zijn, die bij den arbeid den vooruitgang in kennis der maatschappij bepalen, dan eerst komt in 't volle licht de waarde der arbeids-verdeeling, daar thans, door de ruil-verhoudingen, ieder voor allen werkt. Aan de hand van Adam Smith wordt die arbeids-verdeeling, en de voordeelen daarvan, breed besproken. Wij behoeven hierbij niet stil te staan, onze lezers kennen die eenvoudige en schoone bladzijden van den grootmeester der economie. Geheel de beschrijving, geheel het betoog van Hodgskin loopt hierop uit, dat al de

1) Vergelijk hierbij vooral F. van Eedens boek: ‘De blijde Wereld’ 1903, p. 354.

zegenrijke kanten der arbeids-verdeeling zich concentreeren op den arbeider: zij behooren hem toe en dragen bij tot zijn gemak of welvaart. Zóó moest het ten-minste zijn. Waarom de werkelijkheid er echter gansch anders uitziet; waarom de arbeider toch niet van die arbeids-verdeeling profiteert; waarom de arbeids-verdeeling wonderen uitwerkt slechts voor den patroon; waarom de arbeiders van hun voordeel beroofd worden; waarom juist zij verrijkt worden die niet arbeiden - dit moet komen van verkeerde toeëigening, van overweldiging en plundering door de zich verrijkende partij, en van toegestane onderwerping van den verarmden kant. Intusschen schrijdt de arbeids-verdeeling in alle landen voort. Hoe ook in een land de regeering zij: hetzij koningen er heerschen, hetzij, in plaats van die koninklijke willekeur, regelmatige, doch harde, koudbloedige wetten gebieden, - de gang der arbeids-verdeeling kan niet worden tegengehouden. Trouwens die arbeids-verdeeling is zoo natuurlijk. Zij kwam als van-zelf op in het eerste huisgezin, waar man en vrouw, verschillend bewerktuigd, elk hun taak zochten en vonden: de één buiten op de jacht of op 't veld, de ander in huis. Ieder persoon heeft allengs, als de maatschappij zich uitbreidt, zijn eigen smaak, zijn eigen geschiktheid voor zekeren tak van werk. En het ruilverkeer is het gevolg en de volmaking van die arbeids-verdeeling, niet de oorzaak daarvan.

Wel zijn er beperkingen aan die arbeids-verdeeling. Adam Smith heeft er twee genoemd: de stand der markt of van den afzet, en de aard-zelf der verschillende bezigheden. Hodgskin gaat op zijn beurt die twee ‘limites’ onderzoeken, om het vraagstuk van den arbeid nog nader toe te lichten. - Wat den stand der markt of van 't ‘debouché’ betreft, hier is waarlijk bij een vooruitgaande bevolking van grens of perk geen sprake. Het begrip van een uitzettende markt beteekent juist, dat er meer arbeiders, dat er meer productieve krachten komen, geschikt om met elkander te ruilen. De arbeids-verdeeling breidt zich uit en met haar gaan de arbeiders vooruit. Dat dit wederom, onder onze oogen, niet gebeurt, komt uitsluitend hier vandaan, dat de grond-eigenaar en de kapitalist van den arbeiders te veel afnemen. Dit is de ramp[1)].

1) Zie Thomas Hodgskin ‘Popular Political Economy’ 1827, pag. 120/121: ‘The labouring classes of society will, I am afraid, be slow to believe, when their poverty is in general attributed to their multiplying too fast, and perhaps justly attributed when that multiplication is only compared with the want of the capitalist for their services - that this fast increase in their productive power, is the result of their augmenting in number. Why they reap no benefit from it, why, when nature seems to have provided for the perpetual prosperity of society - there should be among one class indescribable and never ceasing distress - and among another, perpetual apprehension for their opulence, - how it happens that all the produce of increasing skill and knowledge, falls into the power of the rapacious landlord, the usurious capitalist, and the profligate dependants on, and profligate supporters of, profligate governments, swelling their wealth to an enormous amount, increasing the number of idlers in society, and checking its progress by checking division of labour and the progress of knowledge, must be explained, if at all, in a subsequent part of this work.’

Men heeft in de laatste jaren, onder den invloed der redeneeringen van Malthus, de bevolkings-questie hierbij te-pas gebracht, en de ellende der arbeiders, in verband met al of niet uitzetting der markt, toegeschreven aan de krioelende vermeerdering van hun getal en cijfer. Hodgskin, uitgaande van het beginsel, dat ieder mensch, die geboren wordt, een productieve kracht is, verzet zich ten-sterkste tegen die leer. Het voorbeeld te dien einde steeds door Engeland aangehaald, namelijk Ierland, is geen voorbeeld. Ierland is een door Engeland als veroverd wingewest beheerd fragment van ‘land en lieden’ geweest. Het ellendig wanbeheer van dit onderdrukt volk schreit ten-hemel, en is slechts, door toedoen uitsluitend van Engeland, tot caricatuur geworden eener natuurlijke ontwikkeling van het productief vermogen eener maatschappij. Malthus, steeds in angst dat de rijken niet genoeg krijgen, redeneert eigenlijk niet uit 't oogpunt van het productief vermogen, hij heeft inderdaad louter op het oog de verdeeling van den geproduceerden rijkdom tusschen de verschillende klassen. En zeer zeker op het standpunt staande, dat de arbeider van zijn arbeid ook den grond-eigenaar en den kapitalist moet onderhouden, kan er bezorgdheid komen of die nietsdoende klassen wel steeds in weelde zullen kunnen blijven voortleven. - De tweede beperking der arbeids-verdeeling, die door Adam Smith werd genoemd, wordt ook niet gaaf door Hodgskin toegegeven. Men meent toch dat de arbeids-verdeeling in elk speciaal vak te-ver kan worden doorgedreven: dat arbeiders, die hun ganschen dag aan het achttiende gedeelte van een speld werken, noodzakelijk ongelukkig moeten worden. Maar Hodgskin wijst er op, dat dit alles slechts een practische verwerkelijking is van de leer der afhankelijkheid van elkander. In de maatschappij moeten allen op elkander steunen en wachten. Die afhankelijkheid is geen ongeluk op zich-zelf. De individuen zijn aan elkander verbonden, zooals de landen-zelven op elkander aangewezen zijn. Het graanland van het ééne rijk vult het weiland aan van een ander gebied; de steenkolen-groeven van één gewest geven het louterings-vuur voor de ijzer-mijnen van een tweede land; de wijnbouw op de zacht-glooiende heuvels of gladde vlakten van één streek verheugt de bewoners van vèr verwijderde velden; stranden aan zee geven hun vischvangst aan diep inwaarts gelegen steden. Er is hier, bij deze hulp die alle landen en menschen van elkander krijgen, bij deze zeer vèr gedreven afhankelijkheid, bij het volstrekt gemis aan zelfgenoegzaamheid dat ons aller leefregel moet zijn, en bij deze aanhoorigheid van allen tot allen, slechts één natuurlijk beginsel, te weten: dat het verkeer vrij en onbelemmerd moet plaats vinden, dat er nergens sprake mag zijn van restricties, die de vruchten van het ééne land zouden verhinderen in het andere te komen, van vexa-

toire regelingen, die de onderlinge hulp en medewerking, door de menschen elkander verleend, zouden willen wringen of keeren. Dit is de natuurlijke wet voor alles en allen. En juist tegen dien natuurlijken regel hebben zich de sociale regels gekant. Vereenigd met den grooten socialen maatregel, waardoor het land in particulier eigendom van eenige weinigen is gekomen, zijn al de andere sociale instellingen er slechts op uit, de natuurlijke uitwerking der arbeids-verdeeling te bederven en te verknoeien. Het is een eindelooze belemmering, een reeks verbodsbepalingen, en ten slotte een afpersing, een stelsel van dwang en bedwang, dat elke vrijheid van beweging uitsluit.

Over het begrip k a p i t a a l weidt hij uit in zijn laatste (het tiende) hoofdstuk. Hij zegt, dat tot nu toe in de verschillende handboeken over economie, als éénige natuurlijke omstandigheden, die invloed hebben op de productie van rijkdom, voorkomen: zekerheid van eigendom en accumulatie van kapitaal.

Wat het eerste punt aangaat - de zekerheid van eigendom - dit hangt eigenlijk van de sociale maatregelen en regelingen af. Hodgskin zal er nu niet over spreken. Hij is het niet ééns met de lieden die het bestaande eigendomsrecht bepleiten. Wel wil hij 't eigendomsrecht beveiligen tegenover de aanvallen en inbreuken der regeeringen, maar hij kan 't niet verdedigen tegenover de eischen van den arbeider. De macht, nu in handen van niet-werkende lieden, om zich het product der arbeidenden te verzekeren, schijnt aan Hodgskin toe de groote zaak te wezen van de laatdunkende geblaseerdheid dier niets-doeners, en van de ellende der arbeiders, die niet alleen voor zich en hun gezinnen, maar ook voor die anderen moeten werken. Doch hij zal dit alles thans niet bespreken, om geen ergernis verder te geven.

Daarentegen gaat hij eenigszins uitvoerig behandelen de accumulatie van het kapitaal. Hier sluit hij zich in zijn betoog geheel en al aan bij de in het jaar 1825 uitgegeven anonieme brochure: ‘Labour defended against the claims of capital’. Hij legt zich neder bij de onderscheiding der economisten tusschen vast en omloopend kapitaal, en accepteert de definitie die Adam Smith en James Mill over deze beide soorten kapitaal hebben gegeven. Vat men de rubrieken samen, die deze twee auteurs over vast en omloopend kapitaal hebben opgenoemd, dan komt men tot de slotsom, dat kapitaal dit deel van den nationalen rijkdom is 'twelk gebruikt wordt om aan zijn eigendom inkomsten te geven. Doch dadelijk merkt Hodgskin nu op, hoe datgene, wat den individueelen kapitalist verrijkt, niet altijd een toevoeging is aan den nationalen rijkdom. Hij poogt dit op de volgende wijze aan te toonen voor *het vaste kapitaal*. Hij zegt namelijk, dat onder drie omstandigheden de gevolgen van accumulatie van het kapitaal zeer verschillend kunnen zijn. - Men kan zich ten-eerste het geval denken, waarin het kapitaal gemaakt en gebruikt wordt door denzelfden arbeidenden persoon. Wanneer bijvoorbeeld de gereedschappen, verfstoffen, enz., bestemd om de productie te

bevorderen, gemaakt en gebezigd worden door hetzelfde individu. Alles gaat dan geregeld: 't individu doet het, wijl hij het voordeelig acht; het komt der maatschappij ten-bate; niet te veel goeds kan van zulk een omstandigheid gezegd worden. - In de tweede plaats is denkbaar het volgend geval. Één persoon maakt het kapitaal ('t werktuig), een ander persoon gebruikt het, en deze twee individuen verdeelen de opbrengst in de rede of verhouding, naar welke ieder heeft bijgedragen tot den arbeid aan het nieuwe product. Beiden doen dit, wijl zij het voordeelig achten. De accumulatie van het kapitaal is voor hen een voordeel. Maar ook voor de maatschappij, waar op die wijze ééne klasse menschen iets maakt en een andere klasse het gebruikt, en beide onderling van 't resultaat profiteeren. Het wordt dan een soort arbeids-verdeeling die tot juiste verdeeling van inkomsten leidt. - In een derde geval wordt de zaak echter anders, en de accumulatie van het kapitaal is in den regel niet weldadig. Dit geval stelt zich aldus. Één arbeider produceert of maakt de instrumenten, die een ander arbeider gebruikt om de productie te helpen: niet echter om te-zamen onderling in zuivere evenredigheid het product van hun coöperatieven arbeid te deelen, maar alles ten-bate van een derde partij. Deze derde partij, die de eigenaar is geworden van de instrumenten, is niet, als zoodanig, een arbeider. Hij assisteert slechts aan de productie. Hij verkrijgt het bezit van het product van een arbeider, dat hij overmaakt aan een ander, hetzij tijdelijk, hetzij voor altijd, wanneer hij denkt dat het gebruikt kan worden voor zijn, zegge: zijn uitsluitend voordeel. Hij heeft alléén op 't oog zijn eigen winst. Gaat het hem goed, dan breidt hij voortdurend uit zijn macht over die producten van het werk der arbeiders. Daardoor heeft hij de productie in zijn macht. Hij kan den voortgang van den nationalen rijkdom bevorderen of intoomen. De arbeiders deelen in dit geval de opbrengst van het product met niet-arbeidende lieden: een deel van 't jaarlijksch product gaat dan naar een anderen, niet altijd reproductieven kant. Als het vroeger opgenoemde tweede geval regel was, zou de éénige grens voor productieven arbeid deze wezen: dat de arbeid voor hen beiden en voor hun gezinnen een deugdelijk bestaan moest opleveren. Maar wanneer zoo als in dit nieuwe geval, de derde man er bij komt, is de grens veel spoediger bereikt. Indien de kapitalist niet wil toelaten, dat de arbeiders de instrumenten krijgen, tenzij hij een profijt krijgt boven het onderhouds-bestaan van den arbeider, wordt het duidelijk, dat er perken zijn geplaatst voor den productieven arbeid veel verder dan de natuur voorschrijft. Te-gelijk met het kapitaal vermeerdert voor den kapitalist de winst. Een kunstmatige slagboom tegen productie en tegen bevolking wordt opgericht. Veel ondernemingen, die geen dadelijk profijt voor den kapitalist opleveren, worden nagelaten, bijvoorbeeld: het ontginnen van woeste of heide-gronden, het droogleggen van moerassen en uitgeveende plassen; zij zouden bestaan geven aan den arbeider, maar geen winst aan den kapitalist; men slaat er de hand niet

aan. Het kapitaal verhindert hier de productie. De accumulatie van kapitaal is dan niet voordeelig voor de maatschappij.

Dit wat betreft het vast kapitaal, waarbij Hodgskin nog opmerkt, dat het zulk een verkeerde zegs- en schrijfwijze is, voortdurend te gewagen van de productieve kracht van zulk kapitaal, te vermelden, dat de machine of molen dit of dat doet: neen, menschelijke arbeid is alles; die arbeid zet de machine of molen in gang; die arbeid bedient zich van het kapitaal; het kapitaal is creatie van zijn vernuft, de dienaar van zijn wil. Wat nu *het omloopend kapitaal* aangaat, zóó meent Hodgskin, dat ook hier allerlei misverstand in het spel is. Het schijnt Hodgskin verkeerd toe, onder dat circuleerend kapitaal ook de loonen of het onderhoud van den arbeider te begrijpen. Loonen faciliteeren niet, even als werktuigen, de productie. Stel u een katoenspinner voor die zijn loonen wekelijks uitbetaalt. Wat doet hij eigenlijk? Hij geeft eigenlijk aan zijn arbeiders mandaten of orders op den bakker, den kruidenier, den slager, enz., enz., en deze bakker, kruidenier en slager koopen op die orders of mandaten later weder katoen, wanneer zij 't noodig hebben, van den spinner. Loonen, met andere woorden, bestaan niet in werkelijkheid in 't geld, maar in datgene wat men voor 't geld koopt. Als men zóó voortredeneert, bemerkt men dat arbeid, niet kapitaal, de loonen betaalt. Dat wordt nog duidelijker, wanneer de katoenspinner bankier is, en hij met papieren geld betaalt. Loonen behooren dus niet tot het circuleerend kapitaal.

Wel echter is het een feit, dat onder onze ongerijmde sociale instellingen het kapitaal verbazend wint, én op het vaste én op het omloopend deel. Men spreke hier bij het profijt van 't kapitaal *niet van besparen of zich onthouden*[1)]. De inkomsten van het kapitaal komen niet voort uit besparing, maar daaruit: dat men telkens meer verkrijgt uit eens andermans arbeid. Dit is de bron van het kapitaal. Op die wijze accumuleert het zich. Het slaat uit alles munt. Uit den arbeid van den werkman en uit zijn benoodigdheden. Uit zijn brood, uit zijn kleederen, uit zijn sterken drank, uit zijn tabak, uit zijn armoedige krot, kelder of zolder, waar hij woont[2)].

1) Zie Thomas Hodgskin 'Popular Political Economy,' 1827, pag. 248: 'The individual capitalist did not grow rich by an actual and material saving, but by doing something which enabled him, according to some conventional usage, to obtain more of the produce of other men's labour.'
2) Zie Thomas Hodgskin 'Popular Political Economy,' 1827, pag. 249: 'If accumulation of capital be a source of wealth, as the profit on circulating capital is equal to that on fixed capital, we must conclude, however, that the bread and meat *the labourer* eats, and the clothes he wears, nay, even that the gin, porter, and tobacco he consumes, because the capitalist has given him a right to consume them, and derives a revenue from making this right over to him, - facilitate labour like the most refined and powerful machine ever made by the cunning art and accumulated knowledge of man. For the wretched hovel of the labouring cotton spinner of weaver, though it scarcely affords the brow-beaten and downcast inhabitant a shelter from the inclemencies of the season, the owner obtains as large a profit, in proportion, as from the use of a steam engine.'

Zal het altijd zóó blijven?

De economisten zeggen dat het zóó goed is. Zij verkondigen: tast toch vooral het kapitaal niet aan. Waak zelfs met haast bijgeloovige zorg - iets waarvoor men waarlijk niet bang behoeft te zijn - dat het kapitaal zich niet uit het land verplaatst. Torn niet (spreken zij) aan de kapitaalwinst, die het ware motief is tot sparen, tot vermeerderen van den nationalen rijkdom. Doch, zegt Hodgskin, zij dwalen grootelijks. Arbeid, arbeid alléén is de bron van de volks-welvaart. Slechts één zaak is noodig: dat men den arbeid van dien arbeider, het product van zijn inspanning, veilig stelt tegen elk ingrijpen van een ander. Tegen dat inbreken van derden moet men zich weren. Waar die derde persoon zoetsappig en schijnheilig bij de arbeiders spaarzaamheid aanpreekt, dáár verbergt hij slechts onder 't woord spaarzaamheid, dat hij (volgens zijn zeggen) ook voor zich-zelven tot regel stelt, zijn fellen prikkel van begeerigheid (‘stimulus to cupidity’). Zeer zeker, de periode van het kapitaal was een vooruitgang vergeleken met het tijdperk der feodaliteit. De roofridder en baanderheer der Middeleeuwen, die slechts cijnsbaren en lijfeigenen kende, werd overwonnen door den man van het geld, die kapitaal wist te slaan uit handel en nijverheid. Maar deze kapitalist, op zijn manier levende van den arbeid van anderen, zal op zijn beurt nu ook moeten verdwijnen. Het tijdperk van 't kapitalisme zal dalen en zinken. Een nieuwe maatschappelijke orde, werkende op edeler, onzelfzuchtige motieven, die in 't familie-leven zich openbaren, zal allengs dagen en oprijzen. Misschien zullen in de Vereenigde Staten van Noord-Amerika 't eerst kiemen van die toekomst uitbotten.

Ziedaar wat Hodgskin over het probleem van arbeid en kapitaal in zijn boekje heeft weten mede te deelen. Als ter-loops stipt hij op enkele bladzijden over ‘prijzen’ nog nader aan, dat arbeid de uitsluitende standaard van waarde is (pag. 186), dat de natuurlijke prijs van een ‘waar’ steeds gedetermineerd wordt door de hoeveelheid arbeids vereischt om die waar voort te brengen (pag. 219), dat, in één woord, bij het economisch leven alles altijd neêrkomt op arbeid, in 't verleden, in 't tegenwoordige, en in de toekomst. Arbeid is in de verste verte geen koopwaar, maar schepper altijd der koopwaren of producten. Heeft hij nu dit alles eenigszins in het licht gesteld, dan keert hij terug tot zijn uitgangspunt.

Dit uitgangspunt was - zooals men zich herinnert - dat hij in zijn boekdeeltje wenschte te geven een stuk natuurstudie. Hij wilde thans nagaan, wat de natuurlijke wetten waren die de economische welvaart der menschheid bepaalden. Een later boek-

deel zou dan ontvouwen, wat de menschen in hun sociale regelingen van die natuurwetten hadden gemaakt. Dit eerste deel was dus een ideëel beroep op wat 't natuurrecht over de economie aanwees. Een hoog appèl op recht en rechtvaardigheid voor alle menschen in de economische verhoudingen. Een voorstelling van dat wat wezen moest in de maatschappelijke instellingen, of liever *van dat wat werkelijk was*. Want het boek bedoelde te laten zien een fijne ontleding van het samenstel der economische wetten van zwaarte-kracht, een schoon organisch netwerk dat voor den dag kwam, wanneer men al den vuilen omhaal, al het smerige bijwerk, geheel de bedekkende laag van 't bezoedelende stof der menschelijke instellingen had weggewasschen. Hoe heerlijk glinsterde dan in al haar blanken eenvoud de reingemaakte ondergrond van ons materieel leven! Er was een regelmaat, een harmonie in alles, die edele geesten zou verrukken.

En wat bood daarentegen het schouwspel aan van de economische wereld, zoo als de menschen die gemaakt hadden. ‘Laat mij’ - zóó zegt Hodgskin - ‘den lezer herinneren aan de wijdverspreide armoede en ellende, die tegenwoordig al de arbeidende klassen van Engeland tot de aarde doet nederbuigen. De boer, die zooveel graan produceert dat de pachter door den verlaagden prijs wordt geruïneerd, heeft met-dat-al geen eten en geen beschutting. De wever, die de wereld voorziet van kleederen, wiens patroon op gevaarvolle ondernemingen zich waagt om wilde volken te verlokken zijn producten te gebruiken, vergaat van honger en nooddruft te-midden van een onmeedoogend jaargetijde. In het parlement en daarbuiten wordt de armoede van den landbouwer de oorzaak genoemd van allerlei misdaden. Het gevestigd recht van eigendom - dat *recht* 't welk brood en plunje aan den arbeider ontzegt, ten-einde hen die niet arbeiden vol te stoppen met weelderige vleesch-spijzen en hen te kleeden in kleurrijke stoffen en fijn linnen - wordt dagelijks scherp geschonden, zóó fel, dat een geweldige omvèrwerping van dat eigendom bijna op handen schijnt. Zelfs zij, die niet kunnen voelen voor het lijden van anderen, worden opgeschrikt door het denkbeeld van 't al of niet voortduren van hun eigen voorspoed. Daar is misschien niemand in het land, hoe hoog zijn gesteldheid ook zij, en hoe stipt tot nu toe zijn inkomen moge zijn betaald, die niet voelt, dat de zekerheid van zijn eigendom, het geluk van zijn gezin en van zijn vrienden, en het behoud van onze nationale instellingen, eng verbonden zijn met de levens-omstandigheden, 't gebrek of de welvaart van de groote volksmassa. Zulk een gevoel ontspruit niet uit eenige theorie, is meer zaak van practijk dan dat het in woorden wordt geconstateerd. De wetgeving, de regeering, de administratie der justitie, de grond-eigenaars, de armverzorgers, de groote kapitalisten leven, als of zij in een voortdurende worsteling verkeeren, om de armoede te bedwingen en de misdaden te straffen waartoe die armoede leidt. Aan den anderen kant worden zij, die voor hun onderhoud arbeiden, geroepen het grootste deel van den dag te zwoegen, en ondervinden velen van hen dat overmatige in-

spanning hun nauwelijks voedsel geeft. Hun harten zijn vervuld met wrok en wrevel over wat sommige lieden, zonder onderzoek, slechts al te geneigd zijn hun als beschikking der Voorzienigheid op te leggen. De hopelooze verlatenheid, die thans het bestaan onzer fabrieks-arbeiders kenmerkt, slechts verbonden met de herhaalde aanmaningen hun gedaan om toch voort te werken, leidt zonder omweg bij hen tot blindheid voor de rechten van andere menschen, tot gemor tegen de gerechtigheid eener Voorzienigheid, ja tot uitroeiing uit hun harten van elke rechtschapenheid en deugd. Alle klassen zijn dus diep bij een onderzoek der oorzaken van algemeene armoede betrokken. *Dit is het bewegende en verontrustende onderwerp voor het denken en doen der tegenwoordige generatie*. Tegenover den spoed-eischenden drang der oplossing van dit vraagstuk, zal het lawaai van staatkundige partij-leiders, en het gegil van zelfzuchtige en onverdraagzame geestdrijvers wegsterven, doffer, ijler, totdat geen klank daarvan meer wordt gehoord.'

Komen de economisten tot nu toe, in plaats van de natuurlijke wetten te prediken, slechts tusschenbeide met hun eigen geknutselde wetten, die ten-slotte er toe zouden voeren de natuur te lasteren, - Hodgskin meent dat hij een bijdrage heeft geleverd om, zoo als Milton 't uitdrukt: 'to justify the ways of God to men', te rechtvaardigen de wegen van God aan de menschen.

In het boek van 1827 zeide Hodgskin, dat hij zijn geschrift: 'Popular Political Economy' als een eerste deel van zijn stelsel beschouwde. Hij ontvouwde daarin de leer der natuurlijke krachten en oorzaken in de maatschappij. Later zou hij misschien in een tweede deel behandelen wat de mensch gemaakt had van die natuurlijke regels. Met andere woorden: hij zou daarin de sociale instellingen beschouwen en nagaan. Dat tweede deel is als volledig afgerond geheel niet uitgekomen. Slechts een fragment is als *apart* boek verschenen over het eigendom, in het jaar 1832, en wel onder den titel: 'The natural and artificial Right of Property contrasted'. Het telt 188 bladzijden. De inhoud sluit geheel aan bij de betoogen der twee geschriften van 1825 en 1827. Scherper nog dan vroeger is de houding, die hij aanneemt tegenover de politieke liberalen en radicalen van den dag. Vaster de consequentie waarmede hij de anarchistische lijn zijner gedachten volgt.

Dit komt al duidelijk uit in het korte voorbericht van dit boek. Hij erkent, dat hij door de deductie uit beginselen tot de overtuiging is gekomen, dat alle wettenmakerij - behalve het geleidelijk en rustig afschaffen van de bestaande wetten - snoode 'humbug' is. Vandaar zijn geringe achting voor verhoudingen, die op wetgeving rusten. Hij hoopt zijn lezers te kunnen winnen voor het algemeene beginsel, dat DE MAATSCHAPPIJ KAN BESTAAN EN BLOEIEN ZONDER DEN WETTENMAKER. Overeenkomstig dien zin richtte hij zijn betoog in: een pleidooi tegen den eerbied voor wetten. Het was vervat in acht brieven, die in het jaar 1829 door

hem werden geschreven. Achter die brieven plaatste hij een postscriptum van het jaar 1831. De brieven met het toevoegsel waren gericht aan een der oude liberale kennissen, een der toenmalige leiders der liberalen: Henry Brougham, die na 1830 als Lord Kanselier in de regeering trad. Volgen wij kortelijk den inhoud dier brieven.

Nadat hij aangestipt had, dat hij juist zich wendde tot Brougham, omdat deze een commissie had doen benoemen ten-einde na te gaan welke verbeteringen in de wetten van Engeland waren aan te brengen, verwijt hij die commissie slechts met kleinigheden zich bezig te houden. Naar beginselen kijken de leden van het parlement niet. Hij echter zal een belangrijk onderdeel van het geheele rechts-stelsel: het eigendoms-recht onderzoeken. Dat eigendoms-recht zal, volgens Hodgskin, de questie der volgende generaties wezen. Er is allerwege een drang om eigendom en rijkdom te behouden en te vermeerderen. Overal staat hebzucht op den vóórgrond. Er zijn geen helden meer op den troon, maar uitzuigers; geen generaals meer, maar geldmakelaars; de staatslieden vinden niets uit, tenzij nieuwe belastingen, veroveren liefst geldzakken. De priester der Kerk ziet allereerst naar zijn inkomen en zijn tienden. Met de gevolgen en toepassing van 't eigendoms-recht houden allen zich bezig. Doch de meesten die er over denken, laten in theorie dat eigendoms-recht - denk aan Bentham en James Mill - voortvloeien uit de wet. Daartegen komt Hodgskin op. Hij verdedigt de stelling van Locke, dat er een natuurlijk recht van eigendom is: een eigendoms-recht vóórdat er nog een Staat was. Een recht door de natuur-zelve gegeven.

De uitéénzetting van dat natuurlijk eigendoms-recht beproeft Hodgskin in zijn tweeden brief. Zich aansluitende aan Lockes omschrijving: - dat, wanneer een individu uit den voorhanden voorraad der materie iets formeert, uit het aan allen gemeenschappelijk toekomende materiaal iets voor zich maakt, dat dit dan zijn eigendom is, ten-minste als er genoeg gemeenschappelijks voor de anderen overblijft: - zich daaraan houdende, stelt hij dat enkel ARBEID HET EIGENDOM MAAKT ook in de questie van den grond. De behoefte, 't krijgen of verwerven van een product, de kracht om te arbeiden, zijn de motieven. Dat alles staat buiten de wetgeving om. De natuur, niet de wetgever, creëerde den mensch met die behoeften en de middelen om daarin te voorzien. Op den persoon, op de individualiteit komt het aan: die onderscheidt zich door zijn arbeid en werken van de andere personen: eigendom is dan slechts een verbreeding, een uitbreiding van de persoonlijkheid. En gelijk de natuur aldus een eigendoms-recht vestigde op al wat ieder mensch-zelf verwierf of vervaardigde, voorzag zij ook de menschen met motieven om onderling dat recht van elkander te eerbiedigen, want alle menschen zijn gelijk in staat dat recht der persoonlijkheid te verdedigen. Zóó was het in den eersten tijd, bij de wilden, de jagers, de herders, de landbouwers. Maar de beschaafden hebben nu naast dat natuurlijk recht van eigendom het wettelijk recht van eigendom gevestigd.

Afstammelingen van veroveraars, hebben de wetgevers van beschaafde volken overal een eigendoms-recht gesanctionneerd, dat met het feit en de gevolgtrekking der verovering rekening hield. En in den loop der tijden werd nu het natuurlijk recht van eigendom als 't ware overgroeid door dit legale recht. Toch leeft in ieder 't natuurlijk recht. Ieder is, wat ook de wetten mogen zeggen, in zijn binnenste overtuigd, dat hij recht heeft op dat wat hij maakte. Geopperde twijfel daarover, tegenkanting van anderen, doet hem-zelf zich keeren tegen die derden. Zijn instinct verzet zich tegen wat hij usurpatie acht. Zijn eigen arbeid is zijn ware rijkdom. Door dien arbeid vestigt hij zijn recht van toeëigening. Aldus is de gang der menschheid geweest. Een toestand van communisme van goederen heeft nooit in werkelijkheid bestaan, volgens Hodgskin. Individueel is in zaken van bezit de vaste regel en richting. Het communisme, waar het zich vestigde, was altijd het resultaat van positieve instellingen. Het individueel eigendoms-recht was een recht als door de Godheid-zelve ingeprent. Wetten van menschen konden daaraan niets wijzigen, evenmin als regelingen der menschen invloed oefenen op winden of seizoenen. De éénige vraag die overblijft is deze: krijgt de arbeid van den mensch dat wat hij produceert? Wij zullen zien.

In een derden brief bespreekt Hodgskin het legale recht van eigendom. - Wetgevers, zóó betoogt hij, hebben op 't oog niet 't natuurlijk eigendoms-recht, maar bedoelden allereerst de heerschappij van de wet. Verga het volk (zóó schijnen zij te roepen bijv. in de aangelegenheden van Ierland) maar dat de wet leve! Het begrip van zelfbehoud, 't beginsel dat het leven van individuen beschermt, wordt overgebracht op collectieve lichamen en belangen. Menschen worden vermoord om gouvernementen in 't leven te houden. Dit doet de wet. Wat is dan die wet? Een reeks regelen om de toeëigening vast te stellen en te verzekeren van het jaarlijks product van den arbeid van een volk[1)]. In naam worden allerlei mooie en schoonschijnende motieven daarvoor aangegeven, maar in werkelijkheid is de bedoeling om aan de wettenmakers toe te eigenen het product van hen die den grond

1) Zie ‘The natural and artificial Right of Property contrasted’, 1832, pag. 46/47: ‘The law, to preserve which is said to be the first duty of communities, as to preserve life is that of individuals, is a set of rules and practices laid down and established, partly by the legislator, partly by custom, and partly by the judges, supported and enforced by all the power of the government, and intended as far as our subject is concerned, to secure the appropriation of the whole annual produce of labour. Nominally these rules and practices are said to have for their object to secure property in land; to appropriate tithes, and to procure a revenue for the government, actually and in fact they are intended to appropriate to the law makers the produce of those who cultivate the soil, prepare clothing, or distribute what is produced among the different classes and among different communities. Such is law.’

bewerkten, het voedsel leverden, de kleederen maakten, enz. enz. Let men nu op de gesteldheid van dien wettenmaker, dan treft dadelijk dit feit: dat de wetten altijd gemaakt zijn door niet-arbeiders. Zij die niet zelven werkten, de anderen, maakten de wetten. De voortbrengers van rijkdom stonden er buiten. Onveranderlijk hebben nu die wetten op 't oog het behouden en beschermen van het eigendom van de wettenmakers-zelven. En die handhaving van het door de wettenmakers verkregen eigendom was en is een voortdurende schending van het natuurlijk eigendoms-recht. Uit het eerste misdrijf: de verovering en den roof, vloeide al het andere voort. De niet-arbeiders konden niet beschikken over eigendom, zonder zich toe te eigenen wat hun niet toekwam. Dit waren zij dan ook altijd bezig te doen. De land-eigenaars, de aristocratie van den grond, wisten het ééne privilege na het andere zich te verwerven. De geestelijkheid zorgde door de instelling der tienden zich te voeden met den arbeid der arbeiders. De kapitalisten wisten, evenwijdig met de grondrente der landheeren, de kapitaalwinst kunstig en stevig voor zich te organiseeren. Zóó, in dien geest, vermenigvuldigden zich de wetten. Doch, zonderling, nergens vond men in die wetten een bescherming van het natuurlijk eigendoms-recht, dat toch het oorspronkelijk doel was, waarvoor de menschen zich vereenigden. Neen, slechts de violatie van dat natuurlijk eigendoms-recht ziet men uitdrukkelijk en als ten-overvloede telkens beschermd. Van elke schoof koorn, die de boer opstelt, gaat drie vierden aan vreemden weg. Dit nu is onnatuurlijk en tegen den wil van God. Een wonder is het, dat in zulk een toestand de arbeiders nog altijd rustig blijven voortwerken, soms slechts even de schouders ophalend over die nietsdoende heeren, die dan nog wel hun, den werkers, luiheid aanwrijven. Met gelatenheid moeten zij aanzien, dat er tal van wetten zich komen opdringen met straffen tegen het zich vereenigen der arbeiders om het loon te verhoogen, tegen het niet stipt betalen der tienden, maar dat geen enkele wet ergens te vinden is *om den arbeider de vrucht van zijn arbeid te verzekeren*. Wetten hebben derhalve een ander recht van eigendom gemaakt, dan wat de natuur verordende. Er werd gevestigd een artificiëel recht. Het gouvernement, dat 't natuurlijk recht van eigendom moest beschermen, deed juist het omgekeerde[1)]. Aan den arbeid werd

1) Zie ‘The natural and artificial Right of Property contrasted’, 1832, pag. 55: ‘I have just been carefully looking over the reports of the proceedings of the legislature for some years past, and I find in them nothing to contradict the statement of the text. It has been busily engaged, session after session, in making laws to augment the revenue, strenuously resisting every effort even to circumscribe its exactions; - in passing acts to amend corn laws and keep up rents, to build new churches, and to provide greater emoluments for the clergy, in creating jobs of all kinds for the behoof of the aristocracy; in short, continually engaged in devising means to preserve its own power, and secure wealth to those, who disdain every employment that creates the objects of their cupidity. When I find the legislature continually so occupied, not merely for getting or overlooking that which is said by Mr. Locke to be the motive for men uniting into a commonwealth, but acting in direct opposition thereto, I must come to one of two conclusions, viz. either all philosophy is arrant nonsense, and nature is a cheat, or your annual legislation is the vilest imposition that ever was tolerated by the too easy credulity of mankind!’

niet zijn product, niet zijn belooning gewaarborgd. Uit de schending van dit natuurlijk recht van eigendom komen nu voort de meeste onzer sociale ellenden. De wet van God of der natuur was zoo eenvoudig: wat iemand verwerft of vervaardigt is zijn eigendom: rijkdom behoort aan arbeid. Maar onze Staat rust juist op het omgekeerde. Toch moet de volgens Gods wil gevoerde regeering weder hersteld worden. Al die machts-instellingen, grond-aristocratie, rijke geestelijkheid, kapitalisme, moeten vervallen. De natuur waarschuwt ons door pijn wanneer iets in 't lichaam ongezond is. De overal gevoelde ellende wijst aan, dat regelen van maatschappelijke gezondheid zijn overtreden. Het natuurlijk eigendomsrecht is verkracht.

Aardig is het, zegt Hodgskin in zijn vierden brief, op te merken, dat van tijd tot tijd sporadisch dit natuurlijk eigendoms-recht, dat onder het artificiëele bedolven is, toch weet boven te komen, en het legale recht weet te wijzigen. Die modificatie schrijdt kalm voort. De verwerkelijking der natuurlijke eeuwige wet nadert zelfs eenigszins, doch stil, op zwijgende wijze. Om goed te zien, hoe de wettelijke wetten over 't eigendom soms ter-zijde zijn gesteld door de natuurlijke, hebben wij slechts 't oog te vestigen op den loop der ontwikkeling van het grond-eigendom. Telkens hebben de veranderingen in de levens-voorwaarden van den mensch hier het zoogenaamde recht, dat door andere omstandigheden was tot stand gekomen, als verkeerd en niet meer passend gewijzigd. De eigenlijke maatstaf voor dat grond-eigendom, door de natuur zelve aangelegd, was wel vervat in de volgende uitspraak van Locke: ‘zooveel land als een mensch bewerkt (spit en ploegt), beplant en verbetert, onderhoudt en kan gebruiken, van zooveel land is het product zijn eigendom’. Doch dit beginsel is nooit toegepast. Het is meer een profetie van wat eenmaal zal gebeuren, dan de beschrijving van een werkelijk feit. De historische opéénvolging der volken uit den vóórtijd leerde ons integendeel, dat het grond-eigendom telkens varieerde met de toestanden der menschen-zelven. Eerst kwamen de jagers, die een uitgebreid terrein voor allen hadden, bij wie niemand hechtte aan een bijzonder stukje gronds. Toen volgden de herders, die ook uitgebreide velden en weiden voor hun kudden bezaten, wel niet zoo groot als wat de jagers wilden hebben, maar bij wie het grond-eigendom enkel werd bepaald door de hoeveelheid voedsel noodig voor de beesten. Eindelijk kwamen de landbouwers. Toen eerst kwam waarachtig grond-eigendom op. De plek, waartoe de landbouwer zijn arbeid

begrensde, die hij en zijn gezin bewerkten, noemde hij de zijne. Ieder vond een stuk grond-oppervlakte voor zich. Dat stuk nu was veel kleiner dan wat de jagers of herders hadden: telkens kromp het in. En dit laatste was mogelijk, omdat door grooter intensiteit van bouw steeds meer product kon getrokken worden uit diezelfde plek grands. Hierop noopte trouwens van-zelf toeneming van bevolking. Zóó drong de loop der tijden tot verkleining van het grond-eigendom, mits de uitgebreidheid groot genoeg bleef voor den arbeid van den mensch, en voor de behoeften en geriefelijkheden van zijn leven. Maar de legale wetgever zette zich dwars tegen dien gang van zaken in. De wetgevers - op het voetspoor der oude veroverende Germanen - poogden altijd een grond-eigendom van groote strooken lands te vestigen. Niet werd gelet op de hoeveelheid grond die iemand kon voeden, maar op de grootte van een terrein, waarover een paard kon galoppeeren. De nazaat der oude Germanen bleef trouw aan de traditie van roof. De Germaan, die met het zwaard 't land had veroverd, legde dat zwaard niet af, hield het in de hand en grifte er verder zijn wetten mede. Die wetten waren hem een privilege. Zij bedoelden onderdrukking der anderen ten-bate der onderdrukkers. Voorts vestigden de nakomelingen overal waar zij vermochten het recht van eerstgeboorte, waardoor de splitsing van grond-eigendom werd tegengegaan. Aldus vestigden zij een artificiëel recht van grond-eigendom tegenover 't natuurlijke. Doch ziedaar: overal wist toch dat natuurlijk recht het hoofd op te steken. De aristocratie van den grond zag zich overal bestreden en ondermijnd. De groote strooken gronds begonnen allengs kleiner te worden, trots al die vroegere wetten. De wetten met 't zwaard getrokken, bereikten, bij 't grond-eigendoms-recht. haar doel niet.

In een vijfden brief wordt dit onderwerp nader nog uitéengezet. Des wetgevers doel was geweest het behouden van zijn eigen macht. Onder de leus van het waken voor de sociale orde en het bevorderen van het algemeen welzijn, bleven de wetgevers zorgen voor zich-zelven. Trouwens de sociale orde komt er altijd 't best zonder die tusschenkomst van den wetgever. Hoe dit ook zij, wij moeten de leuzen of pretexten van den wetgever ter-zijde laten, en letten op de werkelijke, waarachtige motieven, die hij volgde, om zijn macht en voorrechten te handhaven. Met vasthoudendheid fixeerde hij die motieven in zijn wetten, hij ging recht op 't doel af, maar toch kwam altijd, ten spijt van de wet, een staat van zaken op geheel of gedeeltelijk tegenovergesteld aan des wetgevers wil. Op elk gebied dicteerde een opkomende publieke opinie andere gedachten, dan die de wettenmaker formuleerde. Adel en geestelijkheid zagen en ondervonden het. De middelklasse in Europa rees op en vernietigde van-zelf de slavernij, zonder de wetgevers daarin te kennen. Het opkomen van handel en industrie gaf aan de onderworpenen van gisteren geld en rijkdom: zij konden zich loskoopen, straks zich verdedigen. De absolute kracht van 't gouvernement voelde zich gebroken. Altijd-door moesten de overweldigers van vroeger een wijzigings-proces

der maatschappij aanzien, het werk niet van hun eigen voorschriften, maar van de natuurlijke wetten die de samenleving beroerden. Zij konden dien dwang, die straks bij de vermeerdering der bevolking door nieuwe ontdekkingen en uitvindingen werd geprikkeld, niet tegengaan. Het groeien der middelklasse, het in aanzien winnen der neringdoenden, was een feit waarmede zij rekening moesten houden. Weldra waren zij bereid tot het sluiten van compromissen, om ten-minste een deel van hun vroegere macht te behouden. Uit de woeling en wieling der elementen en factoren, die een machts-positie tegenover 't wettelijk recht zich veroverden en daarin stand hielden, kwam uit de middelklasse zelve een nieuwe overweldiger voort: de eigenlijk gezegde k a p i t a l i s t [1]. Ook zijn ontstaan had met de wet niet veel uit te maken. Hij ontstond door het zich bedingen van interest, straks door het toepassen der leer van rente op rente. Oorspronkelijk was die kapitalist ook slechts een gewoon arbeider. Maar hij klom op door de winst die hij van en voor zijn kapitaal reserveerde. Zijn winst is dan ook slechts een deel van den rijkdom, gecreëerd door arbeid. Doch door die winst, door het verplichtend vorderen van dat profijt, door het altijd-durend heffen van rente op rente, werd hij-zelf, of liever het belang door hem vertegenwoordigd, een macht. Het kapitaal werd een macht op zich-zelf, afgescheiden nog van de producten en goederen. Tegenover die groep der kapitalisten werd in den loop der tijden de groep van den adel gedwongen te capituleeren. De veroveraars van vroeger bogen 't hoofd voor de veroveraars van het heden. Niet door wetten werd die nieuwe toestand in 't leven geroepen, maar door de strooming der tijdgeschiedenis. Trouwens al die wetten, welke nog door de wetgevers van vroeger tegen de kapitalisten werden uitgevaardigd, konden zich niet handhaven. Let op de woekerwetten, die ‘the moneyed interest’ naar beneden streefden te houden: zij weerden zich te vergeefs. De natuurlijke rechten wonnen het altijd. Mochten zij slechts erkend worden door den wetgever, als zij niet langer waren tegen te gaan, dat deerde 't natuurlijke recht niet: het schreed van-zelf voorwaarts. Straks zal de kapitalist, wiens opkomen een vooruitgang was op den land-edelman van weleer - de kapitalist, die waarlijk bij zijn eerste optreden het product van zijn arbeid door den land-eigenaar op zijn manier had weten te doen eerbiedigen - straks zal die kapitalist-zelf ook 't hoofd buigen voor 't natuurlijk recht.

Want de wettenmaker kan toch op den duur niet de omstandigheden dwingen naar zijn wil of willekeur. In het wezen der zaak vestigt hij geen rechten, maar copieert hij gewoonten of gebruiken. Hodgskin licht dit toe in zijn zesden brief. De rechten bestonden, al waren ze niet erkend en kwamen ze door onwil der heerschende partij niet in toepassing. Maar laat het oogenblik komen, dat ze kunnen worden geëerbiedigd, dan ziet men den

1) De kapitalist die grooter macht thans heeft dan de land-eigenaar. Halévy p. 105. Zie Marx, ‘Kapital’ I, p. 715.

wetgever naderen en ze rustig in zijn wetten formuleeren. De emancipatie der catholieken in Engeland weet daarvan mede te spreken. Soms zijn zelfs nieuwe wetten niet noodig, 't gaat dan van-zelf als bij de ontwikkeling der vrijheid van de drukpers. Maar in de meeste gevallen stelt de wetgever 't feit slechts te boek. Hij laat 't gebruik toe, bevestigt het of vervormt het. Altijd moet men dus eerst de wijzigingen in de maatschappij historisch nagaan, dan eerst begrijpt men volkomen de besluiten van de wettenmakers. Men kan zelfs zeggen - en het voorbeeld van keizer Jozef II van Oostenrijk bewijst het - dat een wetten-maker niet altijd veel kan uitrichten, wanneer hij niet volgt den loop der maatschappij, de strooming der gewoonte. De geheele geschiedenis is soms, bijvoorbeeld in de Middeleeuwen, een strijd tusschen wetten en gewoonten. De wetten maken geen ‘voorname’ klassen van lieden, als die lieden er niet reeds toe behooren. De vrijheer von Stein ontwierp voor Pruisen voortreffelijke wetten en instellingen, maar Pruisen-zelf moest er nog in groeien. De Fransche revolutie decreteerde 't beginsel van gelijkheid, maar de Franschen moesten het a.b.c. der gelijkheid nog leeren. De koopers van nationale goederen in Frankrijk hadden een bij de wet gewaarborgd bezit, maar beefden steeds van angst dat die wet slechts als een wet op papier zou worden beschouwd. Ontwerp-wetten, die tegen den geest van een volk indruischen, hebben geen kracht of leven. Een wet springt niet uit het brein van den wetgever. De meeningen en gewoonten van 't volk zijn de bron. Een goede wet geeft slechts kracht aan die gewoonten (‘enforces the customs’). Zóó is het ook met het eigendoms-recht. Dwaasheid is het, op dat gebied, in wetten te willen vastleggen wat reeds voorbijgegaan is. Engeland doet dat bij zijn grond-eigendom. Maar het grond-eigendom is feitelijk reeds overschaduwd door den rijkdom van handel en industrie Voor 't grond-eigendom is de richting naar beneden. De halsstarrigheid, waarmede het de afschaffing der graanrechten thans tegenwerkt, is niets dan een wanhoops-uiting. Want reeds lang zijn de opinies en gewoonten daaromtrent gewijzigd. Wetten volgden steeds den loop der samenleving, waren nooit oorzaak van groote wendingen. Kijkt - zóó roept Hodgskin den parlementsleden toe - in de rechten van het levend volk, niet in de boeken of perkamenten. Weest niet bang voor het breken of inéénstorten der sociale orde: die sociale orde komt er zonder u.

De wet is derhalve niet - aldus vervolgt Hodgskin in zijn zevenden brief - de waarborg van het eigendom. Wel zijn soms zulke wettelijke waarborgen afgetroggeld aan de wetgevers, die de echte zonen der veroveraars of overweldigers waren, doch dan waren de lieden, die zulks afdwongen, ook machtig en krachtig geworden. De hond blafte als hij den wolf schapen zag verscheuren; dat blaffen was echter geen sanctie van de daad van den wolf, maar een waarschuwing, om zijn bedrijf met wat meer decorum uit te oefenen. Het was het signaal om tot een compromis zich te voegen. In beschaafde landen - Engeland in tegenoverstelling

van Turkije - werden dan ook steeds compromissen gevestigd tusschen wolven en schapen. Op vredelievende wijze konden dan de wolven hun buit wegnemen. Maar zulke tractaten of wetten waren geen recht. Wetten op zich-zelf geven geen zekerheid. Hoe zou 't stuk perkament de menschen binden en dwingen Neen, de opinie, de volksgewoonte, 't bewustzijn is de waarborg voor 't recht. Het recht van eigendom is telkens gewaarborgd door de omstandigheden die 't creëerden. Inderdaad is het vertrouwen op elkander de hechtste steun voor den onderlingen eerbied, dien men voor elkanders rechten heeft. Nog altijd is dat ‘vertrouwen’ een factor van belang bij het grond-eigendom. Handel en verkeer steunen daarop: zij worden geregeerd door het woord en door den brief. Juist daardoor ontspringen telkens nieuwe rechten. En zonderling, wetten werkten juist dat soms tegen. Toch is dat vertrouwen op elkander 't cement dat de familie, 't huisgezin, samenbindt. De zekerheid binnen dien kring rust daarop. Het is het moreele beginsel dat hier den grondslag vormt. Afwezigheid van wat men ‘wet’ noemt, is binnen dien cirkel juist een prikkel te meer, om niet af te wijken van 'tgeen als recht wordt gevoeld. Een wet zou slechts kwaad doen.

Zóó komt Hodgskin tot zijn achtsten of laatsten brief, den wrangsten uit deze reeks. Hij laat daarin zien de kwade kanten, de euvels van het artificiëele recht van eigendom, zooals de wetten dat hebben gemaakt. Het is bij hem een vaste overtuiging, dat geheel de sociale ellende, ontbering en smart uit dat legale eigendoms-recht voorkomt. Hij wil zelfs voor een oogenblik wegdenken het positieve lijden der arbeiders, waaraan hij dan ook slechts ééne bittere bladzijde wijdt. Hij wil ook voorbijgaan het feit hoe het legale eigendoms-recht elke verbetering tegenhoudt: hier het bebouwen van woeste gronden belet, dáár het ter hand nemen van nieuwe bedrijven bezwaarlijk maakt. Maar te constateeren wenscht hij, dat overal thans smart en lijden wordt gevoeld; smart, wijl het recht der natuur niet is geëerbiedigd. Want, men verhele 't zich niet, zelfs de rijke lieden, die over alles schijnen te kunnen beschikken, zijn in waarheid niet gelukkig: zij leven gejaagd en in onrust[1)]. De gansche maatschappij is in vijandelijke

1) Zie ‘The natural and artificial Right of Property contrasted’, 1832, pag. 151: ‘The way in which we learn that we have violated a command of nature, is through the suffering, which ensues. Thus we say, that nature prohibits us to mutilate the body, because doing so inflicts pain. Are the opulent people then of this and other countries not continually warned, that they violate some of the laws of nature. Is the weariness, the loathing of life, the hurrying about from place to place, as if mere motion could carry them away from themselves, is that “leafless desert of the mind” for which they are generally distinguished, is that want of an aim and an object to steady their exertions, which makes life a burthensome blank to them, and all of which are obviously caused by their living on the produce of other men's labour - violating the natural right of property - are all these no evils? Is the perpetual hunt in which they are engaged after wealth, and the perpetual apprehension they are under of loosing it, which never exists when men are engaged in providing the means of subsistance, not evils? Does it cause an exquisite feeling of delight in our opulent people, to see themselves surrounded by a mass of labourers, in the lowest state of destitution and to be continually apprehensive of meeting in them thieves or foes? Is it gratifying to be conscious that you have no security for your highly-prized possessions, but the dread of the gaol and the gallows, and to perceive that the gaol is even sought as a place of refuge and that the gallows has lost all its terror?’

kampen gesplitst: de arbeidende klasse is vol wrok en zint op vergelding; de bezittende klasse doet zich te-goed en paait zich met de frase, dat haar kapitaal niet anders is dan geaccumuleerde arbeid, en wil daaruit bevrediging voor zich-zelve putten. Het feit blijft echter bestaan: dat de wet van 't land hen beloont die niets doen, niet werken, terwijl juist het omgekeerde van dat alles moest geschieden. Misdrijven zijn het gevolg van dezen toestand. De arbeidende lieden verloren den gids in eigen boezem die tot arbeid noopte. Thans is het niet meer de zelf-gevoelde overtuiging dat het product van den arbeid hun zou toebehooren, maar de hebzucht van anderen die hen tot het werk drijft. In alle klassen der maatschappij sluipt zóó het bederf. Bij de rijken heerscht ijdelheid en verkwisting in weelde-uitgaven; bij de armen dringt door een gevoel van troostelooze onverschilligheid en uithuizigheid: de dochters leveren een contingent tot de geprostitueerden en vele zonen verslingeren op het pad van den gauwdief. Het werken uitsluitend voor de winst van anderen bederft het samenstel der maatschappij. Arbeid is niet meer de gezonde inspanning om in de natuurlijke eischen van het bestaan te voorzien. Een zenuwachtige haast jaagt allen voort. Op de oppervlakte der samenleving glinstert valsche rijkdom, slechts verdoofd door het sombere waas van een paniek, wanneer al te groote overtreding van het natuurlijk recht tot crisis heeft geleid. Dit systeem nu heet de sociale orde. Die orde te behouden is het fraaie doel der wetgeving. Welk een offer wordt echter voor die zeep-bel gevraagd! Welk een prijs wordt voor dat schijnbeeld gevergd! En al dat wettelijk onrecht, met al de daaraan verbonden lijfstraffen, galg en strop, blijkt toch eigenlijk alles te-vergeefs, zelfs uit 't oogpunt van hen die het systeem streng handhaven. Want het artificiëele eigendom, door dit stelsel gevestigd, is inderdaad niet deugdelijk beschermd en verzekerd. De wetgever blijkt niet in staat, welk een schrik hij ook om zich heên verspreidt, het artificiëele recht van eigendom met de wijding van een zedelijke verplichting te voorzien. Ach! De wetgever is niet enkel slecht, hij is ook onnoozel. Zijn wetten zijn krachteloos: zij geven voor een oogenblik pijn, doch schenken geen houvast, laat staan verbetering. De arbeiders krijgen in de verste verte niet in hun hart het gevoel, dat die wetten rechtvaardig zijn, evenmin als de slaaf

in West-Indië ooit kan overtuigd worden, dat hij rechtens eigendom is van zijn meester. Wanneer nu dit alles juist is, dan is - aldus besluit Hodgskin - het niet voldoende zulke wetten te wijzigen of te verbeteren: *neen, het éénige doel moet wezen al die wetten geleidelijk te verwijderen en af te schaffen*. Al die tegenwoordig voorgestelde ontwerpen en schema's, uitloopende op het bouwen van werkhuizen, het vergemakkelijken van emigratie, het leiden tot deportatie, het (zoo mogelijk) beperken van bevolkingstoeneming, helpen niet. Zij, die zulke schema's bedenken, meenen dat de wet de sociale orde creëert. Zij bedriegen zich grootelijks. Hodgskin is niet de man die kan aangeven wat werkelijk in die richting zou kunnen baten. Een maatschappij te reguleeren, dat kan hij niet, noch iemand ter-wereld. Want de maatschappij is steeds in wordende ontwikkeling. Men heeft slechts te onderzoeken de natuur der maatschappij en de wetten van haar voortgang. Controle op die wetten heeft God alleen.

Dit dan was de inhoud der acht brieven over het eigendom, die Hodgskin in 1829 schreef aan Henry Brougham. Toen hij in 1832 deze brieven in druk wilde uitgeven, was diezelfde Henry Brougham Lord Kanselier van Engeland geworden. Hij voegde dus een postscriptum aan die brieven, thans tot Lord Brougham gericht. Een grievend toevoegsel, vol alsem. ‘Gij - Lord Brougham - stelt mij pijnlijk te-leur,’ zóó klinkt het. ‘Uw schoone woorden in de oppositie tegen de Tory-regeering waren voor u slechts een stijgbeugel om te komen waar gij nu zit. Gij zijt niets dan een advocaat. Met drogredenen en spitsvondigheden houdt gij u op. Uw woord is als 't geld van een woekeraar: 't dient slechts om uitgeleend te worden tegen hooge rente. Mijn eerbied voor u is weg. Als een kwakzalver, die om zijn publiek beet te hebben, het alvast amuseert met gebabbel, zoo hebt gij met bombarie liberalen praat staan uit te slaan. Nu gij zijt waar gij wezen woudt, laat gij dwaalbegrippen inslikken.’ Aldus gaat het voortdurend op den man af. Hodgskin herinnert er aan, dat in de twee jaren, sinds het schrijven zijner brieven van het jaar 1829 verloopen, Brougham, als patroon der ‘Vereeniging voor de verspreiding van nuttige kennis,’ een tegenschrift heeft laten uitgeven tegen Hodgskins brochure: ‘Labour defended’. ‘Gij verdedigt - zegt hij - in dat verweêrschrift uw eigen zaak en belang.’ Wet wordt daarin boven recht gesteld. Hoe was de Brougham van vroeger veranderd! Doch in dienzelfden tusschentijd was ook Europa veranderd. De revolutie van 1830 was uitgebroken. Karel X was verdreven. België was afgescheiden van Holland. De Saint-Simonisten waren opgestaan. Met hen was een beweging aan den gang gebracht tegen het geldend eigendoms-recht. Eigendom was ‘controversy’, een betwistbaar vraagstuk, geworden. Let wel op, dat die beweging van het jaar 1830 waarlijk niet enkel staatkundig was; neen, het was ook een questie der maatschappij, dus een questie op het gebied van het eigendom. Tot hooger recht ziet men thans overal op. Noodzakelijk is het dat ook Lord Brougham dit inziet, vóórdat hij zich met politieke vraagstukken verder inlaat. Want de

gansche vraag der verdeeling van den rijkdom - in grondrente, kapitaalwinst en loonen - hangt af van het goed stellen van het recht van eigendom. Het is de kern der staathuishoudkunde. Op 't oogenblik denkt men in Engeland slechts aan de verbetering van het kiesrecht, aan de Reformbill. Dit zal helpen, zegt men. Helaas, 't zal anders uitkomen dan men denkt. Politiek stemrecht geeft geen brood aan armoede. Het stembriefje is geen spijs voor hen die honger lijden. Om de ellende op te beuren zijn slechts twee middelen mogelijk: òf de hoeveelheid rijkdom te vermeerderen, òf die hoeveelheid beter te verdeelen. Wat de vermeerdering van rijkdom betreft, de economisten jammeren nu reeds over overproductie, over verzadiging van de markt. Er is, volgens hen, veel te veel voortgebracht. Dus moet het in de distributie van den rijkdom gezocht worden, met andere woorden: de toepassing van het recht van eigendom moet gewijzigd worden.

Hodgskin ontveinst zich niet, dat Lord Brougham hem zal toevoegen: ‘wat zijn uw practische conclusies? alles bij u is vaag; gij trekt een wissel op de toekomst; gij wilt een leven in hoop....’ - Verdient hij echter die blaam? zóó vraagt Hodgskin. Hij opponeert slechts tegen de wetgeving; hij zal dus waarachtig geen nieuwe wetten voorstellen; hij is enkel de voorstander der natuurlijke rechten en ontvouwt ze; hij adviseert slechts tot onderzoek, en predikt voorts vertrouwen in de Macht, die de kunstmatige wetten der menschen zal omvèr stooten, en de orde der maatschappij zal handhaven. *Onzinnig en onwijs is het echter te hopen op een parlement*[1]. Men vindt God niet in dat geknutsel

1) Zie ‘The natural and artificial Right of Property contrasted’, 1832, pag. 176: ‘To me, indeed, it is abundantly strange, after so long an experience of the innefficacy of laws to attain the objects proposed by them, all the systems devised by man for the government of society, having been gradually swept out of existence, that the good and the wise, as well as the depraved and the ignorant, should yet place their hopes on the decrees of such a motley assembly as that which collects at St. Stephens. Not attempting to account for the mistrust in the passions and desires of human nature, which is so general, nor for the confidence in some of their effects, in the shape of systems of government, neither attributing it to the sinister influence of priests, nor the ambition of legislators, nor ascribing it to any peculiarity in man himself - I may, nevertheless, remark, that it is singular to see the most pious men, even those “Who see God in clouds, and hear him in the storm,” those who find
“Tongues in trees, books in the running brooks,
Sermons in stones, and good in everything,”
even those can not find God in the mind and thoughts of man; they all treat the human being, not including themselves, as altogether evil. They never allow his passions to be worthy of having a tongue? The voice of trees, the mute sermons of stones, the impressive lessons of the insect world, are all listened to as speaking of the goodness of the deity, but the desires and passions of man, his heart and mind are regarded as outcasts from the great system of creation, as the offspring of the devil and as continually needing the correction of priests and legislators. I am content, mylord, to trust to these despised passions, guided and enlightened as they may, must, and will be, by the recorded knowledge of their consequences.’

der menschenwetten. Vertrouw op de natuur, of wat hetzelfde is, op God. Een vaste Macht regeert boven al dat wolkend stof van menschen-decreten. Wist men slechts hoe weinig al dat winderig, bemoeiallig streven, dat gegil en lawaai, uitwerkt! De éénige leus voor alle menschen is slechts: DOE RECHT EN VREES NIET. Wordt die leus gevolgd, dan zal men aflaten van het fatsoeneeren van steeds nieuwe wetten. Men zal begrijpen dat inderdaad de legale wet moeder was van misdaden. Men zal rustig en kalm blijven, wanneer staatslieden van beroep de menschen bang willen maken met wat zij ANARCHIE noemen. Men zal vertrouwen op de toekomst.

De teekenen des tijds wijzen er op, dat de mechanische uitvindingen de positie der arbeidende middelklassen verbeteren. Die mechanische verbeteringen werken van-zelf moreele verbeteringen uit. Men krijgt arbeiders die te-gelijk kapitalisten zijn. Op die klasse vestigt Hodgskin zijn hoop. Zij zal te-niet doen en laten verdwijnen de klasse der loonslaven en der luierende renteniers.

Gij, Mylord - zóó eindigt Hodgskin ongeveer - zijt angstig dat het recht van eigendom zelfs wordt besproken. Daarom alarmeert gij. Gij zegt dat de arme lieden zich uw bezit willen toe-ëigenen. De haat, zegt gij, drijft al die ellendigen. Maar, vraagt Hodgskin, staat het dan zoo vast, dat de leden eener maatschappij elkander moeten haten? Is niet de geheele maatschappij gegrondvest op arbeids-verdeeling, dat is op coöperatie? Hangen alle leden eener maatschappij niet van elkander af? Zij die samenwerken, haten elkander niet. Maar zij die werken, ergeren zich dat zoovelen op aarde niet werken. Toch benijdt de arme niet de hotels, de renpaarden en ‘luxe’ der rijken. Wat zou de werkman daarmede doen? Hij wenscht enkel en alleen de volle genieting te hebben van de vrucht van zijn arbeid. Verstoor dien wensch niet. De arbeider kon los breken; geweld helpt u dan niet op den duur.

Hodgskin ontvouwde dus in zijn drie geschriften zoo kras mogelijk het anarchistisch socialisme. Een socialisme uitgaande van het individualistisch standpunt. In plaats van in de eerste plaats tot de arbeiders te zeggen: ‘vereenigt u,’ zegt hij altijd 't luidst: ‘leer op uw eigen beenen staan.’ De vereeniging komt dan wel van-zelf. Zij die 't zelfde willen, vinden elkander wel. Maar men moet zelf willen, niet altijd den last op de schouders van anderen schuiven. Het éénig doelwit van ieders streven moet slechts zijn,

dat aan iederen individueelen voortbrenger het volledig product van zijn arbeid worde toegekend.

En het schijnt werkelijk, dat te beginnen met het jaar 1832 Hodgskins woorden indruk beginnen te maken. Vóór en tegen. De oude liberale en radicale kennissen worden boos. In een brief van James Mill aan Lord Brougham van 3 September 1832 lezen wij: ‘De onzin (“nonsense”) waarop u zinspeelt over het recht van den arbeider op het geheele product van het land, loonen, kapitaalwinst en grondrente alles inbegrepen, is de malle onzin van onzen vriend Hodgskin.’

In 't hart der arbeiders-kringen daarentegen druppelen de uitstortingen van zijn hartstocht langzaam, steelsgewijze binnen. Hij krijgt dáár telkens, wanneer hij ergens optreedt, meer dankbaar gehoor.

Hij staat op een twee-sprong. Hij moet op den éénen reeds door hem ingeslagen weg vooruit, of anders, wanneer hij dien koers niet verder wil of kan volgen, bij 't opgeteekende over de arbeids-questie blijven staan en de wereld haar gang laten gaan, vertrouwend, dat zij de ééns door hem geuite denkbeelden wel zal opnemen.

En zonderling, hij kiest den tweeden weg. Van het jaar 1832 af tot op het tijdstip van zijn dood in 1869 houdt hij zich geheel stil over het arbeids-vraagstuk. Maar niet als de schrijver van den Don Quichote, die, na dat boek geschreven te hebben, zijn pen zóó hoog ophing, dat noch hij-zelf noch iemand anders zich daarvan meer zou kunnen bedienen. Neen, altijd-door in die 36 jaren krast zijn pen in allerlei bladen en tijdschriften over het papier. Iedere week schrijft hij een aantal artikelen, liever zes dan vier, jaar in jaar uit. Maar in al die artikelen wordt het vroeger behandelde: het probleem van den arbeid, ter-nauwernood aangeraakt. In 1846 verbond hij zich aan den door Wilson gestichten ‘*Economist*’ en schrijft voortaan riemen papier vol over vrijhandel en bestrijding der protectie; 't is waar, ook een uiting van het vrije, individualisme, maar hoe vèr verwijderd van zijn vroeger opzet.

Hoe dit te verklaren?

Elie Halévy, die al zijn brieven heeft gelezen, hem door de dochter toevertrouwd, weet slechts twee verzachtende omstandigheden aan te voeren. - Vooreerst de omstandigheid dat voor het huisgezin 't dagelijksch brood moest worden verdiend. Hij was vader van zeven kinderen geworden, en moest dat troepje den kost geven en opvoeden. Daarom dompelde hij zich in de wateren van het anonieme journalisme. Het streed niet tegen zijn beginselen den vrijhandel te verdedigen. Zelfs zijn inzichten over arbeid leidden dien weg op. Welnu hij schreef daarover, ook als 't pas gaf over verbeteringen in het strafrecht, over opvoeding en meer onderwerpen, wijl de leiders van den dag voor zulke artikelen geld over hadden. - Ten tweede mag misschien, volgens Halévy, in aanmerking komen dat de uitspattingen van het Chartisme, dat juist voor de volks-plannen den sterken arm van den Staat wilde gebruiken, hem met afkeer en walging vervulden.

Hij wendde het hoofd af; hij schreef niet tegen zijn vroegere beginselen, doch zweeg. Hij nam geen draai - doch liet den naam van Hodgskin in de vergetelheid wegzinken.

Arme Thomas Hodgskin!

Doch zijn uur heeft hij gehad.

VI.

William Thompson is zeker de onzelfzuchtigste, misschien de edelste figuur uit onze groep. Denkt men in zijn voorstelling de groep als één tafereel, dan staat hij tegenover Thomas Hodgskin, niet naast hem. Want is Hodgskin de man van het anarchistisch individualisme, Thompson is de man van het altruïsme, de verdediger te allen tijde van het begrip der gemeenschap. Hij heeft in dat opzicht sterk ondergaan den invloed van Robert Owen. Van zijn vijftig-jarig leven is weinig bekend. Met de economisten die hij bestreed, stond hij op goeden voet, zoo bijv. met den jongen John Stuart Mill in 1825. Hij was een zoon van Ierland, een rijk landbezitter te Cork. Hij was dáár eigenaar van het landgoed Carhrgarrif, dat een uitgestrektheid van 1400 *acres* besloeg. Met zijn rijkdom deed hij zooveel mogelijk goed Trouwens behoeften voor zich-zelven had hij niet: hij was ongehuwd, zwakkelijk van gezondheid, en uit beginsel vegetariër. Maar zijn omgeving in Ierland vergold hem weinig dank voor wat hij te harer beste deed. Want - en dit vergaven hem noch catholieken noch protestanten - hij kwam er voor uit dat hij de Christelijke Kerk niet aanhing. Toen hij dan ook op zijn Iersch landgoed in 1833 stierf, hadden er bij de begrafenis oploopen en tumulten plaats. De Ieren, protestanten en catholieken uit de buurt van Cork waren vooral vertoornd, dat hij bij uiterste wilsbeschikking den last had gegeven zijn lijk aan anatomie te onderwerpen, en wedijverden nu om stoornis te brengen in de bijzetting van den doode. De pastoor en de predikant lieten hun kudden begaan. Het werd een ergerlijk schandaal. De man, wien het gold, was nooit anders dan goed voor een ieder geweest, en had boeken geschreven die het heil der arme menschheid bedoelden. Niemand gedacht dit.

Wij zullen die geschriften thans behandelen. Het zijn vier boeken, die tusschen de jaren 1824-1830 zijn verschenen. Wij noemen zijn: ‘Inquiry into the Principles of the Distribution of Wealth’ van het jaar 1824; zijn ‘Appeal of one half of the human race, Women, against the pretensions of the other half, Men’ van het jaar 1825; zijn ‘Labor Rewarded, the claims of labor and capital conciliated, or how to secure to labor the whole products of its exertions’ van het jaar 1827; en eindelijk ‘Practical directions for the speedy and economical establishment of Communities on the principles of mutual co-operation, united possessions, and equality of exertions and of the means of enjoyments’ van het jaar 1830.

Beginnen wij met het eerste boek: ‘The Inquiry into the Principles of the Distribution of Wealth’, waarbij wij onze lezers

moeten waarschuwen den eersten druk te gebruiken, en zich niet met de door William Pare bezorgde nieuwe, verkorte uitgave van het jaar 1850 te vergenoegen.

Het lijvige boek - groot 600 bladzijden - is geschreven in den geest, dien Bentham aan zijn landgenooten trachtte mede te deelen. De verdeeling van welvaart en rijkdom, welke Thompson dus zocht, is die welke de grootst mogelijke hoeveelheid van geluk aan een maatschappij zal bevorderen: het grootste geluk aan het grootste getal menschen. De groote meerderheid der samenleving, stel negen tienden, moet aan dat geluk deel hebben, niet enkel alléén de kleine minderheid, het eene tiende deel, van thans. In de zeer berekenende, positieve, droge, beredeneerde manier van Bentham is alles door Thompson gesteld. Het intellectueele, zedelijke, stoffelijke nut van alles wordt steeds op den vóórgrond gesteld. Met de eischen of wenschen van het hart (zie bijv. p. 331 van het boek) wordt weinig rekening gehouden. De schrijver meent zulke opwellingen van 't gemoed ter-zijde te kunnen laten. Uit de sfeer van het gevoel wordt de studie overgebracht naar de sfeer van het denken. Het verstand alléén moet in deze zaken beslissen. En dat verstand wijst er op, dat, door beleidvolle toepassing van ware beginselen, de groote fouten der bestaande maatschappelijke inrichting kunnen worden vermeden. Het doel, door de rede geëischt voor de verdeeling van rijkdom, is, de grootst mogelijke hoeveelheid van geluk (d.i. van genietingen der zinnen en van bevrediging van zedelijke en verstandelijke eischen) te bezorgen aan de leden der maatschappij, die den rijkdom voortbrengen. Dit alles wordt nu door Thompson ontwikkeld in zes hoofdstukken.

Van die zes hoofdstukken, waarin het boek is verdeeld, is *het eerste hoofdstuk* het voornaamste: de hoeksteen van 't gebouw. Het behelst een uitéénzetting der natuur-beginselen, waarop elke rechtvaardige verdeeling van rijkdom moet worden gevestigd: algemeene regelen, die afgeleid kunnen worden uit onze menschelijke organisatie en de levens-omstandigheden (fysieke zoowel als sociale) die ons omringen.

Die algemeene natuurlijke regelen zijn de volgende. - Rijkdom wordt voortgebracht door arbeid. Geen ander ingrediënt dan arbeid maakt eenige zaak, die men begeert, tot voorwerp van rijkdom. Arbeid enkel is de maat en tevens het karakteristieke kenmerk van rijkdom. Door arbeid alléén verkrijgt men de toeëigening der natuur-gaven. Let echter wel op, dat, hoewel arbeid de uitsluitende maat is van waarde, die arbeid echter daarom nog niet een accurate maat is, want, terwijl de hoeveelheid grond en de voorraad materiaal stationnair blijven, nemen de bevolking en de kennis der menschen steeds toe. Maar de standaard van den arbeid is toch de maat, die 't meest en 't best de werkelijke waarde van de rijkdoms-artikelen kan benaderen. - De rijkdom eener maatschappij, die door arbeid wordt voortgebracht, moet nu ten deel vallen aan alle leden der maatschappij: de som van dien rijkdom mag niet geheel of bijna geheel geconcentreerd worden

in handen van eenige weinigen. - Alle leden der maatschappij (gevallen van ‘malconformatie’ uitgezonderd) zijn, daar zij gelijk en gelijkvormig in hun fysiek organisme zijn geconstitueerd, vatbaar, door eene gelijke behandeling, gelijke aandeelen van geluk te genieten. Op het beginsel der *gelijkheid* wordt door den auteur hier de hoogste nadruk gelegd. - Is dit niet voor allen te verkrijgen, dan is het geluk van het grooter aantal in een maatschappij te verkiezen boven het geluk van het kleiner getal. De richting der bestaande samenleving, die steeds geluk van een minderheid van rijke lieden beoogt, is ongerijmd.

Daar nu (aldus zet Thompsom de ontvouwing zijner algemeene natuurlijke regelen voort) de middelen van genieting of geluk, die onder den naam rijkdom zijn begrepen, voortgebracht worden door de toepassing van arbeid en kennis op het materiaal aangeboden door de natuur, zoo moet er een voldoende prikkel zijn, als vrijwillig motief om den noodigen arbeid (door kennis geleid) in beweging te zetten, ten-einde dien rijkdom voort te brengen. Van dwang of oplegging van een motief door anderen mag natuurlijk geen sprake zijn. Vrijheid is de voorwaarde van ieders bestaan. - De sterkste prikkel nu tot vrijwillige voortbrenging is de *zekerheid* voor de producenten, dat het algeheele gebruik van het product van hun arbeid hun ten-volle zal toekomen. De voortbrengers moeten absoluut zeker zijn, dat geen geweld hun 't door hen tot stand gebrachte zal kunnen ontnemen; evenmin als geweld hen tot het doen van dít of dát moet kunnen dwingen. Zonderling: de maatschappij heeft tot nu toe geheel anders gedaan. De standvastige poging van wat men maatschappij noemt is geweest, den produceerenden arbeider door bedreiging of verleiding te dwingen, voor het kleinst mogelijke deel van het product van zijn eigen arbeid te werken. Aan den arbeider werd eigenlijk slechts zooveel van zijn product gelaten, dat hij in staat was verder te werken. Het overige werd hem ontnomen. Een gevoel van ontevredenheid, zich uitend in wrevel en gemor, werd zóó onder de arbeiders gewekt. Toch hangt het geluk van de gansche maatschappij ten-nauwste samen met het geluk der meerderheid der productieve klassen. Er moest geen kloof tusschen de leden eener maatschappij kunnen zijn. Geef aan ieder - zegt Thompson - zekerheid voor het algeheele gebruik der opbrengst van ieders arbeid, en men zal de arbeiders tevreden stellen Het spreekt vanzelf dat deducties voor de kosten van de werktuigen en materialen, waarmede de arbeider werkt, hem moet worden in rekening gebracht. Doch overigens houde men de handen af van het werk der anderen. De zekerheid, dat ieder de opbrengst van zijn eigen arbeid zal kunnen genieten, zal de éénige gezonde prikkel tot werken blijken.

Naast de gelijkheid en de zekerheid komt nu, als derde lid in een trits, de *vrijheid van ruil*. Alle vrijwillige ruilingen van rijkdoms-artikelen - inhoudende aan beide zijden een voorkeur òf van de zaak die ontvangen wordt òf van het voorwerp dat geleverd wordt - hebben de strekking het geluk te vermeer-

deren, en vermeerderen daardoor de motieven tot productie van den rijkdom. Die vrijheid van ruil maakt dat iedereen geïnteresseerd is in den arbeid van anderen. Ieder weet dat hij werkt ook voor anderen. Ruil, aldus opgevat, wordt in zekeren zin coöperatie, en wellicht - Thompson zal dit later onderzoeken - is een stelsel als dat van Owen slechts een volmaking van dien ruil, een meer geperfectionneerd vrijwillig ruilen, een ruiling op meer omvattende schaal toegepast. Dit echter kan later eerst nagegaan worden. Voorloopig constateert Thompson slechts de vrijheid van den individueelen ruil. In den zin van Bentham berekent hij, dat elke inbreuk (door dwang of anderszins) op de volkomen beschikking van ieders product voor een ieder schadelijk is. Den arbeider veroorzaakt zij ontevredenheid; den verkrijger van 't geheel of het gedeelte, geen waarachtig genot. Neen, het product van iemands arbeid, even als zijn arbeid-zelf, of gedeelte daarvan, mag nimmer van den producent worden afgenomen zonder een equivalent, dat door hem voldoende wordt geacht. Het is intusschen juist de questie: hoe groot dat equivalent moet wezen, vooral wanneer 't geldt het koopen van den arbeid-zelven. De meester of patroon zegt, schijnheilig genoeg, dat hij niet tegen een equivalent is. De arbeider echter begint, met den vooruitgang der tijden, zijn recht te begrijpen: hij voelt dat hij geen lastdier is: hij wil overreed, niet overweldigd worden: hij wil het waarachtig equivalent, niet dat wat de patroon in zijn aanmatiging hem overlaat. Hij verzet zich tegen 't begrip: dat artikelen van rijkdom (producten) altijd nog met zeker ontzag of zekeren eerbied worden behandeld, maar dat op den arbeid-zelven neêr wordt gezien. Elk expediënt is goed om rijkdom van goederen aan de bezitters te verzekeren en te beveiligen, maar de productieve kracht te eeren en te handhaven, acht men overbodig. Men verzet er zich met kracht tegen, dat iets, al was het slechts een atoom, van het product aan de bezitters wordt afgenomen. Maar arbeid-zelf laat men rustig aan zijn bezitter onttrekken zonder voldoend equivalent. Toch bedenke men goed: arbeid alléén maakt de waarde der goederen uit. Wanneer wij een artikel van rijkdom zien, dan hebben wij vóór ons een s t u k g e c o n c e n t r e e r d e n a r b e i d [1]. Die arbeid, of liever arbeidskracht, is de ware bron van alles. De in gang zijnde productieve krachten in een maatschappij zijn de hoofdzaak. Tegenover die machten of vermogens van in gang zijnde en toekomstige productie in een maatschappij, is zelfs de reeds opgehoopte rijkdom - de artikelen die kant en klaar bestaan - van geen groote beteekenis.

Met die drie begrippen van gelijkheid, zekerheid en vrijheid van ruil kan een maatschappij een volkomen goede distributie van

1) Op pag. 89 van zijn ‘Inquiry into the Distribution of Wealth’ drukt Thompson dit aldus uit: ‘When we value an article of wealth, it is in fact the labor concentrated in its fabrication and in the finding or rearing of its natural material, that we estimate.’ Vergelijk verder de formuleeringen op pag. 525/526 van Thompsons boek.

rijkdom verkrijgen; een toestand die geheel zal verschillen van de tegenwoordige omstandigheden. Tot nu toe hebben de verschillende economische motieven der menschheid steeds geleid tot de bevordering der veronderstelde belangen van hen die in bezit of macht waren. Van gelijkheid werd niet gerept. Zekerheid was tot nu toe slechts een zekerheid voor de bezitters: de zekerheid van enkelen ten-koste van de plundering en degradatie van velen. De vrijheid van ruil werd onder bedriegelijke voorwendsels aan de eigenlijke arbeiders ontnomen. De geheele distributie was uitsluitend gericht op het doel, om de heerschende minderheid rijker te doen worden ten-koste van de meerderheid in de maatschappij; en onder die meerderheid, die verdrukt wordt, bevinden zich ook de vrouwen wier toestand beklagenswaardig is. Daartegenover stelt Thompson zijn vast maar dwingend woord: verzeker aan iedereen de vrije en volledige beschikking over het algeheel product van zijn arbeid. Ten-einde de rechtvaardige verdeeling te volbrengen, zijn er geen aanmoedigingen of premies, geen beperkingen noodig, die invloed zouden willen oefenen op de richting van 't werk of van den ruil. Neen, geen in- of uitvoerrechten, geen gilden, geen monopolies zullen hier baten. Slechts één ding is noodig: verspreiding van kennis. Dàn zal men begrijpen, dat gelijk recht aan alle leden der maatschappij is verschuldigd, en dat een einde moet worden gemaakt aan het schijnrecht van het heden. Recht voor allen, en niet uitsluitend voor ééne klasse alléén, moet de leuze zijn. Ontveinzen wij het ons toch niet, dat het geheele samenstel van wettelijke regels tot nu toe weinig anders is geweest dan een weefsel van dwangmiddelen en overweldigingen van de ééne klasse over de andere[1].

Aan de hedendaagsche strekking der wetten, die slechts er op uit zijn de rijken te begunstigen, moet dus weêrstand worden geboden. Slechts die ongelijkheid in de distributie, en die alléén, welke ontstaat door aan ieder mensch het vrije gebruik van zijn arbeid en van de producten van dien arbeid, alsmede van de vrijwillige ruilingen die daaruit voortvloeien, te verzekeren, moet worden gehandhaafd; omdat zonder die ruimte van ongelijkheid er geen zekerheid zou wezen, zonder zekerheid weder geen productie, en zonder productie geen rijkdom te verdeelen zou zijn. De noodwendigheid van menschelijke inspanning voor de productie is de éénige rechtvaardiging van afwijking, hier en dáár, der wet van gelijkheid; afwijking die misschien door Owens voorstellen wordt voorkomen. Alle andere soorten van ongelijkheid van verdeeling zijn niet slechts onnoodig, maar volstrekt nadeelig. Het is bij die gelegenheid dat Thompson meer opzettelijk wijst op den toestand der loon-arbeiders in onze maatschappij, en dat hij de vraag onderzoekt: welk evenredig deel van de producten van hun arbeid

1) Zie Thompson, ‘Inquiry into the Distribution of Wealth’ pag. 133: ‘The whole system of human regulations hitherto, has been little more than a tissue of restraints and usurpations of one class over another.’

de werklieden zouden moeten betalen voor het gebruik der artikelen, genaamd kapitaal, aan de bezitters daarvan, genaamd kapitalisten. Daar de arbeider tegenwoordig niets aan te bieden heeft dan zijn arbeid moeten van het product van zijn arbeid zekere deducties voor de voorschotten van 't kapitaal van den ondernemer worden afgetrokken. De vraag is nu in de eerste plaats of de deducties, die de arbeider van zijn arbeid moet afstaan, billijk zijn. Te ontkennen is het niet, dat tegenwoordig die deducties zeer groot zijn, zóó groot, dat de arbeiders onrecht voelen. Toch begrijpen de werklieden wel, dat arbeid zonder kapitaal niet gedreven kan worden. Zij willen dus wel betalen voor de diensten van het kapitaal, maar niet meer dan noodig. Er is bij de schatting dier deducties verschil van maatstaf bij den arbeider en bij den kapitalist. De maatstaf van den arbeider is deze: hij wil betalen de contributie van zulk een som, als het verbruik en de waarde van het kapitaal in den tijd, waarin 't wordt verteerd, zou bedragen, benevens zulk een vergoeding aan den eigenaar van dat kapitaal, als dezen in gelijke onderhouds-gesteldheid zou plaatsen met den in het actieve werk gebezigden arbeider[1)]. Doch de maatstaf van den kapitalist voor de deductie is gansch anders. Hij wil hebben de toegevoegde waarde, voortgebracht door dezelfde hoeveelheid arbeid nu bijgestaan door de machines of ander kapitaal: het totaal van zulke m e e r - w a a r d e komt (naar zijn inzien) toe aan den kapitalist voor zijn hooger verstand, zijn beleid in het accumuleeren van het kapitaal, en het verschaffen daarvan, of het gebruik daarvan, aan de arbeiders[2)]. Ziedaar het ontzettend verschil tusschen de opvatting der arbeiders en der kapitalisten. Ieder poogt nu naar zich toe te trekken. Maar de tweespalt bestaat. En al is het nu een feit, dat in werkelijkheid noch de maatstaf van den arbeider noch die van den kapitalist zich in de tegenwoordige omstandigheden absoluut kan doen gelden, zoo is het evenzeer waar, dat elk der twee partijen zich tot klasse thans vormt. Tusschen de kapitalisten is er een vaste, waakzame samenzwering om hun belangen in dit opzicht te verdedigen. Die tweespalt tusschen de klassen zal nu, naar Thompsons meening, alleen kunnen worden opgeheven, als kennis en beschaving onder de leden der maatschappij meer worden verspreid. Beter inzicht zal hier de brug moeten zijn tot beter verstandhouding en tot beter toepassing van 't beginsel van gelijk recht. Andere middelen tot demping der kloof moeten niet worden ter-hand genomen.

1) Zie over deze ‘Means of labouring’ ook Menger ‘Staatslehre’ p. 107.
2) Zie Thompson ‘Inquiry into the Distribution of Wealth’, pag. 167: ‘The measure of the capitalist, on the contrary, would be the additional value produced by the same quantity of labor in consequence of the use of the machinery or other capital: the whole of such surplus value to be enjoyed by the capitalist for his superior intelligence and skill in accumulating and advancing to the laborers his capital or the use of it.’

Want er zou dan slechts overblijven gebruik van geweld en macht, en zulk een middel zou de productie te-niet doen.

Heeft Thompson aldus in een eerste hoofdstuk als 't ware het natuurrecht ontwikkeld voor de verdeeling van den rijkdom, zoo werpt hij in *een tweede hoofdstuk* een eenigszins breeden blik op de rampen en misstanden, die in onze hedendaagsche maatschappij voortgebracht worden door de gedwongen ongelijkheid van rijkdom. Het zijn zedelijke, economische en politieke rampen, alle voortspruitende uit het egoïsme, dat een onbepaald naar zich toehalen beoogt van de toekomstige producten van den arbeid van anderen. Wij behoeven bij die ontvouwing niet lang stil te staan. Een ieder begrijpt wat Thompson hier uitéénzet. Zeer scherp wordt zijn betoog, dat het niet de rijken zijn die de armen onderhouden, maar dat juist de armen de rijken voeden en kleeden[1]. De rijken leven van den arbeid der anderen. Hun rijkdom is niet anders dan de periodieke uitkeering der rest van de maatschappij aan hen. Het eigendom der vruchten van den arbeid der anderen is in werkelijkheid hun domein. Kapitalen worden thans geaccumuleerd uit de besparing van andermans arbeid, niet van den eigen arbeid van den kapitalist[2]. En de rijken hebben allerwege, als beste middel om zich in hun bezit te handhaven, begrepen de hand te moeten leggen op de politieke macht. Zij hebben den Staat overmeesterd. Zij maken in dien Staat wetten voor zich-zelven, jagen overal naar macht als het beste middel om allereerst te behouden wat zij hebben, en daarna te verkrijgen wat zij kunnen. Zij werken als een vaste klasse.

In *een derde hoofdstuk* bespreekt Thompson - als tegenoverstelling van den inhoud van het tweede hoofdstuk - de (zijdelingsche) voordeelen, die de toepassing der natuurlijke wetten van distributie aan de maatschappij zou brengen.

Hij gaat achteréénvolgens de staatkundige, de economische, de zedelijke voordeelen na. - In de politiek zou, door het verwerkelijken der wet van gelijkheid, een waarachtig vertegenwoordigend stelsel kunnen ontstaan in plaats van het schijnconstitutionalisme van het heden. Vrede zou allerwege geboden worden, aan oorlog voor-goed vaarwel gezegd. Aan alle religieuse Kerken zou het begrip van dwang kunnen worden ontnomen; de godsdienstige associaties zouden als die der Kwakers zich kunnen inrichten. Beter administratie der overheid zou verkregen zijn. Rechtvaardiger druk der belasting zich voordoen. Eindelijk zou een goed strafrecht en een goede rechtspraak mogelijk worden. - Opmerkelijk zijn vooral de economische voordeelen. Onder de werking der wet van gelijkheid, die vrijen arbeid, volledige toe-

1) Zie Thompson 'Inquiry into the Distribution of Wealth,' pag. 196: 'It is they alone (the productive laborers) who feed and clothe and pamper the rich,' pag. 197: 'Away then with the insulting, the pernicious absurdity, that the excessively rich support the poor.'
2) Zie dit ook geformuleerd in Thompsons 'Inquiry into the Distribution of Wealth', pag. 527 en 538.

wijzing van het arbeids-product en vrijwilligen ruil onderstelt, zou de productie vermeerderen en het kapitaal accumuleeren met een snelheid van tempo tot nu toe onbekend. Let wel, dat in de hedendaagsche economie de kapitalist altijd tegenover den arbeider wordt gesteld. De officieele leer - door Ricardo vastgesteld - was immers deze: dat de winsten van het kapitaal in omgekeerde reden stonden tot het bedrag der loonen. Lage loonen beteekenden meer profijt voor den kapitalist. Hoe lager het loon, hoe hooger de winst voor den bezitter van 't kapitaal. Op de verlaging van den arbeider, op de degradatie van een ganschen stand van werklieden, die het gevolg was van het lage loon, werd niet gelet. De toepassing van het gelijkheids-begrip zou nu aan die tweespalt een einde maken. Bij volle waardeering van het kapitaal, als instrument van het nieuw te bereiken voordeel, zou men het optreden van den kapitalist, inzooverre hij misbruik maakte van zijn positie tegenover den arbeider, tegengaan. De belangen van den arbeider en van den kapitalist zouden dezelfde blijken: arbeider en kapitalist zouden één moeten worden. Het verwijderde doel zou wezen: dat er zou zijn p r o f u s i e v a n k a p i t a a l z o n d e r k a p i t a l i s t e n [1]. Niet op de weinige kapitalisten, maar op het vele kapitaal zou in de eerste plaats de aandacht vallen. Er zou, onder de werking dier nieuwe levens-voorwaarden, een breed schild van gelijke zekerheid over alle arbeiders worden uitgestrekt. Onder de heerschappij der tegenwoordige ongelijkheid, onvrijheid en onzekerheid woedt overal een concurrentie der arbeiders onder elkander. Die eigenaardige concurrentie gaf onder de bestaande omstandigheden meestal in allerlei ondernemingen den doorslag. Zij berustte eenvoudig op de ellende der arbeiders die leven moeten. Tot elken prijs verkochten zij op 't laatst hun éénig goed: den arbeid. Zij stonden altijd den ondernemers ten dienst. Zij gaven zich-zelven en hun arbeid ten-buit aan hen, die als kapitalisten en ondernemers van hun bitteren nood gingen misbruik maken. Moest dit dan het einddoel der productie zijn? ‘Inderdaad - zóó roept Thompson uit - beter niet te produceeren en te accumuleeren, indien voortbrenging en ophooping van rijkdom met zich medesleepen een last van ellende voor de meerderheid van hen die in de productie betrokken zijn.’ Zeer zeker, ook in de nieuwe gelijkheids-atmosfeer zal concurrentie niet ontbreken. Maar het zal een versterkende mededinging wezen. Niet meer de neêrdrukkende concurrentie van het heden, die uitsluitend hierop is gebaseerd: dat, als de kapitalist zich onttrekt, de arbeider buiten staat is iets uit te richten[2]. De arbeider moet het dan als een voorrecht beschouwen te mogen arbeiden: hij

1) Zie Thompson ‘An inquiry into the Distribution of Wealth’: pag. 245: ‘So that there would be a profusion of capital without capitalists’.
2) Vergelijk ook de ontwikkeling in Thompson ‘Inquiry into the Distribution of Wealth’, pag. 374. Denk aan de latere ontwikkeling van Rodbertus.

moet als een bedelaar verlof vragen te mogen werken. Zoo iets is op den duur onduldbaar. Trouwens, onder het regime van die neêrdrukkende concurrentie worden de ondernemers-zelven gestraft. Zij pogen nu (hoewel te-vergeefs) de loonen onder vaste regels te brengen. Ook de arbeiders trachten door coalities zich te helpen. Het wordt een verwoed oorlogs-tooneel, indien niet allengs de invloed der gelijkheid zich doet gevoelen.

Naast die politieke en economische voordeelen gewaagt de auteur dan van moreele voordeelen. Vooral wijst hij op de omstandigheid, dat de eigenaardige ondeugden van weelde en ellende bijna geheel ophouden, wanneer de overgroote armoede en overgroote rijkdom uit de maatschappij zijn verwijderd. De zeer rijken en de zeer armen verdwijnen dan. De middenklasse leeft zedelijk gezonder, wijl zij niet meer leeft in een dampkring die bederft. De zeer armen, die trouwens het grootste contingent voor de statistiek der misdrijven aanbieden, hebben het in onze toestanden hard. Niemand ziet naar hen om. Welk karakter hebben zij te verliezen? Zij vinden nergens medegevoel of medelijden. Zij worden van-zelf ontevreden, morrend. Zij zien de rijken genieten. Soms worden hun zoogenaamde weldaden toegereikt. Maar de rijken geven dan iets, wat de armen-zelven door hard zwoegen voor zich hadden verdiend. Zulke toestanden, zullen nu verdwijnen als de natuurlijke distributie er komt. - Één tegenwerping wordt hier nog door Thompson nader onderzocht. Hoe zullen, wanneer vrije arbeid en vrijwillige ruil de éénige titels zijn van waarachtig eigendom, de tegenwoordige bezitters van rijkdom, vooral van overgeërfden grond, in de genietingen van hun inkomsten beschermd worden? Thompson onderscheidt, bij de beantwoording dier vraag, tusschen het beginsel en de maatregelen van overgang. Het beginsel is, dat door de natuurlijke distributie het ware en éénig nuttig recht of titel van eigendom ontsluierd wordt, en dat hij, wiens oorspronkelijke aanspraak te wenschen overlaat, gedwongen wordt aan te toonen, dat de verdere handhaving van zijn bezit niet onvereenig-baar is met het geluk der maatschappij waarin hij geplaatst is. Overigens kunnen schade-vergoedingen worden toegestaan; schade-vergoedingen, die alle dan aan het ware adres moeten komen. Bij een afschaffing der slavernij moest de schadeloos-stelling toch eigenlijk aan de slaven, niet aan de slavenhouders worden gegeven. Blijkt dan nog, dat het beloop der schadeloos-stelling al te hoog zou loopen, onmogelijk te betalen zou wezen, ja, dan gelde de regel, dat men het verleden (den roof van vroeger) moet vergeten, behalve als gids voor de toekomst.

Na aldus de toekomstige maatschappij tegenover de bestaande samenleving te hebben geplaatst, behandelt Thompson in *een vierde hoofdstak* de verwerving en verspreiding van kennis, als een van de middelen om productie en genieting te vermeerderen, en de voortduring van de natuurlijke wetten van distributie te verzekeren. Wij kunnen hier beknopt zijn. Thompson onderscheidt in dit hoofdstuk drieërlei manieren van kennis te verspreiden, en wèl door instellingen, door geschriften voor volwassenen, en door

opvoeding van kinderen. Groote beteekenis hebben bij hem de sociale instellingen, de maatschappelijke en rechts-omgeving van den mensch. Welk een uitwerking heeft niet bijvoorbeeld een wijziging der instelling van erfenissen en nalatenschappen, een ordening der coöperatie, een betere regeling van de positie der vrouwen? Indien hier waarlijk gebroken werd met vooroordeelen en favoritisme, indien ook hier gelijk recht voor allen werd ingesteld, zou het algemeen de vruchten daarvan plukken. Eénzelfde opmerking geldt voor de kennis die aan volwassenen wordt gegeven, hoofdzakelijk door geschriften. Ook hier hebben de arbeidende klassen tot nu toe luttel kunnen profiteeren: het profijt der uitgebreider kennis was louter ten-voordeele der weinigen. Dat moet veranderen, beschaving moet tot alle klassen worden gebracht. De beletselen tegen die grootere openstelling der gelegenheid om zich te onderrichten, moeten weggeruimd worden. Eindelijk moet dan onderwijs en opvoeding der kinderen, als grondslag van alles, gansch anders en beter ingericht worden. Thompson wijst aan, hoe ook op 't terrein der school de rijke klassen zich de plaats hebben gereserveerd. Dit onderwerp moet geheel worden herzien: op het onderwijs in doode talen behoeft niet meer de klem te worden gelegd; natuurwetenschap moet daarentegen ruim en breed voor allen worden ontvouwd. Volgens Thompson, moet het verstands-onderwijs dan hand aan hand gaan met zedelijke opvoeding. De school-zelf, zich-zelf regeerend, zou reeds een goed werktuig van opvoeding zijn; religieuse begrippen zouden daarentegen niet in de school, maar te-huis moeten worden bijgeleerd. Thompson ontveinst zich niet, dat voor zulk een op breede schaal in gang gestelde opvoeding der jeugd, ook in zijn land, alles nog ontbreekt: schoolmeesters, lokalen, inspecteurs; maar hij meent dat de zaak dringend ter-harte moet worden genomen. Hoofdzaak toch is, dat de scheiding tusschen de opleiding van rijke en arme kinderen ophoudt. De geest der gelijkheid moet bij den aanvang van 't leven aan geheel het volk worden ingeprent.

Dit hoofdstuk over de verspreiding van kennis bevat als 't ware de bezieling, die den nieuwen stand der maatschappij zal doen leven en groeien. Intusschen moet men niet denken, dat geheel de overgang van den ouden toestand, met zijn begrippen van ongelijkheid en dwang, tot den nieuwen toestand, waarin alles op vrijen wil en gelijkheid zal rusten, gemakkelijk zal wezen. Thompson wenschte dit alles zeer in detail nog te onderzoeken in een *vijfde hoofdstuk*, dat handelen zoude: ‘over den tegen-woordigen toestand van de verdeeling van rijkdom voortvloeiend uit de bestaande instellingen van onzekerheid, en voorts over de middelen om de in kracht zijnde, van 't begrip van dwang uitgaande, maatregelen der ongelijke verdeeling over te leiden tot de sfeer der vrijwillige toepassing der gelijkheid binnen lijnen van zekerheid voor een ieder.’ Dat hoofdstuk is door Thompson, naar zijn eigen mededeeling, wel geschreven, maar niet in zijn boek geplaatst. Het behelsde vooral een kritiek op den geldenden toestand, en die kritiek zou te veel ergernis hebben doen ontstaan.

Daar het boek, dat hij schreef, toch voor den verkoop reeds vrij uitgebreid was (het telt, zoo als wij zeiden, in zijn geheel 600 compres gedrukte bladzijden) bepaalde hij zich de hoofd-lijnen van dit onderzoek, bij wijze van inhouds-opgave, mede te deelen. De lezer kon dan toch behoorlijk inzien, hoe de auteur zich zijn taak had voorgesteld.

Het geheele hoofdstuk zou verdeeld zijn in vijf afdeelingen. De eerste afdeeling zou handelen, over de algemeene euvels en nadeelen van het door de politieke macht afnemen der arbeidsproducten zonder goedvinden of inwilliging der voortbrengers of eigenaars dier zaken; een afneming die hier plundering van Staatswege wordt genoemd, en welker wezen en uitwerking - naar Thompsons uitéénzetting - meer ingrijpend, meer moeielijk te helen, en derhalve meer verderfelijk blijkt, dan de berooving door privaat-personen. - De tweede afdeeling zou zich dan bezig houden met die eigenaardige instellingen of maatregelen, welker meest in 't oog springend uitwerksel is: geforceerde ongelijkheid van rijkdom, of zulke ongelijkheid die niet bepaald geëischt wordt door gelijke zekerheid voor allen. Hij rangschikt onder dit hoofd al de wetten die tusschenbeide komen bij datgene wat gelijk recht aan niet toe te eigenen zaken moest zijn: als jachtwetten, wetten van scheepvaart en visscherij, wetten en gewoonten (coutumes) die beslag leggen op datgene waarop een ieder door arbeid recht heeft: lucht, water, delfstoffen in mijnen. Voorts al de wetten die de vrije richting van arbeid beperken: als daar zijn de wetten die leerlingschap in zekere bedrijven voorschrijven, die gilde-voorrechten opeischen voor sommige plaatselijke takken van nijverheid, die de vrijheid van beweging en neêrzetting der arbeiders binnen en buiten de plaatsen waar zij wonen willen regelen, die monopolies vestigen of premies uitloven, die de vrije wending en ontplooiing van arbeid zouden belemmeren, met 't oog op, of het voorgeven van, verdediging in het binnenland en tegen het buitenland van opbrengst in het rijk, enz. Wijders al de wetten of verordeningen die den stand der arbeidsloonen regelen, ze zijdelings afleidende of afwendende van den standaard, waartoe de natuurlijke wetten van verdeeling zouden leiden: zoodanig zijn de wetten, die alle zekerheid in 't groot opheffen, de slavenwetten, wetten die tot arbeid dwingen zonder eenige belooning, wetten die tot arbeid dwingen voor minder belooning dan de arbeid wenscht te ontvangen, wetten die het bedrag der eigenlijk gezegde arbeidsloonen door rijzing of daling regelen, wetten die vredelievende combinaties van arbeiders om hun loon te handhaven of te verbeteren, verhinderen, wetten die combinaties van kapitalisten steunen om de arbeidsloonen lager te houden, wetten welke onder den naam van plaatselijke verordeningen den arbeid in bepaalde locale districten regelen en onderdrukken, wetten die arbeid op bepaalde dagen verbieden. - De derde afdeeling zou handelen over zulke bijzondere instellingen of maatregelen, wier onmiskenbaar gevolg is, gedwongen ongelijkheid van rijkdom te bestendigen. Van dien aard zijn de wetten die erfelijke macht vestigen, en evenzoo die

welke bestendiging van eigendom, zonder arbeid, beoogen ten voordeele van erfgenamen van bijzondere personen. - De vierde afdeeling zou dan bespreken de eigenaardige instellingen of maatregelen, wier duidelijke strekking en gevolg was van beide te doen ontstaan en te bestendigen gedwongen ongelijkheid van rijkdom. Van dien aard zijn: alle wetten of verordeningen tot wegneming, zonder inwilliging der producenten, maar door middel van politieke macht, voor haar onmiddellijk eigen gebruik, van zekere deelen der arbeids-producten; tot die soort behooren wetten die belastingen in natura opeischen, bijv. tienden, wetten die belastingen in geld heffen, wetten die belastingen invorderen welke verholen en ingesloten zijn in den prijs der goederen, wetten die invloed oefenen op de handelswaarde der speciën en teekenen van den gelds-omloop. Voorts behooren hiertoe alle wetten of verordeningen die op de jaarlijksche opbrengsten van den arbeid de hand leggen, ten-einde schadeloos-stelling te verleenen aan kapitalisten of hun vertegenwoordigers voor rijkdom door hen gegeven aan de politieke machthebbers en door de machthebbers verkwist: van dien aard zijn de belastingen die opgebracht worden om rente te betalen voor wat men noemt de staatsschuld. Ook behooren hiertoe alle wetten of verordeningen wier uitwerking is, kennis binnen het bereik van weinigen te monopoliseeren, terwijl de massa der maatschappij in ontwetendheid en verblinding wordt gehouden; wetten welke ambten en middelen van opvoeding uitsluitend voor de rijken voorbehouden, en ter-zelfder tijd de opvoeding der armen verwaarloozen; wetten welke én in theologie, én in wetskennis, én in de geneeskunde, alle kennis en invloed, uitsluitend voor de rijkere klassen reserveeren. - De vijfde afdeeling eindelijk zou handelen over de middelen, om deze bestaande maatregelen van gedwongen ongelijke verdeeling over te leiden tot de vrijwillige wijze van de natuurlijke wetten van verdeeling, voerende tot gelijkheid binnen de lijnen van gelijke zekerheid. Waarachtige en eerlijke volksvertegenwoordiging in den Staat, wegneming van het element van geweld uit al de hierboven genoemde wetten, en volledige verspreiding van kennis, zouden hier de spillen van dien overgang moeten zijn.

Tot zoover gekomen houdt Thompson even stil. Turende op de lijnen van min of meer geleidelijken overgang van ongelijkheid tot gelijkheid van verdeeling, ontmoet hij in gedachte een beweegkracht en drijfkracht, waarop R o b e r t O w e n vooral de aandacht had gevestigd.

Het was toch niet te ontkennen, dat bij al het goede dat besloten is in het beginsel van geheel vrije individueele mededinging van alle leden der maatschappij - 't beginsel dat tot nu toe in de ontvouwing van Thompsons boek altijd is verondersteld - er toch kwade kanten aan de toepassing van dat beginsel verbonden waren. Schaduw-kanten zijn: dat het de veêrkracht der zelfzucht versterkt en behoudt; dat het, wanneer men let op persoonlijke lichamelijke inspanning, uit den aard der zaak, de positie der vrouw (de in dat opzicht minder bevoorrechte mededingster) ver-

zwakt; dat het van tijd tot tijd voert tot onoordeelkundige opdrijving van werkkracht; dat het geen uitkomst geeft voor al diegenen, die in de maatschappij door ziekte, ongelukken of ouderdom niet meer vooruit kunnen komen[1]; dat het een al te sterke voogdij, ja bijna tirannie van 't huis en 't huisgezin doet uitoefenen op de opvoeding der kinderen; dat het den vooruitgang van kennis belemmert door ontdekkers en uitvinders er toe te verleiden, ter wille hunner individueele winst, hun vondst geheim te houden.

Maar indien dit alles waar is, komt de vraag op: of niet arbeid door middel van coöperatie de voorkeur zou verdienen boven arbeid gedreven door individueele mededinging en wedijver.

In zijn *zesde en laatste hoofdstuk* stelt Thompson zich voor, dit onderwerp der c o ö p e r a t i e volledig te behandelen. Hij gaat uitvoerig na, wat Robert Owen in dit opzicht zijn landgenooten heeft aangeboden. In de door Owen ontworpen genootschappen van onderlinge coöperatie - genootschappen die Owen zich dacht als zelfstandige model-inrichtingen (vereenigde huisgezinnen arbeidende in groote werkplaatsen en hoeven) midden in de bestaande maatschappij en onderworpen, even als de maatschappij, aan de algemeene wetten van den Staat - ziet hij zeer groote voordeelen. Zij sparen, binnen den kring der associatie, de verkwisting of verspilling uit van louter improductieve consumptie: al de leden van 't genootschap zijn nu productieve arbeiders geworden, kameraden in 't werk, wel niet gewaarborgd tegen berooving door den Staat, maar onderling vereenigd in arbeidszin, wars van disputen over 't mijn en dijn, en, in tegenoverstelling van de omringende bestaande maatschappij, met minachting bezield voor hen, die in ledige luiheid slechts er op uit zijn quasi-fatsoen na te jagen door middel van dwaze uitgaven. - Die genootschappen beletten in de tweede plaats: dat arbeid en vaardigheid in 't bedrijf telkens als 't ware slapend en ongebruikt worden gelaten door onbekendheid met den stand der behoeften of door onnutte en verkeerde richting van 't werk. Hier op dit punt is het verschil groot met de in individueele sfeer werkende samenleving. Voortaan wordt de arbeid in 't genootschap geregeld volgens orde en beleid: men werkt niet aan allerlei zaken, waarvan reeds overvloed is, niet aan lorren, die geen intrinsieke waarde hebben; men zoekt niet individueel zich-zelf rijker te maken dan de anderen; men heeft geen angst om in 't werk een mededinger op te kweeken; men kan iedereen, ook de vrouwen in den arbeid opnemen als deelgenooten eener bedrijvige gemeenschap. - In de derde plaats winnen zulke genootschappen al het dringen en wringen der tusschenpersonen en tusschenhandelaars uit, daar alle leden van 't coöperatieve genootschap te-gelijk producenten en consumenten zijn. De afstand tusschen consumptie en productie is opgeheven.

1) Thompson wijst in zijn ‘Inquiry’, enz. p. 375 op de voorstellen van ‘verzekering’, die in dit opzicht reeds door Condorcet zijn gedaan.

Men zou niet meer al die winkels in 't klein zien, die den minderen man inderdaad uitzuigen. Voor vele takken van 't dagelijksch huishouden: de keuken, enz. zou een gezamenlijke inrichting worden ingesteld. - Zulke genootschappen zouden dan, in de vierde plaats, door toepassing van natuurkundige kennis, kunnen waken tegen de veronachtzaming van gezondheid en levenskracht, nu veroorzaakt door armoede, onwetendheid en allerlei verzuim. Owen vooral had hier de woning-questie aan de orde gesteld. De bestaande maatschappij, werkend volgens individueele motieven, had daarvoor geen oog. Wat kon ook den kapitalist, als zoodanig, het sterven der arbeiders schelen? Wat raakte het den ondernemer of in de krotten der armen de werklieden vóór hun tijd stierven? Er kwamen immers van-zelf weêr nieuwe scharen van krachtiger werklieden zich aanbieden. Er was altijd *reserve van arbeiders.* Ja, een dood paard was een verlies voor den eigenaar, maar naar een opengevallen plaats van een loon-arbeider hunkerden dadelijk een dozijn anderen. De rijken hadden dus geen belang om in de bestaande maatschappij voor frissche lucht der armen te zorgen. Men bemoeide zich, ten-bate der arme luyden, niet met de longen van jonge kinderen en volwassenen. Men brak zich het hoofd niet met de vraag: of de arbeiders goed voedsel hadden, goede kleeding bezaten, afwisseling in 't werk hadden en gewaarborgd waren tegen de inademing van in werkplaatsen verpeste lucht. Neen, men had slechts oogen voor de accumulatie van 't kapitaal. Tegen dat alles verzette zich het plan van Owens onderlinge genootschappen. Luide werd het door hem verkondigd, dat het op aarde niet het doel kon zijn menschelijke wezens te vervormen in altijd-durende voortbrengers louter ter-wille der voortbrenging. - In de vijfde plaats wijst dan Thompson op de omstandigheid, dat door zulke genootschappen een slagboom zal worden opgeworpen tegen geluks-derving, nu voortspruitend uit den twist, jaloerschheid en grimmigheid, die van-zelf uit het najagen van individueele winst ontstaan. De oorzaak-zelve van de meeste misdrijven zal zijn weggenomen. De hebzucht, met andere woorden, de olie die steeds den brand voedt, zal geen toevoer meer hebben. Stelen en wegnemen is niet goed denkbaar waar allen tot de éénheid in zulk een genootschap verbonden zijn. Het overbodige te-veel zal van genootschap tot genootschap geruild kunnen worden Ziet men ééns in de bestaande maatschappij den gezonden, zedelijken toestand dier zelfstandige groepen opgroeien en opbloeien, dan is het denkbaar dat de buitenwereld zich daarnaar zal richten. - Als zesde of laatste voordeel wijst Thompson dan daarop, dat zulke genootschappen vraag en aanbod altijd adequaat kunnen maken; zij zouden de economische theorie van vraag en aanbod, van bevolking en van andere betwiste vraagstukken der zedenleer en der wetgeving terug kunnen voeren tot vaste, gemakkelijk te onderkennen en op te lossen gegevens.

Deze zes voordeelen zijn inderdaad, volgens Thompson, zeer gewichtig. Wel is waar moet men daarbij in acht nemen, dat zulke genootschappen uitsluitend voor zich-zelven zouden zorgen.

Zij laten de buitenwereld, buitenwereld. Maar die buitenwereld zou indirect den invloed, welke van zulke genootschappen uitging, ondergaan. En in allen gevalle zouden zulke genootschappen niets aan den Staat behoeven te vragen, op geen ondersteuning aanspraak willen maken. Zij staan buiten de partijen en secten. Er zou alléén het gevaar kunnen oprijzen, dat de Staat, wanneer het hun te goed ging, hun te veel zou willen afnemen, om des te gemakkelijker renten voor nieuwe Staats-schulden te vinden. Doch tegen de grijpende handen van den Staat zoude men zich dan moeten verzetten. Voorts zouden die genootschappen enkel moeten trachten lichtende vuurbaken te zijn: bijenkorven die geurigen honig aanboden.

Met eenige opmerkingen over de practische uitvoerbaarheid en over de tegenwerpingen, die tegen 't stelsel van coöperatie en vrijwillige gelijkheid van rijkdom worden aangevoerd, besluit de schrijver zijn boek. Bij de uitvoerbaarheid wijst hij vooral op de gewoonten, die, als ééns 't begrip is doorgedrongen, van-zelf zullen ontstaan; gewoonten die dan al de andere levensvormen als 't ware zullen kneden. Het is natuurlijk toekomst-muziek die hij componeert. Hij verwacht hier veel van 't enthousiasme, dat allen zal doordringen, een verspreiding van sympathie die machtigen weêrklank zal vinden. Wij laten den auteur droomen. Frisch en puntig wordt hij weder, waar hij de objecties van moreelen, economischen en politieken aard bespreekt, die tegen het stelsel ook van Owen worden aangevoerd. Men zegt, bij voorbeeld, dat zulk een stelsel of inrichting van onderlinge coöperatie en vrijwillige gelijkheid te veel dwang of bedwang met zich mede sleept. Men meent dat de fiere onafhankelijkheid van de vrije persoonlijkheid daarin te-loor zou gaan. Doch Thompson weêrlegt dit, door slechts met den vinger te wijzen naar de donkere toestanden der tegenwoordige maatschappij, die voor de krioelende menigte den eisch der fierheid van bestaan tot een belachelijke ‘blague’ maken. Hij drukt er echter op, dat zulke genootschappen in den meest volstrekten zin van 't woord vrijwillig moeten zijn. Vrijwillig treedt men tot zulk een genootschap toe, vrijwillig gaat men er uit. Wat nu de tegenwerpingen van economischen aard betreft: Thompson bespreekt de opmerking, dat bij 't in werking komen dezer genootschappen, de anders zoo forsche spil der concurrentie als 't ware lam zou kunnen worden gelegd. Hij ontkent dit: hij meent, dat de kracht der mededinging slechts zal worden verplaatst. Het zal worden een concurrentie van genootschap met genootschap. Maar wis en zeker zal overal het ‘onderkruipen’ in den arbeid worden te-niet gedaan. Er zal in elk genootschap voor elk artikel slechts één verkoop of ruil in 't groot zijn. Het eeuwig venten en schacheren in 't klein zal vervallen. De winst zal aan allen toekomen, niet aan enkele weinigen zoo als nu. Inderdaad zal er voor ieder zijn een onderlinge verzekering van elkanders welvaart. Zelf-bestuur zal een feit zijn. Voor een corporatie-geest, die, insluipende, aan eenige weinigen toch de heerschappij zou willen verschaffen, behoeft men niet bang te wezen. Er zal een gezonde

atmosfeer van arbeids-lust komen. De tijden der jaloersche, naargeestige mededinging zijn voorbij.

Twee zeer gewichtige tegenwerpingen worden nog door Thompson aangeraakt. Zij hechten zich aan de namen van Malthus en Ricardo. De eerste objectie, die den naam van Malthus tot schild inroept, zegt 't volgende. Verbeter zooveel gij wilt en kunt, er blijft altijd bij den mensch over de zucht om zich voort te planten, en die zucht zal, door de vermeerdering der bevolking, alles bederven. Een lange bespreking van dat onderwerp wordt nu door Thompson gehouden. De kern van zijn bestrijding komt hierop neder: dat het een feit der geschiedenis is, dat bij meer welvaart steeds grooter voorzichtigheid in het vermeerderen der bevolking wordt in acht genomen. Juist de zeer armen, die geen toekomst hebben waarvoor zij te zorgen hebben, procreëeren 't sterkst. Men denke aan het bitter arme Ierland. De slechte, harde toestanden, die armoede met zich sleepen, verwekken te-gelijk zorgeloosheid. Om er niet van te spreken, dat die harde, door slechte wetten veroorzaakte omstandigheden elke berekening soms van beleidvolle arbeiders foutief doen worden[1]. De genootschappen, die meer welvaart zullen doen ontstaan, zullen juist ook in de questie der bevolking meer voorzichtigheid doen betrachten. Een publieke opinie zal daaromtrent zich vestigen. Thompson staat hier bij 't aanprijzen van deze zorgvuldigheid op de grens van het Neo-Malthusianisme. Hij wil dat het vraagstuk der bevolking frank en vrij wordt getoetst. In zijn genootschappen zou hij wenschen, dat de questie der vroege huwelijken, die dan eerst een mogelijkheid zou worden, open en rondborstig werd besproken. - De tweede aanmerking spruit voort uit 't begrip grondrente, zooals Ricardo dat had vastgesteld. Zal, zóó vragen de leerlingen van Ricardo, het verschil der vruchtbaarheid van gronden niet altijd de gelijkheid beletten? Thompson laat zich door deze stelling niet uit 't veld slaan. Hij wil de leer van Ricardo volledig aannemen, rekent zelf het verschil van de vruchtbaarheid der gronden uit, geeft dat verschil volmondig toe, en komt dus tot het besluit, dat er, bij het tot stand komen der coöperatieve genootschappen, altijd groepen zullen zijn die in gunstiger toestand zullen verkeeren dan anderen. Welnu, is dit het grootste bezwaar (zóó roept hij uit), laat dan dit verschil door zulk een genootschap, dat in zoo gunstige omstandigheden verkeert, als énige belasting worden betaald aan den Staat. Hij laat hier een woord los, dat later door den Amerikaan Henry George tot een gansch stelsel zou worden uitgebreid en omgesmeed[2].

1) Vergelijk de schoongestelde bladzijde 544 van Thompsons boek: ‘Inquiry into the Distribution of Wealth.’
2) Zie deze zeer opmerkelijke uiting in Thompsons ‘Inquiry into the Distribution of Wealth’ pag. 578: The will of the majority decrees a tax in the shape of rent, in lieu of all other taxes, to be levied on the rich lands in proportion to their surplus fertility over the poorest generally cultivated lands. By such a regulation the public burdens would be discharged, and perfect equality, as to labor and enjoyments derived from wealth, would be produced.’

Thompson komt derhalve na deze beschouwingen tot de conclusie, dat het stelsel van onderlinge coöperatie verreweg te verkiezen is boven dat van het individualisme. Alles gaat bij het toepassen der coöperatie volledіger en sneller. Maar let wel, het coöperatieve stelsel eischt, evenzeer als de individueele sfeer, bescherming van de vrucht van den arbeid tegen openbare roof en plundering van den Staat. De Staat en de wetten door den Staat uitgevaardigd hebben in de tegenwoordige tijden een toestand van onzekerheid in het leven geroepen, zóó groot, dat zelfs de onderlinge coöperatieve inrichting - wil zij onder de bestaande Britsche wetten een werkelijkheid worden - gebruik moet maken van een fictie, een leugen. Gelijke rechts-zekerheid is dus een eerste vereischte, zoowel voor de coöperatieve als voor de individueele sfeer. Er zijn er, die juist uit het Staats-oogpunt bezwaren opperen tegen die coöperatieve genootschappen. Zij zeggen, dat zulke coöperatieve instellingen allengs al de bestaande maatschappelijke instellingen zouden vervangen en aldus de bestaande inrichtingen zouden isoleeren, waardoor dan groote schade zou worden toegebracht aan de inkomsten van den Staat. Zulk een bezwaar acht Thompson echter ongerijmd. De Staat, uitmakende de rechts-organisatie der maatschappij, zal van-zelf als de vormen veranderen ook de bakens moeten verzetten. Zeker zullen enkele instellingen vervallen: al wat met juristerij, Kerk, militarisme, Staats-schuld, enz. samenhangt, maar het groote voordeel zal wezen, dat de coöperatieve genootschappen voor-goed den levens-standaard zullen verheffen: zij tasten niemands eigendom aan; zij willen dat de mensch zich-zelf regeere. - Men moet dus de proef nemen met zulke onderlinge coöperatieve instellingen. Geen macht of geweld, geen opwinding moet hier den doorslag geven, maar eenvoudig-weg de rede. Geen fanatisme van Jezuïeten, Moraviërs, Shakers of Harmonisten mag in aanmerking komen. Neen, verstands-begrippen en overwegingen van algemeen nut moeten hier den weg wijzen.

Thompson eindigt zijn boek met de volgende slotsom.

Het grootste geluk te bezorgen voor elke op ieder tijdstip levende generatie, dat is, zoo als wij in den aanvang zagen, het doel van de sociale wetenschap, volgens Thompson. Dit nu is slechts mogelijk, door toe te passen de begrippen van gelijkheid van verdeeling en van gelijke rechts-zekerheid voor een ieder. De contrasten van uitersten rijkdom en uiterste armoede zullen dan vervallen. Stelt men de voordeelen van gelijke zekerheid voor een ieder tegenover de aanlokselen der valsche schijn-zekerheid onzer tegenwoordige maatschappij, dan zal elke aarzeling tusschen die twee stelsels in 't niet zinken[1]. Het hoofdpunt van verschil, waar het, bij een vergelijking der twee regimes, op aankomt, is dit: dat

1) Zie die voordeelen tegenover elkander geplaatst in Thompson ‘Inquiry into the Distribution of Wealth’, pag. 585/586.

onder het regime der hedendaagsche schijn-zekerheid de aandacht bovenal gevestigd wordt op den verkregen en geaccumuleerden rijkdom, terwijl de sfeer der natuurlijke wetten der ware rechtszekerheid allereerst doet letten op de productieve krachten. De tegenwoordige accumulatie van rijkdom is alléén daarom van beteekenis, omdat, door middel van die opgehoopte schatten, voor zoover zij niet worden geconsumeerd, de rijke lieden de hand leggen op de waarachtige voortbrengers en hen in hun macht houden. Die geaccumuleerde rijkdom is op zich-zelf niet zoo overgroot, misschien slechts het werk van drie jaren, maar het dwingt nu de rest[1]. Een handje-vol bezitters leidt en houdt de anderen in het gareel. Inderdaad zou die accumulatie van den tegenwoordigen rijkdom op den tweeden rang moeten staan, maar door haar invloed op de bestaande distributie dringt zij zich op den vóórgrond. Zij werpt een klem op den toekomstigen arbeid. Zij maakt dat de arbeider niet de volledige opbrengst van zijn arbeid heeft. Aan den dwang, die de tegenwoordige accumulatie van bezit uitoefent, moet men zich ontworstelen, door gelijke zekerheid aan allen te verschaffen. Van de twee middelen, die hiertoe leiden: individueele krachts-inspanning en onderlinge coöperatie, is het tweede het beste, omdat op die wijze ieder arbeider van-zelf kapitalist wordt, en dus de kloof tusschen arbeid en kapitaal wordt gedempt. Wordt in het staatkundige het vertegenwoordigend stelsel een waarheid, dan zal die verzoening tusschen arbeid en kapitaal volledig zich kunnen realiseeren. Doch de tegenwoordige politiek is allerminst gezind op zulke banen in te gaan. Elke concessie, die men doet, doet men uit vrees en baatzuchtige berekening, niet omdat men overtuigd is. Doch men hope - zegt Thompson - op vermeerdering van kennis. Elke generatie is uit den aard der zaak meesteres der verdeeling van haar rijkdommen. Doch nooit moet zij door macht en geweld die verdeeling anders willen regelen. Slechts verhooging van beschaving moet uitwerken, dat aan een ieder gelijke kans en gelijke bevoegdheid door gelijke rechts-zekerheid worde gegeven.

Een jaar later dan het boek ‘over de verdeeling van den rijkdom’ - dus in 1825 -verscheen Thompsons geschrift over de r e c h t e n v a n d e v r o u w. Het was als een ‘intermezzo’ van zijn inspannend denken ten-beste der arbeiders. Doch niettemin een integreerend deel van het geheel en volkomen samenstemmende met het vroeger betoogde. De toon was anders dan in het vorig boek. Er werden hier door den Benthamist, den man van nuttigheid en koud verstand, snaren van gemoed en van hart aangeraakt, doch bedaard, ernstig en kalm.

Het werkje droeg den volgenden titel: ‘Beroep (appél) van de ééne helft van het menschelijk geslacht (de vrouwen) tegen de aanmatigingen van de andere helft (de mannen), om haar in staat-

1) Vergelijk Marx, ‘Das Kapital’ deel II, p. 295.

kundige en dien-over-eenkomstig in burgerlijke en huiselijke slavernij te houden.' Het was een antwoord op een paragraaf van James Mills vermaard artikel over gouvernement. Evenals James Mill was Thompson een aanhanger van de leer van Bentham, en had hij tot motief van al zijn daden en betoogen de theorie van de 'nuttigheid' aangenomen. Met zekere ontsteltenis had hij dus waargenomen, hoe James Mill verdedigde en uitéénzette, dat aan de vrouw geen staatkundige rechten behoefden te worden verleend, omdat er identiteit van belang tusschen mannen en vrouwen is, en het belang van bijna alle vrouwen besloten ('geïnvolveerd') is in dat van hun vaders of echtgenooten. Tegen dat betoog van James Mill richt nu Thompson zijn bewijsvoering. Hij geeft een merkwaardig boek, dat in de literatuur van het feminisme onmiddellijk zich aansluit aan het in 1792 - zie het eerste deel van mijn boek 'De Socialisten' pag. 438 en volgende - uitgekomen pleidooi van Godwins echtgenoote, Mary Wollstonecraft: 'A Vindication of the Rights of Woman'.

Streng logisch, in 't eerst bijna droog, wordt de ontleding en ontzenuwing van James Mills stelling in gang gezet. Thompson gaat de verschillende klassen van vrouwen na, die in aanmerking kunnen komen: vrouwen zonder echtgenooten of in leven zijnde vaders, volwassen dochters in haar vaders huisgezin, gehuwde vrouwen. Bij elk van deze groepen staat hij stil, om te betoogen, dat werkelijk de belangen der vrouwen, tot die groepen behoorende, niet geheel als bij insluiting opgaan in de belangen der betrokken mannen. Hij bespreekt ook den toestand der 'onwettige' dochters, en toont hier al de schijnheiligheid der vormen van het in rechten zich weêrspiegelend 'fatsoen'. Als ter-loops vaart hij heftig uit tegen de opvoeding der meisjes die haar uitsluitend tot doel het huwelijk geeft. Hij wijst aan, hoe eigenlijk het belang der dochters nog meer wijst naar de moeders dan naar de vaders. Hij scheurt aan flarden het volstrekt bindend huwelijks-contract, dat de overmacht geheel en al aan den man geeft. Hij ontwikkelt, hoe dat huwelijks-contract er op gebaseerd is, dat de vrouw een 'broei-machine' voor de in stand houding van de familie is, en de vrouw hier tot slavin wordt verlaagd. Daarvoor wordt ook het verstand van de vrouw in 't algemeen op lagen trap gehouden. De man zoekt niet een deelgenoot van zijn gedachten, maar een prikkeling voor zijn zinnen, straks een huishoudster voor zijn vestiging en woning. En voortdurend wordt dan uitéengezet, hoe werkelijk de belangen der vrouwen niet gezegd kunnen worden vervat te zijn in die der mannen: dat de vrouwen integendeel eigen eischen kunnen doen gelden. De wetten, die, met miskenning van geheel den aanleg en aard der vrouwen, door de mannen in dit opzicht zijn uitgevaardigd, zijn barbaarsch te noemen. Zij steunen op dwang en op macht, en zijn niet het gevolg van volmaakte gelijkheid van rechten en plichten tusschen de twee seksen. Natuurlijk geeft Thompson gaarne toe, dat in de practijk groote uitzonderingen op het regime van mannelijke machts-uitoefening voorkomen. Maar het stelsel-zelf deugt niet, het bederft

al de vrouwen, die nu van list haar wapen maken, daar zelfstandige gesteldheid haar wordt ontnomen.

Thompson meent, dat hij op logische wijze heeft kunnen aantoonen, dat de hoeksteen - de identiteit der belangen van mannen en vrouwen - niet zoo vaststaat als James Mill zich dat inbeeldt; maar zelfs, wanneer dat opgaan der belangen van de vrouwen in die der mannen mocht bestaan, dan nog meent hij, dat er geen voldoende reden is, waarom één der twee partijen, wier belangen dan gelijk zouden zijn, van burgerlijke en staatkundige rechten zou moeten worden beroofd. Wij komen zóó in 't hart der questie. Hij hanteert hier 't wapen der ironie, en, voor een oogenblik toegevende dat de belangen van mannen en vrouwen volkomen identiek zijn, gaat hij een pleidooi voeren, hoe, als één der partijen bepaald de verdediging van haar belangen aan de andere moest afstaan, er alle reden was te stellen, dat aan de vrouwen de uitsluitende uitoefening der politieke rechten voor beide partijen zou moeten worden opgedragen[1)]. Het zijn zeer levendige en goed gestelde bladzijden, die een bittere satire bevatten op het zoogenaamde recht van het sterke geslacht. Dat sterke geslacht heeft echter juist in het bezit dier sterkte het motief gevonden om alles aan zich te onderwerpen. In onze wereld heerscht de macht van de sterksten en vermogendsten: zij onderwerpen zich de rest. De vrouwen hebben moeten buigen. Overreding is niet tegenover haar beproefd, maar dwang is haar opgelegd. De mannen hebben nu verder haar aanleg in slaap gewiegd. Haar vatbaarheid om ook in Staats-zaken mede te spreken is ingesluimerd; haar actief talent niet geoefend. Zij worden in elk opzicht veroordeeld tot lijdelijkheid: men verlangt van haar de hoedanigheden van voedsters. De mannen daarentegen voelen zich fiere krijgers, blijven steunen op moed en kracht.

Tot zoover gekomen geeft Thompson een andere wending, een anderen draai aan zijn betoog. Hij is tot nu toe in zijn uitéénzetting uitgegaan van de bestaande maatschappij, steunende op de begrippen van individueele krachts-inspanning en individueele mededinging. Die maatschappij berust op den strijd des levens, en geeft de macht aan de sterkste. Maar is het noodwendig dat deze vorm der maatschappij blijft bestaan? Is het nuttig dat er een verdeeling van rijkdommen gehandhaafd blijft, waardoor iedere natie, iedere provincie, iedere stad, ieder huisgezin, slechts er op uit is, om een zoo groot mogelijk aandeel in de rijkdommen, als middelen van geluk, voor zich weg te kapen? Moet die strekking van strijd der belangen altijd voortduren? Is er geen kans, dat er

1) Men denke aan de melodieuse versregels van Victor Hugo:

> ‘Car, certes, il est bon que la femme parfois
> Ait dans ses mains les moeurs, les esprits et les lois,
> Succède au maître altier, sourie au peuple, et mène,
> En lui parlant tout bas, la sombre troupe humaine.’

Vergelijk Jeremia XXXI v. 22: ‘Want Jahwe schept iets nieuws in den lande ‘de vrouw beschermt den man’.

een meer oordeelkundige verdeeling van rijkdom onder de menschen zal ontstaan? Nù worden aller belangen, allereerst ter-wille van 't bestaan en daarna ter-wille van meer weelde, in zulk een krasse tegenstelling tegen elkander gezet, dat er bijna onmogelijk een ontwikkeling en ontplooiing kan opkomen van blijde gevoelens van vreugde in de welvaart van anderen. Het tegenwoordige artificiëele sociale stelsel wekt slechts wantrouwen in elkander. Het waarachtig begrip van rechtvaardigheid kan zich niet ontvouwen. Dit laatste is alléén mogelijk onder het stelsel van vrijwillig geassocieerden arbeid en gelijke distributie, dat onder den naam: coöperatie o.a. door Owen is ingeleid. Eerst dàn is er voor mannen en vrouwen aan gelijkheid van burgerlijke en strafwetten te denken. Het arbeiden onder het beginsel der onderlinge mededinging geeft steeds 't overwicht aan den sterkste, en verzekert nooit aan ieder persoon de volledige opbrengst van zijn of haar arbeid. Zulk een arbeid werkt eer in de hand een neiging, om het onderscheid in lichamelijke kracht tot een vasten, bindenden regel te maken. Een gansch netwerk van dwangmiddelen bestendigt voor goed de zwakte der ééne partij: die der vrouwen. Die dwangmiddelen, wetten geworden, reageeren verder op de publieke opinie, en drukken den toestand der vrouwen verder ter-neêr. Van gelijkheid voor de burgerlijke en strafwet is allengs geen sprake meer. Eerst het stelsel der onderlinge coöperatie, uitloopend op gelijke verdeeling der genietingen, kan dat verhelpen. En evenzoo staat het met de staatkundige rechten. Ook hier moesten de vrouwen op gelijke lijn komen als de mannen. Er is waarlijk geen reden, waarom de vrouwen niet kunnen medespreken in zaken van Staat. Integendeel: er zou dan in geheel het Staats-wezen wat ruimer adem komen. Politieke rechten aan de vrouw te geven, beteekent reeds dadelijk een breidel te binden tegen der mannen ingewortelde gewoonte van uitsluiting, wering, en niettoelating. Maar bovendien beteekent het 't begrip, dat de Staat zich vrijwaren wil voor éénzijdigheid en verkeerd oordeel. De vrouwen kunnen ook in den Staat 't best haar eigen belangen bepleiten en behartigen. Zij zouden zelven daarbij voor haar persoon winnen, daar zij op die wijze voor een deel ontrukt werden aan de al te egoïstische sfeer van 't huisgezin, waartoe zij, door de tegenwoordige inrichting der maatschappij, uitsluitend worden verwezen. Let er toch op, dat, onder de tegenwoordige maatschappelijke schikkingen, zoo on-economisch, zoo vruchtbaar in het voortbrengen van ellende en kwaad, de ééne helft der menschheid wordt veroordeeld tot eeuwige kindsheid. De fysieke kracht van den man heeft hier den stempel op de samenleving gedrukt. Toch begint allengs, naarmate de maatschappij vooruit gaat, er verbetering te komen. Twee oorzaken werken daarop in. Vooreerst de betrekkelijke afneming van arbeid met lichamelijke kracht, nu de machines in werking zijn gebracht; ten tweede de nieuwe genietingen door steeds grooter wordende intellectueele beschaving aangeboden. Zulke richtingen en strekkingen zouden nu door het intreden van de vrouw in het Staatsleven ten-sterkste wor-

den bevorderd. Het begrip oorlog zou den doodsteek krijgen.

Met een hartstochtelijke oproeping aan de Engelsche vrouwen, om voor haar rechten in de bres te springen, om aan haar persoonlijke verlaging tot prostitutie toe een einde te maken, om met haar eigen onderworpenheid te breken, om deel te nemen aan het ijveren voor een samenleving gevestigd op onderlinge coöperatie, om in waarheid voor de toekomst der menschheid op te treden, besluit de schrijver zijn boek.

Hij had het geschrift aangevangen en ingeleid met een brief aan eene dame: mevrouw Anna Wheeler. In dien brief geeft hij uiting aan zijn hooge, eerbiedige bewondering voor haar gaven van geest en hart, zinspeelt hij op haar lijden, en legt hij getuigenis af van hun beider samendenken en samenstemmen. In zeer ridderlijke termen is dit alles vervat. De woorden, met zorg als 't ware uitgebeiteld, kunnen toch slechts met moeite den indruk weêr geven van de hooggestemde waardeering, die hij voor deze vrouw gevoelt. Teeder en als met gebogen knie spreekt hij 't uit, dat het boek, 't welk hij uitgeeft, slechts voor de helft zijn werk is. ‘Enkele van deze bladzijden zijn het uitsluitend eigendom van uw geest, geschreven door uw eigen hand. Het overige is ons beider vereenigd bezit, terwijl ik slechts de vertolker en opschrijver ben van uw gevoelens.’ ‘Evenals ik, ziet Gij uit naar een maatschappelijken toestand, zeer verschillend van dien zooals hij nu bestaat; een toestand waarin de inspanning van allen thans daarop is gericht om elkander er in te laten loopen, te onderkruipen en van elkander te halen wat grijpbaar is.... Gij aanschouwt in uw gedachte een samenleving, waarin het beginsel van goedheid en welwillendheid het begrip van vrees zal vervangen, waarin rustelooze en naijverige individueele mededinging plaats zal ruimen voor onderlinge samenwerking (coöperatie) en vereenigd bezit, waarin individuen in grooten getale, mannen en vrouwen, vrijwillige associaties vormende, een vaste waarborg voor elkander zullen worden, om in elkanders nuttige behoeften te voorzien en om te-zamen een onbetaalde en onverbrekelijke onderlinge verzekerings-maatschappij te vormen tegen al zulke gebeurlijkheden welke te verzekeren zijn.’ ‘In waarheid - zóó schrijft Thompson aan zijn vriendin - het stelsel zelfs der meest verlichte van die hervormers, die zich economisten noemen, is nog altijd gevestigd op uitsluiting. Hun basis is te eng voor menschelijk geluk. Een meer omvattend fundament is noodig. Wij moeten opbouwen een nieuw gebouw van sociaal geluk, dat gelijkelijk de belangen van alle bestaande menschelijke wezens kan omvatten.... Voor een nieuwe wetenschap: de sociale wetenschap, of de wetenschap om menschelijk geluk te bevorderen, moet de politieke economie, dat is: louter de wetenschap om rijkdom voort te brengen door middel van individueele mededinging, wijken.’

Daarvoor roept hij de hulp ‘der vrouw’ in. Er zijn er, die hier een klank zullen meenen te hooren der stemmen, welke enkele Saint-Simonisten op hetzelfde tijdstip in Parijs zullen doen vernemen, waar zij gaan spreken over de beteekenis ‘der vrouw’.

Anderen zullen wellicht wijzen op de niet onaardige bijzonderheid, dat juist aan den beroemden zoon van den man, wien Thompson hier in zijn boek onder handen neemt, éénzelfde lot, of droom van geluk, zal zijn beschoren als aan den bestrijder van den vader. John Stuart Mill toch, de economist van het midden der 19e eeuw, heeft in 1830 als zijn vrouwelijk ideaal ontmoet mevrouw Taylor. Hij heeft haar altijd in zijn latere geschriften gehuldigd als zijn meerdere, en zij - in 1851 zijn echtgenoote geworden - heeft hem geleid tot breeder opvatting van zijn vroeger eng economisch denken, tot toenadering zelfs aan enkele opvattingen van Thompson over de verdeeling der rijkdommen; zij heeft hem eindelijk gedreven tot het schrijven van zijn wegsleepend boek: 'The Subjection of Women'. Niet zonder aandoening merken wij dit laatste op. Wij bedwingen den glimlach die om onze lippen gaat spelen, als wij het eenigszins sentimenteele, op steen gedrukte, portret van mevrouw Anna Wheeler, vóór Thompsons boek geplaatst, aanschouwen. Zij ziet zoo ernstig uit haar oogen, zoo vleiend teeder, dat zij zeker al de beste aandoeningen van onzen Thompson heeft doen opwellen. De plaatsing van dit portret met den brief in dit geschrift, doet denken aan het wegleggen van een bloem in een boek. Als men na jaren het boek opent, gaat er van die verdroogde blaadjes toch nog een weeke, zachte geur uit.

Na dit 'intermezzo' hervatte hij in 1827 zijn geschriften over de arbeidende klasse.

In het werkje: 'L a b o r R e w a r d e d ' - met den onder-titel, 'The Claims of Labor and Capital conciliated, or, how to secure to labor the whole products of its exertions' - worden de vraagstukken, die in het boek der 'Distributie' zoo breed waren ontwikkeld, weder ter-hand genomen, doch nu puntiger en scherper gepreciseerd. Thompson gaat als 't ware een stap verder. De gedachten zijn dezelfde, maar de uitdrukkingen zijn raker, bitterder. Er vlamt meer gloed in zijn betoog. De individualistische drang en veêrkracht, leidende tot de richting van een in het gansche bedrijf der menschen doorgevoerde concurrentie, worden in haar éénzijdigheid gebrandmerkt. 'Die individualistische wedstrijd maakt, dat wij van onze kinderjaren af de belangen van onze naasten als tegenovergesteld aan de onzen beschouwen. In ieder gelukkig gelaat zien wij allengs de trekken van een mededinger die succes had. Een onbewust gevoel van naijver, straks van antipathie, gaat ons doordringen. Wij meten ons geluk af naar het ongeluk van anderen.' Daartegenover wijst hij dan op de neiging tot samenwerking en samenleving: coöperatie steunende op gemeenschapsgevoel: medehulp tegenover jaloerschheid: sympathie tegenover antipathie. Wij moeten voelen dat wij niet gelukkiger zijn, wijl anderen minder voorspoed hebben. Integendeel. Zóó stelt Thompson hier systeem tegenover systeem. Enkele punten worden daarbij scherper dan vroeger aangegeven. Wij doelen hier niet zoozeer op het klasse-begrip, dat thans telkens wordt onderstreept door de antithese van nietsdoende of leegloopende en van arbeidende

klassen - hij noemt zijn naam niet op den titel van zijn geschrift, maar onderteekent zich dáár als ‘one of the idle classes’ - doch wij hebben vooral 't oog hierop, dat 't machtsbegrip, hetwelk hij zoo sterk had bestreden toen de domineerende klassen in 't verleden daarvan te haren bate gebruik maakten, nu ook eenigszins ten-voordeele der arbeidende klasse wordt ingeroepen. Van tijd tot tijd duikt ten-minste zulk een zinspeling op. ‘De industrieele of werkende klassen moeten - zóó roept hij uit - macht krijgen om de gansche sociale machine in handen te hebben’ (zie pag. 79 van het geschrift). Want de nieuwe orde van zaken, lijnrecht tegenovergesteld aan die welke de economisten thans doen verwerkelijken, is niet een vaag schemerend droombeeld, maar een samenstel van levens-vormen, dat absoluut, vast en zeker, moet verwezenlijkt worden. Het gaat uit van een omkeer van levens-beschouwing en inzicht, en voert noodwendig tot een geheel nieuw sociaal bestaan. Eerst in die nieuwe orde, onder de volledige toepassing der samenwerking, zal het mogelijk wezen aan iederen arbeider de volledige vrucht van zijn arbeid te geven.

Hij kleedt zijn betoog in als een brief aan de arbeidende klassen. ‘Mijne vrienden - zóó luidt de aanhef - ik ben zelf geen arbeider. In de laatste twaalf jaren leef ik van de opbrengst van het werk van anderen. Doch ik tracht nu door mijn studie u nuttig te zijn....’ De aanleiding tot het tegenwoordig schrijven heeft hij gevonden in een onlangs uitgekomen brochure getiteld: ‘Arbeid verdedigd’. Het was de geweldige brochure van Thomas Hodgskin, die wij in de voorafgaande bladzijden hebben behandeld. Aan die brochure ontleent hij zijn motto over de diepe beddingen, waar in 't verleden de fundamenten van het sociaal gebouw zijn vastgelegd, doch waaruit zij zullen worden opgegraven, opdat het nieuwe maatschappelijk gebouw zal kunnen oprijzen op grondslagen van rechtvaardigheid. Hodgskins brochure, welker strekking gekeerd is tegen de grove winsten, die de kapitalisten tegenover de arbeiders zich weten te verzekeren, gaat intusschen nog uit van den steun der denkbeelden der algemeene concurrentie. Thompson nu meent dat, onder de werking van het tegenwoordig stelsel van mededinging men nooit zal komen tot een rechtvaardige verdeeling der productie. Onder dit stelsel zal het niet enkel onrechtvaardig, maar ondoenbaar zijn den kapitalisten een deel van het nationaal product, dat zij zich toeëigenen, te ontnemen. Dit alles is alléén mogelijk bij het coöperatie-systeem, dat alle arbeiders tevens tot kapitalisten maakt. Het concurrentie-systeem is een slagboom tegen de volmaakte arbeids-vrijheid en tegen de voor allen gelijke verspreiding van kennis. Thompson poogt dit historisch te ontvouwen. Hij wijst aan, dat in de geschiedenis tot nu toe steeds 't machtsidee heeft gedomineerd. In het verleden van Europa heerschten enkel kracht en geweld: de feodale aristocratie, die de rest dwong tot werken en de vrucht van 't werk van die arbeidenden hun afnam. De loop der tijden plaatste naast dien feodalen adel de aristocratie van het geld, die op slimme wijze den arbeider voor

zich in dienst nam. Die twee machten: geslachts-adel en geld-adel hebben nu in onze tijden een verbond gesloten. Zij zorgen door hun wetten te-zamen louter voor zich-zelven, terwijl het doel der wetgeving had moeten zijn het geluk van hen die werkten, van het overgroote getal, dus het geluk van allen. De leer der vrije concurrentie waakt intusschen enkel voor hen die reeds in 't bezit zijn. Er is hier een klasse-strekking op te merken. Dit geschiedt reeds bij de productie, maar vooral bij den ruil. Bij dien ruil doen de oude sporen van roof en geweld, onder allerlei vormen, zich gelden. Het verleden knelt hier met machtigen greep. Vrije, vrijwillige ruil, gevestigd op gelijke kennis bij beide partijen, is er niet. Er is geen transactie van het leven der maatschappij, waar niet macht en list zich indringen en inweven. Overal is dat machts-begrip te zien. Op het gebied der belastingen, op het veld der waarde-bepalingen. Door onrechtvaardigen ruil worden de producten van den arbeid uit de handen der arbeidende klassen genomen. De ongelijkheid van rijkdom consolideert zich aldus op schrikbarende wijze. Het is een dringende noodzakelijkheid tot inkeer te komen. Een regeling van den ruil is ernstig noodig. Was het doenbaar die regeling op rechtvaardigheid te vestigen, dan zou een beter toekomst kunnen dagen. Een regeling van rechtvaardigheid wil echter, dat het geheele product van den arbeid volledig aan den arbeider zal toebehooren.

Dit punt moet dus onderzocht worden.

Het onderzoek van Thompson is tweeledig. Eerst gaat hij na, of de arbeider de volledige opbrengst van zijn inspanning *moet* hebben. De uitdrukking ‘moet’ beteekent hier: zal het strekken tot vermeerdering van de som van menschelijk geluk of tot verkrijging van hetgeen overwegend goed is? Natuurlijk, dat, bij het bevestigend antwoord op die vraag, tevens ondersteld wordt de moreele verplichting, dat ieder het product van zijn arbeid met zijn evenmensch zal willen deelen of ruilen, want anders zou ieder bij zijn eigen arbeid te-gronde gaan en 't menschdom zou vernietigd worden. Neen, onderlinge coöperatie is noodig: onderlinge samenwerking en verzekering. Wetten moeten zorgen, dat ieder bij de productie en beschikking van zijn product worde beschermd; vrije, geheel vrije overéénkomst en betere verspreiding van kennis moeten dan het overige bewerken. Thompson haalt uit zijn boek der ‘Distributie’ alle redenen aan, die den arbeider de volledige opbrengst van zijn arbeid moeten waarborgen. Hij verwacht hier verbetering van de wetgeving-zelve. Doch zonder intrekking der voorrechten, zonder opheffing der geprivilegiëerde standen, zonder wegvaging der klasse-wetten, zonder gelijkmaking der levenskansen, zijn al die wetten slechts een ‘farce’: een oratorische beleediging aan het adres der arbeiders. Er kan dan geen ware zekerheid tegen macht en geweld zijn. Ruil blijft dan het rijk der ‘chicanes’. Eerst als alle ruil geheel vrij is, als geen inbreuk wordt gemaakt op het recht der arbeiders om hun product volledig te bezitten, wordt het mogelijk, dat niemand meer leeft van den arbeid van anderen. Het is duidelijk, dat dit alles niet met slag

en stoot, eensklaps, zal kunnen worden verwezenlijkt. Maar het beginsel van waarachtige samenwerking, ééns goed begrepen, zal voortwerken. Het terrein van het egoïstische individualisme zal telkens nauwer worden. De spreuk ‘ieder voor zich’: de basis der individueele concurrentie, zal zich omzetten in het ‘ieder voor ieder’: de grondslag der onderlinge coöperatie[1]. Thompson denkt zich daarbij in het vervolg een toestand, waarin aan elken arbeid gelijke remuneratie zal toekomen. Het motief: dat verschil van nuttigheid der voortgebrachte goederen ongelijke belooning eischt, is, volgens hem, onwaar. Dit kan gelden in onze wereld, waar het succes alles determineert, en waar juist de nuttigste arbeid 't slechtst wordt vergolden. Neen, in een wereld op coöperatie gebouwd zal die ongelijkheid ophouden. Wij - in onze jacht naar rijkdom - hebben de eenvoudigste regelen vergeten, zooals wij inderdaad het levens-geluk hebben vergeten. Maar bij andere maatschappelijke schikkingen, bij meer verspreiding van kennis, zal de gelijkheid van arbeids-belooning weder op den vóórgrond treden. Men zal voor-goed gebroken hebben met de vraag- en aanbods-theorie, met het taxeeren van al onze waarde-bepalingen op ‘de markt’. Het schacheren en pingelen op die markt, het loven en bieden, het dingen en elkander een vlieg afvangen, zal tot het verleden behooren.

Thompson gaat nu in de tweede plaats na, hoe dit alles *kan* verwerkelijkt worden: hoe werkelijk aan den arbeider de volledige vrucht van zijn arbeid kan worden verzekerd. Hij ontmoet hier bij zijn onderzoek een negental maatregelen, die binnen den kring van de individueele drijfveêr - hij noemt dien kring de sfeer der economisten - reeds zijn opgeworpen. Elk dier maatregelen wordt door hem afzonderlijk nagegaan. Zij zijn elk op zich-zelf goed, maar kunnen slechts fragmentarisch iets uitwerken. Zij zijn niet meer dan palliatieven, wanneer men ze geïsoleerd wil toepassen. Bij de behandeling van elk dier negen middelen heeft Thompson gelegenheid te-over, om de éénzijdigheid van Staat en maatschappij in Engeland te bespreken.

Zóó noemt hij in de eerste plaats op het denkbeeld der politieke hervorming door eenvoudige, ware, vertegenwoordigende instellingen. Zeker is dat middel van groote beteekenis; het begrip van onderlinge coöperatie is zeer vriendelijk daaromtrent gestemd, want door zulke nieuwe staatkundige instellingen wordt het stelsel van

1) Zie ‘Labor Rewarded’ pag. 18: ‘It is evident, however, that, under the system of individual competition, until all the competitors, until all the higglers in the market become equally sharp-sighted and equally benevolent, a theatre is left always narrowing, perhaps, as real moral knowledge increases, but every foot of it inlaid with the rugged materials of short-sighted selfishness and mutual annoyance. Every man for himself, is the basis of individual competition. Every man for every man (himself included) is the basis of mutual co-operation.’

geweld, 't machtsbegrip der bevoorrechte standen, verzwakt[1]. Maar men hechte daaraan toch niet te veel. Men zie hoe Noord-Amerika, dat de politieke bevoorrechting heeft afgeschaft, afglijdt op den weg van maatschappelijke ongelijkheid. - In de tweede plaats komt het middel der verspreiding van kennis door instellingen, onderwijs, enz. Ook dit middel is zeker voortreffelijk. Maar opgemerkt dient toch ook te worden, dat de hoogere standen het tot nu toe aanwenden uit motieven van zelfzucht. Men wil bekwamer menschelijke werktuigen hebben. En voorts worden de vrouwen van dit gebied der kennis stelselmatig uitgesloten. Ook hier stuit men dus op leemte bij leemte. - Ten-derde wijst hij op verbetering der justitie en van de rechtspraak. Hier zeker is dringend voorziening noodig. De justitie is werkelijk geheel en al een klasse-zaak geworden. Dezelfde individuen, die in Engeland de wetgevende macht in handen hebben, bedienen de rechtspraak. Vandaar die zonderlinge wetten, met nog ongerijmder toepassing, als bijvoorbeeld in het jachtrecht. Kwam er werkelijk beter jurisdictie, dan zouden de arbeidende standen ruimer adem kunnen halen. Toch verwachte men, zoolang de motieven der individueele concurrentie blijven gelden, niet te veel van de wetten: zij tasten het kwaad niet in den wortel aan[2]. - De economische school

1) Over geheel de Engelsche constitutie laat hij minachtend zich uit. Zie ‘Labor Rewarded’ pag. 60: ‘While our glorious constitution is as stupidly reverenced by the industrious classes in Engeland, as rotten pretended nails of the true Cross are by the industrious classes in Spain, so long will the most gross branch of public plunder continue.’
2) Zie ‘Labor Rewarded’, pag. 50/51: ‘But even with these improvements, and supposing them even better informed than the idle classes, and that they (the industrious classes) also appointed the law-makers, what great advance could they make towards securing to themselves the products of their labor, as long as they operate under the competitive system? The skill of all in rivalship with that of each other, envying and thwarting each other's successes: the eternal underbidding for wages of al the worst remunerated of the industrious from contiguous countries, and even from the remotest parts of the globe: the facility of transportation of capital, when in individual hands, to any spot, foreign or domestic, where the wages of labor may be low: the inefficiency of non-intercourse regulations to keep up the reward of domestic labor: the ever-advancing improvements in machinery and chemical combinations throwing new bodies of the industrious out of employment, before the former unemployed, after varieties of wretchedness, have found their level of ordinary pitiful remuneration: the constantly decreasing value of manual skill and ingenuity from the superiority of machines and the simple exertions requisite to attend upon them; the utter inefficiency of individual calculation and prudence to guard against the casualties of taxing, and currency-altering, regulations, of varying supply and demand arising from foreign or domestic legislation, treaties, wars, even from caprices of the wealthy, and from numerous circumstances, not capable of being appreciated, and therefore classed together under the name of chance: the utter impossibility of ascertaining, in almost any case, what are the products of individual labor; all these and other circumstances essential to the Individual Competitive system of labor, and out of the control of equal laws, diffused knowledge, and improved judicial proceedings, must, while the system of Competition, particularly of isolated Individual Competition, lasts, render utterly abortive the wish to secure to the Industrious classes the use of the product of their labor.’

komt in de vierde plaats aandragen met haar panacee: volkomen vrijheid van handel. Het schijnt zeer fraai, maar wel bezien is het slechts schijn en waan. De vrijheid van mededinging, zooals de economisten haar opvatten, geeft betrekkelijk weinig aan de arbeidende klasse. Het beteekent, dat de bijen meer honig kunnen produceeren, opdat grooter surplus aan de hommels worde gegeven. De werkelijke bijen, niet de figuurlijke maar de diertjes-zelven, zijn verstandiger: zij schenken aan de hommels weinig. Zóó moesten ook de arbeiders slechts iets afstaan aan de niets-doeners, als dezen 't nederig vroegen of iets voor hen zongen of op andere wijze hen amuseerden. Maar wat is het geval? De economisten, als zij van vrije concurrentie spreken, bedoelen slechts een vrije concurrentie onder de armen-zelven, onder de onwetende arbeiders, niet een mededinging met degenen die reeds alles bezitten. Want wat beteekent vrije concurrentie tusschen een armen drommel en een rijken kapitalist? Zie eens naar Amerika: dáár levert dat stelsel van vrije mededinging ook niet veel voor den arbeider op. Het is alles iets negatiefs. Een positieve stap voorwaarts wordt niet gedaan. Men komt niet buiten 't terrein van het individueele stelsel. Zelfs wordt dit stelsel door de economisten beschouwd als het resultaat van natuurwetten, alsof de natuur den onzin wilde, dat de arbeider arm bleef en de nietsdoener in rijkdom badend den arbeider zou moeten commandeeren! - Nevens dat motief van vrije mededinging en vrijen handel wordt dan door de economisten geplaatst (het is 't vijfde punt waarop Thompson wijst) de afschaffing van graanrechten. Ook dit is slechts een fragment, op zich-zelf niet kwaad, doch waarlijk geen toovermiddel voor de arbeidende standen. Door geheel die afschaffing van graanrechten zouden de arbeiders iets winnen, een luttel iets, maar het meeste voordeel zou in den zak der rijken vloeien. Al is die afschaffing op zich-zelf goed, men moet den maatregel niet te hoog aanslaan. Het middel zou zelfs kunnen leiden *tot een daling der loonen*. Het peil van den levens-standaard zou iets kunnen slinken. Laten de rijken, die zoo ijveren voor goedkoopte van het graan, beginnen met de tienden af te schaffen. Neen, totdat de arbeiders-zelven kapitaal bezitten om hun arbeid productief te maken, zullen zij slechts door dezen maatregel aren lezen, geen oogst binnenhalen. - Evenmin zal baten het vestigen

van een goeden gelds- en munts-omloop. Ook dit helpt, volgens Thompson, niet tegen alles. Het baat wel iets, maar is geen radicaal redmiddel. Zij die 't op zoo luide wijze vóórstaan, hopen misschien zelven met de prijzen weg te loopen. - Dan worden, in de zevende plaats, aan de hand gedaan verschillende verzekerings-plannen tegen onderscheidene eventualiteiten. Zonderling mag 't heeten, zegt daarvan onze schrijver, dat al die fragmentarische assurantie-ontwerpen één voor één worden aangeprezen, terwijl juist de onderlinge coöperatie de algemeene, universeele, alles omvattende assurantie is. Waarom durft men die niet aan? Is het misschien, omdat dáár geen prijzen van exclusieven rijkdom te verdienen zijn, omdat dáár nergens aan egoistische motieven te gemoet wordt gekomen? Inderdaad moesten al die voorstanders van assurantie van particuliere gevallen een wijkplaats voor 't denken van hun brein vinden in dat gebied der coöperatie. Dát is het voor alle eventualiteiten dienende, het alles omvangende verzekerings-plan. Het is 't gebouw van het positieve goed, waar allen kunnen huizen, waar allen toevlucht vinden. - In de achtste plaats worden dan de voorstanders van voorbehoed-middelen tegen te groote bevolking opgeroepen. Voorzeker, hun voorzichtigheid is in 't algemeen niet te misprijzen, maar voor het loon der arbeidende standen zouden al die ‘checks’ weinig baten. Als de loonen daardoor hoog werden op één punt, zouden derwaarts de arbeiders van overal toevloeien. Het kapitaal zou bovendien van-zelf zich verplaatsen naar de gewesten van lage loonen.

Heeft Thompson op die wijze deze acht verschillende maatregelen besproken, welke in de kringen der economische school zijn opgeworpen, dan onderzoekt hij ten-slotte een negende middel, dat ook onder de tegenwoordige omstandigheden der maatschappij nog slechts een fragmentarisch nut heeft, maar dat, breeder opgevat, een brug kan worden tot een nieuwe maatschappelijke orde. Hij bedoelt de vreedzame unies of combinaties onder de arbeiders zelven. Deze unies willen tegengaan de concurrentie welke de werklieden elkander aandoen, en wel langs tweeledigen vorm: òf door op te wekken de tradities der gilden en aldus voor een deel gebruik te maken van oude gewoonten van leiding van boven-af; òf door volkomen vrijwillige overéénkomsten om elkander niet te onderkruipen, niet onder een vastgesteld loon te werken, enz. Beide deze middelen onderstellen het regime der individueele concurrentie en van naijver; beide willen waarborgen treffen tegen de rampen van den burgeroorlog in den arbeids-kring. De aloude gilden-politiek is echter veel te veel in al haar onderdeelen met oude herinneringen aan dwang verbonden; de vrijwillige overéénkomsten, de unies - de echt Engelsche ‘trades-unions’ - zijn verre te verkiezen. Toch ontveinze men zich niet, dat die ‘trades-unions’ het kwaad radicaal niet aantasten. Zij kunnen slechts een deel der arbeidenden omvatten, zien dus telkens nieuwe gevaren en beletselen oprijzen. Uitbreiding is zeer mogelijk, maar dan komt weder de concurrentie der op lager trap staande, zeer slecht betaalde arbeiders knellen en dringen, met het treurige

gevolg, dat zij, die tot een ‘trades-union’ behooren, allengs zich tot een aristocratie van arbeiders vormen. Een groot gebrek is daarbij, dat er volkomen afscheiding bij zulke unies is tusschen de industrieele werklieden en landbouw-arbeiders. Stel echter eens, dat in Engeland alle arbeiders, zoowel die van de industrie als van den landbouw, zich wisten te vereenigen en te-zamen ééne nationale unie vormden! Ach, dan was het kwaad nog niet volkomen bedwongen, want dan kwamen weder de arbeiders uit het buitenland met hun goedkoope werkkracht aandragen. Dus helpt deze vorm der unies, binnen de grenzen van een land gedacht, nog niet volledig. Toch is het vestigen van dergelijke unies zeer te prijzen. Want zulke vereenigingen onder de arbeiders zullen, behalve op de bepaling van het loon, ook invloed hebben op de intellectueele en moreele beschaving der deelgenooten, en voorts zouden zij een stoot geven om uit het hoogere loon tot kapitaalvorming aan te sporen, en aanleiding vinden om arbeiders-kapitalisten te doen oprijzen. Want dáár moet het heên. Wij moeten bezitten ‘joint-stock companies of the laborers themselves.’ Men bedenke echter, dat zulke unies, onder de tegenwoordige levensvoorwaarden, slechts zeer gedeeltelijk aan de arbeiders het algeheele product van hun arbeid verzekeren. De arbeiders moeten dus nog verder gaan. Gebruik makende van deze unies moeten zij op eigen beenen gaan staan: zelven land koopen; zich vrij maken van de kostbare heffingen, die telkens en telkens, bij iederen stap in het leven, kapitalisten van hen vorderen; leeren zich-zelven te onderhouden; voorts voor alle eventualiteiten van het bestaan onderlinge assuranties vormen; landbouw en industrie verbinden; eindelijk, de questie welke het meest hen nijpt en knelt: de woning-questie tot een oplossing zoeken te brengen. Dan steeds verder voorwaarts schrijden, totdat hun unies, al voortgaande, van-zelf zouden worden communauteiten van onderlinge coöperatie, hetgeen het éénige redmiddel en doel van alles is.

Dáár is dus de brug. Als Thompson bij die brug staat, wendt hij zich weder rechtstreeks tot de arbeiders.

‘Ik heb u alles uitgelegd; ik heb de historische ontwikkeling der tijden u laten zien, den overgang van geweld en dwang tot vrijheid. De liberalen in Engeland - denkt bijvoorbeeld aan de schrijvers van den ‘Edinburgh Review’ - begrijpen van dit alles, wat ik heb uitéén gezet, niets ter-wereld. Voor de grootsche poging van een Robert Owen hebben zij slechts een medelijdend schouder-ophalen over gehad. Toch is die Robert Owen een man met een zeer vooruitzienden blik. De toekomst behoort hem. Ik heb hem bestudeerd, eerst eenigszins gewantrouwd, wijl hij nog van parlements-middelen iets verwachtte, doch allengs hem beter begrepen. Mij komt 't voor, dat zijn systeem aan den arbeider zal waarborgen de volledige vrucht van zijn arbeid. De heeren economisten zijn inderdaad op den verkeerden weg. Zij meenen, dat het sterkste motief 't welk tot inspanning van den mensch dringt, in de begeerte bestaat *om meer te verwerven dan de anderen*, zonder eenig acht te geven op de wezenlijke waarde der goederen

zelven die aldus verkregen zijn. Op dien éénen trek, die zij als overwegenden trek beschouwen, construeeren zij nu den aanleg van den mensch, en deduceeren dan daaruit zijn gansche wezen en werkzaamheid. Zij baseeren zich dus op een fragment. Zij denken er verder niet aan, hoe de natuur der menschen niet een absoluut gegeven is, maar zich historisch heeft ontwikkeld: zij zouden een Nieuw-Zeelander op gelijke lijn willen stellen met een Engelschman uit 't begin der 19de eeuw. Wordt nu eenmaal goed ingezien, dat die methode der economisten even éénzijdig als onhistorisch is, dan is er eenige kans, dat meer aandacht door de wetenschap zal gegeven worden aan het begrip der coöperatie. Trouwens het tegenwoordige stelsel van concurrentie der arbeiders onder elkander werkt zoo hard voor de arbeidende klasse. Veertien à zestien uren daags achter elkander te werken is geen uitzondering. Te groote offers worden van de lichamelijke inspanning gevergd. En dat alles ter-wille van hen die niets doen. De niets-doende klassen moeten zelven beschaamd worden, dat hun zucht tot distinctie, hun drang naar afscheiding, tot zulke ellende der anderen leidt.

Gij, arbeiders - dus vervolgt Thompson - glimlacht er om, dat (overéénkomstig de zonderlinge leer der economisten) de natuur der menschen zoo groote wreedheid zou vorderen. Gij voelt dat gij niet dáárdoor gelukkig zijt, wijl velen uwer makkers nog ellendiger lot hebben. Gij weet, dat het beginsel van den individueelen wedstrijd geen compleet beginsel is. Uwe reeds bestaande unies weten wel beter. Laat dus groote getallen uit uw midden zich vereenigen om landbouw- en industrie-associaties te vormen. Zooveel geld is daartoe in 't begin niet noodig. Spaart ieder per week een kleinigheid en brengt dat te-zamen voor 't groote doel. Kapitaal kan ook uit loonen gespaard worden, 't behoeft niet enkel uit de winsten van ander kapitaal te komen. Hoofdzaak is dan, dat gij, eenmaal te-zamen vereenigd, arbeidt uit een ander beginsel. Sympathie moet u doordringen. Het zal er mede gaan, als toen men eindelijk, eindelijk begreep, dat slavernij moest ophouden. Tot nu toe ziet men in de bedrijvige wereld slechts naar het kapitaal, dat door de ‘chicanes’ van den ruil inderdaad ontzettend vermeerdert. Dat kapitaal bedient zich van de individualistische drijfveêr der menschen. Stelt gij, arbeiders, daartegenover samenwerking.

Er is daartoe reeds een stoot gegeven door de oprichting van ‘The London Co-operative Society’, en Thompson wekt de arbeiders op tot die maatschappij toe te treden. De noodlottige scheiding van kapitaal en arbeid zal dan kunnen ophouden, want kapitaal is de schepping, niet de schepper van arbeid. In den tegenwoordigen gecompliceerden toestand van de door machines gedreven industrie is het niet wel mogelijk aan een individueelen arbeider het geheele product van zijn arbeid te geven, wijl het ondoenlijk is te preciseeren wat elks product is, doch in de unie - bij vereeniging in grooten getale - kunnen regels daarvoor gesteld worden. Let echter op, dat men in *zeer grooten getale* zich moet

vereenigen: want men moet niet één of slechts enkele artikelen produceeren; anders moet men te veel ruilen en gaat het voordeel verloren. De unies moeten zich-zelven kunnen bedruipen en in aller behoeften zooveel mogelijk voorzien. Rijzen die unies op, dan nadert, in plaats van het rijk van geweld, het rijk van vrede en goedheid. Arbeiders, vereenigt u dus tot dergelijke unies van onderlinge coöperatie.

En nu gaat Thompson over tot een appèl op de arbeiders om zulke communauteiten te vestigen; een oproeping, die eerst als uit de verte dof nog weêrklinkt, doch weldra in sterk doordringender tonen schalt. Die kreet wordt strak aangehouden, monotoon, en toch met vaste en scherpe accentueering. Tot barstens toe zwelt allengs de klank-verheffing. Het geluid davert op. En telkens wordt dan de klanken-massa en tonen-vloed overstemd en gedomineerd door dien éénen bazuin-stoot: ‘Arbeiders, vereenigt u.’

Vereenigt u in grooten getale! Wanneer gij wilt dat uw werken niet meer is het zwoegen en torsen van zooveel uren, vereenigt u! Wanneer gij u verweren wilt tegen de onbillijke en u exploiteerende wetten en rechtspraak, vereenigt u! Wanneer gij de vruchten wilt trekken van het werken der machines, niet langer de slachtoffers dier ijzeren werktuigen wilt zijn, vereenigt u! Wanneer gij de onbillijke heffingen en belastingen van tienden en accijnzen wilt te-niet doen, vereenigt u! Wanneer gij een toestand van onderlinge benijding en besteling, van misdrijf en afpersing, wilt ontvlieden, vereenigt u! Wanneer gij wilt dat ieders aanleg, geschiktheid en kundigheid, harmonisch zal ontwikkeld worden, vereenigt u! Wanneer gij het genot beide van stad en land wilt smaken, vereenigt u! Wanneer gij verdubbelen wilt de som der voortgebrachte goederen, door de ééne helft der menschen, de vrouwen, gelijk te stellen met de andere helft, de mannen, vereenigt u! Wilt gij waarachtig zorgen voor uw kinderen, een vestiging voor hen bereiden, die ze ontvangt en kweekt, vereenigt u! Wilt gij toezien dat niet al te veel kinderen uw productie-middelen in gevaar zouden brengen, vereenigt u! Wilt gij 't land waar gij woont, de huizen, de fabrieken en haar werktuigen, allengs zelven bezitten, en dus de leeningen aflossen, die gij, om dit alles te bekomen, hebt aangegaan, vereenigt u! Wilt gij zedelijke karakters blijken, uw werk geheel en al verstaan, u oefenen in de schoone kunsten, bevorderen alle maatschappelijke hervormingen, uw eigen klasse tot de meeste geëerbiedigde klasse maken, vereenigt u! Wilt gij al het voorgaande bewerken en verwerkelijken, zonder toepassing van eenig geweld of dwang, verbindt u tot communauteiten. Arbeiders, vereenigt u!

Het was tot communauteiten dat Thompson de arbeiders in grooten getalen wilde vereenigen. Communauteiten, waarin coöperatieve landbouw en industrie zouden worden verbonden. Zooals men weet, maakte men zich in het Engeland dier dagen met zulke plannen 't brein warm. Robert Owen vertrok in den herfst van het jaar 1824 naar Noord-Amerika, om in den Staat Indiana zijn

communistische kolonie New Harmony te vestigen. De land-edelman Hamilton van Dalziel was van 1821 tot 1824 bezig met zijn plan, om de coöperatieve inrichting van Motherwell voor te bereiden. Abram Combe stichtte niet vèr van Glasgow in 1826 het coöperatieve complex van Orbiston. John Scott Vandeleur riep in 1830 in 't leven, op zijn bezittingen in het Iersche graafschap Clare, de coöperatieve landbouw-idylle van Ralahine. Tot zulke instellingen, die nu allengs hier en dáár in het Britsche rijk - bijv. te Brighton in Sussex onder leiding van William Brien, voorts te Birmingham - oprezen, wenschte ook William Thompson zijn bijdrage te leveren. Wij zullen straks zien, dat hij zijn eigen landgoederen - want hij was financieel vermogend - in het Iersche graafschap Cork daarvoor, na zijn dood, bestemde. Voorloopig zou hij zich er toe bepalen propaganda in die richting te maken. Vooral practische propaganda. Zijn landbouwkundige kennis, op zijn goederen opgedaan, zou hij duidelijk en eenvoudig voor dat doel willen mededeelen. Zóó gaf hij in het jaar 1830 zijn vierde boek uit over: R e g e l e n v o o r h e t v e s t i g e n v a n c o m m u n a u t e i t e n . De Engelsche titel van het boek luidt: ‘Practical Directions for the speedy and economical establishment of communities, on the principles of mutual co-operation, united possessions and equality of exertions and of the means of enjoyments.’ Onder den titel zette hij als motto het woord der Saint-Simonisten: ‘De gouden eeuw, die kortzichtige lichtgeloovigheid in de tijden van het verleden heeft geplaatst, is vóór ons uit.’

In de inleiding gaf hij 't oogpunt aan, waaruit men zulke vestigingen moet bezien. Hij meende op ieders instemming te kunnen rekenen, wanneer hij, ten-einde de diepe ellende onder de arbeidende klassen te lenigen, het een onafwijsbare voorwaarde noemde, het gemis aan werk, het ontbreken van voortdurend loongevenden arbeid, op te heffen. Wat echter was de oorzaak van dat gebrek aan werk? Geen ander dan de moeielijkheid of onmogelijkheid om te kunnen verkoopen: de ontstentenis van een markt. Goederen, wanneer zij geproduceerd zijn, kunnen soms òf in 't geheel niet verkocht worden, òf niet tot een prijs die de productie-kosten zal vergelden. Daarom kunnen fabrieks-ondernemers, die grondstoffen en machines bezitten, geen duurzaam goed betaalden arbeid aan de werklieden verschaffen. Het geneesmiddel is dus gelegen in een altijd voorhanden, nooit te-leurstellende markt voor de productie van allerlei zulke artikelen, welker nut en genieting bij de voortbrengers meer dan opweegt tegen den last en moeite der voortbrenging-zelve. Het stelsel nu van coöperatieven arbeid verwerkelijkt dit, niet door middel van een ijdel zoeken en jagen naar vreemde markten over den ganschen wereldbol; markten die zoo spoedig als zij ontdekt zijn onmiddellijk tot barstens toe overvuld worden, gevolg der rustelooze concurrentie van gebreklijdende, hongerende voortbrengers, - maar door vrijwillige vereeniging van massaas van arbeidende of productieve personen in zulken getale, dat gevestigd kan worden een markt van den éénen mensch voor den anderen, door gezamenlijk werk *voor elkander*,

met het oog op onderlinge bevrediging, rechtstreeks door henzelven, in al hun dagelijksche behoeften: dat is voedsel, kleeding, woning en huisraad. Op dezen grondslag kan dan, na het invoeren van verbeteringen van allerlei aard, 't gebouw van het sociaal geluk oprijzen.

Daarvoor is noodig: *a*. dat de leden van elke coöperatieve communauteit wettelijk verzekerd zijn, van den aanvang af, dat zij den grond, de werktuigen, en de geheele vestiging in eigendom zullen kunnen bezitten, zoodra zij uit de besparingen van de producten van hun arbeid de marktwaarde daarvan kunnen betalen; - *b*. dat de materialen en andere middelen van nuttige en productieve bezigheid, zoowel in de nijverheid voor het verschaffen der dagelijksche benoodigdheden, als in den landbouw, door de leiders der communauteit worden in orde en in gereedheid gebracht voor alle personen (mannen, vrouwen en kinderen) die geschiktheid of neiging hebben om nuttig te zijn of dit te worden, en in de communauteit zijn opgenomen; - *c*. dat echter, wanneer eenmaal genoeg land aan deelgenooten is gegeven (stel een akker van gemiddelde vruchtbaarheid aan ieder, om hen in staat te stellen hun eigen voedsel te kweeken, zoowel als de grondstoffen te trekken, ten-einde daaruit rechtstreeks, of bij ruil, hun eigen huizen, kleeding en huisraad te vervaardigen), geen voorschotten voor hun consumptie hun verder zouden verleend worden na het eerste seizoen van het jaar: alle verdere voorschotten, zoo zij al verschaft werden, zouden bestaan uit middelen van productie; - *d*. dat de toestemming van alle volwassenen, mannen en vrouwen, en zelfs van kinderen die een eigen opinie zich konden vormen, moest verkregen worden voor de nieuwe in practijk te brengen schikkingen: aan geen persoon die tegen de coöperatieve industrie gekant was, al was zijn geschiktheid ook nog zoo groot, zou het toegestaan worden eenig werk in de communauteit te leiden; - *e*. dat geen overéénstemming in onderwerpen louter van meening, wijsgeerige of godsdienstige, zou gevorderd worden van de leden van de communauteit: universeele meenings-vrijheid zou in dat opzicht regel wezen.

Op zulke grondslagen zou de vestiging begonnen worden. Thompson gaat nu in zijn boek al de onderdeelen van zulk een vestiging na. Hij spreekt over de fondsen die in 't begin opgenomen moeten worden, over den grond dien men koopen moet, over het getal der leden die moeten samenkomen, over een juiste keuze van die lieden, over de gebouwen en woningen, over den landbouw die gedreven moet worden, over de ambachten en de nijverheid die ter-hand moeten worden genomen, over de bewegende kracht van stoom die ter-beschikking moet zijn, over debesteding der fondsen, over alle voorzorgs-maatregelen van gezondheid, over opvoeding en geestelijke in- en uitspanning, over het bestuur der communauteit, en over het gevaar dat nadeel zou kunnen binnen sluipen door al te groote vermeerdering der kinderen in zulk een gemeenschap.

Al die punten worden met een zorg en een detail-kennis uit-

ééngezet, die, naar mijn inzien, bewonderenswaardig zijn. Voor land- en tuinbouw wordt alleruitvoerigst de werkzaamheid voor elke maand van het jaar beschreven. Aardig zijn bijv. de opmerkingen over de roos en de associatie van denkbeelden door die kweeking opgewekt.[1)] Juist die behandeling van al de details, tot in de kleinste kleinigheden, maakt het intusschen ondoenlijk een goed overzicht van dat boek te geven. De lezer vulle dit alles zelf aan met herinneringen van wat schrijvers over zulke gemeenschaps-inrichtingen tot nu toe hebben te-boek gesteld. Wel kan ik getuigen, dat geen enkel auteur tot nu toe zoo zorgvuldig en gewetensnauw zijn plicht van vóórlichting voor zulk coöperatief werk in landhoeve of werkplaats heeft vervuld. Nergens worden zoo gedetailleerde wenken gegeven, hoe ieder mensch de eenvoudigste zaken tot eigen levens-onderhoud zelf kan produceeren, hoe men zich onafhankelijk kan maken van het schacheren en zwendelen van de markt, van het valsch dobbelen in het fondsen-spel.

Zij, die de fraaie stukken van dr. F. van Eeden in ‘De Gids’ van 1897 nog eens willen nalezen, zullen kunnen mijmeren over het vraagstuk, of het wel waarlijk een utopie was, toen Thompson in 1830 een organisatie voor zijn tijdgenooten ontvouwde, die aan het beginsel vasthield, dat coöperatieve landbouw, met kleine industrie annex, aan al de behoeften eener gemeenschap kon voorzien zonder marktverkoop. Zijn plan bedoelde een levensvatbare sociale ‘cel’ te kweeken voor een orde der toekomst.

De immanente rechtvaardigheid, die in de zaken-zelven besloten ligt, overtuigt ons van dag tot dag, dat wij met onze stelsels van economie niet op den goeden weg waren.

Ziedaar dan den inhoud der vier oude boeken van William Thompson.

Die boeken waren de uitwerking der argumenten die hij in 1825 in ‘Chancery Lane’ - bij het publiek debat - deed aanrukken tegen de economisten, toen 't best vertegenwoordigd door den jongen John Stuart Mill. Wat zouden wij veel economische en socialistische boeken willen missen of op 't vuur gooien, wanneer wij eens een zorgvuldig relaas van zulk een debat zouden hebben kunnen behouden of verkrijgen! Hoe zou de edelmoedige John Stuart Mill, die in zijn later leven toch eigenlijk min of meer naar de richting van Thompson bijdraaide, in al de hooge en naar allerlei zijden zich uitstrekkende ontplooiing van zijn talent daarbij lichtend zijn uitgekomen! Hij was ten-minste geen economist die er maar over heên praatte! Helaas, het heeft niet zoo mogen zijn. Wij bezitten geen enkel verslag dier discussies. De artistieke constructies van zulk een samenspraak tusschen Thompson en Mill moet overgelaten worden aan een navolger der ‘denkbeeldige gesprekken’ van Walter Savage Landor, indien ten-minste de artist en dichter Landor in dit opzicht een leerling ooit zal verwerven.

1) Zie daarover John Minter Morgan in zijn ‘Hampden in the Nineteenth Century,’ 1834, vol II, pag. 286.

Thompson-zelf bleef het diep ernstig meenen met zijn voorstel aan de arbeiders om ‘communauteiten’ te vormen. In het jaar 1830 zijn testament makende, bepaalde hij daarin, dat het grootste deel van zijn eigendom, bestaande uit landgoederen in het graafschap Cork, in handen van ‘trustees’ (een van hen was William Pare) zou worden geplaatst met het doel, op die goederen een proef te laten nemen met het zoozeer door hem aangeprezen plan der vestiging van een coöperatieve landbouw- en industrieinrichting. Zóó dacht hij de wereld der individueele concurrentie het best met een daad te kunnen bestrijden[1]. Die wereld echter lachte hem uit, zij zou niet te-vergeefs de qualificatie verdienen, die Thompson-zelf eens over haar justitie en jurisdictie had uitgesproken. Zij wachtte hem op bij zijn dood. Toen hij, 50 jaren oud, den 28sten Maart 1833 op zijn Iersch landgoed stierf, en, na de woeste begrafenis, waarvan wij vroeger gewaagden, zijn testament werd geopend, vonden bloedverwanten dadelijk juridische termen, om in rechten op te treden tegen die uiterste wils-beschikking. Het werd een proces. Dat geding werd gevoerd vóór het Iersche Hof (Chancery), het langwijligste en kostbaarste aller gerechtshoven, en zeventien jaar later, in 1850, was men nog altijd bezig over en weder te pleiten en te concludeeren, tot zóó lang, dat de justitie-kosten de waarde der goederen hadden verzwolgen. Nu hield men op. De proefneming met de ‘communauteit’ kon veilig worden opgegeven.

Tegenover de Britsche plutocratische geestes-richting klinkt intusschen nog altijd de stem van William Thompson als van een klagende violoncel.

VII.

Thans komt een werkman aan de beurt. Doch van zijn leven - het leven van J o h n F r a n c i s B r a y - weten wij inderdaad niets af. Zijn naam is op vlietend water geschreven. Hij behoorde tot den arbeidenden stand. Die hem vermelden, zeggen dat hij een letterzetter was: ‘a journeyman printer’, zooals zij hem noemen. Holyoake, in zijn bekende geschiedenis der coöperatie (Editie 1874, vol. I, pag. 224), teekent slechts op, dat zijn ‘energiek boekje’ zeer bijzonder werd gelezen door hen die aan de coöperatie medededen.

Dit geschrift intusschen spreekt voor zich-zelf, ook zonder dat wij iets van den persoon weten. De naam van hem die deze bladzijden heeft geschreven, glijdt niet geheel en al weg, verdwijnend in de wateren der vergetelheid. Door de rollende en verzwelgende diepten der golven heên blijven de letteren even blinken, al schemeren allengs de lijnen, in omnevelden en verflauwenden

1) Zie over dat testament van William Thompson de mededeelingen van John Minter Morgan in zijn ‘Hampden in the Nineteenth Century’, 1834, vol. II, pag. 295 en volgende.

omtrek, onkenbaar voort. Het is slechts een klein boekje dat in 1839 met dien naam te Leeds is verschenen. Het draagt den titel: ‘Labour's Wrongs and Labour's Remedy’, met den verklarenden ondertitel: ‘of de eeuw van macht en de eeuw van recht.’ Die tegenstelling van macht en recht doordringt geheel het betoog. Het is de trommelslag, dien ge overal, langs allerlei gedreun van redeneering en bewijs, hoort roffelen. Want het boekje - al wendt 't zich hier en dáár tot de machthebbende klassen - richt zich eigenlijk toch alléén tot de werklieden, tot de arbeiders. Het motto dat hij op zijn titel-blad zette, was uit Volneys bekend boek. ‘Wij zijn - zoo luidde het dáár - een talrijk volk, en wij missen de kracht! Wij hebben een uitnemenden grond, en wij ontberen voedsel! Wij zijn vlijtig, arbeidzaam, en wij leven in armoede! Wij hebben ontzettend veel belastingen, en men zegt ons dat deze niet voldoende zijn! Wij hebben vrede buitenslands, en onze personen en eigendom zijn binnenslands niet veilig! Wat dan, is de geheime vijand die ons verslindt?’ En dadelijk daarop volgt het motto voor de inleiding: ‘Als nu deze dingen beginnen te geschieden, zoo ziet omhoog en heft uwe hoofden opwaarts, omdat uwe verlossing nabij is’. (Lucas 21 v. 28).

Wij krijgen dus hier te doen met een revolutionnair geschrift, niet vrij van rhetoriek, maar ook vol hartstocht en gloed. Hier wordt kort-af een beroep gedaan op recht en nog eens recht. De zweepslagen der ironie striemen van tijd tot tijd fluitend door de lucht. De auteur is werkman, veréénzelvigt zich met het arbeiderspubliek, zijn broeders, waarvoor hij opkomt. Hij heeft niet noodig van zijn eigen bijkomstige lots-voorvallen te spreken. Hij neemt enkel zijn bestaan als werkman onder de oogen, en verbreedt dat leven tot het leven zijner standgenooten. Hij wist zeker niet al te veel van dichters, maar onbewust deed hij, met betrekking tot het leven der arbeiders, wat Goethes Faust zoo kernachtig formuleerde:

> sein eigen Selbst zu ihrem Selbst erweitern.

Daarom kon zijn kleine, geringe persoon achteruit wijken. Wat hij-zelf mocht ondervinden was het oprapen niet waard: hij sprak van lijden en van genezing aller arbeiders.

Volgen wij den schrijver op den voet.

In de voorrede en inleiding van 't boekje wordt dadelijk de toestand der arbeidende standen geconstateerd. Hun lot is zoo wisselvallig en ellendig, overgeleverd als zij zijn aan de genade der stormen van het lot. Zij zoeken een geneesmiddel en kunnen dat alléén vinden in gelijkheid van sociale en politieke rechten voor allen. Met de zoogenaamde heiligheid van gevestigde instellingen hebben de arbeiders niet te maken: zij hebben slechts te bepalen of het niet mogelijk is het sociale geheel, dat hen arm houdt, te veranderen. Zij moeten dus vóór zich uitzien. Inderdaad is er iets dat ons zegt - dus spreekt Bray - dat het eind-conflict tusschen

Recht en Macht niet vèr af kan wezen. Zóó groot is de armoede allerwege en vooral in Groot-Brittanje. Alle menschen voelen zich daardoor gejaagd, en de arbeiders-zelven houden zich bezig met het nagaan van redmiddelen die voor hen uitgedacht worden; zij zouden zelfs door de veelheid dier middelen in verwarring geraken, wanneer zij niet stevig vasthielden aan het beginsel, dat de maatschappij moet rusten op het begrip der rechts-gelijkheid. De arbeid moet voortaan staan op den breeden grondslag van gelijke rechten. De gang der gebeurtenissen, de beweging en lijn der ontwikkeling, voeren dien weg op. Hoofdzaak is, dat een wijziging in het samenstel der maatschappij moet worden beproefd. Groote rampen zijn er, maar de genezing wordt reeds in de verte gezien.

Tot dusverre de inleiding. In dertien kleine hoofdstukken wordt nu het vraagstuk door hem behandeld.

De eerste hoofdstukken ontvouwen slechts duidelijk wat de kern der questie is. Zij houden zich bezig met het onrecht dat de arbeidende klassen ondervinden, en met de beginselen die daarentegen de grondslag der maatschappij moeten zijn. De geheele historie wijst slechts een aanéénschakeling aan der verongelijkingen en kwalen van hen die 't werk doen. Politieke en kerkelijke inrichtingen spanden hier samen. Wel is soms iets verbeterd, maar het sociale stelsel duurde onveranderd: de massa der arbeidenden bleef arm: de werklieden waren de lastdieren der maatschappij. Hoe komt het - vraagt Bray - dat zij die de ziel en het leven der natie zijn, aldus vertrapt kunnen worden? En het antwoord is: zij zijn zwak, omdat zij niet vereenigd zijn. Daarenboven, zij kennen evenmin hun redmiddel als hun vijand. Dien vijand moeten zij allereerst in de oogen zien.

Die voor hen geheime vijand is: d e i n s t e l l i n g v a n h e t e i g e n d o m, zooals die nu bestaat.

Elke dwang van regeering, elk maatschappelijk kwaad dat de arbeiders drukt en knelt, is aan die eigenaardige inrichting van het eigendom zijn oorsprong en voortgang verschuldigd. De arbeiders moeten zich losmaken van het denkbeeld, alsof andere vormen van regeering hun iets zouden baten. ‘Zie op Amerika’, zóó roept Bray zijn Engelsche makkers toe. Het blijft dáár hetzelfde als in Engeland. Algemeen stemrecht alléén helpt niet. In Noord-Amerika blijft de afscheiding tusschen armen en rijken even groot. De gier ‘money-monger’ zoekt dáár even goed zijn prooi. Amerika kan licht later een monarchie of oligarchie worden. Het kwaad zit niet in den vorm van bestuur, maar in de afscheiding, ten-gevolge van het eigendom, der klassen en kasten. De geldlievende en geldzuchtige republikeinen zijn wellicht de grootste tyrannen. Maar als het euvel dus niet te zoeken is in den regeerings-vorm, maar in de met de ongelijkheid van eigendom samenhangende indeeling der klassen, welk plan - zóó vraagt Bray - moet dan aangenomen worden om den vijand te verdelgen? Geen ander, is het antwoord, dan een beter inzicht en toepassing van het begrip der gemeenschap. Gelijkheid van rechten zij de leuze, maar ook gelijkheid van plichten. Als drie menschen op een eiland komen, moet 't na

eenigen tijd niet kunnen gebeuren, dat één van hen niet werkt en zich door de twee andere laat onderhouden. Niemand mag oogsten dan wat hij-zelf heeft gearbeid. Geschiedt dit niet - gelijk allerwege om ons heên - dan is er onrecht, en wij mogen niet rusten voordat wij dat onrecht onzer sociale schikkingen hebben veranderd. Is de gelijkheid van plichten vaste regel, dan eerst is gelijkheid van rechten mogelijk. Wijl die gelijkheid van plichten niet bestaat, is er slechts verongelijking in onze maatschappij. De donkere schaduw van onzen toestand zijn d e n i e t s - d o e n d e k l a s s e n , die toch een belooning, zelfs een zeer groot loon, krijgen.

Om den strijd tegen den vijand goed te voeren, moet men op de eerste beginselen der maatschappij en der regeering 't oog vestigen. De pioniers onzer beschaving hebben ze gezocht. Doch ze worden niet toegepast, want de groote meerderheid der menschen verkeert nog altijd in dienstbaarheid. Toch zijn die eerste beginselen in het groote boek der natuur aldus geschreven. '1°. Alle menschen zijn gelijk, met betrekking tot hun bestaan, hun creatie en hun behoud, daarom is de natuur van allen dezelfde, en de absolute behoeften van allen zijn dezelfde. 2°. De materialen vereischt voor het behoud van het leven - voedsel, kleeding en behuizing - bestaan allerwege rondom ons, maar zij zijn van nature waardeloos voor den mensch, en kunnen niet verkregen worden, tenzij door het medium van den arbeid, daarom - daar het leven van geen enkel menschelijk wezen onderhouden kan worden zonder een voldoende hoeveelheid voedsel, kleeding en behuizing, en deze voorraad slechts door arbeid kan worden verschaft - ligt de gevolgtrekking voor de hand, dat ieder menschelijk wezen moet werken. 3°. Aangezien de natuur en behoeften van alle menschen gelijk zijn, moeten de rechten van allen dezelfde wezen, en daar het bestaan der menschen afhankelijk is van dezelfde gebeurlijkheden of voorwaarden, volgt het van-zelf, dat het groote terrein van alle inspanning, het ruwe materiaal of de grondstof voor allen rijkdom - de aarde - het gemeenschappelijke eigendom van al de bewoners moet wezen.' Deze drie beginselen moeten nu in zeer volstrekten, volledigen zin worden toegepast. Het individueel eigendom op den grond moet bepaald verdwijnen. Het product van ieders arbeid is zijn eigendom, maar indien iemand zich het veld, waarop die arbeid wordt verricht, toeëigent, dan is er onrecht. Dat onrecht werd slechts te grooter, toen men het eigendomsrecht nog verder ging uitbreiden, en dat eigendoms-recht ook op den evenmensch ging toepassen. Al de wetten die dat regelen, zijn een onding. Macht en recht werden op de schromelijkste wijze verward, en die verwarring - zich voortdurend hechtende aan een dwaze ongelijkheid van belooning - blijft voortdurend bestaan.

Door het niet opvolgen der eerste beginselen, liep dus, volgens Bray, alles averechts. Dit is de oorsprong van het kwaad. Het zit niet in de afwezigheid van algemeen stemrecht, of in 't bestaan van de republiek. Neen: het is gelegen in de macht van de ééne klasse der menschen over den arbeid der andere, en in de daaruit

geboren ongelijkheid van bezit. Zij, die de kwalen der maatschappij, en den onzaligen toestand der menschen - altijd jagende naar iets anders en beters - gadesloegen, poogden het kwaad te temperen, en construeerden de leer der politieke economie. Die leer of wetenschap toonde echter slechts ééne zaak zeer duidelijk. Namelijk: dat de arbeidende mensch de dienaar of onderworpene was van den geldman. Ten-einde dit goed in 't licht te stellen, moeten ook wij (evenals die economisten) de vaste voorwaarden onderzoeken, waardoor een verkeers-maatschappij bestaat en werkt. Die vaste voorwaarden of factoren zijn arbeid, kapitaal en vrije ruil.

Arbeid moet voor den mensch zijn het uitvloeisel, het gevolg van zijn levens-energie: het moet niet ontaarden in zwoegen, aftobben en uitmergelen. Het moet bestaan in blijmoedig werken. Maar het moest voor allen regel zijn: het werk van enkelen ten voordeele van anderen moet niet gehandhaafd worden. De door onze samenleving gedulde berooving van den arbeid van anderen mag niet meer bestaan. Een ieder moet werken. En hand aan hand daarmede gaat als vaste regel gelijkheid van belooning voor dat werk. Strikte rechtvaardigheid eischt dit. Ieder mensch is, wat zijn arbeid betreft, even noodig. Hij is een schakel in de keten van het groote werk, waaraan de menschen op aarde bezig zijn. Thans moge dit vreemd klinken, maar in een rationeel stelsel van gemeenschap en samenwerking (coöperatie) zou dit van-zelf spreken. Gelijke opvoeding aan allen gegeven zou derwaarts drijven. - Wat het kapitaal betreft, het steunt op het begrip dat ieder zoo mogelijk van zijn arbeid iets overlegt. Indien wij daarbij slechts bedenken, dat, wat wij van vorige generaties in dit opzicht geërfd hebben, eigenlijk slechts in rentmeesterschap (‘in trust’) door ons kan aangemerkt en gebruikt worden. Doch ziedaar: onder ons bestaand stelsel van eigendom kunnen de arbeiders eigenlijk niets overleggen of accumuleeren. Als wij hun dat gemis aan spaarzaamheid verwijten, handelen wij als schijnheiligen. Zij kunnen het niet. En wel om de eenvoudige reden, dat de accumulatie van rijkdom, die voor de tegenwoordige generatie was gespaard, nu geusurpeerd is door weinigen, door één klasse. Die klasse gebruikt en hanteert het kapitaal als haar eigendom en denkt er niet aan, wie dat kapitaal heeft gewrocht. - Wat den derden factor betreft: vrijen ruil, hier wordt de verongelijking van den arbeider het sterkst. Ruil onderstelt natuurlijk gelijkheid van waarde. Slechts zaken die in waarde gelijk staan kunnen van de ééne hand in de andere gaan. De personen, die ruilen, moeten elk om bijzondere redenen juist het voorwerp, dat zij verkrijgen, willen hebben. Bij ruil moeten beide partijen winnen. Doch in onze bestaande maatschappij ziet men gansch andere zaken gebeuren. Wat toch is het geval? De kapitalist, door zijn macht over den arbeid van anderen in 't bezit komende van de producten van die anderen, verkoopt deze producten voor grooter som dan de arbeid hem oorspronkelijk kostte. Hij laat de arbeiders voor weinig loon werken, en verkoopt het tot stand gebrachte voor meer dan wat hij den arbeiders afstond. Daardoor kan hij, kapitalist of

ondernemer, voortaan leven zonder te werken. Bij den primitieven ruil dus, den ruil dien hij met zijn arbeider afsloot, is een geweldige inbreuk door hem gemaakt op het beginsel der gelijkheid. Het is niet meer waarde tegen waarde gelijk-op geleverd. Neen: de arbeiders geven aan den kapitalist de waarde van een geheel jaar in ruil voor de waarde van een half jaar.[1] En bleef het daar nog maar bij. Maar wanneer wij tot den kern der transactie doordringen, dan wordt het onrecht voor den arbeider nog grooter. Wat geeft eigenlijk de kapitalist in ruil aan den arbeider? Hij geeft geen arbeid, want hij werkt niet. Hij staat niet voor-goed kapitaal af, want dat vermeerdert steeds bij hem. Hij levert slechts een deel van den rijkdom, dien de arbeiders voor hem een week, een maand, een jaar te-voren verkregen. Hij betaalt met het product van den arbeider-zelven, dat hij dagelijks hem afneemt[2].

Aldus worden de condities van het onderling verkeer der menschen verdraaid en verbogen. Arbeid, kapitaal en vrije ruil komen niet tot hun recht. Het ruil-stelsel is misschien het onbillijkst van alles. Waren echter de condities beter vervuld, werden zij in werking gebracht zooals het behoort, dan zou alles beter loopen, dan zou de ééne mensch niet leven op kosten van den andere.

Wat toch is nu het geval? Ten-gevolge van het verwaarloozen der eerste beginselen, waarop elke maatschappij moet rusten, en mede door het niet volledig toepassen der drie voorwaarden, die noodig zijn voor het doen voortwerken dier maatschappij, is de toestand geboren der groote afscheiding van rijk en arm, van kapitalist en armen arbeider. Verovering vroeger, erfopvolging later, baanden den weg; maar wat alles bestendigde, was de wet van het profijt dat het kapitaal trok: de zoogenaamde kapitaal-winst. Zonderling is het, dat 't kapitaal niet vermindert in de handen van den kapitalist. Gewoonlijk, als men van zeker quantum iets afneemt, krimpt die hoeveelheid in. De arbeider die van zijn brood een snede afsnijdt, ziet dat brood telkens minder worden. Maar het bezit van den kapitalist wordt telkens grooter, al neemt hij er gestadig iets af[3]. Dat bezit accumuleert van-zelf zonder

1) Zie J.F. Bray ‘Labour's Wrongs and Labour's Remedy,’ 1839, pag. 48: ‘the workmen have given the capitalist the labour of a whole year, in exchange for the value of only half a year.’
2) Zie J.F. Bray, ‘Labour's Wrongs and Labour's Remedy’, 1839, pag. 49/50: ‘The wealth, which the capitalist appears to give in exchange for the workman's labour was generated neither by the labour nor the riches of the capitalist, but it was originally obtained by the labour of the workman; and it is still daily taken from him, by a fraudulent system of unequal exchanges.’
3) Zie J.F. Bray ‘Labour's Wrongs and Labour's Remedy,’ 1839, pag. 55: ‘His loaf continually increases, instead of diminishing: with him it is cut and come again, for ever.’

dat hij iets behoeft te doen. Waardoor? Men behoeft dat antwoord niet vèr te zoeken. Eenvoudig-weg, door het feit van den ongelijken ruil. Een werkman toch, in dienst van zijn patroon, geeft aan den patroon zes dagen werk tegen een belooning van vier dagen arbeids[1]. Die te-veel verkregen oogst uit den arbeid der werklieden is de bron van het kapitaal. Rijkdom werd aldus getrokken uit de inspanning van spieren en zenuwen der werkende klasse, eeuwen lang, door middel van den frauduleusen, ongelijken ruil. Anderen bewerkten en bewerken den rijkdom voor den kapitalist. Hij leeft er van, verkoopt een deel, en wint. Dat gaat op de volgende wijze. 'Hij heeft geaccumuleerd of geleend, bij voorbeeld: een som van honderd pond sterling, en neemt nu positie als kapitalist; hij "speculeert" met dat geld - dat is, hij maakt een onrechtvaardigen en ongelijken ruil - hij koopt een stuk waar tot één prijs, en, zonder er een vermeerderde waarde aan toe te voegen door zijn eigen arbeid, verkoopt hij die waar voor de dubbele som, die hij er oorspronkelijk voor had betaald, en zóó wordt hij rijk ten-koste van anderen. Of weder, hij verschaft zich een zekere hoeveelheid arbeids voor zijn honderd pond sterling, en hij verkoopt het product van dien arbeid voor twee honderd pond.' De eerste grondslag van den kapitalist moge gering zijn; hij weet zijn gebouw door den arbeid van anderen op te trekken. De economisten schrijven de vingers zich lam om te betoogen, dat de winst van den kapitalist niet beteekent het verlies voor den arbeider. Te-vergeefs is hun schrijverij en sofisterij. Ja, te-zamen moeten kapitaal en arbeid evenredig verdienen en winnen, niemand wil het kapitaal als zoodanig aantasten, - maar onder het bestaande stelsel zijn de bezitter van het kapitaal en de eigenaar van den arbeid twee elkander bestrijdende personen. Het hulpmiddel van den arbeid staat op tegen den arbeider. De spâ en de spitter zijn antagonisten geworden[2]. Hij die zijn lendenen kromde om te spitten krijgt zoo luttel, zijn baas zooveel, door de tooverij van den ongelijken ruil. Toch is het onzin, dat vijftig lieden met elkander te-zamen een pond sterling krijgen, en één kapitalist voor zich dezelfde som int. Dit is de wond der maatschappij die overal schrijnt. Daardoor is het droeve feit der verdeeling der maatschappij in twee klassen, en de strijd dier klassen, een werkelijkheid. Dwaas is het den arbeiders voor te houden, dat zij het in vorige eeuwen ook zoo hebben gehad, dat zij het nù nog beter hebben dan vroeger. Al ware dat zoo, wat zou het bewijzen?

1) Zie J.F. Bray 'Labour's Wrongs and Labour's Remedy,' 1839, pag. 56: 'The anomaly, and the wrong connected with it, arises solely from unequal exchanges; for as under the present system, every working man gives to an employer at least six day's labour for an equivalent worth only four or five day's labour, the gains of the last man are necessarily the losses of the first man.'
2) Zie J.F. Bray 'Labour's Wrongs and Labour's Remedy,' pag. 60: 'Under the present social system, Capital and Labour - the shovel and the digger - are two separate and antagonist powers.'

De arbeidende klasse ontwaakt en doet thans in onze dagen een beroep op recht! Zij willen niet langer dat kapitaal en arbeid van elkander afgescheiden worden. Zij eischen dat wat door kapitaal wordt gewonnen, tevens te-gelijkertijd door den arbeid zal zijn gewonnen.

Thans denken de bezittende klassen niet daaraan. Zij hebben zich ingeleefd in het stelsel der afscheiding der twee klassen, en onbewust, zonder zich telkens bij elken stap of maatregel daarvan rekenschap te geven, voeren zij een klasse-regeering. In de verschillende Staten - zoowel in de Vereenigde Staten van Amerika als in Groot-Brittanje - is het gouvernement een gouvernement van de mannen van geld. En de klasse-regeering legt nu allereerst gouvernementeele lasten aan de productieve klassen op. De hommels bezwaren de bijen. En wel door een uitgebreid stelsel van belastingen. Vooral laten zij de arbeiders gelden opbrengen om de renten der nationale schuld te betalen, welke schuld hoofdzakelijk ontstaan en vermeerderd is door de oorlogen, die de bezittende klassen in haar voordeel noodzakelijk hebben geacht. Maar die gouvernementeele lasten, hoe drukkend ook, zijn niet het voornaamste. De sociale lasten, die van de arbeiders geheven worden, zijn veel zwaarder. Er is in dit opzicht een dagelijksche overdracht van rijkdom te zien uit de handen van de arbeidende klassen aan de kapitalisten. Altijd-door, zonder ophouden, trekken twee zuigpompen het bedrag uit de productie der werkende standen. Niet alleen dat de rijken hierdoor onderhouden worden zonder zelven te werken, maar zij worden nog steeds rijker. De armen blijven in staat die groote overwinst aan de bezitters af te dragen, omdat de machines hen in hun arbeid ter-zijde staan. Die machines werken nu eigenlijk uitsluitend in geldelijken dienst van het kapitaal; inderdaad moesten zij niet één klasse, maar de gansche bevolking dienen. Zóó zwelt de economische macht van het kapitaal en ontstaat een beschouwing, een toestand, die aan een omgekeerde wereld doet denken. Hoort men toch de economisten, dan wordt uit dit alles een lofrede gesmeed op de kapitalisten. Zij zeggen: het kapitaal strekt om den arbeid in gang te zetten en te houden; zij betoogen dat dus de kapitalist den arbeider doet leven en hem ten-zegen is. Zij schijnen niet in te zien, dat dit alles onwaar is. Het is juist andersom. Arbeid alleen is de schepper van den rijkdom. Maar de heeren economisten hebben medegewerkt om in het maatschappelijk stelsel de klassen-verdeeling in te voeren, waardoor eenigen werken en anderen oogsten zonder werk. De werkers nu worden telkens beroofd, zijn een algemeene weide voor allen die zich daarvan voeden. Twee-derden van het product van den arbeid gaan naar hen, die zelven de handen niet uit de mouw steken. Beginselen van recht en van gelijkheid hadden in de maatschappij allen tot broederschap moeten vereenigen, maar het resultaat is nu, dat de klassen thans tegenover elkander staan. Want men ontveinze zich 't niet. Het ongenoegen, het gemor en de wrok nemen toe. Slechts met behulp van bajonetten zal tegenstand en opstand kunnen bedwongen worden, indien men

niet omkeert op dezen weg der gouvernementeele en sociale lasten. De arbeider moet den stoot tot de verandering geven. Doch hij moet op de oorzaak, niet op de gevolgen letten. Om verandering van regeering is het waarlijk niet te doen; neen, de maatschappij zelve moet veranderen; zij moet rusten op de eerste beginselen, op de begrippen van recht en gelijkheid. Dan zal de arbeider, voor zich en voor vrouw en kind, weder een toekomst hebben.

Houdt men zich bezig met de vereischten van een goed sociaal stelsel, dan dient men allereerst even de aandacht te vestigen op de remedies, die hier en dáár worden aangeboden.

Volgens Bray zijn ze alle onvoldoende, daar zij de ongelijkheid van ruil, de bron van alle zich perpetueerende ongelijkheid, niet wegnemen.

Eenigen trachten die ongelijkheid en haar euvelen voor de arbeidende standen te bestrijden door het voorstellen en willen tot stand brengen van staatkundige hervormingen. In werkelijkheid is dit een dwaasheid. Het is alsof men op zee varende een lek in het schip ontwaart, en nu gaat beraadslagen over de wijze om het water uit te scheppen. De leiders der politiek zijn trouwens juist de lieden die belang hebben bij de ongelijkheid en de daaruit voortvloeiende macht, die zij daardoor hebben over de lager staande klasse. Zij zullen, voor zoo vèr zij aan staatkunde gelooven, nooit de ware oorzaak van het kwaad wegnemen.

Anderen zoeken het redmiddel in werkmans-bonden, in vakvereenigingen, in de zoogenaamde ‘trades-unions’. Dit is echter een zeer partieel, fragmentarisch middel. Slechts één groote en alle arbeiders omvattende ‘trades-union’ zou hier eenigszins kunnen baten. En dan nog zou het euvel en de druk enkel wat meer geëgaliseerd worden. In de bestaande ‘trades-unions’ is daarbij veel onregelmatigheid en misleiding. De instelling-zelve tast den wortel van het kwaad niet aan. Het is slechts een verwering tegen enormiteiten der ramp.

Weder anderen meenen het redmiddel te zien in verkorting der arbeids-uren voor de loontrekkende werklieden. Maar wordt dit consequent en uitsluitend doorgevoerd, dan kan de vrees ontstaan, of op die wijze ten-leste niet beiden: kapitalisten en arbeiders, minder zullen krijgen. Het verkeerde is hier, dat men de werking van het kapitaal wellicht zou belemmeren. En oppassen moet men, dat men dit verhoedt. Men moet strijden tegen de klasse der kapitalisten, niet tegen het kapitaal[1)].

1) Zie J F. Bray ‘Labour's Wrongs and Labour's Remedy’, 1839, pag. 102: ‘It must never be forgotten by the working class, when reviewing their wrongs and devising remedies, that their warfare is not against men, but against a system - that they are fighting not against capitalists, as individuals, nor against capital itself, but against the present mode of applying capital - against that system which gives to irresponsible individuals the power of grinding masses of labour between masses of capital.’

Eindelijk komen de economisten met hun plan aandragen. Zij hebben iets bedacht dat volkomen past in hun dogmatiek. Inderdaad hebben zij slechts ééne wijsheid, éénen regel: de wet van vraag en aanbod. Welnu, zeggen zij, wanneer de armoede aldus toeneemt onder de arbeiders, laat dan het cijfer der arbeiders - daar er toch altijd slechts een binnen enkele grenzen bepaald cijfer van kapitaal beschikbaar ter productie is - verminderen. Zij wenschen dus, om het zoo uit te drukken, de arbeiders te limiteeren tot de spaden die te gebruiken zijn, in plaats van het cijfer der spaden in overéénstemming te brengen met het getal arbeiders[1]. Voortdurend spreken zij van verzadiging van productie en markt. De arbeids-factor vindt dan geen nieuw veld. Het is een onwaar sofisme; want hoeveel woeste gronden liggen er nog overal? De fout is dat alles accumuleert bij sommige individuen en klassen.

Voldoen derhalve deze voorgestelde remedies niet, zoo moet slechts des te meer getracht worden naar een waarachtig goed sociaal stelsel. Er is hier een misverstand weg te nemen. Niet naar gelijkheid van bezit behoeft gestreefd te worden. Absolute gelijkheid van bezittingen kan evenmin onder de menschen bestaan, als volstrekte gelijkheid in kracht en gestalte. In elken maatschappelijken toestand zal er altijd zekere soort individueelen en personeelen eigendom te vinden zijn, en verschil van karakter zal altijd zulken eigendom ongelijk en afwisselend maken. Regel moet slechts zijn arbeid tegen arbeid. Doch ongelijkheid in de ruilingen is het kwaad. Dit werkt het klassen-verschil uit. Elke ruil moet uitsluitend het karakter van overdracht voor beide partijen (‘transfer’) hebben, niet opoffering aan ééne zijde beteekenen. Wanneer dit goed werd toegepast, dan zou rijkdom ophouden een procreatieve en zelf-genereerende macht te wezen. De begrippen van profijt of kapitaal-winst zouden dan verdwijnen. Het beginsel van gelijken ruil voerde dan op die wijze noodwendig met zich mede het beginsel van universeelen arbeid. Een ieder moest dan werken. Door zulke drijfkrachten bewogen leefde en weefde dan een waarachtige maatschappij. Er was liefde voor anderen verbonden met liefde voor zich-zelf. Tegenwoordig, onder onze levens-omstandigheden werkt die eigenliefde de schreeuwendste en schrilste onevenredigheden uit. Doch in een waarachtige maatschappij is er leiding van die eigenliefde. Er kan dan niet meer plaats wezen voor roof en plundering. De booze zweer van het klassen-verschil, dat thans ook de intelligenties weet af te scheiden, en aan geheele categorieën slechts het verstand van oesters weet te bezorgen, zal genezen zijn. De liefde tot den evenmensch zal niet meer naderen tot de gewoonten van tijgers en hyena's. Neen - terwijl in het nieuwe sociale stelsel als van-zelf nieuwe schikkingen

1) Zie J.F. Bray ‘Labour's Wrongs and Labour's Remedy’, 1839, pag. 104. ‘Will it not be as rational and as practicable, now that the labourers are here, to increase the shovels to the wants of the workers, as it will be to beat down the labourers to the level of the shovels?’

zullen ontstaan betreffende productie en distributie van een nu ongelimiteerde hoeveelheid rijkdom - zal er (dus droomt en voorspelt Bray), te-gelijk met dien omkeer uit de oude orde een hooge en edele zin over de gansche maatschappij als aanwuiven. De goede omgevingen en omstandigheden zullen, gelijk Owen heeft betoogd, haar invloed, van de kindsheid af, op de personen hebben. Het karakter der menschen zal allengs zekere vervorming ondergaan, en uit de duistere schaduw-kanten, die nu de fiksche lijnen bemantelen, te-voorschijn treden. Er zal kracht komen onder die menschen in plaats van zwakheid. De dienstbaren zullen niet meer zwiepen als riet in den wind. De sympathieën zullen wijd-uitwapperend zich durven toonen. Want de overal invretende kanker der jaloersche eenzijdige concurrentie zal bedwongen zijn. In plaats van die concurrentie zal allerwege optreden d e c o ö p e r a t i e . De coöperatie, die het individualistisch merk onzer tegenwoordige maatschappij uitwischt, en die, hoewel eerbiedigende en gebruik makende van het denkbeeld der eigenliefde, de enkele persoon in de gemeenschap zich doet verliezen. Aldus is de toekomst.

Hoe zal dit alles een aanvang kunnen nemen? - Men lette op het volgende. De maatschappij - zooals wij haar thans vóór ons zien, is gesplitst in allerlei zeer kleine groepen, min of meer geïsoleerd in verhouding tot de wereld in 't algemeen: en die groepen heeten families, gezinnen. Dáár, binnen die kringen, in elke familie is een wet van sympathie, een gemeenschap van belangen, een drang van liefde, gansch anders dan de gezindheid, welke de gansche maatschappij doordringt. Wanneer men nu dat familie-gevoel ontleedt, dan ziet men, dat het zijn kracht meer ontleent aan voortdurende toepassing en beoefening, en aan een goed omschreven sfeer van actie, dan wel aan een bijzonderen band, die juist enkel met de familie-betrekking samenhangt. Uit die waarneming zou men kunnen opmaken, dat het mogelijk zou wezen sociale schikkingen te treffen, die de nu bestaande verhoudingen der individuen onderling, of wel der families in de menschheid, zouden uitbreiden en als 't ware verbreeden. Dezelfde sympathie, die in meer engen kring de familie-leden aan elkander hechtte, zou dan de leden der gansche maatschappij allengs omvatten. Een grondslag zou gelegd worden voor een maatschappij, levende in broederschap en liefde. Natuurlijk zou dit alleen mogelijk wezen in een vereeniging, waar arbeid door een ieder werd geleverd, het product van den arbeid door allen gelijkelijk werd genoten, en ieder individu omgeven en gedragen werd door goede invloeden. Het resultaat zou wezen, dat ieder lid dezer nieuwe maatschappij het volle bewustzijn zou hebben, hoe zijn waarachtig belang samenstemde en te vinden was in het belang van elk deelgenoot der gemeenschap. Thans is overal het omgekeerde waar te nemen. De tegenwoordige maatschappij is een slagveld: de belangen der leden van die samenleving botsen tegen elkander in: de winst van den één is het verlies van den ander. Het belang van de ééne

klasse is tegenovergesteld aan het belang van de andere klasse: de kapitalisten heffen voor zich het deel, dat de arbeiders moeten afstaan. Die kapitalisten hebben er geen belang bij, dat de werkman de volle vrucht van zijn arbeid zou genieten. Integendeel. De kapitalist verloor dan zijn suprematie.[1)] Hij denkt dus enkel aan zijn eigen belang; komt er een crisis in de industrie, allereerst gaat hij er toe over de loonen te verlagen. De hedendaagsche maatschappij leeft en beweegt zich in klassen, wier belangen steeds strijd tegen elkander voeren.

Slechter toestand voor een samenleving is echter niet denkbaar.

Het begrip is dus onstaan dat men een anderen weg uit moet. Men moest een n i e u w s o c i a a l s t e l s e l aanvaarden, dat de tegenwoordige afscheidingen in de maatschappij zou te-niet doen, en dat al de individuen van een natie vereenigen zou tot één groote familie, waar alle diensten wederzijdsche diensten, en alle belangen één en ondeelbaar zouden zijn. Was zulk een stelsel verwezenlijkt, dan zou uiting zijn gegeven aan een impulsie die voor het geheel zou werken, zooals thans de engere familie-zin de geïsoleerde huisgezinnen samenhoudt. Een toestand zou oprijzen, waar arbeid algemeen was, waar grond en productie-middelen in handen zouden zijn der gemeenschap, waar rechten en plichten gelijk zouden wezen, waar de capaciteiten der menschen opgekweekt zouden worden onder de beste omstandigheden. In plaats van het afgezonderd op zich-zelf wonen in ongezonde, meestal ellendige huizen, in straten en stegen der steden, zou men overgaan tot het overal vormen van communiteiten, waar een duizend-tal leden, te-zamen ruim huizende, een flink verblijf en werkplaats voor hun dagelijkschen arbeid zouden vinden. Die communiteiten zouden zich-zelf kunnen regeeren en los wezen van de tegenwoordige gouvernements-vormen en banden. Dat sociale systeem op gemeenschap rustende, zou dan drieërlei schikkingen veronderstellen en met zich voeren. Allereerst schikkingen en bepalingen voor de productie en gelijkmatige verdeeling der weldra ongelimiteerde hoeveelheid rijkdom; verordeningen, waarbij ook voor den bouw van groote woningen, van wegen, van kanalen, van havens, enz. werd gezorgd. In de tweede plaats zouden dan schikkingen moeten worden uitgevaardigd voor de fysieke, moreele en intellectueele ontwikkeling aller leden van zulk een maatschappij: een grootsch stelsel van opvoeding

1) Zie J.F. Bray ‘Labour's Wrongs and Labour's Remedy,’ 1839, pag. 122: ‘Under the present system there is not, and there never can be, a general community of interest, for the interest of every class is opposed to the interest of every other class: and nothing can be gained by the capitalist, which is not lost by the producer. It is not now the interest of the working man that the capitalist or employer should obtain greater profits, because the profits thus obtained by the last are the accumulated losses of the first: nor is it the interest of the capitalist, that the working man should receive the full fruits of his labour, because, were such the case, the capitalist could not hold supremacy.’

en onderwijs, rustende op liefde voor de waarheid, zou daarvan het gevolg wezen. In de derde plaats zou men moeten overgaan tot het vaststellen van regelen van orde en regeering in zulk een samenleving: hiertoe zou moeten gerekend worden o.a. een goed aanpassen van productie aan consumptie, een vaste bescherming te verleenen aan kinderen en invaliden, een nauwkeurig toezien en vergemakkelijken der handels-relaties, enz., enz. Zulk een systeem is nu, volgens Bray, mogelijk. Het gaat niet uit van een creatie van geheel nieuwe stellingen en inrichtingen, neen, het is slechts een uitbreiding en classificatie van bestaande vormen. Men gunt slechts een doortastende toepassing aan de zelfwerkende krachten, geeft lucht en ruimte aan wat tot nu toe door klassenscheidsmuren is verstikt, en laat overal door het zich nu een weg banend vrije en blijde leven.

Zeker: er zullen tegen de vestiging van zulk een stelsel allerlei bezwaren opkomen van kapitalisten en economisten.

Zij wijzen er reeds op, dat voor het vestigen van een dergelijke gemeenschaps-inrichting: een maatschappij van communiteiten, een fonds van geld noodig is, en dat de productieve klassen, de arbeiders, nooit genoeg zullen kunnen sparen om een eerste begin met zulk een nieuw systeem te maken. Hiertegen kan echter worden aangevoerd, dat de ‘trades-unions’ (vakvereenigingen) en geheel de coöperatie-beweging toch aantoonen, dat de arbeiders niet onvatbaar zijn voor een tastbaar belang geld bijéén te brengen; gezwegen zelfs van de enkele malen voorkomende geldelijke hulp, die rijke lieden, uit de klasse der kapitalisten, hun van tijd tot tijd doen toekomen. De economisten hooren dit aan, doch zeggen dan, dat - zelfs indien dan het geld-fonds gevonden werd - toch de algemeene gewoonten en hoedanigheden der menschen in een maatschappij onvereenigbaar zijn met iets anders dan wat de tegenwoordige maatschappij aan instellingen en plooien aanbiedt; voor een samenleving als die het nieuwe sociale stelsel op 't oog heeft, zijn de karakters der menschen niet aangelegd. Dit kan toegegeven worden, zegt Bray, wanneer men denkt aan de menschen zooals zij thans in de bestaande maatschappij wel moeten zijn. Doch door betere opvoeding en omgeving kan de mensch anders worden. Men kan in de menschen aandoeningen wekken om edeler genietingen te begeeren. Het karakter kan zich wijzigen, mits dit volgens een vast stelsel geschiede, want proeven genomen met menschen zonder keus of overleg tot elkander gebracht om een gemeenschap (‘telle-quelle’) te vormen, zouden slechts de opmerkingen der economisten bewijzen. Doch de economisten gaan nog verder. Zij zeggen, dat, als onverhoopt het geld-fonds bijéén gebracht was en het karakter der menschen verbeterd bleek, dan toch nog overbleef de omstandigheid, dat zulke inrichtingen uit een gemeenschaps-maatschappij zouden moeten concurreeren met een maatschappij om haar heên, die niet tot communiteit zich had vervormd. En zulk een maatschappij, de onze, de hedendaagsche, zou harder en langer arbeiden dan die der gemeenschap, en zou dus meer stoffelijke voordeelen behalen dan die andere.

Zij die dit aanvoeren, zien intusschen (zegt Bray) over 't hoofd, dat de voorstanders van het nieuwe sociale systeem zich dat niet denken als fragment maar als een geheel: een nieuwe orde, waar gansch andere gegevens en drijfveêren werken dan in de oude. In die nieuwe orde moeten de tegenstrijdigheden onzer maatschappij een oplossing vinden. Van een wedijver en kampstrijd tusschen fragmenten der oude hedendaagsche en der nieuwe orde kan geen sprake zijn. De hedendaagsche moge fragmentarisch verbrokkeld wezen, de nieuwe orde duldt niet, dat levende deelen daaruit afgescheiden worden om toch te leven; even goed zou men een menschelijk lichaam in stukken kunnen snijden en aan die ledematen den eisch kunnen stellen elk voor-zich te leven. Neen, het is 't geheel dat men op 't oog heeft. De laatste schrede tot perfectie. Die volmaaktheid zit in ons, verholen en omhuld, als de vlinder in de pop. De vorm is nog bezoedeld, vuil door zand en modder. Wacht slechts een wijl: de windselen breken, de vlinder gaat zweven en dansen in de zonnestralen.

Toch geeft Bray toe, dat er, vóórdat de laatste schrede tot perfectie wordt volbracht, een overgangs-stap, een halte, kan worden gedacht, die geleidelijk zou voeren tot de volmaaktheid. Bray vindt die ‘halte’ in wat hij noemt: ‘*the joint-stock modification of community*’, de vestiging van arbeiders-compagnieën of arbeiders-vennootschappen.

Om die te vestigen is geld noodig. Bray gaat dus het wezen van het geld pogen te verklaren, en aantoonen hoe men aan dat geld kan komen.

Het is het zwakste deel van zijn betoog. Hij poogt in te dringen i n h e t w e z e n v a n h e t g e l d , en zet uitéén, dat geld eigenlijk niet anders is dan de vertegenwoordiger van rijkdom of kapitaal. Geld staat tot rijkdom, als het alfabet tot de taal. Met de letters van dat alfabet kan men geheel de taal uitdrukken. Maar de verhouding van geld tot rijkdom is anders. Hier (in de questie van het geld) zijn altijd slechts enkele, veel te weinig, letters voorhanden. De quantiteit geld vertegenwoordigt niet de bestaande hoeveelheid rijkdom. Toch ware dit niet zoo bezwaarlijk tot stand te brengen. Wilde men zich beperken tot het juiste begrip, dat geld niet anders behoeft te zijn dan een representant van schatten, dan had men dat geld uit elk willekeurig goedkoop materiaal kunnen aanmaken: uit papier, desnoods uit aardewerk. Dat heeft men echter niet gedaan. Men heeft voor de grondstof van dat geld goud gekozen, en het gouden geld als circuleerend medium aangenomen. Naast het goud plaatste men dan nog papier, bankbiljetten, maar papier dat voor een gedeelte gedekt was door goud. Let nu op, dat de voorraad goud, dien men voor dat geld beschikbaar had, reeds om de kostbaarheid niet al te groot was. Men was dus gedwongen met zekere zuinigheid dat geld te verstrekken. Geld vertegenwoordigde altijd slechts een deel van den werkelijken rijkdom. De arbeiders, die gevoelden dat door gebrek aan geld hun arbeid niet ten-volle in 't werk kon worden gesteld,

begrepen de zaak niet. De rijken des te beter. Want juist de zuinigheid in het verstrekken van dat geld is het middel waardoor de ééne klasse de macht over de andere behoudt. Hoe toch heeft oorspronkelijk de ééne klasse geld of goud gekregen? Men zegt ruil gaf het over en weder. Maar den eersten keer hebben de rijken het door de arbeiders voor zich laten produceeren, de kapitalisten produceerden het niet zelven, en toen zij het hadden, wisten zij de waarde daarvan te verhoogen door bankzaken. De arbeiders moesten geld hebben; welnu, de bankiers gaven geld of bankbiljetten, schaduw van geld, en voor dat geld lieten zij, wijl het schaarsch was, zich groote percenten betalen. Alles draaide om de spil van ongelijken ruil. Geld broeide aldus geld uit. Altijd-door werd het product van arbeid weggenomen.

Men had dus het geval, dat de kapitalisten niet groeven of spitteden, maar toch altijd in staat waren een medium van geld te verschaffen, mits zij zorgden, dat zij een kleinen voorraad goud daarvoor steeds beschikbaar hadden. Dat hebben en verschaffen van geld vereischte echter zekere zorg. Soms was het moeielijk, daar de arbeiders door hun loon wekelijks iets afnamen, een bedrag dat op den duur een groot cijfer uitmaakte, 't welk aldus van de bankiers werd opgevraagd. Er was gevaar, dat de voorraad geld, de fragmentarische vertegenwoordiging van rijkdom, niet toereikend zou wezen. Doch een heerlijk reddingsmiddel werd door de bankiers bedacht: d e s p a a r b a n k . Daardoor hebben de banken de beschikking over het geld der arbeiders. Spaart, spaart, zeggen zij, dat alléén helpt u. En intusschen palmen zijzelven tegen kleine rente al dat gespaarde geld in, dat voor hen een schat is. Nu is er altijd geld genoeg.

De arbeidende klasse wordt op die wijze om den tuin geleid. Konden echter de arbeiders alles goed begrijpen, dan zouden zij inzien dat zij - in het medium dat de rijken aldus voor hen bedacht hebben - het middel-zelf in de hand hebben, om dat geheele systeem dier kapitalisten en economisten uit elkander te doen springen. Wanneer zij hun vereenigd spaargeld samen eens op hetzelfde oogenblik opvroegen, dan zouden zij de heerschappij op datzelfde tijdstip kunnen neêrploffen, en een stelsel van zaken in gang kunnen zetten: een systeem van gemeenschap van bezit en gelijkheid van recht. Doch zij zien 't niet in. Zij blijven sparen voor de rijken. Zij worden in toom gehouden om te werken voor de rijken, maar zijn nu ook steeds gezadeld om hen te dragen. Dat werkt het geld thans uit.

Heeft Bray met de hem eigen schrille en schreeuwende kleuren dit voor oogen gesteld, dan komt hij tot zijn eigen voorstel, zijn schets eener sociale inrichting, die als het ware de overgang, de halte zou kunnen wezen vóórdat de gedachte der gemeenschap ten-volle werd verwerkelijkt.

Hij bedoelt te geven het plan van een uitvoerbare transformatie der Britsche maatschappij.

Zijn uitgangs-punt neemt hij uit de cijfers der statistiek. Van

de zes millioen volwassen mannen in Groot Brittanje - zegt hij - zijn er vijf millioen bezig aan het produceeren en distribueeren van rijkdom. Vier millioen behooren tot de arbeidende klasse. De laatste klasse krijgt 200 millioen pond sterling jaarlijks van den geproduceerden jaarlijkschen rijkdom van 500 millioen, dat is elf L.st. per hoofd, voor mannen, vrouwen, kinderen in deze klasse; en daarvoor werken zij elf uren per dag.

Hoe nu te maken, dat de vier millioen mannen een rechtmatig aandeel in de productie verkrijgen? Hij wil dit in orde brengen door het toepassen van het begrip der vereeniging. Wat het kapitaal heeft tot stand gebracht in de naamlooze vennootschap, datzelfde beginsel wenscht hij in uitvoering te brengen voor de arbeiders. Vereenig - zóó zegt hij - elk bedrijf of beroep tot zulk een vennootschap. Splits die vijf millioen mannen in a r b e i d s - c o m p a g n i e ë n van 200 tot 1000 man. Laat elk dier compagnieën - waar de compagnons dus te-zamen één beroep uitoefenen - werken, doch werken zonder de springveêr der concurrentie. Handhaaf overigens drijfveêren die onder het oude systeem gelden, doch beter en redelijker. Betaal dus aan de compagnons een loon, tot een bedrag dat met den arbeid overéénkomt. Laat den duur van den dagelijkschen arbeid van lieverlede inkrimpen. Zorg vooral, dat de ruil altijd gelijk en eerlijk blijft: dat het altijd zij en blijve arbeid tegen gelijken arbeid; richt daarvoor arbeids-ruilbanken in. En verschaf nu aan al die compagnieën een vlottend kapitaal. Dat kapitaal moet zeer groot zijn. Het is kapitaal dat geheel een natie aan het werk moet stellen, en den arbeid overal in gang moet zetten. Hier moet dan verwezenlijkt worden, dat er een spade is voor elken spitter. In plaats van de bevolking te limiteeren tot het kapitaal, moet de regel zijn, dat het kapitaal overvloedig voorhanden is voor de aangroeiende behoeften van bevolking en arbeid. Daarvoor zal dit vlottend kapitaal, dat de arbeids-compagnieën in Groot Brittanje noodig hebben, gesteld moeten worden op 2000 millioen pond sterling.

Het moet ook daarom zoo aanzienlijk wezen, omdat men het land en de productie-middelen thans allereerst van de bestaande kapitalisten moet afkoopen. Hoe echter die geweldige som gelds te krijgen, om daarmede de arbeids-compagnieën te vestigen en te doen werken? Bray wijst daarvoor slechts op zijn uitéénzetting van het geld. Geld is de vertegenwoordiger van rijkdom. Welnu, men geve geld uit tegen den totalen nationalen eigendom. Gedekt door die gansche massa van volks-eigendom, land, huizen, enz., enz. zal dat geld zijn vaste waarde hebben. Zij die thans in het bezit zijn van al die landen, huizen, fabrieken, werkplaatsen, machines, schepen, enz., enz., kortom van al de productie-middelen, zullen bij de onteigening in afkoop dat geld krijgen in papier getrokken op den arbeid. Papier dus waarop het pond sterling in arbeid is uitgetrokken. Alles komt toch voort uit den arbeid, en een gansch volk biedt dien arbeid aan. In twintig jaren, rekent Bray, dat de schuld van den afkoop kan worden afgelost.

Werd dit plan eens goed doordacht, dan zou het blijken dat

het uitvoerbaar zou wezen. Slechts dàn echter was het mogelijk, als de arbeiders zich voor-goed vereenigden. Eén stap, één beweging was dan voldoende. En een geweldige vooruitgang ware verkregen. Want het zou de voorbereiding zijn voor den toestand der ware gemeenschap, de toenadering tot het volmaakte stelsel der maatschappij. Dan zou een samenleving naderen, waarin geen afscheiding meer zou wezen van verschillende tegenstrijdige klassen: er zou ééne klasse zijn, ingedeeld in goed georganiseerde, goed geoutilleerde afdeelingen, ééne klasse die gezamenlijk in bezit van geheel het land en van al de productie-middelen was, en daarmede werkte. Al die productie-middelen behoorden aan 't algemeen, terwijl overigens individueel eigendom van wat ieder werkte, werd behouden. Arbeid, arbeid alleen, zou aan alles de waarde geven. Voor ieder arbeids-uur zou er een equivalent in waren of goederen zijn te vinden[1)]. Arbeid is dan de stempel op de grondstof, of liever de vorm aan die grondstof gegeven. Groote bazaars zouden al de producten bevatten, die te-koop werden aangeboden; al die kleine winkels zouden vervallen. Een nationale bank zou zorgen, dat het geld altijd binnen de grenzen van het actueel bestaande kapitaal zou blijven. Doch geld was dan altijd voorhanden voor den arbeid, en de arbeid altijd klaar. Geen overproductie, geen gebrek aan werk, geen verwarring ware te vreezen. Van al die palliatieven, waarmede thans de wijsheid der parlementen zich bezig houdt: armenwet, verlaging van graanrechten, gemakkelijkheid van emigratie, zou van-zelf geen sprake meer zijn.

Want allen zouden begrijpen, dat de questie niet is leniging of tempering van ellende, maar zaak van waarheid en recht. De productieve klassen eischen die waarheid en dat recht. Vereenigt u dus - zegt Bray tot de werklieden. ‘Waarvoor vreest gij? Al de elementen van succes zijn bij u.’[2)]

Met een klein betoog, waarin Bray, met citaten uit Adam Smith, Ricardo, enz., poogt aan te toonen, dat zelfs de economisten niet opzien tegen enkele gegevens die tot sociale vervorming leiden, eindigt hij zijn fel geschrift.

Let wel hierop, dat in dit geschrift niet een geleerde, noch een geletterde aan het woord is, maar enkel en alleen een werkman. Charles Hall, de schrijver van den brief aan Lord John Russell, Piercy Ravenstone, Thomas Hodgskin, William Thompson waren min of meer kamergeleerden, zij waren geen arbeiders in de werk-

1) Zie J.F. Bray ‘Labour's Wrongs and Labour's Remedy’, 1839, pg. 181: ‘and thus, for every hour's labour that is paid for by any community, there will be an equivalent of some kind for the remuneration given, and this equivalent will exchange for another equivalent from some other party.’

2) Zie J.F. Bray ‘Labour's Wrongs and Labour's Remedy,’ 1839, pag. 176: ‘What, then, to fear? The productive classes have only to move on with confidence, for Truth is with them, - Justice is with them, - all the elements of success are with them!’

plaats, deden geen handen-arbeid. Maar deze John Francis Bray was een letterzetter, een werkman om loon. Hij, de man der practijk, zag de beweging der maatschappij, die hij medeleefde, nog eenigszins anders aan dan de mannen der theorie. Is het daarom dat Marx, toen hij voor zich-zelf de lijn der sociale beweging ging vaststellen, vooral zich hechtte aan dezen Bray? Opmerkelijk is het toch, dat in het boek, 't welk Marx in 1847 tegen Proudhon schreef (‘Misère de la Philosophie’) negen bladzijden uit het geschrift van Bray zijn overgeschreven. Marx voelde in dat boekje 't hart van het arbeiders-volk kloppen.

Als werkman zie ik hem vóór mij: werkman, één uit de ontelbaar velen, zonder bepaalde eigen silhouet afstekend tegen dat der anderen, maar evenals al die anderen tobbend en peinzend over het begrip ‘geld’, dat de wereld der 19de eeuw ging beheerschen.

Men is niet meester van zijn indrukken. Terwijl ik Brays woorden poog weêr te geven, blijft voortdurend vóór mijn verbeelding hangen Titiaans voorstelling van ‘Christus en het muntstuk’, de schilderij uit het museum te Dresden. De twee figuren van dat paneel hebben een leven voor alle eeuwen. Aan de ééne zijde Christus met het nog jonge gelaat, den kort-gesneden baard en den weelderigen, in lange bruine lokken neêrhangenden haardos. Goddelijk schoon is dat hoofd, vredig ernstig 't oog, zuiver gelijnd de mond. Een zachte, bijna bleeke kleur geeft aan het uiterlijk een marmeren effenheid, een adel van tint overéénkomende met de vaste teekening der trekken. Hooge kalmte en verheffing stroomen als uit de oogen, terwijl de blanke hand - zich uitstrekkend uit den blauwen mantel die over de roode tunica is getrokken - met de vingeren wijst naar het geldstuk, dat de man aan de linkerzijde hem voorhoudt. Die man heet volgens het bijbel-verhaal een discipel der Farizeërs. Maar Titiaan heeft aan de gestalte, die de bekende vraag over den cijns-penning aan den Christus deed, niet het beeld van een schrift-geleerde gegeven, maar van een eenvoudig werkman[1]. Hij staat dáár in zijn dagelijksch werkhemd, een soort van bootsman, die met zijn gespierden, harigen arm den Christus stil doet houden, en, somber van uitzicht, Hem - die reine, rustige, goddelijke wijsheid om zich heên strooit - korzelig afvraagt: Wat denkt Gij van het geld?

VIII.

Na den werkman Bray komt de schrift-geleerde C h a r l e s B r a y . De twee naamgenooten hadden niets met elkander te maken, waren waarschijnlijk volkomen onbewust van elkanders bestaan. Zoo weinig wij van den eerste weten, zoo veel wordt ons van den tweede medegedeeld. Allermeest door hem-zelven. Want op

1) Dit wordt ook goed opgemerkt en omschreven door J.A. Crowe en G.B. Cavalcaselle, in hun klassiek boek: ‘Titian, His Life and Times,’ vol. I, 1877, pag. 120.

het einde van zijn leven - hij stierf in 1884 op 73-jarigen ouderdom - schreef hij breedvoerige bladzijden van een autobiografie, die dan ook na zijn dood verschenen is[1)]. Hij was gedurende zijn leven min of meer vermaard als een woordvoerder der frenologie, een 'quasi-wetenschap' waarvan de Duitscher Gall weleer de grondslagen had gelegd. Overigens was hij een verlicht filanthroop, en nam hij deel aan allerlei instellingen en genootschappen ten-oorbaar van het arbeiders-volk. Zóó zien wij hem ook medehelpen aan plannen van Robert Owen, doch altijd eenigszins op den achtergrond. Onder de mannen die de communauteit van Tytherly steunden (zie ons tweede deel der Socialisten pag. 345) komt ook hij voor. Doch hij nam meer kennis van zulke plannen dan dat hij daarin opging. Eens echter bekende hij meer openlijk kleur. Het was in het jaar 1841 - hij-zelf was 30 jaren oud - toen hij zijn boek uitgaf: 'The Philosophy of Necessity, or the law of consequences as applicable to mental, moral and social science'. In het tweede deel van dat boek behandelde hij uitvoerig de sociale wetenschap, en gaf hij, al was het op bezadigde wijze ingekleed, een scherpe beschuldiging en aanklacht tegen de leer der economie van zijn tijd.

Op die episode in zijn studiën moeten wij de aandacht vestigen. Hij woonde in het hart van Engeland te Coventry. Dáár was hij in het jaar 1811 geboren, en had zijn vader - een zeer vermogend man - een groote fabriek van band en linten. Hij groeide op als kind van een talrijk gezin - zij waren met hun achten, - was eerst vrij steil en kerkelijk in zijn godsdienstige overtuiging, doch ging allengs over tot de denkwijze der Unitariers, straks tot een louter wijsgeerige levens-opvatting. Toen de vader in 1835 stierf, nam hij diens plaats en positie in de fabriek over, werkte hard in die 'zaak', zorgde voor scholen en ambachts-onderwijs ten-bate van de werklieden, en vond tijd voor studie. Zijn onderzoekingen strekten zich vooral uit tot onderwerpen verband houdende met de leer der frenologie, waartoe George Combe, de broeder van den ons bekenden Abram Combe (zie deel II der 'Socialisten' pg. 287), door zijn boek in Engeland den stoot had gegeven. Die leer der frenologie versterkte slechts te steviger de overtuiging, die zich bij hem na het vaarwel zeggen van het dogmatisch kerkelijk geloof had post gevat, dat er bij den mensch geen sprake kan zijn van vrijen wil, maar dat hij onderworpen is aan natuurlijke wetten, gelijk reeds ieders eigen karakter geschreven is op zijn schedel en zich weêrspiegelt op zijn gelaat, duidelijk kenbaar voor hem die de moeite genomen heeft die merkteekenen te lezen. Allengs werd voor Charles Bray het geheele gebied der geestelijke, zedelijke en sociale kennis een volle toepassing der wet van oorzaak en gevolg, een vast determinisme. Wetenschap werd voor hem uitéénzetting en verklaring van het onvermijdelijke.

1) De titel is: 'Phases of opinion and experience during a long life, An autobiography. By Charles Bray, author of 'The Philosophy of Necessity', etc., 1885.

Begrippen van belooning en van straf moesten naar zijn inzien worden overboord geworpen. Wij moesten in alle opzichten de wetten der natuur volgen. Wat de Christenen gebed noemen, mag niet anders zijn dan het assimileeren van onze wenschen met den Oppersten wil, een verplaatsing van ons-zelven in den toestand van op de beste wijze te handelen. Trouwens elk schepsel, ieder element handelt, volgens Charles Bray, in overéénstemming met de regels van zijn eigen aanleg en aard, en kan niet anders doen of zijn. Charles Bray erkent, dat de lezing van Shelleys ‘Queen Mab’ vooral dit hem verduidelijkte en hem van enthousiasme deed gloeien. Toen hij op een avond het gedicht voor 't eerst las, zat hij ten 3 ure 's nachts nog altijd als in verrukking over die bladen gebogen. Hij concentreerde nu al zijn overpeinzingen en schreef 1841 het boek over ‘De Wijsbegeerte der Noodzakelijkheid of de Wet der Consequenties’. Hij meende, naïef, dat daardoor alle problemen werden verklaard[1)].

In het eerste deel van dat boek wordt de wet omschreven op geestelijk en zedelijk terrein. Elk verschijnsel, elke daad, moet op dit gebied opgevat worden als een gevolg van een voorafgaande oorzaak, die altijd onder gelijke omstandigheden hetzelfde effect zal opleveren. Wat ons eigen leven betreft, spruit dus kwaad slechts voort uit onze onwetendheid. Pijn waarschuwt ons dan, want het doel van pijn is om ons te leiden tot wat goed is. Waarheid is de groote en sterke antagonist van het kwaad. Naar die waarheid moeten wij dus streven. Dan zijn wij meesters van onze eigen conditie in goed en kwaad. Geen willekeur of kans beschikt over ons lot; neen enkel en alleen heerscht de vaste noodzakelijkheid der natuur-wetten. Ieder moet oogsten wat hij zaait. Elke zelfzuchtige of onreine gedachte straft zich-zelve. De verlossing van het kwade, die wij in het ‘Onze Vader’ bidden, staat inzooverre in onze eigene hand, dat wij daarin zullen slagen, wanneer wij volledig verstaan, dat het verband tusschen oorzaak en gevolg de alles doordringende wet is van God. Trouwens de banen van intelligentie en zedelijkheid loopen evenwijdig met die der natuur. De mensch beweegt zich op dat gebied slechts in dezelfde mate als hij voortbewogen wordt door de organisatie die hij bij de geboorte ontving, en door de omstandigheden waarin

1) Men denke aan de geestige verzen van Beets:

> Eurèkamen, Eurèkamen! Wij hebben het gevonden,
> De gang der wereld is aan oorzaken gebonden.....
> Oorzaken en gevolgen houden alles in orden;
> Gevolgen die weder oorzaken worden,
> Oorzaken die weêr gevolgen genereeren,
> Gevolgen die weêr tot oorzaken promoveeren....
> Het is een systema van schakels en lussen
> En haken en oogen: geen speld kan er tusschen:
> In 't stoflijk, in 't zeedlijk, in hemel en aard -
> En daarmeê zijn alle problemen verklaard.

hij wordt geplaatst. Deze twee gegevens zijn nauwkeurig te constateeren en te berekenen, en bepalen dus de toekomst. En wat voor den enkelen mensch geldt, geldt ook voor de menschheid. De fondamenteele regel voor die menschheid is de productie van de grootste som van genietingen voor allen, niet het geluk der weinigen ten-koste der velen.

Zóó stapt Charles Bray van-zelf over op het sociale terrein. Wordt dáár - dus vraagt hij - die wet gehuldigd? Hoe staat het met onze maatschappij en met de talrijkste klasse dier maatschappij: de arbeidende standen?

In vier hoofdstukken behandelt hij dit vraagstuk. - Het e e r s t e geeft een blik op de economische indeeling der Britsche maatschappij, het jaarlijksch inkomen van het koninkrijk, en de distributie van dit inkomen onder de leden. Daarvoor wordt natuurlijk de statistiek ter-hand genomen. Met behulp van die tabellen rekent hij uit, dat de arbeidende klassen ongeveer twee derden uitmaken der bevolking. Gaat men intusschen haar inkomsten na - en Charles Bray becijfert dat een werkman met zijn gezin 33 L. st. per jaar verdient - dan krijgen die arbeidende standen te-zamen minder dan een derde van de geheele jaarlijksche opbrengst. Dit derde staan de landeigenaars en kapitalisten aan de twee derden af. Het gemiddelde loon per week is dan voor den arbeider 12 shillings 6 stuivers, altijd in de veronderstelling dat de arbeider geregeld werk heeft. Dit weekloon is verwonderlijk laag, al is het in gansch Europa niet hooger. De vraag dringt zich dus naar voren, hoe leven die menschen met hun gezin van zulk een loon? Charles Bray legt daarvoor een budget over van een arbeiders-gezin in Coventry, een pendant der begrooting die Multatuli dertig jaren later opschreef uit het gezin van K. Ris. Doch juist na het inzien van zulk een arbeiders-budget nijpt pijnlijker de overweging, hoe doen die lieden 't toch? Niets kunnen zij ter-zijde leggen voor ziekte, ouderdom en werkloosheid; van sparen weten zij niet af; zij hebben slechts te worstelen om het hoofd boven water te houden; met al hun krachten spannen zij zich daarvoor in, totdat de golven hun te machtig worden, dan laten zij de armen slap hangen, zij vallen in de bedeeling; het is uit: het hoofd zinkt dieper in 't water, de oogen schitteren slechts nog even als de verzoeking van de kroeg hen wenkt. De economisten vertellen ons nu - zegt Charles Bray - dat dit in vorige eeuwen altijd zoo was, dat er zelfs eenige verbetering in het lot dier lieden te bespeuren is. Maar Bray meent, dat die vergelijking van hun toestand met hun eigen toestand in vorige tijden niet opgaat. Wat daarentegen wel klemt is de vergelijking met het lot der hoogere standen. Deze hebben, in tegenstelling met wat de arbeiders soms luttel meer verdienen, ontzettend veel grooter profijt getrokken uit de uitvindingen van stoom en machine. Zij, de werkgevers, zijn boven-mate vooruitgegaan. De toestand der arbeiders-zelven blijft droevig ernstig. De verbeteringen van hun toestand liggen op de oppervlakte. Als de kleeding goedkooper voor hen is, duurt

die ook des te korter. Voor hen komt - nu de industrie in volle vaart en met volle stoom-kracht zich voortspoedt - alles samen: het te-vroegtijdig werken; het te-lang werken; de te groote vermoeienis; 't gemis aan rust; geen tijd voor geestes-uitspanning; geen tijd voor zorg voor gezondheid; de uitputting gevolgd door onmatigheid; het slechte voedsel; de armelijke woning; de uitterende ziekte; het vroegtijdig verval; de groote sterfte.

Wat vooral treft, en wat voor de toekomst iets beteekent, is dat het materiaal der kinderen, de stof waaruit zij bestaan, allengs te-zwak wordt. De ouders gaan in ellende te-gronde; de kinderen hebben geen gehalte meer. Neem de kinderen uit hun omgeving en zet ze goed voedsel voor, ze blijven even onvast, ondeugdelijk. Zij zijn reeds vóór de geboorte voorbeschikt tot hulpeloosheid, onwetendheid, gemis aan evenwicht en verderf. Het baat niet of zij na een poos goed verzorgd worden. Die generatie is verloren. De bodem is bedorven. Het opslurpen van het leven der ouders in het afmattend werk is het kwaad. Die ouders beulen zich tot stervens toe af om toch in 't leven te blijven. Hun stulpen of krotten geven hun geen lucht of licht. Een stinkende atmosfeer benauwd hun longen. Zóó is de werkelijkheid der dingen. Dàt is het kwaad. Is echter Charles Brays woord waarheid, dat het kwaad in 't algemeen slechts voortspruit uit onwetendheid, en dat pijn ons waarschuwt om ons te leiden tot wat goed is, dan moeten wij ook hier niet wanhopen. Euvels zijn niet onherstelbaar, ook niet in de maatschappij. In een volgende generatie van arbeiders zijn kiemen te brengen van matigheid, kuischheid, vooruitziend overleg. Maar dan moet ook nu de hand aan den ploeg worden geslagen. Onze maatschappelijke instellingen moeten worden ingericht tot bevordering van het geluk van het grootste getal.

Zóó komt Charles Bray in zijn t w e e d e hoofdstuk: over de maatregelen die voorgesteld zijn voor de verbetering van den toestand van het volk. Het is maar al te zeer een feit. Hoewel de arbeidende bevolking in alle landen de groote meerderheid vormt, is echter haar belang schromelijk verwaarloosd. Zij wordt op zijn best beschouwd als een noodzakelijk deel der machines voor de productie van rijkdom van een volk. De bezittende klasse heeft weinig voor de niet-bezittende klasse gedaan. Het eigendom klom in waarde altijd-door: de grondrente steeg 50% in de laatste vijftig jaren, maar de toestand der armen bleef dezelfde. Nu echter zint men op maatregelen. Doch die maatregelen moeten inwerken op den toestand der werkende klasse, niet enkel op de productie-krachten als zoodanig. Dit laatste wordt te veel vergeten. Vakvereenigingen met het hulp- en strijdmiddel der werkstaking geven niet veel. De patroon heeft het altijd in zijn macht den werkman door honger te dwingen. Politieke verbonden helpen ook niet veel: zij storen de orde in de maatschappijen roepen (zoo als het Chartisme het nu leert) alle conservatieve krachten tot tegenweêr in 't gelid. Wat is dan te doen?

Charles Bray toetst en ontleedt vijf soorten van maatregelen. - In de *eerste* plaats die van gouvernementeele hervorming. Maat-

regelen dus die met de politiek samenhangen. Hij waarschuwt echter daaraan veel te hechten. De verbetering van een regeerings-stelsel op zich-zelf helpt niet veel. Let maar, zóó zegt onze schrijver, op de andere natiën van het vaste land en van Amerika. Er zijn er onder die uit een politiek oogpunt vrij wat meer geavanceerde instellingen hebben, maar de toestand van den arbeider is er even slecht. Goedkooper regeering, met vermindering van belasting, zou slechts zeer tijdelijke hulp geven. Het sobere loon zou spoedig weder tot het lage peil afglijden. Dit zou ook het geval wezen met de afschaffing der graanrechten. Zulk een maatregel zou enkel de industrie helpen, haar goedkooper productie-krachten geven, en dus nog goedkooper productie veroorloven. De geweldige concurrentie en de worsteling om de markt voor industrieele goederen uit te breiden, zou daartoe drijven en het arbeidsloon neêrdrukken. - In de *tweede* plaats bespreekt Charles Bray het vrijhandel-stelsel der economisten. Op de theorie dier heeren rust voornamelijk het geloof dergenen die politieke hervormingen noodig achten. Maar het doel dier heeren is de productie te vermeerderen, het kapitaal te vergrooten: daarvoor wenschen zij volkomen vrijhandel, afschaffing van alle monopolies en beletselen. Alles moet voortaan zijn natuurlijken loop hebben. Inderdaad klinkt dit alles fraai, zegt Bray, wanneer te-gelijkertijd de werkman dan ook zijn rechtmatig aandeel in die vermeerderde opbrengst kreeg. Maar zij die den handen-arbeid doen, hebben er weinig baat bij, soms zijn ze zelfs er slechter aan toe. De vrijhandel moge de winsten der bezittende industrieelen verdriedubbelen, de arbeiders blijven de oude knecht. Zij krijgen geen deel van de overwinsten; zij krijgen hun loon. De vrijhandel-theorie gaat uit van het denkbeeld, dat vrijhandel bezorgt groote goedkoopte der waren en vermeerderde vraag door uitbreiding van de markt. Welnu, zegt Charles Bray, ziet eens naar Manchester, naar Leeds, naar Glasgow. Dáár is het doel van den vrijhandel bereikt. Dáár is geweldige toeneming der productie volgens de regelen der economie. Heeft het de arbeiders dáár in iets geholpen? Is men het er niet over eens, dat dáár het moreel der arbeidende klasse zeer is achteruit gegaan? En zien niet reeds niet weinigen in die agglomeratie van armoede en ellende een gevaar voor den Staat? Het is het resultaat der indeeling van de maatschappij in twee klassen: die der kapitalisten en die der arbeiders. Groote massaas van arbeiders-bevolking fluctueeren thans, wat haar onderhoud betreft, op den stand van de markt. Zij-zelven zijn niet toerekenbaar voor wat met haar gebeurt. Zij zijn afhankelijk van gevolgen en oorzaken buiten haar om: als ergens de wisselstand keert, als hier of dáár een misoogst plaats heeft. De questie is deze: niet of vrijhandel een prikkel is tot vermeerdering van rijkdom, maar of dit voordeel het verkrijgen waard is, wanneer men ziet, dat het zich vasthecht aan het noodzakelijke gevolg van zulke erbarmelijke en verdierlijkte arbeiders-menigten in het leven te roepen als te Manchester, Leeds en Glasgow. Is het veilig, is het wenschelijk, dat Engeland de werkplaats der wereld wordt op deze voorwaarde? Zal ten

langen leste datgene, wat de economie voor onze grootheid uitwerkt, niet later het middel zijn onzer vernietiging? Wij heeten rijk en wij kleeden thans de geheele wereld in ons katoen, maar onze arbeiders gaan in lompen. De gansche vrijhandel der economisten is een theorie voor de rijken, niet voor de armen.

Nadat Charles Bray in de *derde* plaats kortelijk de aandacht heeft gevestigd op de maatregelen van colonisatie en emigratie, die slechts tijdelijk iets kunnen helpen, daar de kracht van het machine-wezen ongelijk veel sneller stijgt dan de bevolking toeneemt, wendt hij zich in de *vierde* of *vijfde* plaats tot de maatregelen betreffende opvoeding en religie.

Wat onderwijs en opvoeding aangaat, zoo beaamt Charles Bray natuurlijk het ‘kennis is macht’, maar hij meent dat dit niet eenzijdig moet worden toegepast. Te-gelijk met het verstand moet het fysiek en het moreel van den mensch ontwikkeld worden. Dit is de fout der meeste kinderscholen. Zij pogen enkel 't sluimerend verstand op te wekken, doch in het leven is het karakter aan allerlei omstandigheden onderworpen. De slechte, onreine omgevingen van den werkman determineeren voor een goed deel de plooi van zijn aard. Worden die omstandigheden niet vervormd, dan helpt het onderwijs niet veel. Men moet bij dit alles den blik op het geheel vestigen. Indien al de zenuw-energie opgeslurpt is door lichaams-arbeid, hoe kan men dan de hersenen bevredigend zetten aan geestes-inspanning. De jongens die na het werk in ambachts-scholen (‘Mechanic's Institutes’) komen, dommelen in: de leeraars praten voor slapenden. Onderwijs van het intellect wordt nu wel overal verspreid, maar halve kennis is een gevaarijke zaak. Slecht verteerde kennis is soms nog erger dan onwetendheid. Het is mogelijk dat Engeland hieraan ontsnapt, maar wij vreezen. Omtrent het stuk der religie is Charles Bray nog uitvoeriger. Hij zou eigenlijk alle heil willen verwachten van de zedenleer. Kwaad is het echter, dat de zedenleer (de ethica) zoo weinig als zelfstandige, onafhankelijke leer, als leer op zich-zelf, ontwikkeld is. Altijd is zij een aanhangsel nog van den godsdienst. Toch zijn zedenleer en godsdienst twee van elkander onderscheiden sferen. Intusschen bevat de Christelijke godsdienst het voorschrift van de verheven zedelijke wet: ‘gij zult uw naaste liefhebben als u-zelf.’ Zoolang dus de menschen maar aan die schoone les vasthouden en haar beoefenen, doet het er niet toe, of deze zedelijke wet gedragen wordt door een zóó zwaar en soms barok voertuig als den godsdienst, en moet men de verbinding van religieuze en leeken-instructie blijven waardeeren. Wèl zijn er gewichtige bezwaren tegen het godsdienstig motief. Men komt door den godsdienst er toe al onze nooden en rampen te beschouwen, niet als consequenties van oorzaken, die onder onzen invloed staan, maar als beproevingen, als waarschuwingen, als prikkels om ons een later gelukzalig leven te doen beërven. Hemel en hel worden ons vóórgehouden. Doch niet hemel of hel moeten ons bewegen, maar goedheid, maar Gods geest. Het koninkrijk Gods, waarnaar wij hopen, moet er komen door onze eigene inspanning. De kiemen

liggen bij den mensch, doch in een grond die eerst daarvoor door ons moet worden bereid. Inderdaad moet geheel het karakter van ons sociale stelsel veranderen. Wat de Kerk voortdurend doet, het op den vóórgrond stellen van een hemel hier-namaals, moest ophouden. Men moest de vaste overtuiging erlangen dat godsdienst en Kerk niet één zijn. Thans werkt die vermenging en vereeniging allerlei kwaad uit. Godsdienst, veréénzelvigd met de Kerk, wordt zelfs ondersteld zaak en partij der regeering te wezen. De bedienaars van den kerkelijken godsdienst zijn Staats-ambtenaren, en hebben van hun dienst een deftig, algemeen gezien beroep weten te maken. Doch langzamerhand begint toch 't begrip bij de menschen op te komen, dat zij de ware religie beter van God, zooals Hij zich openbaart in Zijn werken, dan van die zeer deftige, respectabele geestelijken kunnen vernemen. Het is een droevig symptoom onzer maatschappij, dat zoo zegenrijk een zaak als de religie aldus verlaagd wordt door aanraking met al wat min, wat vulgair is onder de menschen, en dat de naam godsdienst zelfs een paspoort is tot betrekkingen, emolumenten en politieke macht. Doch dat zal verkeeren. De telkens ingeroepen tusschen-komst van een particuliere Voorzienigheid zal allengs onvereenigbaar blijken met Gods onveranderlijken wil en wet. Het begrip erfzonde zal een ongerijmdheid worden. Het strafbegrip zal zich wijzigen, daar de toerekenbaarheid anders zal worden gesteld. Ons dogma van den vrijen wil zal een dwaalbegrip worden geacht. Dit alles zal echter een zaak van langen adem zijn. En intusschen erkent Charles Bray - hoezeer ook naar zijn inzien de thans levende bedienaars der Kerk weinig willen en kunnen uitrichten tot verbetering van den toestand der maatschappij - dat in de tegenwoordige droeve omstandigheden onze godsdienstige inrichting en Kerk nog de éénige instelling is, om op te roepen en tot uitvoering te brengen de beste en hoogste gevoelens van hart en geest, en wel met behulp van een bijbel waarin het wee over de rijken weêrgalmt. Zonder die Kerk zou er voor de natie in 't algemeen geen enkele zedelijke tucht en leering wezen. Charles Bray heeft dus vrede met die tempels der Christelijke Kerk. Hij zou slechts daaruit willen drijven de wisselaars en knechten van den Mammon. Kerk-gebouwen moesten zijn ruimten waar het volk zich verzamelde om lessen te krijgen, geen plaatsen voor eeredienst. Die godsdienstige handeling behoort in de binnenkamer te huis, niet in den tempel. Christus onderwees in de synagoge, maar bad op den berg, in de woestijn, alléén. In de eenzaamheid, onder den hemel, trekt het hart naar boven. In de kerk gaan de lieden om door elkander gezien te worden. Komen zij des Zondags uit de kerk, dan denken zij op hun werkdagen niet verder aan hun godsdienst, aan den arme die naast hen woont.

Onder deze vijf rubrieken kunnen nu de verschillende maatregelen gerangschikt worden, die men aanwendt om den toestand der maatschappij te verbeteren. Nog is er een partij die geen verandering wenscht. Het is zóó, het zal altijd zóó blijven, zeggen zij die tot deze partij behooren. Zij gelooven niet aan het progres-

sieve karakter der menschelijke natuur. Zij zien in een revolutie, als die van 1789 in Frankrijk, enkel den bloedigen kant: de weinigen die vallen. Zij denken dat God het zoo verordineerd heeft, dat de armen er vooral zijn om aan de rijken gelegenheid te geven Christelijk wel te doen, en voorts dat de rijken het muntstuk, zoo noodig, toereiken aan den Staat. Hoe miskennen deze lieden de wereld-orde! Wel is het waar, dat als de werkende klasse altijd zóó bleef, als die nu is, dat er dan voor de conservatieven recht van spreken zou wezen. Dan maar liever zeer luttel onderwijs. Onderwezen ezels zijn nog erger dan gewone ezels. Dan maar liever niets gedaan - en voorts de hoop op een hier-namaals voorgespiegeld[1)].

In het d e r d e hoofdstuk bespreekt Charles Bray de oorzaken van de armoede der werkende klassen. Het uitgangspunt van zijn onderzoek is de scheiding, of liever de indeeling der maatschappij in kapitalisten en arbeiders. De ééne klasse, niet overtalrijk, heeft het bezit; de andere, krioelend in cijfer, heeft niets dan arbeid om aan te bieden. De velen hangen af van de weinigen die bezitten. Dit feit wordt nu in stand gehouden door de instelling en handhaving van het privaat-eigendom. Die instelling was in 't begin een zegen, want daardoor kon iedereen oogsten wat hij gezaaid had, kon een elk behouden de vruchten van zijn arbeid. Het was een vooruitgang boven een toestand van geen rechten, geen wetten. Doch thans is die instelling, leidend tot een vastsluitend stelsel van individueele belangen, volkomen ontoereikend en ongeëvenredigd om de zedelijke wet der maatschappij te vervullen, is zij zelfs de oorzaak van meerendeels het kwaad dat de maatschappij teistert. De zedelijke wet toch is gegrondvest op het goddelijk voorschrift: gij zult uw naaste lief hebben als u-zelf, maar de instelling van het particulier eigendom maakt dit onmogelijk door de scherpe afscheiding van het belang van ieder individu en dat van zijn naaste. Een handhaving van individueele belangen is regel, in plaats dat het belang van allen doeleinde zou wezen. Het zelfzuchtig motief van 's menschen natuur wordt dus voortdurend in actie gebracht. De distinctie onder de menschen wordt meer en meer afhankelijk gemaakt van het bezit, niet allereerst van edele hoedanigheden. Het doel der instelling van het particulier eigendom was de verzekering aan ieder van de vruchten van zijn arbeid, maar in de gevolgen is zij het instrument geworden, door welke de massa der werkende menschheid beroofd is van een groot deel van die arbeids-vruchten. Wij zagen in 't begin, dat Charles Bray tot een becijfering komt dat twee derden der bevolking te-zamen slechts een derde van het gansche product der natie krijgt. Van elk tien à twaalf uren dat een arbeider werkt, gaan, volgens Bray, twee uren af voor het

1) Zie Charles Bray 'The Philosophy of Necessity', 1841, vol. II, pag. 385, 'An ass, while he is an ass, does his work contentedly; but could you change his nature by enlightening him, he would require a more just portion of the fruits of his labour than the road-side thistle.'

gouvernement, vijf uren voor grond-eigenaars en kapitalisten, en één uur voor de distributie van den detail-verkooper; de rest blijft voor den man die 't werk doet. Deze indeeling is de bron van het inkomen en van de macht van den kapitalist. De arbeider, die niets dan zijn arbeid heeft, moet zich wel onderwerpen, wil hij niet van gebrek omkomen. Werkstakingen en vakvereenigingen helpen hier niet; de concurrentie houdt het loon laag; de algemeene mededinging dwingt, onder het geldend stelsel, den werkman het brood van zijn naaste af te nemen. Zóó verdierlijken de arbeiders meer en meer. De lage eigenschappen schieten weelderig op. De economisten nu zeggen, dat dit alles te wijten is aan het feit, dat de bevolking sterker toeneemt dan het kapitaal. Doch Charles Bray bestrijdt dit. Sinds de machines, met haar eindeloos stoom-gehijg, in de wereld zijn gekomen, maakt het eigenlijk weinig uit, of de toeneming der menschen grooter of minder groot is: de machines doen het werk van duizenden, en werken in dien zin tegen het belang van den arbeider. Neen, de oorzaak van den somberen toestand der maatschappij ligt in de afscheiding van kapitaal en arbeid sinds de doorvoering en vastzetting van het individueel eigendom. De arbeider moet zich tevreden stellen met een loon, zóó klein, dat hij even 't leven er bij kan ophouden; zijn loon hangt niet af van de hoeveelheid werk die hij doet, noch van de som der opbrengst van dat werk, maar wordt enkel door het levens-onderhoud bepaald. En de kapitalist gebruikt zijn kapitaal overéénkomstig zijn individueele belangen. Daardoor breidt dat kapitaal zich ook niet zoo sterk uit als 't vermocht: men kan zelfs zeggen dat minder arbeiders daardoor worden gebruikt dan mogelijk was, doch juist daardoor wordt de onderlinge mededinging onder die arbeiders weder te grooter, en dit drukt de loonen fluks naar beneden. *Niets heeft in de tegenwoordige wereld zoo weinig waarde als een flinke, stevige arbeider*[1]. Wat is dan noodig? Volgens Charles Bray een toestand der maatschappij, waarin het eigendom ten beste van allen wordt gebruikt op zulk een wijze, dat de arbeider niet gedwongen wordt met een klein deel van de opbrengst van zijn arbeid genoegen te nemen, kleiner dan waarop hij recht heeft. Het remedie is derhalve de vestiging van een stelsel, waarin eigendom als in '*trust*' (rentmeesterschap) door de maatschappij zou gehouden worden tot de productie van de grootste som van genietingen voor allen[2]. Charles Bray zal nu onderzoeken of dit mogelijk is. Hij zal niet uit 't oog verliezen de zoogenaamde heilige rechten van het bezit, maar toch vooral zijn blik ook richten op de nog heiliger rechten van den arbeid.

1) Zie Charles Bray 'The Philosophy of Necessity' 1841, vol. II, pag. 412: 'Nothing in fact is of so little value as a strong able-bodied man.'
2) Zie Charles Bray 'The Philosophy of Necessity', 1841, vol. II, pag. 403: 'the establishment of a system in which property should be held in trust by society for the production of the largest sum of enjoyment to all.'

Hij gaat dit doen in zijn v i e r d e en laatste hoofdstuk, getiteld: sociale hervorming.

Geluk voor de meesten, zóó zegt hij, is het doel der samenleving, met andere woorden: dit is het volbrengen der zedelijke wet. Eigendom nu is het middel voor dat geluk. Eigendom is de leven-gevende stroom, die, langs allerlei kanalen over 't land zich verspreidend, overal vruchtbaarheid brengt. Zonder die algemeene verspreiding van eigendom kan de toestand der maatschappij niet volmaakt zijn. Maar de éénige manier daartoe is, dat dit eigendom door de maatschappij in bewaring, in rentmeesterschap (‘*trust*’) worde genomen voor het welzijn van allen. Dit is het beginsel waarop de maatschappij moet worden gevestigd. Dan alléén is het egoïstisch beginsel in de menschheid te bestrijden, op welk beginsel - tegenovergesteld aan de zedelijke wet - thans alle sociale instellingen zijn gebouwd. Naar dit doel moeten wij dus streven, al schijnt de verwezenlijking nog verre verwijderd Nobele geesten hebben daarover gepeinsd, en hebben als in een vizioen zulk een ideëelen Staat in hun brein geconstrueerd: een Plato, een Morus, een Baco in zijn Atlantis. Zij wilden verwerkelijken een rijk der broederschap. Charles Bray weet hoe die plannen als droomen zijn verworpen, kent slechts al te-goed de bezwaren en veroordeelingen, die de tegenwoordige menschheid, opgevoed als zij is, daartegen oppert, maar het schijnt hem een onafwijsbare plicht het onderzoek naar zulk een plan, het naspeuren in die richting voort te zetten in weerwil van hen die smadelijk de schouders ophalen. De maatschappelijke verandering, die door de rede geëischt wordt, is deze: dat de werkman niet langer noodzakelijkerwijze zijn aandeel in wat zijn arbeid opbrengt voor minder verkoopt dan het waard is, en voorts dat het kapitaal geleid wordt in de meest voordeelige richting voor nieuwe productie. met dien verstande, dat de machine niet meer tegen den arbeider, maar voor hem werkt. Dit tweeledige oogmerk kan alleen verkregen worden door hereeniging van kapitaal en arbeid, in zooverre de arbeider zelf een kapitalist wordt en eigenaar van de machine, waarmede hij produceert. Het probleem is dus, dat de arbeiders zullen worden aangespoord en ondersteund, om te-zamen zich te vereenigen tot associaties of communauteiten, op den grondslag der ‘joint-stock-companies’. Het kapitaal van deze associaties zou bestaan uit sommen gelijkelijk gecontribueerd door ieder lid, de opbrengst van zijn besparingen, of wèl gefourneerd worden door kapitalisten, die uit motieven van welwillendheid of belang het zouden uitkeeren. Dit kapitaal zou dan besteed worden tot het koopen van land, het bouwen van huizen, het aanschaffen van materieel, enz. enz. Alle vakken en beroepen zouden in zulk een communauteit moeten begrepen zijn, zoodat alles wat noodig was, als regel, op de plaats werd geproduceerd. Voor goederen uit den vreemde, die onvermijdelijk noodig waren, zou een stapel-magazijn worden opgericht. Het bestuur zou gevoerd worden door directeuren, door de leden zelven gekozen. De opbrengst van alles zou gemeen eigendom zijn en als zoodanig te verdeelen. De samenwerking zou gehee

vrijwillig wezen: het recht van privaat-eigendom zou door 't individu moeten worden opgegeven, in overweging van het grootere voordeel, dat hij hier kon erlangen boven andere belegging. Voorts konden dan de rechten van zekerheid en orde blijven zooals zij nu zijn.

Dit plan wordt uit tweederlei oogpunt door den auteur besproken.

Allereerst met 't oog op de economie van het systeem-zelf. Het groote voordeel is natuurlijk de associatie in het werk. Thans wordt zooveel arbeid verspild. De rijke standen weten van het beginsel der samenvoeging zulk een uitstekend gebruik te maken in hun clubs en sociëteiten; men volge dat na in den arbeid: één oven vervange de tallooze gesplitste keukenvuurtjes; men combineere zich op alle punten van 't werk. Een tweede voordeel is het vervormen van improductieve bemoei-allen tot werkelijke voortbrengende leden der maatschappij. Al die tweede-handswerkers, die kleine winkeliers, die kleine bazen, die keuter-boertjes, moeten verdwijnen en plaats maken voor één groot magazijn, een productie in 't groot. Een derde voordeel zal zijn, dat alle arbeid aan allen ten-goede komt. De arbeid wordt vrijgemaakt ten-beste van allen. Thans is arbeid die uitgespaard wordt altijd een verlies voor den arbeider wien zijn werk wordt ontnomen. Wat beteekent werk van een man? De bij uitstek conservatieve minister Lord Castlereagh wist dan ook geen ander middel van Staats-werkgeving voor broodelooze arme lieden, dan ze kuilen te laten spitten en die den volgenden dag weder met het uitgegraven zand te laten dempen. Neen: de machine, die nu 't werk afneemt van den arbeider, kan en moet een zegen voor den arbeider worden. Het komt er maar op aan de machines in goede richting te gebruiken: zij moeten dienaar, geen meester zijn. Waarom werkt nu de productie zoo slecht voor de arbeiders? Het komt omdat er geen unie van belangen is. Het groote kapitaal werkt voor zich: de accumulatie van dat kapitaal overweldigt en verslindt de kleine kapitalen. De kleine kapitalisten zijn altijd in zorgen en in angst[1)]. De woedende concurrentie zweept hen voort. In de overspannen jacht dier mededinging gaat bijna elke plooi der hoogere zedelijke natuur in den mensch verloren. Het werkt verlagend. Wie edel denkt, blijft achter. Want geheel zijn ziel en zinnen moet hij aan de enge taak van het geld-verdienen kluisteren. Die dit nauwlettend doen, worden rijk, de anderen niet. En dat werk wordt dan ook door de patroons uitsluitend ter-hand genomen om de winst. Men zet dus, als 't slechts winst oplevert, de machines met het werkvolk aan het voortbrengen van volstrekt waardelooze dingen. Terwijl nog de groote levens-benoodigdheden ontbreken produceert men reeds artificiëele zaken. Het vrijhandel-systeem, dat ze goedkoop aflevert ten-koste der werklieden, juicht dan in het toenemen der cijfers van uitvoer. Men vergeet voortdurend

1) Charles Bray geeft hier voorbeelden uit zijn eigen leven als fabrikant van linten, zie: ‘The Philosophy of Necessity’, 1841, vol. II, pag. 412/413.

dat arbeid de eerste prijs, het oorspronkelijk koopgeld is dat voor alle dingen betaald wordt: het is niet door goud of zilver, maar door arbeid dat al de rijkdom der wereld oorspronkelijk ter-wereld komt. Alles wat -wij gebruiken heeft arbeid gekost. Geen artificiëele of kunstmatige behoefte kan worden bevredigd zonder extra-arbeid aan een lid der gemeenschap op te leggen. Dat arbeid wordt geacht als onderstand van den werkman, ja voor hem een zegen wordt genoemd dien de bezittende klasse hem verschaft, is de onzinnige consequentie van de tegenwoordige inrichting der maatschappij. In die richting zich bewegend laat men de arbeiders zwoegen, verteert men de levenskracht van mannen, vrouwen en kinderen, om lorren op de markt te brengen. Menschelijke arbeid moest daarvoor te goed zijn. De zedenleer schrijft voor dat eerst het nuttige volledig moet zijn afgeleverd, vóórdat men aan weeldeproductie kan denken. Maar wie denkt aan die zedenleer? Wie denkt aan een veredelende opvoeding, wanneer een bloem hooger waarde zal hebben dan een kunstig gesneden diamant? Prikkeling van zenuwen wordt gezocht, terwijl de eenvoud des levens, 't kostelijkste aller goederen, wordt versmaad.

Als van-zelf stapt zóó Charles Bray reeds over tot het tweede standpunt, van waaruit hij zijn plan wil beschouwd hebben. Het meer positieve motief. Want hij wil dat de communauteit, zooals hij die voorstelt, een vaste plaats inneemt in het fysisch, organisch en zedelijk leven der menschheid. Elke groep der communauteit is als een groot gezin geplaatst op een door goede schikkingen gezond terrein, in ruime woningen, in reine lucht, goed verlicht. Zij moet het tegenbeeld vormen van de opéénhooping der vunzige krotten in onze fabrieks-steden. Veld-arbeid en manufactuur-arbeid moeten hier worden vereenigd. Elke groep moet een maatschappelijke kern vormen. Tegenwoordig is het in de bijéénhooping der arme lieden een volkomen miskenning van alle organische wetten. Zij leven voort zoo als 't valt; zij sterven als vliegen. Den kapitalist kan het niet schelen. Als er één van die armen sterft, zijn er honderd die de opengevallen plaats willen hebben. De werkman is zoo weinig waard. Van broederschap tusschen den kapitalist en den arbeider is geen sprake. Ach, de ontwikkeling der geschiedenis is tot nu toe een lange reeks geweest van onderdrukking en geweld. Het is een historie van krijg en macht. Eerst kwamen geweldenaars en oorlogshelden, toen de priesters en eindelijk - ‘last not least’ - de geldbaronnen, de plutocraten, de financieele feodaliteit geholpen door de advocaten, de mannen der legaliteit. Hun tirannie knelt 't hardst van allen. Zij huldigen enkel den Mammondienst. Tegen hun overheersching in wenscht nu Charles Bray de arbeiders te organiseeren in zijn communauteiten. Hij bedoelt geen berooving der bezittende standen. De bezitters kunnen behouden wat zij hebben, maar de arbeiders moeten zich zoodanig inrichten, dat het product van hun arbeid in de toekomst voor hen-zelven wordt gewrocht. Het zoogenaamde recht van den rijkste zal niet meer worden geëerbiedigd. Broederschap zal in de plaats komen van egoïsme. De maatschappij zal niet langer gevestigd wezen op

een conflict van belangen, maar op samenwerking, op samenhang, op gemeenschap. Dan eerst zal een waarachtige opvoeding, die dezen naam verdient, kunnen worden ingesteld. Bij ons in onze dagen helpt de opvoeding bijna niet, want het leven leert anders, leert slechts lessen hoe men er, met terugdringen der anderen, zelf komen moet. Doch bij de nieuwe levens-vormen zal in werkelijkheid kunnen worden toegepast de oude regel: ‘gij zult uw naaste liefhebben als u-zelf.’

Enkelen, zegt Charles Bray, zullen nu mijn programma noemen een oprakeling van het oude eerste Christendom; anderen zullen 't utopisch heeten. Bray zal dus enkele hoofd-bezwaren, die zich tegen zijn plan doen gelden, nog zorgvuldig toetsen.

Het eerste bezwaar of argument komt van uit de school van Malthus. Kapitaal - zóó zeggen de leerlingen van Malthus - heeft de strekking minder te vermeerderen dan de bevolking. Richt dus al uw pogingen in om de bevolking niet zorgeloos te doen toenemen. Doch de bewering van Malthus - zegt Bray - is tot nu toe niet door de werkelijkheid bewezen. De questie is zelfs niet wat de productieve krachten der natuur in den grond zijn, maar wat de middelen der menschen zijn om op die krachten voor het menschelijk geluk beslag te leggen. De geweldige productie-krachten der natuur zijn waarlijk in de verste verte nog niet in exploitatie gebracht. Het niet bekomen van genoegzaam voedsel ligt tot nu toe niet aan de gesteldheid van den grond, maar aan de instellingen der menschen. Het ‘fonds’ der natuur is vruchtdragend genoeg. Ieder gezond mensch, als zijn hersens en beleid goed waren ontwikkeld, kan meer produceeren dan hij verteert, mits zijn arbeid goed werd geleid. En stel, dat alle landen over de geheele wereld bebouwd waren tot op een graad dat men voor uitputting zou behoeven te vreezen, dan zou de rede van-zelf wel leiden tot slinking der bevolking. Dit zou, in een stelsel van communauteit, waar aller belangen één richting hebben, zonder schokken of onheil gaan. De Shakers doen 't nu zelfs in hun communauteit willig als exempel voor de anderen. Doch in een maatschappij, zoo als zij nu geconstitueerd is, is de onderstelling der mogelijkheid, om zedelijke en vooruitziende controle uit te oefenen op den aanwas der arbeiders-bevolking een ongerijmdheid. Die het voordreunen aan de arbeidende standen, als drang om hun loon te verbeteren, houden die standen voor den gek, begrijpen zelf niet aan welke geveinsdheid en schijnheiligheid zij zich schuldig maken.

Nog meer klemmend schijnt het bezwaar dat zulk een communauteit in eigendom de motieven van individueele inspanning zou verzwakken of vernietigen, en dus den waren vooruitgang zou tegenhouden. Men onderstelt dat zonder individueele belooning er geen aandrift tot werken zou wezen, en dat, tenzij een ieder zich vast kon toeëigenen de vruchten van zijn eigen arbeid, hij eenvoudig niet zou arbeiden. Bray erkent dat dit de waarheid kan zijn in onze maatschappij. Maar een communauteit van belangen beteekent niet een opheffing van belangen. Integendeel. Wanneer

iemand ziet dat hij, door toe te staan dat de vrucht van zijn arbeid een deel wordt van een gemeenschappelijk fonds, voordeelen erlangt die vijftig maal grooter zijn dan wanneer hij de vrucht van zijn arbeid voor zich, en enkel voor zich reserveerde, dan zal hij gaarne daartoe besluiten. De wezenlijke belooning van arbeid is niet een afgeperkt individueel domein, maar wordt gevormd door al de genietingen, al de ‘comforts’, al de verkwikkingen, die door beschikking over zaken en toestanden, welke men door zijn arbeid verkregen heeft, worden aangeboden. Arbeid daarvoor is zeer zeker noodig, al wordt het toegegeven, dat later het vuilere werk slechts door machines zal worden gedaan. Maar arbeid is door de zelfzucht in den mensch een vloek in plaats van een zegen geworden. Eerst door hooger inzicht, door breeder kennis, door dieper navorsching van de waarheid, wordt arbeid ook dat wat hij wezen moet. Onwetende en zelfzuchtige menschen kunnen dit niet vatten. Met hen moet men zelfs de proef niet nemen van een associatie. Lukte het experiment een oogenblik, en kregen die lieden daardoor iets meer dan waarop zij vroeger aanspraak konden maken, het ware niet tot hun best. Een zedelijke wenteling van den geest is noodig. Zedenleer moet in haar volle waarde als wetenschap worden gewaardeerd. Tot nu toe is die zedenkunde slechts iets negatiefs; het zijn verbods-voorschriften: gij zult niet stelen, enz. Maar het moet een positieve wetenschap worden en de publieke opinie leiden. Het volle licht moet dáárop vallen. De kwade elementen kunnen zich dan niet verschuilen en zich samentrekken ‘in slechte huizen’. Hooger motieven moeten dus aan de jeugd worden ingeprent, opdat het zedelijk peil der menschen rijze. Begrippen van zelfonthouding en van overgave aan de gemeenschap moeten wakker worden gemaakt. En bovenal moet er meer eenvoud in onze levenswijze komen. De bezittende klassen onder ons leven te weelderig, kijken te zinnelijk, vergapen zich aan de glinstering van schijn. Voor 't leugen-fatsoen offeren zij zooveel op. Een andere geest moet in die standen varen; een andere toets-steen van geluk moet door hen worden gebruikt. Niet naar distinctie van geld moeten zij jagen. Naijver, winstbejag, zucht om in de eerste plaats op een hooger sport van de maatschappelijke ladder te komen, moeten niet meer de éénige drijfveêren van het werken zijn. Trouwens al dat zwoegen om toch maar rijk te worden, helpt zelfs in onze maatschappij niet altijd. Want ook in onze maatschappij zijn individueele belangen altijd zoo zeer vermengd en als 't ware saâmgevlochten met dwalingen, dat de scherpste berekening van 't individu soms faalt. Geen dwaling zoo groot, geen misbruik zoo erg, of het weet zich te hechten aan het individueel belang. Eerst wanneer al de bijzondere belangen zijn ter-zijde gezet, zullen te-gelijk ook de parasitische misbruiken verdwijnen. Terwijl naar het belang van allen, het gemeenschappelijk belang, wordt gezien, zal te-gelijk de waarheid in alles beter worden betracht. De uitvinder zal zijn ontdekking voor 't algemeen doen strekken, niet dadelijk door den kapitalist worden geëxploiteerd.

Naast deze twee hoofd-bezwaren rangschikken zich andere aanmerkingen en opmerkingen. Bijvoorbeeld de vrees of er door zulk een communauteit van belangen niet te veel éénvormigheid van karakter zal komen; of er niet weder concurrentie zal binnentreden tusschen de communauteiten-zelven. Bray meent dat zulke aanmerkingen gemakkelijk te weêrleggen zijn. Eigen oorspronkelijk karakter zal er altijd zijn, concurrentie ook, maar de wedijver zal de goede kanten behouden en de slechte hoedanigheden weten te vermijden. Men houde slechts vast aan 't beginsel van samenwerking, van coöperatie. De ervaring zal voorts een goede leermeesteres zijn. De last wordt lichter op de schouders wanneer allen er zich onder zetten. Gij, pruttelaars - zóó zegt Bray - behoudt uw kleine weelde-zaken, maar staat ons niet in den weg, ons die liever enkele genietingen willen opgeven, dan onze medemenschen door honger en ellende te zien verderven, naar ziel en lichaam.

Het is meer dan tijd - aldus eindigt hij zijn betoog - met geheel deze sociale hervorming te beginnen. Het Chartisme staat vóór de deur. De arbeiders worden wanhopig, omdat omstandigheden buiten hen om, hen tot werkloosheid doemen. En het plan zelf, dat Charles Bray heeft ontwikkeld, vordert tijd. Het is niet mogelijk het abrupt, haastig in te voeren, vooral niet op stel en sprong in het thans levende ‘milieu’; thans, nu het individualisme ten-troon is verheven; thans, nu de man, die den grootsten voorraad zegeningen, die door God voor allen waren bestemd, voor zich heeft weten te accumuleeren, ook het meest onder de menschen geacht is. Trapsgewijze en geleidelijke invoering is dus alleen mogelijk. Dan moet men overal steunen de plannen om het zedelijk bestaan op te heffen, de religie en het onderwijs te verbeteren, het gevoel van eigenwaarde te versterken, en voorts op alle punten des rijks het coöperatief beginsel in 't leven helpen wekken. En als lichtend voorbeeld voor allen, moet men een model-genootschap van zulk een communauteit oprichten: een m o d e l c o ö p e r a t i e v e h o e v e. Kon die den eersten tijd rendeeren, dan was het pleit gewonnen. Heeft slechts één binnenlandsche kolonie, op deze beginselen van gemeenschap gebouwd, den strijd om 't bestaan gewonnen, dan is de overwinning dáár. Gewoonten van samenleven en samenwerken vormen zich dan van-zelf, want onze gewoonten zijn in den regel automatisch. Let er goed op dat deze model-associatie, en de latere associaties, zich moeten vestigen buiten regeerings-hulp om. Men moet koning en parlement daar buiten laten. Het parlement zorge slechts voor goede wetten van onderwijs en opvoeding, en voor een goede woningwet. Overigens mogen zij de menschen van goeden wille laten begaan. Deze associaties vragen geen regeerings-bescherming. De moreele kracht van zulke coöperatieve genootschappen zou stevig genoeg zijn, om zich te beveiligen tegen berooving door geweld of wet. Zij zouden de oppervlakte der aarde veranderen.

Dit dan was de uitéénzetting der sociale questie van Charles

Bray. Zooals wij zeiden, was het slechts een episode in zijn studiën. Later kwam hij er niet op terug. Hij zette zijn onderzoekingen op zedelijk gebied, op anthropologisch terrein in onderscheidene boeken voort. Hij begon zich te bewegen in de politiek, wat betreft de agitatie voor vrijhandel en voor afschaffing der graanrechten. Omstreeks 1856 trok hij zich terug uit zijn fabrieks- en handelszaak. Een jaar of tien vroeger had hij een liberaal dagblad gekocht, dat hij nieuw leven gaf onder den titel: 'The Coventry Herald and Free Press'. Zóó werkte hij tot aan zijn dood op allerlei gebied[1].

De meeste invloed van zijn denkbeelden ging echter uit van zijn karakter en huis. Zijn kring te Coventry had in Engeland zekeren naam. Hij had in het jaar 1840 een klein landhuis in de buurt dezer stad gekocht, Rosehill[2], een woning omzet door statige boomen, waaronder vooral een schoone oude acacia, en van dat Rosehill uit drongen allerlei menschlievende en veredelende gedachten in den omtrek door. Als mannen van geleerde beteekenis Engeland bezochten, verzuimden zij niet Rosehill te bezoeken, zoo bijv. Emerson. Carlyle was er geen onbekende. Trouwens mevrouw Bray en haar ongetrouwde zuster, Cara en Sara Hennell deden al haar best een opgewekten, milden, zeer liberalen geest in den huiselijken kring te kweeken en te koesteren. Zij hielpen Bray ook in zijn werk. Toen hij zijn boek over de wijsbegeerte der noodzakelijkheid uitgaf, voegde hij achter het tweede deel een breed 'Appendix' van 170 bladzijden, behelzende een uitvoerig en fraai overzicht van alle personen en stelsels die in de geschiedenis der menschheid het begrip 'gemeenschap' hadden bepleit en verwezenlijkt. Het was bewerkt door een andere schoonzuster: Mary Hennell. Deze jonge schrijfster - wier geschrift onder den titel: 'An outline of the various social systems and communities which have been founded on the principle of co-operation' in 1844 nog eens afzonderlijk door Charles Bray werd uitgegeven[3] - stierf echter reeds in 1843. Haar broeder Charles Hennell, een bekend schrijver over godsdienst in unitarischen zin, gehuwd met de geestverwante Miss Brabant, versterkte voorts die richting in den vooruitstrevenden zin der Bray's. Doch de pittigste figuur van dien kring te Coventry was sinds 1841 de toen 22-jarige Mary Ann Evans, wier vader in die dagen zich op den weg naar Foleshill dicht bij Coventry vestigde. De jonge Miss Evans ontwikkelde zich in dien kring tot de groote roman-schrijfster G e o r g e E l i o t

1) Merkwaardig is ook nog een kleine memorie van zijn hand uit het jaar 1857 bij Longmans and Co. te Londen uitgegeven, getiteld: 'The industrial employment of Women.'
2) Zie over Rosehill en den kring aldaar: Charles Bray 'Phases of opinion and experience during a long life', pag. 69 seqq.
3) Afzonderlijk gaf Charles Bray in 1844 ook de inleiding uit, die hij vóór dat geschrift had geplaatst; het heet in de afzonderlijke uitgave: 'An essay upon the union of agriculture and manufactures and upon the organisation of industry'.

bij welken naam zij - wat ook haar zonderlinge liaison met G.H. Lewes en dadelijk na diens dood gesloten huwelijk op ouderen leeftijd met den jongen Cross daartegen mochten inbrengen - in Brittanje en over de gansche wereld gevierd wordt. Leest men de romans van George Eliot, vooral haar 'Felix Holt, de radicaal', dan zal men telkens een echo uit de gesprekken met de Bray's vernemen. En vol van de Bray's is het leven van George Eliot, zooals het door haar kortstondigen echtgenoot uit haar brieven en dagboeken is saâmgesteld. Bijna op elke bladzijde van dit levensbericht verrassen u aardige en pikante mededeelingen van en aan de Bray's. Soms weêrklinkt even een zeer weemoedige toon. En opmerkelijk is het dat die droeve, edele woorden juist betrekking hebben op de wereld van het socialisme. Zij zijn vervat in een brief van George Eliot van den 8sten Juni 1848 aan Charles Bray. Zij noemt dáár Louis Blanc, en vervolgt haar brief dan aldus[1]: 'Arme Louis Blanc! De dagbladen maken mij droefgeestig, maar ik schaam mij dat ik het woord "arm" gebruik. De dag zal komen, wanneer er een tempel zal zijn van wit marmer[2], - wanneer zachte wierook en lofzangen zullen oprijzen ter herdenking van iederen man en vrouw, die een diepe "Ahnung", een voorgevoel, een boezem-gehijg, of een heldere visie gehad heeft van den tijd waarop deze ellendige heerschappij van Mammon moet eindigen - wanneer menschen niet langer zullen zijn als "visschen van de zee" - de maatschappij niet verder een gelaat zal hebben, waarvan ééne helft, de kant van de belijdenis, het lippen-geloof, schoon en Gode gelijk is, en de andere helft, de kant der daden en instellingen, een hard oud gerimpeld vel zal toonen saâmgetrokken tot den grijnslach van Mephistopheles. Ik vereer den man, die als

1) Zie die woorden in het eerste deel van 'George Eliot's Life edited by her husband J.W. Cross,' (Tauchnitz Editie) pag. 174. Vergelijk verder over de betrekking waarin George Eliot tot de Bray's stond: James Darmesteter 'Nouvelles Etudes Anglaises', 1896, pag. 101 en volgende, ook pag. 151.

2) Zeker, van een tempel en dergelijk fraais is er geen sprake, wanneer men aan Louis Blanc denkt. Toch treft het ons, dat de regeering der derde Fransche republiek den 26sten November 1911 op luisterrijke wijze het 'centenaire' van den geboortedag van Louis Blanc heeft gevierd. Terwijl op den vorigen avond een fakkeltocht te zijner eere door de straten van het 'quartier Latin' te Parijs werd gehouden, had den volgenden Zondag vóór zijn standbeeld een manifestatie plaats, gepresideerd door den voorzitter der Kamer van afgevaardigden, den heer Henri Brisson. Toen hield de minister van onderwijs, de heer Steeg, *namens de regeering*, een rede, waarin hij er op wees, dat Louis Blanc een uit den kring was 'qui s'était juré de renverser un ordre social inique qui rendait malheureux un si grand nombre de ses frères.' 'Il pensait que la révolution de 1789, inachevée, momentanément interrompue, n'est qu'endormie'. En hij was de heraut van een naderende ontwaking. Zie het dagblad 'Le Temps' van 27 November 1911.

toppunt van zijn appèl tegen de bestaande maatschappij de woorden heeft geschreven: “l'inégalité des talents doit aboutir non à l'inégalité des rétributions, mais à l'inégalité des devoirs.” Gij zult u verbazen over wat mij tot die woede brengt. Het is de walgelijke kruiperij, de doorzichtige schijnheiligheid, het stelselmatig geven van zoo weinig mogelijk voor zoo veel mogelijk, dat men hier bij elken stap ontmoet. Ik voel dat de maatschappij mannen en vrouwen opkweekt voor de hel.’

Het waren gedachten uit den kring van Charles Bray.

IX.

De eigenaardige groep der - ter-zijde van Owen staande - sociale schrijvers uit het Engeland der eerste helft van de negentiende eeuw zou niet geheel volledig zijn, wanneer daarin ontbrak de figuur van een bijna naïeven utopist. Inderdaad is de man er te vinden. Wij noemen J o h n G r a y . Hij heeft een bijzondere plaats in onze reeks. Hij begint zijn loopbaan als vurig, compleet, absoluut socialist en eindigt met het eentonig adverteeren enkel van een fragment zijner leer als *panacée* tegen alle maatschappelijke kwalen. Scherper dan iemand van zijn Britsche tijdgenooten heeft hij het gebrek aan verband tusschen productie en comsumptie gezien, het anarchistisch element van ons tegenwoordig c i r c u l a t i e - p r o c e s opgemerkt. Om dat te verhelpen heeft hij in zijn brein voor die moeielijkheid een oplossing bedacht. Toen is hij geworden de auteur van een ‘ruil-plan’, de uitvinder en toebereider van een sociaal elixer, een wondermiddel, dat hij, na het jaar 1830, gedurende een tijds-verloop van zestien jaren, in drie boeken - uitgewerkte, stevige prospectussen - zijn medeburgers gaat aanprijzen, telkens dringender, telkens hartstochtelijker. Altijd turende op één punt, dat hij met zijn geestes-oog in 1831 helder heeft meenen te zien, wordt hij op dit stuk monomaan. Hij gelooft vast hier de waarheid te hebben gegrepen. Hij begrijpt zelfs niet hoe iemand er aan twijfelt. Den 16^{den} Maart 1848 verzekert hij plechtig dat binnen zeven jaar zijn plan zal worden verwezenlijkt. Hij verwedt er zijn hoofd om, dat zijn plan al de verwachtingen der Fransche revolutionnairen van 1848 zal vervullen, als zij 't maar aandurven. Maar de lieden durven 't niet aan, en gunnen hem zijn hoofd.

Niet dadelijk, bij zijn optreden, kwam hij met zijn fragmentarisch plan voor den dag. Hij pakte het sociale vraagstuk eerst veel breeder aan. Radicaal wilde hij in zijn jeugd de kiemen der maatschappelijke kwalen ontdekken en bestrijden.

Hij was voor den handel opgeleid en begon reeds op jeugdigen leeftijd zijn loopbaan als handelsbediende: eerst als klerk op 't kantoor, daarna als reiziger voor een *en-gros*-zaak te Londen. Doch dat Londen, met zijn krioelend gewoel, met zijn tegenstellingen van weelde en armoede, liet hem geen rust. Hij kon in zijn gedachten geen oplossing vinden voor al de maatschappelijke

raadselen, die zijn oog zag. Het werd voor hem een niet te ontwarren probleem. Slechts dit begreep hij, dat er iets glad verkeerds was in die maatschappij, waarin hij zich bewoog. De handels-usantiën der menschen stemden niet samen met de regelingen der natuur. Mijmerend over die vraagstukken, het brein opgevuld met allerlei bedenksel en gedroom, ging hij het boek van den grootmeester der economie, Adam Smith, bestudeeren. Doch die studie gaf hem geen bevrediging. Het was omstreeks het jaar 1821. Sterker werd slechts bij hem de twijfel, of de richting van den maatschappelijken stroom, zooals die zich tegenwoordig bewoog, wel de juiste was. Zeker, er was een begrip gangbaar onder de menschen, dat er in ons maatschappelijk stelsel een zich-zelf reguleerend beginsel was, en dat de stroom van het verkeer, even als die van het water, slechts aan zich-zelf moest worden overgelaten, om zijn eigen peil te vinden en effen-vlietend voorwaarts te vloeien. Maar juist het bestaan van dit beginsel begon hij te ontkennen. Hij meende dat dit ‘doen door laten’ niet toereikend was. Op deze wijze werden de diepe ellenden van het land, de onverdiende armoede, de commercieele moeielijkheden, niet verwijderd. Een andere basis voor welvaart en voorspoed moest worden gevestigd. Hij schreef zijn denkbeelden daarover op papier, en zond het manuscript - waaraan hij den titel gaf: ‘The National Commercial System’ - aan den verstandigsten vriend, dien hij toen en vooraltijd had, waarschijnlijk zijn broeder. Deze antwoordde hem woordelijk het volgende: ‘ik was voornemens mijn opmerkingen te maken over uw geschrijf, maar na de lezing van het slot werd ik overtuigd dat al mijn bedenkingen slechts tijdverlies zouden wezen. Ik zou u aanraden uw papieren bundel in een oven te gooien, groot en brandend genoeg om het gekrabbel te verteren’. Die kritiek was niet bepaald aanmoedigend. John Gray volgde den raad niet op en troostte zich met de overlegging, dat hij misschien zijn denkbeelden niet helder en verstaanbaar had uitéengezet. Hij zou dat later pogen te verbeteren. Intusschen had zijn broeder hem den wenk gegeven de geschriften van Robert Owen in te zien. Hij had die vingerwijzing gevolgd en hier en dáár zijn eigen overwegingen nu wat kunnen aanvullen. Zóó keerde hij tot zijn eigen manuscript terug, en schreef hij, vier jaren later, een fragment daarvan geheel over, dat hij als opstel uitgaf in den vorm van een lezing. Dit boekje heeft in Londen slechts een beperkt onthaal gevonden, doch is later herdrukt in Philadelphia, waar het uitgebreider kring van lezers trof.

Wij moeten met dit in het jaar 1825 voor het eerst verschenen boekje ons even opzettelijk bezighouden. De titel luidde als volgt: ‘A Lecture on Human Happiness: being the first of a series of lectures on the causes of the existing evils of Society. To which are added the articles of Agreement recommended by the London Co-operative Society’.[1)]

1) Het boekje is niet gemakkelijk te vinden. Ik herdenk met aandoening dat een wakker, lief Amerikaansch nichtje, Clara W., het mij in December 1902 wist te bezorgen. Helaas! Zij mocht zelve deze mijne bladzijden niet meer zien. Zij stierf, door velen beweend, in Augustus van het jaar 1903. Van het boekje is thans een Duitsche vertaling uitgegeven door de firma Hirschfeld in Leipzig. De vertaling, vermeerderd door een bijlage van Georg Adler, is van M. Freund.

Het geheele opstel is een ontleding van den aard der productie, met het oog op hen die daarvan al of niet het voordeel trekken. Het zijn eigenlijk drie hoofdstukken of afdeelingen, voorafgegaan door een voorrede en een inleiding. In de *voorrede* wordt dadelijk geconstateerd, dat de onderwerpen, die in de lezing behandeld worden, misschien uitéengezet worden uit een oogpunt dat weinig overéénstemt met de begrippen, welke der tegenwoordige generatie door opvoeding zijn ingeprent. In de bestaande oude wereld worden toch de menschen gerespecteerd in de evenredigheid als zij, door het bezit van rijkdom, in staat zijn om den arbeid van anderen te commandeeren: en zóó essentieel zijn niet-werken en niet-van-nut-zijn met deftigheid verbonden, dat eigenlijk de menschen worden geminacht naar gelang zij hun eigen handen gebruiken voor nuttig werk. In de nieuwe wereld hopen wij aan alle menschen te verzekeren de waarde van hun dienstbetoon aan de maatschappij, op welke wijze die ook wordt verleend. Wij willen de menschen respecteeren naar de mate waarin zij op eenigerlei wijze het geluk der menschheid bevorderen. Wij willen niet langer waarde hechten aan stukjes metaal, maar aan elke zaak die strekt om den toestand der menschheid in fysieken, zedelijken of verstandelijken zin te verbeteren.

De *inleiding* ontwikkelt deze stelling verder. De samenleving in de maatschappij - zóó zegt Gray - is de natuurlijke levensvoorwaarde der menschen. God heeft 't zóó gewild. Wanneer derhalve maatschappijen de meest overweldigende euvelen voortbrengen, en aan den éénen mensch de macht geven om den anderen mensch onderdrukking en wreedheid van allerlei soort aan te doen, dan is het zeker, dat òf de mensch door God geschapen is tot ellende, òf dat de menschen nog de eerste beginselen hebben te leeren, waarop maatschappijen moeten worden gevestigd, willen zij zich gelukkig voelen. Waren de menschen niet tot een maatschappij samengekomen, dan kon hun toestand niet veel anders zijn dan die der dieren. Ieder zou voor zich en zich alléén zorgen, men zou niet kennen de geneigdheid om arbeid tegen arbeid te ruilen, dat het beginsel is, waardoor de mensch de overige schepsels zoovér achter zich heeft kunnen laten. R u i l , ruil alleen, is de basis der maatschappij, alle andere instellingen onder de menschen zijn enkel daarop gevestigd. In het tegenwoordig stelsel van ruil-verkeer (‘commerce’) zijn dus de meeste oorzaken te vinden van de rampen waaronder de menschen gebukt gaan. Let hier bij 't onderzoek niet op de gevolgen, maar op de oorzaken. Wij doen half-werk door ons steeds met de gevolgen bezig te houden, en

met daden van barmhartigheid het kwaad der maatschappij te willen temperen, - neen, wij moeten de oorzaken te-niet doen van het kwaad dat de menschheid teistert. Hoe doen wij dat? Eenvoudig door op te sporen de eigenaardige natuur van den mensch, zijn aanleg, zijn eigenschappen, en aan die natuur en dien aanleg de instellingen dier maatschappij te accomodeeren. Tot nu toe is het omgekeerd gedaan. Men heeft de natuur van den mensch willen plooien naar bestaande instellingen, wetten en gewoonten, die men voor hem geschikt rekende, en ellende is het resultaat geweest. Slechts Robert Owen, de man die als een soort van visioenaris of gek wordt beschouwd, heeft tot inkeer en omkeer geroepen. Maar te-vergeefs. Want in plaats van op de rede te vertrouwen, heeft men voortdurend naar antecedenten gezocht. En beroep u eens op antecedenten, wanneer voor 't eerst de lucht-ballon naar boven stijgt! Bestudeert men nu echter de natuur van den mensch, ontleedt men zijn bestaan als dierlijk en intellectueel wezen, gaat men de eigenschappen na, die hij in den oorsprong had en die, welke hij door opvoeding, voorbeeld, omgeving, gewoonte verkreeg, dan eerst is een inzicht in de verhouding van den mensch tot de maatschappij te verkrijgen. Dan eerst wordt het ruil-verkeer begrijpelijk. Men krijgt dan een overzicht van de behoeften van den mensch. En het redelijk, met mate voldoen aan die behoeften vormt nu het geluk der menschen. Uitgaande van de allereenvoudigste behoeften: voedsel, kleêren en woning, klimt men dan op, en steeds de ware oorzaken, springveêren en motieven van menschelijken aanleg volgende, bestijgt men de sporten van de ladder van 't menschelijke geluk.

Zóó moest het zijn. Doch hoe staat het nu in onze tegenwoordige verkeers-maatschappij met dat voldoen zelfs aan de allereerste behoeften?

Gray werpt daarvoor in een *eerste hoofdstuk* een algemeenen blik op de tegenwoordige maatschappij.

Een vluchtige blik wijst dadelijk aan dat die maatschappij samengesteld is uit productieve en improductieve leden. Neemt men de beteekenis van dat begrip der productiviteit in den wijdsten zin, zoodat men daarin opneemt de bebouwing der aarde, de geschikt-making der voortbrengselen van die aarde voor ons gebruik, en de distributie van die twee soorten producten, voegen wij dan daartoe nog de bezigheden van regeering, van onderwijs, van veraangenaming, en van genezing bij ziekte, dan blijft over een gansche klasse van menschen die niet arbeiden en toch soms overdadig aan hun behoeften voldoen! Het zijn de improductieve leden der maatschappij. *Elk improductief lid der maatschappij is nu een directe belasting op de productieve klasse*. Ieder improductief lid der maatschappij is te-gelijk een nutteloos lid der maatschappij, tenzij hij een equivalent geeft voor dat wat hij verteert[1)].

1) Zie ‘A lecture on Human Happiness’, 1825, pag. 15: ‘Every unproductive member of society is a *direct tax* upon the productive classes. Every unproductive member of society is also an *useless* member of society, unless he gives an equivalent for that which he consumes.’

Met dien leiddraad voor oogen neemt Gray nu de statistische tabellen van den bekenden Colquhoun ter-hand. Die tabellen opgemaakt in 1814 bewerken de gegevens van het jaar 1812. Zij wijzen aan, dat het totaal der jaarlijksche inkomsten in alle klassen van de gemeenschap in het jaar 1812 bedroeg 426,230,372 pond sterling. Zij wijzen verder aan dat 7,897,531 personen tot de productieve klassen kunnen worden gerekend, zoodat dit neêr zou komen op een inkomen van 54 pond sterling per jaar voor ieder man, vrouw en kind in de productieve klassen. Feitelijk hebben zij echter, volgens de statistiek, slechts elf pond sterling. zijnde een kleinigheid meer dan het één vijfde van het product van hun eigen arbeid[1)]. Hoe is dat mogelijk? Eenvoudig omdat een deel, 't grootste deel van 't product, weggaat aan de improductieve klassen. Zeker, een fragment dier improductieve klasse heeft recht op zijn aandeel. De klassen die het bestuur, 't opzicht, de verdeeling der productie hebben, de rangen der regeering, van het onderwijs, enz. hebben, aanspraak op belooning. Maar het grootste deel der inproductieve klasse wordt gevormd door de geheel nuttelooze leden. Zij zijn 5,437,917 personen groot, maar zij trekken volgens die tabellen een jaarlijksch inkomen van 217,951,788 pond sterling. Werden die inkomsten van nuttelooze leden der maatschappij aan werkelijk nuttige leden gegeven, dan zou aan ieder man, vrouw en kind ongeveer 40 pond sterling per jaar kunnen worden toegekend. Om dit alles duidelijk en voelbaar te maken, gaat Gray uitvoerig en gedetailleerd de tabellen van Colquhoun splitsen en ontleden. De verschillende mensehen der natie worden in 51 groepen ingedeeld, en van elk dier groepen wordt het inkomen berekend; daarna wordt van elke groep bepaald hoeveel leden tot de geheel nuttelooze moeten worden gerekend, waarbij het dan uitkomt dat soms de geheele groep uit nuttelooze leden der gemeenschap bestaat; vervolgens worden de inkomsten der groepen berekend, en de inkomsten vastgesteld van hen die voor de maatschappij nuttelooze leden zijn. Die tabel wordt nu door den schrijver geanalyseerd en als 't ware met kantteekeningen voorzien. Al de eigenaardigheden der groepen worden behandeld. De groep van den koning: de koninklijke familie rekent hij nog tot de nuttige klasse, maar hij laat 't aan anderen over te beslissen welk equivalent zij geven voor wat zij verteren. De groep van den adel, enz. acht hij improductief. Van die der staatsdienaren is slechts de helft nuttig. Het leger is eigenlijk onnut, maar als verdediging van het land is het voor de helft misschien van waarde. De hooge Kerk is onnut. Rechters en advocaten mogen verdwijnen. Geneeskundigen zijn van waarde, maar het aantal is te reduceeren. Artisten zijn productief. Eigenaars van akkers en mijnen zijn onnut als zij leven van grondrente en interest. Pachters

1) Zie ‘A lecture on Human Happiness,’ 1825, pag. 20: ‘a small trifle more than one fifth part of the produce of their own labour.’

zijn ten-halve nuttig, voor zoover zij in werkelijkheid directeuren en hoofd-opzichters van het werk zijn. De voorname kooplieden zijn improductief. Lieden, die hun kapitaal gebruiken om anderen te doen werken, zijn voor de helft nuttig. Groote stapel-magazijnen zijn voor de helft goed. Winkeliers en detail-handelaars zijn productief in leugens; inderdaad mogen zij slechts beschouwd worden uit 't oogpunt der distributie. Universiteiten en scholen zijn er daarentegen veel te weinig. Wat krankzinnigen-gestichten betreft, het is verwonderlijk dat onze maatschappelijke instellingen nog niet meer menschen gek maken. Gijzelaars - zoo dwaas is dat middel, hoe komen de menschen dan ooit uit hun schuld? Vagebonden - voor hen waren slechts preventieve maatregelen noodig. Paupers - welk een cijfer! Zóó komt dan Gray ten-slotte tot de wezenlijk werkende leden der maatschappij, de productief arbeidende leden der samenleving in landbouw, mijnwerk en industrie. Zij, zij doen al het werk. Doch uit die werkende standen worden velen ook nog gebruikt tot nuttelooze doel-einden; nutteloos, wanneer het product van den arbeid op zich-zelf onvruchtbaar is. Dàn, in dat geval, is hun werk ook een directe belasting op den productieven arbeider die nuttig wordt gebruikt. Gray licht dit toe door het voorbeeld van het kantwerk; een voorbeeld dat zeer levendig en scherp het standpunt van den schrijver verduidelijkt.

Heeft Gray nu den inhoud en de beteekenis van al de groepen der maatschappij ontvouwd, dan vraagt hij zich af, of zulk een toestand, als door dit tafereel der samenleving wordt aangeboden, houdbaar is. Is het te verdedigen, dat zoovele menschen in de maatschappij inderdaad onnut werk doen? De algemeene blik op de maatschappij wijst, volgens Gray, duidelijk aan, dat een betere verdeeling der inkomsten en der rijkdommen volstrekt noodzakelijk is. De menschen mogen zoo kwaad niet zijn, het stelsel deugt niet.

Het *tweede hoofdstuk* levert nu een beschouwing der bezigheden van den mensch, voor zoover de arbeid zijn eigen individueel geluk raakt. In deze afdeeling wordt niet meer nagegaan in hoeverre de menschen voor elkander nuttig zijn, maar wordt onderzocht in hoeverre de arbeid der menschen voor hen-zelven nuttig is, hun individueel geluk bevordert. Gray behandelt dit onderwerp echter slechts in 't algemeen, voor de hoogere en lagere standen. Juist de hoogere standen zijn naar zijn inzien beklagenswaardig. Zij heeten onafhankelijk, maar zijn de afhankelijkheid-zelve. Zij zijn afhankelijk, ten eerste van den arbeid hunner medemenschen, en ten tweede van de onrechtvaardigheid, die hen in staat stelt dien arbeid te commandeeren[1)]. Wat het eerste punt betreft, zijn zij volkomen hulpeloos. Wèl zeggen zij, dat zij leven van hun eigendom, doch inderdaad leven zij van den eigendom van anderen.[2)]

1) Zie ‘A Lecture on Human Happiness,’ 1825, pag. 33: ‘the persons who compose these independent classes, are dependent upon two things: first, upon the *industry* of their fellow-creatures: second, upon *injustice* which enables them to command it.’
2) Zie ‘A lecture on Human Happiness,’ 1825, pag. 34: ‘But, say they, although we are fully aware, that, strictly speaking, we are helplessness itself, we live upon *our property*. This we positively deny, and affirm, on the contrary, that they live on the *property of others*.’

Wanneer men toch dat vraagstuk van het eigendom ontleedt, dan ziet men, dat de grondslag van allen eigendom arbeid is. Geen andere grondslag is mogelijk. Slechts dat is 't eigendom van een mensch, wat zijn handen gemaakt hebben. Eigendom is dus eenvoudig geaccumuleerde arbeid. De personen, die rijk zijn, verteren nu het product van anderer menschen arbeid, maar, zeggen zij, wij geven daarvoor een equivalent in den vorm van geld, dat ook geaccumuleerde arbeid of de vertegenwoordiging daarvan is. Maar is dat geld het hunne om het weg te geven? Is dat geld het product van hun arbeid of van den arbeid van andere menschen? Wat voor equivalent geven zij daarvoor? Zij geven er geen equivalent voor; zij hebben het enkel uit onrecht: het komt voort uit grond-rente of interest van geld. Gray onderzoekt dit nader. In de eerste plaats ontkent Gray, dat iemand eigenaar van den grond kan zijn. De aarde is voor de geheele menschheid. Gebruik van den grond is recht, maar eigendom van den grond is onrecht. Men zou even goed kunnen spreken van eigendom van zonneschijn. Grondrente als zoodanig is onrechtvaardig. Slechts macht en gewoonte hebben dit tot een recht gestempeld. Wel kan hij, die een stuk land verbeterd heeft, iets voor de verbetering vorderen, maar dit is geheel iets anders dan eigendom. Wat interest van geld betreft, ook dit leerstuk is zeer dwaas. Een hoedenmaker maakt veel hoeden, verkoopt ze voor geld, en nu in ééns krijgt hij voor dat geld rente, terwijl zijn geld als kapitaal nooit vermindert, altijd hetzelfde kapitaal van hoeden blijft. Hij werkt zelf nu niet meer, laat de anderen voor hem werken, consumeert hun arbeid, maar consumeert niets van 't geen hij-zelf heeft verworven. Zonderling: dat heet recht. Het is - zegt men - 't gevolg van een in vrijheid gesloten contract. Doch Gray betwist de bevoegdheid om zulk een contract te maken. Contracten hebben tot grondslag over en weder gegeven gelijke hoeveelheden arbeids. En al ware het een feit, dat de beide contractanten bij zulk contract goed stonden: de geldgever wijl hij zijn geld allengs ziet verdubbelen, en de geldnemer wijl hij het geld goed kan besteden voor iets anders, dan nog is er altijd in zulk een geval een derde partij. Wat verkrijgt namelijk de productieve arbeider voor dat deel van het product van zijn arbeid, hetwelk jaarlijks van hem wordt afgenomen door inkomen verkregen door de uitleeners van geld? Hij verkrijgt niets.[1)] Maar is dan een man de natuurlijke eigenaar van het product van zijn arbeid? Is hij het niet, wat is dan de grondslag van eigendom in 't algemeen?

1) Zie ‘A Lecture on Human Happiness,’ 1825, pag. 39: ‘There is always a third party concerned in these cases. What does the productive labourer obtain for that portion of the produce of his industry, which is annually taken from him by incomes obtained by the lenders of money. He obtains n o t h i n g .’

Is hij het wel, hoe kan dan de gewoonte, die 't van hem afneemt zonder equivalent, eenige schaduw van recht hebben? Inderdaad, het kapitaal waarvan iemand leeft, moet verminderen zoo als de honig in den korf der werkende bijen. Nu echter is het volkomen onrecht.

Toch zou men zich bedriegen, wanneer men meende, dat de rijke lieden, ten-gevolge van dit onrecht vermogend geworden, zich bevredigd gevoelden. Integendeel. Zij zijn zelven ook niet gelukkig. Zij leven eigenlijk niet voor zich, maar voor hun stand. Hun voedsel, hun kleeding wordt hun gedicteerd door de mode; hun huizen zijn te groot, te statig, te onhuiselijk. Hun huwelijken zijn overéénkomsten van overleg, zelden een uiting van liefde. Inderdaad, geluk is dan ook niet te-koop. Wat zij doen om armoede te lenigen, heeft weinig doel. Veel wordt, ja, door hen gegeven voor gewone liefdadigheid, maar voor waarachtige hulp hebben zij weinig over. Ponden sterling schenken zij weg voor een ongeluk dat hen oogenblikkelijk treft en ontroert; stuivers hebben zij slechts over als 't geldt een redding voor de toekomst. Dan zijn die rijke, vermogende lieden huiverig om bij te staan. Neen, de lagere standen moeten, om tot onafhankelijkheid en vrijheid te komen, zich-zelven helpen, en zij zullen het doen[1)].

Zijn de rijke aanzienlijken niet gelukkig, ook in de commercieele wereld is niets dan te-leurstelling. De meest sprekende trekken van die klasse zijn onoprechtheid, afbeuling van de lichamelijke, prostitutie van de intellectueele faculteiten, en volmaakte onverschilligheid voor het ongeluk van haar mede-schepselen. In den groothandel zoeken die lieden zich altijd den schijn te geven van meer waard te zijn dan hun evenknieën, die hun concurrenten zijn; in den detailhandel is er overal en voortdurend misleiding door reclame, door advertenties, door handige uitstalling in de winkel-kasten. En dan die bezigheden op de kantoren en in de winkels! Hoe versuffend en neêrdrukkend is dat werk! Slechts de fluctuatiën in de prijzen wekken belangstelling. De pennelikkers op de kantoorkruk kijken met jaloerschheid naar een voorbij-vliegenden vogel. De bediende in 't magazijn staat geeuwend de bezoekers af te wachten, van 's ochtends vroeg tot 's avonds laat. Denk eens aan het lot der naaisters, der modistes, der werksters in de confectie-bedrijven. En 't hart van den patroon wordt allengs vereelt. De mensch is voor hem een vreemde, een soort buit, in plaats van den naaste, dien hij lief moest hebben.

Zóó komt Gray tot de lagere klassen. Doch hij wil geen beroep op sentimenteel gevoel doen. Hij gaat ze dus voorbij. Slechts op het lijden van het Ierland zijner dagen wijst hij door uittreksels mede te deelen uit briefwisselingen, gepubliceerd door een Londensch comité dier dagen. Wanneer hij eenvoudig-weg de feiten van

1) Zie ‘A Lecture on Human Happiness’, 1825, pag. 41: ‘The lower orders must do this (to raise their condition to perfect independence and freedom) for themselves, and they will do it too.’

hongersnood en honger-typhus van dat Ierland heeft vermeld, vraagt hij des te dringender, of men niet gaat inzien, dat er een fout is in het maatschappelijk stelsel: of men niet begrijpt dat men die Ieren beroofd heeft van hun natuurlijk recht: het recht op het product van hun eigen arbeid? De vreemde kapitalisten nemen hun de oogsten af, die hun oogsten waren, de rijke Engelschen halen ze tot zich, slingeren de Ieren in diepe armoede. Moeten wij - zóó zegt Gray - nu de rijke standen daarvan overtuigen? Het ware tijd- en woorden-verlies. Haasten wij ons liever de armen te onderwijzen door welke middelen zij in staat kunnen worden gesteld om zich wat zij noodig hebben te verzekeren, dat is: het product van hun eigen arbeid.

De brug tot die middelen is de coöperatie, zooals Robert Owen reeds heeft aangetoond. Dat idee van Owen is voortreffelijk. Het moet, wordt het aangegrepen, een geheelen omkeer in het leven en zijn der menschen uitwerken. Het gaat uit van het beginsel, dat de belangen der menschen niet aan elkander tegenstrijdig zijn, maar dat harmonie en éénheid in het werk te realiseeren zal wezen. Het moet er toe komen. Dan zullen de productieve klassen niet langer beroofd worden van vier vijfden van het product van hun arbeid. Dan zullen de menschen de volledige beschikking kunnen hebben over wat zij hebben gewerkt, en de bevoegdheid om het tot stand gebrachte te kunnen ruilen tegen gelijke hoeveelheden arbeids-waarde van wat anderen hebben verricht, ter-zijde leggende slechts de kosten die regeering, directie of toezicht en distributie uit den aard der zaak vorderen.

In een *derde hoofdstuk* of afdeeling wordt dit gegeven der coöperatie nog verder getoetst, en vooral aangewezen dat concurrentie, spil der tegenwoordige maatschappij, grens en beperking der productie is. Gray geeft dus hier een bestrijding der concurrentie. Want de oorzaak der armoede ligt toch eigenlijk ook in de onnatuurlijke beperking der productie, en wel tweeledig: éénsdeels omdat de maatschappelijke instellingen aldus ingericht zijn, dat zij de productieve klassen voor het grootste deel van hun tot stand gebrachten arbeid berooven, in plaats dat zij het kleine aandeel hun afnamen dat strikt noodig is voor regeering, leiding, toezicht en distributie van 't werk; anderdeels omdat niet enkel arbeid tegen arbeid, maar vooral kapitaal, in plaats van saâm te werken met kapitaal, voortdurend in onderlinge concurrentie optreedt.

Het vroegere betoog der twee eerste hoofdstukken van Gray heeft nu gestrekt om het eerste onderdeel van deze bewering te bewijzen. Hij wendt zich dus nu tot het tweede punt. Steeds - zegt hij - zijn er twee natuurlijke grenzen voor het jaarlijksch inkomen van een land, dat is, voor de hoeveelheid rijkdom jaarlijks door den arbeid van het volk gewrocht: die twee grenzen zijn de uitputting van onze productieve krachten en de voldoening of bevrediging-zelve van onze behoeften. Maar daarnaast is nu een derde grens gekomen: de concurrentie.

Zien wij hoe? - In den tegenwoordigen toestand der maat-

schappij - zegt Gray - is productie bepaald door de vraag. Een winkelier slaat slechts zooveel in als hij verwacht dat hem gevraagd zal worden. Zóó doen ook alle fabrikanten bij het aanmaken van hun artikelen. Zij denken er niet aan om de behoeften der menschheid als zoodanig te bevredigen, maar zij stellen zich slechts voor, hoeveel zij met winst kunnen afzetten, m.a.w. hoeveel hun gevraagd wordt. Is er meer geproduceerd dan gevraagd wordt, dan heet de markt overvoerd; is er minder dan de vraag opgeleverd, dan heet de markt geen voorraad genoeg te hebben. Men let slechts op de vraag, niet op voldoening onzer behoeften, niet op de uitgebreidheid onzer productie-krachten. Indien nu echter productie bepaald en beperkt is door de vraag, zoo rijst een nieuwe questie van onderzoek: waardoor wordt dan de vraag geregeld? Het antwoord daarop is: dat de vraag saâmgesteld wordt door de bijééngehoopte hoeveelheid rijkdom over welke de arbeid, de diensten en het eigendom van de geheele gemeenschap kunnen beschikken. Dit spreekt van-zelf, want niemand, die op zijn arbeid alléén is aangewezen, kan meer rijkdom bekomen dan die deze arbeid kan koopen: geen koopman of ander improductief lid der maatschappij, die enkel op zijn persoonlijke of geestelijke inspanning aangewezen is, kan meer rijkdom verkrijgen dan zijn diensten hem zullen kunnen opleveren: geen geheel onafhankelijk, van niets of niemand afhangend lid der maatschappij kan meer rijkdom verkrijgen dan zijn eigendom kan commandeeren. Vraag is dus saâmgesteld uit de collectieve hoeveelheid rijkdom, welke de arbeid der productieve klassen, de diensten der improductieve klassen, en het eigendom der geheel onafhankelijke klassen kunnen commandeeren. De questie blijft dus over te onderzoeken wat limiteert de hoeveelheid te verkrijgen door ieder individu? Het antwoord is: dat de hoeveelheid rijkdom, die de arbeid, de diensten of het eigendom van individuen hem in staat stellen te commandeeren, gelimiteerd is door de concurrentie tusschen mensch en mensch. Concurrentie fixeert die hoeveelheid rijkdom verkregen door de productieve, arbeidende standen. Diegenen onder hen die niet in staat zijn werk te bekomen, zullen, daar zij steeds candidaat voor eenigerlei arbeid zijn, onder een stelsel van individueele concurrentie, het effect hebben de hoeveelheid door de massa verkregen *ter neder te drukken tot zulk een peil als juist voldoende is om lichamelijke kracht te behouden en hun ras voort te planten;* en wanneer zij ooit de hoop koesteren boven dien levens-standaard zich te kunnen opheffen, zullen zij, zoolang handel en verkeer op de tegenwoordige grondslagen gevestigd zijn, hopen op iets wat zij nooit gezamenlijk voor langen tijd zullen kunnen verwerven. - Het is concurrentie die evenzoo de hoeveelheid rijkdom voor de handels-klassen limiteert. Hun winsten worden daardoor binnen vaste grenzen beperkt. Zij moeten daarop letten. Steeds worden de prijzen, die bedongen kunnen worden voor de goederen, daardoor gedrukt. - En op dezelfde wijze gaat het met de kapitalisten en grondeigenaren. - Aldus limiteert concurrentie de hoeveelheid rijkdom verkregen door individuen: de hoeveelheid collectief ver-

kregen door al de individuen stelt te-zamen de bijéengehoopte hoeveelheid verkregen door de gansche gemeenschap, deze bijeenverzamelde hoeveelheid vormt de vraag, en de vraag limiteert de productie.

Wordt dit goed verstaan - aldus gaat Gray voort - dan zal men inzien, dat de uitputting van onze productieve krachten en de bevrediging onzer behoeften enkel en alleen de natuurlijke grenzen der productie zijn; de concurrentie daarentegen is de onnatuurlijke, door 's menschen onverstand opgelegde grens. Ten gevolge van die concurrentie krijgt ieder - arbeider, handelsman, kapitalist of grond-eigenaar - slechts het minste deel dat zijn arbeid, zijn diensten, of het gebruik van zijn eigendom kan verwerven. De arbeiders vooral ondervinden het, daar voortdurend andere arbeiders opstaan die het werk voor minder belooning willen of moeten doen. Een ieder der groote categorieën van de producenten behelpt zich met het strikt noodige. In die mate als onze macht vermeerdert om rijkdom te scheppen, wordt de rijkdom met grooter moeielijkheid door de individuen verkregen, daar de concurrentie te zwaarder gaat drukken bij de worsteling om werk te bekomen. De kapitalisten van hun kant worden huiverig goederen te doen fabriceeren, die zij wellicht met verlies moeten afzetten.

Dit is thans de toestand in Groot-Brittanje. De inwoners bezitten de kracht om rijkdom in onmetelijken voorraad voort te brengen, de helft der bevolking verkeert desniettemin in bittere armoede. Spreekt dus niet van overproductie! De ironie is te groot, wanneer men op de verlagende miserie in de groote steden het oog slaat.

Om al die redenen moet men het stelsel der concurrentie vaarwel zeggen. De onnatuurlijke grens moet worden opgeheven. Een ander beginsel moet die booze beperking vervangen; een beginsel, dat dan de springveêr en spil van een nieuw maatschappelijk leven kan worden. Dit beginsel is - onze lezers hebben het reeds uitgesproken - dat der coöperatie. In een latere aflevering (die echter niet is verschenen) stelt Gray zich voor een uitgewerkt plan van inrichtingen en schikkingen te ontvouwen in dien geest, op de basis van een nationaal kapitaal. Thans bepaalt hij zich slechts aan zijn geschrift toe te voegen: ‘artikelen van overéénkomst voor de vorming van een communauteit op beginselen van onderlinge coöperatie’; welke artikelen ontworpen en aanbevolen worden door de ‘London Co-operative Society’. Met de vermelding van die 36 artikelen sluit hij zijn mededeeling. De artikelen-zelven zijn niet onbelangrijk. Zij wijken op menig punt af van de voorschriften die Robert Owen voor het vormen van zulke gemeenschappen had aangegeven, vooral ook in dit opzicht, dat nergens gemeenschappelijk bezit wordt voorgeschreven. Integendeel, elk individu krijgt (zie art. 20) zijn *acre* land. Het gansche verkeer (zie art. 25) baseert op het beginsel van ruil. Wat vooral ons treft zijn trekken aan Fourier ontleend: zoo de omschrijving (art. 17) van het aantrekkelijk behaaglijk werk; zoo de verplichting

(zie art. 15) dat het vuile, smerige werk liefst door de kinderen, die gaarne morsen, moet worden gedaan.

Het begrip van Owens communauteiten had dus in het brein van Gray post gevat.

Een episode in zijn leven zou aan het helpen verwerkelijken van zulke plannen gewijd zijn. Wij bedoelen de ondervinding die hij opdeed te Orbiston.

Het zal aan hen, die de ontwikkeling van het Britsch sociaal leven van het jaar 1825 gevolgd hebben, bekend zijn, dat in die dagen Abram Combe uit Edinburgh, vol bewondering voor Robert Owen, een proef was gaan nemen met het stelsel van zijn vereerden meester. Hij was in 1825 aangevangen[1)] maatregelen te treffen en voorbereidende stappen te doen, om niet vèr van Glasgow, in de buurt van Owens Nieuw-Lanark, een inrichting in den geest van Owens plannen te verwezenlijken. Het zou de inrichting van O r b i s t o n worden. Men begon dat Orbiston te vestigen in Maart 1826. In vereeniging met anderen had Combe het landgoed van dien naam voor 20,000 L. st. gekocht, waarop nu een gebouw werd opgericht dat evenveel zou kosten. De huizinge, waarnaast een fabriek werd geplaatst, zag, toen zij oprees, er wel wat kaal uit, doch geheel uit gehouwen steen opgetrokken, had zij toch nog al aanzien. Toen het gebouw geheel gereed was, riep Combe de menschen op, om dáár gezamenlijk te wonen en te werken, zooals Owen dit had verkondigd. Zij kwamen en kregen allen kamers en taak. Doch het was het meest verwonderlijke amalgama van lieden, dat men zich denken kan. Zij wisten natuurlijk niets van elkander af, waren voor het meerendeel wel bereid hun arbeid te doen, maar werkten door en tegen elkander in, oordeelden elk op eigen manier, spraken woorden en spreekwijzen, die over en weder niet verstaan werden, kortom gaven den indruk, die in het Oude Testament wordt weêrgegeven, waar van de bouwlieden van den toren van Babel sprake is. Babel: dat was de naam, dien Orbiston onmiddellijk kreeg van de bewoners der omliggende streken: Babel of Bobolon, zooals het boeren-Schotsch luidde. Er ging dan ook van het groote witte huis, met zijn leien dak, een vreemd verward gegons uit: een geruisch dat vèr in den omtrek suisde.

Derwaarts ging nu John Gray na zijn uitgave van zijn lezing. Hij was nog vol enthousiasme. Hij meende dáár het rijzen van een nieuwen dageraad te begroeten. Doch toen hij Orbiston aan het werk zag, viel het leven der communauteit, volgens de beginselen van Owen aangevangen, hem niet mede. Hij ondervond een groote te-leurstelling, die hij uitte in een artikel van Juni 1826 onder den titel: ‘A word of advice to the Orbistonians, or the principles which ought to regulate their present proceedings.’ Hij wees namelijk op de volgende punten die naar zijn inzien ver-

1) Zie ons Tweede deel pg. 287 en volgende.

zuimd waren. Vooreerst had men een behoorlijke keus moeten doen uit de personen, die zich voor het gemeenschappelijk leven en werken hadden aangemeld. Dan had men meer bepaald de personen moeten aannemen met het oog op de arbeids-takken die men wenschte in toepassing te brengen; men had zich goed rekenschap behooren te geven van de bedrijven, die men in gang zou zetten; men had vóór alles een speciaal arbeids-programma moeten opmaken, en in den eersten tijd vooral moeten toezien, dat de opzichters en leiders van het werk de best mogelijke personen waren, wien men desnoods een goede bezoldiging of belooning had moeten verzekeren; kortom hij zag allerlei leemten, en meende goed te doen middelen aan te geven om daarin te voorzien, al waren die middelen ook doodgewone maatregelen, ontleend aan de huisbakken ondervinding der oude maatschappij, welke Combe ter-wille der communauteits-inrichting wilde verlaten. Hij hoopte, dat Combe hem zou begrijpen en zijn raad zou volgen. Doch Combe aarzelde niet: hij vertrouwde volkomen op de nieuwe regelen en nieuwe inzichten, zooals Owen ze had uitéengezet. Uit den baaierd van verwarringen en tegenstrijdigheden zou van-zelf - indien men slechts niet dwong of verwrong - regel en orde ontstaan. Men weet hoe alles afliep. Combe stierf in Augustus 1827. Babel zelf viel uitéén. Van het witte huis werden de muren omvergerukt en de steenen afgebikt; slechts een paar gemetselde bogen bleven staan als een herinnering aan een socialen droom.

Voor het nadenken van Gray trok nu ook allengs die gansche opvatting van Owen - leidende tot coöperatie of communauteit - als een nevel-beeld weg. Zijn broeder had hem op het streven van Owen opmerkzaam gemaakt. Zijn eigen ontwikkeling en begrip voerde hem allengs een anderen weg op. Van coöperatie en communauteiten, of wat daarmede samenhing, wilde hij van lieverlede niet meer weten. Het begrip van absolute gelijkheid van en voor allen verwierp hij. Hij verwees langzamerhand, van stap tot stap voortgaande, al dergelijke projecten naar de rommel-kamer van sociale misbaksels. In zijn laatste werk van 1848 -dat wij straks zullen ontleden - schrijft hij (pag. 281) deze woorden: ‘overstroomd als het land, vele jaren geleden, was met projecten voor de vestiging van coöperatieve communauteiten, korven voor vleugel-looze bijen, heb ik al die ontwerpen ernstig en langdurig onderzocht, en het resultaat van dit onderzoek gaf mij de volledige overtuiging van het onrechtvaardige, het onpractische, in één woord, van de futiliteit van dergelijke combinaties.’ Hij liet ze dus voortaan ter-zijde. Voor den socialen omkeer, dien hij op 't oog had, wist hij thans een eenvoudiger uitgangspunt, dat hij nu aan de menschheid zou meêdeelen. Min of meer hechtte het zich aan zijn opvatting van ‘vraag’, zooals hij die in zijn lezing reeds had aangestipt. Met het doorgronden en doorwerken van dat kleine fragment zijner leer zou hij thans beginnen. Hij zou die wijsheid, zijn eigen wijsheid, gaan verkondigen. Ieder heeft in zijn levensboek bladzijden, die door anderen zijn gesteld; zulke bladzijden zijn dikwijls een diep smartelijke herdenking; Gray verscheurde

de door Owen in zijn dagboek beschreven pagina's. Hij zou een eigen door hem-zelf gevonden koers aanwijzen, waarlangs men uit de ‘maatschappelijke ellende’ zou kunnen ontkomen.

Die koers, zijn koers, zou hij ontvouwen in een boek dat hij in 't jaar 1831 te Edinburgh uitgaf, en dat als zijn eerste prospectus kan worden aangemerkt. Het draagt den titel: ‘The social System, a treatise on the principle of Exchange’.

Na een inleiding, waarin hij het verwijt aan zijn tijdgenooten doet, van steeds individualistisch te denken en niet genoeg te letten op de collectieve welvaart en voorspoed, zet hij dadelijk het onderwerp van zijn betoog op den vóórgrond. Dat betoog kwam voort uit de volgende overweging. Hij stelde op den vóórgrond de questie, of het kwaad van alles niet misschien hierin stak, dat de productie van goederen steeds geheel afhankelijk was van de op de markt van het verkeer zich uitende ‘vraag’. Productie, met andere woorden, was tegenwoordig uitsluitend gevolg van vraag. Zou echter niet een toestand kunnen gedacht worden, dat productie de oorzaak-zelve van die ‘vraag’ kon zijn? Tot nu toe produceerde men omdat er een sterke of vage vraag was naar zekere goederen, op gevaar af, dat men veel te veel produceerde in verhouding tot de vraag, - dàn echter zou men allereerst letten op hetgeen speciaal geproduceerd was, en een ieder zou op zijn beurt juist zooveel produceeren als hij dan in ruil wilde aanbieden tegen de begeerde en door hem te vragen goederen. Aanbod en vraag zouden zich dan altijd precies dekken. Dit zou een volkomen omkeer, een sociale omdraai wezen, en zou moeten leiden tot een omwenteling in het tegenwoordig ruil-stelsel. Grays doel nu was te betoogen, dat het in geenen deele moeielijk zou wezen de verkeers-zaken der maatschappij op zulk een voet te regelen, dat onder alle omstandigheden productie de oorzaak van vraag werkelijk zou wezen, of, met andere woorden, dat het verkoopen voor geld te allen tijde juist even gemakkelijk zou zijn als het nu is om tegen geld te koopen. Dat beginsel zou absoluut kunnen worden toegepast. Het moest verstaan worden zonder eenige beperking wat betreft hoeveelheid en waarde, maar niet zonder restrictie wat aangaat soort. Het verkondigde in 't algemeen: produceert tot in 't oneindige, en ik zal u een markt tot in 't oneindige verschaffen; vermenigvuldigt uw productieve kracht met millioenen, en door die eigen daad breidt gij uw afzet uit voor den verkoop van producten tot juist die hoeveelheid, constitueert gij een even groote vraag naar die producten.

Dit beginsel is, volgens Gray, een hoofd-factor voor de welvaart der maatschappij. Naast de drie voorwaarden van materieelen vooruitgang - er moet voldoende land of grond zijn, er moet arbeids-kracht in genoegzame mate wezen, er moet een behoorlijke hoeveelheid kapitaal voorhanden zijn - staat als vierde vaste conditie: productie moet de uniforme oorzaak van vraag zijn, of, met andere woorden, het moet even gemakkelijk wezen te verkoopen als te koopen. Nu is echter die vierde hoofd-factor der

welvaart een onbegrepen en als 't ware een ongebruikt ingrediënt, Doch juist omdat die factor slaapt, hapert en hokt telkens de gang der maatschappij. Die factor moest werken, en wel met en door een rationeel stelsel van ruiling, met en door een juist ruil-middel, - en ziet, onze tegenwoordige maatschappij behelpt zich voortdurend met surrogaten van een ruil-middel. Daardoor gaat die ruiling onbeholpen. En toch is voor den mensch in de tegenwoordige samenleving - waar alles in particulier eigendom is en de mensch als de meest hulpelooze van alle schepsels staat - ruilen even onontbeerlijk, als voor een Robinson Crusoë het produceeren was. Kan de mensch niet ruilen, dan moet hij bedelen, leenen, stelen of sterven. Doch let nu - zegt Gray - op onze tegenwoordige maatschappij. Dáár wordt het ruilen waarlijk niet gemakkelijk gemaakt. Men kan niet maar wat men bezit op ieder oogenblik in andere zaken omzetten, zonder groot verlies bij dien ruil te lijden. Een producent moet zijn goederen soms maanden lang onder zich houden. De geproduceerde hoeveelheden zaken staan als 't ware geïsoleerd tegenover of naast elkander, elke massa als op een eiland of binnen een gesloten cirkel. Zou het niet mogelijk zijn dat isolement te doen ophouden? Al die eilanden of cirkels te verbinden aan één groot middelpunt, waartoe de inhoud van al die vroeger geïsoleerde cirkels telkens zou heên-vloeien? Rijkdom zou, als duizend beken van water, opwellend in verschillende plaatsen, en allerlei soort en hoedanigheid ten-toon spreidend, moeten vloeien in één groot reservoir; en, terwijl hij dáár inéén zich zou mengen en de verschillende hoedanigheden er geamalgameerd zouden worden, moest hij dan aan de producenten kunnen worden teruggegeven in hoeveelheden, gelijk aan die welk ieder producent had gecontribueerd, maar nu deelachtig aan de qualiteit van het geheel; en geld zou dan niet anders zijn dan een maat, die in gebruik zou wezen voor het doel om iederen mensch even veel te geven als van hem werd gekregen.[1)]

Om dergelijk een inrichting te vestigen moest men een beroep doen op welgestelde lieden, die hun kapitaal zouden willen combineeren. Gray maakt een plan voor hen op. Zij zouden vormen een nationale Kamer van Koophandel. In hun publieke bevoegdheid zouden de leden dier Kamer zich onthouden van alle staatkundige en godsdienstige discussies; zij moesten slechts letten op de belangen van den handel en voorts de autoriteiten van den Staat eerbiedigen. Alle personen die land en kapitaal bezitten, zouden nu door hen uitgenoodigd worden tot een associatie toe te treden; alle andere personen zoo spoedig als de bloei der Kamer het zou veroorloven. Al de leden, die land en kapitaal bezitten, en tot de associatie toetreden, zullen van hun land en kapitaal een getaxeerde waarde-bepaling krijgen, en dan moeten goed vinden dat zij daarvan een gefixeerde jaarlijksche remuneratie voor het gebruik daarvan ontvangen. Het beheer en het toezicht

1) Op pag. 29 van zijn ‘Social System’, 1831, geeft Gray een grafische voorstelling hoe hij zich dat alles denkt.

op alle takken van landbouw, nijverheid en handel, zal geplaatst worden in handen der Kamer van Koophandel, die zulks door gesalarieerde personen laat verrichten. Het product van alle takken van bedrijf en landbouw moet gebracht worden in *nationale magazijnen*, gesteld onder het beheer van bestuurders tegen vast loon door de Kamer van Koophandel aangewezen. Uit deze nationale magazijnen zullen alle winkels voor het beschikbaar stellen der goederen in detail worden voorzien, welke winkels ook aan de zorgen van bestuurders of beambten, door de Kamer van Koophandel tegen salaris benoemd, zullen worden overgedragen. De prijs dier goederen zal saâmgesteld wezen 1°. uit de waarde van het materiaal, 2°. uit het bedrag der loonen, en 3°. uit zulk een percentage of profijt als zal verzekeren een gelijkmatige, voldoende, snelle vermeerdering van kapitaal, en tevens kan vergoeden al de uitgaven van rente of interest, depreciatie van den voorraad, improductieven arbeid, onverwachte incidenten en alle nationale lasten. De grond, het kapitaal, de arbeid der associatie zullen in de eerste plaats strekken om de nationale magazijnen te vullen met goederen die voor de gewone benoodigdheden van het leven strekken. Komt er van één soort goederen te veel, dan wordt de productie tot een andere soort gericht. De verliezen door een omwending of wenteling der productie veroorzaakt komen ten laste der algemeene rekening; de werklieden zullen tijdens die verandering toch hun wekelijksch loon behouden. Vermeerderen de productieve arbeids-krachten sterk, dan wordt, na 't werk aan het noodige, de productie van het meer weelderige ter-hand genomen. De gansche associatie wordt nu opgevat en geconstitueerd als een lichaam van handelsvennooten onderworpen aan de wetten van 't land. Het geld dat zij gebruikt voor den inwendigen dienst, even als het geld waarin loonen en salarissen worden betaald, mag geen intrinsieke waarde hebben. De vereffening van geheel de rekening gaat door een Bank, die jaarlijksche balansen opmaakt en op aanvraag alle opheldering geeft.

Gray wilde dus beginnen met een soort naamlooze vennootschap op te richten, maar zulk ééne die niet het privaat voordeel der vennootschap op 't oog heeft, maar het publiek voordeel, de nationale welvaart en voorspoed bedoelt. Een ieder zou zich kunnen aansluiten. De arbeiders zouden in die vennootschap altijd werk vinden; de ondernemers zouden geen bezorgdheid behoeven te hebben voor het al of niet gelukken der zaken; de rijkere klassen hadden steeds gelegenheid hun geld te beleggen; de regeering zou gemakkelijk aan de bron of den oorsprong der productie de belastingen kunnen heffen.

Op de productie van zulk een commercieeie instelling, als Gray bedoelt, valt dus allereerst 't licht. De hoofdzaak bij die productie is, dat er voortaan *een vaste leiding* bestaat. Er is voor de voortbrenging van nijverheid of landbouw ééne dirigeerende en controleerende macht: de Kamer van Koophandel. Die houdt 't werk op vaste maat, doet versnelling der arbeids-beweging toenemen, of laat als 't moet den arbeid temperen. Hoofdzaak is dat productie

oorzaak is en blijft van de vraag. Die vraag wordt steeds gedekt door haar equivalent, door datgene wat voortgebracht is. De vraag en het equivalent zijn twee namen voor dezelfde zaak. De door de Kamer van Koophandel aangestelde bestuurder van een tak van werk vraagt geld van de Bank, vordert materiaal op, levert later de goederen aan het nationale magazijn, bekommert zich verder met niets: hij heeft een eenvoudige, recht-uit vóór hem liggende taak, krijgt daarvoor zijn salaris, heeft geen markt te zoeken, geen kwade posten te vreezen, geen afnemers om mede te haspelen. Gevestigde fabrikanten zouden, als zij 't systeem begrepen, zeker, volgens Gray, daarop ingaan; zij behoefden dan niet meer te worstelen met allerlei kwade kansen. In 't begin, totdat het systeem algemeen werd, zou zelfs iedereen legaal bezitter van zijn kapitaal blijven. Maar al die aan de Kamer van Koophandel aangesloten arbeids-instellingen zouden nu in één geest en in één richting zich bewegen: hetzij snel, hetzij langzaam, hetzij matig voorwaarts. De van boven-af komende aanwijzingen zouden allengs alles verbeteren: één groote timmerwerkplaats zou de twintig kleine timmerwinkels vervangen; machinerie zou overal voor productie in 't groot worden aangewend; al die kleine steenkolen-venters, al die kleine houtdraaiers zouden verdwijnen; een volgens vast plan den arbeid hernieuwende geest zou de productie doordringen.

Naast de productie komt de ruil. Ruil is de samenhang der maatschappij. Juist die ruil echter is in onze tegenwoordige maatschappij 't slechtst ingericht. Hier zit het kwaad. Geef ons - zegt Gray - al 't moois wat tegenwoordig in de bladen wordt besproken: beter grondwet, algeheele vrijhandel, schuld-amortisatie, afschaffing van vele belastingen, en zoo gij dezen demon van ruil-dwaling behoudt, blijft gij toch in den poel van ellende. Voor dien ruil is noodig een instrument als maat van alle waarden. En dit geschikte ruil-middel is nog niet gevonden. Men noemt het geld. Maar geld moest zijn als de gewichten of lengte-maten eenvoudig en goedkoop. Gouden munt is daarvoor ten éénenmale ongeschikt, daar die munt gebaseerd is op 't beginsel, dat munt in waarde gelijk is met wat zij vertegenwoordigt, terwijl in honderd gevallen de goederen, waartegen die munt geruild wordt, 99-malen gemakkelijker worden geproduceerd dan juist dat goud, zoodat de waarde der goederen vergeleken met die van dit goud steeds een verlies zal opleveren. Bankpapier, zooals thans de bankbiljetten zijn ingericht, vervalt in dezelfde scheeve positie als de gouden munt: dit bankpapier wordt in waarde gelijk gemaakt met allerlei onderpand, onderpand grooter in waarde dan 't geld daarop voorgeschoten. In één woord geld is tegenwoordig een koopwaar, één der vele goederen, waarvan de prijs rijst en daalt als van iedere andere waar. In den regel zelfs rijst de prijs. Daardoor wordt een klem gelegd op de productie. De producent kijkt steeds naar de markt, hij ziet niet in de eerste plaats naar de omstandigheid of arbeiders met zijn kapitaal willen werken. Neen, hij houdt zijn kapitaal als een spel kaarten in handen, vast besloten op het

door hem te kiezen oogenblik zijn troeven uit te slaan. Handigheid is hier voor hem een zeer voorname eigenschap. Hij ziet slechts toe, dat de geldswaarde van zijn product niet vermindert. Doch juist in de schommeling van de waarde van het geld zit het kwaad. Denkt u slechts het geval dat gewichten of lengte-maten eens telkens veranderden. Welk een verwarring, welk een onvastheid zou daarvan het gevolg zijn! Doch juist ten-gevolge dier onvastheid beantwoordt het geld tegenwoordig niet aan zijn bestemming als ruil-middel. Daardoor hebben industrieelen, landbouwers, bouw-ondernemers het te kwaad: zij hebben altijd risico en schijnen te doen te hebben met een wisselvallige productie.

Wat moest dan geld zijn? Geld moest niet anders wezen dan de quitantie, bewijzende dat iemand (de houder daarvan) door zijn arbeid een zekere waarde tot den nationalen voorraad van rijkdom had bijgedragen, en dat hij nu het recht had een zelfde waarde uit den maatschappelijken voorraad te vorderen. Geld zou dan niet anders zijn dan een aanwijzing die men door zijn arbeid verdiend had: een arbeidsnoot. Geld moest zelf geen intrinsieke waarde hebben. Het is zoo zonderling aan die maat der waarde zelve waarde te geven. Het is alsof iemand gouden certificaten in zijn zak droeg voor de dingen die hij bezat. Neen, een authentiek bewijs van een inventaris is voldoend bewijs dat de rijkdom bij den houder is. Er moest dus een Nationale Bank gevestigd worden, die de uitsluitende bevoegdheid diende te bezitten om papieren geld te maken, en het uit te geven op aanvraag van de geaccrediteerde agenten der associatie. De tweede bezigheid van zulk een Bank zou dan wezen de nationale boeken te houden, en de rekeningen tusschen de agenten te constateeren en te vereffenen. Wat toch is het geval? Alle geproduceerde goederen komen in de nationale magazijnen; hier worden zij volgens de vroeger opgegeven methode (taxatie van materiaal, arbeidsloon en percentage) geprijsd; die nationale magazijnen zijn talrijk, en naast en onder die magazijnen komen dan nog de winkels voor het detailleeren der goederen; deze winkels krijgen de goederen uit het magazijn. Nu worden in magazijnen en winkels de boeken in debet en credit gehouden. Geld is de aanwijzing voor hetgeen men in 't magazijn heeft doen brengen en dat recht geeft op een waar uit de winkels. De hoeveelheid product moet sluiten met de hoeveelheid der aanwijzing. De hoeveelheid geld in circulatie equivaleert met de hoeveelheid goederen. Goederen zijn als men wil de realiteiten, geld de vertegenwoordiging daarvan. Het zijn termen voor dezelfde zaak. Goederen zijn aanbod, geld is vraag. De productie-zelve constitueert de vraag. Het jaarlijksche product van den arbeid der associatie zou altijd precies gelijk zijn aan de jaarlijksche geld-emissie van de Bank. De goederen in de magazijnen en het geëmitteerde geld zijn altijd gelijk. Voor iedere x-waarde, die gecreëerd en in het magazijn werd gebracht, werd een x-noot in geld aan den inbrenger gegeven, welke x-noot door het magazijn werd ingetrokken zoodra de inbrenger uit 't magazijn andere goederen ter-waarde van zijn x-noot opvroeg. E l k e

waar is direct geld. De geheele verrekening van den ruil der maatschappij gaat voorts volgens een uitgebreid, doch niet ingewikkeld rekening-courant-stelsel. De emissie en intrekking der geldnoten liepen dan van-zelf.

Daar geld in dit systeem slechts een maat van waarde is, en op zich-zelf geen waarde heeft, zou de geldprijs van loonen en salarissen, en ook de geldprijs in 't algemeen der producten - mits die prijs steeds behoorlijk gelijkmatig toegedeeld of ingedeeld was - van geen beteekenis zijn, behalve alléén waar het schulden uit 't verleden of de nationale schuld betreft. Daarvoor was wel degelijk een prijsbepaling of liever een uitgangspunt van waarde-bepaling noodig. Een onveranderlijke standaard van waarde. Die kon natuurlijk enkel in de waarde van den arbeid gevonden worden. De regeering moest daarnaar een enquête inrichten, nagaan bijv. wat de waarde was van een pond sterling in arbeidsloon gedurende de tijdstippen dat staats-leeningen waren gesloten, dàn een gemiddelde daaruit berekenen voor de arbeids-week van een fabrieks-arbeider of boeren-knecht. In overleg met de Kamer van Koophandel moest dan die som als het gemiddelde arbeidsloon per week in papieren geld worden vastgesteld. Dit zou dan, in aansluiting met de tegenwoordige benamingen van het geld, het standaard-pond wezen. Al was dan met 't oog op het bedrag van de staats-schuld, uit 't oogpunt der schuldeischers dat standaardpond meer of minder dan het tegenwoordige pond in waarde, dat zou er niets toe doen, daar de belastingen en salarissen iets konden dalen en rijzen om het verschil te vereffenen. Het standaardpond zou van het oogenblik af, dat het door 't overleg van regeering en Kamer van Koophandel was vastgesteld, een andere naam zijn voor een week van redelijke arbeids-inspanning. En aan dien grondslag zou men zich dan voortaan hebben te houden. Verdubbeling of halveering zou eigenlijk slechts een verandering zijn in het woord, niet in de zaak. Goederen, onder dit systeem, konden nooit dalen in prijs, tenzij door vermeerderde gemakkelijkheid van voortbrenging, en nooit rijzen in prijs, tenzij doof vermeerderde moeite van voortbrenging. Was het niet met 't oog op belastingen, schulden en nationale schuld, dan zou het van geen belang wezen wat de geldprijs van den arbeid zou zijn, zoo het slechts betaald werd in geld verdeelbaar in voldoend getal kleine deelen voor de kleine aankoopen. Regel is enkel, dat arbeid in tijd uitgedrukt de basis der waarde is. Dit is de standaard der waarde.

Heeft Gray nu dit beginsel vastgesteld, dan poogt hij enkele kleine onderdeelen van zijn stelsel nog wat meer gedetailleerd uit te werken, vooral met 't doel om hier en dáár een leemte aan te vullen of een of andere tegenstrijdigheid naar zijn beste weten op te heffen. Wij treden hier uit den aard der zaak niet in. Constateeren wij slechts, dat hij naast zijn papieren standaardgeld wel degelijk ook als bondgenoot metalen geld toelaat, ten eerste voor den buitenlandschen handel, ten tweede voor de zeer kleine aankoopen. Een eigen munt-fabriek moet daarom door de

Kamer van Koophandel worden ingericht. Overigens weidt hij lang uit over de distributie of verdeeling der arbeids-producten tusschen de verschillende klassen der maatschappij. Dit geschiedt langs het gewone proces van geld te betalen aan de verschillende leden der sociale gemeenschap als belooning voor hun arbeid, in sommen geëvenredigd aan de waarde van dien arbeid. Gray werkt dit breedvoerig uit voor de loonen en salarissen, waarbij hij echter uitdrukkelijk de aandacht vestigt op het feit, dat de zoogenaamde liberale professies op een eigen wijze worden onderhouden: dáár wordt niet de belooning in den prijs van een product gevonden, maar dáár geldt volledig de ruil: deze mannen en vrouwen der liberale beroepen ruilen hun beroeps-bijstand voor geld en worden betaald door de cliënten. Gray wijst voorts aan, dat bij de prijsbepaling van alles goed rekening moet worden gehouden met de nationale lasten. Voor die nationale lasten moet een behoorlijk percentage van de geheele productie worden afgezonderd: eerst voor de vorming en in-standhouding van den nationalen rijkdom; dan voor onderwijs, opvoeding der jeugd, waarbij vooral het ambachts-onderwijs op den vóórgrond moet staan en het te-keer gaan der minachting voor nuttigen practischen arbeid; in de derde plaats komt het vraagstuk der verzekering hier in aanmerking, vooral een stelsel van levens-verzekering voor den tijd wanneer men niet meer werken kan; voorts volgt het afzonderen en reserveeren voor wat men de depreciatie van den voorraad zou kunnen noemen, de verliezen bij omzetting van bedrijf en toepassing van nieuwe uitvindingen, en eindelijk een ter zijde stellen voor de belooning van zoogenaamd improductieven arbeid, - dit alles sluit zich dan als van-zelf aan de heffing van belastingen. Deze zouden te heffen zijn zonder eenige uitgave. Want belasting was in dit systeem het nemen van een percentage op elk product, behalve op de munt. Daar alle producten de nationale magazijnen passeeren, zouden aldaar bij de kosten van het materiaal, van het arbeidsloon en van de retributie voor de nationale lasten, nu ook additioneel de opcenten worden gevoegd voor de belasting van het gouvernement. Die opcenten zouden, als het pas gaf, gemakkelijk te reduceeren zijn, en dus zeer eenvoudig den druk der belasting verminderen.

Nadat Gray aldus zijn stelsel heeft toegelicht, werpt hij een blik op de veranderingen die, bij invoering van zijn systeem, in de maatschappij zich zouden voordoen. Even als in zijn eerste brochure van het jaar 1825 is ook nu weder zijn legger Colquhouns statistiek van Brittanje. Hij maakt uit die cijfer-reeksen van Colquhoun weder een tabel op van alle bedrijven en beroepen van zijn land, en vat ze nogmaals samen in 51 klassen. Die tabel laat dan zien hoe de opbrengst van het land tegenwoordig is verdeeld. En het resultaat, dat hij aldus aantoont, is: dat zij die werken op verre na niet het product van hun arbeid krijgen, verminderd met de noodzakelijke deducties. Er gaat veel te veel aan de improductieven. Het ware kwaad zit nu, volgens Gray, in het ongerijmde stelsel van ruil, dat eerst de productie van het land

tot een fragment herleidt van wat zij wezen kon, en voorts een som van meer dan vijftig millioen pond sterling in zijn eigen onverzadelijken maalstroom medesleept. Het zal misloopen: de armoede zal toenemen juist onder hen die werken; de arbeidersklassen zullen zich verzetten wanneer men niet intijds tot een ander ruil-plan overgaat.

In zijn boek-zelf gaat nu Gray tot verschillende uitweidingen over, die betrekking hebben tot de sociale en economische stelsels van zijn tijd. Breedvoerig bestrijdt hij Malthus. Lange aanteekeningen maakt hij bij het in zijn dagen algemeen gangbare boek van M'Culloch over de staat-huishoudkunde. Vooral in die laatste uitéénzettingen laat hij helder uitkomen, hoezeer hij de individualistische beschouwing van zijn tijd verwerpt. De maatschappij is geen aggregaat van individuen, die elk voor zich-zelf werken. Voor Gray is de éénheid der maatschappij een vast feit. Er moet leiding in die maatschappij wezen. Zonder een dirigeerende en controleerende macht in die maatschappij kan er in de wereld van het verkeer geen vrijheid en onafhankelijkheid wezen. Juist die samenwerking, die gebondenheid, geeft den mensch de ware vrijheid. De klank van vrijheid wordt opgegeven, om de werkelijkheid te hebben. De maatschappij moet gedacht worden als een leger dat oprukt, in één richting, in één zin. Men moet, al concurreerend, in dat leger elkander niet vermoorden, zoo als thans het geval is. Er moet geen concurrentie zijn bij het gebruik van kapitaal. Kapitaal moest wezen als de zon die voor allen schijnt. En wat de arbeiders aangaat, de economie gaat wel is waar uit van het denkbeeld: ieder mag oogsten wat hij heeft gezaaid, maar in de toepassing wordt dit tot een frase, tot een doemwaardige huichelarij. Dat oogsten is voor den arbeider niet mogelijk, tenzij de maatschappij-zelve het hem verzekert. Onze samenleving, die den armen man dwingt zijn arbeid bij publieke concurrentie te verkoopen, is in de schreeuwendste tegenstelling met de zoo luid uitgebazuinde leus. Veel beter ware het voor den arbeider zijn persoon te kunnen verkoopen. Nu heeft hij niet een nominale, maar een reëele slavernij. Hij heeft de schaduw van het recht, het wezen van het kwaad.

Wat al verbeteringen zijn in het maatschappelijke te brengen, wanneer men tegenover de verbrokkelings-woede der economisten, die altijd louter naar 't individu op zich-zelf zien, begrippen van orde en van samenwerking toepast! In plaats van de opéénhooping van kleine vennootschappen kan komen de nationale vennootschap: een vennootschap die te-gelijk een groote assurantie-maatschappij is tegen al de euvelen van armoede, onwetendheid en verdrukking. Thans ziet men slechts een harde concurrentie tusschen hen die niet hebben en hen die wèl hebben. De menigte der vele producenten is als een ongeleid regiment van soldaten zonder commando. En door die ordeloosheid blijkt het individualistisch stelsel te worden een nationale samenzwering om te verhinderen de vermeerdering van het kapitaal, en om te bestendigen armoede en ellende. Ook de toestand der vrouwen is beklagenswaard. En

voortdurend knelt dan de schroef van al dit kwaad; de schroef die de beenderen van het lichaam der maatschappij, bij elken draai, doet kraken, te weten: de onzinnige verhouding van productie en vraag. Ja, productie en vraag zijn verbonden, maar verbonden als het raspaard aan de logge vrachtkar. Het raspaard kan niet vooruit....

Noodig is dit ééne: dat Engeland begrijpe dat een sociale omkeer een dringende noodwendigheid is. Een nieuw levens-plan moet de oude leefwijze vervangen. Dat plan, van één gedachte uitgaande, moet door organisatie de éénheid der maatschappij herstellen en de productie-krachten der maatschappij ontketenen. Het nieuwe ruil-stelsel, in alle onderdeelen doorgevoerd, rustend op het denkbeeld: dat arbeid, in tijd uitgedrukt, de basis en standaard der waarde is, zal doen begrijpen dat productie-zelve de oorzaak van vraag is.

John Gray schreef het boek: ‘The social System’ in 't jaar 1831. Zijn begrip van arbeidsgeld, van arbeidsnoten, werd intusschen op andere wijze reeds in practijk gebracht door Robert Owen. Men herinnert zich dat Owen, na zijn mislukte proefneming in Noord-Amerika, in zijn vaderland teruggekeerd, omstreeks het jaar 1832 het begrip van coöperatie ging verbinden met het stelsel van zijn ‘arbeidsbeurs’, en die coöperatieve vereenigingen onderling wilde doen rekenen en cijferen met zoogenaamde tijdnoten. Die tijdnoten zouden door al de aan de coöperatieve ondernemingen en bazaars aangesloten leden als geld worden aangenomen. Men had gewerkt, bracht zijn product in het pakhuis, ontving daarvoor een bewijs of nota, waarop vermeld stond, dat de prijs van arbeid ‘a sixpence’ per uur was, en dat men op vertoon van die nota goederen uit den winkel tot de waarde van zoo en zooveel uren kon krijgen[1]. Dit plan van Owen, dat van 8 October 1832 tot April 1833 in werking was, mislukte klaaglijk. Het éénige resultaat was een verlies van 2500 pond, die Owen voor zijn rekening nam. De schipbreuk van Owens arbeidsbeurs moest van-zelf een schaduw werpen op het plan van Gray.

Wederom, als in 't jaar 1825, moest dus Gray in zijn gedachten worstelen met de begrippen van Owen. Inderdaad was dan ook, wat hij bedoelde, iets geheel anders dan wat Owen had beproefd. In de eerste plaats had Owen zijn instelling geheel en al gebaseerd op het gelijkheids-idee. Arbeid was arbeid en werd gelijkelijk beloond, had gelijke waarde, slechts afgemeten door de tijds-verdeeling. Gray nu nam in geen enkel opzicht de leer der absolute gelijkheid van Owen aan. Integendeel, overal bestreedt hij ‘de gelijkheid’ in beginsel[2]. Ieder arbeider was in zijn eigenaardig, van dat van anderen verschillend werk zijn loon waard: hij die zaait zal oogsten naar wat hij heeft gezaaid; dit waren de denkbeelden waarvan hij uitging, en die tot verschillende en van elkander af-

1) Zie ons Tweede deel pag. 316 en volgende.
2) Zie John Gray ‘The social System,’ 1831, pag. 106.

wijkende belooningen van arbeid den stoot gaven. De gelijkheid was voor hem een min of meer doodende éénvormigheid. Het was, volgens hem, ongerijmd allen arbeid, van elke soort, over één kam te scheren en, zonder acht te geven op dat wat gewerkt was, uitsluitend het tijdverlies te vergoeden. Reeds in dit opzicht kon hij dus in de verste verte niet met Owen mede gaan. Maar er was nog meer. Deze toepassing van Owen was zoo onbeholpen en onontwikkeld mogelijk. Het was een zaak van kleine ambachts-baasjes verbonden met een kleine winkel-nering, alles op kleinen coöperatieven voet. Het was te veel eer, in dat wat met Owens winkel in de Gray's-Inn-Road te Londen, tijdens de jaren 1832 en 1833, was geschied een uiting en vorm te zien van John Grays groot algemeen ruilplan. Die geheele proef, vergeleken met zijne conceptie, geleek het werk van schooljongens. Op dat kaarten-huis van die straat ergens in Londen, die nog wel zijn naam droeg, zag Gray minachtend neer[1)]. Het was slechts een zeepbel geweest, die spelenderwijze was opgeblazen en met recht uitéén was gespat....

Ach, in de zure woorden, die John Gray over Owens proef ten-beste geeft, bemerkt men slechts al te goed het bittere gevoel van Gray, dat Owen hem in de zon stond. Werkelijk was het Gray niet medegeloopen met zijn plan. Hij had gedacht, dat hij de menschen uit hun slaap had wakker kunnen schudden door zijn boek van het jaar 1831. Toen tien jaren waren verloopen, ging hij eens naar zijn uitgever, om te zien hoeveel exemplaren van zijn werk, 't merg en pit van zijn gedachte, verkocht waren. Het bleek dat, van de oplage van 500 exemplaren, er nog 264 op den zolder van den uitgever rustig lagen. Het was niet geweest wat men een succes zou kunnen noemen. En dat, terwijl de boeken van M'Culloch *e tutti quanti* druk op druk beleefden. Dit alles knelde hem misschien te meer, omdat hij verkeerde in een atmosfeer van kranten en advertenties. Met zijn broeder was hij te Edinburgh uitgever van een advertentie-blad. Hij onderteekende zich dan ook steeds ‘John Gray, managing partner of the firm of J. & J. Gray, proprietors of the North British Advertiser’. Hij was dus aan het beste kantoor om te zien, dat de lieden van zijn recept niet weten wilden. Toch bleef hij vast overtuigd, dat zijn vondst het ware geneesmiddel voor de maatschappij was. De *panacée* voor alle sociale kwalen. Ergernis over het doodzwijgen, dat men op hem scheen te willen toepassen, moest hem intusschen - dit begreep hij - niet al te sterk vervullen. Hij moest trachten, zoolang hij een pen ter-hand kon nemen, zijn middel aan te prijzen.

Dus gaf hij, in het jaar 1842, een tweede boek daarover te Edinburgh uit, een tweede stevig prospectus, onder den titel: ‘An efficient Remedy for the distress of nations’.

Vóór zijn boek plaatste hij als motto de woorden van Dr. Chamers: ‘Moge God in zijne oneindige barmhartigheid gedoogen. dat, wat ook de toekomstige veranderingen in Staat en ontwikke-

1) Zie John Gray ‘An efficient Remedy’, 1842, pag.

ling van deze naties mogen wezen, zij niet het resultaat zijn van een alles neêrstormende en blinde anarchie, maar dat zij, in vredelievende vooruitgang en verbetering, veeleer dat schrikwekkend kwaad voorkomen en het van onze stranden afwenden. Er is een algemeene indruk, in aller brein, dat iets gedaan moet worden, maar opdat dit goed verricht zij, moet het niet gedaan worden door de hand van 't geweld, maar door het gezag van een wettige macht, onder de leiding van een beginsel, door een gouvernement dat beide wijsheid met rechtvaardigheid van inzicht en kracht van uitvoering bezit!'

Het nieuwe boek was dus in toon weder zeer ernstig. Het gaf natuurlijk in de eerste (vier) hoofdstukken een overzicht van het reeds geleverde plan, dit keer eenvoudiger en systematischer uitéengezet. Enkele wijzigingen werden daarbij aan het geheel toegebracht. Zij betroffen echter slechts ondergeschikte punten, behalve misschien de meer ingrijpende modificatie, dat de goederen van de nationale magazijnen slechts in 't groot ('by wholesale only') konden worden aangekocht. Doch overigens was alles gelaten, zooals het in het eerste boek 'The social System' was voorgesteld. Het rekening-courant-systeem was wat duidelijker ontvouwd. Hoofdzaak was natuurlijk weder de verhouding van productie tot vraag als oorzaak tot gevolg, en het aan zulk een stelsel passend ruil-middel. Het bedrag van het standaard-geld in circulatie moest altijd equivalent zijn aan de waarde van den voorraad in de standaard-werkplaatsen. Al de vroegere stellingen werden weder als tot een reeks aanéengeschakeld: groote kralen aan één snoer. Doch dit keer werd de invoering van het nieuwe systeem niet afhankelijk gesteld van de vorming van een commercieele vennootschap, een Kamer van Koophandel, zoo als hij 't in zijn vorig boek noemde, maar van het initiatief der regeering-zelve. Het gouvernement moest door een voorschot van 50 millioen pond sterling de zaak mogelijk maken en het gansche plan in 't groot tot uitvoering brengen. Het was alsof het geploeter in 't klein van Robert Owen met die tijdnoten Gray had opgeschrikt. De regeering-zelve moest de zaak ter-hand nemen, en de voorschotten geven om de werkplaatsen, de magazijnen, bank en munt te doen verrijzen.

Voorts prijst dan Gray in zijn nieuw boek zijn wondermiddel op alle denkbare modulaties aan. Het thema: 'de mensch is een ruilend wezen' werd in alle variaties herhaald. Door het goed sluitende 'ruil-plan' kon nu iedereen voor zijn behoeften bevrediging vinden. Werp - zóó ontwikkelde hij - alle contributies der arbeidende producenten als op één grooten hoop, en volgens mijn plan kunnen daaruit de menschen hun aandeel terugnemen in porties, gelijk in waarde van wat zij gecontribueerd hebben, doch in de soort die zij dan noodig hebben. De bestaande volksellende, die iedereen beknelde, kon slechts op die wijze worden bestreden[1)]. In 't bijzonder wordt dit keer nog de aandacht ge-

1) Zie ook John Gray 'An efficient Remedy for the distress of nations', 1842, pag. 208/209.

vestigt op de eventualiteit, dat door het nieuwe stelsel er een middel kan zijn om een nationaal kapitaal te accumuleeren, een fonds dat allen aan allen bindt, en dat gevormd wordt indien voor alle behoeften voldoende is geproduceerd. Wij gelooven, dat Gray hier eenigszins buiten de orde van zijn stelsel treedt en zich laat verleiden om allerlei fraais aan zijn eigen uitvinding te ontlokken. Wij gaan dus op dergelijke bevliegingen, die soms doen denken aan de fantastische voorspiegelingen van Fourier, niet in. Hoofdzaak blijft voor ons, dat hij de groote fout van het Britsche verkeersleven ziet in den zoover gedreven eerbied voor het goud. Goud, goud en nog eens goud, is het groote verlangen van allen. Men vergeet de waarde der goederen, en denkt slechts aan de goudwaarde. Is er dan geen goud meer te trekken, dan moet de productie stoppen: al de goederen die dan toch nog worden geproduceerd - over-producte noemt men dit geval - worden in de schatting dier goud-zoekende lieden, geen meervoud van goed maar van kwaad. De remedie van alles ligt dus niet in de politiek, in de grootere staatkundige vrijheid die men den burgers wil geven, maar in de hervorming van het geld-stelsel. De voorraad geld moet afhangen van den voorraad goederen, en niet omgekeerd. De standaard van dat geld moet zijn een bankbiljet, vertegenwoordigende een bepaalde hoeveelheid menschelijken arbeid. Toch is Gray opmerkzaam genoeg op wat de zwenkingen der Engelsche politiek, in verband met zijn plan, zouden kunnen opleveren. Hij gaat na wat de Engelsche politieke richtingen: conservatieven en liberalen, Tories en Whigs, voor zijn ideeën zouden kunnen over hebben, doch ziet bij hen weinig heil. Ook de opheffing der graanrechten zal geen radicale verbetering in het ‘verrotte’ verkeersstelsel brengen. De plannen der Chartisten, die op domme gelijkheid uitloopen, zijn naar zijn inzien volkomen verwerpelijk. Als een echte utopist verwacht hij veel van den invloed van een man van aanzien, bijv. van een hertog van Wellington, indien deze zijn plan eens ging bestudeeren. Geestig beantwoordt hij al degenen - zij zijn niet talrijk - die hem met een kritiek hebben vereerd. Hij zou een prijsvraag over zijn plan niet onpassend vinden. Druk heeft hij 't zelfs over een prijsvraag, toen ter tijde uitgeschreven door het nieuwsblad de ‘Atlas’ over een oplossing te geven aan de bestaande volks-ellende. Gaandeweg doet hij op allerlei punten zijn fosforisch licht schijnen. Hij bestrijdt zeer heftig den ‘onzin’ van Malthus, hij geeselt de deftige vormelijkheid, waarachter zoo weinig steekt, van Sir Robert Peel, hij windt zich op tegen hen die laf de waarheid niet in de oogen durven zien. Zijn boek, ernstig begonnen, eindigt haast als een koortsachtige droom.

Inderdaad werd zijn idee hem tot nachtmerrie. Hoe stiller het om hem heên werd - en bijna niemand gaf volle aandacht aan zijn denkbeelden - des te sterker schenen de geluiden van zijn eigen gedachten tot hem te roepen. Hij was dan ook niet van zins - hoezeer men hem doodzweeg - zelf te zwijgen. Hij zou nogmaals spreken en zijn stelling verkondigen. ‘Si cette histoire vous

ennuie, nous allons la recommencer'. Het gebeurde, dat te Edinburgh in het jaar 1847 de 'Edinburgh Philosophical Institution' hem opdroeg eenige voordrachten te houden over den aard en het gebruik van het geld. Hij nam die opdracht aan, al was het met zekere beving, want zijn onmiddellijke voorganger op den catheder van dat genootschap zou de beroemde Amerikaan Ralph Waldo Emerson zijn. Intusschen, hij begreep de gelegenheid te moeten aangrijpen en maakte acht lezingen over 'geld' klaar, die hij in Februari en Maart van het jaar 1848 voor de leden van het genootschap met hun dames zou houden. De eerste voordracht had plaats op den 22sten Februari 1848.

Die acht lezingen zijn door hem, in een stevig boekdeel verzameld, uitgegeven in dat jaar 1848 onder den titel: 'L e c t u r e s o n t h e n a t u r e a n d u s e o f m o n e y'. Zij behelzen een geleidelijke en ordelijke samenvatting van zijn verschillende bedenksels en waarschuwingen. Zij zijn een voorstelling der verschillende licht- en schaduw-beelden, die zijn brein niet loslieten. Hij wil de overtuiging in ons wakker roepen, dat iets te doen is om de sociale ellende te verminderen en op te heffen. Er moet een doorn getrokken worden uit het maatschappelijk lichaam; een doorn, die nu den voortgang belemmert. De beste economisten drongen aan op zelf-hervorming; maar met die zelf-herziening - ook indien de individuen daartoe wilden of konden overgaan - komt men er niet. Een geneesmiddel moet op het collectieve lichaam worden aangewend: het organisme moet een zekere kuur ondergaan, en daarvoor komt Gray met zijn *panacèe* aandragen. Gray is bereid al de pogingen der economische hervormers te steunen: hij wil flink opvoeding en onderwijs verspreiden, hij is een voorstander van alle mogelijke instellingen van beschaving, hij wenscht den arbeid van vrouwen en kinderen te verbieden, hij verlangt toepassing van vrijhandel even vurig als Cobden, - maar het ware geneesmiddel is een verandering van ons ruil-stelsel, een wijziging van ons verkeerd geld-begrip.

Wat hij vooral aan zijn hoorders en nu aan zijn lezers poogde te verduidelijken, was de stelling: dat in een volmaakt natuurlijken maatschappelijken toestand, in een toestand, waarin van geld nog geen sprake kon zijn, productie de van-zelf sprekende oorzaak der vraag was. Wij gaan dan naar de markt met wat wij gemaakt hebben, om dit te ruilen tegen wat anderen gemaakt hebben, dat wij noodig hebben. De vraag is dan even groot als het aanbod, of liever het zijn twee woorden voor dezelfde zaak. In zulk een volmaakt vrijen, natuurlijken verkeers-toestand - ruil van goederen tegen goederen - is productie de oorzaak der vraag. James Mill en M'Culloch erkennen het. Er is dan geen sprake van overproductie, wel soms van disproportie in de voortbrenging. Zóó had 't moeten blijven bij ontwikkeling van 't verkeer. Hoe komt het dan, dat de werkelijkheid er gansch anders uitziet; dat thans de vraag de oorzaak der productie is en niet het gevolg? Waarom gebeurt niet wat moest gebeuren? Omdat er een tegenwerkend iets is. Die tegenwerkende kracht nu is ons munt-stelsel, dat al

het gezegde tot een doode letter maakt. De fout ligt daarin, dat men geld veréénzelvigd heeft met goud. Gray wil nu voor een oogenblik niet letten op de geweldige duurte van dit gouden ruil-middel; een duurte die inderdaad schrikwekkend is. Maar de kardinale fout van goud als ruil-middel te bezigen, zit juist daarin, dat goud een goed is dat niet vatbaar is om in juiste evenredigheid met de andere goederen vermeerderd te worden. Geld moest even snel kunnen vermeerderen als de te-koop aangeboden goederen, maar goud kan dit niet. Integendeel: tegenover de vermeerdering der goederen is het een steeds verminderende hoeveelheid. Goud wordt een dwaallicht: middel tot vernietiging sterker dan buskruit of zwaard. De geldprijzen dalen en vallen als goederen in hoeveelheid vermeerderen; en de arme klassen worden steeds ellendiger. Op het altaar van het gouden kalf hebben de menschen geofferd het groote beginsel van een productie die de oorzaak van vraag is.

Gray ontvouwt dan weder in 't breede zijn voorstel van arbeidsnoten en wat daarmede samenhangt. Geld mag niet anders dan de maat zijn der waarde. Banknoten zijn slechts gemakkelijk over te dragen certificaten der producten. Het geheele bank-stelsel, dat Gray als rekening-courant zich denkt, wordt wederom verduidelijkt. Eenigszins nieuw is, dat thans door Gray nadruk wordt gelegd op de voorwaarde, dat iemand, die goederen inbrengt in de magazijnen, tevens zekerheid moet stellen dat hij het goed kan terug nemen, indien dit noodig blijkt wegens disproportie der productie of deterioratie van het goed. In 't algemeen is er in dit laatste boek van Gray een zekere overhelling en neiging om meer dan vroeger enkele lessen van de staathuishoudkunde in acht te nemen. Reeds in 't begin (pag. 43) glijdt hij op eenige punten eenigszins over tot het economisch standpunt. Hij wordt een warme lofzanger der individueele concurrentie en der arbeids-verdeeling. Hij was vol eerbied (zie pag. 138 en 175) voor Adam Smith. Hij somt uitdrukkelijk de regelen der staathuishoudkunde op die hij aanneemt, en wier toepassing zou moeten leiden tot de aanvaarding van zijn (Gray's) ruilplan[1)]. Het ongeluk is, volgens Gray, dat de economisten met veelal goede materialen een scheeven toren hebben gebouwd. Als goede architecten of ingenieurs moeten wij den toren recht zetten, vasthoudende aan ware regelen der economie.

Slechts voor ééne zaak moeten wij steeds op onze hoede wezen, te weten: ons niet bang te laten maken door de bestrijders, die ons toeroepen, dat al deze plannen van Gray in de practijk niet zijn uit te voeren. Acht niet - roept hij uit - op het gekwijl dier lieden! Zij waren dezelfde die vroeger een Watt tegenhielden, toen hij zijn toepassing van den stoom ging doorvoeren. Immers, wat Gray, volgens zijn eigen oordeel, voor het ruil-stelsel doet, is een verandering even groot als weleer het spoorweg-wezen te-weeg bracht in het vervoeren van personen en goederen. Het is te ver-

1) Zie John Gray ‘Lectures on the nature and use of Money,’ 1848, pag. 106/107.

gelijken met de invoering van den stoom. Het kan niet - riepen de wijze lieden - toen de wagen volgens de theorie moest voortsnellen door uitzetting van het tot kookhitte verwarmd water. Het kan niet - toch stoof dampend en blazend de locomotief vooruit. Zóó zal ook eens (zegt Gray) mijn plan een werkelijkheid blijken, en zegen verspreiden, ten spijt van alle pruttelaars der practijk, de stuurlui aan wal.

Ach! Onze Gray was ééns zoo vèr af van het verwerkelijken van zijn plan. Onze lezers hebben opgelet, dat hij zijn voordracht hield in Februari 1848. Nauwelijks was de eerste lezing gehouden, of 24 Februari 1848 brak de groote revolutie in Frankrijk uit. Lamartine, Louis Blanc en hun medestanders gingen te Parijs de plaatsen innemen van een Voorloopig bewind. Louis Philippe, de koning der Franschen, vluchtte naar Engeland. En in den tusschentijd, terwijl verkiezingen werden uitgeschreven voor de Fransche Nationale vergadering, was Parijs een laboratorium geworden, waar de meest verrassende proefnemingen op sociaal gebied werden aangedurfd en in gang gezet. Geheel Engeland, Schotland en Ierland keek naar Parijs. Verlang nu nog maar dat de lieden rustig zullen aanhooren uw voorstellen over de theorie: dat productie de oorzaak is van de vraag en niet omgekeerd! Men schuifelt op de stoelen, weldra komen er geen hoorders meer. Wat hielp het, of Gray zijn boek, toen het klaar was, ten-geschenke en ter-kennisneming bood aan alle grootheden in den lande en aan alle parlementsleden? Zij zagen het niet in. Wat gaf het, of John Gray een som van honderd guinjes uitloofde voor ieder, die ten-overstaan van een goed gekozen jury den inhoud van Gray's boek kon weêrleggen. Geen enkele candidaat stond op om aan den prijskamp deel te nemen. Wat baatte het, of Gray- al brieven inzond, inhoudrijk en goed gesteld, aan de ‘Times’, om dit invloedrijk blad tot een polemiek uit te lokken. De glundere ‘Times’ deed alsof hij 't niet merkte, plaatste de brieven niet, en wilde zijn zelf-genoegzaamheid niet storen door op de uitdaging in te gaan. Men had slechts oogen voor de revolutie in Parijs. Toen dacht Gray een slimmen zet te doen door aan de republikeinsche machthebbers te Parijs het voorstel te richten, zijn plan in Frankrijk tot uitvoering te brengen. Het was toch hem zoo duidelijk, dat op die wijze alléén het materieele paradijs op aarde kon worden gevestigd. Nu Engeland aan dien heilstaat zich onttrok, wilde hij Frankrijk de eer en het voordeel gunnen. Hij schreef den 6^{den} Maart 1848 een brief aan Armand Marrast, lid van het Voorloopig bewind, waarbij hij zich en zijn plan ter-beschikking stelde van de Fransche regeering[1)]. Er was in de eerste plaats, volgens hem, niet noodig een organisatie van den arbeid, maar wel een organisatie van den ruil. Maar Armand Marrast

1) Zie den brief van John Gray ‘Lectures on the nature and use of Money,’ pag 286-290. De ons uit W. Thompsons leven bekende William Pare had Gray den raad gegeven dien stap tot Frankrijk te beproeven.

keurde den brief van Gray zelfs geen bericht van ontvangst waard.

Toch zou dat zelfde Parijs, dat niets van hem weten wilde, hem nog verrassen. Er had iets plaats, dat zeer in de vèrte weder doet denken aan de poging van Robert Owen te Londen, met zijn winkel- en tijd-noten in de jaren 1831 en 1832. Dit keer zou het Proudhon zijn, die een fragmentarischen aanloop met de vervorming van het ruil-systeem zou wagen. In de maanden Januari, Februari en Maart 1849 richtte hij te Parijs een volksbank op, welke aan alle deelgenooten crediet om-niet zou verleenen op de producten, die men dáár bracht, en slechts een kleine commissie ter bestrijding der noodzakelijke administratie-kosten zou vorderen. Die volksbank rustte geheel en al op het beginsel der mutualiteit. Op den vóórgrond van alles stond ook bij Proudhon het probleem der circulatie. Regel moest worden dat producten geruild werden tegen producten: het geld moest allengs als intermediair verdwijnen, en de voordeelen die door de geld-circulatie aan den kapitalist waren verzekerd, moesten op die wijze worden te-niet gedaan. Toen Proudhon echter drie maanden-lang met zijn volksbank had gewerkt, begon de Nationale vergadering tegen hem, om andere redenen, een vervolging, en zette Proudhon voor drie jaren achter slot[1]. Ook die fragmentarische proefneming, waarop Gray-zelf misschien eenigszins minachtend neêrzag, duikelde in 't zand.

Arme John Gray! De productie wilde maar niet worden de oorzaak van de vraag.

Wèl zegt en herhaalt hij 't altijd-door, als een wijze ekster, die maar één woord heeft geleerd. De wereld hecht er allengs de waarde aan van zulk een vogelen-verstand[2] Het gaf Gray ook niet veel steun, dat hij in zijn laatste boek min of meer de formules der economisten ging gebruiken en zich zelfs (o, Gray welk een stap!) schoorvoetend verontschuldigde, dat hij vroeger den term ‘sociaal’ had gebruikt, waaruit hij den titel van zijn boek van 1831 had gesmeed. De economisten (met uitzondering van John Stuart Mill, die hem soms citeert) lachten hem uit.

En wat de socialisten betrof: Marx, die sinds 1844 van hem kennis had genomen, sprak in 1859, in zijn boek ‘Zur Kritik der politischen Oekonomie’ het eind-oordeel dier school over hem[3].

Dit vonnis luidde als volgt: ‘De leer van den arbeidstijd als rechtstreeksche (‘unmittelbare’) maat-éénheid van het geld is voor het eerst systematisch ontwikkeld geworden door John Gray. Hij laat een nationale centraal-bank door middel van haar filialen den

1) Zie ons derde deel, pag. 558-570.
2) Slechts bij de mode wordt 't erkend. De mode komt niet in de wereld door de vraag der consumenten, maar door het aanbod der producenten, die belang hebben bij de wijziging der vraag. Zie dit ook opgemerkt in de rede van Kautsky te Delft, 24 April 1902.
3) Zie Karl. Marx ‘Zur Kritik der politischen Oekonomie,’ Editie 1859, pag. 61-64.

arbeidstijd fixeeren, die in de productie der onderscheidene waren wordt aangewend. In ruil van de waar verkrijgt de producent een officieel certificaat der waarde, m.a.w. een ontvangst-bewijs voor zoo veel arbeidstijd als de waar inhoudt, en deze banknoten van 1 arbeidsweek, 1 arbeidsdag, 1 arbeidsuur, enz. dienen te-gelijk als aanwijzing op een equivalent van alle andere in de bankmagazijnen opgeslagen waren. Onder dit systeem, zegt Gray, zou het te allen tijde even gemakkelijk gemaakt zijn voor geld te verkoopen, als het nu is met geld te koopen: de productie zou de gelijkvormige en nooit weigerende bron der vraag zijn. De edele metalen zouden hun voorrecht tegenover de andere waren verliezen, en de hun passende plaats innemen naast boter, eieren, laken en katoen, en hun waarde zou geen grooter belang ons inboezemen dan die der diamanten. Zullen wij - vraagt Gray - de ingebeelde (gewaande) maat der waarde, goud, steeds behouden, en op die wijze de productieve krachten van het land in ketenen slaan, of zullen wij ons wenden tot de natuurlijke maat der waarden, tot den arbeid, om de productieve krachten van het land in vrijheid te stellen?

'Daar de arbeidstijd de immanente maat der waarden is, ontstaat de vraag: waarom nevens haar een andere uiterlijke maat noodig is. Waarom ontwikkelt zich de ruil-waarde tot prijs? Waarom schatten alle waren haar waarde in één uitsluitende waar, die op deze wijze in het adequate bestaan van de ruil-waarde wordt vervormd, in geld? Dit was het probleem, dat Gray op te lossen had. In plaats van het op te lossen, verbeeldt hij zich, dat de waren rechtstreeks op elkander, als producten van den maatschappelijken arbeid, betrekking kunnen hebben. Doch zij kunnen dit slechts doen als dat wat zij zijn. De waren zijn rechtstreeks producten van fragmentarische van elkander onafhankelijke privaat -arbeidswerken, die zich door haar vervreemding in het proces van den privaten ruil als algemeene, maatschappelijke arbeid moeten constateeren, of anders gezegd: de arbeid op den grondslag der waren-productie wordt eerst maatschappelijke arbeid door de in alle richtingen volvoerde vervreemding der individueele arbeids-werken. Onderstelt Gray echter den in de waren opgesloten arbeidstijd als rechtstreeks maatschappelijk, zoo onderstelt hij dien arbeidstijd als gemeenschappelijken arbeidstijd, of als arbeidstijd van direct geassocieerde individuen. Op die wijze kon inderdaad een specifieke waar, als goud en zilver, tegenover de andere waren niet als incarnatie van den algemeenen arbeid optreden, de ruil-waarde werd niet tot prijs, maar de gebruikswaarde werd ook niet tot ruil-waarde, het product werd niet tot waar, en zóó zou de grondslag der burgerlijke productie-zelve opgeheven zijn. Dit is echter in geenen deele Gray's meening. De producten moeten als waren geproduceerd, maar niet als waren geruild worden. Gray draagt aan een nationale bank de uitvoering op van dezen vromen wensch. Aan de ééne zijde maakt de maatschappij in den vorm der bank de individuen onafhankelijk van de voorwaarden van den privaat-ruil, en aan de andere zijde laat zij hen voortproduceeren op den grondslag van den privaat-ruil. De innerlijke consequentie intusschen

dringt Gray er toe, de ééne burgerlijke productie-voorwaarde na den andere weg te loochenen, hoewel hij slechts het uit den waren-ruil voortkomende geld wil hervormen. Zóó verandert hij kapitaal in nationaal kapitaal, het grond-eigendom in nationaal eigendom, en wanneer men zijn bank goed op de vingers toeziet, dan vindt men, dat zij niet enkel met de ééne hand waren ontvangt en met de andere hand certificaten van geleverden arbeid uitgeeft, maar dat zij de productie-zelve reguleert. In zijn laatste boek: 'Lectures on Money', waarin Gray angstig arbeidsgeld als een zuiver burgerlijke hervorming zoekt voor te stellen, verwikkelt hij zich in nog tegenstrijdiger zin-gewarrel.

'Elke waar is rechtstreeks geld. Dit was Gray's theorie, afgeleid uit zijn onvolledige en dus valsche analyse van de waar. De organische constructie van arbeidsgeld, van nationale bank en van waren-bazaars, is slechts een droom-gestalte, waarin het dogma als wereld-beheerschende wet wordt voorgegoocheld. Het dogma: dat de waar rechtstreeks geld, of wel dat de in die waar beslotene fragmentarische arbeid van het privaat-individu rechtstreeks maatschappelijke arbeid is, wordt natuurlijk niet daardoor een feit, dat een bank daaraan gelooft en dien-overéénkomstig opereert. Het bankroet zou in zulk een geval spoedig de rol der practische kritiek op zich nemen. Wat bij Gray verborgen en hem-zelven een geheim blijft, namelijk: dat het arbeidsgeld een economisch klinkende frase is voor den vromen wensch, aan het geld, met het geld aan de ruil-waarde, met de ruil-waarde aan de waar, en met de waar aan den burgerlijken vorm der productie te ontkomen; dit wordt door eenige Engelsche socialisten - Thompson en Bray - die deels vóór, deels na Gray schreven, rondweg uitgesproken. Aan Proudhon echter en zijn school bleef het voorbehouden, het neêrdalen van het geld en de hemelvaart der waar ernstig als kern van het socialisme te prediken, en daarmede het socialisme in een elementair misverstand over den noodzakelijken samenhang tusschen waar en geld op te lossen.'

Zóó sprak later Karl Marx. Daar bleef van Gray's papieren geld, in waarborg en gehalte, al even weinig over als weleer van het met beloften geparfumeerd biljet aan den markies de la Châtre van Ninon de Lenclos. Mij dunkt, wij hooren van spotzieke lippen met licht gefluit de woorden glippen: 'Ah, le bon billet qu'a la Châtre.'

X.

Met John Minter Morgan sluiten wij onze rij. Een sociale roman, door hem geschreven, geeft ons een eigenaardigen kijk op sommige figuren uit de groep der personen, die wij in de voorafgaande bladen hebben pogen te teekenen.

Wanneer men toch bezig is aan de poging, om de verbleekte figuren van het Engelsch socialisme uit de eerste helft der negentiende eeuw in lijn en kleur wat op te frisschen, ze als min of meer samenhangend tafereel te rangschikken en in het volle licht

te brengen, dan wordt men te dikwijls gewaar dat de ‘restauratie’ dier beelden op verre na niet aan de verwachting beantwoordt. De personen, die men duidelijk wil laten zien, blijven veelal nog duistere gestalten, min of meer onvaste gedaanten. De omtrekken duiken even op uit een floers dat hen blijft bedekken; zij spreken niet tot ons; het ware leven zit er nog niet in, of is ten-minste niet scherp te herkennen. Zij zijn te dikwijls, om den alledaagschen term te gebruiken, een negatief. Ontkennen, negeeren, afsteken tegen de omgeving der gewone menschen, ja dat doen die personen. Wat zij zijn, dat beteekenen zij, omdat zij zich lijnrecht stellen tegenover de plutocratie hunner dagen. In houding en gebaren verzetten zij zich tegen een economie, die niet anders was geworden dan een rechtvaardiging der eischen van het kapitalisme. Zij wijzen er op, dat de productie van rijkdom, in de eerste helft der vorige eeuw, te-gelijk is een productie van armoede. De vorming van kapitaal wordt, naar hun inzicht, ter-zelfder tijd oorsprong van ellende. Want de kapitalistische wereld-orde, zooals zij op de beginselen van Ricardo en Malthus is gevestigd, loopt - zóó zeggen onze Engelsche socialisten - noodwendig uit op de volstrekt absolute macht der kapitalisten. Deze laatsten alléén geven verlof tot den arbeid: anders is er geen arbeid. Het kwaad of euvel dat de arbeiders oploopen, als zij de kapitalisten niet volgen of gehoorzamen, is uitsluitend vervat in de logische gevolgtrekking uit het begrip van economische ‘vrijheid.’ De economie der XIX^{de} eeuw weet, volgens die schrijvers, voor het eerst de vrijheid als straf te hanteeren: vrijheid om te sterven van honger. Zóó oreeren en declameeren onze socialisten. In een stroom van woorden getuigen zij van deze hun opvatting. Doch die woorden, uit welk een mond ook vloeiende, beginnen wonder-wel op elkander te gelijken. De figuren, van wie die woorden uitgaan, steken, ja als groep, hoe langer hoe scherper af tegen den achtergrond van hun eeuw, maar het is een schijnbaar éénvormige reeks. Men kan boven hun aller rij steeds dezelfde woorden beitelen: ‘tegen de plutocratie’. In hun eigen optocht, wanneer men de vesting wegdenkt waartegen zij aanloopen, zijn zij veelal ‘anonymi.’ Zij gelijken op elkander, missen in hun groep veelal eigen karakter en merk. Wij weten van de persoonlijkheid van ieder niet genoeg af. De bronnen laten ons in den steek. Wij hebben slechts uittreksels te geven uit tractaten en redeneeringen. De personenzelven dezer socialisten zijn soms louter dragers van hun redeneeringen, niet altijd individualiteiten op zich-zelf.

Toch is er een geschrift, waarin de meer intieme geschiedenis van vele dier figuren - ik noem bijv. Hall, Thompson en eenige onmiddellijke volgelingen van Robert Owen - wordt verteld. Leest men dit boek, dan wordt de omtrek van enkele figuren voller, de kleur dieper. Hier en dáár verrast ons, zonder dat wij 't zoeken, in dat boek dan soms een medaillon, een aquarel luchtig en frisch gewasschen. Een vluchtige penneschets voegt zich naast een met houtskool getrokken ‘fusain’. Er komt iets levendigs,

iets individueels, zelfs iets bonts in de verschillende licht- en schaduw-beelden van personen, die tot nu toe een éénzelvig en monotoon uiterlijk en innerlijk schenen te hebben. Het negatieve van zoo-even wordt hier en dáár positief.

Het geschrift dat wij op het oog hebben, en dat wij reeds gebruikt hebben toen wij onze vorige silhouetten dezer Engelsche socialisten poogden te teekenen, is een zeer zorgvuldig uitgegeven boek in twee deelen, getiteld: 'H a m p d e n in t h e n i n e t h e e n t h C e n t u r y : or colloquies on the errors and improvement of Society'. Het verscheen in 1834. Het is op bijzonder goed papier zeer fraai gedrukt, rijk versierd met staalgravures, waaronder zeer goede portretten van Hampden, van Robert Owen, en een opmerkelijke afbeelding van het landschap waarin de fabrieken van Nieuw-Lanark oprijzen. Heeft men zoo-even zijn oogen vermoeid, door het staren op de groezelige bladzijden van een John Francis Bray en anderen, dan wordt men verkwikt als men de bladen van deze deelen omslaat. Nog grooter lafenis bedoelt de schrijver ons te geven, daar hij een beroep, niet op onze redeneering, maar op onze verbeelding wenscht te doen. Wat hij toch in zijn geschrift geeft, is een roman; een roman in gesprekken, zeer in de vèrte en vrij onbeholpen nagebootst naar Plato's onsterfelijke dialogen. Het voorbeeld, dat hem blijkbaar voor den geest zweefde, was het bekende boek van Robert Southey van het jaar 1830 over Thomas Morus, van welk boek wij (zie ons eerste deel pagina 228 tot 230) een korte schets gaven. Doch het boek van Robert Southey staat als compositie hooger. Southey gaf zich aan den dichterlijken droom over, alsof Sir Thomas More hem op zijn zwerftochten aan de noordelijke grens van Engeland, langs de spiegelende meren en glooiende bergen van Cumberland - waar Southey en zijn vriend Wordsworth ('the lakists') woonden - als te-gemoet kwam en met hem van gedachten wilde wisselen over al de problemen onzer maatschappij. Allerlei droomen van zijn jeugd kwamen Southey, die in zijn jonge jaren met de uiterste denkbeelden der Fransche revolutie was medegegaan, weder voor den geest. De politieke conservatief, high-Tory, die Southey was geworden - men herinnere zich de bitter onbillijke verzen die Browning tegen hem slingerde[1] - verkwikte zich in de beschouwing der aanrakings-punten van de maatschappij zijner dagen met de denk-

1) Het zijn de verzen van Browning 'The lost leader' op Southey, toen hij 'poet laureate' was geworden:

Just for a handful of silver he left us
Just for a riband to stick in his coat;
Found the one gift of which fortune bereft us,
Lost all the others she lets us devote.
They with the gold to give doled him out silver,
So much was theirs who so little allowed;
How all our copper had gone for his service!
Rags - were they purple his heart had been proud!

Zie ook Morley in zijn inleiding van S.T. Coleridge's Tabletalk.

beelden van Utopia. Hij ving de sociale lessen van den grooten kanselier op, en liet dien ouden Morus nog eens waardeeren in zijn fijn vernuft, zijn warm gevoel, en zijn schrander inzicht.

Had onze schrijver, die vier jaren later dan Southey, dus in 1834, zijn boek uitgaf, maar dat voorbeeld strenger gevolgd! Zijn werk zou er te aantrekkelijker door zijn geworden. Want het gronddenkbeeld, dat hem tot schrijven aanzette, was even gezond en knap als dat van Southey. Had Southey den schim van den grooten utopist onder de regeering van Hendrik VIII nog eens bezworen, deze onze schrijver riep op John Hampden: den grooten opstandeling tegen Karel I, den rebel Hampden, bij 't hooren van wiens roemrijken naam het hart van ieder eerlijk Engelschman hoog omhoog klopt van zelfbewusten trots: DEN MAN VAN HET RECHT. Hoe zou die onwrikbare man der zeventiende eeuw zijn strengen blik hebben laten gaan over al de maatschappelijke instellingen der negentiende eeuw; instellingen die alle strekten, louter om, met miskenning van het recht van den arbeider, de positie der bezittende klasse te verdedigen! Wat zou hij getoornd hebben over het georganiseerd egoïsme, over de uitsluitend individualistische motieven onzer samenleving, over het alvermogen van het geld, en over de absolute macht van een materialistische burgerij! Niet aan barmhartigheid, niet aan liefde, is de groote behoefte, maar aan rechtvaardigheid: strikt recht is noodig, zóó zou hij roepen. De negentiende eeuw heeft te kampen tegen het onrecht der dingen. Het is levens-voorwaarde voor elke maatschappij, dat het recht weder gedragen wordt door de gemeenschap, maar nu ook zich handhave. Want een maatschappij valt uit elkander, wanneer louter lijdzaamheid er gevonden wordt. Het lijden moet niet dadelijk geaccepteerd worden. Men moet zich weten te verzetten. Doe wat gij kunt, belijdt desnoods waartoe gij onbekwaam zijt, maar sta op uw recht, en op 't recht uwer broeders. Dan eerst is iets beters te wachten. Zulke woorden had onze schrijver, wanneer hij waarlijk Southey had gevolgd, thans kunnen laten hooren als uit den mond van den ouden ‘rebel’ John Hampden.

Maar onze auteur deed anders. Hij nam een figuur uit zijn eigen tijd, uit zijn omgeving, gaf aan dien man den naam Hampden, en met den naam ook sommige karaktertrekken, tot zelfs gelaatstrekken van den ouden ‘rebel’, en liet hem dan denkbeelden uiten over de maatschappelijke verschijnselen in Engeland van de eerste tientallen jaren der negentiende eeuw. Hij doet hem in allerlei kringen optreden, teekent hem onafhankelijk, vast van karakter, rijk, aanzienlijk, oprecht, met een ingehouden hartstocht die soms uitbreekt. Hij laat hem een verbond sluiten met twee vrienden, om te-zamen de kennis van het ware geluk overal in de wijde maatschappij te verspreiden, en brengt hem dan in aanraking met de meest bekende figuren van zijn tijd. Hij laat hem tegenover die allen zijn beginselen verdedigen. Maar ten-slotte hooren wij slechts van den held opinies en nog eens opinies. De moderne Hampden ergert zich, blijft zich altijd ergeren, en als het hem eindelijk te bar wordt, loopt hij weg. Zonderling is de ont-

wikkeling van het gedroomde drama van dien man. Er is geen spanning, geen actie in dien roman. Het is niets dan een saâmgeregen reeks tafereelen. Als roman, als kunstwerk is het boek over den Hampden der negentiende eeuw mislukt. Als zoodanig zal het in zijn dagen dan ook niet gepakt hebben, al had het wel eenig succes bij de tijdgenooten. Anders echter staat het met ons. Ons kan die gedroomde Hampden eigenlijk niet schelen; wij gunnen hem alles wat de auteur hem zoo ruimschoots verleent, tot zelfs zijn bruid, de bekoorlijke dochter uit een dorpspastorie (een pendant van 't huis van den 'Vicar of Wakefield'). Maar al zouden wij zonder droefheid met een beleefde buiging afscheid nemen van dezen niet al te opmerkelijken roman-held, niet zonder belangstelling volgen wij de incidenten waarmede de roman zich bezig houdt. In dezen socialen roman ademt men toch de atmosfeer van den tijd, waarin een Thompson, een Hodgskin, een Bray en een Gray leefden. Wij hooren in de verschillende gesprekken, die de vrienden er voeren, de formules, de eischen der door ons laatstelijk behandelde Engelsche socialisten. Wij zien vóór ons de vele 'facetten' der sociale beweging dier dagen. Wij leven mede met de inspanning van hen, die toen in dat tijdvak nieuwe wegen van maatschappelijk heil zochten en openden. Wij worden versterkt in de overtuiging, dat ook toen, ten-gevolge van het sociale vraagstuk, niet de arme alléén leed, maar dat menig edel hart der andere standen onder smart gebukt ging. Wij gelooven vaster aan den hoogen oorsprong der sociale ideeën, wanneer wij zien met wat ootmoed en volharding historische personen van dien tijd zich stelden in dienst van het levenwekkend beginsel.

De auteur van den roman noemde zich niet op het titel-blad. Toch is zijn naam niet onbekend. Hij heette J o h n M i n t e r M o r g a n , schrijver van verschillende kleinere en grootere werken, die met de sociale questie in verband staan. Mary Hennell, de schoonzuster van Charles Bray, die (zooals wij mededeelden) in 1841 voor dien zwager een breede schets ontwierp der verschillende sociale stelsels en gemeenschaps-inrichtingen, zegt (op pag. 247 van den in 1844 afzonderlijk verschenen afdruk van die 'schets') aan het slot van haar verslag: 'van de thans levende auteurs kan de schrijver van "Hampden in de negentiende eeuw" gerangschikt worden onder de meest vurige en overtuigende in deze materie der associatie van de belangen. Zijn werken worden gekenmerkt door een verfijnden smaak, en door een ruim zich uitende barmhartigheid'. Holyoake in zijn bekende geschiedenis der coöperatie (Editie 1875, vol. I, pag. 356) is nog uitvoeriger. Hij zegt over hem het volgende. 'Een schrijver die de maatschappij beduidde, dat menschen van smaak en middelen gunstig gezind waren voor sociale inzichten, was John Minter Morgan, de auteur van "Hampden in de negentiende eeuw". Dit werk verscheen in twee fraaie boekdeelen en was gedrukt op de meest kostbare wijze dier dagen, versierd met oorspronkelijke, zeer talentvolle gravures. Er stonden

wel eenige verwarrende diagrammen op enkele dier bladzijden, maar sommige tooneelen, dramatisch en communistisch voorgesteld, overtroffen in schoonheid van conceptie alles wat te-voren en ook later is bedacht. Het verhaal voert den lezer in de hoogste kringen der maatschappij, en de gesprekken met de uitnemendste personen van den dag zijn ten-minste zeer waarschijnlijk. Wanneer denkbeelden van coöperatie altijd met zooveel oordeel waren aan de hand gegeven, zelfs wanneer zij niet in zulk een bevallig kleed waren gestoken, dan zouden zij wat sneller hun weg in de wereld hebben gevonden. Het boek “Hampden” van Morgan is één van zulke geschriften, die scherpziende uitgevers van een latere eeuw zeker zullen doen herdrukken... Toen Morgan nog jong was ontvouwde hij een moed, die men niet had verwacht van zijn zachten aard. Hij hield lezingen in de “Mechanics” instelling ter verdediging van Owens Zondags-voordrachten... In later leven ondernam hij veel vruchtelooze moeite om de geestelijkheid belang te doen stellen in sociale hervormingen. Gasten, die zijn diners in zijn huis (Sackville-straat) bijwoonden, weten te vertellen, dat zij altijd na het eten in een kamer traden, om het model van een communauteit te beschouwen, waarvan de kerk een der voornaamste ornamenten was. Morgan maakte zijn fortuin door een papierfabriek, hetgeen zeker een der redenen was, waarom hij alle andere sociale schrijvers overtrof in het aan de wereld aanbieden van goed gedrukte boeken, wier heldere en hechte bladzijden, met breede randen omzoomd, in de hand vielen als glanzende en stevige argumenten.’

In het boek, dat wij thans gaan behandelen, heeft hij zich-zelf langs een omweg eenigszins geteekend. Hij stelt zich voor als één van dat driemanschap, dat de heilige gelofte deed om in alle kringen van Engeland betere sociale denkbeelden te verbreiden. Hij geeft zich-zelf, of liever aan den drager van zijn denkbeelden, den naam van Fitz-osborne, gelijk Southey in zijn boek over Thomas Morus zich maskeerde achter den vreemdsoortigen naam: Montezinos. Die Fitz-osborne - in zijn jeugd vooral getroffen door Owens woorden en daden, straks opgewekt en geprikkeld door het baanbrekend geschrift van Charles Hall - zou door ons bijna vergeleken kunnen worden (zie ook Hampden II, pag. 261) met een Franschen Saint-Simonist, zonder de excentriciteiten, waartoe de volgelingen van die secte vervielen: meer bepaald een Christelijk getinten Saint-Simonist zonder vasthoudendheid aan kerkelijke begrippen. Voor hem is het Christendom de godsdienst der broederschap, de godsdienst die zich vierkant stelt tegenover de ‘geldzucht’: de godsdienst die gelijkheid voor allen predikt. Aan die leer van Christus houdt hij zeer beslist vast, al kan hij met de vormen, waarin de Kerk het ‘geloof’ heeft versteend, niet al te best zich vereenigen. Die laatste richting, de meer geprononceerde geloofs-belijdenis ook van den naam van het Christendom, laat hij in den roman over aan den tweeden bondgenoot uit het driemanschap, den jongen Charles Bertrand, een edel, zeer religieus karakter, vol menschen-min, doch die de liefde voor den

medemensch altijd allereerst doet voortvloeien uit de liefde tot God en Christus. Met hen beiden steunen zij dan in den roman John Hampden, den man van het Recht, sluiten zij met hem het verbond, om overal kiemen van maatschappelijke hervorming te verspreiden, gorden zij zich aan, om, als dolende ridders van een nieuwe leer, als ridders van den geest, den kamp tegen zelfzucht en star behoud op te vatten.

Openen wij thans dit boek. Zien wij wat die kleine kern of groep, die zich-zelf de gist van een nieuwe opleving waant, gaat volvoeren.

De daden, welke de drie vrienden volvoeren, zijn louter *woorden* van een nieuwe levens-opvatting, die zij aan de oude maatschappij brengen.

Volgen wij hun betoogen, hun woorden-vloed, in zes richtingen.

Allereerst kanten zij zich aan tegen de ECONOMISTEN van hun tijd. - De leer der economie was, volgens hen, geworden de dogmatiek van een zeer enge secte. De leiders van die economische richting doen, zooals van-zelf spreekt, hun best om onderwijs en opvoeding bij alle standen te bevorderen, maar toch voornamelijk met het doel, opdat het volk hun eigen economische noties van ‘vrijhandel’ goed begrijpt. Haar school (de Londensche Universiteit) wordt niet moede uitéén te zetten, dat de tegenwoordige regels van productie en verdeeling gegrondvest zijn in de wetten der menschelijke natuur, en dat de éénige voorwaarde waaronder het maatschappelijk leven kan bloeien hierin bestaat, dat onderlinge mededinging, met afzonderlijke individueele motieven en belangen, overal heerscht (zie II, p. 211). De springveêr die, volgens de economisten, de maatschappij in beweging brengt, is winstbejag, en dien-overeenkomstig wordt in de groote menigte de plooi van ruil en handels-zin gedreven. De twee spillen van de levensopvatting der economisten zijn individualisme en concurrentie. Die twee paarden moeten voor den economischen wagen gespannen worden, en de zucht naar winst hanteert de zweep. Wie die opvatting niet deelt, wordt als een ketter door het exclusivisme dier heeren uitgeworpen. Tegenover die leer van den economischen kampstrijd van ieder tegen ieder, van allen tegen allen, stelt nu vooral Fitz-osborne de leer van de zich-zelf bewuste éénheid, van de gemeenschap, die hij vooral aan Robert Owen ontleent. Het beginsel van sympathie - eens ook door Adam Smith gespeld - van liefde tot den mede-mensch, moet de grondslag wezen van een nieuwe orde van zaken. Fitz-osborne betoogt in het breede, hoe hij die ‘sympathie’ tot het fundament van het sociaal gebouw zou wenschen te maken, en hoe hij, in een plan van opvoeding der jeugd, die gedachte tot een levende, bezielende leiding zou stellen. Uitgaande van het bewustzijn der onderlinge afhankelijkheid der menschen van elkander, zou hij willen doen voelen, dat alléén beleidvolle vereeniging, associatie, éénheid, de menschen kan helpen in hun worsteling tegen de elementen der natuur en tegen de omstandigheden van het leven. De gansche maatschappij

moet daarop rusten, dat de sterken de zwakken bijstaan, uitgaande van het woord van Christus (Mattheus 25): ‘Voor zooveel gij dat aan een van deze mijn minste broeders gedaan hebt, zoo hebt gij dat mij gedaan’. Die onderlinge hulp, dat gevoel van verantwoordelijkheid voor elkander, moet allen doordringen, en moet leiden tot gevoelens van collectief belang en collectieve zekerheid en rust. Dát zal een gansch andere wereld vormen, dan de wereld van antagonisme en verbrokkeling, die wij thans aanschouwen. Dan zal ook 't begrip van privaat-eigendom achterwaarts treden tegenover de gedachte van gemeenschappelijk bezit. Bedriegen wij ons toch niet, zóó spreekt Fitz-osborne in een gesprek met de juist afgetreden ministers van het kabinet Lord Liverpool. Door de werking en toepassing der zuiver individualistische motieven van de economie, is de maatschappij in twee klassen verdeeld (I, p. 260): de klasse van hen die erfelijk bezitten, en de klasse der bezitloozen. En die laatste klasse, de meest talrijke, is toch eigenlijk de klasse die den rijkdom voortbrengt. Doch haar leden worden voortdurend van het grootste deel hunner producten beroofd door de actueele bezitters van den rijkdom. En de inhaligsten van allen zijn nog niet de zeer rijken, de afstammelingen der oude edellieden, maar de leden der midden-klasse. Dezen hadden oorspronkelijk ook geen eigendom, maar werden tegen hooge belooning in dienst genomen om de arbeidenden te controleeren en zooveel arbeid als maar mogelijk was uit de inspanning der werklieden te trekken. Op die wijze intusschen, verstandig hun eigen kansen en tijden waarnemende tegenover hun meesters, werden zij-zelven rijk, en verzwaren nu, voor eigen voordeel, nog slechts strenger dan vroeger het werk der zwoegende arbeiders. De opzichters van gisteren werden de hardste ondernemers en patronen. Aldus wordt de tweestrijd der maatschappij tot het uiterste gedreven. Zeer zeker, een agrarische verdeeling - zoo als op 't einde der 18e eeuw door Thomas Spence is voorgesteld - is een wilde greep in 't duister: zij zou nooit iets blijvends kunnen uitrichten, zonder verbeterde opvoeding van het menschdom en nieuwe sociale schikkingen van onderlinge hulp en gemeenschappelijk bezit. Maar men bedenke toch ook, dat de toestand der arbeidende klasse, waarbij de economisten thans gelaten berusten, een gruwel is. De splitsing der maatschappij in bezittenden en niet-bezittenden - waarop de economie haar verhouding van kapitaal tot arbeid baseert - heeft nu het somber gevolg, dat aan alle instellingen een eigenaardige klasse-hoedanigheid kleeft. Let op de rechtspraak. Zie hoe de armen worden bejegend vóór den rechter uit de klassen der bezittenden. Let op die armen-zorg zelve, die een wrangen bijsmaak krijgt. Vóór en aleer een arme invalide geholpen wordt, zijn de kerspelen bezig met elkander te twisten wie den onderstand zal betalen. In alles is de individualistische trek als ingeroest.

Aan dat oordeel over de economisten van zijn tijd huwt zich het vonnis over MALTHUS en zijn school betreffende de bevolkings-

questie. Twee der vrienden, Fitz-osborne en Bertrand, bezoeken Malthus-zelven op zijn verblijf te Hertford. Zij pogen in een breed opgezet gesprek de bekendste zinsneden van zijn boek te weêrleggen. Zij dragen allerlei grondstof en bewijs aan, om uitéén te zetten, dat die leer van Malthus niet anders bedoelt dan een beperking der opbrengst van de aarde voor de reeds bezittenden. Het was een exclusivisme tot zijn uiterste consequenties doorgevoerd. En daarbij een stelsel dat van vrees en lafheid aan elkander hing. De ware zin en strekking van dat systeem van Malthus lag altijd, hoe men het wendde of keerde, in de woorden die Malthus later niet had laten herdrukken, maar die in de eerste uitgaaf van zijn boek met hel pijnigend licht de menschen in de oogen staken. ‘Een mensch - zóó heette het dáár - die het levenslicht ziet in de wereld, welke reeds als eigendom verdeeld is, heeft, wanneer hij geen onderstand kan bekomen van ouders of familie, en wanneer zijn arbeid niet door de maatschappij wordt gevraagd, geen aanspraak van recht op het kleinste stuk voedsel. Hij heeft inderdaad niets te maken, dáár waar hij is. Aan het groote feest-banket der natuur is er voor hem geen gedekte plaats. De natuur beveelt hem te vertrekken, en zal spoedig haar eigen gebod ten-uitvoer brengen.’ De vrienden nu betoogen dat deze stelling onwaar is. De aarde is voor en ten-behoeve van alle menschen die werken willen. Alle menschen staan in dit opzicht gelijk. Wat Malthus op de ergste wijze miskent, is het begrip der ‘gelijkheid’ van de menschen. En toch is op die gelijkheid der aanspraken van alle menschen het geheele wezen der menschheid, haar leven en verhouding tot de haar omringende natuur, gegrondvest. Wat de religieuse Bertrand in het scheppings-verhaal leest, van een aarde die aan alle menschen ter-bebouwing en gebruikmaking is gegeven, dat wordt door zijne vrienden op zedelijke motieven ondersteund en uitgewerkt. De leer van Malthus is niet anders dan een leer van monopolie en uitsluiting. Een vingerwijzing voor de armen, dat zij den bezittenden het bestaan niet lastig of onmogelijk moeten maken. Doordrong men zich werkelijk van het beginsel der gelijkheid van alle menschen, dan zou zulk een vingerwijzing, in dien vorm opgeheven, minstens bespottelijk zijn. De gansche leer miskent daarbij de vaste waarheid, dat elk nieuw geboren kind een factor van productie is. Het komt er maar op aan daartoe de kinderen op te leiden. Was er een goed stelsel van onderwijs en opvoeding, dan zou het een voorwaarde van bestaan voor elke maatschappij zijn, dat in die maatschappij een vaste gelegenheid was voor de ontplooiing van alle sluimerende intelligenties. Dit is het, waaraan onze samenleving behoefte heeft. Onderwijs en nog eens onderwijs, maar aan allen, is de groote dringende eisch. Het is de eisch der toekomst, die, als zij verwerkelijkt wordt, de prikkelende oorzaak zal wezen van een nieuwen opbloei der samenleving. Dan zal elk mensch terrein te-over vinden voor zijn werkzaamheid. Veld-arbeid en nijverheidswerk moeten dan weder worden verbonden. Een georganiseerd leven der gemeenschap zal het gevolg wezen. Ieder zal dan de

vrucht van zijn arbeid kunnen vinden en genieten. Niet aan de karigheid der natuur, maar aan de gebrekkige organisatie der maatschappij zijn armoede en ellende toe te schrijven. Men behoeft niet bang te wezen voor verminderende bodem-opbrengst, wanneer slechts de hersens en energie der kinderen worden ontwikkeld. Het materiaal der ons ten-dienst staande natuur is rijk en uitgebreid genoeg. Men zal later glimlachen over de wijsheid van vroegtijdig afgeleefden, die de benepen, droge, stemmige Malthus zalvend voordroeg.

In de derde plaats pogen de drie vrienden zich te bewegen onder de mannen van de KERK. De Kerk van Christus moet volgens hen, 't uitgangspunt der betere richting wezen. En zij kan dat zijn. Want zij is de draagster van een beginsel, dat lijnrecht zich stelt tegenover de begrippen, die de economische school op den vóórgrond plaatst. Leggen de economisten voortdurend den nadruk op den wedijver der individuen onder elkander, ten-einde de beste en eerste plaats te bekomen, Christus heeft aan zijn volgers geleerd nederig achterwaarts te wijken. Het begrip van d i e n e n is door hem aan zijn gemeente voorgeschreven. ‘De grooten gebruiken macht (zie Marcus X, vers 43), doch alzoo zal het onder u niet zijn: zoo wie onder u groot zal willen worden, die zal uw dienaar wezen.’ ‘De meeste van u (zie Mattheus XXIII:11) zal uw dienaar zijn.’ Als uitwendig symbool van dat dienen werd (zie Johannes XIII) de voetwassching der discipelen eens door hem, den meester, verricht. En geheel dat dienen werd door den apostolischen schrijver aan de Galatiërs (VI:2) aldus omschreven en als 't ware gepreciseerd: ‘Draagt elkanders lasten, en vervult alzoo de wet van Christus’. Welnu, zóó redeneerden de vrienden, wanneer de Kerk dat eens openlijk ging verkondigen - wanneer zij met luider stemme daarvoor uit wilde komen, dat de zedenleer der Bergrede van Christus iets volkomen tegenovergestelds bedoelde aan wat Ricardo, Malthus, M'Culloch, James Mill, Torrens, Austin, Nassau Senior, Joseph Hume, Atwood, Miss Martineau en haar vrienden beoogden, - zou dan daar niet een verkwikkende stroom van lafenis aan de maatschappij worden gegeven, zou daar niet een kiem van hooger leven worden gewekt? Let wel dat Christus uitdrukkelijk heeft gezegd (zie Lucas X:7): ‘de arbeider is zijn loon waardig’, en dat hij door dien éénen regel de verhouding van kapitaalwinst tot arbeidsloon op gansch anderen grondslag heeft gevestigd, dan wat de plutocratie als hoeksteen van haar rijkdoms-dogmatiek heeft aangegeven. Aldus spraken de drie vrienden en zij deden hun best de dienaren der Kerk aan te sporen kleur, dat is Christelijke kleur, te bekennen. Fitz-osborne bracht een bezoek aan den bisschop van Londen; hij vroeg een audientie om aan dien kerkvoogd onder de oogen te brengen de groote vermeerdering der misdaden in de hoofdstad. Doch het gesprek gaf al zeer weinig vruchten. Voor de sociale ontwikkeling van het volks-leven, voor het pleidooi dat onze vriend hield ten voordeele van het vestigen van gemeenschaps-inrichtingen onder

het volk, had de bisschop geen ooren. In 't algemeen hechtte hij weinig aandacht aan al wat ten-goede van associatie, van vereeniging van belangen, van broederschap in het dagelijksch leven, werd gezegd; de kerkvoogd legde daarentegen des te sterker den nadruk op het geloof, en de vormen van dat geloof: hij schreef de aangroeiing van het getal der misdadigers toe aan den afval van 't Christelijk geloof, en ging niet in op het vraagstuk of het op de spits drijven van de voorrechten van het verkregen eigendom ook een bron van het kwaad kon zijn. De dogmatiek der Kerk had - zóó moesten de drie vrienden zich-zelven bekennen - het oudtijds van liefde opbloeiend leven van 't Christendom met haar kouden adem doen bevriezen. Het was nu alles koud en kil geworden. Het fijn uitloopend lindegroen was als teruggedrongen. Zelfs de idyllische dorps-pastorie hoorde binnen haar wanden telkens woorden van onverdraagzaamheid, als een of ander theologisch hoogleeraar der universiteiten een vroegeren medestudent, die met warmte zijn herderlijk ambt volvoerde, opzocht. Wat werd er dan uitgevaren tegen deïsten en deterministen! Alsof er niet gansch andere kwalen in de maatschappij waren; kwalen en euvelen die uit niets anders voortvloeiden, dan dat de Kerk vergeten had, dat zij 't zout der wereld moest zijn. Dát was het kwaad: het zout-zelf was smakeloos geworden. Het waarachtig Christendom werd niet meer gevonden bij die hoogere of lagere geestelijken; men vond het slechts hier en dáár nog bij genootschappen, als der Kwakers, der Moravische broeders. Deze hadden ten-minste de kracht zich van de zucht naar goud en zilver vrij te houden, hadden de opwelling behouden om van broederschap het cement van hun sociaal gebouw te maken, neigden tot den eenvoud en den gemeenschaps-zin der eerste Christenen. Maar van de bisschoppen der Engelsche Kerk, die met de rijken dineerden en voor de armen niet anders over hadden dan het bidden, kon slechts - men behoefde op straat maar hun equipages met gepoeierde lakeien te zien - getuigd worden, dat zij zich behaaglijk voelden in de dagelijksche veinzerij en verlakkerij. Mistroostig keerden de drie vrienden zich af van zulk een Kerk, die meer dan eenige andere instelling zelve wedergeboorte noodig had, op een tijdstip dat zij juist aan de maatschappij van bedrijf en zaken de boet-rede had moeten prediken, dat de bijl aan den wortel van den boom lag.

Want het schreide ten hemel.

In DE FABRIEKS-STEDEN: in Birmingham, in Manchester, in Leeds kwamen toestanden aan 't licht, waarbij de voorstellingen van Dantes smarte-visioen weder werden opgewekt. Het waren dagelijksche toestanden van uitmergeling der kinderen. De parlementaire enquêtes na 't jaar 1830 gehouden, gaven in de vormen van vraag en antwoord, overstelpende bewijzen van de meedoogenlooze hardheid van het zelfzuchtig economisch systeem. De roman van Morgan laat de vrienden die fabrieks-steden bezoeken en eenvoudig-weg die rapporten lezen of voorlezen. Geen commentaar

was trouwens vereischt. Geen pikante tegenstelling van kroeskoppen van jongens, van stoeiende vreugde-volle meisjes, tegenover bleeke fabrieks-kinderen was noodig, om de zwaarwichtige beteekenis te vatten van verhalen, die woordelijk uit het parlementaire rapport werden overgeschreven. In den roman over Hampden zijn die onopgesmukte verhalen haast de as, waarom alles wentelt in de voorstelling der Engelsche maatschappij van het jaar 1830. Deze bladen vertellen op wat eigenaardige wijze de economische maatschappij der werkgevers het aanlegde om '*de kleinen niet verloren te doen gaan*' (Mattheus XVIII v. 14). Morgan schrijft slechts van die verhooren der jonge fabrieks-slaven het een en ander over. Het zijn bittere bladzijden. - Daar hebt gij de antwoorden van William Cooper, die bij het verhoor reeds 28 jaren oud was. Hij had sedert zijn tiende jaar in de fabrieken gewerkt, eerst te Leeds in een vlas- en hennep-spinnerij. De gewone arbeids-uren waren van 5 uur 's ochtends tot 9 uur 's avonds, met een tusschenpoos van 40 minuten ten 12 ure om te eten. Hij moest elken dag ten 4 ure 's ochtends opstaan, daar de fabriek nog al vèr van zijn woning was. Ontbijten moest hij onder 't werk doen, onder 't stof der bewerking van hennep en vlas. Zijn zuster werkte een verdieping hooger dan hij in de fabriek. Zij was bezig aan het kaarden, dat is de vezels van de te spinnen stof recht en naast elkander te leggen. Zij was even vroeg als haar broeder aan 't werk, doch moest blijven arbeiden tot elf uur 's avonds. Ook zij had slechts 40 minuten rust per dag om te eten. Door den langen duur van het stoffig werk vielen broeder en zuster van tijd tot tijd in slaap. Dan werden zij met een riem geslagen. - Voorts is daar de geschiedenis van een sterken jongen, David Bywater. Omdat hij zoo gezond en krachtig is, wordt hij uitgekozen om in de fabriek de stoom-machine te bedienen. Het lange afmattende werk, 't knielen bij 't vuur, wordt hem eindelijk te zwaar. De knieën worden zwak, weldra gekromd, de dijen worden gebogen, al de leden doen reeds pijn. Zijn moeder merkt het kwaad voor 't eerst als zijn knieën reeds krom staan. Hij kan 't werk niet meer uithouden. Maar gebroken in zijn ledematen, het lichaam misvormd, kan hij moeielijk anderen arbeid krijgen. Als de enquête wordt bevolen, wordt ook hij ontboden om te getuigen, maar de opzichter van de fabriek zegt hem, dat hij de laan uit kan gaan als hij naar 't verhoor gaat, - en nu 't met hem toch gedaan is, vreest hij dat zijn broeder, die ook in de fabriek werkt, bij de eerste de beste gelegenheid zijn ontslag krijgt, omdat, als er meer uit éénzelfde gezin in een fabriek werken, en één van hen iets doet wat den patroon niet bevalt, allen moeten oprukken. - Dan volgt het relaas van Eliza Marshall. Ook zij vertelt haar langdurig pijnlijk zwoegen. De fabrieks-bel begon te luiden om half zes des ochtends. Zij was altijd moede. Al haar leden waren van 't werk zoo stijf geworden. Zij moest, als zij wakker werd, haar gewrichten wel een kwartier-lang, later nog langer, wrijven. Zij kon weldra niet zoo spoedig meer voort. Zij kreeg dus geen opslag. En intusschen was 't rechter-been reeds in ijzer gevat, was de knie

saâmgebogen. Zij kon bijna niet meer in haar bed stappen. Een zuster die wat grooter was, droeg haar dan. Van tijd tot tijd kwam zij in het hospitaal te Leeds. Nu kon zij niet meer werken. Zij vertelt niet veel meer, slechts dit, dat, als er vreemden kwamen om de fabriek te zien, zij dan met al haar kameraden moest sloven om alles in de werkplaats een net en rein voorkomen te geven. - Nog komt de getuigenis van William Herden. Een naargeestig, te-gelijk grimmig verhoor. Hij vertelt hoe hij met de andere kinderen werkte. Maar als zij moede waren, deden zij dikwijls fouten en plaatsten 't koord, waaraan zij werkten, verkeerd. Wanneer de spinner dat zag, dan nam hij zijn riem en riep hun toe: pas op kleine duivels! en sloeg hij hen. Daar was voortdurend gehuil in de fabriek. 'Hoe slaat men de jongens en meisjes?' wordt gevraagd. 'Dat hangt af - luidt 't antwoord - van de menschlievendheid van den spinner: sommige kinderen worden zoo geweldig geslagen, dat zij hun leven er bij verliezen en een meisje heeft eens 't eind van den *billy-roller* door haar wang heên gekregen.' 'Wat is de *billy-roller?*' zoo vraagt men weêr. 'Het is - zóó omschrijft William Herden het instrument - een zware gard of roe van twee of drie oude ellen lang en twee duimen middellijn, met een ijzeren spits aan elk einde... Van tijd tot tijd slaat men daarmede naar 't hoofd zoodat men den slag op een afstand hoort... Menigeen is daarmeê voor goed neêrgeslagen... Ik kende zeer wel een makker, Senior genaamd, hij kreeg een tik met den *billy-roller* op zijn elleboog, die zwol op, hij kon na dien mep in drie of vier weken niet meer werken, toen stierf hij daaraan. Er was een jonge vrouw, Holmfrith, die ook dikwijls daarmede geslagen werd, al weet ik niet zeker of het op 't hoofd neêrkwam; zij heeft het leven er bij ingeschoten.' - Let nu op, dat deze vier relazen geen fantasie-verhalen van een romanschrijver zijn, maar werkelijk gebeurde historische feiten; dingen die alle dagen gebeurden; documenten, zoo als Karl Marx ze in het 8ste, 13de, 23ste en 24ste hoofdstuk van het eerste deel van zijn 'Kapital' inschoof. Morgan gebruikte hier in het jaar 1833 dezelfde bewijsvoering: hij schreef slechts af wat de enquêtes aanwezen. Hij liet, door zijn drie vrienden, in zijn boek slechts constateeren wat de werkelijkheid was. Naar den donkeren achtergrond der dingen, 'de duisternis der eeuw' (Epheziërs VI v. 12), wees hij met den vinger. Hij liet zijn vrienden lezen en voorlezen het resultaat van een economisch stelsel, dat de 'vrijheid' van het individu, dat is de vrijheid van den werkgever, als leus had aangenomen; dat alle questies meende te kunnen oplossen door de vraag-en-aanbod-theorie; dat zorgvuldig den Staat, die het orgaan der gemeenschap had moeten zijn, buiten het gedoe van industrieele ondernemingen hield; dat elke opwelling van het hart als sentimentaliteit veroordeelde, zich neêrleggend bij 't woord: 'zaken zijn zaken', en voorts: ''t laat maar waaien' als regel van het bedrijf handhaafde.

Daarom, omdat verbetering en bevrijding volstrekt noodig waren,

keerden de drie vrienden meer en meer zich tot de MAATSCHAPPELIJKE HERVORMERS.

Het uitgangs-punt van Fitz-osbornes eerste optreden was geweest de rede van Robert Owen in het jaar 1817. Toen, den 21^{en} Augustus 1817 - wij hebben het in deel II pag. 263 en volgende uitvoerig vermeld - had Robert Owen een redevoering in Londen gehouden, die tegenover hem een omkeer in de publieke opinie te-weeg bracht. Tot op dat tijdstip was alles in de wereld Owen min of meer meêgeloopen. Zijn fabriek te Nieuw-Lanark was een merkwaardige proeve van beschaving eener verwilderde fabrieksbevolking, en werd als zoodanig gewaardeerd. Zijn bemoeiingen, om den arbeid der kinderen in de fabrieken binnen wettelijke perken te dringen, hadden hem den moreelen steun verschaft van allerlei begaafde, aanzienlijke en bemiddelde mannen. Hij had op dien weg kunnen voortgaan, enkele van zijn begrippen eerst aan zijn omgeving, later in steeds wijder kring kunnen inprenten, geleidelijk van lieverlede kunnen vorderen, - toen hij daar plotseling iets deed wat de maatschappij, die hem tot nu toe goedgezind was, verschrikte. Hij tastte eensklaps op dien Augustusdag van 1817 den gevestigden vorm van religie aan: hij veréénzelvigde de Anglikaansche orthodoxie met het Christendom, en slingerde den godsdienst zijn handschoen in 't aangezicht.

Het aanhooren van die redevoering van Owen had de drie vrienden van onzen roman bijéengebracht. Charles Bertrand had dadelijk tegen dezen ongodsdienstigen toon van Owen geprotesteerd; Fitz-osborne, meer plooibaar van aard, had ter-wille der denkbeelden over maatschappelijke verbetering over den vorm der rede als willen heênglijden; Hampden alléén waardeerde beide: vorm en inhoud der rede, en prees de eerlijkheid van Owen om met open vizier tegen een schijnheilige wereld te willen strijden. Sinds dien dag hadden de drie vrienden steeds met de grootste belangstelling de ideeën van Owen gevolgd. Vooral Fitz-osborne gaf zijn instemming aan de gedachte, die ten grondslag lag aan Owens pogingen, dat namelijk het zijn van den mensch bepaald wordt door de omstandigheden, dat dus het karakter van den mensch voor en niet door hem gevormd wordt, zoodat de begrippen van belooning en straf radicaal moeten gewijzigd worden. Doch ook de twee andere vrienden lieten telkens zich in met Owens plannen. In den roman-zelven (het tweede deel, pag. 74-124) vindt men dan ook een zeer fraai hoofdstuk over Owens leven en loopbaan, over zijn worsteling tegen het egoïsme der hem omringende maatschappij, over zijn stappen betreffende coöperatie en arbeidsbeurs, over zijn tijdschrift ‘The Economist’; over zijn plannen en idealen. Maar ter-zelfder tijd wordt de kritiek niet gespaard. Fouten van Owen waren, volgens den roman, dat Owen geen mannen van talent om zich heên had weten te scharen, en dat hij eenigszins plotseling een vernieuwing der maatschappij meende te kunnen zien ontstaan, wanneer slechts zijn denkbeelden en inzichten waren aangenomen. Morgan daarentegen betoogt, dat ook hier alles verwacht moet worden van tijd en ontwikkeling.

Een kleine kern - stel de drie vrienden - moet beginnen. Die kleine kern moet in moreelen zin gelijk-willend wezen: een vaste onverbreekbare éénheid vormen. Dan moet die kleine kern naar buiten gaan werken, zich uitbreiden, het begrip van liefde voor anderen volledig toepassen, eerbied toonen voor de overtuiging van die anderen, dus ook voor de gevestigde Kerk, met ieder die zich tot de kern voegt een zedelijke gemeenschap sluiten, overal waar zij kan werken een gezonde weldadige atmosfeer verspreiden, een atmosfeer van liefde en vriendschap, want het is juist het oordeel en vonnis over den Satan dat hij geen vriend bezit, niemand lief heeft. De geestdrift der broederschap moet alle daden bezielen. - Dit heeft een ander, in die dagen werkende hervormer der maatschappij, hoewel ook hij buiten het kerkelijk geloof stond, steeds bedoeld. De roman noemt als zoodanig William Thompson. Over den persoon van dien Thompson vindt men dan ook in het tweede deel pag. 294-330 uitvoerige mededeelingen. Het zijn aandoenlijke bladzijden die aldaar aan Thompson zijn gewijd. Vertrouwelijke bijzonderheden over zijn leven en sterven zijn dáár opgeteekend, waarvan wij in onze schets over Thompson gebruik hebben gemaakt. Hoe hij met zijn ziekelijke gezondheid toch zooveel had uitgewerkt; hoe hij enkel en alleen aan zijn medemenschen had gedacht; bij zijn sterven zijn geheele bezitting ten-dienste van de gemeenschap had vermaakt; ook het vooroordeel tegen anatomie der lijken had getrotseerd, door te bepalen dat zijn lichaam met 't oog op zijn kwaal na zijn dood zou worden onderzocht; en hoe, tot loon van dit alles, op zijn begrafenis een volks-tumult ontstond, waarbij het Iersche volk 't rustig bijzetten van den gestorvene verstoorde. - Voor de kennis van al deze kleine trekken heeft de roman blijvende waarde. Wij vinden er vermeld wat ons elders niet wordt medegedeeld. Bekend is 't, dat het weinige, wat wij van Charles Hall weten, in dezen roman van Minter Morgan staat beschreven.

Zóó begeleidt de belangstelling der drie vrienden telkens het werk dier maatschappelijke hervormers. Ook Thomas Spence wordt door hen herdacht. Zij-zelven intusschen zijn het er over ééns, dat moreele verbetering de eerste stap is, die gedaan moet worden. Het sociale vraagstuk is voor hen bovenal een ethisch probleem. Is die zedelijke herziening een feit, dan komt de materieele verbetering van-zelf aan de orde. In dien zin is hun streven allereerst en bijna uitsluitend gericht op onderwijs en opvoeding; maar op deze twee in vast verbond. Want zedelijke motieven moeten bij de ontwikkeling van het kind allereerst worden aangekweekt. Men moet altijd beginnen met een beroep op 't hart. De klein-kinderscholen dienen in dit opzicht te worden geleid. Wat zou de Kerk een goed werk doen, wanneer zij zich meer daarvoor inspande, en haar exclusivisme ook hier liet varen! Zulk een opvoeding moet strekken om het begrip van ‘gelijkheid’ onder de menschen tot een werkelijkheid te maken; gelijkheid die later tot associatie moet leiden; welke associatie wederom hefboom is der materieele vernieuwing van de maatschappij. Kinderen zijn

het plastisch materiaal der toekomst. Zij zijn nog vatbaar om de nieuwe indrukken te ontvangen en volgens de door hart en hoofd geëischte lijnen op te groeien. Wordt men het er over ééns, hoe werkelijk het ideaal van land en lieden zou zijn, dat er combinatie steeds gevonden zou worden van arbeid op het veld en arbeid in de werkplaats, dan zou zulk een vorming reeds vroegtijdig in de jeugd moeten worden begonnen. Beide: grond en bevolking zouden er wel bij varen (I, p. 187). Maar hoofdzaak is, dat overal het individualisme wordt bestreden. Prikkels tot wedijver moeten worden ingekrompen of afgeschaft. Men zij niet bang, dat zulk een opvoeding, wanneer zij algemeen wordt toegepast, tot éénzelvigheid of monotonie zou leiden. Neen, in plaats van het individu komt overal de groep, en die verschillende groepen, waarin de menschheid zich splitst, worden op haar beurt gedreven en geleid als regimenten in een leger, die tot één doel samenwerken. Want éénheid van richting en plan, ook en vooral in de wereld van het bedrijf, staat op den vóórgrond. Volgens een vast plan moet overal mechanische hulp den handen-arbeid vervangen of bijstaan. De machines staan niet langer vijandig tegenover een arbeidersbevolking wier koopkracht telkens gaat ontbreken. Neen, allen werken, geholpen en gesteund nu door die ijzeren werktuigen. En de arbeid als zoodanig zal dan werkelijk zoo langen tijd niet meer vereischen. Een beperkt aantal uren arbeid zal voldoende wezen. Slechts één werk zal voor goed afgeschaft zijn: met den dienst van den krijgsman als zoodanig is het gedaan: ‘Othello's occupation is gone.’ Met het oog op zulk eene algemeene transformatie der maatschappij moet dus het onderwijs en de opvoeding der kinderen worden ingericht. Het moet wezen een complete opvoeding, waarbij rekening wordt gehouden met alle elementen en factoren van menschelijk denken en gevoel. Het met bewustzijn medeleven van hun tijd geeft den jongelieden als het ware aanschouwelijk onderwijs. De taak van den godsdienst moet daarbij zeer worden in acht genomen. Hoofdzaak is, dat de ‘bevrijding’, waartoe de maatschappij komt, als rijpe vrucht van een met bewustzijn doorleefde ontwikkeling te-voorschijn treedt. Het moet niet wezen een van buiten opgelegde, maar een spontane emancipatie.

Met zulke gedachten in het brein bewegen zich nu onze drie vrienden in het Engeland tusschen de jaren 1820 en 1830. Zij doen hun best al de markante personen dier dagen zelven te spreken. Zij pogen in aanraking te komen en geraken gedeeltelijk daartoe met Wilberforce, Southey, dr. Chalmers en Jeffrey. Vooral met de staatslieden van dien tijd trachten zij in contact te zijn. Met den hertog van Wellington, met den Tory Lord Eldon, met den Whig Lord Brougham zijn zij - een romanschrijver heeft 't slechts voor 't zeggen - op goeden voet. Want RECHTS- EN STAATS-INSTELLINGEN trekken en verdienen, voor het groote doel dat zij najagen, allereerst hun aandacht. Scherp en puntig is beschreven een te-recht-zitting en rechtspleging in de graafschappen, waar

een zekere Henry Western, tot wiens lot Hampden zich voelt aangetrokken, als aangeklaagde ter justitie komt. In 't bijzonder wordt de taak der aristocratie besproken, als van een der machtige draagsters van den Engelschen Staat. Het weelderig leven en het samenzijn op de weidsche kasteelen wordt in tegenstelling gezet tegenover de armoede in fabrieks-districten, waar van tijd tot tijd de werklieden tot staking overgaan. Het zijn schoone bladzijden, die aan het samenleven van den Engelschen adel worden gewijd. Want die aristocratie is waarlijk niet ontbloot van menschenmin. De vrouwen, in dien kring verkeerende, doen hier en dáár veel voor het lot der misdeelden. Maar allen, mannen en vrouwen op die kasteelen, gaan uit van het denkbeeld, dat armoede bij de menschheid behoort. ‘De armen hebt gij altijd bij u.’ Zij willen dus helpen waar het noodig is, maar op een radicaal plan van verbetering gaan zij niet in. Als de vrienden hen daarover willen onderhouden, doen deze de ondervinding op, dat zij even goed tot de golven en winden kunnen spreken. Trouwens die leden van den adel hebben wel velerlei, maar nooit het compleet vele geleerd. Zij hebben in hun jeugd op de universiteit Plato gelezen, maar zijn ideeën als visioenen leeren schatten. In hun gedachtenwereld is door de éénzijdige opvoeding, die zij kregen, alles verkleind en in-één-gekrompen. Daarom zijn zij, als zij op jaren zijn gekomen, Lilliputsche wetgevers geworden. Allengs ontglipt hun de zich ontwikkelende maatschappij. De aristocratie in Engeland ziet den storm niet die opkomt. Zij begrijpt niet, dat het arbeidersvolk allengs zijn macht en kracht gaat kennen. Het is vooral Hampden, die (in den roman) de aristocratie poogt te beduiden, dat het in haar macht ligt de convulsie en den opstand der lagere klassen te voorkomen. Hij geeft zich allerlei moeite dat te betoogen. Want hij is zelf inmiddels in hun rangen gekomen. Hij is bij erfrecht Lord Hampden geworden, lid van het Hoogerhuis. Dáár, in het Huis der Lords, zal hij een tribune bezitten om tot zijn evenknieën te spreken. Dáár ontwikkelt hij de denkwijze der drie vrienden. Dáár ontvouwt hij de stellingen, dat het onder het tegenwoordig maatschappelijk systeem onmogelijk blijkt den normalen arbeid voldoende te beloonen, en dat het dus noodwendig is een nieuwe maatschappelijke orde te doen oprijzen. Maar hoe meer hij dáár tot de ‘pairs’ spreekt, des te minder ziet hij kans het Huis der Lords tot eenigen maatregel in zijn geest te bewegen. Meer en meer doet hij de ondervinding op, dat hij op die wijze geen stap verder komt. Hij wordt onrustig. Hij is niet plooibaar als Fitz-osborne, niet idyllisch religieus als Charles Bertrand; neen, zijn vurig temperament drijft hem voorwaarts: hij is man van ‘ja’ of ‘neen’: hij kan geen vrede hebben met berusten en bespieden van mogelijke kansen. Hij is een impulsieve natuur. Hij heeft een afkeer van al die laffe lamlendigen, die langs den gewonen sleurgang schuifelen. Hij wenscht dus op zijn weg om te keeren. Hij zal het Huis der Lords voor-goed verlaten, het stof van die vergadering van zich afschudden, en op het land in een zijner kasteelen zich terugtrekken; welk kasteel hij als inrichting

van onderwijs en opvoeding zal inrichten. Hij wil medewerken om een maatschappij te grondvesten, waarin ieder deelgenoot zijn stukje grond kan hebben, en door en uit dat bezit zijn brood gemakkelijk kan vinden. Hij wil den stoot geven tot een inwendige kolonisatie, zoo als men het thans noemt, met overlating aan de toekomst, of zulk een inrichting al dan niet mogelijk is met gemeenschappelijk bezit.

Het slot van den roman wordt ingenomen door de afscheidsrede van Lord Hampden in het Hoogerhuis. Wij moeten enkele punten dier rede mededeelen, om goed de strekking van John Minter Morgans boek te doen begrijpen. Het geheele betoog is een pleitrede voor de ‘broederschap’: een bestrijding van het begrip der ‘zelfzucht’. En ziet - zóó spreekt Lord Hampden - overal heerscht in de maatschappij juist die laatste trek. ‘Zelfzucht, ingedreven en bevorderd door onwetendheid en fanatisme, heeft enkel al de lagere eigenschappen van de menschen aan 't werk gezet, schrapende, grijpende, monopoliseerende, en de middelen tot geluk verdervende’. Het is dus een strijd geworden onder de klassen der menschen. De rijken verzetten zich tegen hervormingen die door het volk worden gevraagd. Zij willen hun middelen en macht - tenzij ze door vrees hun worden afgedwongen - behouden. ‘En door welke argumenten (zóó luidt het in de rede van Lord Hampden tot de pairs) wordt die machts-positie gehandhaafd? Uw aantal? Maar de rijken vormen de kleinste fractie der gemeenschap. Uw geestelijke meerderheid? Met uitzondering van de weinigen die werkelijk den Staat eenigen dienst hebben bewezen, en wier bevordering soms juist hun eigenaardige talenten erger dan nutteloos heeft gemaakt, kan deze vergadering van het Hoogerhuis zich niet beroemen zelfs op het gemiddeld peil der menschelijke begaafdheid te staan. Uw vormen zonder inhoud, uw verwarrende ceremoniën, uw blauwe orde-linten en schitterende sterren doen denken aan spel en speelgoed van kinderen, en hebben niets te doen met beleidvol verstand of met de waardigheid der menschelijke natuur. De handhaving van uw positie te doen rusten op het voorgeven van belangstelling in het lot van het volk zou vrij wel ongerijmd wezen. De toestand en levens-voorwaarden van dat volk zijn u even onbekend als de levens-omstandigheden der bewoners van de Zuidzee-eilanden. Terwijl gij uw best doet om zelfs het aanschouwen van ellende te mijden, toevende in verblijven waar de kreten der armoede u niet kunnen bereiken, omringd door huurlingen, die u wijs maken dat de verre klanken van jammer niet eens echt zijn, - wat waarborg heeft het volk dat zijn grieven u bekend worden, of, zoo zij tot u komen, uw sympathie kunnen wakker maken?’ Zóó leeft gij voort. Doch de gedachte moet dikwijls bij u binnensluipen: wat heeft de bezittende klasse dan toch aan die macht en aan dien rijkdom? Want ook de rijken - wanneer zij oprecht zijn moeten zij 't zich bekennen - zijn niet gelukkig. Zelven zijn zij met genot als overladen en kampen zij met verveling. Werpen zij uit hun koetsen, wanneer zij met 't vier-

span naar hun landhuizen of kasteelen rijden, den blik op het landschap, dan zien zij misschien soms in de vèrte op den akker een schamelen daglooner, die met de handen geleund op de spade, een oogenblik uitrust van zijn afmattenden arbeid. Hij buigt zich over zijn spade als een schepsel dat op 't punt is van door moeheid overstelpt te worden. De wilskracht overweegt nog. Maar het is alsof een schorre kreet van opstand tegen het lot, een roep van deernis, uit zijn borst weêrklinkt. De kreet van den arme. Aldus is de tegenstelling der maatschappelijke toestanden. Doch het loopt ten-einde. De nacht der verdrukking en der duisternis neigt voor de armen ten-ondergang. Er komt een gloor van licht. Het volk zal in zijn kracht zich opheffen. Zijn zege ontleenend aan kennis, zal dat volk trotsch en fier zijn macht uitoefenen, eerbiedig zich betoonend tegenover zijn waarachtige meerderen, maar niet tegenover u. De souvereiniteit van waarheid en recht zal door het volk voor-goed dan worden gevestigd. Maar dat alles zal eerst geschieden na bitter lijden en bloedigen kamp. De heilzame hervormingen zijn door u zoo lang uitgesteld, dat uit dit traag verdagen en afstellen nieuwe hartstocht aan het volk zal worden ingeblazen. De hardste veroordeeling zal ‘de geestelijke bank’ in het Hoogerhuis (de rij der bisschoppen der gevestigde Kerk) treffen, die het wreedst haar roeping heeft miskend. - Met een aandrang om toch tot inkeer te komen, om niet langer te dralen zich met de onderwerpen van het onderwijs en de opvoeding ernstig bezig te houden, besluit Lord Hampden zijn rede... en schudt hij het stof van het Hoogerhuis zich van de voeten.

Aldus eindigt eenigszins abrupt deze roman. Een boek dat als kunstwerk misschien weinig beteekent, en dat bovendien de fout had allerlei oude ‘trucs’ van zulke romans te gebruiken: 't zelfs niet versmaadde een Peruaan uit Zuid-Amerika over te laten komen, om de beschaving van Europa te doen blozen. Maar is de verdichting van dat boek soms bijna kinderlijk, de waarheid, die er in verkondigd wordt, is de kennisneming dubbel waard. Het ideaal van den schrijver is: *het georganiseerde leven der gemeenschap voorbereid door opvoeding en onderwijs*, en aan dat hoog ideaal wordt flink en eerlijk vastgehouden, soms met een beroep op dichters als Shelley en Wordsworth. Het boek ademt voorts - zoo als wij reeds opmerkten - in de atmosfeer van al de Engelsche sociale schrijvers tusschen de jaren 1825 en 1840. Het teekent ook met enkele trekken Abram Combe en Frances Wright, verwijlt bij J.P. Greaves (II, p. 23) die zijn opvoedings-leer aan Pestalozzi ontleende[1)], en geeft een scherp-belijnde silhouet

1) Omtrent Greaves zie men vooral de twee deelen in 1845 uitgegeven, getiteld: ‘Letters and Extracts from the Ms. writings of James Pierrepont Greaves’. Hij bepleitte een mystiek of ‘sacred’ socialisme. Terwijl Owen op de rede en de intelligentie steunde, wilde hij alles vestigen op het fundament der Liefde: een gewijd socialisme stellen boven het fysiek socialisme. Een soort van theosofie lag aan dit alles ten-grondslag.

van Mrs. Fry. Het boek gelooft nog aan de mogelijkheid van een proef met een of andere sociale utopie, zoo als die te Motherwell en Orbiston werd in gang gezet. Dit waren zeep-bellen, doch John Minter Morgan vertrouwde op die schemering van naderend geluk, versierde zijn boek met zoetelijke prenten van gedroomde wazige landschappen vol gelukkige idyllische menschen, en zette dan onder zulk een teekening de versregel van Thomas Moore: 'A beam of tranquillity smil'd in the West'. Hij werd niet moede hiervan te getuigen. Vroeger had hij zich reeds bekend gemaakt door kleinere geschriften: 'The Reproof of Brutus' een gedicht[1)], 'The Revolt of the Bees', later, na zijn roman, gaf hij nog uit 'The Christian Commonwealth', en voorts 'Letters to a clergyman on institutions for ameliorating the condition of the People', geschreven op een reis door Frankrijk in 1845.

Wat ons bijzonder treft is, dat hij - toen hij na 1848 begon uit te geven een reeks oorspronkelijke, doch vergeten boeken over de vernieuwing der maatschappij, onder de benaming: 'The Phoenix Library' - dat hij, zeg ik, toen als eerste geschrift in die reeks deed verschijnen het vlammend werkje van Charles Hall van 1805: 'The Effects of Civilization'. Naar dat sein wilde hij, Morgan, nog weder den koers der maatschappelijke beweging zijner eeuw richten. Helaas, het was andermaal te vroeg! Maar in dat teeken van Charles Hall blijft staan Morgans sociale roman.

XI.

Deze zijn de figuren die wij in losse groepeering hebben willen voorstellen. Zij wisten weinig van elkander af, stonden eigenlijk ieder op zich-zelf, en werkten ieder op zijn wijze op hun onmiddellijke omgeving. Toch was de aanloop bij allen dezelfde. Het was een verzet tegen de zich organiseerende plutocratie. Zij bestreden de groote prélèvementen van grondrente en kapitaalwinst op het product van den arbeid. Zij begonnen zich aan te kanten tegen de heffing van het verleden op den in gang zijnden arbeid van de menschelijke persoonlijkheid. Dit was hun uitgangspunt. Van lieverlede werd hun ondernemen en durven stouter. Zij gingen betoogen, dat de ordeloosheid der in hun tijd geldende kapitalistische en mercantiele productie plaats moest maken voor een productie-orde, door wetenschap geregeld, overéénkomstig de behoeften van allen en van een ieder. Zij drongen dus aan op geleidelijke transformatie der maatschappij. In den drang, dien zij aldus willen

1) Hij schreef over zijn begrip van associatie ook nog een 'open' brief aan den bisschop van Londen, over welken brief Bulwer spreekt in het eerste deel van 'England and the English.' Zie daarover ook Charles Bray 'The Philosophy of Necessity', Editie 1841, vol. II, pag. 476. Voorts kent men van hem het geschrift; 'The Bees'.

uitoefenen, is iets ééntonigs en éénzelvigs. Eén tint is over aller streven uitgegoten. Slechts die scherp ziet, wordt gewaar, dat ieder der door ons geschetste personen een nieuwe trek, een nieuwe kleur toevoegt aan het toekomst-beeld der maatschappij. Doch juist door dat zelfstandig werken wordt het tafereel bijna volledig, nu allen één streek, één richting volgen. Men ziet hoe allen streefden naar socialiseering van den arbeid; een arbeid, waarin een vast, rustig rythmus zou zijn te hooren; een levens-taak waarin *alle* menschen zouden medewerken en op elkander zouden kunnen leunen. De aarde en haar volheid zou dan voor allen, voor de gemeenschap, niet enkel voor een kleine minderheid open liggen.

Maar let wèl. Zij wilden dit alles door overreding en overleg tot stand brengen. Zij poogden te ontzenuwen de argumenten der inhalige economische leer hunner dagen. Zij deden dus in de eerste plaats een beroep op de rijke standen-zelven. Zij wilden zich inbeelden, dat die bevoorrechte klassen-zelven niet eens goed wisten welk grievend onrecht er werd gewrocht. Het woord tot de rijken gericht: ‘Kent gij de feiten’, rolt telkens van hun lippen. Van geweld tegen die niet-werkende maar bezittende standen uit te oefenen, mochten zij niet hooren. Van revolutie met wapengeweld wilden zij niets weten. Spraken zij 't woord revolutie uit, dan dachten zij doorgaans enkel aan evolutie, aan een wenteling en omwenteling der zeden, gewoonten en gedachten. Alles rondom hen, dat loodzwaar de arme lieden drukte en beklemde, moest door de maatschappij naar hun inzicht worden omgezet of beter gezet. Doch op macht mocht hierbij niet worden vertrouwd, enkel op recht. Men moest zuiver op economisch of sociaal terrein blijven staan, buiten de middelen der politiek zich houden.

En ziedaar nu het ongeluk. Toen zij bezig waren met hun aanloop, toen zij in zekeren zin goed op weg waren, trad plotseling het revolutionnaire Chartisme op den vóórgrond, en drukte hun pogen den kop in.

In tweeledigen zin. - Vooreerst schrikten de meesten van hen terug toen zij deze uiting van wraak en macht zagen. Men ziet het bij Hodgskin, bij Charles Bray en bij Minter Morgan. Zij hadden vooral bij de rijkeren willen opwekken een medelijden dat ging trillen; en het Chartisme lachte die teêrgevoeligheid uit. Het Chartisme riep op een oorlogszuchtige en in de eerste plaats politieke democratie; een democratie die krachtig een eigen plaats in het zonlicht door macht zich wilde veroveren. Trouwens de Chartisten werden niet door een idee, maar door den honger gedreven. Toen dan ook later die honger eenigermate gestild was, bedaarde van-zelf hun beweging. De auteurs echter, over wie ik thans handel, werden door de ideeën gestuwd en voortbewogen, wilden zelfs den sterken arm van den Staat voor hun plannen niet gebruiken. Zij bleven idealisten en spraken slechts van zedelijke voorwaarden van den vooruitgang. Zij wilden door rede bedwingen de demonische machten, die de orde woest verstoorden.- Maar nog in een anderen zin sloeg het Chartisme hun aanloop dood. De bezittende klassen, zoo zij al ooit zich hadden laten overhalen

om aan den arbeid zijn sociale rechten terug te geven, vonden nu in het uitbrekend Chartisme een voorwendsel om zich geheel terug te trekken en hun eigen positie te handhaven. De plutocratie, steunende op de voorschriften der economie, wees de vragen van recht af. Wat de bezitters wilden geven, zou voortaan geschieden uit chariteit, of als 't moest uit zelfbehoud.

Zóó werd de beweging, die in het tijdperk tusschen de jaren 1820 en 1840 zekere vaart nam, gestuit. Het verhaal der stellingen en stelsels, welke onze groep ontwikkelde, werd in Engeland een ‘vergeten’ hoofdstuk: een bundel fletsche, in kleur verschoten bladen van socialisten uit het verleden.

Doch een verrassend feit had plaats. In het Duitschland der tweede helft der negentiende eeuw werden die verschillende beweringen - eens door de Engelsche schrijvers gespeld - allengs en haast als van-zelf weder geformuleerd. Zonderling is het voorzeker, dat enkel Marx en zijn vrienden in die Engelsche brochures en boeken den blik sloegen. Marx spreekt er van in zijn boekje van 1847 tegen Proudhon, maar vooral na 1852 wordt zijn studie dier schrijvers gezetter[1)]. Hij is te Londen een dagelijksch bezoeker geworden van het Britsch Museum, en bestudeert alles wat dat museum over economie en sociale wetenschap bezit. Toen, na het ten-onder brengen der revolutiën van 1848, in alle landen de bovendrijvende partij zich op het doen van ‘zaken’, handel en industrie, wierp, las Marx - hoofdschuddend over al dat gedoe van Napoleon III, Lord Palmerston en zijn Europeesche bentgenooten - de oud-Engelsche geschriften van het jaar 1825 over. De machten van den dag waren juist bezig overal de guitaar van het economisch liberalisme ter-hand te nemen, en poogden aan dat instrument de verlokkendste klanken te onttokkelen. Zij verhaalden aan het publiek, dat zij-zelven de partij der verlichting, der beschaving, der wetenschappelijkheid, der verdraagzaamheid, de partij van de vreedzame ontwikkeling, van de ware vrijheid en van het geluk der maatschappij waren. Zij wilden dus niets weten van een omkeer en herziening der samenleving, en zwegen de auteurs van onze groep volkomen dood. En inderdaad gelukte dit laatste. De naam dier boeken werd zelfs in Engeland een vergeten klank. Het is soms, alsof die geschriften door anderen opgekocht en vernietigd zijn. In de bibliotheek van het Britsch Museum is zelfs niet alles meer te vinden. Veel echter bleef, onder het stof bedolven, in de boekerij dáár over. Dit las Marx. Wij voor ons zouden wel eens de schittering der oogen en het rijzen van 't hoofdhaar van Karl Marx hebben willen opmerken, toen hij, balling uit Duitschland, enkele dier bladzijden voor 't eerst zag. Daar reikt een suppoost hem een boekje toe, bijvoorbeeld van Hodgskin. Hij zit, met de ellebogen op tafel en de handen in het haar, er reeds in verdiept. Mij dunkt, zijn kijkers fonkelen, nu hij, als in een flits, formules vóór zich ziet, die hij-zelf in zijn brein reeds had

1) Zie ons vijfde deel.

gesmeed: ‘den mallen onzin’, zooals de kring van Lord Brougham het noemde, van dien Thomas Hodgskin.

Waarom - wij herhalen de vraag - las enkel Marx en zijn kring die geschriften? Het waren toch geen doodgewone stellingen, die hier door de mannen dezer Engelsche groep werden verkondigd. De aanklacht, die zij tegen de ‘beschaving’ van hun tijd slingerden, was niet geheel onbeteekenend. Wanneer zij spraken van een nieuwen vorm van barbaarschheid, die deze ‘beschaving’ in de hand werkte, was dit een feit, dat ten-minste onderzoek waard was. Wanneer zij poogden uitéén te zetten, dat de feodaliteit van het geld een aristocratie van veel slechter allooi was dan de adel van vroeger, was dit na te gaan, zoo mogelijk te weêrleggen. Hadden zij zoo ongelijk, toen zij betoogden, dat arbeid geen koopwaar mag heeten, maar dat arbeid bron en schepper der producten is? Bedrogen zij zich, toen zij gingen ontwikkelen, dat de geweldige groei der productie en van den ruil, in plaats van de belangen en de wils-uitingen in harmonie te brengen, slechts een prikkel te meer zou voegen bij de vele bestaande aanleidingen tot conflict, namenlijk den prikkel der economische rivaliteit? De handel zou, in stede van voor te bereiden een rijk van algemeene vrede, een der voornaamste agenten van tweedracht kunnen worden. De beschaving zou er zich eer op toeleggen nieuwe kanonnen voor onderlinge vernietiging te maken, dan wel de oorzaken van broeder-haat weg te nemen. Zij waarschuwden dus hun tijdgenooten ziel en zaligheid te zetten op de absolute leer van den vrijhandel, al gaven zij toe dat vrijhandel door omstandigheden dikwijls een onafwijsbare eisch moest zijn. Zij verdedigden met nadruk de stelling dat de taak der economische ontwikkeling - in hun tijd meestal een ontleding der verschijnselen van handel en ruil - niet mocht leiden enkel tot een doorgaande zucht naar ‘winst’, samengaande in zooveel opzichten met verwoesting en vernieling der persoonlijkheid van den arbeider. Menschen-waarde moet gedetermineerd worden - zóó predikten zij - door ideeën van goed en kwaad, kortom door ethische gedachten; zij mag niet tot werktuig worden verlaagd van handels-operatie of zuiver kapitalistische productie[1)]. Niet weinigen uit hun groep begrepen reeds de waarheid, dat voor de arbeiders de groote trek en lijn der maatschappelijke beweging gelegen is in den overgang van het individueel tot het georganiseerd optreden. Aan het zoeken van een juisten vorm voor dien overgang - wij denken aan het feit dat de patroons zich moeten binden aan vaste condities tegenover vakvereenigingen der arbeiders - lijdt thans de Europeesche en Amerikaansche menschheid. Wij bevinden ons in barensnood van die nieuwe orde van dingen. Het zal intusschen altijd een eer zijn voor de Engelsche auteurs der groep, die wij behandelden, dat zij de leugen aanwezen van het begrip der vrijheid, zooals het begin

1) Vergelijk de fraaie bladzijden van professor Is. P. de Vooys in de October-, November- en December-afleveringen, 1911, van het tijdschrift ‘De Beweging’: ‘Aan de grenzen der Economie’.

der negentiende eeuw dat deed flikkeren. Neen, het probleem was juist besloten in datgene wat men te doen had tegen de zoogenaamde individueele economische ‘vrijheid’, zooals de Fransche revolutie van 1789 en de Engelsche ontwikkeling van de door stoom gedreven industrie ze vestigden. Dit was de kern van hun betoogen, en van-zelf kwamen zij dus tot een gansch andere opvatting van het begrip der gemeenschap, dan door hun tijdgenooten werd gedeeld. Bij hen was overwegend het gevoel van s o c i a l e s c h u l d : het bewustzijn, dat het lot aller menschen uitvloeisel was en is van gemeenschappelijke gebondenheid en verantwoordelijkheid. Het groote streven moest zijn, die sociale schuld van het verleden, welke zoo ongelijk drukt op de schouders van allen, weder te egaliseeren en gelijkelijk naar ieders draagkracht te verdeelen. Tot nu toe werden overal de levenden geregeerd en gekneld door de dooden. Dit moest ophouden. De strijd tegen de rente werd dien-overeenkomstig door onze auteurs begonnen.

De economisten van hun dagen bleven hun aanwijzigingen en vertoogen ignoreeren. Doch ook het arbeiders-volk, te wiens behoeven dat alles geschreven werd, vergat de schrijvers. Tragisch is het lot der menschen die vóór hun tijd komen. Ziehier mannen, die stellingen opwerpen, welke de aandacht moesten trekken. Zij doen dat veelal in een glashelderen, bijzonderen stijl. Doch de wereld gaat haar gang, en let niet op hen, hun waarschuwingen en hun fakkel-licht. Zij sterven vergeten, klankloos dalend in het graf. Doch na hun dood, lang daarna, komt er beroering in de scharen. De lieden gaan strijden en slingeren elkander argumenten, leuzen en stelsels naar 't hoofd. Een of ander ter-zijde staand luisteraar hoort dadelijk in enkele dier wachtwoorden een echo van het parool der oude Engelsche socialisten. Doch de kampende massa weet niets van die personen, noemt gansch andere leiders en voorgangers; zij zweert bij de apostelen van den dag, - en weet zelfs den naam niet van al de baanbrekers, wegbereiders voor hen, die weêr gelooven aan een loon evenredig aan het werk.

Trouwens - wij erkennen 't gaarne - de figuren, die wij in dit hoofdstuk geteekend hebben, zijn geen mannen van den eersten rang. De opéénvolging dezer groep vormt geen rij van forsche, statige beuken of eiken, leidende tot een of ander harmonieus geschikt landschap. Neen, het is als een reep verbogen, in den wind knarsende, niet al te hooge stammen, dicht bij een zeedorp, leidend naar het strand in de verte. Doch hun vergroeiing, hun weinige opbloei is vooral te wijten aan hun tijd. Op hen allen is toepasselijk het diepgevoelde woord van George Eliot. Het gaat met menschen - zóó schrijft zij - als met boomen. Wanneer de schoonste takken, waarin zij hun jong vloeiend levens-sap goten, zijn afgescheurd of afgebroken, zal die breuk en wond allengs met een of ander ruwe bult worden overtrokken of geheeld, en wat een breedgetakte, schaduw-spreidende stam had kunnen worden, vormt nu soms veelal een pooveren tronk! Menige ergernis gevende

fout, menige grillige hardheid bij menschen, is het gevolg van een diep leed, dat den levens-lust uitdoofde, juist toen hij begon zich te verblijden. De door ons geteekende figuren hebben, in de atmosfeer waarin zij opwiesen, in de omgeving waar zij zich baan moesten maken, die smartelijke ondervinding moeten opdoen, en zijn voor 't meerendeel verweêrde stammen geworden.

Toch ziet men door die dunne, ijle laan, laan vol leemten, heên, vèr-weg glinsteren de bruisende zee der toekomst.

Hoofdstuk XI.
De chartisten in Engeland.

Nu de theoristen - de auteurs die tegen de zich in Engeland vestigende plutocratie schreven - geen gehoor of weêrklank vonden, trad een sterk sprekende daad op den vóórgrond. De ‘ellendigen’ der negentiende eeuw zouden zich in Engeland - dáár voor het eerst - beginnen te vereenigen, om, volgens een bepaald stelsel, handelend te kunnen optreden. Hun aanloop en worsteling, onder leiding van allerlei hoofden, vormt de geschiedenis van het Chartisme, welke beweging in twee groote deelen zich splitst: namelijk vóór en na 1840, terwijl dan het tweede deel nog in twee takken kan worden gescheiden door de wending, die de Fransche revolutie van 1848 daaraan gaf.

Het Chartisme was een organisatie van het Engelsche arbeiders-proletariaat, met een programma, dat slechts in schijn staatkundig, doch inderdaad sociaal of socialistisch was. Het naastbij-zijnde doel dezer lieden was, ja, om aan de arbeidende klassen invloed op de regeering van het land te geven, maar als einddoel stond in de verte de vervorming van de maatschappij. Zij wilden de politieke macht veroveren om de maatschappij, beter dan zij nu ingericht was, te ordenen.

In de geschiedenis en opéénvolging der tot nu toe behandelde socialistische stelsels staat het Chartisme min of meer afzonderlijk, alléén, op zich-zelf. De eigenlijke stelsels of sociale constructies, die in Engeland in de eerste dertig of veertig jaren onzer eeuw hier en dáár zijn aangegeven, hebben weinig invloed of inwerking daarop gehad. Robert Owens vredelievende pogingen en denkbeelden stonden geheel en al daarbuiten. Maar ook van Charles Hall, met zijn voorstellen om den ganschen grond te nationaliseeren, en dien onder de verschillende huisgezinnen weder te verdeelen, met beding dat van tijd tot tijd een nieuwe verdeeling zou plaats hebben, werd niet in den aanvang, maar eerst bij den tweeden aanloop na 1840, door Chartisten kennis genomen. William Thompson, met zijn geschriften om den arbeider het recht op de volle opbrengst van zijn arbeid te verzekeren, bleef voor hen een vreemdeling. Even onbekend waren zij met Hodgskin, John Gray, met J.F. Bray en met Charles Bray. Zij braken

hun hoofd niet met al die theoretische wijsheid. Zij waren arbeiders, en in de eerste plaats verbitterd over hun eigen lot. Zij voelden diep hun eigen grieven en kwamen morrend voor den dag met eigen leed en eigen eischen. Hun smarten waren door hen-zelven doorleefd. Hun optreden was allereerst een volks-revelje.

I.

Wij verplaatsen ons in het jaar 1837 in Engeland.

Het land scheen in materieelen zin zeer vooruit te gaan. Landbouw, handel en industrie wierpen groote voordeelen af; de productie, steunende op de grondslagen van Engelands industrieele grootheid: steenkolen en ijzer, klom tot een ongekende hoogte; de cijfers der voortgebrachte goederen vertoonden een steeds stijgende richting. En toch was er nameloos lijden onder de lagere standen. De werking van het stelsel van het landbezit, ondersteund door hooge graanrechten, maakte letterlijk, dat de oogst in handen kwam van hen die niet gezaaid en niet gemaaid hadden. En nog veel ellendiger waren de toestanden der arbeiders die in de industrie werkten. De invoering der stoom-werktuigen had voor de klasse dier arbeiders bitter onheil ten-gevolge gehad. De machine had aan den arbeider zijn zelfstandigheid ontnomen: hij was voortaan toevoegsel van het werktuig, dat altijd-door kon werken, dat nooit moede werd. Dat werktuig nam dien werkman eerst het grovere, weldra het fijnere werk uit de hand. Het had niet als aanhangsel juist noodig de spierkracht van een man: ook de zwakkere krachten van vrouw en kind konden nu gebruikt worden. Bij massaas werden zij - die vrouwen en kinderen - in de fabrieken opgenomen. Het arbeids-loon daalde daarom tot een laag minimum. Honger waarde overal in de fabrieks-steden rond. En niettegenstaande de sobere verdiensten moest men lang, zeer veel uren, in de fabriek werken, want de dure stoom-machine moest haar rente opbrengen. Als de vuurvlammen werden aangeblazen raasde zij voort, en de halfgevoede mensch moest mede.

Aldus was er diepe ellende en ontevredenheid[1)].

Die ontevredenheid werd daarbij geprikkeld door het snoeven der politieke liberalen over de weldaad van den Reformbill van 1832. De liberale Whig-partij meende een zegen voor Engeland te hebben verkregen, omdat zij de perken van het kiesrecht wat had uitgezet. Een Lord John Russell kon zich niet voorstellen, dat men nú nog ontevreden bleef: ‘rust uit en weest dankbaar’, zóó riep hij den lastigen klagers toe. De Staat was immers - zóó sprak hij - wat beter georganiseerd. Maar op de maatschappij werd niet gelet. Soms een enkelen keer. Zoo was men in 1824, op het initiatief van Hume, overgegaan tot de opheffing der coalitie-wet, waardoor de arbeiders in de gelegenheid werden gesteld

1) Het uitvoerigst en het best is dit alles beschreven door Adolf Held, in zijn nagelaten werk: ‘Zwei Bücher zur socialen Geschichte Englands’, 1881. Het behandelt het tijdperk van 1760 tot 1832.

zich te kunnen vereenigen. Zoo was in aansluiting der wetten van 1802 en 1819, weleer door den ouden Robert Peel tot stand gebracht[1)], in 1833 op voorstel van den minister Lord Althorp, een wet uitgevaardigd, waarbij in de textiel-industrie eenige bescherming van Staatswege werd gegeven aan kinderen en jonge personen in de fabrieken werkende, en voorts inspecteurs waren benoemd, om voor de toepassing dier beschermende bepalingen te zorgen. Dàn was in Augustus 1834 een nieuwe armen-wet tot stand gekomen, waardoor men de toenemende armoede eenigszins wilde beteugelen. Men zou, volgens een vast stelsel, werkhuizen oprichten, huizen, die men niet aangenaam zou inrichten, waarin de armen niet gaarne zouden willen gaan, maar die dus van-zelf tot uiterste inspanning der behoeftigen zouden nopen. Doch juist die armen-wet had tot gevolg, dat de ontevredenheid tot wrevel oversloeg. Er ontstond een diepe kloof tusschen armen en rijken. Een klassen-haat trad in 't leven[2)].

Uit den eigen boezem der arbeiders was reeds een poging begonnen, om de ellende in haar oorsprong aan te tasten. Zij meenden, dat het meest voor de hand liggende kwaad daarin gelegen was, dat de arbeider veel te lang aan de machine geklonken bleef. De arbeids-dag van mannen, vrouwen en kinderen was, naar hun inzien, te lang geworden. Zij waren dus bezig een machtige volks-beweging op touw te zetten, om de wetgeving van het parlement daarheên te leiden, dat als regel een arbeids-dag van tien uren werd vastgesteld, direct voor vrouwen en kinderen, indirect voor alle arbeiders[3)]. De normale arbeids-dag van tien uren werd hun leus. Zij hielden daarvoor steeds volksvergaderingen en brachten deswege petities in. Zij waren daarmede reeds aangevangen dadelijk na het jaar 1830. En daar hun streven zoo ernstig bleek, en tevens de ellende hunner toestanden ten hemel schreeuwde, kregen zij enkele bondgenooten in en buiten het parlement, wèl niet onder de leiders der partijen, maar toch uit enkele groepen, vooral uit de Tories. Wij noemen Richard Oastler, den onstuimigen, moedigen, eerlijken, misschien wat al

1) Zie over die wetten van 1802 en 1819 ook het tweede deel der ‘Socialisten’, pag. 253.
2) Zie dit goed aangetoond door Otto W. Weyer, ‘Die englische Fabrik-inspection’, 1888. p. 168/169. Over de werking der armen-wet van 1834, in verband met het uitbreken van het Chartisme, wijst vooral François Vidal, ‘De la Répartition des Richesses’, 1846, p. 237, 264, en voorts in verband met het landbezit, p. 267/268.
3) De geschiedenis van die 10-uur-beweging wordt het best gekend uit de twee deelen: ‘The History of the factory movement from the year 1802 to the exactment of the ten hours' bill in 1847’. By Alfred, Londen 1857. - Men voege dan daarbij de ‘Speeches of the Earl of Shaftesbury’, 1868, en ‘The life and work of the seventh Earl of Shaftesbury’. By Edwin Hodder, 1886, 3 vol. - Voorts de ‘History of Trade Unionism’. By Sidney and Beatrice Webb, second Edition, 1896.

te emfatischen Oastler, den koning der fabrieks-kinderen, gelijk hij allengs werd genoemd. Wij vermelden den vurigen en geleerden Michael Thomas Sadler, gedurende geruimen tijd lid van het parlement, die van uit het standpunt van den bijbel het 'laissez-faire'-begrip en vooral de leer van Malthus bestreed[1]. Wij herdenken John Fielden, den beleidvollen Ulysses der beweging[2] en wijzen slechts even op Lord Ashley (den lateren graaf Shaftesbury), alsmede op Sir John Cam Hobhouse (later Lord Broughton). Doch die beweging, juist omdat zij steeds voeling bleef houden met de wendingen van het parlement, ging slechts zeer langzaam vooruit. Eerst in 1847 is die regeling voor vrouwen en kinderen wet geworden.

Een groot deel der arbeiders-klasse wilde dus meer beslist vooruit.

Er was onrecht, en daaraan moest verholpen worden. Zoo schielijk doenlijk. Men redeneerde, ja, maar men voelde allereerst. Het besef van onrecht knaagde. Het was zedelijk niet te verdedigen, dat de grond-bezitter en de fabrieks-patroon steeds rijker en rijker werden, en dat de daglooners en de fabrieks-arbeiders voortdurend met lager loonen zich moesten tevreden stellen, en der verdierlijking te-gemoet gingen. Als dit onder de bestaande gegeven instellingen niet te veranderen was, dan moesten Staat en maatschappij zich maar anders inrichten. De tien-uren-beweging werkte veel te langzaam. Op die wijze kon men nog jaren achteréén meetings houden, petitionneeren en voort-tobben. Neen, er moest - zóó morde men - dadelijk en veel radicaler hulp worden verschaft. Men kwam op het denkbeeld, dat aan Louis Blanc had voorgezweefd: men wilde zich meester maken van den Staat, en dàn de maatschappij vervormen[3].

1) Vergelijk over Sadler: 'Memoirs of the life and writings of M.Th. Sadler', 1842, voorts zijn twee deelen 'The Law of population, A treatise in six books, in disproof of the superfecundity of human beings, and developing the real principle of their increase', 1830.
2) Zie over John Fielden ook het citaat in Karl Marx, 'Das Kapital', Erster Band, Vierte Auflage, 1890, pag. 723/724. Zie ook Webb, 'History of Trade-Unionism' pg. 117, 143, bij de pogingen ten voordeele der 8 arbeids-uren.'
3) De eerste poging der *arbeiders* in Engeland dateert reeds van 1831. Zie daarover Bernstein in zijn 'Documente' I, p. 13 seqq. Zij richtten op het arbeidersblad der '*Poor Man's Guardian*' en in 't zelfde jaar 1831 '*The National Union* of the Working Classes, and others.' De conferentiën daarvoor hadden plaats in Maart 1831 te Londen. Zie de stukken bij Bernstein. Opmerkelijk is de verklaring der menschenrechten. Punt 2 betreft het volle genot van het product van zijn arbeid. Niet klassenstrijd, neen, vrede was de leus. Dit bedoelde ten-minste de 'National Union'. Het blad 'The Poor Man's Guardian' wilde heftiger optreden, was ook niet tevreden met 't volle product van den arbeid. Waarschijnlijk redigeerde Bronterre O'Brien het blad. Henry Hetherington was aanwezig bij de 'National Union' 's debatten; ook John Gast.

Zich meester maken van den Staat. Daartoe had men slechts noodig de lijnen der parlements-hervorming van het jaar 1832 consequent en volledig door te trekken. Het kiesrecht uit te breiden tot zeer velen, tot allen: er een algemeen kiesrecht van te maken. Een programma daarvoor zou de nieuwe grondwet, het charter van Engeland, moeten worden. Zulke denkbeelden begonnen te gisten in het brein. Enkele radicale parlements-leden, die ook reeds werkten aan een uitbreiding van het kiesrecht, gaven aan de arbeiders in dien zin raad en advies. In deze radicale groep (waartoe ook Cobbett[1)], Thomas Duncombe, Hume, Col. Thompson en Sharman Crawford behoorden) stonden op den vóórgrond de felle, bittere, uitnemende Roebuck, en vooral Thomas Attwood, de industrieel, afgevaardigde uit Birmingham, die vroeger reeds in 1833 betrekkingen met Robert Owen had gehad[2)].

Een vereeniging van werklieden te Londen, 'The Working Men's association', maakte nu in overleg met de radicalen een ontwerp, bracht stevigheid in het plan, en zóó kwam dan in 1837 het programma tot stand, dat het samenstel hunner dadelijke eischen zou bevatten, en het V o l k s - c h a r t e r werd geheeten. Daarin werden de volgende zes punten opgenoemd: 1°. algemeen stemrecht der mannen, 2°. jaarlijksche aftreding van het Lagerhuis, 3°. geheime stemming, 4°. afschaffing van de voorwaarde, dat men, om verkozen te kunnen worden, over een zeker inkomen of vermogen moest beschikken, 5°. schadeloos-stelling of honorarium aan de parlements-leden, 6°. indeeling van den Staat in gelijke kies-districten. Die zes punten vormden te-zamen het volks-charter. Wie zich daarbij aansloten, werden Chartisten genoemd[3)].

De aanloop van het geheel was, zooals men ziet, zuiver staatkundig. Het volk - dit was de bedoeling - moest zich meester maken van den Staat. Doch op den bodem van alles lag de sociale questie. De maatschappij-zelve moest worden gewijzigd. Dàt was het einddoel. Het volks-charter was slechts het middel. Men moest het werktuig van den Staat in handen krijgen. Had men, door een waarachtige en eerlijke volks-vertegenwoordiging te vestigen, het middel aan het volk gegeven om de maatschappij door wetten te vervormen, dan kon men eerst aan het wezenlijk werk gaan. Ophouden moest dan de toestand, dat enkelen zouden leven op kosten van velen. De vijand, dien men vooral tegenover zich zag, was de rijk geworden, zelf-genoegzame midden-klasse: de klasse der industrieelen. De leden daarvan hadden zich verbonden

1) Zie over Cobbett, Webb 'History of Trade-Unionism', p. 139.
2) Zie het tweede deel van de 'Socialisten' pag. 324. De pogingen dezer radicalen steunden ook op de vroegere plannen van den majoor Cartwright, zie het eerste deel van de 'Socialisten pag. 443.
3) Die naam Chartisten, eerst spottenderwijze door de tegenstanders hun gegeven, werd zeer spoedig door hen als een eer aangenomen, zie J. Bronterre O'Brien, 'The rise, progress, and phases of human slavery', Editie Londen 1885, p. 66.

met de aristocratie, en waren nu, als alle ‘parvenus’, nog verbetener tegen den arbeidenden stand, dan de adel zich ooit getoond had.

Het ‘volks-charter’ werd uit Londen naar de verschillende provinciën van Engeland en Schotland gebracht. Noordwaarts op zou het stuk verspreid worden. Zendelingen uit Londen brachten het rond volgens een vaste opdracht en een vast plan. Een ware propaganda-veldtocht werd aldus geopend. Waar het stuk werd gebracht, werd een provinciale associatie gesticht, zoo allereerst te Birmingham. Daarna colporteerde men het stuk in de zuivere fabrieks-districten: Lancashire en Yorkshire, met de belangrijke middelpunten: Manchester en Liverpool. Toen drong men door tot Chester. Voorts nog Noordelijker: in Northumberland en Durham. Daarop in het Zuiden van Schotland tot Glasgow en Edinburgh. Geheel het jaar 1838 werd volledig gebezigd voor die propaganda. De zendelingen, die het stuk naar al de fabrieks-steden ronddroegen, om aanhangers er voor te winnen, stonden meestal allen onder ééne leiding, onder de vaste hand van den boekverkooper Henry Hetherington, een man, uiterst geschikt voor het vastknoopen van een net van vereenigingen.

Voorts verschenen overal week-blaadjes en vliegende kranten: een op allerlei plaatsen opduikende democratische volks-pers, die den arbeid der zendelingen steunde en daaraan nadruk en weêrklank gaf. Een electrische stroom van socialistische gevoelens werd zóó tot de fabrieks-arbeiders geleid. Het werd een gedempt gedruisch, een gesnor, nu niet van raderen en wielen, maar van overleg en discussies: een gefluister, een redetwisten, een gejammer, een verwensching, een gevloek, alles bezegeld door een handslag. Men was het onder de arbeiders ééns.

De heerschende standen merkten op, dat een mist, een nevel over de fabrieks-districten hing. Toen de damp optrok, ontwaarden zij in al die streken demonstraties, en zagen zij de arbeiders, allen in 't gelid, vijandig geschaard.

Overal, op alle plaatsen, waar fabrieken lagen, schoolde het werkvolk samen, en was het bezig de zes punten van het charter te bespreken. Leiders van het volk, sprekers op de meetings, verrezen als uit den grond. Het waren niet zoozeer aanvoerders als wel organen en vertegenwoordigers der menigte. Aan waarachtige hoofden in den zin van wegwijzende gidsen, die een vast beleid volgden, heeft 't het Chartisme steeds ontbroken. Juist door de veelheid der leiders is de leiding van het Chartisme inderdaad zeer slecht geweest. Misschien is het daardoor vooral niet tot een resultaat gekomen.

Noemen wij enkele van die zoogenaamde leiders. Allereerst twee mannen uit kringen boven het werkvolk staande, twee Ieren, komende uit dat eiland, waar alle ontevredenheid inheemsch nationaal is, beiden revolutionnairen van aard en aanleg, en die het langst het heft der beweging in handen hebben gehad: Feargus O'Connor en Bronterre O'Brien.

De eerste F e a r g u s O ' C o n n o r was de demagoog, de volksbeweger bij uitnemendheid. Hij was van aristocratische afkomst en toonde dit in zijn uiterlijk. Hij zeide van Iersche koningen af te stammen. Zijn vader was grond-bezitter. Hij-zelf had in Ierland een tijd-lang op zijn goederen, die hij van zijn broeder erfde, als 'land-edelman' geleefd, en allerlei landbouw-proefnemingen in 't werk gesteld[1]. Te-gelijkertijd was hij advocaat geworden en had hij zich allengs in de volks-agitaties geworpen. Hij was een gevierde volks-redenaar gebleken. Athletisch gebouwd, met den nek van een stier en een ijzeren vuist, begaafd met een stentor-stem, maakte hij, als spreker, door zijn optreden alleen reeds indruk op het volk. Zelf in de eerste plaats hartstochtelijk, bewoog hij voortdurend de hartstochten der menigte. Doch hij dreef, als redenaar, op zijn zucht naar populariteit. Hij had bij zijn arbeid dat bijvalsgedruisch haast noodig. Hij versmaadde geen middelen om het te verkrijgen. Van het strooien met grof zout had hij geen afkeer. Hij vloeide over van levens-kracht; hij was luidruchtig, goedhartig, altijd goed-gehumeurd. Stond hij voor een talrijk gehoor van werklieden te spreken, dan gaf hij zich geheel en al aan dat volk over, hij lachte, huilde en vloekte met hen; door tal van anecdotes en puntige zetten wist hij zijn gehoor te boeien; Iersche spreekwoorden en aardigheden, meestal aan het land-leven ontleend, gaven aan zijn bulderende rede dan een eigenaardigen, huiselijken toon en kleur; de massa werd door hem geliefkoosd en gestreeld, totdat een niet eindigend gejubel hem omgaf en volgde. Zorgeloos liet hij zich als het ware voortdrijven op die toejuichingen. Hij genoot van zijn positie als volks-tribuun. Toch was hij slechts in schijn de dictator, want om te blijven leiden, volgde hij weder de menigte. Intusschen dit is zeker: hij gaf zich volledig over aan de belangen der arbeiders. Hij weêrstond hun ten gevalle zelfs Daniël O'Connell, wien hij zijn uitsluitend politieke agitaties en zijn heulen met de Whigs verweet[2]. Hij sprak den werklieden voortdurend toe in hun eigen gekruide taal en bewerkte hen verder door zijn krant. Dat blad heette: 'The Northern Star'. Hij richtte het in November 1837 op en gaf het uit te Leeds. De zegel-wet maakte die uitgave toch nog zeer kostbaar. Vandaar dat Feargus O'Connor op de eerste bladzijde van het eerste nummer van zijn krant deze woorden plaatste: 'Lezer, kijk eens naar die kleine roode vlek in den hoek van mijn blad. Dat is het zegel: de schoonheids-vlek der Whigs: uw bloed- of dood-vlek. Zie haar goed aan: ik heb het recht verkregen die vlek te dragen,

1) Zie Feargus O'Connor, 'A practical work on the Management of small Farms,' sixth Edition, Manchester, 1847, pag. 27, 41, 48, 69, 75, 78, 169. Zie ook over den vader pag. 165.
2) Zie: 'A Series of letters from Feargus O'Connor, barrister at law, to Daniel O'Connell, containing a review of mr. O'Connell's conduct during the agitation of the question of Catholic emancipation, together with an analysis of his motives and actions, since he became a member of parliament', Londen, 1836.

na het volvoeren van allerlei voorwaarden. Ik was bereid mij daaraan te onderwerpen, doch weet wèl, dat die kleine vlek mij ongeveer tachtig pond gelds heeft gekost en daarenboven veel zorg en angst, en bijna duizend mijlen nacht- en dagreizen. Gij zult daarvan meer hooren, maar voor het oogenblik zij het genoeg u te zeggen: - dáár is de vlek: zij is het teeken mijner "vergunning" om tot u het woord te richten'.[1)].

De tweede der Ieren James Bronterre O'Brien was meer een uiterlijk koele, overleggende geest; liever schrijver dan spreker, al trad hij ook voortdurend als redenaar op. Was O'Connor meer een beweger der volks-massaas, zoo stond O'Brien hooger als socialistisch hervormer. Zijn plannen ter verbetering der maatschappij waren scherp getrokken en belijnd. Hij wist altijd goed wat hij wilde. Bij hem was de altijd in het Iersche bloed zittende zucht tot opstand aangewakkerd door studiën der Fransche revolutie. Zoon van een Iersch koopman was hij journalist geworden. Hij had Buonarotti's geschiedenis der samenzwering van Babeuf vertaald en met een inleiding in 1836 uitgegeven. Hetherington, die een boekwinkel te Londen had, zorgde voor de uitgave en de verspreiding[2)]. O'Brien poogde zóó aan zijn streven een wetenschappelijke plooi te geven. Hij zag de zaken in haar historisch verband. Ook zocht hij altijd een samenhang te vestigen tusschen het Chartisme en het socialisme op het vasteland van Europa. Even als O'Connor deed hij zich dikwijls hooren op de meetings. Hij was knapper, dogmatischer en logischer dan zijn medestander, maar miste diens hartigen toon, diens gave, om onder de werklieden dadelijk sympathie te wekken. Als zijn lange gestalte oprees spitste men de ooren, want men wist dat hij de questie goed zou uitéénzetten en dan op drogen toon bittere of venijnige waarheden zou zeggen. Hij heette onder het volk steeds '*de schoolmeester*'. Trouwens hij gaf in de eerste plaats les aan zijn gehoor: hij verwarmde niet, maar hij onderrichtte de arbeiders. Hij was de man van den klasse-strijd dier dagen[3)]. Want zijn kracht zat in 't altijd aanklagen, 't altijd 'denuncieeren' zijner tegenstanders. De argumenten der heerschende klassen werden door hem met het scherpe mes van een snijdende dialectiek ontleed. Een bijtende ironie stond hem daarbij ten-dienste, hetzij hij de

1) Zie G.J. Holyoake, 'Life of Joseph Rayner Stephens', Londen 1881, pag. 17. Zie ook over den uitgever van het blad James Hill uit Wisbeach, een lid der familie Rowland Hill, Holyoake, 'History of Co-operation', vol. I, 1875, pag. 220 en volgende.

2) Het werk kwam uit in één deel (454 bladzijden) onder dezen titel: 'Buonarotti's History of Babeuf's conspiracy for Equality, with the author's reflections on the causes and character of the French Revolution, and his estimate of the leading men and events of that epoch, also his views of democratic government, community of property, and political and social equality,' Londen 1836.

3) Zie 'Die neue Zeit' Maart 1908.

leer van Malthus aanviel, hetzij hij ontvouwde, hoe juist keizer Trajanus ‘de liberaal,’ ‘de gematigde man,’ ‘l'honnête homme,’ de onmeedoogenste vervolger der Christenen was geweest, hetzij hij de waarde van een Britsch arbeider in de schatting van Engeland uitcijferde, door de sommen te berekenen, die de heerschende klassen bereid waren te geven ter bevordering der emigratie. Voor het eerst in de geschiedenis kreeg, volgens hem, zóó een mensch een waarde waarvoor men hem kwijt wou zijn, een minus-waarde. Een levende Engelsche werkman met zijn gezin was op die wijze waard minus 30 pond sterling, terwijl een doode Engelschman op datzelfde tijdstip nog altijd een plus-waarde gold van 10 pond sterling voor de snij-kamer der universiteit te Edinburgh[1]. - Aldus onderwees hij de arbeiders en hij had daarvoor een eigen blad opgericht onder den naam: ‘The Operative.’

Zij beiden nu waren de hoofd-leiders der arbeiders, al kwamen zij uit de meer beschaafde of geletterde kringen. Onder en naast hen bewogen zich sprekers en schrijvers uit de volks-klasse-zelve, handwerks-lieden en arbeiders.

Wij wijzen allereerst op den ridderlijken William Lovett. Hij was in 1800 in Cornwallis geboren en kwam uit de lagere standen van het volk. Te Londen had hij het schrijnwerkersambacht geleerd, in welk vak hij later uitmuntte. Hij kon ook goed met de pen omgaan, en werd de gewone secretaris der arbeidersvereenigingen. Hij was een door-en-door fatsoenlijk man, een socialist te vergelijken met den tegenwoordigen August Bebel in Duitschland. Zijn autobiografie, in 1876 door hem uitgegeven, vormt een aantrekkelijke lectuur, en geeft, naar mijn inzien, een zeer goed overzicht over de strekking van het Chartisme[2].

Dan valt onder de arbeiders de aandacht op Henry Vincent, den boekdrukkers-gezel. Hij was een innemende figuur, fijn en tenger van uiterlijk. Als spreker had hij meer succes dan Lovett. De woorden vloeiden hem zeer gemakkelijk van zijn lippen; op zijn dertiende jaar was hij reeds op een meeting opgetreden. Hij had een talent van nabootsing en namaking, dat zijn tegenstanders menig onaangenaam oogenblik verschafte. Hij werkte meer op het gevoel dan op het verstand. Daardoor kregen zijn redevoeringen licht iets sentimenteels, soms iets weeks, wat hem echter bij het vrouwelijk gedeelte van zijn gehoor lang niet schaadde. En juist die grootere aandoenlijkheid maakte, dat zijn uitingen nog dieper weêrklank vonden. Hij was dan ook een der eersten, die later

1) Zie Bronterre O'Brien, ‘Human Slavery,’ Editie 1885, p. 42, 50 en 73.
2) Het boek heet: ‘The life and struggles of William Lovett in his pursuit of bread, knowledge, and freedom; with some short account of the different associations he belonged to, and of the opinions he entertained,’ Londen 1876. Een merkwaardig geschrift van zijn hand is ook: ‘Social and Political Morality by William Lovett,’ Londen 1853. Zie over Lovett ook Webb, ‘History of Trade-Unionism’, p. 140.

kennis maakten met den kerker. Zijn blad ‘The Vindicator’ vond grooten aanhang[1].

Op één lijn met Lovett en Vincent staat J o h n C o l l i n s , de energieke, stoere, flinke Schotsche werkman, die zoo dikwijls, wanneer de meeningen onder de arbeiders weifelden, door zijn karakter-vastheid den doorslag gaf. Hij had volkomen zelfbezit, was in evenwicht met zich-zelven, kon dus vroolijk opgewekt zijn, en door zijn snedige gezegden de menschen aan 't lachen brengen. Hij was, ook in zedelijken zin, zeer gezond. Zijn ambacht was het maken van gereedschappen. Hij werd de zeer goede vriend van William Lovett. Toen zij beiden later gevangen zaten te Warwick, schreven zij te-zamen het boekje: ‘Chartism’, dat het program hunner worstelingen en pogingen bevatte[2].

In de groep dezer sprekers en leiders uit de eigenlijke arbeidersklasse zouden wij nog kunnen noemen R o b e r t L o w e r y , een kleêrmakers-gezel; en dan den meest beroemden van allen, die echter eerst na 1840, bij den tweeden aanloop van het Chartisme, op den vóórgrond komt, namelijk den schoenmaker T h o m a s C o o p e r , die de dichter der Chartisten zou worden.

In de derde plaats komen dan als leiders der werklieden in aanmerking enkele *geestelijken*, voorgangers van gemeenten die van de Engelsche Staats-kerk zich afgescheiden hadden. Terwijl die Engelsche Staats-kerk voortdurend zich voegde bij de onderdrukkende, heerschende klassen, stonden de voorgangers der ‘dissenters’, de godsdienstige vermaners, meer aan de zijde van het lagere volk[3]. Trouwens zij bewogen zich meest altijd onder de smalle gemeente. Zij zagen de nooden en behoeften der verarmde lieden, en in edelen hartstocht maakten zij zich dan tot organen der volks-klachten. De heeren geestelijken der Staats-kerk dineerden met de rijken en vermaanden verder in hun preeken de armen tot plichts-betrachting; zij echter spijsden met de armen en pasten op de rijken de scherpste benamingen van het evangelie toe. In hun drift om de grieven van den armen man te herstellen, gebruikten zij de vurigste woorden, waarover zij te beschikken hadden. Hun taal was in den regel de oproerigste, de heftigste

1) Henry Vincent was de schoonzoon van den bekenden radicalen uitgever John Cleave, zie Holyoake, ‘The History of Co-operation in England’, vol. I, 1875, p. 127 en 146.

2) Dit boekje heeft tot titel: ‘Chartism: A new organization of the people, embracing a plan for the education and improvement of the people, politically and socially: adressed to the working-classes of the United Kingdom, and more especially to the advocates of the rights and liberties of the whole people as set forth in the “People's Charter,” written in Warwich gaol. By William Lovett, cabinet-maker and John Collins, tool-maker.’ Wij bezitten een tweeden druk, Londen, 1841.

3) Soms koos als bij uitzondering een predikant der Anglicaansche Kerk de zaak van het volk, zoo de predikant te Nottingham, dr. Wade, die zich echter in 1839 reeds terugtrok.

van allen. Als type van hen kan beschouwd worden de in 1805 geboren J o s e f R e i n i e r S t e p h e n s, voorganger der Wesley-aansche gemeente te Ashton, die, na eerst met hart en ziel ziele-herder geweest te zijn in verschillende gemeenten, zelfs in een buitenlandsche kerkelijke missie in Stokholm, waar hij met de Montalembert bekend was geworden, omstreeks dezen tijd zich de sociale ellende der Britsche fabrieks-arbeiders en van hun vrouwen en kinderen begon aan te trekken.[1)]

Al die zoogenaamde leiders bliezen de beweging aan: elk op zijn eigene wijze.

Het was nu gedurende het jaar 1838 een geweldig rumoer in de Engelsche en Schotsche fabrieks-districten[2)]. Vergadering volgde op vergadering, demonstratie op demonstratie. Meestal werden de meetings gehouden op groote velden vlak bij de steden. Vele duizenden kwamen dan samen, om een der leiders of redenaars te hooren. Soms hielpen dan nog de mannen der tien-urenbeweging. Vermaard zijn geworden de meeting van Kersall-Moor, dicht bij Manchester in Lancashire, de meeting van Peepgreen in Yorkshire, de samenkomst te Birmingham, de meeting te Northampton, de volks-vergaderingen te Sunderland, te Newcastle, te Glasgow, enz. enz. Op al die meetings werd dan de petitie geteekend aan het parlement, om het volks-charter tot wet te maken, werden voorts gedelegeerden benoemd, die, op een groote conventie, in 1839 te houden, de belangen der arbeiders zouden bespreken, en werd ten-slotte altijd het denkbeeld uitgesproken, dat, als de heerschende klassen niet wilden toegeven, er een algemeene, h e i l i g e w e r k s t a k i n g van alle arbeiders in Engeland zou zijn.

Het ging er in woorden ruw toe op zulke vergaderingen en meetings, vooral wanneer bij voorbeeld Stephens, de Wesleyaansche predikant, aan het woord was. Hem hoorende, moest men wel

1) Zijn leven is beschreven door G.J. Holyoake in het boek ‘Life of Joseph Rayner Stephens, preacher and political orator.’ Het boek, dat in 1881 is uitgegeven, prijkt met een fraai portret van Stephens. Vergelijk ook de biografie, die George Weerth van hem heeft geleverd in Püttmann's ‘Rheinische Jahrbücher,’ 1846, deel II.

2) Wij volgen vooral het boek van den oud-Chartist R.G. Gammage, ‘The history of the Chartist Movement, from its commencement down to the present time,’ Londen, 1854, - en voorts het zeer goede opstel uit de Social-demokratische Bibliothek, Band II, 1887-1888, no. XVI, getiteld: ‘Die Chartistenbewegung in England, mit Anlagen.’ - Vergelijk ook Flora Tristan, ‘Promenades dans Londres,’ 1842. - Als verdere studies wijzen wij op: Lujo Brentano, ‘Die englische Chartistenbewegung,’ Preuszische Jahrbücher 1874, en B.H. Pekelharing, in de ‘Vragen des Tijds’, 1880. Raadpleeg eindelijk H.M. Hyndman, ‘The Historical Basis of Socialism in England,’ 1883, pag. 210 en volgende. Zie ook ‘The Chartist Circular’ onder redactie van William Thomson, uitgegeven te Glasgow; het eerste nummer is van 28 Sept. 1839.

denken aan revolutie, zag men bloed. Hoort hem op Nieuwjaar 1838 te Newcastle tegen de armen-wet bulderen: ‘Het volk, zóó zeide hij, is niet van plan die wet uit te staan, en hij, spreker, zou zeggen, dat - eer 't kon gebeuren, dat man en vrouw, vader en zoon, aldus gescheiden en gekerkerd werden, eer vrouw en dochter die gevangenis-kleeding zouden dragen - Newcastle-zelf één vuurvlam zou worden, met slechts één middel om den brand te blusschen, namelijk het bloed van al degenen, die zulk een helschen maatregel hadden gewild’. Zijn gebaren waren daarbij in overeenstemming met zijn woorden. Wijzende met de hand naar een fabriek, uit welks langen, hoogen schoorsteen de zwarte rook naar boven steeg, sprak hij: ‘Ziet gij daar die fabriek, met dien reuzen-schoorsteen? Elke steen van dit gevaarte is door metselkalk aan de andere steenen saâmgevoegd. En dat cement is het bloed van uw vrouwen en kleine kinderen’. - ‘Wanneer zij, de patroons, (zóó liet hij in hetzelfde jaar 1838 te Glasgow zich hooren) geen verbetering willen aanbrengen, zullen zij de revolutie hebben die zij zoo vreezen. Wij zullen deze verblijven van misdrijf vernielen. Wanneer zij niet willen toelaten, wat de wet van God gebiedt, te weten: dat elke man door zijn arbeid genoegzaam voedsel en kleeding, niet voor zich alléén, maar ook voor zijn vrouw en kinderen, kan vinden - DAN - wij zweren het bij de liefde voor onze broeders - bij God, die ons geschapen heeft - bij de aarde die Hij ons gaf - bij den hemel, welken Hij bestemde voor allen, die elkander liefhebben, - bij de hel, welke het deel is van hen, die hun mede-schepselen tot honger, naaktheid en verderf hebben gesleept - dat wij, van het Oosten, van het Westen, van het Noorden, van het Zuiden, één ring zullen maken van vuurvlammen, die al deze fabrieken der katoen-Lords zullen verteren, en al de paleizen zullen verdelgen van hen, die hun gebouwen hebben gegrondvest op roof en moord en jammer van millioenen, millioenen, die God, ook Schotlands God, schiep om gelukkig te zijn.’[1)]

Men ziet de politieke questie was hier verre. Het Chartisme was, naar de eigen woorden van Stephens, geen politiek probleem, maar een questie van de maag. ‘Het was *een vraagstuk van mes en vork* - zóó drukte hij zich uit - het charter beteekent voor ons goede huisvesting, goed eten en drinken, voldoend loon en inkorting van den arbeids-tijd.’[2)] En zoo als Stephens sprak, bulderden de anderen, in de eerste plaats de hoofd-spreker Feargus O'Connor.

1) Zie deze fragmenten van Stephens in Gammage, ‘The history of the Chartist Movement’ pag. 63-67.
2) ‘A knife and fork question’, zie ook H.M. Hyndman, ‘The historical basis of Socialism in England,’ Londen, 1883, pag. 211. Vergelijk ook Gerhart von Schulze - Gaevernitz ‘Zum socialen Frieden,’ 1890, Band I, pag. 61. Raadpleeg ook Friedrich Engels, ‘Die Lage der arbeitenden Klasse in England,’ 1845, pag. 276-277; hij deelt dáár nog een ander fragment van een rede van Stephens mede.

De regeering, de openbare meening der gezeten klassen, begon nu in Brittanje beangst te worden. Men zou - aldus werd het bevel der overheid - de meetings bemoeielijken in het verkrijgen van lokalen, in het toestaan der tijdstippen, waarop de vergadering des daags ergens in de open lucht werd gehouden. Doch de arbeiders waren in ééns gereed met een middel van tegenweer, met een wapen, dat nog veel scherper sneed. Zij begonnen nu in al de fabrieks-steden, bij avond en nacht, als het werk was afgeloopen, *fakkel-optochten* te houden. De toortsen walmden en flikkerden dan met rossen gloed tegen de zwarte huizen. Waar was de waarborg, dat niet die vlammende fakkels tegen de fabrieken en woningen der gezeten klassen zouden worden geslingerd? De regeering verklaarde de fakkel-optochten voor onwettig en arresteerde enkele leiders, onder anderen ook Stephens.

Nu rustte men zich over en weêr ten kamp, al ried Feargus O'Conner vooreerst nog onderwerping aan.

Intusschen was 't het jaar 1839 geworden. Terwijl de gisting in alle fabrieks-steden van het rijk toenam, terwijl het proces tegen Stephens gevoerd de driften der arbeiders aanzette[1)], kwam 4 Februari 1839 de Conventie der gedelegeerden van de Chartisten te Londen bijeen.

Het was een talrijke vergadering, waarbij Baille Craig uit Ayrshire het voorzitterschap en William Lovett het secretariaat bekleedde. Al dadelijk was het merkbaar, dat twee stroomingen de vergadering verdeelden. Trouwens het waren de twee richtingen der Chartisten-zelven. Reeds bij de eerste uitwerking der propaganda was het duidelijk geworden, dat een (kleiner) deel der leiders en werklieden hoofdzakelijk tot zedelijke middelen, middelen van overreding en overtuiging, zich wilde bepalen, terwijl een ander (grooter) deel, heftiger van aard, van zulke zedelijke middelen geen heil wachtte en een beroep wilde doen op fysieke kracht en macht. Dikwijls was onder de Chartisten hierover reeds de tweestrijd uitgebarsten. Nu, op de eerste conventie, was men het ook onmiddellijk hierover oneens, al bleek het spoedig duidelijk genoeg, dat de partij van de fysieke kracht de overhand had. Er vormde zich dadelijk onder die mannen van 't geweld zelfs een uiterste vleugel, geleid door Julian Harney[2)], die, bijgestaan door Ryder en Marsden, zijn denkbeelden in het weekblad ‘The London Democrat’ verkondigde. Vele meer gematigde leden, ook uitsluitend politieke radicalen, die in den beginne hadden willen mede-doen, onttrokken zich weldra. De meer onstuimige elementen

1) Stephens was tegen cautie losgelaten en hield nu 10 Februari 1839 te Staleybridge een allerfelste rede, vertaald opgenomen in de ‘Sozial-demokratische Bibliothek’, 1887, Tweede deel, no. XVI, pag, 44-52.
2) Julian Harney werd omstreeks 1840 dikwijls van ijdelheid beticht, zie echter over hem W. Liebknecht in ‘Die neue Zeit’ van 1896/1897, I, pag. 636 seqq.

kregen den boventoon, vooral toen het bekend werd, dat ook Henry Vincent door de regeering was gearresteerd. William Lovett, de secretaris, maakte zich tot tolk der verbolgen vergadering. Er werd, op zijn voorstel besloten, dat over bepaalde vragen, overal waar het mogelijk was, gelijktijdige ‘meetings’ zouden worden gehouden, opdat het volk in een ééns-luidenden zin zich zou kunnen uitspreken. Voorts besloot men de conventie te verleggen in een meer bepaalde fabrieks-stad, waar men dus meer in het hart der beweging zou zijn. Zóó verhuisde de conventie 13 Mei 1839 naar Birmingham[1]. Aldaar werden de vragen, waarover men de Chartisten in de volks-vergaderingen zou raadplegen, vastgesteld. Zij liepen over vijf te nemen beslissingen: over 1°. het besluit om alle depots bij de banken op te vragen; 2°. het vaste voornemen om zich te onthouden van alle artikelen, waarvan de Staat accijns hief; 3°. het zich verbinden om alléén bij bepaalde vaste winkels te koopen; 4°. maatregelen te nemen om zich van wapenen te voorzien; en 5°. de verklaring om een algemeene werkstaking van een maand, ‘een heilige maand’, te organiseeren. Werkelijk werden over deze vijf punten al de Chartisten in de verschillende fabrieks-steden geraadpleegd en intusschen de zittingen der conventie geschorst. Groote ‘meetings’ van honderd duizenden arbeiders hadden plaats. Hoewel de redevoeringen op die ‘meetings’ zoo heftig mogelijk waren, volgde men echter nog de wet. Op raad vooral van O'Connor kwam men op die samenkomsten ongewapend. Toch was de hartstocht er zeer levendig. Frost, een linnen-handelaar en vrede-rechter uit Newport in Wales, blies het vuur aan. Stephens, die vrijgekomen was, donderde uit al zijn macht. Toen dan ook de zittingen der conventie heropend werden, konden de leden, die naar hun constituenten gegaan waren, rapporteeren, dat in 't algemeen de arbeiders de conventie zouden steunen, wanneer zij de vijf punten aannam. Een aarzeling, een twijfeling, openbaarde zich slechts met betrekking tot het vijfde punt: de algemeene werkstaking van een maand, ‘de heilige maand’. Zelfs Lovett, die de vraag had gesteld, wankelde nu[2]. Men zag een weinig tegen het nemen van dit besluit op. Men was er niet beslist warm voor. Als men zich de gevolgen voorstelde, of de kansen van mislukking overwoog, deinsde men telkens terug. Toch schaarde men zich eindelijk ook op dit punt tot de zienswijze der heftigsten. De conventie besloot tot de zoogenaamde werkstaking gedurende een maand, als het volks-charter 12 Juli 1839 niet gunstig door het parlement was ontvangen.

1) Birmingham was in die dagen wel zeer radicaal, maar niet geheel Chartistisch, zie F. Engels, ‘Die Lage der arbeitenden Klasse in England,’ 1845, pag. 242.
2) Zie de verschillende opinies in Gammage, ‘The History of the Chartist-movement’, 1854, p. 138-141. Stephens was ook nog tegen ‘de heilige maand’, zie Rodbertus' eersten socialen brief aan Kirchmann in het deel ‘Zur Beleuchtung der socialen Frage’, deel II, 1885, pag. 143.

Middelerwijl waren de arbeiders in alle fabrieks-steden bezig het stuk, dat de zes eischen bevatte, te teekenen. In het begin van Juni 1839 waren er ongeveer 1,280,000 namen onder het stuk geplaatst. Den 14^{en} Juni brachten de twee bekende radicale parlements-leden, Thomas Attwood en John Fielden de rollen papier der petitie, op karren geladen, naar het parlement. De discussie-zelve over de petitie zou 12 Juli 1839 plaats hebben. In diezelfde maand Juli ging de politie krasser dan vroeger tegen de oproerige 'meetings' der arbeiders zich verzetten. Zóó werd den 8sten Juli een volks-vergadering te Birmingham op Bull-ring verboden en uitéengedreven. De politie en de arbeiders raakten daarbij handgemeen. De conventie nam onmiddellijk besluiten om dit ingrijpen der overheid in het onaantastbaar recht van alle Engelschen, om te kunnen vergaderen en hun meeningen te uiten, te brandmerken. Lovett, die deze besluiten teekende en Collins, die ze publiceerde, werden gearresteerd en voor den rechter gebracht. Ook op Harney en anderen, die op de heftigste wijze zich hadden uitgelaten, werd de hand gelegd. De spanning onder de arbeiders te Birmingham werd dus hoe langer hoe grooter.

Daar kwam de tijding dat het parlement te Londen den 12^{den} Juli de petitie van het volks-charter had behandeld. Attwood en Fielden hadden met beleid de vragen der arbeiders bepleit. Doch de regeering, bij monde van Lord John Russell, had een onbewimpeld 'neen' als antwoord gegeven. Disraeli, Hume en O'Connell hadden zich in het debat gemengd. Het was echter weldra duidelijk, dat hier niet zoozeer argumenten als wel klassen-belangen tegen elkander botsten. Men zou - zooals een der redenaars zeide - even gemakkelijk Gibraltars rots als dat parlement hebben kunnen vermurwen. Met 237 tegen 48 stemmen (de stemmen der radicalen) werd de petitie verworpen.

Toen barstte, den 15^{den} Juli, de tot nu toe bedwongen woede in Birmingham los. Een geweldige opstand der arbeiders brak dien dag uit. Van zedelijke middelen was geen sprake meer: men nam zijn toevlucht tot ruw geweld. De huizen der fabrikanten, der vermogenden, werden in alle wijken geplunderd en in brand gestoken. De volks-toorn loeide als een orkaan door de straten. Rood flakkerden de vlammen. De wraak der arbeiders raasde. Lord Wellington verklaarde later, dat bij geen der bestormingen van belegerde steden, die hij had bijgewoond, zulke afschuwelijke tooneelen waren voorgevallen, als te Birmingham op 15 Juli 1839. En nagalmen van die verwoestings-bedrijven werden op alle andere fabrieks-plaatsen vernomen.

De conventie was in dien tusschentijd, den 10^{den} Juli, naar Londen gegaan. Eigenlijk - indien zij de consequentie van haar besluiten had aangedurfd - had zij nu, na de afstemming van het parlement, bevel moeten geven tot de algemeene werkstaking van een maand, tot de heilige maand'. Maar, al was het besloten, zij beefde er voor terug. Op voorstel van O'Brien werd gedecreteerd, tot een revisie van het besluit betreffende de heilige maand over te gaan. Ook Feargus O'Connor ried tot deze herziening

aan[1]. Van de 25 aanwezige leden van het hoofd-bestuur der Chartisten, stemden 12 voor de revisie, 6 er tegen, terwijl 7 stemmen in blanco werden uitgebracht. Dit ééne was duidelijk: de Chartisten durfden niet: er was verdeeldheid in hun rangen. De commissie, in wier handen de questie werd gesteld, in welken zin men het besluit zou herzien, wees het plan der werkstaking af. Er werd nu besloten het te laten varen, doch de conventie had hiermede haar eigen vonnis onderteekend en ontbond zich.

Van die verdeeldheid, van die besluiteloosheid in de leiding door de hoofden der Chartisten, maakte de regeering een handig en snel gebruik. Zij aarzelde niet, en begon nu een vervolging tegen al de hoofden: tegen O'Connor, tegen O'Brien, tegen Lovett, tegen Collins, tegen Vincent, tegen Stephens, voorts tegen den officier van gezondheid ter zee dr. Taylor, tegen den arts uit den omtrek van Manchester Mac Douall, tegen de twee jonge vrienden: den slimmen James Williams, en den vurigen kwaker (zoon van rijke ouders) George Binns, beiden uit Durham, tegen den kaustieken White, enz. enz. Het arbeiders-volk verstoken van zijn leiders bleef dobberen her- en derwaarts. 'Meetings' waren overal verboden. De éénige manifestatie, die voor hen mogelijk bleef, was bij massaas op Zondag in de kerken te komen, dáár den prediker in de rede te vallen, wanneer hij het evangelie der rijken verkondigde. Overigens bleef het stil. De regeering bleek haar maatregelen goed genomen te hebben. Slechts één gewelds-daad werd nog beproefd. Te Newport in Wales zat namelijk Henry Vincent, de meest sympathieke der leiders, gevangen. Men maakte een plan om hem te verlossen. Onder leiding van Frost, vroeger mayor van de stad, had 4 November 1839 de aanslag op Newport plaats[2]. Ongeveer 10,000 man hadden zich onder aanvoering van Frost geschaard. Doch de aanvoering van Frost bleek alles te wenschen over te laten. De verrassing der stad mislukte volkomen. Frost-zelf en de overige hoofden der onderneming werden gegrepen en 6 Januari 1840 voor een speciale commissie te-recht gesteld. Het vonnis over hen geveld was een dood-vonnis. Het werd echter gewijzigd in een straf van deportatie[3].

En te-gelijkertijd hadden al de processen tegen de andere hoofden, die nu voorloopig in hechtenis zaten, plaats. Allen, van O'Connor

1) Feargus O'Connor veroordeelde dan ook later in zijn boek: - 'A practical Work on the Management of small Farms.' Editie 1847, pag. 139/140 - scherp het uiten van het denkbeeld om een maand het werk te staken. Als men het toch niet zou doorzetten, was het gevaarlijk er mede voor den dag te komen.
2) Zie over dien aanslag ook 'The odd Book of the nineteenth century, or chivalry in modern days,' by Thos. Ainge Devyr, New-York, 1882, pag. 193-198, enz.
3) Zie over het rechts-geding 'The Trial for high treason of John Frost, edited by J. and Th. Gurney,' Londen, 1840. John Frost heeft later de vergunning verkregen, weder in Newport terug te keeren; hij is aldaar op zijn 93ste jaar overleden.

en O'Brien tot den geringsten arbeider toe, kregen 12 of 18 maanden gevangenis-straf. De meeste kleine bladen, die zij vroeger hadden volgeschreven, gingen nu van-zelf te-niet.

Het Chartisme scheen in 1840 voor-goed onderdrukt. De fractie van het ‘fysieke geweld’ had het ten-ondergang geleid.

II.

Men vleide zich in de regeerings-kringen dat het Chartisme in Engeland dood was.

Toch kwam bij enkelen onder de besten van Engeland de gewaarwording op, of wel werkelijk het wezen-zelf van het Chartisme was bedwongen. De man, die dat het eerst uitsprak was T h o m a s C a r l y l e . Hij deed in 1840, toen de eerste beweging van het Chartisme, die ik beschreven heb, was gefnuikt, zijn boekje verschijnen onder den titel: ‘Chartisme’. Hij-zelf was een stoere vertegenwoordiger van een hard, taai volk: dat der Schotten. Een ontembare waarheids-liefde en niets ontziende rechtschapenheid waren hem eigen. Hij zag met doordringenden blik tot het wezen der dingen. Bij hem gloeide de verontwaardiging over de huichelarij der bezittende klassen, die uit al de economische eigenschappen, op eigenbelang gevestigd, nog even zoovele deugden voor een natie wisten te smeden. In zijn toorn geleek hij een profeet uit het Oude Testament. Zijn woorden rolden als van een boetprediker. Het wapen der ironie en satire hanteerde hij 't liefst. Reeds had hij in 1837 zijn geweldig boek over de Fransche revolutie geschreven, en omstreeks dienzelfden tijd zijn ‘Sartor Resartus’ het licht doen zien, dat geschrift, waarin hij de menschen goed wilde doen voelen, wat de vorm of het kleed en wat het wezen of de kern der zaak was. Nu, in 1840, na den eersten val van het Chartisme, vroeg hij Engeland af: ‘Is werkelijk het Chartisme gedood?’ En hij gaf ten antwoord[1)]: neen, slechts het uiterlijk, de schijn- en wangestalte, de Chiméra, is gedood; het Chartisme blijft leven, want het beteekent een gemoeds-toestand: de bittere ontevredenheid der arbeiders-klassen. En die arbeidende standen - zóó ging hij voort - hebben recht de hoogere standen aan te klagen en te beschuldigen. Want die hoogere standen hebben als met opzet nagelaten den plicht, dien zij hadden, om de maatschappij te leiden. Zij hebben maar laten begaan, gedacht: laat maar waaien: laat Gods water loopen over Gods akker: ‘laissez faire, laissez aller’. Men knoopte zijn jas dicht en meende, dat de hoogere standen niet voor de lagere te zorgen hadden. Een ieder voor zich: ben ik mijn broeders hoeder? ‘Ik geef loon, naar de wet van vraag en aanbod - en daarmede is het uit.’ Doch de arbeider vroeg niet uitsluitend en enkel loon in geld; hij vroeg rechtvaardigheid in het leven. En daar die reehtvaardig-

1) Wij volgen nu het boekje: ‘Chartism by Thomas Carlyle’ - dat sinds dien tijd (1840) allerlei drukken heeft beleefd - op den voet.

heid niet werd gegeven, was er opstand. Carlyle getuigde nu, dat die opstand alléén voor-goed zou kunnen worden bezworen, wanneer de hoogere standen tot de overtuiging kwamen, dat betaling in geld niet de éénige band der maatschappij mag wezen. Er moest leiding zijn van de lagere door de hoogere standen. Dit was juist het kwaad, dat de klassen, die leiden moesten, niets gedaan hadden: zich slechts geoefend hadden in niets-doen. Wij hebben een aristocratie; wij hebben een kerk; wij hebben universiteiten; wat doen zij? Men zegt dat de Staat er is - zóó vervolgde Carlyle - om den eigendom te beschermen; toegegeven, mits men maar versta wat eigendom is. Want eigendom is niet enkel de grond of de geldbuidel, maar is in de eerste plaats de ziel des menschen, en die moet worden behouden. Wordt die ziel door het volk in jenever bedwelmd en verstikt, dan is het een teeken dat er plichten zijn nagelaten. Bij paarden zou men het bederf en verderf niet toelaten; is de mensch niet veel heerlijker dan een paard? Men zorgt voor dieren; waarom niet voor menschen?[1)]. Volgens Carlyle is het geheele Chartisme slechts een uiting van het donkere gevoel bij het lagere volk, dat het recht op leiding een heilig recht is. De hoogere standen moeten zich dus aangorden, het kwaad onder de oogen zien.

Inderdaad werd dit dan ook in Engeland na 1840 door meer dan één begrepen. Doch eerst zeer langzaam. En intusschen bleef de wrok onder de arbeiders voortwoelen. Zij gevoelden te-goed, dat hun zaak slechts door 't machts-feit, niet door tegenoverstelling van een edel levenwekkend beginsel was overwonnen.

Daar de bittere stemming onder de arbeiders bleef bestaan, werden de oude vormen, waardoor het Chartisme zich als machtige volks-beweging had geopenbaard, weder aangegrepen. Nu echter geheel in de richting van ‘de moreele middelen’. Zij, die vóór 1840 in de verschillende ‘meetings’ en vergaderingen op den vóórgrond waren getreden, kwamen, voorzoover zij niet in de gevangenis zaten, den 20sten Juli 1840 te Manchester bijéén. Zij besloten dáár de organisatie van hun bond steviger en vaster aanéén te klinken, en er van te maken ‘the National Charter Association of Great Britain’, met toevoeging van een comité van uitvoering. Voorts werd goedgevonden,

1) Men weet, dat tot op het jaar 1840 de ondernemers in Engeland zich in den regel niet verantwoordelijk achtten, wanneer de arbeider onder het werk een ongeluk kreeg. Lord Ashley begon echter in het jaar 1840 daarover een geruchtmakend proces en won het. Een jonge vrouw namelijk had te Stockford, midden in de week, in een katoen-spinnerij het ongeluk om door de machine gepakt, rondgeslingerd en bijna verbrijzeld te worden. Met gebroken leden en verminkt lichaam werd zij weggedragen, al bleef zij leven. De patroon trok toen doodbedaard op het einde der week achttien stuivers af van haar weekloon, voor het gedeelte der week dat nog niet afgeloopen was. Zie het geval in Hodder ‘The life and work of the Earl of Shaftesbury,’ I, pag. 347.

dat de ‘associatie’ zich zou mengen in den politieken strijd bij parlements-verkiezingen en betoogingen. Die nieuwe organisatie was gereed, toen allengs met verschillende tusschenpoozen, de gekerkerde leiders weder in vrijheid kwamen: eerst Lovett en Collins, die in hun gevangenschap te-zamen een boekje over het Chartisme hadden opgesteld, toen Mac Douall[1)], daarna later in den zomer van 1841 de hoofd-aanvoerders Feargus O'Connor[2)] en O'Brien. Zij vonden de volks-beweging weder in gang, en werden met luidklinkende demonstraties door hun mede-standers onder de arbeiders ontvangen, die nu van hen een parool verlangden.

Doch ziedaar, over dat parool ontstond al dadelijk twist. Het was zomer van het jaar 1841, en de algemeene verkiezingen van het parlement stonden voor de deur. De ‘associatie’ had uitgemaakt, dat de Chartisten zich bij die keuzen zouden doen gelden, en de vraag rees nu, of de Chartisten steun bij de Whigs dan wel bij de Tories zouden zoeken. Het was onmiskenbaar, dat de arbeiders het meest gebeten waren op de Whigs, die dan ook buiten kijf in de hoedanigheid van schijnheiligheid (zij noemden zich bij uitsluiting voorstanders der volks-vrijheden!) het 't verst hadden gebracht. Was het daarom echter zaak de partij der Tories, die toch eigenlijk de groote conservatieve partij was, te helpen? O'Brien meende van ‘neen’. Doch Feargus O'Connor was van een tegenovergestelde meening, en dreef de Chartisten in het Tory-kamp. Hij ijverde met al zijn kracht voor de hulp aan de Tories te geven. Hij zegevierde op O'Brien: zijn advies werd gevolgd, doch de Chartisten hadden weinig baat van dat samengaan met de Tories. Geen enkele hunner candidaten werd gekozen.

Er kwamen nog andere punten van oneenigheid. In het werkje, dat Lovett en Collins te-zamen in hun gevangenis hadden opgesteld, was door hen boven alles aangedrongen op uitbreiding van onderwijs voor die volks-klasse. Zij wilden dit op het programma der beweging zetten. Ook hiertegen verzette zich O'Connor. Hem scheen dat een middel toe der midden-klasse. Ging het Chartisme dien weg op, dan liet het zijn bijzondere kleur, eigenaardigheid en oorspronkelijkheid varen, en liep 't gevaar zich te verwateren tot een fractie der radicale partij. Een twistpunt van éénzelfden aard deed zich voor, toen Henry Vincent de Chartistische beweging wilde vastkoppelen aan propaganda voor onthouding van sterken drank. Ook hier waarschuwde O'Connor voor het verlaten van het vroegere programma. Eindelijk waren er enkelen, vooral geestelijken der dissenters, die de beweging

1) Mac Douall begon 3 April 1841 zijn penny-blad: ‘Chartist and Republican Journal’ (in mijn bezit).

2) Feargus O'Connor was in York Castle opgesloten, en schreef van dáár uit in 1841 zijn brieven aan de Iersche land-eigenaars (Landlords), waarbij hij hun op de gevaren wees, die hun land-stelsel opriep. Zie Feargus O'Conner, ‘On the Management of small Farms.’ Editie 1846, pag. 141 en pag. 183.

wilden huwen aan een soort Christelijk socialisme. Ook dit voornemen werd door O'Connor weêrstaan.

Wat O'Connor dus boven alles wenschte was eenvoudig een vasthouden aan het oude charter met zijn zes punten. Men moest die eischen ‘en bloc’, als een geheel, aanvaarden. Daarvoor ijverde hij, daarvoor vocht hij. Hij had de arbeiders in dat streven op zijn hand. Hij voelde dat het volks-instinct dien weg opging. Trouwens hij vleide de werklieden weder als van-ouds. Toen hij in den zomer van Juni voor het eerst uit zijn gevangenis was vrijgekomen, was hij - de advocaat, de afstammeling der Iersche koningen, zooals hij zich noemde - begonnen zich te kleeden in een werkmans-pak, en nam hij in die kleeding de ovaties der arbeiders aan[1]. Die ovaties, die huldigingen namen een bedenkelijk karakter. Hij scheen werkelijk een koning onder die arbeiders te gaan worden. De rol trok hem aan. Meer en meer teekende hij zich als de dictator der massaas. Wel zette zich O'Brien dadelijk tegenover hem en bestreed hij zijn streven en zijn richting, doch O'Brien had de meerderheid der arbeiders niet op zijn hand. Het kwam vooral uit in de lente van het jaar 1842. De kwaker Josef Sturge, een bekwaam en welwillend fabrikant, had toen een eigen beweging op touw gezet, om voor het algemeen stemrecht te ijveren. O'Brien wilde nu tot Sturge en zijn vrienden naderen, wilde die min of meer gematigde bondgenooten niet versmaden, daar toch ook de Chartisten allereerst op hun programma de leus van het algemeen stemrecht hadden geplaatst. Doch ook nu weder verzette zich luid en driftig O'Conner. Hij beweerde, dat samenwerking met Sturges aanhangers voor de Chartisten een onmogelijkheid was. De Chartisten moesten, ja, voor algemeen stemrecht in het vuur gaan, maar als onderdeel van het charter. Hij donderde en bulderde dus tegen de ‘Sturgite Chartists’[2] en won met behulp der brutale massa het pleit. O'Brien, Vincent, John Markham werden door O'Connor op dat punt geslagen. Hun dag- en weekbladen konden het niet uithouden. Hij alléén triumfeerde.

Hij had daarbij een voortreffelijke hulp gekregen in een nieuwen adept der Chartisten: T h o m a s C o o p e r . - Thomas Cooper heeft zijn eigen lotgevallen in een boeiend boekdeel beschreven[3]. Het is zulk een oprecht menschen-‘bestaan’, dat ons dáár wordt

1) Het was de bekende ‘fustian-jacket’, zie F. Engels, ‘Die Lage der arbeitenden Klasse in England,’ 1845, pag. 88.
2) Zie over de ‘Sturgite Chartists’ het blad van Robert Owen, ‘The New Moral World,’ V, pag. 24. Vergelijk ook G. von Schulze-Gaevernitz, ‘Zum socialen Frieden,’ 1890, Band I, pag. 65. Over Sturge zie ook F. Engels, ‘Die Lage der arbeitenden Klasse in England,’ 1845, pag. 282.
3) Zie ‘The life of Thomas Cooper, written by himself,’ Londen, 1872. Het is voorzien van een portret (staalgravure) van den ouden Chartist.

voorgesteld. Wij leven met den kloeken, vurigen man mede. Hoe hij (in 1805 geboren) van kwakers afstamde; hoe zijn vader een arme verver te Leicester was; hoe hij-zelf een ambacht leerde, schoenmaker was, doch altijd zijn best deed te leeren en te studeeren. Hoe hij zoowat schoolmeester werd, en later vrije prediker of vermaner der methodisten. Hoe hij daarbij als verslag-gever van kranten optrad, en zóó een overzicht moest geven van een ‘meeting’ der Chartisten in 1841. Dáár, op die ‘meeting’ gingen hem de oogen eerst goed open, en had hij het lijden van het volk recht gaan begrijpen. Een loon van 4 sh. 6 p. voor een werkmans-gezin was een normaal loon, zóó sprak men. Welnu, hij schreef het op, en dacht dat die som het dagloon was, dat men vroeg. Neen, zoo lachte men hem uit, het was het gewone weekloon van een gezin[1)]. Verontwaardiging deed hem trillen. Hij zag de verdierlijking, waartoe zulk een loon moest drijven. Hij was trouwens van aanleg poëet, vuriger dan gewone menschen. Van dat oogenblik af bekeerde hij zich - hij was nu 36 jaar oud - tot de Chartisten. Hij redigeerde dadelijk voor hen een krant, en stortte zich in het gewoel. Juist had in Nottingham in 1841 een verkiezing voor het parlement plaats. Cooper koos onmiddellijk O'Connors leuze, om den Tory-candidaat te steunen. Hij won den dag en vloog nu naar andere plaatsen, om dáár de Whigs te helpen doen vallen, en de arbeiders in beweging te brengen. Overal waar O'Connor het over de verschillende twist-punten te-kwaad kreeg met de andere leiders der Chartisten, stond Cooper onstuimig op de bres om O'Connor te steunen. Hij was een man uit één stuk en spaarde zijn tegenstanders niet. Waar Feargus O'Connor aan het woord was, dáár stond ook Cooper met zijn trawanten. Een eindeloos gejubel weêrklonk onder hen, als O'Connor sprak; en als zijn rede was geëindigd, dan hief Cooper 't eerst het lied aan, dat, door allen in koor herhaald, de krijgs-zang der Chartisten zou worden. Dat lied - men meende langen tijd dat Cooper het vervaardigd had[2)] - dreunde weldra langs alle straten der fabrieks-steden. Als de werkplaats uitging, galmden de arbeiders het uit. Het was een verheerlijking van den leider, die als een leeuw uit zijn kooi was gekomen, toen de deuren der gevangenis zich voor hem hadden geopend. Hoort hoe het klonk:

The Lion of Freedom is come from his den:
We'll rally around him, again and again:
We'll crown him with laurel, our champion to be:
O'Connor the patriot: for sweet Liberty!

1) Zie ‘The Life of Thomas Cooper,’ pag. 138/139.
2) Het was (volgens Cooper) de compositie van een Chartistische vrouw uit Wales, zie ‘Life of Cooper written by himself,’ pag. 160 en 175. Vergelijk ook Grammage, ‘History of the Chartist Movement,’ pag. 446.

The pride of the people - He's noble and brave -
A terror to tyrants - a friend to the slave:
The bright star of Freedom - the noblest of men:
We'll rally around him, again and again.

Who strove for the patriot - was up night and day -
To save them from falling to tyrants a prey?
't Was fearless O'Connor was diligent then:
We'll rally around him, again and again.

Though proud daring tyrants his body confined,
They never could conquer his generous mind:
We'll hail our caged lion, now freed from his den:
We'll rally around him, again and again.

Het comité van uitvoering der 'National Charter Association', ziende, dat de beweging der arbeiders op-nieuw in vollen gang was, vatte nu het besluit op den stap te herhalen, die 12 Juli 1839 was mislukt. Men zou namelijk het werkvolk weder aanzetten een petitie aan het parlement te teekenen, om het volledig volkscharter te verkrijgen, en die petitie aan het Huis der Gemeenten aanbieden. Een commissie werd benoemd, om dat onderteekenen van het charter aan te wakkeren. Doch die commissie behoefde zich niet veel moeite te geven, overal liep men samen om op het stuk zijn handteekening te plaatsen. Dat zeer velen misbruik maakten van het goed vertrouwen der werklieden, en er onder al die onderteekeningen dwaze en gefingeerde namen liepen, is maar al te zeker. De commissie had meer kritiek moeten uitoefenen. Doch de talrijkheid der lieden die teekenen wilden, de aandrang van zoovelen, overstelpte haar. Tegen het einde van April telde men 3,300,000 onderteekeningen. Toen verzocht men Thomas Duncombe, het bekende radicale parlements-lid, de petitie in te brengen. Het geschiedde 2 Mei 1842. Het was een lange processie, die uit de lokalen der 'associatie' zich naar het parlements-gebouw bewoog. De rollen papier waren op karren gelegd. Op den weg, dien de stoet nam, mocht (volgens order der politie) geen rijtuig voorbijgaan. Zoo reed men de petitie naar de volks-vertegenwoordigers. Toen alles binnen het Huis was aangekomen, stelde Duncombe de motie voor, om de adressanten aan de balie van het Huis te hooren. De groote tegenstander was ditmaal Macaulay. Hij zeide, dat hij vooral gekeerd was tegen het algemeen stemrecht, hetwelk (volgens hem) zeer bepaaldelijk neêrkwam op een verbeurd-verklaring van den eigendom der welgestelden. Duncombe antwoordde op edele en mannelijke wijze, verdedigde de werklieden, maar het vonnis van het Huis was reeds geveld: slechts 56 leden durfden voor de motie van Duncombe stemmen. Het volks-charter was ten tweeden male door het parlement afgewezen[1].

1) Zie Gammage, 'History of the Chartist Movement' pag 226-227.

De afwijzing had tot natuurlijk gevolg verontwaardiging en spanning onder de arbeidende standen in de fabrieks-districten.

De ellende in die steden was gedurende het jaar 1842 sterk toegenomen. In de pogingen van Cobden en Bright, om de graan-rechten op te heffen[1] - 'the anti-cornlaw league' - zag de Engelsche arbeider slechts een worsteling der midden-klasse tegen de grond-eigenaars. De Chartisten noemden het een middel, waarmede de quasi-liberalen hun geweten paaiden. Met wrevel bejegenden zij dat zoetsappig gekweel. Er was *dadelijk* 'redres' noodig. Hulp tegen den knagenden honger en de veldwinnende verdierlijking. Het volk school weder overal samen. Soms waren het scharen van twee à drie duizend menschen, die bij elkander kwamen, en alle sprekers onder hen rieden aan werkstakingen te beproeven. Men moest de werkgevers bang maken. Zoo nam de gisting toe in het Noorden van Engeland: in Lancashire, Yorkshire en Staffordshire. Het begon eerst goed bij Staleybridge. De hoop arbeiders, die dáár te-zamen was geloopen, ging niet uit elkander[2], maar vormde een bende, die naar alle fabrieken in den omtrek trok, om de kameraden te vragen het werk van de hand te zetten. Zóó kwam den 9 Augustus 1842 de bende van arbeiders ook te Manchester. Zij capituleerde dáár nog met de overheid, en de werklieden gingen bij troepjes rond, vroegen aan de winkels brood en geld, en deden verder geen kwaad. Doch de beweging nam toch toe. Te Rochdale, waar zij ook in Augustus 1842 kwamen, lieten zij de fabriek van de Brights stilstaan. John Bright schreef toen zijn bekend stuk aan de arbeiders vol éénzijdige economische 'selfhelp'-wijsheid[3]. Allengs ging van de rondtrekkende arbeiders overal uit de vaste en scherpe bedreiging van algemeene werkstaking, als het volks-charter voor-goed werd geweigerd. Het uitvoerend comité der 'associatie' - door den stoot, die van onderen uit het volk kwam, opgewekt - vaardigde een adres uit (door Mac Douall gesteld) waarbij hetzelfde werd betoogd. Men vroeg niet slechts een verandering van de loonquestie; neen, men eischte het gansche charter, en men deed zijn best goed zich af te scheiden van de beweging der 'anti-cornlaw league'. Gesteund door de houding van de 'associatie' gingen de arbeiders nu een stap verder. De benden trokken weder rond naar alle fabrieken. Maar dit keer lieten zij zich niet meer afwijzen. Als de kameraden in zulke fabrieken, die nog in gang waren, op de tweede aanvraag - 'wij komen als de klok', zeiden de arbeiders, 'wij waarschuwen vóór dat wij slaan' - het werk niet staakten, dan drongen zij binnen, doofden de vuren uit, en rukten de prop uit den ketel. In het Engelsch heet zulk een prop 'the plug', en vandaar dat deze beweging den naam draagt:

1) Zie vooral 'Life, etc. of Ebenezer Elliott' by J. Watkins, 1850.
2) Zie het verhaal bij F. Engels, 'Die Lage der arbeitenden Klasse in England,' 1845, pag. 279. 'Ga dan plezier maken, als 't loon u te laag is om te werken. - Welnu, we gaan.'
3) Zie Abram Muller, 'John Bright, een studie,' 1889, pag. 23-27.

‘the plug-plot’. Nu begreep de regeering te moeten ingrijpen. De wet tegen oproer: ‘the riot-act’ werd voorgelezen, en de politie kreeg bevel de benden arbeiders uit elkander te jagen. Doch een hagelbui van steenen begroette de agenten of militairen, de vrouwen droegen in haar boezelaar de keien aan, het verzet werd eer geprikkeld dan gestuit. De volks-campagne schreed dus voort. Van Lancashire sloeg het over op Yorkshire. Overal had dáár hetzelfde plaats. De benden togen rond, de vuren werden uitgedoofd, de prop werd uit den ketel genomen, het werk was geëindigd. Toen drong men voort tot Staffordshire, waar Thomas Cooper de beweging aanvuurde.

Hij had vaste brigades van werklieden georganiseerd, die hij naar zijn lievelings-dichter Shakespeare had genoemd, en waarmede hij den fabrikanten ontzag inboezemde. Hij hield het ook in het zeer Tory-gezinde Stafford uit tegen de politie, door aan al zijn redevoeringen en adressen een ironische wending en draai te geven. Zie hier bijvoorbeeld een open brief aan zijn kameraden van ‘the Shakespearean brigade’ en der Leicester Chartisten, en wel naar aanleiding van het inkomen door het parlement toegestaan aan de prinses-douairière Adelaïde: ‘Er was groote kans - zóó schreef hij - dat ik gevangen zou worden genomen, indien ik dien avond op de markt een rede zou durven houden. Ik waagde het echter, stond tegen 7 uur op het getimmerte, dat mijn vrienden voor mij hadden opgeslagen. De hoofd-inspecteur van politie ging vlak naast mij aan mijn rechter elleboog staan. Al de voorname dames en heeren gooiden op de markt de ramen wagenwijd open, om te zien, hoe de Chartistische redenaar er in zou loopen, en hoe hij dan bij den kraag zou worden gepakt en in de morsige knijpers der rauwe gerechts-kreeften zou vallen. Maar neen! Ik droeg slechts voor, hoe heerlijk het was onder een “zoete, kleine, zilverstemmige dame” te staan, en één en een kwart millioen pond sterling jaarlijks te betalen om haar en haar omgeving te onderhouden. Ik wees aan, dat loyale Chartisten zeer goed wisten, dat het land aan het verderf ter-prooi zou wezen, indien niet de hofhoudings-kosten geregeld door ons werden gekweten; ik zette uitéén, dat de werklieden hun oogen zouden uitweenen, indien prinses Adelaïde verstoken bleef van haar 100,000 pond sterling jaarlijks. Ik brandmerkte iederen armen duivel van een schoenlapper - gij weet, mijn wakkere Shakespeare-kameraden, dat Stafford een fameuze schoenmakers-stad is - als een stomme ezel, indien hij 't hart had nog te kikken van moeder of vrouw in haar kil ellendig keldervertrek met al te zuinig etens-keteltje, terwijl de prinses-douairière drie paleizen had om naar hartelust in te wonen’[1)]. - Zulke woorden pakten en de golven der beweging in de fabrieks-districten stegen hooger en wilder.

De regeering gaf nu echter - daar het comité van uitvoering der ‘associatie’ de volks-beweging had gesteund - bevel de hoofden en leiders te arresteeren en processen tegen hen in te leiden.

1) Zie Gammage, ‘History of the Chartist Movement,’ pag. 243.

Zóó begon den eersten Maart 1843 te Lancaster het groote proces tegen Feargus O'Connor en 58 zijner Chartistische trawanten wegens samenzwering, oproer, verstoring der orde en verzet. Baron Rolfe leidde de rechts-pleging als opperste rechter. Hij deed het - ook naar het oordeel der Chartisten - zoo onpartijdig mogelijk. Maar het geding-zelf was er als het ware op berekend, om een machtige 'reclame' voor de Chartisten te zijn. Al de gevangen genomen leiders lieten zich hooren. Vooral Harney uitte zich zoo scherp mogelijk. Doch in al zijn kracht, als advocaat en redenaar, kwam weder uit Feargus O'Connor. Op de handigste wijze wist hij van al de vormen van het recht gebruik te maken. Zijn rede, op den 8sten Maart 1843 uitgesproken, rolde nu eens overtuigend, dan fel, dan weder gemeenzaam koutend voort. Hij wist telkens op de lachspieren van het gehoor te werken. De aardigste lersche anecdotes kon hij der Jury zoo smakelijk mogelijk vertellen. Hij scheen voortdurend aanklager in plaats van beschuldigde[1]. - Het einde van dit luidruchtig gevoerde monster-proces was dan ook, dat, ja, één en twintig aangeklaagden (der 58) schuldig werden bevonden, maar dat wegens een fout in den vorm van de vervolgings-acte de ten-uitvoer-legging van het vonnis werd geschorst en in werkelijkheid niet werd gehandhaafd. - Voor-goed werd slechts ingerekend Thomas Cooper, die, na een afzonderlijk proces, voor twee jaren achter slot en grendel ging.

Aldus kampten regeering en Chartistische leidslieden met elkander. Het eigenlijk Chartisme bleef een element van bittere ontevredenheid onder de fabrieks-arbeiders. Zonder eenige vaste, bepaalde hoop te hebben - want de arbeiders waren de eersten om te bekennen, dat zij de zes punten van het charter toch niet in de tegenwoordige omstandigheden aan het parlement konden ontworstelen - toonden de arme lieden overal een lijdelijk verzet, dat slechts op een aanleiding wachtte om in daden los te barsten. Er was een breede massa van onvergenoegden. En tevens stof te-over om, van uit het standpunt der arbeiders, zich te ergeren. De feiten, die trouwens door de parlementaire enquêtes, waartoe Lord Ashley (Shaftesbury) den stoot gaf, aan het licht kwamen, waren afgrijselijk, en wierpen een smadelijke bloedvlek op de toestanden der maatschappij, zooals die, onder het oogluikend goedvinden der in de industrie rijkgeworden kapitalisten, zich hadden ontwikkeld. Harder tegenstellingen van zware armoede en verblindende vermeerdering van rijkdom zijn in de gansche geschiedenis (dunkt mij) niet te vinden, dan juist omstreeks de jaren 1840 en volgende in Engeland. Een verbeten toorn deed de gemoederen van de arbeiders gloeien.

1) Wij bezitten het verslag van dit proces in het bij John Cleave (Henry Vincent's schoonvader) te Londen in 1843 uitgegeven boek: 'The Trial of Feargus O'Connor and fifty eight others at Lancaster, on a charge of sedition, conspiracy, tumult and riot.' Pag. 285 begint O'Connors rede; zie de aardige anecdote van 'de roode kat' op pag. 298.

Een stemming van wrevel, opstand en negatie van het bestaande overmeesterde hen, als zij aan de bestaande zoogenaamde vrije Staats-instellingen dachten[1]. Het was echter duidelijk, dat zulk een onbepaalde negatieve stemming van het volk, dat zelf er aan wanhoopte, of wel ooit het programma, het charter, onder welks leuze men zich het eerst gegroepeerd had, kon worden verwerkelijkt, in het zand zou verloopen, indien er geen tastbare houvast aan den drang naar verbetering, geen positief plan van vervorming aan den wensch tot opheffing van het volk werd verbonden. Het charter was toch eigenlijk slechts een middel, geen doel. Door het middel van een waarachtige algemeene vertegenwoordiging van het volk zou men een volks-parlement verkrijgen, dat de vervorming der maatschappij zou kunnen ter-hand nemen. Maar welke waren de lijnen dier sociale verbetering? Welke maatregelen moesten allereerst op de maatschappij worden toegepast? In welke richting moest zich de evolutie bewegen? Aan de negatie, het verzet tegen het bestaande, moest iets positiefs worden bijgevoegd. In dien zin waren dan ook sinds 1843 de twee hoofd-leiders: Feargus O'Connor en Bronterre O'Brien bezig, elk op zijn manier, een plan voor de arbeiders te ontwerpen.

Wij zullen deze twee sociale plannen even in oogenschouw nemen. Opmerkelijk is het, dat beide mannen hun aandacht vooral aan het vraagstuk van het land en den grond gingen wijden.

Wat FEARGUS O'CONNOR betreft, zijn plan is vervat in het door hem in 1843 geschreven boekje: '*A practical work on the management of small Farms*', een werkje, dat vrij populair in Engeland is geworden en verschillende drukken heeft beleefd[2].

Hoofd-denkbeeld van het geschrift was, dat een werkelijk bevredigende, menschwaardige toestand eerst dan weder voor het lagere volk een werkelijkheid kon worden, wanneer de arbeiders-bevolking, die nu in de steden, in nauwe stegen, op zolderkamertjes of kelder-woningen krioelde en samenhokte, weder naar het ruime platteland, naar de akkers en velden, kon worden overgebracht. De voornaamste taak eener bedrijvige bevolking moest dan niet meer zijn de industrieele arbeid in de door machines gedreven fabrieken, maar de landbouw. Wat vroeger, in het vèr

1) Wij wijzen op 't geschrift van den werkman James Leach in Manchester, 'Stubborn Facts from the factories. By a Manchester Operative,' 1844; voorts op het verzet, dat onder de mijnwerkers een Chartistisch advocaat uit Bristol, W.P. Roberts, in 1843 en 1844 wist te organiseeren. Zie F. Engels, 'Die Lage der arbeitenden Klasse in England', 1845, over Leach pag. 169, over Roberts pag. 303 en volg.

2) Wij citeeren de zesde editie, Manchester 1846. Dat het boekje in 1843 geschreven is, blijkt uit pag. 141 en 152 Zie Engels over dit plan 'Die Lage der arbeitenden Klasse', enz. pag. 283; voorts Stubbs in zijn boek 'The Land and the Labourers', pag. 201 en volgende.

verleden, regel was, dat de man uit het volk *een huisje met een stukje grond* bezat, moest weder de eisch der toekomst worden. Het grond-eigendom had zich, vooral door de werking van het eerstgeboorte-recht bij de erfenissen van hoogeren en lageren adel allengs saâmgetrokken in de handen van enkelen. Er moest een poging gewaagd worden, om daartegenover steeds grond genoeg beschikbaar te houden voor het lagere volk. Kon dit gelukken, en werd dan de arbeid van dat volk, in plaats van op de meer kunstmatige markt der industrie, weder geworpen op de meer natuurlijke productie der moeder-aarde, dan zou ook een gezonder, zedelijker richting aan het volk gegeven worden. Het geluk van een volk zat in de groepeering van gelukkige individuen, niet in den geconcentreerden rijkdom van speculeerende ondernemers. Er was onder de toepassing der kwalijk verstane begrippen van den vrijen handel, een streven opgekomen, om in de allereerste plaats goedkoop te produceeren. Maar daardoor was arbeid-zelf: het loon, hoe langer hoe meer gedeprecieerd. Men produceerde, om het den consumenten gemakkelijk te maken tot lagen prijs benoodigdheden aan te schaffen. Maar het lage loon maakte het den consumenten onder het volk, voor zooveel zij arbeiders waren, onmogelijk, die zaken zich aan te schaffen. En toch scheen de speculatie der ondernemers altijd er op uit, om op den handenarbeid nog wat uit te winnen. Daartegen moest nu - volgens Feargus O'Connor - gereageerd worden. In plaats van een kunstmatigen moest men weder een natuurlijken toestand scheppen. Het plan om aan het volk kleine boerderijen te bezorgen was daarop gebouwd. Let wel, dat het niet een gezamenlijk, gemeenschappelijk eigendom was, hetwelk hij aan de arbeiders wilde bezorgen. Neen, de basis van zijn stelsel was i n d i v i d u a l i s m e [1)]. Op het eigenbelang van een ieder werd wel degelijk door O'Connor een beroep gedaan. Natuurlijk sloot dit niet uit het zoo noodzakelijk ‘esprit de corps’; maar gemeenschappelijke exploitatie van een gemeenschappelijk bezit zou, volgens hem, slechts leiden tot een toestand, waarbij de zoo noodige spoorslag tot vooruitgang en verbetering zou verslappen en allengs zou ontbreken. Individueele wedijver was de spil, die alles in beweging moest blijven zetten. Hij was dus bereid, gebruik te maken van coöperatie, maar met het oogmerk, om des te sterker het gevoel van individueele verantwoordelijkheid en particulier bezit tot zijn recht te doen komen. Hij hechtte aan het ‘eigen huis’. De poëzie zelfs van dat begrip van het ‘eigen huis’ had, volgens hem, een weldadige strekking. Het ‘home, sweet home’ moest een verkwikking voor een ieder blijven. En dat begrip bracht mede, dat men-zelf zijn huis uitkoos. Geen door anderen aangewezen, gedwongen gezamenlijk verblijf op eenig deel van het land constitueerde dat ‘home’. Neen, het eigen huis beduidde een woning in een omgeving van dingen en menschen, waarop men-zelf zekere keus

1) Zie Feargus O'Connor, ‘On the Management of small Farms,’ Editie 1846, pag. 114.

had uitgeoefend, zekeren stempel zette. Altijd bestreed Feargus O'Connor de zoogenaamde noodzakelijkheid, om, volgens de prediking van het communauteits-systeem, menschen, die elkander vreemd waren, te dwingen, uit verschillende streken of uiteinden van het land te verhuizen naar één vreemde gezamenlijke woning-plaats. Hoezeer O'Connor ook Robert Owen vereerde; hoezeer hij van meening was, dat Owens proeven tot verbetering der fysieke levens-voorwaarden van alle klassen der maatschappij verre in nuttigheid overtroffen de vele pogingen van menschen-vrienden, die vóór hem hadden geleefd; hoezeer hij-zelf gaarne wilde toegeven, dat het communauteits-beginsel, zooals het door Owen was toegepast, zeer te verkiezen was boven den tegenwoordigen bestaanden feitelijken toestand; - zóó stond hij echter vierkant over tegen Owens leer en organisatie der gemeenschap[1].

Hij wilde den individueelen arbeider de mogelijkheid verschaffen op eigen beenen te staan, door hem in staat te stellen vier ‘acres’ grond te huren en te bebouwen[2]. - Zijn voorstellen, om dat te verwerkelijken, kwamen (bij voorbeeld) hierop neder. Laat 60 personen elk 26 shillings en dus te-zamen 80 pond sterling in een jaar te-zamen brengen. Koop voor die 80 pond vier ‘acres’ grond, die vier pond per jaar opbrengen. Laat nu die zestig personen er om loten, wie het stuk grond zal krijgen. Dan krijgt een van hen den akker in huur voor-altijd tegen vier pond. De negen en vijftig anderen openen vervolgens een nieuwe loterij, waarbij de vier pond jaarlijksche rente verdeeld worden tusschen acht van hen, die zoo gelukkig zijn acht prijzen te trekken; dezen krijgen dan jaarlijks tien shillings, dat is (à 5%) een waarde van 10 pond. Op die wijze zou men het vormen van zulke land-loterijen aannemelijk maken. - Een andere manier zou deze zijn: verschillende beroepen en bedrijven, als waren het gilden, te interesseeren in zulke land-ondernemingen. Een zeker gilde van eenig beroep, stel uit het metselaars-vak, zou een fonds daarvoor kunnen aanwijzen, in vereeniging met gilden van andere bedrijven (denk aan timmerlieden, enz.); zij zouden dat kunnen doen met het doel om bijv. woningen op zulke akkers te gaan bouwen. - Ook zou een groote maatschappij dergelijke akkers in cultuur kunnen brengen. Men zou bijv. de arbeiders-zelven kunnen overreden elk twee shillings per week op te sparen; kreeg men dit gedaan van vijf millioen werklieden, dan zou men alles grootsch kunnen opvatten. Een som van 25 millioen pond zou de vereeniging dan in staat stellen 1,250,000 acres grond te koopen, en - altijd de hoeve op vier ‘acres’ stellende - 312,500 zulke pachthoeven kunnen organiseeren. Kortom, men kon hier de verbeelding laten werken, en zelf allerlei combinaties en aanvullingen maken; bijv. de land-maatschappij zou de landhoeven kunnen pogen te ver-

1) Zie Feargus O'Connor, ‘On the Management of small Farms,’ pag. 115/116.
2) Een ‘acre’ is gelijk 0,405 hectare.

koopen of te verhypothekeeren, en dàn dadelijk voor het verkregen geld nieuwe hoeven inrichten[1].

Wij glimlachen over die plannen, doch Feargus O'Connor meende het zeer ernstig, en ging, met inachtneming van zijn eigen vroegere herinneringen[2] en ervaringen als heereboer, met de uiterste zorg na, hoe zulk een arbeider, eens op zijn vier 'acres' gezet, dien grond vruchtbaar en vruchtdragend voor zich-zelven zou kunnen maken. Het boekje is in dit opzicht waarlijk frisch en degelijk, en bevat een schat van landbouw-kennis. Het riekt naar vetten, vochtigen, sappigen grond en is vol van den geur van weiden en kruiden. De cultuur van tarwe, aardappelen, knollen, beetwortels, wikke, raapzaad, penen, kool, vlas en klaver wordt er omstandig in beschreven. De teelt, verpleging en behandeling van het vee - paarden en koeien - wordt uitvoerig besproken. De bemesting en keuze van dien mest wordt behandeld. Aan de melkerij behoorlijke zorg besteed. Voor het bouwen van het huisje en van de schuren worden alle mogelijke inlichtingen gegeven met plattegronden, enz. - Wat ons echter uit een economisch oogpunt nog treft, is het zoeken van Feargus O'Connor, om de te betalen pacht niet in geld maar in graan te doen kwijten, ten einde wezenlijke vastheid van de uitkeering te bereiken[3]. - Voorts trekt het dan onze aandacht, dat ook Feargus O'Connor een groot lofredenaar is van het bewerken van den grond met de spâ, in plaats van met den ploeg. Dit stelsel heet in Engeland: 'spade-husbrandy' en was jaren-te-voren reeds door Robert Owen sterk aanbevolen[4]. - Eindelijk is niet onbelangrijk zijn waardeering van Sir Robert Peel en zijn buitengewone ingenomenheid en warme bewondering voor vader Mathew, den Ierschen apostel der drank-onthouding[5]. - Merken wij ten-slotte op, dat hij er prijs op stelt, om als een belijder der Christelijke leer te worden beschouwd: nergens vindt men bij hem een zweem der ongodsdienstige uitingen van het Jan Rap der vulgaire revolutionnairen[6].

Dit was het plan van Feargus O'Connor, dat hij bij het hoofdbestuur der Chartisten, het executieve comité der 'National Charter Association of Great Britain', inbracht. Wanneer men een eenigszins groote land-maatschappij overeenkomstig zijn plannen wilde vormen, had hij daarbij het voorstel gevoegd, om een financieelen raad van drie mannen te benoemen, die de leiding en het toezicht

1) Zie Feargus O'Connor, 'On the Management of small Farms', pag. 147, in verband met pag. 103-110.
2) Hij brengt hier allerlei anecdotes uit zijn vroegere Iersche omgeving te-pas: zie vooral de aardige vertelling uit zijn boek op pag. 165.
3) Zie Feargus O'Connor, 'On the Management of small Farms' pag. 34.
4) Zie Feargus O'Connor, als boven, pag. 40. Vergelijk over Owen, ons tweede deel der 'Socialisten' pag. 270.
5) Zie Feargus O'Connor, als boven, pag. 128 en pag, 144.
6) Zie Feargus O'Connor, als boven, pag. 11.

op de penningen van het volk volledig zouden hebben. Als leden daarvan zouden, naar zijn voorstel, optreden de drie algemeen geachte en bekende radicale parlementsleden: Thomas Duncombe, Sharman Crawford en John Fielden, die de benoeming wilden aannemen. - De ‘associatie’ der Chartisten beraadslaagde nu over dat plan, er was veel bezwaar, enkelen, zooals Gammage, vonden het zelfs onwettig, maar ten-slotte werd het plan van O'Connor toch aangenomen. Hij-zelf ging nu in het executieve comité der Chartisten zitten om door zijn invloed het land-plan te steunen, en in den herfst van 1843 deed hij met Thomas Duncombe een rondreis in de noordelijke districten van Engeland, om propaganda voor het plan te maken. Zijn krant ‘The Northern Star’, die hij naar Londen verlegde, zette verder de strekking van alles uitéén.

Doch er was toch, zooals wij zeiden, groote oppositie tegen O'Connors plan.

De tegenkanting ging vooral uit van BRONTERRE O'BRIEN. Deze had een geheel ander, veel meer socialistisch plan in elkander gezet, dat hij op zijn beurt aan de goedkeuring der Chartisten wilde onderwerpen. Het zou zich ook vooral met de questie van den grond bezig houden. Doch de basis van zijn stelsel was niet individualisme, maar c o l l e c t i v i s m e . Op het gemeenschapsidee, op het begrip van gezamenlijk eigendom, wilde hij alles vestigen. Niet te-vergeefs had hij het boek van Buonarotti over de samenzwering van Babeuf vertaald. De groote decreten van dien Babeuf, waarbij de nationale communauteit werd georganiseerd, stonden hem voortdurend voor den geest[1)]. Hij kende dat systeem: de uiterste consequentie van het gelijkheids-idee, in merg en been. Dat stelsel nu wilde, door het vormen van een stamfonds, langzamerhand volledig den privaat-eigendom in Frankrijk afschaffen, en in de eerste plaats den grond ‘als geheel’ weder brengen in het bezit der gansche Fransche natie. Dit alles scheen aan O'Brien ook bereikbaar voor Engeland.

Niet onwaarschijnlijk is het, dat ook Engelsche aanwijzingen hem ten-dienste hebben gestaan. Reeds op het einde der achttiende eeuw toch, een twintig jaar vóórdat Babeuf met zijn plan in Parijs voor den dag kwam, had - zooals wij vroeger gezien hebben[2)] - een 25-jarige arme schoolmeester te Newcastle-on-Tyne, T h o m a s S p e n c e , aldaar den 8sten November 1775 een voordracht gehouden over grondbezit. Hij had betoogd dat land of grond geen voorwerp kon zijn van particulier bezit; dat de menschen land evenzeer noodig hebben als lucht en licht of warmte van de zon; dat dus de daad van hen, die land in eigendom hebben genomen, alsof het een product van hun arbeid was, een onwettige roof is; en dat men op dien roof, zonder eenige schade-vergoeding te geven, moet terugkomen. De eenvoudigste weg, om dit te doen, bestond, volgens hem, hierin dat de inwoners van een kerspel

1) Zie ons eerste deel der ‘Socialisten,’ pag. 382 en volgende.
2) Zie ons eerste deel der ‘Socialisten,’ pag. 444/445.

of gemeente te-zamen kwamen, zich tot corporatie constitueerden en alle gronden binnen den kring van het kerspel tot eigendom der corporatie verklaarden. Van dat oogenblik af kon dan de gemeente aan elk harer burgers voor korteren of langeren tijd grond verhuren, mits goed begrepen werd, dat van vervreemding van den grond nooit meer sprake kon wezen. Uit de huurpenningen aldus verkregen zou elke gemeente een deel aan den Staat geven, en voorts alle mogelijke uitgaven doen. - Dit denkbeeld van Spence: een nationalisatie van den grond, bleef hier en dáár in sommige hersens gisten. Ook C h a r l e s H a l l in zijn ten jare 1805 uitgegeven boek: 'The effects of civilization on the people in European States' hield zich met dergelijke begrippen bezig. Hij wilde echter geen intrekking van den grond door de gemeente maar door den Staat. Hij wilde ook den Staat voorts de bevoegdheid laten den grond tusschen de gezinnen, naar verhouding van hun grootte, te verdeelen, mits slechts in acht werd genomen, dat van tijd tot tijd een nieuwe verdeeling kon plaats hebben, daar de gezinnen op ongelijke wijze zich zouden uitbreiden. Het stuk land dat ieder gezin kreeg, was onvervreemdbaar; maar na uitsterving van het gezin kwam het weder aan den Staat. Bij Hall was dus een verbinding van collectief eigendom en individueel bezit of gebruik[1)].

In verband met dergelijke aanwijzingen trad nu Bronterre O'Brien op met een plan, dat een gansch ander karakter droeg dan het landplan van Feargus O'Connor. In hoofdzaak kwam het voor een deel neder op een zoogenaamde nationalisatie van den grond, maar tegen schadeloosstelling van de tegenwoordige eigenaars of bezitters. Hij zette dat plan in het jaar 1844 uitéén in het blad, dat hij toen redigeerde: 'The National Reformer'. Later heeft hij in 1848 zijn stelsel nog eens ontwikkeld in het week-of penny-blad: 'Reynold's Political Instructor'[2)], totdat hij aan het geheel een meer afgeronden vorm gaf in het boek, dat hij in 1850 schreef: *The rise, progress and phases of Human Slavery*'[3)]. Hoewel wij op dat boek later nog eens terugkomen, zullen wij ook thans de bewoordingen van zijn plan hoofdzakelijk aan dat geschrift ontleenen. O'Brien wilde, dat de Staat op geleidelijken weg, en tegen schadeloosstelling van de bezitters of hun erfgenamen, zou terugnemen zijn oud, ontwijfelbaar en onvervreemdbaar goed recht en uitsluitend eigendom op alle gronden, mijnen, veenderijen, visscherijen, enz. van het Vereenigd Koninkrijk en der koloniën. De Staat moest die bezittingen als perpetueel bewaarder en beheerder voor en ten-bate van het gansche volk behouden, en ze in pacht geven tot zulke hoeveelheden en op zulke voorwaarden, als de wet en de plaatselijke omstandigheden dit aan

1) Zie van dit deel der 'Socialisten' pag. 23.
2) Zie R.G. Gammage, 'The History of the Chartist Movement,' pag. 280 en 370.
3) Wij gebruiken van dit boek van James Bronterre O'Brien een editie van het jaar 1885, te Londen uitgekomen.

de hand zouden doen. De Staat moest dat doen, omdat land, als zijnde de gift van den Schepper aan a l l e n , nooit de exclusieve eigendom van enkelen kon worden; omdat het monopolie van land in particuliere handen een tastbare schending was der rechten van de buitengesloten individuen, die nu in de dienstbaarheid dezer eigenaars van het land werden gebracht; omdat een monopolie van de aarde, door een deel der menschheid uitgeoefend, niet meer te rechtvaardigen was, dan een monopolie zou zijn van de lucht, het licht, de warmte of het water; eindelijk, omdat de pachtsom van het land, die naar recht en billijkheid aan het geheele volk behoorde, het fonds was, waaruit alle lasten van den publieken dienst, alle nuttige openbare werken, geheel de volks-opvoeding, enz., zonder dat men verder tot eenige belasting de toevlucht behoefde te nemen, konden worden gekweten.

Aan dat voorstel eener volledige land-nationalisatie voegde O'Brien dan denkbeelden over nationaal crediet. Hij wilde, dat ieder burger uit de hulpbronnen, die aan den Staat door die onteigening der gronden zouden toekomen, onder zekere voorwaarden een voorschot van den Staat zou kunnen krijgen, waardoor hij bij machte zou worden gesteld grond te huren en te bebouwen. Hij wilde tevens, dat de Staat verder zich zou bezig houden met de questie der geld-circulatie, die niet meer tot grondslag moest hebben de waarde van het metaal, maar den waarachtigen rijkdom en het crediet van den Staat. Hij wenschte dat de Staat zou zorgen, dat er in elke stad openbare bazaars of magazijnen zouden zijn, waar ieder zijn gemaakte producten kon brengen, en waar die goederen te-koop zouden zijn tegen teeken-munt of tot dat doel bestemde banknoten. - Ten-einde met des te meer vrucht dat geheele samenstel van maatschappelijke vervormingen te verwerkelijken, moest de Staat (volgens O'Brien) al dadelijk drie voorloopige overgangs-maatregelen nemen, bestaande: *a*. in een afschaffing der armen-wet van 1834 en een weder-invoering der armen-wet van koningin Elizabeth; *b*. in een aankoop van gronden, die beschikbaar waren, en het vestigen daarop van arme werkloozen; en *c*. in een meer billijke regeling en effening der gelds-uitdrukking van belastingen, prijzen en loonen, die nu, na de wetten van Sir Robert Peel met betrekking tot de munt en den vrijen handel, inderdaad onevenredig alle belasting-schuldigen en alle schuldenaars in 't algemeen drukten. Voorts moest daarbij dan worden bedacht, dat onmogelijk de verplichtingen van de Engelsche Staats-schuld ten-laste konden komen van de arbeidende klassen, die aan 't aangaan van die schuld geen het flauwste deel hadden gehad.- Zóó luidde het plan in zijn geheel, dat nog vergezeld ging van ontwerpen tot hervorming van het onderwijs, van de militaire organisatie, van overneming door den Staat van alle spoorwegen, kanalen, bruggen, dokken, gas- en waterleidingen, enz., van wijziging van burgerlijk- en strafrecht[1)].

1) Zie James Bronterre O'Brien, 'The rise, progress, and phases of Human Slavery,' Londen 1885, pag. 100-103.

De spil, waar het geheele plan om draaide, was natuurlijk de land-nationalisatie. Als zoodanig stond het lijnrecht tegenover het ontwerp van Feargus O'Connor.

De vraag was dus slechts, wien van beiden de Chartisten het liefst zouden willen volgen.

Dit was zeker: het was thans onder de Chartisten, gedurende de jaren 1845 en 1846, een ontzettend krakeel. Al de leiders werden het allengs onder elkander hoe langer hoe meer oneens. Tegen beschuldigingen en verdachtmakingen van elkander zagen die heeren niet op. O'Connor poogde de lachers op zijn zijde te krijgen, veréénzelvigde O'Brien met de club van Spottiswoode, die heil scheen te zoeken in verzwakking van de munt[1]. O'Brien begon te denuncieeren, gewaagde er van, dat het O'Connors schuld was geweest, zoo Frost te Newport geen hulp had gekregen, en tastte voortdurend het land-plan van O'Connor aan: het kenschetsende als 'the land-bubble', den windhandel in land. Het werd er niet beter op, toen allengs Feargus O'Connor in de zaak van de 'anti-cornlaw-league' - na veel aarzelingen en zwenkingen wijl hij voelde dat die maatregelen van Cobden niet in de eerste plaats voor het arbeiders-volk waren genomen - toch de partij van Cobden en van Sir Robert Peel ging aannemen. Het werd nu een gedruisch, een rumoer, een kruisvuur van verwijten en scheldpartijen. - Ééne zaak bleek echter meer en meer: Feargus O'Connor had het volk, de massa der arbeiders op zijn hand; O'Brien daarentegen stond, nu het volk te kiezen had tusschen de twee leiders, tamelijk alléén.

O'Connor wendde dan ook al zijn natuurlijke, verleidelijke gaven van overreding, die hij in zoo ruime mate bezat, kwistig aan. Wel is waar beschikte hij niet meer over de oude helpers van vroeger. Stephens had zich reeds teruggetrokken, en sinds Cooper uit de gevangenis was losgelaten, was ook diens drift en vuur merkelijk bekoeld. Hij was in zijn kerker aan het dichten gegaan, had een lang poëem op touw gezet, een helden-dicht onder den titel: 'Het vagevuur der zelfmoordenaars'; maar de aanbidding van O'Connor liet hij voortaan aan anderen over[2]. En werkelijk kwam daar een ander, een nieuwe vurige bondgenoot voor O'Connor: wij noemen Ernest Jones[3]. Hij was voor de

1) Zie Gammage, 'The History of The Chartist Movement,' pag. 281 en vergelijk William Nassau Molesworth, 'The History of England, from the year 1830-1874,' vol II, 1874, pag. 10.
2) Thomas Cooper gaf in 1850 een eigen tijdschrift uit: 'Cooper's Journal,' dat voor algemeenen vooruitgang ijverde, doch niet meer zuiver Chartistisch was. Sinds verschenen in 1851 van hem: 'Eight Letters to the young men of the Working Classes.' Hij stierf in Juli 1892 te Lincoln, 88 jaren oud. Hij genoot toen een klein staatspensioen, hem gegeven door Balfour, op voorstel van Mundella.
3) Zie over hem Gammage, 'The History of the Chartist Movement,' 1854, pag. 302 en 303, voorts 'The Life of Ernest Jones by Frederick Leary,' Londen, 1887.

Chartisten een aanwinst uit de hoogere standen. Een troetelkind van aristocraten, dat zich nu aan de zaak van het volk ging wijden. Geblaseerd door wat hij had genoten, zocht hij misschien in 't eerst iets pikants, iets nieuws: ‘du nouveau, n'en fût-il plus au monde’. Maar eens den weg van dat ‘nieuwe’ opgegaan, is hij daarin altijd trouw gebleven. Zijn familie was uit Wales, en zijn vader, kolonel Jones, adjudant van Ernst, hertog van Cumberland. Deze hertog, die peetvader van den jongen Jones was, nam hem en zijn vader meê naar Hannover, toen hij aldaar als koning den troon beklom. Zóó werd Ernst Jones, die steeds een lieveling van den koning was, opgevoed aan het hof. Hij bleek zeer gemakkelijk verzen te kunnen maken: van het wonderkind circuleerde reeds een bundeltje poëzie aan het hof, toen de knaap nauwelijks tien jaar oud was. Hij studeerde later in de rechten en werd advocaat te Londen. Doch als advocaat: bleef hij toch zijn tijd veelal aan de letteren wijden. Hij gaf gedichten en verhalen uit, en was een tijd lang het bedorven kind der aristocratische bladen, die hem met loftuitingen plachten te overladen. Doch Ernst Jones scheen allengs genoeg te hebben van dien zoeten ‘voornamen’ lof: hij wilde iets meer prikkelends, wat meer peper en zout. Hij wierp zich dus op de politiek en koos, geërgerd over zijn vroegere vrienden, de meest geavanceerde richting. In 1846 nu leerde hij Feargus O'Connor kennen. Deze stelde hem voor aan zijn arbeiders-vrienden, en die kringen waren zooals altijd blijde den overlooper uit de rijke aristocratie te kunnen opnemen. In zijn gedichten gaf hij nu aan grieven der werklieden een klank. Weldra bewoog hij zich ook als redenaar in hun midden. En hij bleek vele van de hoedanigheden te bezitten om een arbeiders-gehoor te vangen[1)]. Wel was hij wat klein van postuur, maar

1) Een vertaling van een redevoering van Ernest Jones, waaruit men zijn eigenaardige redenaars-gave kan opmaken, vindt men in ‘La Ruche populaire’ van Vinçard, 1847, pag. 179-181. Van zijn ‘sociale’ gedichten wijzen wij nu enkel op ‘The Song of the Poor.’ Ziehier enkele coupletten:

We plough and sow, we're so very, very low,
That we delve in the dirty clay,
Till we bless the plain with the golden grain,
And the vale with the fragrant hay:
Our place we know - we're so very, very low -
'T is down at the landlord's feet:
We're not too low the grain to grow,
But too low the bread to eat.

Down, down we go, we're so very, very low,
To the hell of the deep sunk mines:
But we gather the proudest gems that glow,
When the brow of a despot shines:

And whene'er he lacks, upon our backs
Fresh loads he deigns to lay:
We're far too low to veto the tax
But not too low to pay.

hij was een durf-al en nooit om 't woord verlegen. Zijn stem klonk als een klok, en hij liet zich door niets of door niemand van zijn stuk brengen. Stond hij in de open lucht te praten, en begon de stormwind te fluiten, de regenvlaag te gieten, dan nam hij dat al lachend op; hij bleef goed gehumeurd voortspreken, en weerde de parapluie af, die een der werklieden boven zijn hoofd wilde houden. Hij was daarbij met zijn aangename manieren de gezelligheid-zelve, zette een ieder op zijn gemak. 'Wat een aardige, kleine sinjeur', hoorde men overal het volk mompelen. Feargus O'Connor wreef zich de handen over zijn succes.

Want O'Connor was bezig voor zijn land-plan te werken. Hij kon die hulp best gebruiken. Zijn parool was nu: 'Land en het charter'. Op alle samenkomsten der arbeiders, op alle vergaderingen van hun bestuurs-leden, droeg hij zijn plan voor en wekte hij op tot geldelijke deelneming. En werkelijk zag hij - alhoewel Cooper tegen hem hier en dáár optrad - het geld tot zich toestroomen. Om de zaak in-gang te zetten, kocht hij reeds in 1846 een landgoed: 'Herringsgate-estate', dat hij den 24sten Mei 1847 opende, nadat hij het had verdoopt met den naam: 'O'Connorville'.[1)]. Dit scheen een soort daad, terwijl O'Brien, voor de oogen van het volk, slechts oreerde en disputeerde. Het volk begon te denken, dat Feargus O'Connor waarlijk iets tot stand zou brengen. De arbeiders brachten willig nu hun zuur verdiende penningen op, en tegen het einde van Augustus 1847 bedroeg het fonds voor den aankoop van land reeds 50,000 pond sterling. Natuurlijk lieten zijn tegenstanders hem dat geld niet rustig incasseeren. Zij schreeuwden moord en brand, en riepen, dat hij op die manier slechts zijn eigen zakken vulde, en met het geld van het volk op den loop zou gaan. Doch hij had dan slechts op te treden en het volk toe te spreken, om den storm te bezweren. Het was eigenaardig, hoe hij met de arbeiders omsprong. Hij wist alles met hen uit te voeren, hen tot toorn op te wekken, dan weder tot kalmte te stemmen, hen te doen lachen of te laten schreien, hij streelde en kittelde de lummels, totdat een oorverdoovend hoerah hem beloonde. Hoort hem bijv. in 1847 te Manchester. Het was in een vergaderzaal van 3 à 4000 personen, maar reeds geruimen tijd vóór den aanvang zijner rede was de zaal zóó vol, dat de verslaggevers der kranten slechts door de vensters konden binnenkomen. Duizenden arbeiders moesten buiten blijven staan. Daar kwam Feargus O'Connor aan. Luide werd hij toegejuicht. Hij begon met te zeggen, dat hij voor zeker wist, dat er

1) Voorts ging hij met Ernest Jones in 1847 en 1848 uitgeven het tijdschrift: 'The Labourer: A monthly Magazine of Politics Literature, Poetry, etc.'

een samenzwering was gemaakt om hem te vermoorden: en al dadelijk klonken de kreten van afkeuring: ‘O, die schurken!’ Daarop vervolgde O'Connor: ‘Ja, schurken zijn het, die zich laven aan uw zweet, zich voeden met uw vleesch, en het bloed uwer kinderen drinken. Stelt u eens voor, dat ook *ik* in staat zou zijn hun kleine leden te krommen, hun jong bloed te slurpen, dat ik zwelgen zou in de verdielijking der vrouwen, of mij wilde mesten met het zwoegen van den werkman’ (- kreten: ‘neen nooit!’ en gewuif met hoeden en zakdoeken. -). ‘Waarachtig, ik kan best zonder eten naar bed gaan, maar zulk een maal zou mij de nachtmerrie bezorgen, neen, een beroerte’ (-luide toejuiching en kreten: ‘God almachtig zegene u!’ -). ‘Ik heb nu geld medegebracht, om ieder aandeelhouder in het land-plan te Manchester zijn penningen terug te geven’ (- kreten: ‘neen, wij willen het niet hebben!’ -). ‘Goed, dan ga ik alles er doorbrengen en verbrassen’. (Groot gelach, en uitroepen: ‘doe dat en moge het u goed bekomen!’ -). Op die wijze redeneerde hij voort en werd zijn monoloog inderdaad een dialoog met het volk. Langer dan drie uren hield hij hen bezig. Hij bespeelde de aandoeningen van het volk als een klavier. Luister nog naar dezen zet. ‘Men vertelt - zóó ging hij voort - van onze jonge koningin, dat zij, bij een bezoek aan den hertog van Argyle, diens zoontje, den jongen markies van Lorne, op de armen nam, en hem een kus gaf; en zij, die dat verhalen, vinden het een mooien trek van haar karakter. Welnu, ik-zelf neem wel 40 of 50 kinderen op één dag op mijn armen, en snuit hun den neus, en doe hen rijden op mijn knieën (- uitbundig gejubel en teekenen van sympathie van de vrouwen op de galerij -). Denkt men misschien, dat ik er de man naar ben, om een enkel stukje van het bord van die kinderen te nemen, en hun ouders te beletten hen op te voeden en behoorlijk op te brengen? Neen, dan kent men mij niet. Ik houd dol veel van kinderen - en ook van de moeders - ja, van die haast te veel’ (Een vrouw op de galerij: ‘God zegene den man!’ -). Het slot van alles was, dat hem na die rede nog een bedrag van 1000 pond voor het land-plan werd ter-hand gesteld[1)].

Feargus O'Connor triomfeerde dus in zijn partij over de gansche lijn. En als om zijn zege te voltooien, verkreeg hij het liefste wat hij op 't oogenblik kon wenschen: een plaats in het parlement. In Augustus 1847 hadden de algemeene verkiezingen plaats en O'Connor werd gekozen.

Zóó eindigde voor hem de campagne tegen O'Brien. Zijn parool bleef: ‘Land en het charter.’ Nog altijd vloeiden de bijdragen toe. Hij kon zelfs een tweede landgoed: ‘Lowlands’ aankoopen. Allengs vestigde hij vijf van zulke landgoederen, waaronder Charterville[2)]. Nu zette hij weder het volk aan - daar hij als

1) Zie deze rede in Gammage, ‘The History of the Chartist Movement.’ pag. 309-310.
2) Charterville, ongeveer 300 acres groot, lag dicht bij Witney in Oxfordshire. De rij der gebouwde ‘cottages’ is er nog te zien. Zie een beschrijving met illustraties in het weekblad: ‘Black and White’ van 15 October 1898, pag. 492. Zie dáár ook een afbeelding van de Chartistische school.

lid van het parlement hun verzoek zelf direct kon inbrengen - een nieuwe petitie te teekenen ten-einde het charter te bekomen. Hij zeide een nationale petitie te willen hebben, onderteekend door vijf millioen namen. Hij zou niet rusten. In het volgend jaar, 1848, dacht hij zijn slag te slaan.

III.

Hoe stond het bij den aanvang van 1848 met 't eigenlijke arbeiders-volk in Engeland? Het lijden van de werklieden in de fabrieks-districten en hun ontevredenheid waren de grondslag van geheel de beweging geweest. Was hierin verbetering gekomen? Het antwoord moet luiden: ja en neen. Ja, voor zoover de Staat hier en dáár was gaan ingrijpen, om de meest tastbare misbruiken af te schaffen, waartoe de volledige vrijheid van het arbeids-contract had aanleiding gegeven. Zóó was inderdaad door de regeering, vooral wanneer zij in de handen der Tory-partij was, voortgebouwd op de wet van Lord Althorp van het jaar 1833. Sir James Graham had in het jaar 1844 een regeling weten tot stand te brengen, waarbij - in de textiel-industrie - vrouwen werden gelijk gesteld met jonge personen, en dus voor 't eerst bescherming van de wet verkregen, en waarbij voorts werd verordend, dat kinderen slechts een halven dag zouden behoeven te werken[1]. John Fielden, de wakkerste der wakkeren, had eindelijk in het jaar 1847 aan de heerschende klassen de wet weten te ontwringen, waarbij de zoolang begeerde arbeids-tijd van tien uur, direct voor de jonge personen en vrouwen in de fabrieken, en dus indirect voor alle arbeiders, werd toegestaan. Ditmaal had Macaulay zijn grooten invloed ten-voordeele van den maatregel doen gelden, die op de meest harde en kortzichtige wijze bestreden was door John Bright[2]. Er kwam dus wel eenige verbetering. De schrik voor de Chartisten had gewerkt. Niet te-vergeefs had in 1845 Disraeli zijn beroemden roman ‘Sybil’ uitgegeven, waarin hij aan Engeland had getoond, hoe twee volken op Brittanje's grondgebied woonden, twee volken, waartusschen omgang noch sympathie bestond, die even onkundig waren van elkanders gewoonten, behoeften, gedachten, gevoelens, alsof zij in verschillende luchtstreken leefden of bewoners van verschillende planeten waren; die verschillend werden gevoed, en opgevoed, niet aan gelijke zeden gehoorzaamden en niet naar dezelfde wetten werden geregeerd: de rijken en de armen. Aan den anderen kant was een edele geest vaardig

1) Zie over die wet Otto W. Weyer, ‘Die englische Fabrik-inspektion,’ 1888, pag. 104 en volgende, en Jules Simon, ‘L'ouvrier de huit ans,’ Editie 1867, pag. 164, 173-174.
2) Zie Macaulay, ‘Speeches,’ Tauchnitz Edition, II, pag. 196-200. Vergelijk over Brights houding ‘The Christian Socialist’ 1889, pag. 70.

geworden over sommigen, die, onberoerd door vrees of angst, hun mede-burgers als Christen-broeders bezwoeren, de ellenden, door de economische toestanden in het leven geroepen, te keeren. Lord Ashley (na 1851 Lord Shaftesbury geheeten) was het type van die ridders der negentiende eeuw. Boven aller stem uit werd in dien zin ook steeds Carlyles machtig woord gehoord. Zijn in 1843 uitgekomen boek: 'Past and Present' deed de voorstanders van de 'verlichting' gevoelen, hoezeer men in zedelijk opzicht bij alles wat arbeids-toestanden betreft, met onze eeuw eerder achteruit dan vooruit was gegaan. Maar vooral waren het Maurice en Kingsley, die, sinds het einde van 1847, de leer der Bergrede van het evangelie weder tot grondwet der samenleving wilden maken, en bij de hoogere standen het gevoel wakker gingen schudden, dat het hun schuld was zoo de arbeidende standen der verwildering en verdierlijking werden prijsgegeven.

Het zwoegen der arbeiders werd dus door enkele zeer begaafde en edele geesten met gansch andere oogen reeds aangezien, dan vroeger het geval was. Doch in het wezen der zaak was de levens-toestand der werklieden toch nog niet veel veranderd.

Er bleef onder hen allerlei licht te ontvlammen brandstof van ontevredenheid, wrevel en gemor. Een vonk van buiten-af geworpen kon dat alles in gloed zetten. En die vonk kwam uit Frankrijk. Reeds in December 1847 was het voor de arbeiders in Groot-Brittanje duidelijk geworden, dat er in Frankrijk groote dingen in hun belang konden gebeuren. Ierland was dadelijk in een toestand van 'qui vive' gekomen, en O'Connor bleek onmiddellijk bij de hand, om het vraagstuk der unie van Ierland en Engeland voor het Huis der Gemeenten te brengen. Er kwam beweging onder de Chartisten. Op het einde van December 1847 zag men in Londen en elders weder 'meetings' der Chartisten samenkomen, waarin meestal Feargus O'Connor het woord voerde. Die stroom werd in Januari en Februari in gang gehouden, totdat eensklaps als een wilde vreugde-kreet onder al die Chartisten de tijding weêrklonk, dat de revolutie in Parijs was losgebroken, en dat de republiek in Frankrijk was uitgeroepen.

De opwinding onder de arbeiders in Londen was zeer groot. Den 2^{den} Maart 1848 werd eene talrijke 'meeting' door hen gehouden, en besloten zij een deputatie naar Parijs te zenden, bestaande uit Ernest Jones, Harney en Mc. Grath. Sinds volgden in Londen de arbeiders-vergaderingen elkander op. Vooral den 6^{den} Maart, op Trafalgar-square, werden onder voorzitterschap van Reynolds wilde redevoeringen gehouden en raakte de politie reeds slaags met de Chartisten. In de provinciën ging het even vurig toe. Zelfs namen de manifestatiën der arbeiders dáár nog een meer dreigend karakter aan. Te Glasgow, waar de ellende zeer neep, schreeuwde men: 'brood of revolutie'. De oproer-acte moest door de politie weder voorgelezen worden; er werd reeds geschoten op het volk. Te Newcastle, Sunderland en Carlisle hadden samenscholingen plaats. Naast O'Connor vuurden vooral Mac Douall en John Mitchell de menigte aan.

Toen nu de golven van het Chartisme aldus hooger en hooger begonnen te wassen, begreep het executieve comité van 'The National Charter Association', dat het tijdstip gekomen was, om weder een conventie der Chartisten bijeen te roepen. Die conventie zou 3 April 1848 te Londen samenkomen. En intusschen werden de arbeiders opgezweept door al de gewone volks-redenaars. Doch ook de bezittende klassen begonnen zich te organiseeren en op tegenweer bedacht te zijn. Een ieder, die iets te verliezen had, liet zich als vrijwillig 'constable' bij de politie inschrijven. Het cijfer dezer 'constables' was 150,000, onder wie ook de uitgewekene prins Louis Napoleon. Zóó monsterde men over en weder de krachten, waarover men te beschikken had. Er kwam een atmosfeer van vuur. De arbeiders bleven in Maart 'meetings' houden; den 14^{en} Maart werd zóó het rapport aangehoord der deputatie die naar Parijs was gezonden; Chartisten en Ieren verbroederden altijd op die vergaderingen, en O'Connor verdubbelde zijn pogingen om de arbeiders op te wekken en op te winden. Hij werd niet moede hen te laten zweren, nooit de heilige zaak te verlaten. Ter-zelfder tijd bleek hij druk in de weer in het parlement, om dáár zijn land-plan eenigszins aannemelijk te maken. Toen in Ierland enkelen der meest felle aanhitsers der menigte, bijv. Mitchell, gearresteerd werden, kende zijn verontwaardiging en die zijner vrienden geen grenzen. Ernest Jones, die den 27sten Maart op een 'meeting' te Londen sprak, ried openlijk aan, nu al dat petitionneeren na te laten, en liever onmiddellijk het Huis der Gemeenten te sommeeren het volks-charter aan te nemen: 'Wij willen - zóó eindigde hij - recht door zee sturen. Wij zullen niet buitensporig of als heethoofden te-werk gaan, maar men moet weten dat wij vast-besloten zijn. Wij zullen de wet eerbiedigen, als zij, die de wetten maken, ons eerbiedigen; zoo niet, welnu, Frankrijk is een republiek'[1)].

Onder die omstandigheden kwam in de 'John-street-Institution' den 4^{den} April 1848 de conventie der Chartisten te-zamen.

Er waren een vijftigtal gedelegeerden uit ongeveer even zooveel plaatsen tegenwoordig. Het publiek werd toegelaten op een galerij der zaal. De discussies namen al dadelijk een heftigen toon aan. Nadat al de gedelegeerden min of meer uitvoerig de toestanden van de districten, door hen vertegenwoordigd, hadden uitééngezet, kwam de motie te-berde, dat men de petitie aan het parlement, om het volks-charter als grondwet van Engeland aan te nemen, zou aanbieden, maar nu voor de allerlaatste maal. Harney en anderen spraken in dien zin. Maar de leiding dezer discussie nam toch hoofdzakelijk Feargus O'Connor in handen. Overeenkomstig zijn raadgevingen was men reeds sedert het einde van 1847 bezig geweest de nieuwe petitie te onderteekenen. Hij verzekerde nu aan de conventie, dat men reeds vèr over de vijf millioen

1) Zie Gammage, 'The History of the Chartist Movement,' pag. 321.

handteekeningen had. De gebeurtenissen in Frankrijk hadden den laatsten stoot aan het petitionnement gegeven. Overal op het vasteland waggelden de tronen, en kozen de koningen het hazen-pad; het volk moest nu ook in Groot-Brittanje in al zijn majesteit en kracht oprijzen. Over een week moest men zich dan ook gereedmaken, en de petitie in lange eindelooze processie naar het parlement brengen. De machthebbers in Engeland behoefden echter op dien dag niet bang te zijn. Hij - Feargus O'Connor - gaf, namens het volk, de belofte, dat er geen ruit van een venster gebroken, geen stuiver weggenomen zou worden. Men had hem gezegd, dat de regeering hem wenschte te dooden. Welnu, hij zou vóóraan, vóór het front, den optocht leiden, hij was dan zichtbaar genoeg om den kogel in 't voorhoofd te ontvangen. Werd de petitie door het parlement niet aangenomen, dan moesten gelijktijdige ‘meetings’ op alle plaatsen van het rijk dadelijk protesteeren en een adres aan de koningin richten, om de ministers weg te zenden en in haar raad mannen op te nemen, die van het volks-charter een kabinets-questie zouden maken. Hielp ook dat nog niet, dan zou hij, O'Connor, niet terugdeinzen, maar liever sterven, dan het volks-charter niet te verkrijgen. - Zóó sprak bulderend, pochend, snoevend en schetterend O'Connor. Toen hij ging zitten, stond zijn oude en vaste tegenstander, Bronterre O'Brien, op, om - zooals hij zeide - slechts eenige opmerkingen in het midden te brengen. Misschien voorspelde de droge aanhef aan den vurigen O'Connor reeds niet veel goeds. Ten-minste plotseling verliet hij de zaal, omdat zijn tegenwoordigheid - naar zijn beweren - noodig was in het parlement. O'Brien gaf zijn verwondering te kennen over dat heêngaan van O'Connor, doch vroeg nu slechts des te scherper, of men, wanneer men werkelijk de petitie in processie naar het parlement wilde brengen, de gevolgen van zijn daden had overzien, met andere woorden: *of men gereed was*. Hij verduidelijkte dat later nog met deze zinsnede: ‘dat hij, O'Brien, niet tegen de wet zou handelen, zoolang als hij de overtuiging koesterde, dat de wet hem rechtvaardigheid zou geven; zoodra hij echter zou bevonden hebben, dat de wet hem geen recht zou verschaffen, zou hij, op het oogenblik dat het volk sterker was dan de wet, met duim en wijsvinger een knip geven aan die wet.’ Hij sprak nog meer, maar op de vraag, die hij gedaan had, kreeg hij geen antwoord. Of liever, de groote meerderheid der conventie was op de hand van O'Connor, vertrouwde op diens zeggen dat het volk gereed was, en wilde de groote zaak nu Maandag 10 April 1848 doorzetten. Hiertoe werd besloten. De discussiën liepen nu nog over de questie: hoe en wanneer men het adres aan de koningin zou opmaken, indien eens onverhoopt het parlement de petitie niet aannam. Een nationale vergadering zou daarvoor op 24 April 1848 (Goede Vrijdag) bijéén moeten komen. Tot op dat tijdstip zou de conventie zich permanent verklaren. Maar het belang van al die volgende besluiten verbleekte bij de ééns gebleken en duidelijk uitgesproken wil, om Maandag 10 April den slag te wagen.

Het was voor Londen een week van zorg en angstige spanning. Allerlei ‘meetings’ hadden nog plaats. De opwinding nam toe. Doch ook voor Feargus O'Connor waren het dagen van beklemming, haast van verbijstering. Hij had den wind gezaaid, hij zou den storm gaan maaien. En toch, nu het werkelijk ernst werd, drong moeielijkheid op moeielijkheid zich aan hem op. Sarrend klonk de vraag van O'Brien hem steeds in de ooren: zijt gij gereed? of anders uitgedrukt: zijt gij bereid de revolutie te aanvaarden? Want een andere oplossing was er niet. Toch wilde Feargus O'Connor, als echte Brit, de wet niet het eerst schenden. Reeds had hij overal verkondigd, dat men op de ‘meetings’ slechts ongewapend moest komen, daar men anders tegen de wet handelde; een advies, hetwelk gemaakt had, dat O'Brien, verontwaardigd, nog op den laatsten dag vóór 10 April zijn ontslag uit de conventie nam. Maar de regeering en het parlement, ziende met wien men te doen had, zouden dat instrument der wet dadelijk tweesnijdend tegen hem richten. Het parlement maakte een wet, die ongeloofelijk spoedig aangenomen werd, over de openbare veiligheid. Het uiten van oproerige taal op een ‘meeting’ werd door de wet verklaard tot felonie en strafbaar gesteld met deportatie. En voorts werden in de week vóór Maandag 10 April op de meest uitgebreide schaal alle mogelijke militaire maatregelen en voorzorgen genomen. Aan Lord Wellington, den overwinnaar van Waterloo, werd opgedragen ditmaal den binnenlandschen oorlog, als die noodig was, te voeren. Hij versterkte de plaatsen, waar hij te Londen over beschikken kon, als een vesting. Overal werden troepen en kanonnen verspreid. De regeering gal hem de meest volledige volmacht en toerusting. De omgeving van den Tower en van het parlement was in een artillerie-kamp veranderd. De ‘constables’ deden - nu ten-getale van twee honderd duizend - overal dienst. Aldus wachtte Londen den Maandag van 10 April 1848 af.

Al de Chartisten, die aan de processie naar het parlement zouden meêdoen, om derwaarts de petitie voor het volks-charter te brengen, waren saâmgeroepen op de open ruimte van Kennington Common over de Blackfriars brug. Te 9 uur 's ochtends vergaderde de conventie in haar gewoon lokaal, om van daar zich naar dat Kennington Common te begeven. O'Brien was niet meer onder hen. Feargus O'Connor was alléén aller leider. Doch ziet: de moed was eensklaps bij hem gezonken. Hij had niet gerekend op dergelijke toerusting en zulk een krachts-betoon, als onder Wellingtons toezicht was genomen. Hij deinsde terug voor het bloed-bad, dat onvermijdelijk zou volgen, als de menigte, die bijna niet in te toomen zou zijn, slechts even de perken overschreed. De eerste de beste verrader of schurk had het in zijn macht, een zee van jammeren over Engeland te werpen. En - daarbij: het volk der werklieden stond ongewapend tegenover al die artillerie-parken. Hij wierp dus in de conventie de schuld op hen, die (zooals O'Brien) steeds van een gewapende demonstratie hadden gesproken en dus deze vervaarlijke krijgs-toerusting der regeering

hadden uitgelokt, en verklaarde, dat hij bereid was *nu* de ‘meeting’ te vragen, ‘in den naam van hun moed, in den naam van hun rechtvaardige zaak, in den naam van God’ den optocht *niet* te houden, en alzoo aan de regeering de aanleiding te ontnemen om hen te verpletteren. - Daarop gingen de leden der conventie met vlaggen en vaandels over Blackfriars brug naar Kennington Common, waar de ‘meeting’ was samengekomen. - Toen O'Connor er kwam, werd hij reeds opgewacht door het hoofd der politie, die hem kennis gaf, dat de regeering niet zou tusschenbeide komen op de vergadering, maar dat de processie verboden was. Feargus O'Connor had die mededeeling verwacht en begon nu het verzamelde volk toe te spreken. Hij hield een rede, zooals men die van hem gewoon was, vol pathos, vol gloed, vol holle declamatie, vol zelf-verheerlijking en zelf-beschuldiging. Weder had hij de kracht, om van tijd tot tijd de bijéengekomenen te doen lachen. Dan sprak hij hun over de gevaren waaraan hij-zelf blootstond. Doch hij vroeg hun geen acht daarop te slaan, maar slechts om zich-zelven en hun zaak te denken. Die zaak mocht niet in de waagschaal gesteld worden. Hij herinnerde hun, dat de petitie door 5,700,000 personen was geteekend. Men mocht, ter-wille van de beteekenis van dat aantal handteekeningen, nú niet aan de verzoeking gehoor geven om de processie door te zetten, ten-einde in een wisse hinderlaag te vallen. ‘Laat het aan het executief comité over de petitie naar het parlement te brengen’. - Het verzamelde volk hoorde hem aan en begreep den wenk. Het morde, haalde de schouders op, en verstond dat het door zijn leider verlaten was. Hij was geen slechte man, maar op het beslissend oogenblik deugde hij niet. Niet knap, onwijs - luidde het oordeel. De ‘meeting’ ging droevig, woelig uit elkander, en het comité alléén bracht de petitie in dood-gewone rijtuigen naar het Huis der Gemeenten.

Londen herademde. Doch Feargus O'Connor zonk bijna inéén. Hij had den zwaarsten kamp van zijn leven gestreden. De angst, dat Londen een bloed-bad zou worden, was voorbij. Aan niemand werd op 10 April 1848 een haar gekrenkt. Doch zedelijk - dit voelde hij dadelijk - had hij zich-zelf vermoord. Al hadden de ruwe arbeiders hem bij zijn laatste rede nog goedhartig toegejuicht, zoo hoorde hij inwendig de lange doordringende uitfluiting, die hij waarachtig had verdiend. Hij was de ‘lafaard’, de ‘volks-misleider’ bij uitnemendheid. Hij zou zijn taak nog wel wat voortzetten, doch hij begreep zelf, dat het voortaan slechts een aangeleerde rol zou wezen, die hij speelde. Zijn zelf-bezit begaf hem. Martelend kwelde hem ijl gepeins. Zijn gedachten dwaalden weg, verre weg. Hij was voor-goed gebroken.

Donderdag 13 April 1848 behandelde het Huis der gemeenten in zijn zitting de petitie der Chartisten. Er was een commissie benoemd om de handteekeningen te tellen. Het bleek toen, dat in plaats door 5,700,000 personen, het stuk slechts geteekend was door 1,975,496 namen. En onder die namen kwamen nog de vreemdste pseudoniemen voor: bijv. Victoria Rex, de hertog van Wellington,

Sir Robert Peel, voorts allerlei spotnamen, obscene namen, enz. enz. Het Lagerhuis wees natuurlijk alles smadelijk af. De conventie - hoezeer haar aanzien tot nul was gedaald - besloot nu toch een zoogenaamde nationale vergadering der arbeiders bijéén te roepen, ten-einde een adres aan de koningin vast te stellen. Den 1^{en} Mei 1848 kwam die nationale vergadering te Londen bijeen. Mac Douall, Jones, Samuel Kydd, stonden als sprekers in de vergadering op den vóórgrond. De memorie aan de koningin werd gereed-gemaakt. Doch Victoria liet weten, dat zij geen audientie aan de deputatie der Chartisten gaf, en onverrichterzake moest men afdruipen.

Twee gevolgen zijn echter waar te nemen en af te leiden uit de gebeurtenissen, die met het fiasco van O'Connor en den val der Chartisten samenhangen: wij bedoelen den indirecten invloed op de heerschende klassen en de directe uitwerking op de Chartisten-zelven. Vooreerst was allengs te bemerken zekere wijziging in de houding der hoogere standen. Op den vóórgrond stond, dat straffen natuurlijk niet konden uitblijven. Overal begonnen dus de arresteeringen en de processen. Maar vergeleken met wat in andere landen gebeurde, legden de rechters over het algemeen niet al te zware straffen op. Een enkelen keer luidde het vonnis terdood, doch het werd niet uitgevoerd. Overigens was de kerker-straf, die men oplegde, betrekkelijk gematigd. Zoo werd dr. Mac Douall, die overal tot opstand had aangemaand, tot twee jaren gevangenis-straf veroordeeld, te ondergaan in het huis van correctie te Kirkdale[1]. Zoo werd Ernest Jones mede tot twee jaren opsluiting verwezen. Men liet hem in zijn opsluiting rustig schriftelijk werken, en Carlyle benijdde hem haast zijn kalme arbeids-gelegenheid. Bij een bezoek in het jaar 1850 aan de gevangenis te Londen, zag hij Ernest Jones op en neder wandelen ‘in zijn eigen gang, een zindelijke, hoog ommuurde plaats, vèr van de wereld en van haar zorgen, met stilte nog voor eenige maanden in het verschiet, meester van zijn eigen tijd en beschikkende over allerlei hulpbronnen der gedachte, tot een waarlijk benijdbare ruimte. Welk letterkundige heeft alles zóó onder zijn bereik! Ik stelde - vervolgt Carlyle - mij-zelf zoo eens voor, met papier, pennen en inkt te mijner beschikking, en vrij van alle verplichtingen en al het gezeur en getob der omgeving. Ik zou een boek hebben kunnen schrijven, zooals geen lezer thans ooit van mij zal krijgen! Ik keek hem met jaloersche oogen aan’[2]. Men strafte dus niet al

1) Wij bezitten over dat proces van Mac. Douall ‘an authentic report of the trial of doctor Peter Murray Mac Douall, at Liverpool, on Monday, August 28th, 1848. Manchester, price fourpence.’ In dat boekje is op pag. 17 het oproerig lied opgenomen, de ‘Song of the Soil.’
2) Zie Carlyle, ‘Latter day pamphlets’ van het jaar 1850, en wel het tweede opstel daarvan: ‘Model Prisons.’ Vergelijk ook ‘Die neue Zeit’ 1890/91, pag. 695.

te hard, al was men zeer bang geweest. En te-gelijk won bij vele geesten het meer edel inzicht veld. De poging, door Maurice en Kingsley reeds tegen het einde van 1847 begonnen, werd nu veel meer geaccentueerd. Na eenige voorbereiding en overleg gaven zij den 6den Mei 1848 het eerste nummer van een octavoweekblad uit, onder den titel: 'Politics for the people'[1]. Een uiterst belangrijk geschrift, in de eerste plaats bedoeld om op de werklieden invloed te oefenen, maar met de begeleidende gedachte om de zienswijze der heerschende klassen-zelven zachtkens om te wentelen en om te keeren. Het was een zeer schoone proefneming. Maurice en Kingsley gingen zich verstouten met elementen der toekomst te werken. Zij gaven de bezittende standen in overweging niet hun eigen horizont voor de grens der wereld te houden. Bladeren wij thans, met onze oogen van het heden, in dat boekje, dan treft het ons, hoe mannelijk, hoe hoog de toon is, die dáár wordt aangeslagen. Op het begrip van broederschap, edel, Christelijk opgevat, wordt alles gebouwd. Kingsley opende in dat weekblad die reeks kleine leeke-preeken, die hij onder den naam: 'Parson Lot' ten-beste gaf. Voortreffelijk zijn voorts de lessen door John Townsend getrokken uit de feiten der regeering van Louis Philippe en uit het tijdvak der zelf-voldane burgerij. Maurice begon zijn puntige, inhoudrijke dialogen: gesprekken met het volk op 'penny-boats', of met Engelsche landbouwers, of met Fransche propagandisten, en anderen. Bijzonder opmerkelijk zijn de brieven van Kingsley (Parson Lot) aan de Chartisten. Het was zoo knap aan die Chartisten voor te houden, dat zij niet vèr genoeg gingen, dat hun programma te eng, te materieel was, dat zij ruimer en hooger nog het levens-doel moesten opvatten. Hij verweet hun bekrompenheid, maar al zijn verwijten waren tevens bittere zweepslagen voor de rijken, die den minderen man er toe gedreven hadden aan niets ideëels meer te kunnen denken. 'Het is onze schuld - zóó riep hij uit - wij, de gezeten klassen, hebben den bijbel gebruikt alsof het een dienders-handboek was, een dosis opium om lastdieren rustig te houden, terwijl men hen overlaadt. Wij hebben uitéengezet, dat de bijbel geduld voorschreef, en wij hebben nooit gezegd dat de bijbel vrijheid beloofde. Wij hebben verklaard, dat de bijbel de rechten van den eigendom en de plichten van den arbeid leerde, terwijl (God weet het!) tegen één keer dat de Schrift dit doet, de bijbel tien keeren predikt juist over de plichten van den eigendom en de rechten van den arbeid[2]. Het was een zeer schoone stoot; het getuigde van een vast voornemen om

1) Zie over het ontstaan van de: 'Politics for the people' vooral 'Life and Letters of Charles Kingsley,' Editie 1877, vol I, pag. 162 en volgende en 'The Life of Frederick Denison Maurice, chiefly told in his own letters,' Editie 1884, vol I, pag. 460 en volgende en pag. 472.
2) Zie 'Politics for the People' 1848, pag. 58, vergelijk pag. 28 en pag. 136.

zelf de oogen naar omhoog te richten, en de mede-menschen - rijken en armen - aan te sporen, onder het genot van Gods kleurrijke zon gezamenlijk te arbeiden, te arbeiden met een gevoel van vreugde, moed en hoop. Men weet, dat die poging van den zomer van 1848 in het volgend jaar leidde tot de oprichting van 'The Society for promoting working men's associations', en in 1850 tot de stichting door Maurice en Kingsley van het weekblad: 'The Christian Socialist'. Voor het eerst werd weder die blinkende naam: C h r i s t e l i j k S o c i a l i s m e door lieden van hoogen stand en smetteloos rein karakter als een wijd en zijd stralende leuze op een golvend vaandel geplaatst[1].

Ter-zelfder tijd dichtte Kingsley (1850) zijn 'Alton Locke', den roman der Chartisten.

Wat die Chartisten betreft - en ziehier ons gebracht tot de directe gevolgen, die het mislukken van den dag van 10 April 1848 en de val van Feargus O'Connor voor de Chartisten had: - zij gevoelden, dat zij geslagen waren en dat het hun voegde een anderen weg op te gaan.

Het grootste gedeelte trok zich langzamerhand terug van de Chartistische beweging. Zij begrepen te moeten aanvaarden de wetten die omtrent 'S o c i a l e P o l i t i e k' door het parlement, de ééne wet na de andere, allengs verder werden vastgesteld. Na de groote wet van 1847 - de tien-uren wet van John Fielden - had Lord Ashley (Shaftesbury) 5 Augustus 1850 een zoogenaamden normaal-arbeidsdag voor jonge personen en vrouwen weten te doen aannemen, waarbij de arbeids-duur voor alle betrokkenen van 6 uur 's morgens tot 6 uur 's avonds in alle textielfabrieken werd vastgesteld. Wel is waar: hij verlengde nu den werktijd van tien tot tien en een half uren, en de arbeiders vervloekten hem dan ook een oogenblik en spraken van zijn 'verraad', doch weldra zagen zij-zelven hun domheid in[2]. Ook de fabriekskinderen trokken partij van die wet. Aldus voegden de arbeiders zich langzamerhand in de betere verhoudingen. De uitstekende fabrieks-inspecteurs hielpen hen op dien weg. Wij noemen alleen Leonard Horner, die van 1834 tot 1859 werkte, en van wien Karl Marx ('Das Kapital' I, 1890, p. 186) getuigde: 'hij heeft onsterfelijke verdiensten ten-opzichte der Engelsche arbeiders-klasse zich verworven'. En voorts begonnen de arbeiders krachtiger dan ooit te-voren zich te organiseeren in hun 'trades-unions', hun vakverenigingen, de overblijfsels der oude gilden van weleer. Die 'trades-unions' werden allengs in Engeland hun stevigste wapentuig. Het was een gepantserd harnas van verdediging, doch dat tevens een instrument van aanval kon zijn. Het bedoelde een

1) Zie onze 'Studiën op Sociaal Gebied,' 1877 (over Maurice en de arbeiders) pag. 152. Vergelijk ook Lujo Brentano, 'Die christlich sociale Bewegung in England,' Editie 1883, pag 28.

2) Zie Otto W Weyer, 'Die englische Fabrikinspektion,' 1888, pag. 213, en Holyoake, 'Life of Joseph Rayner Stephens,' 1881, pag. 98-99. Zie aldaar het relaas der 'meeting' van 26 Mei 1850.

organisatie der ‘strikes’; en die werk-stakingen zouden de hefboom zijn van hun lots-verbetering.

Zóó oordeelde de groote massa der arbeiders. Een kleiner deel bleef nog zich ophouden in de gangen der oude Chartisten. Die dat deden waren de eigenlijk gezegde socialisten onder de arbeiders. De richting van Feargus O'Connor was voor hen echter een dood-loopende weg gebleken. Zij lieten hem praten en volgden zijn dwaallicht niet meer. Het is een zeer droeve blik, O'Connor nog allerlei pogingen te zien beproeven. Zoo stelt hij 3 Juli 1849 weder een motie ten-bate van het charter in het parlement voor, doch slechts 15 stemmen van ultra-radicalen weet hij daarvoor te verkrijgen. Zoo beproeft hij na dien tijd de midden-klasse van Engeland belang te doen stellen in een uitbreiding van het kiesrecht, zooals het Chartisme wilde. Te-vergeefs. Zijn vroegere aanhangers verzetten zich tegen hem[1)], vooral Julian Harney en zelfs Ernest Jones, die hem in den rug nu aanvalt, en een roman tegen hem uitgeeft. Daarbij geraakte de geldelijke administratie van zijn land-compagnie deerlijk in de war. Den 7^{en} Augustus 1851 moest zelfs een ‘bill’ worden vastgesteld, om de gansene land-zaak te liquideeren. Trouwens hij was reeds ‘malende’. Toen Kossuth den 20sten October 1851 met oneindig gejuich in Londen werd begroet, kwam O'Connor ook bij hem, doch hij was een schaduw, een schim van vroeger. Hij keek angstig, verward naar alle kanten rond. Hij wist niet meer wat er gebeurde. Men nam hem bij de hand en voerde hem weg. Weldra bleek het, dat hij waanzinnig was geworden, en werd hij, 1852, in een gekkenhuis opgesloten. Dáár stierf hij[2)].

De nog overgeblevene Chartisten zochten zich nu voor het meerendeel te verzamelen en te vereenigen om Bronterre O'Brien.[3)] De gebeurtenissen hadden genoeg bewezen, dat hij beter inzicht in den loop der dingen had gehad dan zijn ongelukkige medestander. Zijn ster was dus rijzende. Men begon op-nieuw ijveriger zich bezig te houden met het plan, dat hij vroeger omstreeks 1844 had uitéengezet, het plan, dat meer naar het collectivisme overhelde. Ziende dat van dat voorstel met meer belangstelling door de arbeidende klassen werd kennis genomen, had O'Brien het in 1850 nog eens volledig omgewerkt in een boek, waarop wij reeds vroeger, pag. 252, wezen, namelijk: The rise, progess, and phases of Human Slavery’. Hij nam in dat boek weder op de stelling, eens in de achttiende eeuw door den Franschman Linguet verdedigd, dat de slavernij der oudheid minder erg was dan de loontoestand, zooals de moderne tijd dien had ingericht. Hij poogde

1) Zie ook het tijdschrift van Karl Marx, ‘Neue Rheinische Zeitung’, 1850, in de ‘Revue’ der laatste aflevering, pag. 158.
2) Hij werd begraven in het Kensal Green cemetery. Vijftig duizend lieden volgden zijn lijk-stoet. Op zijn graf werd een soort piramide geplaatst met een opschrift in grootsprekende taal.
3) Deze gaf sinds 11 November 1848 uit zijn weekblad: ‘The power of the Pence’

geschiedkundig den oorsprang der slavernij aan te wijzen, toonde aan, hoe door het veldwinnen van het Christendom de oude slavernij - die vroeger door allen, zelfs door de slaven, als wettige vorm der maatschappij was erkend en aangenomen - was opgeheven, maar trachtte nu te bewijzen, dat het Christendom onbewust een veel grooter kwaad had veroorzaakt, door het vestigen van een indirecte slavernij: den toestand der loon-arbeiders. Nu toch waren de hoogere standen niet meer verplicht voor het onderhoud der lagere te zorgen. De slaven van weleer werden vrijgemaakt, en moesten zien hoe zij aan den kost kwamen. De emancipatie der slaven is dan ook, volgens. O'Brien de eerste en algemeene oorzaak geweest van het pauperisme en de bedelarij in Europa. Een doorgaande uitbreiding van het proletariaat is sinds dien tijd overal merkbaar, totdat dit proletariaat zich voor-goed constitueerde in de vier klassen van werklieden, bedelaars, dieven en publieke vrouwen. Dit is dan het beeld der loon-slavernij, de ergste van alle vormen der slavernij. Door de zonderlinge economische ontwikkeling der negentiende eeuw is die toestand nog verergerd. De rijken werden rijker, de armen nog armer. ‘Een huis Baring weet 650,000 pond sterling te verdienen met speculaties van één jaar. De vader van Sir Robert Peel laat drie millioen pond sterling na’[1]. En ondertusschen is de verdienste van een arbeider - hetzij in de fabriek, hetzij op het veld - een hongerloon geworden. Het redmiddel daartegen was nu zijn plan, dat vooral rustte op land-nationalisatie. Over dat plan hield hij in het jaar 1850 geregeld voorlezingen voor het volk. Daar de oude organisatie van het Chartisme eigenlijk slapende was, had hij een nieuwe vereeniging op touw gezet: ‘The National Reform League’; en die nieuwe associatie nam willig met algemeene stemmen al de 7 punten aan (drie tijdelijke of overgangs-maatregel en en vier definitieve rubrieken, zie onze pag. 252 en 253) waarin O'Brien zijn plan had saâmgedrongen[2].

Na dien tijd werd de verdeeldheid en tweestrijd tusschen de nog overgeblevenen van het Chartisme hoe langer hoe grooter[3]. Ernest Jones poogde een poos ook nog een rol als dictator te spelen. Het vroeger executieve comité der Chartisten was het

1) Zie James Bronterre O'Brien, ‘The rise, progress and phases of Human Slavery,’ Editie 1885, pag. 97. - Opmerkelijk zijn nog in dit boekje (pag. 106) de opmerkingen over de moeielijkheden, waarmede de Vereenigde Staten van Noord-Amerika zullen hebben te kampen, als zij eens zoo bevolkt zijn als Engeland. - Ons trof ook de waardeering van Pierre Leroux, pag. 80. O'Brien was zeer gekant tegen de ‘trade-unions’: dit werden, volgens hem, aristocratieën onder de arbeiders.
2) Zie Gammage, ‘The History of the Chartist Movement,’ 1854, pag. 375.
3) Sinds Juni 1849 verscheen ook het tijdschrift van G. Julian Harney: ‘The democratic Review’, twee deeltjes. Zie daarin het stuk van Fr. Engels over de 10-uren-questie, het artikel is ook opgenomen in Bernstein's ‘Documente des Socialismus’, Nov. 1901, pg. 59 seqq.

tooneel van scherpen, soms handtastelijken strijd. Eens kwamen echter nog voor 't laatst de overblijfselen der vroegere Chartistische conventie te-zamen. Het was den 31sten Maart 1851. O'Briens invloed was toen weder overheerschend, en als samenstel van alle eischen, door hem vooral geformuleerd, als compromis ook tusschen veel uitéénloopende zienswijzen, stelden toen de afgevaardigden in April 1851 de besluiten vast, die volgens hen het richtsnoer van allen moesten wezen, op welke wegen zij dan ook verder mochten uitééngaan.

Die besluiten vormen een zekere 'halte' op den weg van het socialisme en luiden als volgt:

Besluiten der chartisten van April 1851[1].

Daar alle voorstellen ter hervorming van het kiesrecht, met uitzondering van het volks-charter, aan de midden-klassen veel meer stemmen zouden geven dan aan de arbeiders, en de toestand dezer laatsten dus nog ongunstiger zouden maken dan tegenwoordig reeds het geval is, zoo moet de agitatie altijd het *gansche* volks-charter op het oog hebben. Gaf men op één onderdeel toe, dan zouden de overige punten niet zulk een vruchtbaar resultaat hebben; de volkspartij moet dus aan elken maatregel, die achter blijft bij hetgeen in het volks-charter staat, haar ondersteuning ontzeggen.

Ook de gemeentelijke administratie behoorde in de handen van het volk te zijn. De zaak van het algemeen stemrecht moet dus steeds in verbinding en voeling met de gemeentelijke locale vertegenwoordiging worden behandeld, en van elke gunstige kans, die de verkiezingen voor eene gemeente aanbieden, moet partij worden getrokken.

De arbeiders-vereenigingen of vak-vereenigingen, coöperatieve genootschappen en 'Trades-Unions,' moeten voor de agitatie gewonnen worden door ontvouwing van de wederzijdsche voordeden, welke aan de beide groote hervormings-partijen uit een aanéénsluiting van haar werkzaamheid zouden voortvloeien.

De conventie is verder overtuigd, dat de beste weg, om sympathie voor het Chartisme te winnen, deze is, om zijn beteekenis aan te wijzen met betrekking tot de bezwaren, waarmede de lijdende klassen te kampen hebben, en die klassen te gewennen het Chartisme als houvast en hefboom van haar hoop te beschouwen. Aan de aanhangers moet dan getoond worden, dat het Chartisme meer goeds voor hen stichten kan, dan een klassen-regeering vermag of wil geven. Er moet voorts uitééngezet worden, dat een staatkundige ver-

1) Wij ontleenen die besluiten aan de 'Sozial-democratische Bibliothek', 1887-1888. IIe Band. Heft 16. 'Die Chartistenbewegung in England', pag. 52-56. - Zij zijn ook opgenomen in het werk van Lothar Bucher (den lateren secretaris van Bismarck) 'Der Parlamentarismus wie er ist,' Zweite Auflage, 1881, pag. 280-286. - Gammage, 'History of the Chartist Movement', geeft pag. 395-397 slechts een uittreksel. -Vergelijk Lothar Bucher, 'Die Vorfahren und der Erbe der Chartisten,' in zijn 'Kleine Schriften,' pag. 260 seqq.

andering der toestanden zonder eenige uitwerking zou zijn, wanneer zij niet vergezeld is van een sociale wijziging; dat een Chartistische beweging zonder de kennis van de wetenschap der maatschappij gansch en al schipbreuk zou lijden; dat wij niet enkel den staatsman, maar vooral den practischen man van vlijt en ondernemings-zin moeten winnen; dat wij de ondersteuning van den arbeider, handwerksman, pachter, en kleinhandelaar niet vragen en winnen kunnen, wanneer wij niet eerst bewijzen, dat wij-zelven practische hervormers zijn, dat ons het bestuur der Staats-zaken zonder gevaar kan worden toevertrouwd, dat wij weten wat hen drukt en dat wij de middelen kennen om hen te helpen; dat het Charter hun een positief, onmiddellijk, duurzaam voordeel kan aanbrengen, en dus reeds dadelijk hun welzijn en hun hulpbronnen zou vermeerderen.

De Chartistische partij moet zich tot beschutster der onderdrukten stellen, als een vereeniging, die de verschillende enkele corporaties op een gemeenschappelijken grondslag te-zamen bindt, door het sterkste koord wat er is: het eigenbelang dezer corporaties.

Het is dus tijd een beroep te doen op het belang van elke onderdrukte klasse op zich-zelve. Elk dier klassen verlangt een zekere hoeveelheid sociale hervormingen, beantwoordende aan haar behoeften; al die eischen, hoewel verscheiden van aard, zijn toch met elkander in overeenstemming te brengen; zij sluiten elkander niet uit; een recht kan nooit met een ander recht in conflict geraken; waarheid nooit waarheid tegenspreken.

Doordrongen van deze overtuiging, beveelt de conventie aan, om de publieke opinie naar de volgende beginselen te richten en te sturen:

I. Grond en Bodem.

De conventie is van oordeel, dat grond en bodem het onvervreemdbare erfdeel van het menschelijk geslacht is, en dat het tot nu daarop gevestigde monopolie tegen de wetten van God en van de natuur aandruischt. De vervorming van land tot nationaal eigendom is de éénige ware grondslag van de volks-welvaart. Om dit laatste doel te bereiken, zijn achter elkander de volgende maatregelen dringend het publiek aan te bevelen:

1. De oprichting van een landbouw-ministerie.
2. Teruggave van de landerijen van armen, gemeente, kerk en kroondomein aan het volk; - deze landerijen moeten in goed verdeelde perceelen worden verpacht, en de pachten in handen van den Staat komen.
3. Schadeloosstelling aan ieder pachter, na afloop van zijn pacht, voor de verbeteringen, die hij aan den grond heeft toegebracht, verbod om den pachter tot een voor-altijd vaststaande opéénvolging der bebouwing te verplichten, opheffing der jacht-wetten, converteering van alle ‘renten’ (pacht-sommen) in graan-renten.
4. Machtiging van den Staat om land aan te koopen, ten-einde het dan later aan enkelen of aan associaties te verpachten.
5. Verbod om land, dat de Staat eens heeft gekregen weder te vervreemden.
6. Recht van vóórkeur aan den Staat bij elken verkoop van land.

7. Onteigening van dat land ten-voordeele van den Staat, zoo schielijk de bestaande rechtsverhoudingen door wet, sterfgeval, vervreemding of andere met rechtvaardigheid en grootmoedigheid jegens alle klassen samengaande middelen, kunnen worden op zijde gezet.

II. Kerk.

De godsdienst moet vrij wezen en als iets geestelijks niet aan eenig wereldlijk toezicht onderworpen zijn. De conventie beveelt dus aan:

1. Volledige scheiding van Kerk en Staat.
2. Alle tijdelijke bezittingen van de Kerk tot nationaal eigendom te verklaren, voor zooverre zij niet aan zekere bepaalde personen zijn verleend; insgelijks alle kerkelijke gebouwen, die op Staats-kosten zijn gesticht. Aan de gezindten, welke bezittingen of gebouwen hebben, is het verdere gebruik daarvan onder billijke voorwaarden toe te staan.
3. Tienden en kerkelijke opbrengsten af te schaffen.
4. Aan den Staat geen inmenging in het inwendig bestuur van een Kerk toe te staan: - de geestelijken moeten door de gemeenten worden aangesteld en gesalarieerd.
5. Verlof-acten, ‘licentiën’ der geestelijken tot uitoefening van het onderwijzers-ambt af te schaffen.

III. Opvoeding.

Een ieder heeft evenveel recht op de middelen ter werkzaamheid van den geest als op de middelen voor het fysiek leven. Het is even groot onrecht, aan den geest het voedsel te ontzeggen als aan het lichaam. De opvoeding moet zaak der natie zijn, alomvattend, kosteloos en tot op een zekere grens verplicht. Daarom wordt aanbevolen:

1. Dat scholen, gymnasiën en universiteiten van Staatswege onderhouden worden, en kosteloos worden geopend, terwijl het tot een dringende plicht der ouders worde gemaakt, om aan hun kinderen de gewone kennis te doen verschaffen.
2. Dat het onderwijs in de hoogere takken van het weten eveneens kosteloos is, maar niet verplicht behoeft te zijn.
3. Dat industrieele of ambachts-scholen worden opgericht, die langzamerhand het systeem van het leerlingschap vervangen.

IV. Arbeid.

De arbeid is de schepper van den rijkdom, en als zoodanig het wezenlijkste element voor het gedijen van het volk. Desniettemin is de verhouding tusschen arbeid-gevers en arbeiders tot op dezen tijd niet overeen te brengen met het welzijn der maatschappij, daar de schepper de dienaar is van zijn schepsel, en de arbeid de

slaaf is van het kapitaal, zuchtend onder een loonstelsel, dat iedere gedachte aan vrijheid hoonlachend bespot. Om den arbeid uit zijn verdrukking te verlossen, als een middel om de slavernij der loonen af te schaffen en het coöperatieve beginsel tot meer ontwikkeling te helpen, worden de volgende maatregelen voorgesteld:

1. Kostelooze verleening van genootschaps-rechten (rechts-persoonlijkheid, enz.) aan alle coöperatieve associatiën voor bedrijfs-doeleinden.
2. Hervorming der wetgeving op de vennootschappen, enz. ('partnership.')
3. Overwegende, dat het coöperatieve beginsel een wezenlijke voorwaarde voor de welvaart van een volk is, dat de opéénhooping van rijkdom door een tegenwicht moet worden gestuit, en dat de accumulatie van waarden in de handen van enkele maatschappijen geen noemenswaardig minder kwaad is dan het monopolie van enkele individuen, - moeten alle coöperatieve pogingen en proefnemingen, tot op de volledige oplossing der arbeids-questie, naar één voor het gansche volk berekend plan of bestek worden genomen, en moeten zij op zulk eene wijze met elkander in betrekking en verbinding worden gesteld, dat al die enkele coöperatieve genootschappen takken en twijgen van ééne zich over alles uitstrekkende nationale vereeniging kunnen wezen, met dien verstande, dat de winst van een plaatselijk genootschap, zoodra het een zeker bedrag overschrijdt, in een *algemeen fonds* wordt gestort, dat tot oprichting van nieuwe genootschappen kan strekken.
4. Men stichte wijders voorschot-kassen of banken voor arbeiders, die willens zouden zijn zich te associeeren.

V. Armenzorg.

Gelijk het de plicht van een ieder is te arbeiden, zoo heeft ieder het recht op gelegenheid tot arbeid. Hij, die door ziekte of ouderdom ongeschikt voor arbeid is, kan van den Staat onderstand eischen, daarom moet:

1. Aan alle tot arbeid geschikte lieden, die zich-zelven niet onderhouden kunnen, loon-verschaffenden arbeid worden verstrekt, zoo mogelijk door landbouw-werk.
2. Moet de Staat (niet de gemeente) den werkloozen, zoolang hij (Staat) hun geen arbeid kan aanwijzen, het onderhoud geven, en wel den ouden en zwakken, naar hun keus, hetzij in hun eigen woning, of in het huis hunner verwanten, of in openbare voor dat doel op te richten gebouwen.

VI. Belasting.

Belasting op den arbeid drukt de productie ter-neder; belasting op de weelde is een spoorslag voor de regeering om de overdaad te begunstigen; belasting der noodzakelijke levens-behoeften schaadt de gezondheid en het welzijn van het volk. De gansche belasting moet op den grond en bodem en op het kapitaal gelegd worden.

VII. Staats-schuld.

Deze schuld, door een klassen-regeering voor belangen van die klassen gemaakt, kan niet beschouwd worden als door het volk te zijn aangegaan. Het strijdt tegen het gezond verstand, dat toekom-

stige geslachten in alle eeuwigheid verbonden zouden blijven voor de dwaasheden en ongelukken hunner voorvaderen, terwijl dan nog de schuld door de altijd-durende betaling van interest meer dan ééns wordt gekweten. De Staats-schuld moet derhalve op deze wijze gedelgd worden, dat de coupon-betaling als amortisatie en delging der schuld geldt.

VIII. Circulatie-middelen.

De conventie is van meening, dat een hervorming der wetgeving op het geldwezen noodig is.

IX. Leger-organisatie.

Staande legers passen niet in het democratisch beginsel en zijn gevaarlijk voor de vrijheid van een volk. Desniettemin erkent de conventie, dat het leger eerst ten-gevolge van verschillende hervormingen in moederland en koloniën ontbeerlijk en overbodig zou zijn. Tot op dat tijdstip verlangt de welstand der soldaten en de zekerheid der burgers de volgende wijzigingen:

1. Dat geen aanwerving verbindende kracht heeft, wanneer niet de aangeworvene zijn verklaring minstens acht dagen later vóór de overheid nogmaals herhaalt.
2. Dat de soldaat het recht heeft na een jaar zijn afscheids-pas te vragen.
3. Dat de kazerneering, die den soldaat van den burger vervreemdt, hem van het familie-leven buitensluit en hem demoraliseert, zonder dat dit alles voor de tucht juist noodig is, wordt afgeschaft.
4. Dat de inkwartiering wordt betaald, en er geen dwang te dien aanzien is
5. Dat alle bevordering van onderen-op geschiede, en eerst na een dienst van een jaar als gemeen soldaat.
6. Dat er geen sprake meer kan zijn van avancement doordat men officiers-plaatsen koopt.
7. Dat evenzoo de lichamelijke tuchtiging vervalt.
8. Dat krijgs-rechtbanken, onder alle omstandigheden, uit een gelijk aantal officieren en soldaten te vormen zijn.

X. Vloot.

Op dezelfde wijze te organiseeren.

XI. Burger-weerbaarheid.

Gelijk ieder het recht heeft wapens te dragen, zoo is hij verplicht het gebruik daarvan te kennen. Daar iedere burger aan den Staat weldaden te danken moet hebben, zoo is het ook gepast, dat ieder bekwaam en toegerust zij om den Staat te verdedigen; en daar de vrijheid in gevaar verkeert, waar een ongewapend en

tuchtloos volk een gewapende en gedisciplineerde kaste tegenover zich ziet, zoo moet aan ieder meerderjarige de gelegenheid tot militaire vorming verleend worden.

XII. Drukpers.

Daar de volkomen vrijheid van denken en de mededeeling daarvan een oorspronkelijk en heilig menschen-recht is, zoo strijden alle beperkingen van vermenigvuldiging en openbaarmaking van geschriften tegen recht en billijkheid. De conventie verklaart zich dus zeer bepaald tegen de belasting op de intelligentie, en beveelt de volledige afschaffing aan van elk papier-zegel, advertentie-zegel, dagblad-zegel, en evenzoo van elk invoerrecht op buitenlandsche boeken.

Aldus was de inhoud dezer merkwaardige besluiten. In zulke bewoordingen trokken de Chartisten, bij hun aftocht en verdwijning van het wereld-tooneel, een wissel op de toekomst.[1)]

1) Velen van hen werden zeer oud en lieten nog een enkele keer van zich spreken. Julian Harney hield bij voorbeeld in 1858 te Saint Hélier (zie Karl Marx, 'Herr Vogt', pag. 38) een grafrede op den Duitschen socialist en uitgewekene Schramm. Hij-zelf stierf 9 December 1897. Wilhelm Liebknecht schreef over hem een herinnering in 'Die neue Zeit', 1896/97, I, pag. 636 seqq. - Ernest Jones gaf in 1851 en 1852 een soort weekblad uit in octavo-formaat: 'Notes to the People' en in 1855 een nieuwen bundel gedichten: 'The Battle-day and other poems', waaronder (zie pag. 82 en volgende) de merkwaardige verzen: 'The factory town' en 'The cornfield and the factory'. Uit de 'Notes' werd het stuk overgenomen door Bernstein ('Documente', Decb. 1901, pag. 135) over het drankmisbruik, en voorts over de 'Agrarfrage' ('Documente', Aug. 1902, pag. 486 seqq. en 1903 pag. 167 seqq). Hij stond later in 1860 in verbinding met Marx (zie Karl Marx, 'Herr Vogt', pag. 155 en 188.) Toen hij in 1869 te Manchester stierf, werd door den magistraat hulde gebracht aan zijn karakter in deze woorden, die door John Ruskin in zijn 'Fors Clavigera' deel IV, pag. 291 zijn overgenomen. 'I wish to say one word, which I intended to have said yesterday morning in reference to the taking from amongst us of a face which has been so familiar in this court: but I wished to have some other magistrates present in order that I might, on the part of the bench, and not only as an individual, express our regret at the unexpected removal from our midst of a man whose life has been a very remarkable one, whose name will always be associated in this country in connection, with the half-century he lived in, and who, whatever his faults - and who amongst us is free? - possessed the great virtues of an undoubted integrity and honour, and of being thoroughly consistent, never flinching from that course which he believed to be right, though at times at the cost of fortune and of freedom'.

Hoofdstuk XII.
Duitsch socialisme.

Het socialisme in Duitschland krijgt eerst tegen het einde van het tijdvak, dat wij in dit deel behandelen, een geheel eigenaardig karakter. De uiterlijke verschijnselen, die in verband met het socialisme in Duitschland zich binnen deze jaren voordeden, zouden op zich-zelven nooit het vermoeden hebben doen opkomen, dat het socialistisch element aldaar met zulk een oorspronkelijke kracht, eigen kleur en vaste streek na 1844 zou optreden. Vergeleken met Frankrijk of Engeland scheen eerst alles op dat gebied er gelijkvloersch, geëffaceerd en een weinig mat. Fragmentarisch en op zich-zelf werkte soms een enkel menschen-vriend aan leniging van nood en ellende. Dan weder zag men anderen dood-gewoon Fransche socialistische boeken en stelsels vertalen. Elders waren het geheime of niet geheime verbonden van arbeiders, die de aandacht vroegen. Niets scherp sprekends wees er op, dat er hier een eigen geweldige ader van het socialisme zou ontwellen. In den aanvang scheen het, alsof Duitschland slechts op dit gebied een nawerking, een weêrslag zou opleveren van wat in Frankrijk was gedaan. Doch voor wien het geestes-leven van het Duitschland in het eerste vierendeel en later der negentiende eeuw kent, voor dien is het niet verborgen, dat een deel van den diepen, machtigen gedachten-stroom, die Duitschlands dichters en wijsgeeren toen droeg, hen ook dreef naar de problemen der maatschappij. Dáár - bij dichters en wijsgeeren - in die hooge en hoogste sferen moet men dus voor Duitschland kiem en levensadem zoeken van wat er later op sociaal terrein opschiet[1)]. Uit die etherische kringen vallen van tijd tot tijd schijnbaar zonder opzet, als bij toeval, zaadkorrels, hier en ginds, soms vèr uit elkander, maar altijd met wisse uitwerking. Zij beginnen een reeds doorwoelden bodem te bevruchten.

1) Wèl hier en dáár hoort men er fragmentarische kreten van anderen, bij den overgang der 18e eeuw, zie bijv. een boekje van 1792 in Bernstein ‘Documente’, December 1901, pag. 114 seqq. Doch ook dit boekje was geschreven door een leerling van den dichter Wieland.

I.

Zelfstandig dichtend, zonder eng aan de concrete bestaande misstanden der maatschappij vast te knoopen, doch louter zich hechtend aan natuur en aanleg van den mensch, ging een poëet als Goethe te-werk. Wie heeft niet wel eens zijn Wilhelm Meisters Wanderjahre gelezen of bestudeerd? Slaat men dat boek weder op, en raakt men op-nieuw vertrouwd met al de wonderlijke beelden en allegorieën, die ons aldaar worden vóórgetooverd, gaat men weder om met al de mysterieuse, diep-zinnige of ook dartel-fijne figuren van die wereld, volgt men de arabesken van hun vernuft, oogt men de luchtig geblazen kringen hunner verbeelding na, dan ziet men, dat Goethe in dat boek vormend zich heeft bezig gehouden met de elementen der menschelijke samenleving. De uitingen eener zelfstandig werkende persoonlijkheid, de verschijnselen van het huwelijk, van het huisgezin, der opvoeding, van den eigendom, van den arbeid, van geheel den socialen band worden met den greep van een beeldend kunstenaar opgenomen, getoetst en verwerkt. En verrassend is het, hoe koninklijk vrij en hoe edel spelend Goethe met die begrippen omspringt. Hij kneedt en wijzigt ze naar hartelust, altijd in esthetischen zin. De schoonheid van het leven is het einddoel, de bloem waartoe alles opgevoerd moet worden. De basis, de ondergrond van het leven is het handwerk, dat Goethe dan ook met de grootste zorg telkens behandelt; dichterlijk, waar hij zijn modernen Jozef het timmermans-bedrijf van den heilige van dien naam doet voortzetten; zeldzaam knap, waar hij er niet tegen opziet het handwerk der wevers technologisch te ontvouwen, om het toch voor de poëzie te kunnen redden. En telkens maakt Goethe nu den indruk wakker, hoe al de vormen der samenleving een strekking hebben, zich te verwijden en te verbreeden. In die overgangen van het beperkte tot het meer algemeene, van het éénzijdige tot het veelzijdige, schuilt, volgens hem, de vooruitgang. Typisch is als zoodanig dadelijk de schildering van den gesloten cirkel van het idyllisch familie-leven uit ‘de vlucht naar Egypte’, in tegenstelling met den wijden kring van den ‘Oheim’, den edelman, die in zijn jeugd met de Amerikaansche kolonisatie-proeven van William Penn in verbinding heeft gestaan, en die in zijn ouderdom een samenleven poogt in te richten, waarbij alles neigt en overhelt tot een nuttig practisch leven met breede afmetingen, vèr over de grenzen van het enge heên. Wat weet die oude edelman kostelijke sarcasmen te richten tegen de tyrannie van het burgerlijk te-huis, tegen den huiselijken middag-tafel, ‘waar ieder op vaste uren, slechts met zijn eigen gedachten vervuld, zich neêrzet, ongaarne hoort, verstrooid spreekt, bezig zwijgt, en, als het ongeluk kleine kinderen toevoert, met een aan het oogenblik ontleende opvoedkundige wijsheid aller misstemming weet op te wekken’[1]. Wat worden in zijn kring

1) Zie Goethe, ‘Wilhelm Meister's Wanderjahre’, Buch I, kapitel 6.

fijne overgangen bespied en wisselende vorm-veranderingen aangegeven tusschen de begrippen van eigen bezit en van gemeenschappelijken eigendom, in dien zin, dat alléén dàn bezit waarachtige waarde heeft, wanneer ook de anderen daaraan deel kunnen nemen. ‘Waarom benijden alle menschen den dichter? Omdat zijn natuur mededeeling noodig maakt, ja de mededeeling-zelve is.’ ‘Laat niemand het kapitaal aantasten, de renten daarvan zullen toch in den loop der tijden aan allen toebehooren!’[1]. En hoe wordt telkens, slechts even, doch met een vasten toets en een teêre warme kleur, de aandacht verplaatst naar de stillen in den lande, de Herrnhutters, die het begrip van broederschap, van ‘broedergemeente’, durven verwerkelijken.

De spil echter van het geheele boek en van geheel de conceptie is de paedagogische inrichting, die als een soort ‘utopie’ - Goethe gebruikt zelf dat woord - wordt voorgesteld. In die opvoedings-methode, in dien leergang, welke door Goethe in een bijzondere provincie in gang en werking wordt beschreven, moet men de opleiding tot een toekomstige maatschappij zoeken, zooals Goethe zich die dacht, met breeder afmetingen en edeler verhoudingen, dan de bestaande wereld bood. Die opleiding wordt nu enkel geschetst voor de jongens. Zij worden uit den kring van het huisgezin weggenomen en in een bepaalde vast omgrensde landstreek - haast een wijd uitgestrekt park - te-zamen gebracht en te-zamen opgevoed. Geen isoleering van een jongen, geen individueele zorg, geen ongelijkheid wordt hier toegelaten. De gezamenlijke leiding staat hier op den vóórgrond. Op die jonge hersens en jonge lichamen wordt collectief op grootsche wijze de vormende kunst toegepast. Zij worden langs regelen gevoerd, die hen in staat stellen eerst te dienen en dan te gebieden. En dat alles wordt van die kinderen en jongelieden verkregen, niet door gedwongen kloosterachtige samenwoning, maar door een gezamenlijk opgroeien in de vrije natuur, in het frissche bloeiende leven. Zij zijn van de gewone wereld, waarin zij later moeten optreden, afgescheiden, doch zóó, dat hun ouders op vaste tijden, wanneer zij 't willen, met hen in contact kunnen komen. In die opvoeding tot broeder-zin en tot volkomen gelijkheid nu is de godsdienst aanvangs-punt en te-gelijk middel-punt. De godsdienst is niet anders dan het gevoel van eerbied. Drieërlei zijn de vormen en uitingen van dat gevoel van eerbeid, en drie trappen onderscheidt men dus in den godsdienst. De kinderen worden achteréénvolgens tot die drie trappen opgeleid, en moeten in elk der drie fasen van opvoeding, waarin zij na elkander verkeeren, de drieërlei vormen van eerbied ook door gebaren weten uit te drukken. - De eerste trap is de eerbied voor wat boven ons is. De kinderen zien, met de armen kruiselings over de borst, vol vreugde opwaarts naar den hemel, en geven getuigenis, dat er een God daarboven is, die zich in ouders, onderwijzers en bovenge-

1) Men vergelijke de ‘Inleiding’ vóór het eerste deel der ‘Socialisten’, pag. 13.

stelde machten afbeeldt. De gemoeds-toestand, die hier wordt gevorderd, komt overéén met het wezen der oude volken, ook der Israëlieten. - De tweede trap is de eerbied voor dat wat in de laagte onder ons is. De op den rug gevouwen, aanééngesloten handen, de neêrgeslagen, doch glimlachende blik, drukken uit, dat men de beneden ons zich uitstrekkende aarde opgewekt, doch vast moet beschouwen. Die aarde geeft gelegenheid tot voedsel; zij geeft onuitsprekelijke vreugde, maar zij brengt ook onevenredig lijden. Ieder bedenke dat wèl. Wanneer hij zich-zelf, met of zonder zijn schuld, leed doet; wanneer anderen met opzet of toevallig hem benadeelen of wonden; wanneer het aardsche bestaan, ('das irdische Willenlose') onbewust hem kwetst, dan wete hij, dat zulk gevaar hem zijn gansche leven begeleidt. Het lijden toch is ook een levens-element. De gemoeds-toestand, waarin men in deze fase geplaatst wordt, is te vergelijken met den godsdienst van het Christendom. Ieder moet ingewijd worden in het heiligdom der smart. - De derde trap is de eerbied voor dat wat met ons gelijkstaat. De kinderen richten nu niet meer met over de borst gekruiste armen den blik naar boven, noch zien als met gebonden handen naar beneden, neen, uit die houding wordt de knaap verlost, hij wordt uitgenoodigd zich te vermannen, en, gekeerd tot kameraden, zich naar hen te richten. Nu staat hij strak en koen, niet echter afgezonderd op zich-zelf aangewezen en alleen, neen, steeds in verbinding met zijns gelijken, front makend tegen de wereld, in een '*gemeenschap der heiligen*', dat is der in den hoogsten graad goeden en wijzen. - Deze drie trappen van den godsdienst nu behooren bij elkander. Te-zamen brengen zij eigenlijk den godsdienst voort. Uit de drieërlei eerbieds-vormen ontspringt de hoogste eerbied: de eerbied voor zich-zelf. - Dat beginsel van eerbied nu doordringt de geheele opleiding en opvoeding der knapen. Al de kennis, die zij opdoen, wordt nu bij hen dienstbaar gemaakt, om hen tot een of ander handwerk of beroep of vak kant en klaar te maken. Elk der jonge personen moet zijn vak door-en-door kennen; hij moet volkomen in zijn vak opgaan; hij moet over zijn kennis altijd volledig en dadelijk kunnen beschikken; zijn kennis paraat bij de hand hebben. Elk handwerk zij een kunst. De mensch moet achting hebben ook voor zijn bedrijf. En dat bedrijf moet ten-nutte der menschheid, van al de gelijke broeders, strekken. - Wij volgen natuurlijk Goethe hier niet, waar hij zijn algemeene stellingen gaat toepassen ook op het beoefenen der ideëele vakken: op muziek en op dichtkunst en vooral op de beeldende kunsten. Wij gaan hier stil voorbij, al behoort het hier door Goethe opgeteekende tot de schoonste bladzijden, die hij ooit geschreven heeft; bladzijden, waarin hij als een andere Plato de allerhoogste kunst huldigt en ontleedt, en er niet tegen opziet, hij, de dichter van den Faust en den Tasso, uit dat oogpunt zelfs het drama (tragedie en comedie) te veroordeelen.

Heeft de dichter afgerekend met de begrippen van familie en opvoeding, dan schetst hij in het laatste en derde boek van zijn verhaal de toekomstige maatschappij, zooals hij zich die voorstelt.

Het is nog slechts een bond, een kolonie in de bestaande wereld, die eerst langzaam zich tot een wereld-bond zal kunnen vervormen. Die kolonie is een volledige associatie van arbeiders op alle trappen, van den hoogsten (met den geest) tot den laagsten. De lagere handwerk-stand heeft er zijn ideëelen vertegenwoordiger in de figuur van den heiligen Christoffel, het type van den lastdrager, de geïdealiseerden proletariër onzer maatschappij. In deze associatie nu is het verschil van stand geheel en al opgeheven. Het gezang, dat allen te-zamen aanheffen, veredelt allen en maakt allen gelijk. Allen arbeiden, elk op zijn wijze. Niemand is zonder werk. Daar de oude wereld aan deze associatie grond en bodem ontzegt, wijl de aarde hier reeds in bezit is genomen, zet de associatie koers naar andere werelden, naar een Amerika, om dáár zich in te richten, zooals zij wenscht[1)]. Wij gaan die inrichting, of liever die plannen tot inrichting niet in alle onderdeelen na. Alle lievelings-denkbeelden van Goethe komen hier, het één na het ander, vóór. Zijn hechten aan de klok; zijn afkeer van kroegen en vooral van leesbibliotheken; zijn organisatie den arbeiders en leerlingen, gezellen en meesters; *zijne afwijzing der Joden*, die hij niet in zijn bond wil opnemen[2)]; zijn waardeering van een krachtige overheid en dus van een goed georganiseerde politie; zijn raadgeving dat de hoogste overheid nooit op één plaats zetele, maar altijd van de ééne localiteit naar de andere trekke; zijn vrees voor een centraliseerende hoofdstad; zijn voorstellen van een betrekkelijk zacht strafwetboek; zijn vasthouden aan de doodstraf, want dat men anders zou moeten komen tot het oprichten van ommuurde citadellen, om de burgers tegen misdadigers te beschutten. Wij laten hier Goethe droomen. Midden tusschen deze heênwijzingen naar een toekomstige wereld vlecht Goethe telkens beschouwingen in over de toestanden der arbeiders in zijn tijd: over de wevers bij voorbeeld en de mijnwerkers Wat ons echter zeer bijzonder bij dit alles treft, is de beklemmende angst, dien Goethe heeft voor de werking der door stoom gedreven machine. Hij gevoelt, welke diep treurige vorm-verandering daardoor in de verhoudingen der arbeiders wordt gebracht. De machine rukt steeds dichter en dichter aan en bedreigt de arbeidzame handen voortdurend harder met werkloosheid. Hij ziet met zijn zieners-blik de kudden ‘paria's’ onzer eeuw, gedreven door den honger, reeds angstig loopen en tegen elkander indringen, gelijk men op onze wegen de schapen

1) Zie Goethe, ‘Wanderjahre’, Buch III, Cap. 1:

Bleibe nicht am Boden heften;
Frisch gewagt und frisch hinaus!
Kopf und Arm mit heitern Kräften,
Ueberall sind sie zu Haus;
Wo wir uns der Sonne freuen,
Sind wir jede Sorge los;
Dasz wir uns in ihr zerstreuen,
Darum ist die Welt so grosz.

2) Zie Goethe, ‘Wanderjahre’, Buch III, Cap. 9 en Cap. 11.

naar de steden ziet voortdrijven. ‘Het hand over hand toenemende machine-werk kwelt en angstigt mij; het komt aanrollen als een onweder, langzaam, langzaam, maar het heeft zijn richting genomen: het zal komen en treffen’. Inderdaad begreep Goethe, dat een geweldige desorganisatie na zijn dood in de maatschappelijke toestanden zou intreden: een ontwrichting, die slechts door de hoogste inspanning van denken, toewijding en liefde zou kunnen worden bezworen. Hij-zelf doet hier voor die oplossing en bevrediging der chaotische wanorde een beroep, niet op den knapsten man, maar op de edelste vrouw, die in ons midden kan oprijzen, de ‘wijze’ vrouw, *de profetes*. In zijn verbeelding buigt hij zijn knie voor haar, die hij Makarië, de zalige, noemt. Zij is middelares tusschen hemel en aarde: zij is de priesteres.

Op onze beurt glimlachen wij, nu wij die overéénstemming tusschen Goethe en de Saint-Simonisten opmerken. Wij beginnen te verstaan, dat werkelijk sommige auteurs Goethe in de rij der maatschappelijke vervormers hebben opgenomen, en dat Varnhagen von Ense in 1837 een merkwaardig opstel kon schrijven over de maatschappelijke plannen en ideeën van Goethe, onder den titel: ‘Im Sinne der Wanderer’[1]. Toch was Goethe waarlijk, in den engen zin van het woord, in de verste verte geen socialist, maar zijn geschrift, dat wij hier hebben behandeld, verbreidt een atmosfeer, waarin socialistische denkbeelden welig kunnen opkomen.

Tot zoover de kring der poëzie[2]. Doch ook de filosofie in Duitschland gaf dien toon soms aan.

Wij hebben - in ons tweede deel - nagegaan, hoe in de eerste jaren der negentiende eeuw Duitschlands grootste wijsgeer: Johann Gottlieb Fichte, zijne sociale denkbeelden in een klein geschrift samendrong: ‘Der geschloszne Handelsstaat’, waardoor hij een grondslag legde voor het socialisme in zijn vaderland. Wel is waar maakte hij in dit opzicht geen school. Zijn filosofische onderzoekingen leidden hem allengs op andere wegen. Doch het voorbeeld, door hem gegeven, om geheel eigenmachtig, zonder zich aan iets der historische traditie of overlevering te storen, met de elementen der samenleving te gaan werken, zooals een beeldhouwer uit blokken marmer een door hem alléén gedachte groep construeert, werd door zijn jongeren nagevolgd. Zij zagen

1) Zie overigens het merkwaardige boek van den in Mei 1891 overleden Ferdinand Gregorovius: ‘Goethe's Wilhelm Meister in seinen socialistischen Elementen entwickelt,’ 1849. Vooral pag. 191 en volgende. Vergelijk voorts Karl Grün, ‘Ueber Goethe vom menschlichen Standpunkte,’ 1846, pag. 270 en volgende. Zie ook ‘Die neue Zeit,’ 1894/95, II, pag. 360. Let ook op het oordeel van Karl Marx over Goethe, medegedeeld in ‘Die neue Zeit, 1898/89, I. pag. 314.

2) Denk ook aan Novalis ‘Heinrich von Ofterdingen’ pag. 68/69 (de editie van 1901).

er niet tegen op, de regelen hunner dialectiek ook op Staat en maatschappij toe te passen, onbekommerd of zij soms middelen aan de hand gaven, om de bestaande orde van zaken aan het wankelen te brengen. Trouwens zij - die filosofen - bewogen zich in een eigen hooge sfeer en waren gewoon de orde van ideeën, waarin hun gedachten zich bewogen, streng te onderscheiden van de vastgestelde dagelijksche routine, waarin hun medeburgers in het gewone volks-leven verkeerden en rondliepen. Eerst veel later zou het blijken, dat er een onzienlijke doch stevige brug tusschen die twee werelden kon worden geslagen. Voor 't oogenblik sloot de wijsgeer zich nog op in zijn eigen gedachten-kring, en was hij slechts met eenige weinige discipelen in voortdurende aanraking. De stellingen en formules, die van hem circuleerden, konden meestal in tweeërlei zin worden verstaan, al naarmate zij door de ingewijden in hoogen en vrijen zin, of door den alledaagschen mensch plat werden opgevat.

De wijsgeer nu, op wien in Berlijn Fichtes mantel was gevallen, was H e g e l. Terwijl echter Fichte alles terugbracht tot het subjectief denkend ‘Ik’, en daarvan het ‘niet-Ik’ afscheidde, begon Hegel te bouwen op het objectief logische ‘Zijn’, waartegenover dan het ‘niet-Zijn’ werd gesteld. Uit de tegenstellingen dezer twee begrippen verklaarde hij langs allerlei substituties, de veelheid der dingen. ‘Zijn’ en ‘niet-Zijn’ waren beide concrete objectieve beginselen; stonden tegenover elkander als thesis en anti-thesis. Gelijk echter uit thesis en anti-thesis de synthesis is op te maken, zoo kunnen het Zijn en het niet-Zijn weder als momenten van de volledige éénheid worden opgevat. Er is, met andere woorden, tusschen het ‘Zijn’ en het ‘niet-Zijn’ een oneindige gradatie en overgang van begrippen en toestanden: een stroomende beweging: een worden. En de wetenschap van dat worden en van die beweging is te vinden in de dialectiek, of liever is de dialectiek die de zelf-ontwikkeling van het begrip ontvouwt[1)] - Poogt men dat alles in de onderdeelen samen te vatten en te doorzien, dan komt men tot de slotsom, dat het *systeem* van Hegel, als men 't wilde toepassen op Staat en maatschappij vrij conservatief kon worden opgevat, doch dat zijn *methode* in alle opzichten revolutionnair was. Conservatief scheen het stelsel, ook in de spreuk waarin het als het ware werd saâmgedrongen. In aller mond was Hegels gezegde: ‘Alles was wirklich ist, ist vernünftig, und alles was vernünftig ist, ist wirklich’. De regeerings - kringen namen dat op als een vrijbrief voor het bestaande, als een filosofische wettiging van den politie-staat met al den aankleve van dien. Friedrich Wilhelm III, de koning, prees openlijk den wijsgeer Hegel, die dit aan de onderdanen leerde. Doch het was vrij duidelijk, dat in dat alles een misverstand school. Bij Hegel is niet alles wat bestaat, enkel daarom, zonder meer, een werkelijk iets. Het attribuut der werkelijkheid komt slechts aan datgene toe, wat te-gelijk nood-

1) Zie ook over Hegel in dit verband ‘Die neue Zeit,’ 1891/92, I, pag. 198 seqq.

wendig is, en slechts dat noodwendige beantwoordt aan hetgeen de Rede wil, is ‘vernünftig’ of behoort tot het ‘Zijn’. Men moet hier altijd scherp onderscheiden. De Fransche monarchie bijv. van vóór 1789, al bestond ze in allen luister, was volgens Hegel zóó onwerkelijk geworden, zoozeer beroofd van elke noodwendigheid van bestaan, zóó ‘unvernünftig’, dat zij vernietigd moest worden door de groote revolutie, van welke ook Hegel altijd met bewondering spreekt[1)]. De monarchie was dus hier in dit geval onwerkelijk, de revolutie werkelijk bestaande. En op éénzelfde wijze wordt in den loop der ontwikkeling al het vroeger werkelijke onwerkelijk, verliest het zijn noodzakelijkheid, zijn recht van bestaan, zijn reden van zijn; in de plaats van het afstervend werkelijke treedt dan een nieuwe, levensvatbare werkelijkheid, op vredelievende wijze, als het oude verstandig genoeg is zonder veel gepruttel toe te geven, gewelddadig, wanneer het zich tegen die noodzakelijkheid verzet. Volgens Hegels opvatting was elk historisch proces een logisch proces. En in zulk een logische ontwikkeling zet elke stelling noodwendig zich in haar tegenstelling om. Men is dan zoo vèr mogelijk van het conservatisme. Alles toch, wat binnen het bereik der menschelijke geschiedenis werkelijk valt, veroudert na zekeren tijd, overleeft zich en wordt onredelijk, ja het onverstand-zelf; men kan aldus zeggen, dat, overeenkomstig zijn bestemming, alles wat bestaat reeds van den aanvang-zelf als met onverstand is beklemd, terwijl datgene wat in het brein der menschen aan de Rede gehoorzaamt bestemd is werkelijk te worden, al schijnt het nog zoo zeer te strijden tegen de bestaande schijnbare werkelijkheid. De stelling van Hegel is dus zoo vèr niet verwijderd van de gedachte, die in de woorden van Mephistopheles ons treft: ‘Denn alles was entsteht, ist werth, dass es zu Grunde geht’. Er is in de wereld een voortdurende tegenover elkander plaatsing van een verleden dat vergaat en een toekomst die wordt. Dat contrast is zelfs een hefboom der geschiedenis. In de eigen woorden van Hegel wordt dit aldus omschreven: ‘Was überhaupt die Welt bewegt, ist der Widerspruch’. Maar die tegenstrijdigheid moet door de wenteling of omwenteling van het verledene in het toekomstige tot een oplossing komen. - Men ziet het: de methode der dialectica van Hegel is zeer revolutionnair. Het conservatieve karakter van zijn stelsel was relatief: het erkende 't goed recht van zekere maatschappelijke toestanden voor den tijd waarin zij bestonden, maar ook niet langer. Doch het revolutionnaire karakter van zijn methode van denken was absoluut. Vóór die filosofie bestaat in het maatschappelijke niets definitiefs, niets wat voor altijd geldend zou blijken. Nooit is het ‘ja’ ja en het ‘neen’ neen, maar steeds luidt de formule: ja-neen en neen-ja. Noch Staat, noch maatschappij, noch regeering, noch burgerlijke instellingen, noch eens vastgestelde

1) Zie bijv. Hegel, ‘Vorlesungen über die Philosophie der Geschichte’, 3e Auflage, 1848, pag. 534 en volgende.

regelen van eigendom of erfrecht[1] ontsnappen aan de wet der wording en verwording. Hegels wijsbegeerte maakt alles wankel, wijst vóór alles en aan alles den vergankelijken kant aan. Niets bestaat voor haar dan het altijd-durend onafgebroken proces van het worden en vergaan, een golving, het eindeloos stroomen en zich vervormen van het lagere tot het hoogere. - Van Hegels onderwijs konden dus twee richtingen gebruik maken. Er was hier tweespalt. Wie het hoofdgewicht op het eigenlijke stelsel legde, kon overhellen en zich neêrvleien bij zeker conservatisme. Doch wie in de dialectische methode de hoofdzaak zag, kon tot de uiterste oppositie, ook en vooral die der socialisten, gaan behooren[2].

De leerling van Hegel deed zich dan te-goed aan zijns meesters 'Widerspruchslogik'. Hij draafde door tot allerlei ontkenning, ten-laatste 'de negatie der negatie-zelve' bereikend. Hij zag niet de gevaren van in allerlei strikken van redeneering te kunnen vallen. Hij verloor de werkelijkheid uit 't oog, en paste slechts des te overmoediger op de ontwikkeling der reëele dingen en omstandigheden toe de ontledingen van het begrip, waarvan de bestaande zaken en verhoudingen slechts de afspiegeling waren. Alle proporties van tijd en ruimte vloeiden voor hem dan weg. Hij dacht de catastrofe, die de logica eischte, feitelijk reeds aanstaande.

Nu is het een feit, dat die laatste kant van het onderwijs van Hegel gretig werd opgevangen door jonge aan de wetenschap zich wijdende mannen, die daardoor geleid werden om straks in het kamp van het socialisme te gaan dienen, doch die, wat zij ook deden en schreven, in al hun uitingen en redeneeringen altijd lieten zien, dat zij ééns gestudeerd hadden, nacht en dag, in de boeken van den 'éénigen' Hegel.

II.

Dalen wij thans van deze etherische hoogten, waarin een Goethe en Hegel troonden, naar beneden, naar de aarde, naar het gewone Duitsche volk tusschen de jaren 1825 en 1835.

Voor ons doel zien wij echter nog niet veel. Slechts een paar fragmentarische uitingen, hier en dáár, zonder samenhang en nawerking.

Allereerst treft ons in de Pruisische Rijn-provincie het streven en werken van een jongen man te Trier, aan den Moezel, L u d -

1) Zie over Hegel en het erfrecht, J. Baron, 'Angriffe auf das Erbrecht', 1877, pag. 9-10.
2) Men zie het boek van Paul Barth, 'Die Geschichtsphilosophie Hegel's und der Hegelianer bis auf Marx und Hartmann', 1890, pag. 18 en volgende. Vergelijk voorts Friedrich Engels, 'Ludwig Feuerbach und der Ausgang der klassischen deutschen Philosophie', 1888, pag. 1-14.

wig Gall[1]. Hij was reeds in die stad, met wat wij thans sociaal werk noemen, begonnen in het jaar 1818; juist het jaar waarin Karl Marx te Trier geboren is. Hij was toen een jeugdig staats-beambte, 'Regierungs-secretär', en was aangegrepen door de ellende van het arbeidend volk en der fabrieks-kinderen in de zóó vruchtbare Rijn-provincie. Dat contrast, die tegenstrijdigheid, liet hem geen rust. Hij poogde een 'Verein' te stichten, dat aan de verarmde lieden arbeid, verdienste, woning en zoo mogelijk bezit zou verzekeren, en hun voorts behulpzaam zou wezen om, als zij wilden, tot landverhuizing over te gaan. Dat 'Verein' of genootschap kwam niet tot stand, omdat het de goedkeuring der overheid niet verwierf. Toen verliet Ludwig Gall den Staats-dienst en ging hij in het voorjaar van 1819 naar de Vereenigde Staten van Noord-Amerika, om dáár ter plaatse de leiding van een flinke landverhuizing uit de Rijn-provincie naar Amerika voor te bereiden. Hij deed er allerlei ondervinding op, zag met scherpe wakkere blikken dáár de nieuwe, zich ontluikende toestanden, stelde zich goed op de hoogte, en keerde, toegerust met al die verworven kennis, na eenige jaren in zijn vaderstad terug. Hij werd weder als ambtenaar aangesteld, doch begon te-gelijkertijd, na al zijn waarnemingen in Amerika, met nieuwen moed zijn arbeid ten bate van de armere klassen der maatschappij. Hij formuleerde daaromtrent zijn voorstellen, en gaf in het jaar 1825 te Trier een boek daarover uit onder den titel: 'Was könnte helfen?'[2], een geschrift, dat hij aan Duitschlands 'vaderlijke' vorsten opdroeg.

Uitgangs-punt van dat boek is de opmerking, dat in de Noord-Amerikaansche Vrijstaten zelfs de armste man, die niets dan zijn gezond lichaam te zijner beschikking heeft, bij matigen arbeid zich levens-genot en levens-vreugde kan verschaffen, terwijl dat alles in Duitschland onder de bestaande omstandigheden een onmogelijkheid schijnt. Het doel, dat men dus in Duitschland moet najagen, is een hoogere waarde te geven aan de menschen-kracht. Die menschen-kracht heeft nu in Duitschland op zich-zelve bijna geen waarde. Zij is zoo weinig waard, dat men daarvoor niet eens het dagelijksch levens-onderhoud kan koopen. Al ons streven en pogen moet dus daarhéén strekken, om den producent, den man

1) Zie over Ludwig Gall een opstel in H Püttmann's 'Deutsches Bürgerbuch,' in het tweede deel van het jaar 1846.

2) De volledige lange titel is: 'Was könnte helfen? Immerwährende *Getraidelagerung*, um jeder Noth des Mangels und des Ueberflusses auf immer zu begegnen, und *Credit-Scheine*, durch die Getraide-vorräthe verbürgt, um der Alleinherrschaft des Geldes ein Ende zu machen. Nebst einer Beleuchtung verschiedener Ansichten von den Ursachen der allgemeinen Bedrängnisz; einer Untersuchung der Bedingungen der Erhaltung des Getraides, und einer ausführlichen Beschreibung eines neuen Getraide-Aufbewahrungs-Apparat, welcher mit der Sicherheit und Wohlfeilheit der Silo's die Zugänglichkeit der Schüttböden vereinigt, von Ludwig Gall.' Trier, 1825.

die werkt, in betere, meer menschwaardige voorwaarden en toestanden te brengen. Hij moet leven, hij moet middelen kunnen verkrijgen, om zich dàt wat hij noodig heeft te kunnen verschaffen. Thans echter bieden handwerks-lieden en landbouwers te-vergeefs hem hunne producten te-koop aan. Hij heeft geen middelen. De fout is deze: dat men meer op de behoeften der consumenten dan op de eischen der producenten heeft gelet. Het geheele streven der Engelsche economie is goedkoope productie. Waar de goederen het goedkoopst worden geproduceerd, dáár - zoo leeren de Engelschen - moet men ze koopen. Doch men vergeet, dat het goedkoop van het buitenland koopen altijd duur uitkomt, wijl men bij de kosten van de goederen die men koopt voegen moet het bedrag van het levens-onderhoud, dat men nu aan de tot werkloosheid gedoemde producenten van het eigen land om-niet moet verschaffen. Het begrip goedkoopte, waarmede men zoozeer schermt, is, wanneer men slechts aan het eenvoudige cijfer blijft hangen, een zeer oppervlakkig begrip, een zeer bedriegelijk verschijnsel[1]. Hoe kan echter in een door geld beheerscht land, waar uitsluitend de geldbezitter de waarde der dingen bepaalt, de menschelijke kracht grootere waarde geven en verkrijgen? Tot de oplossing van die vraag gordt Ludwig Gall zich aan.

Er zal een antwoord kunnen gevonden worden. Want de almachtige God heeft zeker het genot zijner gaven niet in zoo milden overvloed gegeven, alléén opdat slechts enkele bevoorrechten gretig alles voor zich bijéénrapen, maar opdat a l l e n , let wel allen, levens-genot kunnen hebben en daarvoor dankbaar kunnen zijn. Men *moet* dus een oplossing zoeken. Het zou toch kunnen gebeuren, dat de menigte van hen, die nu elke levens-vreugde derven, tot vertwijfeling werd gebracht en als een verbolgen zee ging woeden. Tegen den oceaan heeft men op Walcheren het stoutste reuzen-werk (den Westkappelschen dijk) gebouwd[2]. Maar moet men niet veeleer maatschappelijke inrichtingen vestigen en in orde houden, die de golven eener tot wanhoop gebrachte menschen-massa bijtijds breken en bezweren? Want, zoo als het nu gaat, is men bezig *wilden* in ons midden aan te kweeken; menschen, wier kracht weinig waarde tegenover het alle verhoudingen beheerschende geld heeft, menschen zonder behoorlijke verdienste. Wie het betwijfelt, trede eens het krot van een daglooner binnen of het vertrek van een handwerks-man. Vijf of, wanneer het hoog loopt, tien kreutzer is het loon voor zijn moeite, op de dagen, waarin hij zoo gelukkig is arbeid te vinden. Hoe wil hij-zelf met vrouw en drie kinderen daarvan bestaan, wanneer men overweegt, dat men niet in staat is een paard met 10 kreutzer dagelijks behoorlijk te voeden en te onderhouden? Denkt men, als

1) Zie Ludwig Gall, ‘Was könnte helfen?’ 1825, pag. 40-44, 51, 56 en 65.
2) Zie Ludwig Gall, ‘Was könnte helfen?’ pag. 3, ‘Wer der je das Riesenwerk von Menschenhand, die Insel Walcheren, angestaunt hat’, enz.

men niets doet, om zulke toestanden te verbeteren, dat de ellendigen op den duur kalm en gelaten dit alles zullen blijven dulden. Voorwaar - zóó gaat Gall voort - bejegent niet met minachting de stem der menigte, wanneer zij om brood roept. Er zijn veel gevaarlijker menschen dan de staatkundige samenzweerders. Het zijn de lieden, die niets meer te verliezen hebben; het zijn de tot vertwijfeling gebrachte werklieden met hongerige magen, die ten laatste ontstuimig eischen: geeft ons weder eten, kleeding en verwarming voor ons en onze kinderen![1)]

Voordat nu Gall zijn eigen red-middel aan de hand doet, gaat hij na wat in zijn tijd - onder zijn eigen landslieden - is bedacht, om in zulke toestanden verbetering aan te brengen. Hij gaat enkele van die voorstellen en plannen ontleden: bijv. het plan van Albert om het resultaat der productie van landerijen te vermeerderen, door de exploitatie-kosten te verminderen; het plan van Zeller om de kleine geld-bezitters op het land door landbouwcrediet van crediet-vereenigingen te helpen; het plan van Thüsing om zich op de cultuur van merinos-schapen toe te leggen; het plan om de grond-belasting kwijt te schelden; het voorstel van Martin om den Staat te noodzaken veel goedkooper te regeeren; het denkbeeld eindelijk, om heil vooral te verwachten van het begrip van spaarzaamheid en dus de oprichting te bevorderen van spaarbanken en wat daarmede samenhangt. Gall toont aan, dat al die voorstellen òf het kwaad nog zouden verergeren, òf slechts halve maatregelen zijn. Bij de weêrlegging van die plannen vlecht hij telkens in een heftige bestrijding van het Engelsche zoogenaamde vrijhandel-stelsel, dat volgens hem niets anders is dan het zeer handige en knappe verlokkings-prospectus, hetwelk Engeland aan de wereld thans zoet-fluitend aanbiedt, nu het zelf, door de geweldige vaart zijner machines en door de uitzuiging zijner eigen werklieden, voor-goed meester van de wereld-markt is geworden. Laat Duitschland toch door dit gekweel zich niet laten verleiden! Engeland beoogt geen algemeene belangen, maar - zooals Canning zeide - uitsluitend Britsche belangen. Wij Duitschers - zegt Gall - hebben niet voor Engelschen, maar voor de onder ons levende ‘wilden’ te zorgen.

De ideeën, die aan Gall nu met het oog hierop vóórzweven, zijn van tweeërlei aard. Allereerst wil hij, dat de graan-voorraad van een volk, als eigendom van allen die daaraan werken, ook aan allen ter-beschikking kan komen; en voorts wenscht hij dienzelfden graan-voorraad te gebruiken, om de geld-heerschappij te breken en te vervangen door de heerschappij van het menschelijk arbeids-vermogen (de menschen-kracht). Die twee oogmerken combineert hij nu in één groot plan. De lijnen van dat plan zijn de volgende: het gedwongen vestigen van koren-magazijnen in elke grootere gemeente, het vaststellen van een maximum-prijs voor het graan, en het uitgeven van tot circulatie bestemde biljetten, die de waarde van dat koren vertegenwoordigen en uitdrukken.

1) Zie Ludwig Gall, ‘Was könnte helfen?’ pag. 12.

Misschien zijn enkele trekken van dit plan ook reeds bij vroegere Duitschers op te merken. In het geschrift: 'Das Agrarische Gesetz' van den graaf Julius von Soden, in 1797 uitgekomen; zijn wellicht reeds enkele hoewel vage aanwijzingen te vinden[1]. Gall-zelf noemt als voorganger dr. Faust, 'den für Menschenwohl so rastlos thätigen, von mir innigst verehrten Hofrath dr. Faust', - doch het denkbeeld van Gall is toch vrij oorspronkelijk.

Het kwam hierop neder. In elke hoofdplaats van 2000 tot 4000 zielen moet een openbaar graan-magazijn opgericht worden. De kosten daarvan worden uit de gemeente-kas bestreden. Ieder burger kan zijn droog graan, naar zijn keus, in één of meer dezer magazijnen neêrleggen. Voor het in het, magazijn opgeborgen graan worden hem biljetten ('Scheine') gegeven, waarop de hoeveelheid en hoedanigheid van zijn graan is uitgedrukt. Binnen een tijdperk van drie jaren kunnen de voorraden van het magazijn, tegen overgave van het biljet, in ontvangst terug worden genomen. De overheid zal, rekening houdende met een gemiddelde van tien jaren, voor elke provincie een maximum-prijs van het graan vaststellen. Hebben de graan-prijzen dat maximum bereikt, dan kan ieder inwoner van de streek, waartoe het magazijn behoort, verlangen, dat hem zooveel graan als hij noodig heeft, tegen contant geld uit het magazijn worde verstrekt, en moeten dus de eigenaren der biljetten, wier graan aldus reeds uitgegeven wordt, wanneer zij opkomen, zich vergenoegen met inwisseling hunner biljetten tegen geld naar den maximum-prijs. Ook de magazijnenzelven kunnen, voor rekening der gemeente, als de maximum-prijs is bereikt, graan tegen dien prijs opkoopen. - Uitvoerig wordt verder de organisatie en de boekhouding der magazijnen voorgeschreven, en worden voor vorm, dekking en inwisseling der biljetten regelen gesteld. De hoofdzaak echter was goed het begrip te vestigen, dat het graan, hetwelk tegenwoordig grootendeels als dood kapitaal op zolders en in schuren ligt, in den kring van het verkeer moest worden getrokken, opdat het, evenals het geld, maatstaf der waarde van andere zaken werd, en, evenals het geld, naar believen van hem die het bezat, beurtelings voor de veel-vuldigste behoeften en genietingen kon worden gebruikt. In tijden van nood was bovendien het graan gemeen-goed van allen. Voorts was het de taak der regeering in het algemeen het oog te blijven richten op de volks-voeding, en, door het vaststellen van een maximum, bemiddelend op te treden, met andere woorden: de regeering kon hier niet de elleboogen over de borst kruisen en zich onthouden, maar moest verhinderen dat de graan-handel een monopolie van enkelen werd.

Wanneer nu deze graan-magazijnen in en door elke gemeente zijn gevestigd, dan meent Gall, dat ook geheel de arbeid van een volk een andere plooi zal aannemen. Van-zelf zal men zien, dat het arbeids-vermogen en de arbeids-kracht van ieder, die werken

1) Vergelijk Wilhelm Roscher, 'Geschichte der National-Oekonomik in Deutschland,' 1874, pag. 680.

wil, hooger stijgen zal, meer waard zal wezen, wanneer het een feit zal blijken, dat het met het rijk der speculanten gedaan is. Thans, in onze tegenwoordige wereld, is de maatschappij allengs verdeeld in twee klassen: de met geld bevoorrechten, die steeds rijker en rijker worden, en de van hen afhangende arbeidende standen. Die scherpe splitsing der maatschappij in twee klassen zal ophouden, en te-gelijkertijd zal dan de afhankelijkheid van den arbeider, die zelf over zijn product kan beschikken, eindigen. Tevens zal er dan gelegenheid zijn tot *associatie*, voorzoover de producenten zullen begrijpen, dat, voor een rij werkzaamheden één gemeenschappelijke inrichting - denk slechts aan een kookinrichting - aller belang het best behartigt[1].

Zóó schreef Ludwig Gall. - Doch het resultaat van zijn schrijven was niet schitterend. Slechts te Erfurt was men bezig een 'Verein' op dezen grondslag te vormen. Hij beproefde het nu nog in het jaar 1828 met een tijdschrift onder den titel: 'Die Menschenfreundliche Blätter, oder practische Beiträge zur Volksbeglückungslehre'[2], maar ook deze onderneming slaagde niet naar wensch. Toen besloot hij het doel, dat hij zich had voorgesteld: het verbeteren der ellende der armere klassen, op geheel andere wijze te bereiken. Hij zou trachten eerst aan zich-zelf te denken, een groot vermogen te verwerven, zich dan op een dorp vestigen, en den stoot geven tot associatie. Hij ging dus aan het werk om rijk te worden. Hij was in technologie een knappe geest en deed zijn best uitvindingen te bedenken. Zóó vond hij een nieuw stoom-distilleer-apparaat uit. Doch zie, toen hij zijn uitvinding goed had berekend en klaar was, werd het patent hem daarvoor geweigerd. Toen verliet hij ten-tweede-male zijn vaderland en ging hij naar Hongarije. Vóór zijn afreis in 1835 gaf hij nog een geschrift uit over de distilleer-werktuigen waarin ook nog enkele woorden ter-loops voorkomen over zijn sociale plannen. In Hongarije bleef hij veertien jaren. Toen hij in 1849 in Duitschland terugkeerde was zijn geest steeds werkzaam aan technologische uitvindingen. Brochure op brochure verscheen van zijn hand[3]. Met de her-

1) Zie Ludwig Gall, 'Was könnte helfen?' pag. 81.
2) In de eerste en éénige aflevering van dit tijdschrift komt een opstel voor over de kolonie van Weldadigheid te Frederiks-oord.
3) Wij bezitten zóó van Ludwig Gall verschillende brochures en geschriften, als: *a.* 'Zur Orientirung in der Freihandelsfrage mit besonderer Beziehung auf die Rübenzucker-Industrie' met het motto: 'Guerre à la misère!' 1851. *b.* 'Beschreibung meiner rauchverzehrenden Dampfkesselöfen, welene auszer dasz sie die grösztmögliche Brennmaterialen-sparnisz gewähren, auch die hohen Schornsteine unnöthig machen,' 1855. *c.* 'Fingerzeige zu zweckmäszigen Abänderungen bei der Ausführung meiner rauchlosen Kesselfeuerungen,' 1856. *d.* 'Praktische Anleitung nach neueren Erfahrungen alljährlich feinste Dessertweine als reine Naturgewächse, ferner vorzügliche Mittelweine selbst aus unreifen Trauben und preiswürdigen Tischwein aus den Trestern dar zu stellen, nebst Beiträgen zur Geschichte der neueren Weinbereitungsmethoden und deren Ausbeutung', 1861 (in twee stukken).

vorming der maatschappij hield hij zich echter niet meer bezig. Het ééne had het andere bij hem gedood. Hij stierf 31 Januari 1863 in zijn vaderstad Trier. De vroegere wereld-hervormer was dáár toen bekend als een celebriteit voor het bepalen der gehalte van de beetwortel-suiker en voor het vervaardigen van dessertwijnen.

Van de Rijnlanden gaat onze blik, wanneer wij in Duitschland een socialistisch aanknoopings-punt willen ontdekken, naar het land der Hessen.

Dáár werd, in de academie-stad Gieszen, in het voorjaar van 1834, het eerste Duitsche socialistische pamflet der negentiende eeuw geschreven en verspreid.

Schrijver van het pamflet was een twintig-jarig student: G e o r g B ü c h n e r , met wiens kortstondig opflikkerend leven wij ons een oogenblik moeten ophouden[1)]. Hij was een zeldzaam begaafde jonge man. Zijn groote kennis, de adel van zijn geest, zijn diep gemoeds-leven werden door al zijn tijdgenooten, studenten aan de academie, gewaardeerd. Met warme toewijding had hij zich aan de studie der natuur-wetenschappen gezet, en te-gelijk wist zijn dichterlijke geest vooral in het drama zich een eigen letterkundig gebied te veroveren. Maar bovenal trok hij zich de zaak van het in politieke en sociale verhoudingen zoozeer verongelijkte Duitsche volk aan. En de geschiedenis heeft gewild, dat, juist door zijn werkzaamheid op dat laatste terrein, zijn herinnering is blijven leven, hoe jong hij ook stierf. Hij overleed toch reeds op 23-jarigen leeftijd in 1837. Touristen, die des zomers in Zürich een paar dagen vertoeven, dwalen al licht over de heuvelen, die de aan het meer liggende stad omgeven, en zien dan op een kleine hoogte, aan de westelijke helling van den Zürich-berg, op den zoogenaamden Germania-heuvel, tegen een kleinen lindeboom, een steen te zijner eer opgericht. Op dien steen zijn gegrift zijn naam, de dagteekeningen van zijn geboorte en overlijden, en voorts deze regels van Herwegh:

> Ein unvollendet Lied sinkt er in 's Grab,
> Der Verse schönsten nimmt er mit hinab.

Hij werd 27 October 1813 dicht bij Darmstadt geboren. Zijn vader was er geneesheer en zou weldra de praktijk in Darmstadtzelf opnemen. Die vader was een toonbeeld van rechtschapenheid en correcte plichts-vervulling, streng voor zich-zelf doch ook voor

1) Wij volgen hier de vrije uitgebreide biografie (180 bladzijden groot) die Karl Emil Franzos geplaatst heeft vóór de uitgave van 'Georg Büchners sämmtliche Werke und handschriftlicher Nachlasz.' Frankfort, 1879.

anderen. Hij was nog uit het tijdperk van Napoleon, had als officier van gezondheid de groote veldtochten medegemaakt, was met hart en ziel een bewonderaar van Napoleon gebleven; voorts een man van orde en tucht, en van het hout, waaruit conservatieve aanhangers of hoofd-beambten der regeering worden gesneden[1]. De moeder, eene Reusz, nicht van den bekenden professor der theologie te Straatsburg, was juist het tegenbeeld van dien vader: vol Duitsch enthousiasme, zin voor kunst en literatuur, dwepend met Schiller en Körner. De zoon Georg, oudste kind van een vrij talrijk gezin, aardde geheel en al naar de moeder. Hij verdiepte zich ook in Duitsche dichters: een Matthison, een Bürger. Straks wierp hij zich met hartstocht op het onderzoeken der natuur. Zijn vader besliste, dat hij in de medicijnen zou studeeren. Daarvoor ging hij naar de Fransche academie van Straatsburg, waar de verwanten van zijn moeder woonden en waar hij zich op anatomie en zoölogie zou toeleggen. Hij kwam er in October 1831. Men was dáár, in de hoofdstad van den Elzas, nog altijd vol herinneringen aan hetgeen geheel Frankrijk in de glorie-rijke Juli-maand van het jaar 1830 had beleefd. Vrijheids-ideeën werden met geestdrift er geuit, en de jonge Duitsche student moest bij zich-zelf zonderlinge vergelijkingen maken tusschen het vreugdevolle, blijde, actieve, politieke leven in Frankrijk en den doffen, drukkenden slaap-toestand, waarin zijn eigen vaderland en het groothertogdom Hessen in de eerste plaats verkeerden, gebukt als zij gingen onder de zware reactie[2]. Hij had toch reeds een open oog voor Fransche inzichten, nu leerde hij de uiterste stroomingen, ook die der socialisten aldaar, kennen. Levendig volgde hij, in de verte, met zijn blikken en gedachten, wat in Duitschland door de jeugd, hoe onberaden dan ook, voor vrijheid hier en dáár werd gedaan; hij oogde zóó met spanning den dollen, waanzinnigen aanslag na te Frankfort den 3^{den} April 1833 ondernomen en gestuit[3]. Hij droomde van verbindingen en geheime genootschappen, zooals Frankrijk ze in die dagen kende. Intusschen verwaarloosde hij zijn studiën niet. Met den meesten ijver werkte hij aan zijn natuur-studie onder leiding van knappe professoren. Niet ongelijk aan den jongen Goethe, toen deze op het eind der 18de eeuw te Straatsburg studeerde, vond zijn hart er een eerste (voor hem éénige) liefde, en bestond zijn verpoozing in het beklimmen van den Dom. Van dien hoogen toren zagen dan zijn blikken op Duitschland, het naar zijn inzien vertrapte en vernederde

1) Een broeder van hem, Willem Büchner, was naar Holland gegaan, en had aldaar als geneesheer zich een grooten naam gemaakt. Diens zoon was dr. Büchner te Amsterdam, een in zijn tijd bekend lid van de Eerste Kamer der Staten-Generaal.
2) Juist waren in dat Hessen enkele boeren-oploopen tegen het heften der drukkende belastingen te Södel uit elkander gejaagd.
3) Aan dien Frankfortschen aanslag had ook mede-gedaan de bekende literator dr. Müller-Strübing, over wien dr. Byvanck in 'De Gids' van October 1893.

Duitschland. In zulk een stemming verliet hij, na twee jaren vertoevens, in Juli 1833 Straatsburg, om zijn studiën te voltooien aan de Hessische hoogeschool te Gieszen.

En te Gieszen had nu de gebeurtenis plaats, waardoor zijn naam in de geschiedenis van het socialisme blijft leven. In Duitschland toch teruggekomen, in de kleine, enge, benauwende beambtenen professoren-wereld, gevoelde hij op knagende wijze het geweldig contrast tusschen het van vrijheid tintelende Frankrijk en het éénzelvige, in doode vormen versteende, onderworpen Duitschland. Hij wierp zich in verbindingen om weêrstand aan de Duitsche vorsten te bieden. Doch hij ging dadelijk verder dan de versten. Bleven de anderen staan bij politieke liberale aspiraties, de jonge Büchner begreep, dat men vóór alles zich de belangen der massa moest aantrekken, en wel in de eerste plaats haar materieele belangen. Wat hadden de arme boeren en handwerks-lieden aan de schoonste wetten over vrije drukpers en vrije vereeniging? Büchner vroeg leniging van hun nooden en ellende. Zij moesten eten en als menschen leven. Hij was al zeer spoedig als student te Gieszen in verbinding gekomen met een 'Schuldirector' te Butzbach bij Gieszen: den predikant W e i d i g . Ook deze offerde geheel zijn levens-kracht en zijn geldelijk vermogen voor het volk op, doch vooral om, in den zin der 'Burschenschaften' van het jaar 1815, Duitschland duurzaam te doordringen van dien hoogen, ideëelen, zelfstandigen geest, die de Germaansche jeugd tijdens de bevrijdings-oorlogen tegen Napoleon bezielde. Er waren verschilpunten genoeg tusschen Weidig en Büchner. Weidig dacht in de eerste plaats aan politieke rechten van den vrijen staatsburger; Büchner beefde vooral van toorn bij de tegenstelling tusschen arm en rijk. Weidig wilde een Duitschen protestantschen keizer, tronende over het tot éénheid gebrachte Duitschland; Büchner droomde slechts van de sociale republiek. Weidig gruwde van de Fransche revolutie en wilde niets weten van de emancipatie der Joden; Büchner verlangde gelijkheid voor allen, zooals de Fransche conventie dat had uitgesproken. Weidig hield vast aan de Kerk en het overgeleverde protestantsche Christendom; Büchner was filosoof en op zijn best een pantheïst. Doch zij zouden voor het oogenblik samengaan. Zij zouden elkander helpen. Büchner richtte nu op Fransche leest een geheim genootschap op, een 'Gesellschaft der Menschenrechte', weêrslag van 'La Société des droits de l'homme' te Parijs, en zou vlugschriften schrijven om de boeren en burgers tegen de overheid op te zetten. De titel van de vlugschriften, die op onbepaalde tijden konden uitkomen, zou wezen: 'D e r h e s s i s c h e L a n d b o t e'. In Maart 1834 schreef Büchner het eerste dezer vlugschriften, dat ook het éénige zou blijven.

Zooals het daar voor ons ligt[1)], negen eng gedrukte octavoblaadjes groot, is het niet zuiver Büchners werk. Hij moest

1) De titel van het blaadje luidt: 'Der hessische Landbote. Erste Botschaft.' Het blaadje dat wij bezitten is waarschijnlijk een tweede afdruk, want het is gedateerd: 'Darmstadt, in Nov. 1834'. Zie ook 'Büchners sämmtliche Werke', 1879, pag. 283.

zich met Weidig verstaan, en deze zou op de door hem ingerichte geheime drukkerij het stuk ter-perse leggen. Büchner moest dus goedvinden, dat Weidig - ter-wille van het gezamenlijke groote doel - er eenige veranderingen in bracht. Weidig heeft van die voorwaarde een ruim gebruik gemaakt, en vooral veel bijbel-teksten, die op den boerenstand moesten werken, erin gelascht. Doch, zelfs onder bedekking van zulk een kalk-laag, is de brochure bijtend en giftig genoeg. Hoort bijv. het begin: '*Vrede aan de hutten! Krijg aan de paleizen!* In het jaar 1834 ziet het er uit, alsof de bijbel tot leugen wordt gemaakt. Het ziet er uit, alsof God de boeren en handwerks-lieden op den vijfden dag en de vorsten en rijke lui[1)] op den zesden dag heeft gemaakt, en als heeft de Heer tot deze laatsten gezegd: "heerscht Gij over al het gedierte, dat op de velden kruipt", en dan de boeren en de burgers tot die wormen heeft geteld. Het leven der rijken toch is een langen Zondag, zij wonen in mooie huizen, zij dragen fraaie kleêren, zij hebben gladglimmende gezichten en spreken een eigen taal; het volk echter ligt voor hen op den grond als mest op den akker. De boer gaat achter den ploeg, maar de rijke wandelt achter hem en den ploeg, en drijft hem en den os aan dien ploeg voort, neemt het koren weg en laat hem de stoppels. Het leven der boeren is een lange werkdag. Vreemden verteren de vrucht van zijn akkers vóór zijn oogen, zijn lijf is één eelt, zijn zweet is het zout op de tafel der rijken'. - Na dien aanhef gaat Büchner de Staats-begrooting van Hessen ontleden. Er wordt, volgens hem, door de 700,000 inwoners ongeveer 6½ millioen gulden opgebracht. De schrijver ontleedt aan wie die zes en een half millioen ten-goede komen, en hij komt tot de slotsom, dat de gelden alleen worden gebruikt voor de regeering en voor de rijken-zelven. 'Gaat eens naar Darmstadt en ziet, hoe de heeren met uw geld dáár het leven rustig opnemen, en vertelt dan aan uwe hongerende vrouwen en kinderen, dat uw brood kostelijk aan de rijke buiken gedijt, vertelt van de mooie kleederen, die in uw zweet worden geverfd, van de sierlijke banden, die uit het eelt uwer handen zijn gesneden, en van de deftige statige huizen, die uit de beenderen van het volk zijn opgebouwd; - en dàn: kruipt in uw eigen rookerige hut, kromt uw rug over uw steenachtigen akker, werkt, opdat uw kinderen ook eens een vrijen dag kunnen hebben, en zij - wanneer een erfprins met een erfprinses gaat zorgen voor een nieuwen erfprins - door de geopende glazen-deuren het tafellaken mogen zien, waaraan dan de heeren spijzen, en de lampen ruiken waaruit men met het vet der boeren illumineert. Gij duldt en verdraagt dat alles omdat schurken u zeggen: de regeering is van God. Maar ik zeg u: de regeering is niet van God, maar van den duivel'.

1) Overal waar Büchner het woord *rijk* had gebruikt, werd het door Weidig veranderd in *voornaam*. Zie Franzos, vóór 'Büchners sämmtliche Werke' 1879, pag. 114.

Het moet dus alles in Duitschland anders worden. Verwacht echter niets - zóó gaat hij voort - van nieuwe grondwetten. ‘Want wat zijn deze grondwetten in Duitschland? Niets dan het dorre stroo, waaruit de vorsten de graankorrels voor zich hebben uitgeklopt. Wat zijn onze Staten-Generaal? Niets dan langzame zware karren, die men wel eens of tweemaal der roofzucht van de vorsten en van hun ministers tusschen de beenen kan duwen, maar waaruit men nooit een vasten wagenburg der Duitsche vrijheid kan bouwen. Wat zijn uw verkiezings-wetten en kies-tabellen? Niets dan een smadelijke hoon der burger- en menschen-rechten van de meeste Duitschers’. Neen, weg met al die constituties en andere wetten. ‘Gij hebt een berg van wetten, te-zamen gehoopt uit willekeurige verordeningen van alle eeuwen, meest nog geschreven in een vreemde taal. De onzin van alle vorige geslachten heeft zich daarin tot u overgeërfd, de druk, waaronder zij leden, zich op u overgewenteld. De wet is het eigendoms-gebied van een onbeduidende klasse van rijken en geleerden, die door hun eigen geknutsel zich daarin de heerschappij toekennen. Gerechtigheid is slechts een middel om u in toom te houden, de zoogenaamde orde te handhaven, om u des te gemakkelijker te knijpen. Dat recht spreekt naar wetten die gij niet verstaat, naar beginselen van welke gij niets weet, vonnissen uit, van welke gij niets begrijpt.... De justitie is in Duitschland sinds eeuwen de hoer der Duitsche vorsten. Iedere gang naar haar toe moet gij met zilver plaveien, en met armoede en vernedering koopt gij haar beslissingen. Denkt aan het gezegeld papier, denkt aan uw buigen en bukken in het ambtelijk vertrek, aan uw eindloos toeven in de wachtkamers der rechters. Denkt aan de ongelden voor schrijvers en gerechts-dienaars af te staan. Vrij moogt gij uw buurman aanklagen, die u aardappelen ontsteelt, maar waagt het eens te klagen over den diefstal van Staats-wege, die onder den naam van belastingen en accijnzen elken dag aan uw eigendom wordt begaan, - de ketens uwer medeburgers, die men naar de strafvesting heeft gesleept, zullen u antwoord geven’. - Alzóó fluiten buldert dit pamflet. Het geeft nog een tcap aan koning Ludwig van Beieren, ‘den door God geteekenden boef, het zwijn, dat zich in den zonden-modder van Italië wentelt’; het scheldt in de verte op Louis Philippe, den huichelaar met zijn half-legitiem koningschap; en roept ten-slotte het volk op om wakker te worden en zich op te richten. ‘Gij buktet lange jaren op doornige velden der knechtschap, dàn zult gij dampen van zomer-warmte in wijnbergen der vrijheid. Gij woeldet een lang leven den grond op, dàn graaft gij uw tirannen een graf.’

Dat pamflet zou uit Butzbach en Gieszen verspreid worden bij alle boeren in Hessen. Doch de eerste saâmgezworene - de student Minnegerode - die, op 1 Augustus 1834, de brochures tusschen zijn kleederen verstopt in Gieszen binnenbracht, werd reeds aan de poort dáár aangehouden. In het geheime genootschap, door Büchner georganiseerd, school een verrader, zekere Kuhl, die aan de regeering de stappen der samenzweerders verried.

Zonderling: die verrader had Büchner te-veel lief om hem aan te geven. Hij noemde dus aan de politie allerlei namen, ook dien van Weidig, die later in den kerker werd gezet en dáár stierf - maar Büchner gaf hij vooreerst niet aan. De regeering begon echter tegen hem verdenking te koesteren. Hij verliet dus Gieszen en ging op het eind van Augustus 1834 bij zijn ouders te Darmstadt wonen.

Dáár, onder het dak en onder de oogen van een strengen vader, die ook argwaan tegen hem begon te voeden, doorleefde bij een barren winter. Schijnbaar was hij bezig in het laboratorium van zijn vader, doch inderdaad organiseerde hij in Darmstadt weder een geheim genootschap, nogmaals een 'Gesellschaft der Menschenrechte', waartoe een 35-tal zonen uit Darmstadt behoorden. Voorts schreef hij een wild hartstochtelijk drama: 'Danton's dood', dat hij op het einde van Februari 1835 aan Karl Gutzkow zond. Het werd hem intusschen bang te-moede. De uitwerking van het pamflet op het volk was hem niet mede-gevallen. Voorzoover de exemplaren op het platteland bij daglooners en in de hutten waren te-recht gekomen, was het éénig resultaat, dat de arme kerels het nummer van den 'Landbote' zoo gauw mogelijk naar de veldwachters en dienders brachten, zoodat, wonderlijk genoeg, de regeering in 't bezit van bijna den geheelen voorraad der gedrukte exemplaren kwam[1]. Voorts begon de vader straffer en straffer blikken op hem te werpen. En - wat het ergste was - de regeering kreeg nu bewijzen te-over in handen, dat Büchner een hoofdschuldige aan alles was. Hij werd 27 Februari 1835 vóór den rechter van instructie gedaagd. Büchner begreep, dat hij verloren was en dat hij in den kerker zou komen. Hij nam eenig geld, waarschijnlijk van zijn moeder, aan, en vluchtte ijlings over de Fransche grenzen. Voor den vader was hij voortaan dood: zijn naam werd niet meer in het bijzijn van dien vader uitgesproken.

Hij-zelf was naar Straatsburg gegaan, waar hij het meisje, dat hij liefhad, terugvond. Hij leefde er stil en werkte hard aan zijn natuur-studiën. Enkele letterkundige opstellen werden ook ter-hand genomen, doch de studie voor zijn vak vervulde hem nu in de eerste plaats. De hoogleeraren te Straatsburg begonnen hem weder zeer te waardeeren en hielpen hem voort. Zóó dong hij naar en verkreeg hij een positie als privaat-docent in de vergelijkende anatomie aan de universiteit te Zürich. Hij reisde in October 1836 derwaarts heên. Met opgewektheid begon hij er zijn voordrachten, doch reeds in Februari van het volgende jaar overviel hem een kwaadaardige ziekte, waaraan hij in Zürich 18 Februari 1837 bezweek. Hij was toen drie en twintig en een half jaar oud[2].

1) Zie Franzos, vóór 'Büchners sämmtliche Werke,' 1879, pag. 147.
2) Weinige dagen na Büchners dood stierf ook - door zelfmoord - Weidig in de gevangenis. Weidigs dood bepaalde (naar men zegt) de roeping van Wilhelm Liebknecht, een knaap toen van elf jaren, die zijn bloedverwant was, zie Franz Mehring, 'Geschichte der deutschen Sozialdemokratie', 1897, deel I, pag. 63.

Zijn naam zou echter in Duitschland blijven leven. Zijn herinnering werd door de latere socialisten geëerd. Nog altijd wordt hij in die kringen herdacht als een voorlooper van Ferdinand Lasalle. Enkelen van zijn broeders en zusters zouden er tevens voor zorgen, dat de door hem gedragen naam ook in wijder kringen werd genoemd. Wij denken bijvoorbeeld aan zijn jongeren broeder, dr. Ludwig Büchner, den auteur van 'Kracht en Stof'[1]; wij denken ook aan zijn zuster, Louise Büchner - de vriendin van prinses Alice te Darmstadt, Victoria's dochter - die altijd werkzaam was, om de positie en den werkkring der vrouw in Duitschland te verbeteren en te veredelen.

Zelf liet Georg Büchner geen leerlingen na. Trouwens hij was zoo jong. Doch twee mannen beriepen zich later voortdurend op hem. De eerste was A u g u s t B e c k e r[2], een toen 22-jarig 'Bettelstudent' in Gieszen, dien wij later in Zwitserland zullen ontmoeten. Hij zag er in die dagen breeds zeer zonderling en excentriek uit. Zijn rood haar en lange roode baard hadden hem den naam van den 'rooden' Becker doen geven. Voorts droeg hij geen jas maar slechts een mouw-vest, had hij een zwarte baret op 't hoofd, hooge laarzen met stevels aan de beenen, en een geweldig dikken knuppel in de hand. Zijn gestorven vader was in Hessen predikant geweest, en had zijn gezin bitter arm achtergelaten. August Becker trok als éénig inkomen dagelijks zeven kreutzer, die hij-zelf moest innen, en die hij slechts kreeg onder conditie dat hij in de theologie zou studeeren. Hij verkeerde nu, te arm om te leven en toch weder te rijk om van honger dood te gaan, in voortdurenden opstand tegen de maatschappij: type van den proletariër van den geest. Hij had zich aan Büchner gehecht en deed voor hem allerlei kleine diensten. Hij schreef zijn opstellen netjes over, zoo ook het pamflet 'Der hessische Landbote', voordat het geschrift naar de drukkerij ging; voorts was hij de meest betrouwbare bode van het geheim genootschap[3]. - De tweede adept, die zich ook op Büchners omgang zou beroemen, was K a r l S c h a p p e r , die, student te Gieszen, nog bijtijds wist te vluchten. Hij zou later onder de uitgewekenen een groote rol spelen te Parijs en te Londen.

1) Dr. Ludwig Büchner stierf in Mei 1899. Van tijd tot tijd vinden wij ook hem onder de socialisten. In 1863 weerde hij zich ten-voordeele van Lassalle, zie Lassalle's 'Reden und Schriften,' II, 1892, pag. 503. In het jaar 1867 was hij secretaris op het congres der 'Internationale' te Lausanne. Later vervreemde hij zich van de arbeiders-beweging, zie 'Die neue Zeit,' 1898/99. II, pag. 196.
2) Zie Bernstein's 'Documente des Socialismus', Band I, Februari 1902, p. 203. Een broeder Alexander Becker gaat na 1848 in Frankrijk; onderwijst er Duitsch; laat zich naturaliseeren tot Franschman. Zie over zijn Mémoires 'Le Temps' van 18 Maart 1900.
3) Zie Franzos, vóór de uitgave der 'sämmtliche Werke' van Büchner, pag. 92-97.

Behalve Ludwig Gall en Georg Büchner en zijn kring bespeuren wij in het eigenlijk Duitschland dier dagen weinig oorspronkelijke socialisten[1]. Wel was menig schrijver er bezig de Fransche socialisten der negentiende eeuw te verklaren. Vooral de leer van Saint-Simon vond meer dan één Duitsch bewonderaar. Wij kennen over die leer drie Duitsche boeken uit die dagen. Het boek van F.W. Carové, 'Der Saint-Simonismus und die neuere französische philosophie' van 1831; het boek van K.G. Bretschneider, 'Der Simonismus und das Christenthum' van 1832; en het boek van Moritz Veit, 'Saint Simon und der Saint-Simonismus, allgemeiner Völkerbund und ewiger Friede' van 1834. Ook Fourier werd gelezen en vertaald. Wij kennen uitéénzettingen van zijn leer in dat tijdperk van S.R. Schneider en A.L. Churoa. Vooral pakte in Duitschland de vertaling, in 1834 uitgegeven, van 'Les Paroles d'un croyant' van Lamennais. Trouwens die vertaling was het werk van een der beste prozaïsten, die Duitschland bezat: wij bedoelen Ludwig Börne. Deze was uit Duitschland (waar hij te Frankfort leefde) geweken en woonde na het jaar 1830 in Parijs. Van uit de Fransche hoofdstad schreef hij in 1830 tot 1833 zijn tintelende 'Brieven uit Parijs', die op de fijnste en scherpste wijze de geschiedenis van den dag behandelen. Ook over de Fransche socialisten schreef hij daarin. De indruk, dien de Saint-Simonisten maakten, is onder anderen door hem in die brieven met de levendigste trekken weêrgegeven[2]. Hij-zelf stierf op 50-jarigen leeftijd dáár te Parijs den 12^{den} Februari 1837, eenige dagen vóór Büchner te Zürich, terwijl op zijn graf te Le Père-Lachaise Raspail en de Duitscher J. Venedey zijn verdiensten herdachten. Doch vóór zijn dood had hij nog aan de propaganda voor het socialisme medegewerkt, door in 't Duitsch het gloeiend brandend boekje van Lamennais te vertalen. Het geluid en de dreuning van het Fransch van Lamennais is uitstekend in die bearbeiding behouden[3]; met hun edelen klank maakten die 'woorden' op de Duitschers grooten indruk.

De mystiek dier gedachten vond hier en dáár in Duitschland een vruchtbaren bodem, en werkte soms indirect mede tot een half-socialistische stemming. Er leefde bij voorbeeld in München een theosofisch hoogleeraar, Franz von Baader, die in 1841 is

1) In de 'wetenschap' dier dagen over maatschappelijke vraagstukken was slechts een zeer enkelen keer een warmer toon voor het arbeiders-volk te hooren: wij denken aan von Thünen's 'Traum ernsten Inhalts' van het jaar 1826, zie 'Der isolirte Staat,' II (Erste Abtheilung), editie 1850, pag. 41-49.
2) Zie 'Briefe aus Paris' von Ludwig Börne. Zij zijn in zes deeltjes van 1832 tot 1834 uitgegeven. Over de Saint-Simonisten, zie deel IV, pag. 15 en volgende en pag 218 en volgende.
3) De vertaling luidt: 'Worte des Glaubens von abbé de la Mennais, aus dem Französischen übersetzt von Ludwig Börne. Preis 3 franken. Paris, bei I.P. Aillaud, quai Voltaire no. 11, 1834.' Gedruckt bei Gebrüder Firmin Didot.

gestorven. Bladeren wij in diens geschriften, dan wil het ons voorkomen, dat menige uiting, waarin hij voor het Christendom en de Kerk een meer krachtdadige en innige leiding der maatschappij verlangt, waarin hij ook aan het eigendoms-begrip een beter en voller beteekenis gaat geven, soms aan klanken uit Lamennais, ook aan den Lamennais vóór de 'Paroles d'un croyant' herinnert[1].

III.

Wij doen het Duitsch socialisme dier dagen echter onrecht, wanneer wij binnen het gebied van het land onze blikken blijven bepalen.

Wij moeten Duitsch socialisme op dit tijdstip buiten Duitschland zoeken.

Het politieke stelsel, dat onder Metternichs leiding Duitschland drukkend beknelde, had allerlei Duitschers: staatkundige schrijvers, letterkundigen, studenten maar vooral handwerks-lieden over de grenzen gedreven. Vooral in Z w i t s e r l a n d en in P a r i j s hielden zij zich op. Dáár poogden zij zich te verzamelen en te vereenigen, om elkander te kunnen helpen en zoo mogelijk op Duitschland in te werken. Zij waren oorspronkelijk allen slechts politieke heethoofden, doch, al naarmate de Duitsche reactie hen feller vervolgde, begon ook het socialisme onder hen adepten te maken, en allengs vloeiden de twee revolutionnaire stroomingen bij hen inéén en verlangden zij zoowel vervorming van den Staat als van de maatschappij. Die vlucht van Duitschers naar Frankrijk en Zwitserland had vooral plaats, toen bij het feest der 'Burschenschaften' op het slot Hambach, den 27sten Mei 1832, het republikeinsch idee onverholen zich had geuit[2]. De bondsdag nam toen bepaalde maatregelen tegen zulke manifestaties, legde 28 Juni 1832 de drukpersvrijheid aan banden, richtte - nadat 3 April 1833 de dwaze oploop van een vijftigtal jongelieden tegen de hoofdwacht in Frankfort had plaats gehad - den 20sten Juli 1833 een nieuwe commissie op tot beteugeling ('Bundes-Central-Behörde') van dergelijke revolutionnaire pogingen, en spoorde alle Duitsche regeeringen aan, een razzia tegen de voorstanders der democratische richting in haar gebied te beginnen. Van toen af trokken regelmatig Duitschers, die het in hun vaderland niet harden konden, als vluchtelingen naar Straatsburg, Parijs, Zürich en Bern[3].

1) Zie Franz von Baader, 'Gedanken über Staat und Gesellschaft, Revolution und Reform. Aus sämmtlichen Werken mitgetheilt durch Johannes Claassen', 1890, pag. 56, enz.
2) De bijéénkomst op het slot Hambach was vooral uitgelokt door Wirth uit Frankenland, zie redevoeringen van Wirth en van Siebenpfeiffer op het slot Hambach in de 'Bibliothek politischer Reden,' 1891.
3) De geschiedenis van die Duitsche vluchtelingen vindt men opgeteekend in Georg Adler, 'Die Geschichte der ersten sozial-politischen Arbeiterbewegung in Deutschland, mit besonderer Rücksicht auf die einwirkenden Theorien,' Breslau 1885 - en bij Emil Kaler, 'Wilhelm Weitling, seine Agitation und Lehre, im geschichtlichen Zusammenhange dargestellt,' 1887, no. XI der Sozial-demokratische Bibliothek.

In Zwitserland vonden die Duitschers dan weder uitgewekenen uit Italië, Polen en ook uit Frankrijk. Met toevoeging van eenige Zwitsers vormde zich dáár als van-zelf een internationale bond of vereeniging, die vooral zich bezig hield met beginselen van politieke revolutie in Duitschland en in Italië aan te kweeken en te verbreiden. Oude herinneringen der Italiaansche Carbonari en vooral der Fransche geheime genootschappen vormden de traditie, waarop men teerde en waarvan men gebruik maakte. MAZZINI was in 't begin de ziel van alles, en reeds daaruit kan men afleiden, dat in den aanvang alles alléén staatkundig was bedoeld[1)]. Onder zijn bezieling kwam de bond van het JONG-EUROPA tot stand. In het manifest, dat dit Jong-Europa bij zijn oprichting, den 15^{den} April 1834 te Bern, uitvaardigde, heet het: 'Het is het Jong-Europa der volken, dat in de plaats van het oude Europa der koningen zal treden. Het is de kamp van de jonge vrijheid tegen de oude slavernij, de kamp van de jonge gelijkheid tegen de oude privileges, de zegepraal der nieuwe ideeën over het oude geloof.' De vereenigde Staten van Europa, op nationale basis en met republikeinsche constitutie, dat was het eind-doel. Die meer uitgebreide bond van het Jong-Europa splitste zich nu weder naar de verschillende volken in bijzondere afdeelingen, die den naam droegen van de nationaliteit, waartoe de leden van zulk een sectie behoorden. Zóó ontstond haast te-gelijkertijd met het Jong-Europa in Zwitserland de verbinding van het Jonge Duitschland. Dit J o n g e D u i t s c h l a n d in Zwitserland stelde zich dadelijk in vaste relatie tot de Duitsche uitgewekenen in Parijs, vooral tot de Duitsche letterkundigen aldaar. Heinrich Heine, die in deze dagen niet vèr afstond van de Saint-Simonisten, en Ludwig Börne wezen het niet af tot dien bond van het Jonge Duitschland te behooren. Doch in Zwitserland ging dat Jonge Duitschland veel verder dan òf Heinrich Heine òf Ludwig Börne bedoelden. Onder die in Zwitserland toevende leden was konings-moord een der geloofsartikelen. De dichter, dien zij het meest lazen, was Harro Harring, de wilde fanatieke Jacobijn, met zijn vervloekingen tegen koningen, priesters en mannen van het geld[2)]; Frans Stromeyer was mede

1) Over het doel van Mazzini zie vooral Rodbertus-Jagetzow, 'Kleine Schriften,' 1890, pag. 361. Mazzini had in Februari 1834 een gewapenden inval in Savoye gedaan, welke tocht mislukte. Karl Schapper was toen bij hem. De statuten van het 'Jong-Europa' vindt men in de 'Européen' van Buchez. 2de serie, pag. 317. Raadpleeg voorts: 'Lettres intimes de J. Mazzini, publiées par D. Melegari,' 1895. Zie ook de noot in Menger 'Staatslehre' pag. 54.

2) De meesten dier liederen vindt men in de Amerikaansche editie van New-York, 1844, 'Harro-Harring's Werke. Auswahl letzter Hand.' Engels noemt Harro-Harring 'verrückt', zie zijn inleiding vóór de 'Enthüllungen über den Kommunisten-Prozesz zu Köln von Karl Marx,' 1885, pag. 9. Zie een biografie van Harro-Harring in de 'Bibliothek politischer Reden,' 1891, pag. 190 en 202.

een hunner leiders. Maar de eigenlijke man, die deze Duitschers van het Jonge Duitschland, voor zoover zij in Zwitserland toefden, zou drillen en oefenen, was ERNST SCHÜLER, vroeger leeraar aan het gymnasium te Darmstadt. Hij was uitgeweken en had in 1833 te Bienne een lees-inrichting geopend. Dáár wist hij de Duitsche arbeiders, die er kwamen, tot zijn inzichten te bekeeren. In 1834 werd hij president van den zoo even gestichten Jong-Duitschen geheimen bond. Overal in Zwitserland: in Bern, in Zürich, in Lucern, in Lausanne, in La-Chaux-de-Fonds, deed hij zulke lees-inrichtingen oprichten. De arbeiders werden daarin gelokt en dan tot adepten gewonnen. Ongeveer 300 leden telde op die wijze na een jaar de Jong-Duitsche bond. Schüler zorgde, dat er eigen literatuur voor dien bond was; in 1836 zette hij een afzonderlijk maandschrift daarvoor op, onder den naam: 'Das junge Deutschland'. Doch nu naderde ook het einde; Den 15^{den} Januari 1835 hadden de Duitsche regeeringen aan alle handwerks-gezellen, die op hun ambacht reisden, den tocht naar Zwitserland verboden. Voorts werd er pressie uitgeoefend op de Zwitsersche regeering. Deze zette in 1836 alle bekende Jong-Duitschers over de grenzen, en deed dus op die wijze het Jonge Duitschland spoedig in elkander storten.

Middelerwijl was in Parijs onder de Duitschers de overgang van eene heftig politieke linkerzijde tot de socialistische richting voltrokken.

Te Parijs had zich dadelijk na de revolutie van het jaar 1830 onder de Duitschers, die er zich bevonden, een Duitsch drukpers-'Verein' gevormd ter ondersteuning ook in Duitschland der vrijheid van de pers. Uit deze vereeniging kwam te Parijs in Februari 1832 voort het: 'D e u t s c h e V o l k s v e r e i n'. Dat 'Verein' werkte min of meer openlijk. Het was hoofdzakelijk een politiek genootschap, doch reeds kwamen van tijd tot tijd in de circulaires, die van wege dat 'Volksverein' uitgingen, zinsneden voor, welke er op wezen, dat men zich begon te bemoeien met de meer materieele maatschappelijke vraagstukken. Wij zijn in het bezit van enkele van die circulaires. Zoo geeft het genootschap op het einde van Februari 1833 een blaadje uit, waarin het verslag geeft van het eerste jaarfeest, dat het 'Volksverein' te Parijs viert. Men zegt daarin, dat men de duivelsche drieëenigheid van despotisme, aristocratisme en egoïsme moet bestrijden, doch blijft overigens nog op politiek terrein. In Juli 1833 wijst men op de voordeelen van beter opvoeding en onderwijs. In Augustus van dat jaar wordt de toon grimmiger: er wordt reeds gesproken van den landbouwer en handwerks-man, die hun zweet moeten geven om de bloedhonden te bezoldigen, en die bloedhonden zijn de Duitsche ministers, Staats- en geheim-raden. In November 1833 wordt de sociale toon

meer geaccentueerd. Men wijst op den arbeid als de éénige bron van rijkdom, en ontwikkelt de stelling, dat geen eerlijk man eten kan, als hij niet door arbeid zijn brood heeft verkregen. Die klank wordt scherper. In Januari 1834 lezen we in een blaadje van het 'Verein', dat men geen leêgloopers en zwelgers meer moet voeden. Men begint niet enkel te ijveren voor vrijheid, maar men gaat het kapitaal reeds aanvallen. De Fransche politie was echter intusschen ingelicht; zij waakte en ontbond in 1834 het 'Deutsche Volksverein'. - In hetzelfde jaar 1834 constitueerde zich nu te Parijs, in plaats van die ontbonden vereeniging en grootendeels uit oud-leden daarvan, de: 'Deutsche Bund der Geächteten'[1]. Dit was een bepaald geheim genootschap. De opneming werd eerst na een eed, waarbij men tot geheimhouding zich verplichtte, toegelaten. Het was ook geheel en al georganiseerd als een Fransch geheim genootschap. Aan het hoofd stond de 'Nationalhütte', daaronder stonden de 'bergen', dan kwamen de 'tenten', eindelijk de 'hutten'. Aan de spits stond een driemanschap, bestaande uit Jakob Venedey, dr. Schuster en den boekhandelaar Pappers. Jakob Venedey, uit Keulen, die een tijdschrift: 'Der Geächtete' uitgaf, zette altijd nog eenigszins den politieken vrijheids-factor op den vóórgrond, maar met dr. Schuster dreef men reeds met volle zeilen op de zee van het socialisme. Ook deze 'Bund der Geächteten' gaf enkele blaadjes uit. Wij hebben vóór ons een blaadje van acht bladzijden met de geloofs-belijdenis van zulk een 'Geächtete'; blijkbaar een compromis tusschen het politieke en sociale moment, want als middel om den vrijen Staat goed te constitueeren wordt aangegeven: 'annähernde Gleichheit im Güterbesitz und öffentliche auf Gleichheit aller Bürger gegründete Erziehung'. Deze bond der 'Geächteten' bestond hoofdzakelijk uit Duitsche handwerks-lieden die tijdelijk in Parijs vertoefden; keerden zij weder in hun eigen land, dan vormden zij vertakkingen van den bond in de Duitsche steden: zulke gestichte bonds-afdeelingen werden o.a. weldra gevonden in Bremen, Berlijn, Mainz en Nassau. Soms kwam het tusschen die Duitsche afdeelingen en het Parijsche middel-punt tot conflicten. Men wilde niet altijd strikt gehoorzamen aan de bevelen van boven-af uit Frankrijk gegeven. Er kwam daardoor wrijving, botsing en eindelijk zelfs een scheuring.

In 1836 vormden daarom de uiterste elementen van den bond der 'Geächteten' te Parijs een afzonderlijken bond: 'Der Bund der Gerechten' ('La Société des Justes'). In dezen bond nu hadden het hoogste woord dr. Schuster, dr. German Mäurer en dr. Hermann Ewerbeck. Venedy was in 1835 uit Parijs gezet door de Fransche regeering. Dit keer was het socialistisch element overheerschend geworden. De wending was voltooid. Het staat-

1) Zie over de stichting van dezen bond en de twee volgende vooral Karl Marx, 'Herr Vogt,' 1860, pag. 34 seqq, dan de voorrede van Engels in Karl Marx's 'Enthüllungen über den Kommunisten-Prozesz zu Köln,' 1885, pag. 3 seqq, voorts een artikel in 'Die neue Zeit,' 1897/98, I, pag. 150 seqq.

kundig doel werd bijzaak, en was slechts een uitvloeisel van de plannen der geweldige vervorming, die men op de maatschappij wilde toepassen. Men was zooveel mogelijk genaderd tot de Fransche Babouvisten. De Duitsche uitgewekenen van den 'bond der rechtvaardigen' verbroederden zich met de leden van de machtige 'Société des Saisons'[1]. De richting en het streven der Duitsche saâmgezworenen liep, evenals dat der Fransche eedgenooten, uit in de lijn van het communisme. Men nam onder die Duitschers dadelijk den eenvoudigsten en te-gelijk uitersten vorm van het socialisme aan. Een vroeger adept uit den kring van Georg Büchner: KARL SCHAPPER, oud-student uit Gieszen, een reus van gestalte, die ook naar Parijs was gevlucht, deed vooral zich onder hen gelden, wanneer men besluiten moest nemen. Hij ontwikkelde en verdedigde altijd den scherpsten kant van het stelsel. Hij was ook degeen, die tot daden aanzette, en die den 'Bund der Gerechten' wilde overhalen, om als bondgenoot of onderdeel van 'La Société des Saisons' revolutionnair op te treden[2]. Toen dan ook den 12^{den} Mei 1839, onder leiding van Barbès, de bekende uitbarsting te Parijs plaats had, die een oogenblik zelfs het stadhuis vermeesterde, bleek het, dat de leden van den 'Bund der Gerechten' mede deel hadden genomen aan den opstand.[3] Een schoenmaker uit Franken: Heinrich Bauer, een sluw, loos, opgewekt mannetje, was hierbij betrokken. Ook Karl Schapper werd gearresteerd. Hij werd uit Frankrijk verbannen en ging naar Londen, waar hij 7 Februari 1840 met zes gelijkgezinden - onder wie vooral de lichamelijk zoo sterke en verstandelijk zoo fijne horlogemaker JOSEPH MOLL[4] uit Keulen de aandacht tot zich trok -

1) Zie het derde deel der 'Socialisten' pag. 225.
2) Karl Schapper wordt in de voorrede vóór de 'Enthüllungen über den Kommunisten-Prozesz zu Köln' door Engels aldus geteekend: 'Eine Hüne von Gestalt, resolut und energisch, stets bereit, bürgerliche Existenz und Leben in die Schanze zu schlagen, war er das Musterbild des Revolutionärs von Profession wie er den dreisziger Jahren eine Rolle spielte. Bei einer gewisser Schwerfälligkeit des Denkens war er keineswegs besserer theoretischer Einsicht unzugänglich, wie schon seine Entwicklung vom "Demagogen" zum Kommunisten beweist, und hielt dann um so starrer am einmal Erkannten. Eben desshalb ging seine revolutionäre Leidenschaft zuweilen mit seinem Verstande durch: aber er had stets seinen Fehler nachher eingesehn und offen bekannt. Er war ein ganzer Mann, und was er zur Begründung der deutschen Arbeiterbewegung hat gethan bleibt unvergesslich.'
3) Zie die personen ook in Ch. Andler 'Le Manifeste Communiste' II, pag. 31.
4) Joseph Moll wordt door Engels in de 'Enthüllungen', enz. op de volgende wijze voorgesteld: 'Zu Karl Schapper und Heinrich Bauer gesellte sich Joseph Moll, Uhrmacher aus Köln, ein mittelgroszer Hercules - er und Schapper haben, wie oft! eine Saalthüre gegen Hunderte andringender Gegner siegreich behauptet - ein Mann, der seinen beiden Genossen an Energie und Entschlossenheit mindestens gleich kam, sie aber geistig beide übertraf. Nicht nur dass er geborner Diplomat war, wie die Erfolge seiner zahlreichen Missionsreisen bewiesen; er war auch theoretischer Einsicht leichter zugänglich. Ich lernte sie alle drei 1843 in London kennen; es waren die ersten revolutionären Proletarier, die ich sah: und soweit auch im Einzelnen damals unsre Ansichten auseinandergingen - denn ich trug ihrem bornirten Gleichheitskommunismus damals noch ein gut Stück ebenso bornirten philosophischen Hochmuths entgegen - so werde ich doch nie den imponirenden Eindruck vergessen, den diese drei wirklichen Männer auf mich machten, der ich damals eben erst ein Mann werden wollte.'

den ‘Bund der Communisten’ stichtte[1]. Na die samenwerking met ‘La Société des Saisons’ en na de gezamenlijke nederlaag van Mei 1839 was de kracht van den bond ‘der Gerechten’ in Parijs eigenlijk gebroken. Het zou weldra blijken, dat de eigenlijke zetel der verbinding van al die Duitsche uitgewekenen van Parijs naar Londen was verlegd. Doch de communistische geest bleef onder de in Parijs toevende revolutionnaire Duitschers overheerschend. Toen in het jaar 1840 Cabet zijn reis naar Icarië uitgaf, vond dit boek onder de Duitschers te Parijs volle instemming. In dien staats-roman zagen zij ‘de blauwe roos’ hunner romantische stemming. Hermann Ewerbeck ging, onder den pseudoniem van Wendel Hippler - een naam, vermaard uit den boerenkrijg ten-tijde der Hervorming - dien roman in het Duitsch vertalen[2], en won onder de Duitschers vele aanhangers voor het communistisch stelsel van Cabet.

Het waren dus Fransche denkbeelden, die den toon aangaven en onder de Duitsche kolonie van arbeiders hun nawerking deden gevoelen.

Toch was er in die groep van handwerks-lieden een Duitscher, die, hoewel volledige sympathie koesterende voor de Fransche communistische ideeën, een eigenaardige Duitsche plooi en vorm aan de formuleering dezer denkbeelden zou geven.

Wij noemen Wilhelm Weitling, den vermaarden kleêrmakers-gezel.

De meesten onzer lezers kennen hem uit Heinrich Heines ‘Geständnisse’, en herinneren zich dan glimlachend de ont-

1) Zie Emil Kaler, ‘Wilhelm Weitling’ in de sozial-democratische Bibliothek, no. XI, 1887, pag. 34 en Georg Adler, ‘Die Geschichte der ersten sozial-politischen Arbeiterbewegung in Deutschland’, 1885, pag. 16. Het genootschap dat Schapper met zijn vrienden te Londen stichtte heette eerst: ‘Kommunistischer Arbeiter-Bildungs-Verein’; de naam ‘Kommunisten-Bund’ dagteekent eerst van 1847. Zie Engels, vóór de ‘Enthüllungen’, enz. pag. 6 en 10.

2) Deze Duitsche vertaling van Cabets ‘Icarie,’ die in 1847 te-Parijs is gedrukt en uitgegeven, is opmerkelijk vooral door de belangrijke inleiding en voorrede.

moeting, die Heine in 1844 te Hamburg met dien Weitling had, in den boekwinkel van Hoffmann en Campe. De groote dichter schertst daar zoo diep weemoedig over den armen kleêrmaker, die geen eerbied voor hem had, zijn muts op 't hoofd hield, en, terwijl Heine stond, op een bank bleef zitten, steeds over het linker- geslagen rechterbeen wrijvend, dat hem jeukte en pijn deed, omdat hij in de gevangenissen, die hij had bewoond, voortdurend aan dat been was geketend. Heine vindt, dat hij zich niet weinig met dien Weitling 'encanailleert', doch erkent, dat de ex-kleêrmaker een man van talent was, wien het niet aan enkele gedachten haperde[1)].

Inderdaad had Weitling talent. Hij had het van de natuur, niet door zijn opvoeding. Hij was 5 October 1808 als een onecht kind

1) Zie Heinrich Heine's sämmtliche Werke, Band XIV, Hamburg, Hoffmann und Campe, 1876, pag. 271, enz. Heine knoopt aan zijn teekening van Weitling de volgende inhoudrijke opmerking vast: 'Dieser Weitling, der jetzt verschollen, war übrigens ein Mensch von Talent; es fehlte ihm nicht an Gedanken, und sein Buch, betitelt: "Die Garantiën der Gesellschaft" war lange Zeit der Katechismus der deutschen Kommunisten. Die Anzahl diezer Letztern hat sich in Deutschland während der letzten Jahre ungeheuer vermehrt, und diese Partei ist zu dieser Stunde unstreitig eine der mächtigsten jenseits des Rheines. Die Handwerker bilden den Kern einer Unglaubens-armee, die vielleicht nicht sonderlich discipliniert, aber in doctrineller Beziehung ganz vorzüglich einexerciert ist. Diese deutschen Handwerker bekennen sich grössentheils zum krassesten Atheïsmus, und sie sind gleichsam verdammt dieser trostlosen Negation zu huldigen, wenn sie nicht in einen Widerspruch mit ihrem Princip, und somit in völlige Ohnmacht verfallen wollen. Diese Kohorten der Zerstörung, diese Sapeure, deren Axt das ganze gesellschaftliche Gebäude bedroht, sind den Chartisten Englands und den Gleichmachern und Umwälzern in andern Ländern unendlich überlegen, wegen der schrecklichen Konsequenz ihrer Doktrin: denn in dem Wahnsinn, der sie antreibt, ist, wie Polonius sagen würde, Methode. Die englischen Chartisten werden nur durch den Hunger, und nicht durch eine Idee, getrieben, und sobald sie ihren Hunger mit Roastbeef und Plumpudding und ihren Durst mit gutem Ale gestillt haben, werden sie nicht mehr gefährlich sein: gesättigt, fallen sie wie Blutegel zur Erde. Die mehr oder minder geheimen Führer der deutschen Kommunisten sind grosze Logiker, von denen die stärksten aus der Hegel'schen Schule hervorgegangen, und sie sind ohne Zweifel die fähigsten Köpfe und die energievollsten Charaktere Deutschlands. Diese doktoren der Revolution und ihre mitleidslos entschlossenen Jünger sind die einzigen Männer in Deutschland, denen Leben innewohnt, und ihnen gehört die Zukunft. Alle andern Parteien und ihre linkischen Vertreter sind todt, mausetodt und wohl eingesargt unter der Kuppel der St. Paulskirche zu Frankfurt. Ich spreche hier weder Wünsche noch Beklagnisse aus; ich berichte Thatsachen und ich rede die Wahrheit.'

te Maagdenburg geboren. Zijn moeder was goed voor hem. In een zijner gedichten - de 'Kerkerpoesien' van 1844 - laat hij die moeder uit het graf aandoenlijk hem toespreken. Doch het feit bleef, dat bittere armoede in zijn kindsheid zijn deel was[1]. Hij leerde het kleêrmakers-vak en reisde van 1828 tot 1835 in Duitschland op zijn handwerk. In Juli 1830 kwam hij zóó te Leipzig, waar hij reeds aan vrijheids-bewegingen deelnam[2]. Later was hij te Praag en te Weenen, in welke laatste stad een romantisch liefdes-avontuur van hem verteld wordt. In October 1835 was hij korten tijd in Parijs, doch keerde weder naar Duitschland terug. In September 1837 ging hij echter voor de tweede maal naar Parijs en bleef hij in die stad tot Mei 1841. Dáár in de Fransche hoofdstad werd hij spoedig actief lid der Duitsche kolonie en opgenomen in den 'Bund der Gerechten'. Hij was knapper dan de meesten en had den slag voor het volk te schrijven. Toen dus het genootschap omzag naar iemand, die een geschrift zou kunnen opstellen, dat voor communistische propaganda moest dienen, viel van-zelf onder die Duitschers het oog op Weitling. In opdracht van den bond schreef hij dan ook in 1838 zijn eerste werk met den titel: 'DIE MENSCHHEIT WIE SIE IST UND WIE SIE SEIN SOLLTE'. Die brochure werd op een geheime drukpers door de Duitsche handwerks-lieden-zelven gezet, gedrukt en ingenaaid. De arme duivels, die toch reeds wanhopig veel arbeiden moesten om te Parijs aan den kost te komen, hebben zich veel opofferingen getroost om dit bijkomend werk te doen. Doch zij wisten 2000 exemplaren gereed te maken, en gaven een groot deel aan den schoenmakers-gezel Heinrich Jacobi uit Freiburg mede, die ze met Pinksteren 1839 van Parijs naar Frankfort a/d Main zou brengen. Het boekje vond onder de arbeiders veel bijval en instemming[3]. Weitling-zelf hield zich voorts te Parijs bezig met het oprichten van een spijs-gelegenheid naar communistische beginselen, welk kosthuis voor de kleêrmakers-gezellen een ware weldaad was. Doch wijl in en uit Parijs, sinds de gebeurtenissen van Mei 1839, de propaganda voor het communisme moeielijk werd, sloeg de bond het oog op Zwitserland, en stelde het bestuur Weitling voor derwaarts te gaan, en, onder leiding van den bond 'der Gerechten' te Parijs, aldaar een verbreiding van de goede beginselen te beproeven. Weitling nam het aanbod aan. In den zomer van 1840 ging hij reeds eens naar Genève, en in Mei 1841 vestigde hij zich voor-goed in Zwitserland.

Hij vond in Zwitserland, in de kantons Genève en 'le pays du

1) Zie Weitling, 'Garantien der Harmonie und Freiheit,' 1842, pag. 256, 'weil ich selbst als Knabe im bittersten Elend aufgezogen wurde, so bitter, dasz ich ein Grausen fühle dasselbe zu beschreiben.' Over zijn geboorte-jaar zie 'Die neue Zeit,' 1895/96, II, pag. 92.
2) Zie over dit voorval te Leipzig, Weitling, 'Garantien der Harmonie und Freiheit,' 1842, pag. 257-259.
3) Een tweede druk dezer brochure is 1845, bij Jenni, Sohn, te Bern verschenen. In 1895 verscheen eene nieuwe uitgave.

Vaud', hier en dáár nog stille aanhangers van het in 1836 uit elkander gespatte 'Jonge Duitschland', en voorts in Genève een kostbaren bondgenoot en hulp in den ons uit Gieszen bekenden rooden A u g u s t B e c k e r. Deze was, na zijn ontslag uit de Hessische gevangenis, waar hij ten-gevolge van zijn samenwerking met Georg Büchner had vertoefd, naar Zwitserland gegaan, en was te Genève, op de plaats waar vroeger Buonarotti had geleefd, neêrgestreken. Hij had altijd behoefte aan een krachtiger geest, dan hij-zelf was, zich aan te sluiten, en hij volgde nu met hart en ziel Weitling. En naast dien August Becker verwierf deze dan te Genève tot schildknaap en kampgenoot S i m o n S c h m i d t, een leêrlooier uit Würtemberg, die vroeger reeds tot den bond 'der Gerechten' te Parijs had behoord. Zij begonnen nu te Genève een geheimen bond der communisten op te richten, die tot taak had in Zwitserland vertakkingen en afdeelingen te vormen. De kosthuizen en eetlokalen zouden even als te Parijs de hefboom zijn. Voorts gaf Weitling een maandschrift uit onder den titel: '*Der Hülferuf der deutschen Jugend*', waarvan het eerste nummer in September 1841 verscheen. Zoowel de bond 'der Gerechten' te Parijs als Karl Schapper te Londen steunden met geld en bijdragen dit Zwitsersche maandschrift. Van dat tijdschrift verschenen in het jaar 1841 vier afleveringen, eerst in Genève, toen in Bern. Met het begin van het jaar 1842 verhuisde Weitling echter van Genève naar Vevey, ook aan het meer van Genève. Hij reorganiseerde dáár eenigszins zijn tijdschrift, en gaf het voortaan te Vevey uit onder den nieuwen en meer klinkenden naam: 'DIE JUNGE GENERATION'; een uitgave, waarbij hij met ontzaglijke moeielijkheden te kampen had, wijl de Zwitsersche regeering en politie het drukken en verspreiden zoo bezwaarlijke mogelijk maakten[1)].

Een bijzondere zorg wijdde hij - uit het oogpunt der propaganda van zijn communistische leer - aan de door hem opgerichte kosthuizen voor de arbeiders. In alle plaatsen in den omtrek van het meer van Genève werden ze allengs ingericht: te Lausanne, te Locle, te La-Chaux-de-Fonds, enz. Die kosthuizen vormden de middel-punten, waar de arbeiders, die reeds tot het communistisch stelsel waren overgegaan, nieuwe adepten voor de leer wonnen. Weitling bedoelde dan verder die spijs-gelegenheden min of meer ook als financieele hulpbronnen van zijn propaganda te gebruiken. Naar zijn berekeningen moesten zij ook geldelijke winst maken, en die winst zou dan een telkens toevloeiende bijdrage voor een kas der communisten wezen. Doch in die hoop werd Weitling telkens te-leurgesteld. Nu eens ging een kosthuis failliet; dan weder ging de kassier met de kas op den loop. Kortom, winst werd niet behaald, doch wèl werd een aansluiting der werklieden verkregen, een organisatie, die de beginselen van het communisme verder verspreidde.

1) Zie over de moeielijkheden, welke aan het uitgeven der 'Junge Generation' in den weg werden gelegd, Weitling, 'Garantien der Harmonie und Freiheit', 1842, pag. 215 en 216.

Ten einde nu die ideeën nog beter bekend te maken, besloot Weitling de door hem in 1838 te Parijs uitgegeven brochure geheel om te werken en aldus een communistisch handboek samen te stellen. Zóó kwam te Vevey in 1842 uit het bekende geschrift: 'Garantien der Harmonie und Freiheit', een werk, dat drie drukken beleefde, (de laatste is van 1849 te Hamburg) en dat een grooten invloed op de Duitsche revolutionnairen heeft gehad.

Wij moeten dat boek van Weitling dus eenigszins uitvoerig ontleden.

Het is verdeeld in twee deelen: een kritische en een organische afdeeling. De kritische behandelt het ontstaan der rampen in de maatschappij. De dertien hoofdstukken, waaruit het bestaat, behelzen echter niet veel bijzonders. Het is een fantasie-geschiedenis der menschheid. Hoe de toestand der gemeenschap de oorspronkelijke toestand der menschen was, hoe uit die gemeenschap het hebben van particulier eigendom, eerst van roerende, daarna van onroerende goederen, ontstond. Hoe dat eerst als van-zelf ging, zoolang er nog genoeg grond voor allen was, maar hoe later het feit zich tot een recht, of liever tot een onrecht, vervormde. Hoe dit onrecht versterkt werd door de erfenis-regeling. Hoe nu allengs oorlogen, slavernij, handel, geld-stelsel, ambten en titels, Staten, legers, officieele moraal, religie, in het leven traden en het lot der menschen voor het meerendeel tot een bittere ellende maakten. Dit alles wordt door Weitling in de gewone fraseologie zijner bentgenooten ontvouwd. De taal van het boek is op effect berekend: rhetorisch en hoogdravend, vol der frases van een tijd, toen in Duitschland Gutzkow vooral bewonderd werd. Zooals Weitling tot het volk hier het woord richt, spreekt men op een volks-tooneel. Zóó onderschrapt men dáár de woorden, overdrijft men de beelden. Erfenissen zijn voor hem slechts de uitvinding der eerste generatie der menschen, om te leven zonder te arbeiden. Trouwens bij Weitling wordt alles uitgevonden. Zijn geschiedenis der zeden en rechts-instelling is een aanéénschakeling van uitvindingen. Opruiend, wild en woest wordt vooral zijn taal, wanneer hij de 'uitvinding' van het geld behandelt. Een bittere imprecatie en vervloeking van dat geld wordt door hem geleverd[1]. Straks vraagt hij een groot vuur, waarin de schuldtitels, banknoten, wissels, testamenten, belasting-biljetten, huur- en pacht-contracten, moeten worden geworpen, en in dat vuur moet dan ook ieder zijn beurs slingeren: de arme zijn kopergeld, de wèlgestelde zijn zilver, de rijke zijn goud. Zeer sterk gekleurd is ook het hoofdstuk, waarin de 'zoogenaamde' vaderlands-liefde wordt behandeld. Het is een betoog, dat het denkbeeld van eigen vaderland een uitvloeisel is van het begrip van individueel eigendom. Zoodra het begrip gemeenschap werd verlaten, werd door hen, die zich

1) Zie Weitling, 'Garantien der Harmonie und Freiheit,' 1842, pag. 57.

eigenaars gingen gevoelen, het idee van vaderland op den vóórgrond gezet. Maar hij, die geen eigendom heeft, heeft geen vaderland. In de omgeving, die men zijn vaderland noemt, is hij evenzeer als elders van vijanden omringd. Hoe wil hij zich warm maken voor die quasi nationale land-streek met haar eigen koning of vorst? Het is hem tamelijk onverschillig, of die eigen potentaat of diens buurman hem regeert. Even onverschillig, alsof zijn middagmaal door zijn eigen kat of door den kater uit de buurt werd opgegeten. De armen, de arbeiders, hebben niet wat men een vaderland noemt. En dat is goed ook, want het idee vaderland heeft daarenboven allerlei grillige uitwassen aangenomen. Elke natie heeft nu haar eigen taal, en - gelooft men de geschiedschrijvers - haar vast eigenaardig karakter. De Franschen zijn, volgens hen, tuk op roem, oorlogszuchtig; de Duitschers, bescheiden, eerlijk, gemoedelijk, enz. Men zal over al die toekenningen van verschillende hoedanigheden lachen, wanneer de eeuw der spoorwegen het begrip grenzen en afscheiding zal hebben weggevaagd[1)]. - Even scherp als 'het vaderland' worden door hem de begrippen religie en zedenleer bestreden, natuurlijk voorzoover zulk een zedenleer den stempel van het 'officieele' draagt. Weitling draagt dit op de volgende wijze voor: 'De godsdienst is de raadselachtige wegwijzer door een onbekend aan deze zijde gelegen land (het aardsche leven) naar een nog onbekender streek aan gene zijde (de hemelsche gelukzaligheid), of met andere woorden: het streven naar het ideaal der hoogste volkomenheid. Voor deze aardsche tot een gemeenschappelijk hooger doel voerende levens-reis hebben politiek en fantasie zeer verschillende wegen gevonden, en hebben zij reiskaarten, met vaste kleuren bestreken, ons in de hand gegeven. De weg, die dáár zoo hard, steil, hobbelig en stoffig zich uitstrekt, is de weg, dien armoede en ellende betreden. In dicht op elkander gedrongen reeksen trekken de vermagerde, van zweet druipende geslachten, zwijgend en duldend dáár voorwaarts, den kommervollen blik

1) Aardig is - met het oog op de gebeurtenissen na 1870 - zijn opmerking over de Duitschers, zie Weitling, 'Garantien der Harmonie und Freiheit,' 1842, pag. 85. 'Wenn die Franzosen eroberungssüchtig sind, so waren sie es wenigstens nicht immer. Die Geschichte, die sie seit Ludwig den Vierzehnten durchgemacht haben, die ruhmvollen Tage der Republik, des Kaiserreichs und der Revolution von 1830 machten sie eroberungssüchtig, unruhig und leichtfertig; wenn wir Deutsche einmal solche Geschichten durchgemacht haben, können wir es auch werden. Ich glaube, wir trügen die Nase noch höher als die Franzosen, wenn wir einen deutschen Napoleon in der neuesten Zeit aufzuweisen hätten; wenn wir eine deutsche Revolution wie die von 1792 durchgemacht hätten. Wir haben schon jetzt im tiefsten Frieden und trotz unserer sogenannten Erniedrigung der politischen Schreihälse genug, die sich aufblasen, um den vermeint-lichen Rhein-Eroberern beim Bierkruge eine Faust in der Hosentasche zu machen.'

gericht op het zoo heet verlangde doel en einde van hun lijden. Aan beide kanten langs die straat loopen over weide-velden aangename, met schaduw en gebloemte overdekte, met vruchtboomen en beken afgezette paden. Dàt zijn de wegen der aardsche gelukzaligheid, die door de rijken en machtigen, de listigen, slimmen en behendigen worden bewandeld. Om nu te zorgen, dat die vele menschen op de straat der ellende de oogen niet jaloersch slaan op de weelde van het behaaglijk voortgaan en drentelen der anderen, heeft men hen gewend steeds den blik te richten op het verborgen hoopvolle verre land aan gene zijde, en hen - als noodzakelijke en éénige voorwaarde van het genot van dat toekomstig en eeuwig geluk - de geduldige ontbering der aardsche genietingen voorgehouden. Priesters en geleerden worden uit de rijen van hen, die op de zachte weide wandelen, ontboden, om deze leer aan de voetgangers op de straat der ellende te prediken; dezen hebben zelfs een eigen smal pad langs de straat gekregen; veldwachters en dienders worden hun toegevoegd, om den verwarden menschen-hoop voort te drijven en het afwijken van de straat te verhoeden. Sinds dien tijd noemen zich de priesters zieleherders. Aldus bewegen zich de groote scharen voort onder ontbering en lijden. Zooals de eersten in marsch zich stelden, zoo marcheerden de volgenden voort. Gelijk de eersten hun last droegen, zoo torsten ook zij er mede; gelijk de eersten een tegen de voorschriften der zieleherders begane afwijking van de ééns geteekende straat “zonde” noemden, noemden de anderen het ook; gelijk de eersten hem een dief heet'ten, dien het inviel, van uit de straat der ellende een oogenblik af te springen, om, tegen den wil der wandelaars rechts en links, een of andere vrucht van een boom te plukken, zoo spraken al de anderen het na. En toen de arme afgematte, uitgehongerde ellende-pelgrims, door de zieleherders geleerd, aanvingen den eersten dief te verachten, hebben al de anderen die minachting nagevolgd. Zóó vormden zich vaste gewoonten, en die gewoonten zijn wat wij zedenleer noemen’.[1)]

Nadat Weitling op deze wijze den oorsprong van al het verkeerde in de samenleving heeft geteekend, gaat hij nu zijn ideeën ter reorganisatie der maatschappij voordragen.

Het ééne groote beginsel, waarop door hem een stelsel is gebouwd, luidt: ‘alles voor allen’.

Aller persoonlijke belangen moeten zich oplossen in één algemeen belang.

Hij gaat eerst na, wat het eigenlijk element der maatschappelijke orde is. Hij neemt hier op zijn manier de leer van Fourier over. Hij vindt namelijk dat oorspronkelijk element in de menschelijke begeerte. Men moet dat begrip ‘begeerte’ echter eenigszins breed opvatten. Het valt samen met behoefte, en beteekent het verlangen, trachten, hopen op iets, dat wat Fourier de passie noemde. Het middel nu, waardoor de behoefte van den mensch wordt

1) Zie Weitling, ‘Garantien der Harmonie und Freiheit’, 1842, ag. 103 en volgende.

bevredigd, waardoor hij dus tot genieting kan komen, is de capaciteit van den mensch: zijn bekwaamheid en arbeids-vermogen, hetzij lichamelijk of geestelijk. Die capaciteit moet worden aangewend. Maar waren die oorspronkelijke behoeften of begeerten er niet, dan zou de gansche maatschappelijke arbeid zijn springveêren missen. In het feit, dat die behoeften steeds vermeerderen en zich uitbreiden, bestaat de vooruitgang der maatschappij. Het evenwicht der maatschappij ligt nu daarin: dat het totaal der menschelijke begeerten altijd gelijk is aan het totaal der voorhanden genietingen, en dat het totaal der capaciteiten van allen altijd strekt om de som der genietingen te verkrijgen, welke de begeerten tot haar bevrediging verlangen. Dit evenwicht is er echter voor het individu niet. Op zich-zelf kan niemand alléén met zijn eigen capaciteiten zijn begeerten voldoen. Daarvoor is de enkele mensch te zwak. Daarom vereenigt hij zich, en het leven en werken in de maatschappij, de ruil die over en weder dáár wordt toegepast, moet hem dus dat evenwicht verschaffen. - Weitling gaat dan over tot een rangschikking der begeerten. Er zijn daarvan, volgens hem, drie hoofdsoorten: *a*. de begeerten van het verwerven, die tot de productie leiden; *b*. de begeerten van het genieten, die tot de consumptie betrekking hebben; en *c*. de begeerten van het weten. Deze drieërlei begeerten zijn aan alle menschen gemeen, en ontspringen de ééne uit de andere. Doch men kan niets genieten, wat men niet reeds verworven heeft, en niets verkrijgen, zonder te weten, waar en hoe men het bekomt, dus is de begeerte om te weten de hoofd-drijfveêr van het maatschappelijk organisme. Die begeerte om te weten hield en houdt alles in orde. Uit de menschen, die aan deze begeerte hun leven hebben gewijd, moet het bestuur en de administratie der maatschappij worden toevertrouwd. Zulke mannen der administratie hebben daarom geen bijzondere voorrechten, verdienen ook niet meer inkomen dan de overige leden der maatschappij; zij zijn slechts volkomener dan de anderen, weten het meest, vertegenwoordigen de wetenschappen. Men moet dit begrip van wetenschap echter eenigszins anders opvatten dan de tegenwoordige samenleving doet. De wetenschappen zelven kunnen en moeten ook weder in drie soorten onderscheiden worden: in voor de maatschappij noodzakelijke wetenschappen, in nuttige wetenschappen, en in aangename wetenschappen. Eigenlijk is iedere tak van arbeid, op het toppunt van zijn volledigste ontwikkeling gebracht, dáár waar die arbeid aan de ideeën een werkkring of terrein geeft, wetenschap. Hij nu die in een wetenschap zóózeer uitmunt, dat hij de diepste kern daarvan begrijpt en in zich heeft opgenomen, is filosoof en waardig aan het roer der maatschappelijke administratie te staan. Een administratie der maatschappij is eerst recht volkomen, wanneer zij bestaat uit vertegenwoordigers van de volgende drie uitgebreide en veel-omvattende wetenschappen, namelijk: *a*. van de wijsgeerige heelkunde, die den gezondheids-toestand van den completen mensch, zoowel wat zijn fysieke als zijn geestelijke natuur betreft, beoogt, en wier vertegenwoordiger dus zoowel geneesheer als zedenleeraar is;

b. van de fysica, d.i. de kennis der krachten van de natuur en van haar aanwending tot welzijn der menschheid; *c*. van de mechanica, d.i. de kennis der theorie en practijk der verschillende werktuigen, door de hand of door stoom of door andere krachten gedreven.

Wijsgeeren moeten dus regeeren. De wetenschap voere de heerschappij. Van voorrechten door geboorte kan geen sprake meer wezen.

Hoe zal men echter steeds die beste vertegenwoordigers der wetenschap voor den hoogsten trap van het algemeen bestuur, en voorts de uitnemendste en bekwaamste mannen voor de lagere colleges van administratie vinden? Het kiezen door meerderheid van stemmen - waarin de constitutioneele wijsheid heil voor alles ziet[1] - is toch eigenlijk zoo dom. Het is een waar hazardspel. Er is geen waarborg hoegenaamd, dat juist 'de beste' altijd uit de stembus komt. Weitling beveelt dus een ander stelsel aan en slaat een uitgebreid examen-systeem voor, doch examens, waarbij zooveel mogelijk de persoonlijkheid van hem die gekeurd wordt ter-zijde wordt gesteld, en alléén zijn werk wordt beoordeeld. Men zou dat examen-stelsel kunnen vergelijken met het bekronen van prijsvragen door academiën. Slechts zij mogen er over stemmen, die er verstand van hebben. De keus is alleen uit te oefenen door zulke personen, die reeds zelf zulk een examen hebben doorloopen en daardoor mede-leden van het personeel der administratie zijn. Eigenschappen worden dus door eigenschappen, talent door talent, wijsheid door wijsheid gekeurd.

De geheele administratie der maatschappij moet nu op de volgende wijze ingericht worden. - Aan de spits der maatschappij staat een driemanschap, *het trio*[2], saâmgesteld uit de drie grootste genieën van de heelkunde, de fysica en de mechanica. Hij, die tot deze waardigheid wordt geroepen, heeft in den tak van wetenschap, waartoe hij behoort, veelal een of andere uitvinding gedaan. Hij blijft dus in zijn werkkring zóó lang, totdat het gewicht van zijn uitvinding voortduurt en hij niet door een ander wordt overvleugeld. Het trio heeft nu de leiding van den ganschen gezamenlijken arbeid der maatschappij en van de verdeeling van het resultaat der productie aan allen. - Onder dat trio staat de *centraal-meester-compagnie*. Dit is het college, dat de leden van het trio kiest, en dat saâmgesteld is uit hen, die de gewichtigste ambten bekleeden. Zij administreeren den ganschen familie-bond, de geheele maatschappij. - Die groote maatschappij splitst zich natuurlijk in allerlei districten, en elk district staat dan weder onder de administratie van een '*meester-compagnie*'. Om nu echter die administratie te vereenvoudigen kiest elke 'meester-compagnie', en ook de groote 'centraal-meester-compagnie' desgelijks, uit haar midden een

1) Zie zijn scherpe kritiek op het constitutioneele stelsel, Weitling, 'Garantien der Harmonie und Freiheit', 1842, pag. 132.
2) Misschien was dit 'trio' een verre herinnering uit Campanella's 'Zonnestaat', zie het eerste deel der 'Socialisten' pag. 208.

werkbestuur dat met de opperste leiding van elken tak van arbeid is belast. De voor dit doel uit het midden der 'centraal-meester-compagnie' verkozenen dragen den naam van het groote werkbestuur. Dat laatste staat dan het trio als een uitvoerend admininstratie-personeel ten-dienste. Elk gewoon werkbestuur staat overigens onder de onmiddellijke leiding van het trio. - Merken wij voorts op, dat ter-zijde van de meester-compagnieën overal een *academie* staat, met een academischen raad, en eindelijk een *gezondheids*-commissie met gezondheids-raad.

Eigenaardig is bij dat geheele raderwerk der administratie, dat hij, die daarin een plaats bekomt, nooit eenig bepaald geldelijk of ander voordeel verkrijgt. Niemand mag armer zijn dan de regeering, zóó luidt het voorschrift[1)]. Ieder die tot een functie gekozen wordt, moet bereid zijn al wat hij mocht hebben ten bate van den Staat te offeren: eigen vermogen mag hij niet bezitten. Toch is het de grootste eer lid van de administratie en vooral van het trio te zijn. Doch het is een eer, waarbij men niet mag of kan inslapen. De centraal-meester-compagnie werpt dan ook voortdurend prijsvragen en questiën op, om de ideeën van het bestaande trio te toetsen en te overvleugelen. Als modellen van zulke prijsvragen geeft Weitling op het construeeren van een wereldtaal; het zoeken naar een geneesmiddel bijv. tegen longtering en andere groote ziekten; het vinden van een methode om den luchtballon te sturen; een goedkoope manier aan te wijzen, waarop een gebouw in zijn geheel volledig neêrgezet kan worden, zooals een metalen klok in haar geheel wordt gegoten. - De roode draad, die door al die bepalingen heênloopt, is natuurlijk het idee, dat de grondslag van geheel de maatschappij berust op het weten, op de wetenschap.

De maatschappij is nu een arbeidende maatschappij. Allen moeten werken. Het onderricht van al den voor de maatschappij noodigen en nuttigen arbeid wordt in het school-leger verkregen. Uit dat leger vertrekt weder niemand in de maatschappij zonder een soort examen. Ieder kan zelf den tak van arbeid kiezen, waarin hij wil werken. Het staat hem vrij één of meer arbeidstakken aan te wijzen. De arbeid wordt ook weder verdeeld in een noodzakelijken, een nuttigen en aangenamen arbeid. Het trio bepaalt voor den noodigen en nuttigen arbeid een zoogenaamden normaal-arbeids-tijd per dag. De arbeid in het aangename wordt eenigszins anders geregeld. Alle arbeid moet zóó ingericht worden, dat telkens van twee tot twee uren afwisseling kan plaats hebben. Ouderen van dagen hebben lichteren arbeid. Er is één tijd van het jaar, wanneer alle regelen een oogenblik geschorst worden: het is de oogst-tijd; dan zijn alle universiteiten gesloten; allen, ook de leeraars en leerlingen, werken mede op het veld en brengen de vruchten van akker, wijnberg en boomgaard binnen.

Zóó is de maatschappij onder leiding van trio en meester-

1) Zie Weitling, 'Garantien der Harmonie und Freiheit' 1842, pag. 141.

compapnieën een bezige bijen-korf, arbeidende volgens vaste regels en in volkomen regelmaat.

Toch wil Weitling er te-gelijkertijd voor zorgen, dat bij dit streng regime van gedrilden arbeid het idee der v r i j h e i d niet verloren ga. Vandaar bedenkt hij een regeling, die aan het Duitsche studenten-leven ontleend is, en in allen geval zeer opmerklijk is. Niet voor-niet toch is de titel van zijn boek 'Waarborgen der Harmonie en der Vrijheid'. De harmonie van allen en de grootst mogelijke vrijheid voor een ieder, - dat is het doel, waarnaar hij streeft. Nu is vrijheid de bevoegdheid om te kunnen doen wat men wil. Ieder moet bij het werk een eigen terrein en ruimte kunnen behouden. Een gelijkmatige verdeeling van arbeid en genot zou - als zij volkomen consequent werd doorgevoerd - de vrijheid van het individu kunnen verstoren. Wel is (behalve voor ouden, zwakken, zieken en kinderen) een vaste arbeids-tijd voor iedereen bepaald. Maar dit geldt ten-eerste slechts voor het verkrijgen van noodzakelijke en nuttige producten, want al het aangename is anders geregeld. Voorts - en dit is hoofdzaak - iedereen kan, als hij wil, werken buiten den bepaalden normaal-arbeidstijd. Die normaal-arbeidstijd is de voor de productie noodwendige moeite, die door allen gepresteerd moet worden; in welk werk allen een gelijk aandeel moeten dragen, opdat allen ook een gelijk aandeel in het resultaat der productie kunnen bekomen. Doch die aan allen opgelegden arbeidstijd duurt niet lang: vier, vijf af zes uren per dag, naar gelang der omstandigheden. Elk uur, dat iemand boven den normalen arbeids-tijd werkt, is een uur overwerk; het resultaat er van behoort hem en hem alléén. De uren, waarin nu boven den bepaalden arbeids-tijd wordt overgewerkt, heeten: *'Commerz'-uren*, en over de vrucht dier 'Commerz'-uren mag ieder naar hartelust en in volkomen vrijheid beschikken. Die 'Commerz'-uren zijn dus het correctief tegen den algemeen opgelegden dwang. Zij zijn de veiligheids-klep der communistische maatschappij. Ten-einde het ieder mogelijk te maken van de 'Commerz'-uren te profiteeren, wordt een regeling bedacht, waardoor de waarde van alle verwerkte producten naar arbeidsuren wordt berekend. Ieder individu krijgt nu van de bureaux der academies een behoorlijk gewaarmerkt 'Commerz'-boek, waarin aangegeven is, over hoeveel 'Commerz'-uren hij te beschikken heeft, en welke genietingen hij daarvoor heeft genomen. Telkens wordt op die rekening afgeschreven en bijgeteld. Het is een rekening-courant. Dit 'Commerz'-boek - dat tevens op de verso-bladzijde een overzicht geeft van het arbeids-leven van elk individu (aanwijzing van het atelier waar hij werkt, der woning waar hij vertoeft, der eetzaal waar hij spijst; invulling van zijn gezondheids-bulletin en der uren waarin hij niet heeft kunnen werken) - wordt telken jare vernieuwd. Bij het sluiten der 'Commerz'-boeken treedt telken jare in de maatschappij een zoogenaamde carnevals-week in, waarin men de 'Commerz'-uren, die men nog te-goed heeft, zelf kan genieten of aan anderen ter genieting kan overdoen. Deficitten kunnen aldus onderling worden vereffend.

‘Commerz’-uren van gestorvenen worden aan de gezondheidscommissie aangegeven, die er òf over beschikt, òf ze vernietigt. Nu zou het echter kunnen voorkomen, dat, door die volkomen vrijheid in het werken der ‘Commerz’-uren, veel te veel arbeid aan één tak van bedrijf werd besteed, zoodat er in die richting overproductie zou ontstaan. Ten-einde nu de nadeelen, die daardoor aan de harmonie der maatschappij zouden worden toegebracht, af te wenden, kan het trio aan zeker vak van werk een arbeids-staking bevelen. Soms kan het de uren inkrimpen, waarin men in een arbeids-tak mag werken. Kortom, niettegenstaande het beginsel van vrijheid is toegelaten, is toch het algemeen toezicht over het geheel niet opgeheven.

Wij hebben weinig bij die schildering van de geheele maatschappelijke organisatie te voegen. Weitling houdt zich nog bezig ook een beeld zijner academies te ontwerpen, waarbij op den vóórgrond wordt gesteld, dat alle aangename werken, die meer algemeen zijn geworden, onder de meester-compagnieën worden gebracht. Hij treedt nog in details bij het bespreken van het school-leger. Voorts vermeldt hij uitvoerig de filosofische heelkunde, onder welke rubriek hij ook de misdaden en misdadigers behandelt. Zij, die een misdrijf begaan zijn kranken, die genezen moeten worden. Zij zijn ‘*begeerte-ziek*’. Hij beschrijft hun genezings-methode, ijvert hier vooral tegen de cellulaire gevangenissen, den ergsten gruwel, die, volgens hem, door onzen tijd is bedacht.[1)]. Overigens wordt breedvoerig stilgestaan bij de voordeelen der ‘associatie’ in den arbeid, welke voordeelen in den geest van Fourier worden behandeld. - Doch één punt verdient nog de aandacht. Het is de plaats, die Weitling in zijn stelsel aan de vrouw aanwijst. De vrouwen stelt hij namelijk (evenals Fourier) op gelijken voet als de mannen. Wat den arbeid betreft, hebben zij haar eigen werk-besturen, meester-compagnieën, academies, ‘Commerz’-uren, en arbeids-staking. Slechts voor de moeders van kleine kinderen kan nooit een stilstand van het werk worden voorgeschreven, moeten in alle arbeids-takken plaatsen open blijven. De huwelijken, zooals onze maatschappij en ons recht ze kennen, zijn opgeheven. Het te-zamen leven in een huwelijk moet geheel vrijwillig zijn, en tot den voortduur daarvan kan geen der twee partijen gedwongen worden. Alle kinderen, die het 5^{e} of 6^{e} jaar hebben bereikt, worden door den Staat in het school-leger opgenomen. Alle kinderen van ouders, die ziek worden, sterven, of uit elkander gaan, neemt de Staat, zonder eenigszins op den leeftijd van 't kind te letten, tot zich. De school-armee wordt natuurlijk ook toegepast op de meisjes. De jonge vrouw wordt geheel op gelijken voet opgevoed en behandeld als de opkomende jonkman. Worden zij ouder, dan vinden zij elkander en hebben elkander lief. De zorg voor kinderen behoeft geen van beiden te drukken. ‘Dann liebe wer zum Lieben fähig ist’[2)].

1) Zie Weitling, ‘Garantien der Harmonie und Freiheit’, pag. 194 en 195.
2) Zie Weitling, ‘Garantien der Harmonie und Freiheit’, pag. 187.

Zóó heeft Weitling de organisatie der maatschappij zich voorgesteld, zóó heeft hij zijn socialen Staat geteekend. Had Weitling het hierbij gelaten, dan zou wellicht geen al te groote blaam op hem zijn gevallen. Hij had enkel dan behoort tot de groep utopisten, die, min of meer naar Fransch model, een fantasiemaatschappij hebben gefatsoeneerd. Een Staat in luchten wolken. Maar hij was in zooverre Duitscher, dat hij het zeer ernstig meende met zijn toekomst-Staat. Dat was voor hem geen 'fata morgana', geen nevelbeeld in de verte. Neen, het zou een werkelijkheid worden. Weitling tuurde en tuurde daarop en bedacht een brug om daartoe te komen. Hij zocht naar overgangs-maat-regelen.

Hij zag geen anderen overgang dan R e v o l u t i e .

Wel is waar waren enkele vredelievende middelen voorgesteld, om tot een beteren toestand te komen. Doch Weitling toetst ze allen en vindt ze onvoldoende. Zóó bespreekt hij verschillende plannen. Het idee dergenen, die vervorming en omkeer der maatschappij verwachten enkel van onderwijs, of van een volledige toepassing der drukpers-vrijheid, of van een verzorging van alle armen, zieken en zwakken, of van een reductie der belastingen op het noodzakelijke en nuttige, gepaard met een verhooging van weelde-belastingen, of van een algemeene vermogens-belasting, of van algemeen stemrecht, of van volledige associatie, - Weitling gaat één voor één die middelen na en verwerpt ze het één na het ander. Slechts een revolutie kan helpen. Die kan alléén het eigendoms- en erfrecht en het geld-stelsel opheffen, en de weder-invoering der gemeenschap van alle aardsche goederen mogelijk maken. Die kan alléén bewerken dat het volk weder te-eten heeft: brood en vleesch. Wij moeten - zóó gaat Weitling voort - in die richting sturen. Natuurlijk is daarvoor noodig vrijheid van drukpers en openlijke behandeling der rechts-zaken. Maar een zeker en vast middel, om het volk tot ontevredenheid en tot verbreking zijner banden op te wekken, is wèl dit: de bestaande wanorde snel tot haar hoogste toppunt te voeren en den bestaanden slechten toestand tot zijn scherpste uitdrukking te brengen. En wanneer dan eenmaal de wrevel en verbetenheid losbreken in daden, dan niet getalmd, niet den tijd verloren met ijdele declamaties, zooals te Hambach geschiedde; neen, als de bliksem moet men dan handelen, en den eersten den besten, die als leider of dictator zich opwerpt en dapper zich toont, volgen. Merkt men, dat dit oogenblik van losbarsting nog op zich laat wachten; ziet men, dat de machthebbers onzer maatschappij nog steeds krachtig zijn, krachtig genoeg, om ons in hun tucht-gevangenissen op te sluiten, welnu, dan moeten de filosofen onzer partij den ontzettenden 'brander' loslaten, die alsdan alléén in staat is de plannen onzer vijanden krachtdadig te verijdelen. Men moet dan de zwakke zijde onzer tegenstanders weten aan te tasten. En die zwakke zijde is het eigendoms-recht. Dat eigendoms-recht moet men op alles eenvoudigweg ontkennen. Dan moet men een zedenleer prediken, zooals nog niemand ze te prediken waagde: een moraal, die den bloedigen,

grooten, algemeenen barricaden-strijd in de straten, bij welken het volk altijd aan het kortste eind trekt, verandert in een voort-durenden guerilla-strijd; een moraal, die ons legioenen strijders zal toevoeren, wier medewerking wij thans nog verafschuwen.

Weitling doelt hier op de a n a r c h i e als overgangs-toestand, en op het verbond met dat wat men later heeft genoemd: '*het stelende proletariaat*'. Elke dief is dan een bondgenoot in den strijd tegen den eigendom. Is eens die overgang dáár, dan zal de Messias, 'een tweede Messias, die grooter zal zijn dan de eerste', een die het volk tot het beloofde land zal voeren, niet op zich laten wachten. In de vaste hoop op de komst van dien Messias moet men volharden. Krijg zal noodig zijn: een groote revolutie zal in Europa losbarsten, maar die groote en nabij-zijnde revolutie zal ook het tot stand komen der nieuwe maatschappij bewerken. Die sociale revolutie zal al het goede, dat men noodig heeft, verschaffen. Zelfs de door de heeren staatkundigen verlangde Duitsche éénheid kan dan tot stand komen.

De eerste maatregelen, die een revolutionnaire regeering dadelijk bij het begin der inéénstorting van het bestaande moet nemen, zijn de volgende vijftien verordeningen:[1)]

1. Alle morsige vuile lompen, alle half vergane muffe meubelen, alle stinkende vervallen woningen, worden verbrand en vernietigd, en ondertusschen worden de armen in de openbare gebouwen of bij de rijken ingekwartierd, en uit den overvloed der voorhanden nieuwe kleederen gekleed.
2. Alle schuld-bekentenissen en wissels worden in de bureaux van het personeel der administratie voor nul en nietig verklaard, evenzeer alle erf- en adels-rechten.
3. De organisatie van den arbeid begint met de verkiezingen in iederen arbeids-tak. Ieder die aan de spits der administratie wordt verkozen, moet al zijn goederen en zijn vermogen aan de gemeenschap geven; zoo hij 't niet wil doen, moet hij van de benoeming afzien.
4. Alle leden der administratie, van het leger, en voorts allen, die door den Staat worden onderhouden, leven met elkander in gemeenschap. Daarmede is het onderscheid tusschen arm en rijk, tusschen geringen en voornamen, tusschen hoogere staatslieden en lager aangestelden, tusschen officieren en soldaten, voor-altijd opgeheven.
5. Voor al het voorhanden goud en zilyer worden aankoopen van voedings-middelen en oorlogs-behoeften in het buitenland gedaan. Voor het verkeer der administratie met het binnenland wordt het gebruik van geld afgeschaft. De belastingen worden in natuur-producten ingeleverd. Geen aangestelde wordt bezoldigd. Het leger krijgt alleen bezoldiging, wanneer het

1) Zie Weitling, 'Garantien der Harmonie und Freiheit', 1842, pag. 244/245.

in een vijandelijk land vertoeft, en dan bekomt de één zooveel als de ander: generaal en gemeen soldaat hebben hetzelfde tractement.

6. De goederen van allen die het land uitwijken, worden verbeurd verklaard, en de verkoop-acten van vroeger vernietigd; evenzoo wordt elke akker verbeurd verklaard, die ongebruikt of braak blijft liggen, wanneer het bewijs kan worden geleverd, dat hij in cultuur kon gebracht zijn.
7. Alle Staats- en kerk-goederen worden ten-beste der gemeenschap ingetrokken, en geen geestelijke meer door den Staat bezoldigd, hetzij hij Jood, Heiden, Christen of Turk zij. De gemeente, die een geestelijke noodig heeft, moet hem op haar kosten onderhouden.
8. Willen die geestelijken echter een ambt in de administratie op zich nemen, en met haar in gemeenschap leven, zoo vervalt de laatste bepaling.
9. Ieder, die in de gemeenschap verlangt opgenomen te worden, kan en moet daarin onder dezelfde voorwaarden worden opgenomen als al de overigen.
10. Onder dezelfde voorwaarden wordt ieder daarin opgenomen, die niet meer geschikt is voor den arbeid.
11. Behalve op den landbouw en het leger, moet de administratie haar grootste aandacht en werkkracht wijden aan de uitbreiding en verbetering der scholen.
12. In elk dorp, elke stad en in elk district, waar drie vierden der inwoners bij stemming uitmaken om hun goederen in gemeenschap te geven, moet het laatste vierde gedeelte zich daaraan onderwerpen.
13. Het godsdienst-onderwijs in de scholen moet zich bij algemeenheden bepalen; het mag noch tot het catholicisme, noch tot het protestantisme, noch overigens tot een der vele Christelijke secten overhellen. Alle godsdienstige seete-aansluiting wordt uit de scholen, evenals uit alle door de kinderen bezochte onderwijs-inrichtingen, geweerd.
14. De wetten worden voor allen der in gemeenschap levende individuen, voorzoover zij niet tot het krijgs-leger behooren, afgeschaft. Bij het krijgs-leger, en in de streken waar de oorlog woedt, worden de wetten gedeeltelijk gehandhaafd. Voor alle anderen blijven zij gelden.
15. Gedurende den duur van den oorlog wordt een ieder, die door de geneesheeren als ongeneeslijk ‘begeerte-ziek’ wordt verklaard, vóór zijne verbanning in de armee ingelijfd. Dit geschiedt in zulk een tijdperk met alle ‘begeerte-zieken’, wanneer het aantal daarvan gedurende een oorlogs-overgangs-periode te-sterk hand over hand toeneemt.

Aldus luidde de inhoud van dat boek met al de overgangsmaatregelen.

Door dat geschrift gaf Weitling een vast handboek aan al de

Duitsch-sprekende communistische adepten in Zwitserland[1]. Zijne adjudanten en kampgenooten August Becker en Simon Schmidt reisden met exemplaren van dat boek rond, en hielden er voordrachten uit. Behalve deze twee kreeg hij in Zwitserland nog andere vaste mede-helpers. Wij noemen *Niels Petersen* uit Kopenhagen, maar vooral *Sebastian Seiler*. Deze was notaris-klerk in Silezië geweest en leefde thans te Murten in Zwitserland. Hij schreef brochures, waarin hij aan de wereld het bestaan van vier hoofd-evangelisten aankondigde, te weten: Constant, Cabet, Proudhon en Weitling. Uit het kamp der democratie was hij tot het communisme overgegaan. - Niemand echter wist zoozeer op het eigenlijke lagere volk en op de arbeiders te werken, als een zonderling excentriek man, die zich ook geheel en al in den dienst van Weitling had begeven, namelijk: *Albrecht* bijgenaamd *de profeet*[2]. Hij stamde uit Altenburg in Saksen en verkondigde een nieuw priesterschap, overeenkomstig een leer, die uit een zonderling mengelmoes van bijbel-teksten en communistische uitspraken bestond. Hij was eigenlijk half krankzinnig. Liep hij op straat in een wijden fantastischen profeten-mantel gehuld, dan werd hij wel eerst door de jongens bespot, doch wist toch door toon en gebaar indruk te maken. Hij had een lang avontuurlijk leven achter zich: dikwerf had hij in Duitschland in kerkers vertoefd, thans wierf hij discipelen in Zwitserland, en schreef hij dáár allerlei brochures met zonderlinge titels; bijv.: ‘Das Ziel im Rosenlichte, eine Mahnung an die Wilhelm Telle unserer Zeit’, en: ‘Das baldige Wiedersehen am Altare der Freiheit’, enz.

Geholpen door dergelijke bondgenooten, leidde Weitling in de jaren 1842 en 1843 met kracht de communistische agitatie in Zwitserland[3]. Hij stond en bleef daarbij in voortdurende betrekking tot de Parijsche club: den bond ‘der Gerechten’ in Parijs.

1) Karl Marx liet - zie ‘Enthüllungen über den Kommunisten-Prozesz zü Köln’ pg. 5 - in de ‘Vorwärts’ van 1844 zich aldus over dat boek van Weitling uit: ‘Wo hätte die deutsche Bourgeoisie - ihre Philosophen und Schriftgelehrten eingerechnet - ein ähnliches Werk wie Weitling's “Garantien der Harmonie und Freiheit” in Bezug auf die Emanzipation der Bourgeoisie - die politische Emanzipation - aufzuweisen? Vergleicht man die nüchterne, kleinlaute Mittelmäszigkeit der deutschen politischen Literatur mit diesem maszlosen und brillanten Debüt der deutschen Arbeiter; vergleicht man diese riesenhaften Kinderschuhe des Proletariats mit der Zwerghaftigkeit der ausgetretenen politischen Schuhe der Bourgeoisie, so musz man dem Aschenbrödel eine Athletengestalt prophezeien’.
2) Zie over Albrecht ook F. Engels in ‘Die neue Zeit’, 1894/1895, I, pg. 7.
3) Zie vooral Amédée Hennequin, ‘Le Communisme et la Jeune Allemagne en Suisse’, 1850, pg. 25 en volgende. Over de jaren vóór 1840 zie Heinrich Schmidt, ‘Die deutschen Flüchtlinge in der Schweiz und die erste deutsche Arbeiterbewegung, 1833 bis 1836’. Zürich, 1899.

HERMANN EWERBECK, die steeds in Parijs was, voerde namens dien bond de correspondentie met hem. Brieven van dien Ewerbeck aan Weitling zijn later in proces-stukken openbaar geworden. Die brieven zijn merkwaardig. Zij toonen, dat de Duitschers in Parijs groote verwachtingen bleven koesteren van Weitlings pogingen, doch niet geheel gerust waren, of Weitling niet al te avontuurlijke gangen zou bewandelen. Inderdaad won de propaganda van het communisme veld: in Zuid-Frankrijk (Marseille en Lyon), in Zuid-Duitschland sloeg het reeds over. Er kwamen oogenblikken, waarin Weitling-zelf reeds den droom begon te koesteren, dat hij zijn gelijkgezinden bij duizenden zou kunnen tellen. In zulke oogenblikken dacht hij, dat het tijdstip naderde, waarop het denkbeeld van het bondgenootschap met het 'stelende proletariaat' kon worden verwerkelijkt. Wanneer men op groote schaal het particuliere eigendoms-recht eens practisch ging ontkennen, dan zou het ras der dieven een geheel andere houding kunnen aannemen. Op die wijze zou men gemakkelijk een leger van 40,000 helpers vinden. Het uur was dan niet vèr verwijderd, waarop men zou kunnen los-slaan. Als Weitling zóó sprak, vond hij echter een verstandig tegenspreker in August Becker. Deze wees hem zeer gevoelig te-recht. En nu kwamen de brieven van Ewerbeck uit Parijs. Met ontsteltenis hoorde men dáár van die plannen van Weitling; men had reeds ernstige grieven tegen zijn opvatting van de vrije liefde, thans bezwoer men hem het plan van het 'stelend proletariaat' te laten varen, den zij-weg te verlaten, en slechts met te meer zorg de groote lijnen der positieve organisatie van zijn communistischen bond in Zwitserland te bevestigen.

Het was natuurlijk, dat Weitling streven in het jaar 1842 in alle steden van Zwitserland bij uitgewekenen of zeer geavanceerden de aandacht trok. Vooral in Zürich was dat het geval. Bakounin, de Rus, die in 1843 in Zürich leefde, stond reeds in zekere betrekking tot hem. Georg Herwegh, de in Zwitserland uitgeweken Duitsche dichter, die echter ook in 1843 uit Zürich werd gezet, naderde tot hem. Ook enkele politieke radicalen namen kennis van zijn bewegingen. Wij noemen bij voorbeeld: professor Follen te Zürich, en vooral den bekenden leider der radicalen, die te Zürich hun orgaan redigeerde, dr. JULIUS FRÖBEL. Julius Fröbel is nooit een volbloed socialist geweest, maar heeft op de grens gestaan, waar socialisme en radicalisme in elkander liepen. Hij is in Duitschland en Zwitserland een der baanbrekers geweest van de leer en wetenschap, die men met de naam: 'Sociale Politiek' bestempelt, en heeft een der eersten zich getoond, om, in naam van een vooruit-strevende radicale staatkundige leer, tegen de liberalen den strijd aan te binden. Zijn in 1846 en 1847 verschenen twee deelen onder den titel: 'Systeem der sociale politiek' zullen steeds een mijlpaal op den weg van den politieken vooruitgang blijven, Hij trad daarbij onverholen op als een bestrijder van het erf-recht[1)],

1) Zie Julius Fröbel, 'System der socialen Politik', Editie 1847, deel II, p. 401. Hij is in December 1893 (89 jaren oud) te Zürich overleden, zie over zijn 'Memoiren' 'Die neue Zeit', 1891/1892, I, p. 203 seqq. Hij was op het einde van zijn leven, even als vroeger Bluntschli, Bismarckiaan geworden.

en bemoeide zich met alle onderdeden van een nieuwe opvoeding der jeugd. In Zürich stond hij in die dagen aan het hoofd van het blad der radicalen: 'Der schweizerische Republikaner'. Zijn tegenstander dáár ter stede was de toen jonge Bluntschli, die later, tot de Bismarckiaansche politiek overgeloopen, een groote rol onder de Duitsche nationaal-liberalen zou spelen. Hoe het zij, Weitling meende, dat, als hij zich naar Zürich begaf, hij dáár, in een meer bevriende omgeving van radicalen, nieuwe hulpmiddelen zou vinden om zijn propaganda uit te breiden. Fröbel echter was zeer bezorgd over dien stap van Weitling. Hij begreep, dat de nabijheid van den leider der communisten zijn eigen partij en streven in opspraak zou brengen. Hij wenschte dien compromitteerenden bondgenoot vèr over de bergen. Doch Weitling liet zich niet meer gezeggen en verhuisde in het voorjaar van 1843 naar Zürich.

Doch in Zürich gebeurde nu juist wat Fröbel had voorzien. De liberalen, onder leiding van Bluntschli, wilden Fröbel tot elken prijs doen vallen, en begrepen, dat het beste middel hiertoe te vinden zou zijn in het feit, dat hij met Weitling bevriend was. Men zou dus slechts wachten, of Weitling niet eenigen stap deed, die hem-zelven en zijn bondgenooten - en in meer verwijderden omtrek de radicalen - in het verderf zou kunnen sleepen.

De aanleiding, die Weitling hun daartoe bood, liet niet al te lang op zich toeven. Want Weitling was juist bezig een nieuw boekje te schrijven en uit te geven, onder den titel: 'Das Evangelium eines armen Sünders'.[1)]

Dit boekje, dat van vrij wat lichter gehalte was dan de 'Garantien der Harmonie und Freiheit', behandelde hetzelfde onderwerp, waarover ook Cabet in die dagen een geschrift opstelde. Wij bedoelen diens boek: '*Le Vrai Christianisme*.' Zoowel Cabet als Weitling wilden aantoonen, dat het Christendom, zooals wij dit uit de vier evangeliën kennen, de godsdienst is der Broederschap en der Gelijkheid. Men moest den bijbel slechts durven lezen met dezelfde afwezigheid van vooroordeelen en voorop-gezette stellingen, waarmede men het eerste het beste blad opnam, dan zouden de schellen van de oogen vallen, dan zou men tot zijn verbazing zien, dat in deze geschriften van het Nieuwe Verbond de leer van het communisme rondweg reeds werd ontvouwd. Cabets boek (wij hebben het pag. 264 tot 268 van het derde deel der 'Socialisten' behandeld) volvoert in dit opzicht zijn taak niet al te kwaad. Er is in allen geval niets onedels in zijn voorstelling. Wij kunnen niet hetzelfde getuigen van het werkje van Weitling. Het is grof zinnelijk geschreven. Trouwens het moest als strijd-

1) De eerste titel van het boekje zou zijn: 'Evangelium der armen Sünder'.

schrift dienen en werd, als met houtskool, haastig - te-midden van afbeulend agitatie-werk - opgesteld. De inhoud kwam hoofdzakelijk hierop neder, dat Jezus, een mensch zooals ieder ander, opgewassen in een kring van handwerks-lieden, lid was geworden van den geheimen bond der Esseërs. Die bond der Esseërs beduidde voor de ingewijden volkomen gemeenschap van arbeid en genot, en wilde dat leerstuk aan de menschen mededeelen. De bond werkte daarvoor als een geheime bond. De eerste zendeling, dien de bond in de wereld zond, was Johannes de Dooper, de tweede was Jezus. Nu steunde en hielp de bond dien Jezus overal. Bijna al de wonderen, die in de evangeliën verhaald worden, kunnen tot die hulp der Esseërs teruggebracht worden. De wonderbare spijzigingen vinden op die wijze een verklaring; de genezingen van zieken duiden op geheimen van heelkracht van kruiden, die de Esseërs kenden. Zij wisten meer van de natuur dan hun tijdgenooten. En sterk door die hulp van zijn geheimen bond trad Jezus op met zijn prediking. Wel sprak hij in gelijkenissen, met woordspelingen, omdat hij ook in zijn tijd voorzichtig moest wezen, en niet dadelijk den tegenstand der overheid moest oproepen, maar wij, zegt Weitling, met onze oogen der negentiende eeuw, zien duidelijk, dat de wijsheid der Esseërs, die door Jezus werd verkondigd, geen andere is dan de leer der Babouvisten.[1)] Het beginsel is, dat reeds op aarde een onbezorgd leven voorde menschen mogelijk is. Men behoeft het niet hiernamaals te zoeken. Maar dan moet het een leven zijn, waarbij volmaakte gemeenschap van arbeid en genot regel is. Men moet beginnnen met eigendom en eigen familie zich te ontzeggen. Den kring, dien men dacht enkel voor zich-zelf te bezitten, moet men aan het algemeen geven. Eigen welzijn overstorten in het welzijn der anderen. Doch dàn zou geschieden wat in het evangelie van Lucas, hoofdstuk XVIII vers 29 en 30, vermeld staat: ‘Voorwaar, ik zeg u, dat er niemand is, die verlaten heeft huis, of ouders, of broeders, of vrouw, of kinderen, die niet veelvuldig zal weder ontvangen *in dezen tijd*.’ De gemeenschappelijke exploitatie van den eigendom, de gemeenschappelijke levens-wijze onder elkander in volmaakte liefde, zou het bestaan op aarde veel heerlijker maken dan met onze regelen van particulier bezit en eng omschreven huisgezin mogelijk was[2)]. Schijnbaar werden groote offers van ons verlangd, doch als wij zouden volharden, dan zouden wij zien, dat in werkelijkheid de maaltijd voor allen gereed, de tafel voor allen gedekt was.

Dit wordt nu in onderdeelen en details nagegaan. Weitling betoogt dat Jezus leerde de afschaffing van het particulier eigendom, de afschaffiing van het erf-recht, en de afschaffing van het geldstelsel. Wel is waar is dit laatste nog niet zoo ruiterlijk uitéén-

1) Zie Weitling, ‘Das Evangelium eines armen Sünders’. Wij gebruiken een editie van 1845 te Bern uitgegeven, pag. 71. In 1894 is een nieuwe druk verschenen.
2) Zie Weitling, ‘Das Evangelium eines armen Sünders’. 1845 pag. 80/81.

gezet, want Jezus moest hier vooral ook tegenover de Romeinen zeer voorzichtig wezen, maar kapitaals-rente werd in allen geval zonder eenig voorbehoud verboden. Dan predikte Jezus - altijd volgens Weitling - de afschaffing der straffen; slechts onder vier oogen kon men hem die misdaan had onderhouden. Altijd zette Jezus op den vóórgrond de beginselen van vrijheid en gelijkheid, zoozeer zelfs, dat het begrip van monarchie voortaan onvereenigbaar is met het Christendom, en dat men slechts mag spreken van een Christelijke republiek. Voorts kantte Jezus zich aan tegen het begrip van het huisgezin, de familie, in zooverre zij door belang, door erfenissen, egoisme en hoop op winst bijéén gehouden wordt: eigen haard van alle verdorvenheid, om welken zich alle ondeugden nestelen die zich van geslacht tot geslacht overerven[1]. In zijn eigen leven toonde Jezus, dat hij het volmaakte tegenbeeld der officieele, deftige wereld was. Voor den eigendom had hij volmaakt geen 'respect'. Zijn eigen familie tot zelfs zijn moeder, verloochende hij telkens. Niet met de machtigen dezer wereld ging hij om, doch liefst met zondaren en geringe lieden. Zondige vrouwen en meisjes drongen zich om hem heên. Hij weerde ze niet af, als wilde hij toonen, dat zelfs deze dienaressen der vreugde beter het begrip der liefde vertegenwoordigen dan de preutsche, kwaadsprekende ijveraarsters der zoogenaamde deugd. Weitling laat hier zijn zinnelijke fantasie den vrijen teugel, en schildert in een paar bladzijden ruw en liederlijk de vrije liefde[2], Wij volgen hem hier niet. Wij vermelden alleen nog, dat Jezus - naar de teekening van Weitling - langzamerhand geheel en al een moderne revolutionnair wordt. Volgens Weitling, was hij dan ook vredelievend zoolang men hem in vrede zijn prediking liet volbrengen; toen men hem echter die vrijheid niet meer gunde, toen hij tegenstand ondervond, liet hij het woord hooren: 'ik ben niet gekomen om vrede te brengen, maar het zwaard'. Nog sterker: toen hij, bij het naderen van zijn dood, zijn discipelen in de wereld zond om nu zelven aanhangers te werven, gaf hij - volgens het evangelie van Lucas, hoofdstuk XXII, vers 35 en 36 - hun een dagorder als voor den strijd. Hij zeide tot hen: 'toen ik u vroeger uitzond zonder buidel, zonder tasch, zonden schoeisel, heeft u toen iets ontbroken?' En zij antwoordden: 'neen; niets'. Hij vervolgde: 'maar nu, wie een buidel heeft, die neme hem, zoo ook een tasch, en die er geen heeft, die verkoope zijn kleed, *en koopt een zwaard*'. Welnu, dit was, volgens Weitling, de ware weg. Wij moeten thans allengs het zwaard opnemen tegenover de wereld, en een revolutionnaire propaganda doorzetten[3].

Weitling gevoelt zelf wel, dat hij op die wijze den bijbel hier en dáár misschien geweld aandoet. Doch hij verdedigt zich, aan

1) Zie Weitling, 'Das Evangelium eines armen Sünders', 1845, pag. 118, 119.
2) Zie ibidem, pag. 115, 116.
3) Zie ibidem, pag. 121-123.

het slot van zijn boekje, op deze wijze: ‘Dit alles zult gij nu ook lezen en zeggen: uit den bijbel kan men alles maken wat men wil. Ja zeker, mijne Heeren, gij hebt het bewezen. Gij hebt een evangelie van dwingelandij, van onderdrukking en van bedrog daaruit gemaakt. Ik wilde een evangelie van vrijheid, gelijkheid en gemeenschap, van weten, hopen en liefde daaruit samenstellen, als het zulks niet reeds was. Indien gij het verkeerd inzaagt, deedt gij het uit persoonlijk eigenbelang; indien ik dwaal, zoo geschiedt het uit liefde voor de menschheid’.

Zijn tegenstanders te Zürich wilden echter niet veel hooren van die laatste woorden. Zij zagen slechts in hem een revolutionnair van de ergste soort. Toen het nu, door een verspreid prospectus, bekend werd, dat Weitling dit boekje liet drukken, besloot de overheid te Zürich, aangespoord door den kerkeraad, in de eerste dagen van Juni 1843, dadelijk tot een vervolging, en daar haar medegedeeld werd, dat Weitling naar het kanton Argau wilde verhuizen, arresteerde zij in den nacht van 8 op 9 Juni onzen communist. Een huiszoeking werd gedaan bij den drukker, waarbij op het manuscript van Weitling beslag werd gelegd, alsmede op zijn particuliere correspondentie. Te-gelijkertijd werden aan Fröbel en de radicalen duidelijke wenken gegeven, dat zij zich in acht hadden te nemen. Fröbel-zelf moest zijn eigen radicaal blad staken. De regeerings-raad te Zürich droeg aan een commissie van vijf leden op, een advies in te dienen betreffende alle communistische woelingen in Zwitserland. Rapporteur van die commissie zou dr. Bluntschli wezen. Het rapport was niet malsch ten-opzichte van Weitling. Hij werd voor den crimineelen rechter gebracht en (na een geding in twee instantiën) tot tien maanden gevangenis-straf veroordeeld. Voorts werd hem voor 5 jaren het verblijf in Zwitserland ontzegd[1)]. Weitling onderging zijn straf in de kantonnale gevangenis te Zürich. Hij was gedurende zijn opsluiting zeer nerveus en werd telkens nog disciplinair gestraft. Toen de tien maanden voorbij waren, verzocht hij de Zürichsche regeering hem in de gelegenheid te stellen (met zijn aanhanger Andreas Dietsch) naar Amerika te kunnen uitwijken, doch dit verzoek werd hem niet toegestaan. Integendeel, hij werd 21 Mei naar Schaffhausen gebracht, en van daar over de Duitsche grenzen gezet.

Hij werd natuurlijk dadelijk door de Bad ensche politie gearresteerd en aan Pruisen overgeleverd. Na allerlei opsluiting, na dwang-verblijf te Maagdenburg, kwam hij eindelijk te Hamburg, waar hij vrij werd gelaten. Dáár hield hij zich een korte poos op, en gaf hij bij Hoffman en Campe zijn ‘Kerkerpoesien’ uit. Zij hebben als gedichten weinig waarde, doch drukken zijn stemming van die

1) Zie: ‘Kommissionalbericht an die H. Regierung des Standes Zürich über die Kommunisten in der Schweiz. Nach den bei Weitling vorgefundenen Papieren. Amtliches Exemplar’ 1843. Het rapport is 130 bladzijden groot. - Voorts J.C. Bluntschli, ‘Denkwürdiges aus meinem Leben’, Band I. 1884, pag. 342-345.

dagen goed uit[1]. Sinds dat jaar 1844 - waarin hij ook te Hamburg de bekende ontmoeting met Heinrich Heine had - zwierf hij rond. Hij arbeidde eenigen tijd in Altona, doch vertrok daarna naar het buitenland. Hij was langen tijd te Londen, later in 1846 en 1847 te Brussel, waar hij een heftigen redetwist had met Karl Marx[2]. Daar hij moest inzien, dat hij tegenover Karl Marx het veld in Duitschland niet kon behouden, ging hij op het het einde van 1847 naar de Vereenigde Staten van Noord-Amerika. Aldaar stichtte hij in New-York een communistisch genootschap in den trant van den bond 'der Gerechten'. Toen echter met het jaar 1848 de band der Staten in Europa sprong, vloog hij weder naar Duitschland. In Juli was hij te Berlijn werkzaam, waar hij een weekblad: 'Der Urwähler' uitgaf. Op de verschillende revolutionnaire congressen, dáár ter-stede gehouden, trad hij altijd op als gevolmachtigde uit Amerika. Den 21sten November 1848 werd hij echter uit Berlijn gezet. Hij zwierf nog een tijdlang in Duitschland rond, was te Altona, te Hamburg, waar hij een derde vermeerderde editie van zijn boek: 'Garantien der Harmonie und Freiheit' bezorgde. Doch overal moest hij vluchten en zich voor de politie verbergen. Zóó week hij weder in Augustus 1849 eerst naar Engeland en vervolgens voor-goed naar de Vereenigde Staten van Noord-Amerika. In New-York stichtte hij een blad en een bond tot vestiging van een communistische kolonie, onder den naam: Communia. Niets van dit alles lukte hem echter. Zijn leven was voortaan een altijd-durend tobben en zwoegen. Voor het onderhoud van zich en zijn gezin - hij was ondertusschen gehuwd - kon hij slechts met moeite zorgen. Hij was eindelijk klerk geworden op een kantoor voor emigranten. Met communistische plannen hield hij zich niet meer op. Zijn lievelings-studiën waren nu uitvindingen op het gebied van het kleermakers-vak en voorts astronomie. Voor die laatste wetenschap meende hij werkelijk nieuwe inzichten te hebben verkregen. In die illusie stierf hij te New-York, 25 Januari 1871. Hij liet een talrijke familie na. Zijn weduwe bezat nog veel manuscripten van hem, doch van haar is nooit meer iets gehoord: zij is spoorloos verdwenen met Weitlings letterkundige nalatenschap[3].

In Zwitserland was, toen Weitling in 1843 gevangen werd genomen, door dat feit-zelf de communistische beweging voor-goed verlamd en verbroken. Wel poogden August Becker, Seiler en

1) Zie 'Kerkerpoesien' von W. Weitling, Hamburg, 1844. Het zijn 23 kleine gedichten in de gevangenis geschreven.
2) Zie over Weitlings verhouding tot Marx in het jaar 1847 te Brussel Engels, in de inleiding vóór de 'Enthüllungen über den Kommunisten-Prozesz zu Köln', 1885, pag. 9. Zie vier brieven van Weitling uit Amerika in 1851/1852 in de 'Documente des Socialismus' van Ed. Bernstein, April 1905, pag. 178 seqq.
3) Zie het socialistisch tijdschrift 'Die Zukunft', 1877, I, p. 584/585 en voorts Paul Bourget, 'Outre-Mer', I, pg. 304/305.

Albrecht te redden wat er te redden was, gaven zij het 'Evangelium eines armen Sünders' werkelijk nog uit, en lieten zij een antwoord drukken op het rapport van Bluntschli; wel poogde August Becker nog door een blad, dat hij in 1845 te Lausanne onder den titel: 'Die fröhliche Botschaft' het licht deed zien, het standpunt der mannen der gemeenschap uitéén te zetten, doch de communistische zaak ging in Zwitserland niet meer goed vooruit. August Becker vooral toonde zich zeer zwak. Hij had altijd behoefte zich aan iemand vast te houden, die sterker was dan hij-zelf. Reeds had hij zich vrij wat kwaad gedaan door zich aan te sluiten aan den half-krankzinnigen 'profeet' Albrecht. Toen deze echter in 1845 stierf, werd het nog erger. August Becker meende een soort leider gevonden te hebben in GEORG KUHLMANN. Deze was uit Holstein gevlucht en met open armen in 1844 door August Becker in Zwitserland ontvangen. Hij was op en top een kwakzalver, een soort Cagliostro. Hij hield voordrachten vol frases en schreef boeken vol niets-zeggende orakel-taal[1]. De arbeiders wilden al dadelijk niets van hem weten, doch August Becker meende woorden van wijsheid van zijn lippen te hooren. - Intusschen waren de Zwitsersche kantons hoe langer hoe minder gesticht over al dat optreden der communisten. Aangespoord door Neufchâtel, waar Pruisen het bevel voerde, gingen de kantonnale regeeringen, ook in het kanton Pays de Vaud, de vereenigingen der communisten verbieden. Becker en zijn vriend Kuhlmann moesten op het einde van het jaar 1845 uit Lausanne wijken. Zij gingen toen naar Zürich. Aldaar won August Becker nog een adept in JULIUS TREICHLER[2]. Deze liet nu aan het blad, dat hij schreef, een communistische wending ondergaan en redigeerde het onder den titel: 'Allgemeines Notund Hilfsblatt'. Eerst was dit blad vrij gematigd: het wilde geen geweld, doch spoorde aan tot het vestigen van 'sociale ateliers'. Langzamerhand werd de toon van het blad echter feller. Treichler, die zeer energiek van aard was, tastte scherp het liberalisme aan. Hij verwierp reeds niet meer geheel en al Weitlings idee van het samengaan met het 'stelende proletariaat'. Weldra predikte hij openlijk de sociale revolutie. Het werd een waar schandaal. Toen trad de regeering van het kanton Zürich tusschen-beide. Zij verbood alle vergaderingen dier heeren revolutionnairen en benoemde een commissie, om wederom een rapport over de communistische woelingen in te dienen. Dit rapport werd spoedig ingeleverd en

1) Wij bezitten van hem 'Die neue Welt, oder das Reich des Geistes auf Erden. Verkündigung. Genf, gedruckt bei Marc Vaney, rue Verdaine, 1845'. Het heette door zijn aanhangers uitgegeven te zijn, zie p. 147. Sebastian Seiler schreef later (1850) nog 'Das Complot vom 13 Juni 1849 oder der letzte Sieg der Bourgeoisie in Frankreich', opgedragen aan Karl Marx. Zie over Kuhlmann ook F. Engels in 'Die neue Zeit', 1894/95, I, pag. 7.
2) Toen onderwijzer. Zie over hem 'Socialist. Monatshefte', 1901, II, p. 871.

leidde tot de eerste uitzonderings-wet tegen het socialisme: de wet van Maart 1846[1]. Krachtens die wet werd het blad: 'Notund Hilfsblatt' opgeheven, en moest August Becker Zwitserland verlaten. Becker ging later naar Amerika, waar hij in 1871 te Cincinnati, als copiïst om den broode, stierf. Treichler daarentegen werd later professor te Zürich[2]. Met de beweging der Duitsche communisten in Zwitserland was het gedaan.

Naast deze communisten, die altijd in meer of minder mate een georganiseerd stelsel vertegenwoordigden, was er onder de Duitschers in Zwitserland een groep Duitsche lieden, die een zekere anarchistische strooming volgden. Weitling had dat anarchisme in zijn hoofdwerk voor een oogenblik zich als overgangstoestand gedacht. Dezen, zijn landgenooten, riepen 't aan als beginsel. Toch waren het ter-nauwernood zelfstandige dweepers met dat idee, zij die het eerst die vaan ophieven in Zwitserland. Meestal hadden zij in hun mars slechts een amalgama of misbaksel uit niet altijd goed begrepen stellingen van Proudhon en van het jong-Hegelianisme. Toen zij, vluchtende uit Duitschland, in Zwitserland aankwamen, begonnen zij eerst aan te knoopen aan de vroegere verbindingen en grondslagen, die door het zoogenaamde 'Jonge Duitschland' waren gelegd. Dat 'Jonge Duitschland' was - zooals men zich herinnert - in 1835 en 1836 door de pressie der Duitsche regeeringen in Zwitserland gebroken. Het werd echter in 1838 onder de Duitsche arbeiders in het Romaansche Zwitserland gereconstrueerd, vooral door HERMANN DÖLEKE, vroeger student te Halle en door JULIUS STANDAU, een sloten-maker en leeraar uit Gotha. Zij beiden waren in het begin voornamelijk revolutionnairen, wilden op geweldadigen weg Duitschland vervormen tot een republikeinschen éénheids-Staat, en wierpen zich op als vertegenwoordigers der proletariërs. Zij droegen de 'blouse': den arbeiders-kiel, leerden overal het dogma van den konings-moord, en zongen dan de liederen van Harro Harring. Kwam men des avonds in hun 'Kneipen' of lokalen, dan hoorde men reeds van verre het lied klinken van Harring:

'Henker braucht ein jeder König'

straks gevolgd door hun politieke reken-som voor Duitschland:

Drei mal dreizehn Einzelstaaten
Sollen gar ein Deutschland heiszen!
So'n drei dutzend Potentaten
Müssen dort ins Gras einst beiszen.

1) Zie over die wet, 'Maulkrattengesetz' geheeten, het artikel in Hildebrandt's 'Jahrbücher' 1867, I, pg. 228.
2) Bürkli verweet fel hem zijn omkeer, zie 'Die neue Zeit', 1901/1902, I, pg. 206.

Kortom: zij wilden voor Duitschland in de eerste plaats politieke revolutie. Zij bleven onder elkander vast aanééngesloten, en wilden niets weten van de uit Parijs door andere Duitschers allengs gevormde communistische genootschappen. Toen Weitling iets later met zijn bond der communisten optrad, maakten zij onmiddellijk front tegenover hem. Die vereeniging nu van het 'Jonge Duitschland' werd eerst waarlijk op de been gezet door een 22-jarig jonkman, die zich bij hen aansloot: door Wilhelm Marr.

Hij kwam uit Hamburg en was als handels-reiziger door Duitschland getrokken. Zoo was hij, nog niet 20 jaren oud, naar Weenen gegaan en twee jaren later was hij in Zürich. Dáár deed hij zich kennen door zijn ultra-democratische zienswijze en schreef hij brochures en gedichten. Allengs was hij een adept geworden der geschriften van Ludwig Feuerbach. Diens boek: 'Wesen des Christenthums' werd voor hem een bijbel. Hij nam de leuze der vrij-making van den mensch van al het uiterlijke geheel over. De bevrijding van het menschelijk bewustzijn werd voor hem de hoofd-taak der revolutionnaire partij. Dàn, maar ook dàn alleen, was alles verricht. De tegenwoordige politieke en economische toestanden waren het product van het door vooroordeelen beknelde menschelijke bewustzijn; die zouden veranderen, als het bewustzijn-zelf van den mensch veranderde. Een tijdlang scheen hij, wijl hij te Zürich was, nog een toenadering te beproeven met Weitling, doch toen hij, na den val van Weitling, zelf ook uit Zürich was gezet, begreep hij niet meer met Weitlings bond te kunnen samengaan. Hij maakte voortaan front tegenover de communisten. Hij begaf zich naar Lausanne en wendde zich tot de 'Jong-Duitschers' aldaar. In hun vereeniging liet hij zich opnemen. Het duurde niet lang of hij was de ziel van hun genootschap. En nu begon hij nieuwe regelen, nieuwe statuten voor hun verbindingen op te stellen.[1)] Wilhelm Marr noemde de theorie die hij huldigde: het ANARCHISME. Het was een versmelting van Duitsche filosofische begrippen met de denkbeelden, die in het jaar 1840 voor het eerst in Frankrijk door Proudhon waren ontvouwd. Men herinnert zich - wij hebben het op blz. 521 en 522 van het derde deel uitéengezet - dat Proudhon als socialist opgekomen was tegen de socialisten, inzooverre zij altijd een dwingend gareel aan de nieuwe maatschappij der toekomst wilden geven. Tegen die organisatie, tegen dien harden of zachten dwang der gemeenschap, had Proudhon zich verzet. Hij verlangde vrijheid, zelf-bepaling en zelf-beschikking voor elken persoon, afwezigheid van elke buiten den mensch geplaatste heerschappij. Hij noemde zich anarchist. Dit denkbeeld van Proudhon werd nu door Marr met een tint van Duitsche filosofie besprenkeld en tot allerlei schakeeringen geleid. Hij maakte er een practisch stelsel van ten-gebruike zijner 'Jong-Duitschers'. Zij moesten, zóó leerde hij, in de practijk steeds negatief optreden:

1) Hoofd-bron voor dit alles is het eigen werk van Wilhelm Marr, 'Das Junge Deutschland in der Schweiz, ein Beitrag zur Geschichte der geheimen Verbindingen unserer Tage.' Leipzig, 1846.

tegen religie, tegen eigendom, tegen huwelijk en tegen het begrip van Staat. Tegen elke autoriteit van welken aard ook moest men zich schrap zetten. Men moest het atheïsme huldigen, en verre van zich afwerpen de zoogenaamde godsdienstige Christelijke velleïteiten, waaraan Weitling, in het belang zijner propaganda voor het communisme, scheen te hechten. - Toen Wilhelm Marr aldus zijn theorie had vastgesteld, begon hij den 'Jong-Duitschen' bond-zelven te vervormen. Hij wijzigde de middelen van opneming in dien bond, en maakte geheel de inrichting meer geschikt voor propaganda. De bond moest overal, waar men aan het werk ging, zuiver destructief kunnen optreden. In het jaar 1844 was Wilhelm Marr met die organisatie gereed. Zijn vereeniging was nu, onder den naam: 'De Zwitsersche arbeids-bond', een vast aanéengesloten lichaam, ingedeeld in drie secties, waarvan Marr de eerste en Döleke de tweede zou leiden. Marr had te Lausanne een eigen boekwinkel, waarin hij enkele brochures, en sinds December 1844 een eigen blad: 'Blätter der Gegenwart für sociales Leben' liet verschijnen. Dit blad was in zijn richting sterk destructief, het bepleitte de sociale revolutie, was atheïstisch, en wekte op tot konings-moord. Het bezat ongeveer vijf-honderd abonnementen. Doch de conservatieve partij in het kanton Pays de Vaud begon nu toch te begrijpen, dat het te erg liep. Vooral de voortdurende prediking van het atheïsme gaf aanstoot. Den 25sten Juli 1845 kreeg Wilhelm Marr van de prefectuur te Lausanne het bevel, te vertrekken. Hij vertrok naar Duitschland, doch moest ook van dáár weder wijken. Döleke en Standau werden, hoofdzakelijk op aansporing der regeering te Neufchatel, eerst gevangen genomen, daarna uit Zwitserland gezet. Zij gingen naar Frankrijk en kwamen later in Algiers te-recht. Het zaad van het anarchisme, door hen gestrooid, bleef echter in de streken van de Jura steeds hier en dáár opschieten.[1)]

IV.

Vestigen wij thans den blik op de Duitsche socialisten, die in hun eigen land gebleven waren. Hier verliezen wij de handswerkslieden uit het oog en gaan wij over uitsluitend tot een groep filosofisch gevormde academie-burgers.

Wij hebben reeds (zie onze bladz. 296) vermeld, dat de meeste van die Duitsche socialistische schrijvers bezig waren de Fransche groote meesters te vertalen. Letterkundigen en halve geleerden wierpen zich op die Fransche socialistische boeken. Omstreeks het jaar 1840 zijn allerlei journalisten en kweekelingen van universiteiten in Duitschland doende om de Fransche denkbeelden

1) Marx ziet in Juni 1867 W. Marr te Hamburg. Zijn oordeel over hem zie 'Die neue Zeit' 1901/1902, II, p. 92. W. Marr wordt later vooral anti-semiet. Zie de brochure 'Goldene Ratten und rothe Mäule'. Vergelijk over zijn anarchistisch individualisme zijn brochure 'Sieben Brfefe über den Stein der Weisen', 1872.

over socialisme voor hun landgenooten te vertolken en te verwerken. Daar zij echter Duitschers waren, hadden zij niet weinig ingenomenheid met hun eigen verstand, en naar de gegevens der opleiding, die zij op de academie of elders hadden genoten, wijzigden zij of vulden zij (zoo als zij meenden) die Fransche boeken aan. Zij geloofden in gemoede de Fransche leerstellingen te verbeteren. Van tijd tot tijd lieten zij zich zelfs 't woord ontvallen, dat zij het 'w a r e s o c i a l i s m e' aan de menschheid brachten. Het was eenigszins belachelijk, wanneer men op de personen let, die de woord-voerders van zulk een richting waren. Voor ons, die thans leven, schijnt hun aanmatiging nog dwazer, wijl zij hun letterkundig vertaal-werk als een formuleering van eischen, als een opwekking tot daden voor hun eigen land beschouwden. Neen: dàt waren de geschriften der Fransche socialisten voor Frankrijk geweest. Deze geschriften pasten dáár aan de toestanden van Staat en maatschappij, die men beleefde. Doch voor Duitschland waren natuurlijk gansch andere programma's noodig. In Duitschland was die 'bourgeoisie', waartegen nu de Duitsche socialisten optrokken, niet eens een geheel zelfstandige kracht. De Duitsche midden-klasse moest eerst in de latere omwenteling van 1848 zich een vaste plaats nog veroveren tegen de feodaliteit en het absolute koningschap. Alles klonk dus bij de heeren van het 'ware socialisme' eenigszins valsch en uit den toon. De adepten daarvan, vogels van allerlei veder, schenen haast uit den vreemde te komen, en vreemde bouwstoffen voor nesten aan te dragen.

Onder de fragmenten van materialen, waren echter - wanneer men van het geheel der constructie afziet - soms enkele bepaald opmerkelijke stukken. Wij zullen op eenige van die 'ware' Duitsche socialisten de aandacht vestigen. Wij noemen bij voorbeeld: Moses Hess, Karl Grün, dr. Hermann Püttmann, dr. Otto Lüning, dr. Hermann Jellinek en dr. Franz Stromeijer.

Vóórdat wij echter tot afzonderlijke behandeling hunner bewegingen overgaan, moeten wij den filosofischen dampkring goed begrijpen, waarin zij allen ademden, en die aan de meesten hunner toch iets eigenaardigs gaf.[1)].

Want intusschen was in het groote Duitsche vaderland, aan de academies, een drama in het geestes-leven afgespeeld. De Duitsche filosofie had een groote wending ondergaan. Het oude Hegelianisme had onder de handen van stoutmoedige, durvende leerlingen zijn officieele kleur verloren. Deze Jong-Hegelianen, zooals zij zich noemden, verwierpen het systeem van Hegel als stelsel, maar verlustigden zich des te meer in zijn dialectische methode. Die dialectiek viel samen met de zelf-ontwikkeling van het begrip: het zich splitsen van dat begrip in telkens tegenover elkander staande stellingen, dan haar vereffening, haar inéénvloeien en haar om-of

1) Raadpleeg nu vooral dr. David Koigen 'Zur Vorgeschichte des modernen philosophischen Socialismus in Deutschland', 1901.

overslaan. In deze wereld van tegenstrijdigheden en verwarringen schenen zij volmaakt thuis. En hun slotsom was, dat zij, voor de samenlevings-leer minder vroegen naar het theoretisch gebouw der menschheid, dan wel naar het practisch resultaat voor den enkelen mensch. Zij meenden dat alles - in hun filosofie - noodwendig uit moest loopen op emancipatie van het individu, op bevrijding des menschen van al het uiterlijke buiten hem staande. De stoutste en knapste koppen uit die groep der Jong-Hegelianen waren B r u n o B a u e r en L u d w i g F e u e r b a c h , de zoon van den grooten Beierschen criminalist[1]. Vooral de tweede. Hij had zich vooral met den godsdienst bezig gehouden en in een hoofdwerk: '*Das Wesen des Christenthums*', van het jaar 1841, aangetoond, wetenschappelijk filosofisch aangetoond, dat het wezen van de religie slechts door het wezen van den mensch wordt bepaald. Op den mensch-zelven komt alles neder. De voorstelling der Godheid is slechts de geschiedenis der ontwikkeling van de menschelijke ziel-zelve. Theologie is eigenlijk anthropologie. Religieus metafysisch erkennen is niets anders dan het geleidelijk onthullen van het eigenlijk bestaan van den mensch. De begrippen God en godsdienst zijn begrippen, die uit het wezen der menschheid voortvloeien, doch die elk tijdvak der geschiedenis tot nu toe als iets buiten den mensch staande heeft aangemerkt. Zóó heeft de ziel uit het begrip, dat in haar eigen boezem zetelde, een meester, een God gemaakt. Eerst thans begint men dat begrip God tot het mensch-zijn te herleiden. Wat Feuerbach met het idee van den godsdienst had gedaan, moest nu, volgens het oordeel der andere Jong-Hegelianen, op al de overige verhoudingen van den mensch worden toegepast, dus ook op de begrippen Staat en maatschappij. Men moest het standpunt - dat Feuerbach tegenover het Gods-begrip deed aannemen - ook gaan toepassen op den practischen God der wereld: de heerschappij van macht en geld. Éénzelfde ontleding, als die Feuerbach op het Christendom had aangewend, kon gebruikt worden, wanneer men de toestanden van den modernen rechts-Staat wilde toetsen. Was 't het streven van Feuerbach geweest, duidelijk aan te toonen, dat de godheid, die men buiten den mensch had geplaatst, inderdaad een bezit en schepping van den mensch-zelven was, zoo was het nu een eisch te ontvouwen, dat ook materieel eigendom niet iets buiten den mensch kon zijn. Inderdaad was - wanneer men die leer consequent durfde aanvaarden - het sociaal bezit even innig saâmgewassen en saâmgeweven met elken mensch, als alles, wat

1) Zie vooral het werk van Karl Grün, 'Ludwig Feuerbach in seinem Briefwechsel und Nachlass, sowie in seiner philosophischen Character-entwicklung', 2 Bände, 1874; en raadpleeg Friedrich Engels, 'Ludwig Feuerbach und der Ausgang der klassischen deutschen Philosophie. Mit Anhang, Karl Marx über Feuerbach vom Jahre 1845'. Stuttgart, 1888. Zie over L. Feuerbach ook Bernstein's 'Documente des Socialismus', August 1904 en 'Die neue Zeit', 1903/1904, II, pag. 513 seqq.

hij als stof of werktuig van zijn levens-uiting zijn eigendom noemde. De fout was hier ook weder, dat men het onvervreemdbare vervreemdbaar had gedacht en voorgesteld. De bestaande feitelijke eigendom: de geld-eigendom was juist geworden het vervreemdbare, het van den mensch afgenomene, zooals vroeger de Godheid door den mensch buiten 's menschen wezen was geplaatst. En gelijk de mensch dien God schepper en meester noemde, zoo had hij dien eigendom, dat geld, ook de rol van meester laten spelen. Men had den mensch door dien eigendom, door dit geld laten exploiteeren. Dit alles moest nu veranderen[1]. Een omkeer in de voorstelling was noodig. Men moest uitgaan van het absolute begrip van den mensch die in zijn kring souverein was, van den souvereinen individu. Geen dualisme was meer mogelijk. Gelijk in het godsdienstige het onderscheid tusschen ‘diesseits’ en ‘jenseits’ was opgeheven, zoo verviel nu het verschil tusschen bezitten en zijn. Eerst dàn kon men spreken van emancipatie van den mensch.

Het was duidelijk dat men op deze wijze ook kwam tot een algeheele vervorming der maatschappij, zij het dan ook, dat men niet allereerst tot een georganiseerd vast stelsel, tot een nieuwe sociale organisatie, maar wèl tot een sterk individualistischen toestand verviel. Men was materialist en gleedt af naar het anarchisme. Het zelf-bewustzijn, de volledige vrijheid, stond op den vóórgrond. Geen enkele band, geen enkele grens, die door inrichtingen der maatschappij werd gewild, kon worden toegelaten. Al de beperkingen moesten verdwijnen.

Bespreken wij nu de personen-zelven.

M o s e s H e s s was den 21sten Januari 1812 te Bonn geboren[2]. Hij was de zoon van een vermogend Israëlietisch koopman. Niet de vader had echter invloed op het karakter van den knaap, maar wel de grootvader, die de kiemen van naasten-liefde en van mededoogen met den armen man bij hem kweekte. In 1830 werd de jonkman student aan de academie te Bonn. Hij genoot vol-op van de lessen der filosofie. Hij nam echter al zeer spoedig aldaar deel aan democratische uitingen en woelingen, en gevoelde zich levendig aangetrokken tot socialistische ideeën. Toen trok de vader de hand van hem af. Moses ging nu naar het buitenland, waar hij op de kommervolste wijze zijn brood moest zoeken. Eindelijk verzoende hij zich weder met zijn vader en trad in diens zaak. Hij kon het dus weder goed hebben in het leven. Maar de tooverdrank van vrijheid, eens geproefd, behield bij hem de werking.

1) Bruno Bauer en Feuerbach waren dan ook beiden zeer gekant tegen het Jodendom, waarin zij het kapitalisme vertegenwoordigd waanden.
2) Zie over Hess, ‘Der Hochverraths-Prozesz wider Liebknecht, Bebel, Hepner vor dem Schwurgericht zu Leipzig, Marz 1872’, tweede editie, 1894, pag. 742, waar ook een artikel van hem uit den ‘Volksstaat’, het stuk: ‘Die soziale Revolution’ wordt afgedrukt.

Hij vermocht zijn democratische en socialistische neigingen niet te verloochenen. Toen verstootte de vader hem ten-tweeden male. Moses was weder aan armoede ter-prooi. De breuk tusschen vader en zoon werd onheelbaar, toen de zoon met een arme Christin (Sibylla Pesch) trouwde. De vader wilde hem nooit meer voor zijn oogen zien en onterfde hem voor-goed. En nu begon voor Moses Hess een leven vol ontbering en ellende, doch niet zonder fiere voldoening, daar het hem gelegenheid gaf getuigenis af te leggen van zijn onwankelbare trouw aan zijn beginselen. Als honger en nood hem kwelden, wist hij, dat hij maar één woord had te spreken, om bij den welgestelden vader weder in genade te worden aangenomen; maar hij sprak dat woord niet uit.

Hij ging nu schrijven. Anoniem gaf hij in 1841 een klein geschrift uit: 'Die europäische Triarchie', vol herinneringen der wijsbegeerte en vooral der traditie van Hegel[1)]. Straks ging hij naar Parijs, waar hij eenige jaren vertoefde en opstellen schreef voor de verzamel-werken, die in dat tijdperk voor de socialistische propaganda in Duitschland werden in orde gemaakt. Wij zullen hier op die artikelen uit de jaren 1843, 1844 en 1845 even den blik werpen. Zij zijn allen zeer filosofisch getint, vervelend, droog, spitsvondig, scholastisch geschreven, doch belangrijk genoeg, in zooverre zij voor Duitschland een eigen, en wel de eerste plaats in het socialisme onzer eeuw gaan vindiceeren.

Toen de dichter Georg Herwegh in 1843 zijn: 'Ein und zwanzig Bogen aus der Schweiz' uitgaf, bevonden zich daarin dadelijk twee merkwaardige opstellen van Moses Hess. Wij bedoelen de artikelen: 'Socialismus und Communismus' en 'Philosophie der That'. Beide studiën houden zich bezig met het eerste boek van Lorenz Stein over het socialisme in Frankrijk, doch dadelijk poogt de schrijver op den vóórgrond te stellen, dat er evenwijdigheid van lijn is tusschen hetgeen op dit gebied in Duitschland en in Frankrijk gebeurde. De stoot, door Babeuf in Frankrijk tijdens de groote revolutie gegeven, vond zijn weêrslag in hetgeen de Duitscher Fichte leerde. De beweging, door Saint-Simon en Fourier in Frankrijk geleid, werd in Duitschland op geheel eigenaardige wijze door Schelling en Hegel gevoerd. Heinrich Heine had op zijn lichte, puntige wijze dit parallelisme reeds vrij goed uitéengezet. In Duitschland is er - zóó redeneerde Hess - tot nu toe altijd een geweldige tegenstelling en tweestrijd geweest tusschen practijk en theorie. De filosofie was radicaal, maar het doen uiterst zwak en weifelend. Toch zal het later blijken, dat de waarachtige daad, die noodig is, slechts uit Duitschland haar beginsel zal ontvangen.

1) Zie 'Die europäische Triarchie' Leipzig 1841, vooral pag. 147 over Hegels standpunt. De twee motto's van het boek zijn aan Spinoza's Ethica ontleend; zij luiden: 'Ordo et connexio idearum idem est ac ordo et connexio rerum', en voorts: 'de natura rationis est res sub quadam aeternitatis specie perspicere'. Anoniem gaf Hess uit 'Die heilige Geschichte der Menschheit' 1837. Zie ook Koigen p. 151, 173.

Want de filosofie is aldaar tot haar culminatie-punt gekomen, en heeft het begrip der daad geformuleerd. De leiders der Fransche revolutie, hoe stout zij optraden, zijn - indien wij Babeuf uitzonderen - altijd ten halve blijven staan. Hun plan is nooit goed doorgedacht. Zij bleven zich bepalen tot negatie. Men negeerde den ouden Staat, den Staat van het 'ancien régime', maar men had het begrip van den Staat-zelven moeten ontkennen. Wijl men dat niet deed, zocht men het kwaad slechts in de toevallige vormen; men weerde zich te-vergeefs. De strijd tegen Kerk en Staat had moeten wezen een strijd tegen het egoisme. Eerst door Hegel heeft de Duitsche geest dat begrepen; eerst door Hegel kwam de Duitsche geest tot de erkenning, dat de vrijheid van den mensch niet in de eigenaardigheid van elken persoon is te zoeken, maar in het aan alle menschen gemeenschappelijke. Vrijheid is geen samenstel van vrijheden voor privaat-belangen of particuliere meeningen. Nu eerst - daar men dat begreep - konden persoonlijke vrijheid en sociale gelijkheid weder tot een éénheid worden gebracht. Elk bezit, dat niet een algemeen menschelijk iets, een algemeen goed is, kan de persoonlijke vrijheid - dit zag men nu in - niet bevorderen. De strijd-woorden atheïsme en anarchie verkregen nu een hoogere en diepere beteekenis. Het werd, sinds Hegel, verstaan, dat die zoogenaamde ontkennende begrippen uitingen waren van het sterkste positivisme, en als zoodanig de moeders zouden wezen van de daad, die machtig zich zou openbaren[1)]. Aldus schreef Hess in 1843.

Uit het jaar 1844 vinden wij van Hess een opstel in de 'Deutsch-Französischen Jahrbücher' van Ruge en Marx. Het is een bundeltje brieven uit Parijs geschreven in de maand Januari 1844. Die brieven pogen den stand der zeer geavanceerde en socialistische partijen in het Frankrijk dier dagen te teekenen. Zij stellen zich op het standpunt, dat Frankrijk in 't algemeen lijdt aan den tweestrijd der twee begrippen van vrijheid en gelijkheid. In de groote revolutie verkreeg men geen verzoening dezer begrippen. Toen de gelijkheid absoluut ging heerschen, werd zij terrorisme. Het bewustzijn van dien tweestrijd, van die tegenstelling der twee beginselen is nu allengs in het gemoed van het volk wakker geworden, en allerwegen zoekt men in Frankijk naar een weg, om het dualisme tot een éénheid te maken. Want men begrijpt, dat in waarheid vrijheid en gelijkheid te-zamen het ééne levens-beginsel der menschen, hun 'selbstthätigkeit', uitmaken. Doch de Fransche socialisten komen niet klaar met die éénheid; zij zoeken het in stelsels en schema's; zij vinden niets nieuws en ondermijnen slechts het oude. Tot zijn aanvulling en completeering heeft dus Frankrijk Duitschland noodig. Duitschland zal uit zijn

1) Zie 'Einundzwanzig Bogen aus der Schweiz, herausgegeben von Georg Herwegh', Zürich und Winterthur, 1843, pag. 74-91, en pag. 309-331.

gedachten-wereld den geest inblazen, die het egoisme en de willekeur zal vervangen door liefde en rede[1)].

In het volgend jaar, 1845, wordt de werkzaamheid van Hess nog krachtiger. In die dagen gaf H. Püttmann in Darmstadt zijn 'Deutsches Bürgerbuch für 1845' uit. In deze verzameling, die weder als boek werd in orde gemaakt, omdat de censuur voor weekbladen te gestreng was, treffen wij twee opstellen van Moses Hess aan. Het ééne is slechts een overzicht van nieuwe Duitsche geschriften in de richting van het socialisme, doch het andere is een zelfstandig gedacht stuk onder den titel: 'De nooden in onze maatschappij en het heelen daarvan'. Het is een ontvouwing, dat door de felle concurrentie alles in onze samenleving uit elkander is gerukt. Die concurrentie was het laatste woord van het egoisme. Om in dat alles verbetering aan te brengen, moet men echter niet terug tot verouderde toestanden van gilden of monopoliën, neen, men moet radicaal de premissen of condities onzer sociale toestanden veranderen. Ons vermogen - zoowel dat wat de theorie als wat de practijk ons gaf - staat nú buiten ons: voortaan moet het in ons-zelven blijven wortelen. Wij hebben een eigen godheid ons gemaakt, een eigen geldelijk bezit ons verworven, voor ons, voor ons alléén, en plaatsen dien God en dat geld buiten ons. Voortaan moet het in ons en voor allen blijven. Een andere organisatie van het verwerven is dus noodig. Niet meer mag toegelaten worden een particuliere verkrijging van wat menschelijk gemeen goed is. Dit is de omkeering, die men op het oog moet hebben. Het zal niet op stel en sprong kunnen gebeuren. Eerst langzamerhand - men denke aan het oprichten van ateliers - zou dit kunnen geschieden. Doch één ding stond vast. Een hervorming en vernieuwing, die zich slechts bewoog binnen de vroegere premissen of condities, zou tot niets leiden. Genezing kwam er eerst, wanneer de scheiding onder de menschen, door het egoisme tot stand gebracht en door de concurrentie voltooid, zou ophouden. Gemeenschap moest de leus worden. Door een vaste vereeniging, door een goede opvoeding, door een organisatie van den arbeid, door een leven in gemeenschap zou de nieuwe maatschappij zich ontwikkelen. Allengs zouden dan nieuwe levens-vormen ontstaan. Het begrip garantie zou van meer beteekenis worden. Ontwikkeling in dit opzicht was zeer denkbaar, want het socialisme had waarlijk zijn laatste woord niet gesproken. De socialisten vangen eerst aan. De oude economische wereld speelt daarentegen wel haar laatste kaarten allengs uit. Doch die zoogenaamde moderne cultuur of beschaving zal in elkander storten door den stoot der moderne barbaren. Wij socialisten - zóó verzekert Hess - zouden bij zulk een inéénstorting van het bestaande niets verliezen. Eerst dàn zal het ware gemeenschappelijk eigendom zich openbaren. Wij moeten niet vergeten - zegt Hess - dat het socialisme-zelf

1) Zie 'Deutsch-Französische Jahrbücher, herausgegeben von Arnold Ruge und Karl Marx', Paris 1844, pag. 115-125.

tot nu toe iets halfs was: het was niet veel anders dan een idealiseering van de economische toestanden. Wat men in het moderne leven niet vond, wierp men in het complex van socialistische eischen, gelijk het leven hiernamaals werd opgevat als een correctie van het aardsche bestaan. De constructies van de Fransche socialisten alsmede van Weitling hebben dan ook allerlei gebreken: zij zondigen daarin vooral, dat zij constructies zijn; hun opvatting van het begrip eigendom is een inconsequentie, in werkelijkheid vernietigen zij het beginsel van de vrijheid. Hooger moet dus alles worden opgevat. Uit het leven-zelf van den mensch en de menschheid moet alles opwassen. Een sociale toestand moet worden bereikt, waarin ieder het loon van zijn socialen arbeid zoekt en vindt in dien arbeid-zelven. Vroeger zeide men, dat dit het wezen der deugd was, dat zij haar belooning in zich-zelve, in haar eigen beoefening vond. Welnu, de arbeid is in dien zin de deugd. Past men dit idee goed toe, dan wijzigt zich geheel onze opvatting en beschouwing. Het denkbeeld van genot wordt gansch anders. De tegenwoordige Fransche communisten doen dikwijls denken aan een voorstelling, alsof de menschen geholpen waren met een algemeene voedering. Cabets Icarië - zóó zegt Hess - lijkt op een schaaps-kooi. Tegen dat stal-begrip komt Hess met al zijn kracht op. Hij roept Duitschland toe, het begrip socialisme dieper te grondvesten en hooger op te bouwen door de gedachte. Frankrijk is nu bezig te experimenteeren. Eerst wanneer de Franschen door hun practische experimenten voortgerukt zijn tot aan de grenzen der waarheid van het socialisme, zal het den Duitschers gegund zijn de theorie te vestigen[1)].

Voorts hielp Hess zijn vriend Karl Grün. In diens: 'Neue Anekdota' van 1845 ontmoeten wij twee opstellen van Hess. Het eerste draagt den titel: 'Vooruitgang en ontwikkeling'. Het wijst op het onderscheid tusschen de twee trappen van ontwikkeling: namelijk de eerste ontwikkeling of het ontstaan, en de verdere ontwikkeling, wanneer het ontstane wezen zich-zelf in zich-zelven een doel stelt, tot zelf-werkzaamheid, 'Selbstthätigkeit', overgaat. De menschheid verkeert nu, volgens Hess, altijd nog in dat eerste stadium: zij ontstaat. Doch de tweede stap is niet gedaan. Zij zoekt voor dit tweede tot nu toe altijd iets uiterlijks, iets wat buiten haar ligt. Eerst thans beginnen de menschen zich te vragen, hoe komt het, dat wij buiten ons zoeken, wat wij in ons-zelven hebben. Eerst thans begrijpen zij, dat zij door organisatie van de opvoeding, door organisatie van den arbeid, zich-zelven de tweede ontwikkeling kunnen geven, waardoor zij uit het ontstaan tot het zelfbewust leven komen. Dan zullen al de uiterlijke, ingebeelde machten verdwijnen en in 't niet verzinken. De menschheid zal dan niet altijd meer in kamp, tweestrijd en haat, zij zal ook eens in liefde leven. Wij staan vóór den drempel, vóór de poort dezer

1) Zie 'Deutsches Bürgerbuch für 1845, herausgegeben von H. Püttmann', Darmstadt, 1845. pag. 22-48.

nieuwe wereld der liefde, en vorderen toegang[1]. - Het tweede opstel dat Hess aan zijn vriend Grün toezond, is een overzicht van de socialistische beweging in Duitschland. Hij karakteriseert die socialistische bewegingen als de bewegingen van den in den moederschoot der eeuw tot het leven komende menschelijke genius. Hoe ontstonden nu die bewegingen, vraagt Hess. Hij wijst op den aanloop, dien de Duitsche arbeiders en handwerks-lieden in Parijs namen, maar hoofdzakelijk - hij vestigt er met nadruk de aandacht op - komt de stoot uit de Duitsche filosofie. In die wijsbegeerte vindt het Duitsche socialisme zijn basis. Kant en Fichte openden hier den weg. Schelling en Hegel poogden nog veel ongelijksoortige elementen tot een geheel te verzoenen. Doch de Jong-Hegelianen brachten orde in alles, en toonden welke richting men verder op moest. Hess poogt hier de beteekenis van een Ruge, die ter-helft van den weg bleef staan, te doen erkennen. Doch het langst en het warmst houdt hij zich op bij Feuerbach, dien hij met Proudhon vergelijkt. Weder wordt zijn overzicht allengs een vergelijking van wat op het gebied van het socialisme van Frankrijk en van Duitschland te wachten is. Hoofdzaak is voor hem, dat in Frankrijk dat socialisme uit het gevoel ontspringt, uit mededoogen, uit ontroering van het hart, terwijl Duitschland het op de gedachte poogt te vestigen[2].

De kroon op deze zijn werkzaamheid zette Hess, door, in Duitschland teruggekeerd, te Elberfeld uit te geven een socialistisch orgaan onder den titel: ‘G e s e l l s c h a f t s s p i e g e l ’. Het heeft als ‘orgaan der vertegenwoordiging van de bezitlooze volks-klassen, en der toelichting van de maatschappelijke toestanden van den tegenwoordigen tijd’ twee jaren kunnen bestaan: 1845 en 1846. Het wilde een centraal-orgaan zijn, om aan het licht te brengen alle donkere mis-standen onder het volk. Meer bepaald zou de ellende onder de lagere standen onthuld worden. Vooral met de arbeidende standen zou het week- of maandblad zich bezig houden. In dat opzicht heeft de ‘Gesellschaftsspiegel’ zijn taak volbracht. Nergens vindt men zooveel bouwstof voor de kennis, de statistische kennis, der lagere standen van het Duitschland dier dagen. Het Wupperthal - de streek van Elberfeld en Barmen - wordt zorgvuldig bestudeerd. Op alle donkere plekken in de Rijnlanden wordt de blik gevestigd. Voorts wordt een grondig, door verschillende auteurs bewerkt overzicht geleverd van de maatschappelijke toestanden der beschaafde wereld. Engelands, Frankrijks, Belgiës fabrieks-toestanden worden als met een ontleed-mes geanalyseerd. Hier in deze artikelen wordt het wijsgeerig motief met rust gelaten, en wordt geheel de zorg besteed aan waarnemingen en aan cijfers. Een doorbladering van die oude

1) Zie ‘Neue Anekdota, herausgegeben von Karl Grün’, Darmstadt, 1845, pag. 116-122.
2) Zie ‘Neue Anekdota, herausgegeben von Karl Grün’, Darmstadt, 1845, pag. 188-227. In dit opstel wordt Julius Fröbel ook zeer gewaardeerd, en Bluntschli met smaad overladen.

afleveringen heeft dan ook nog altijd haar eigenaardige bekoring. De verzameling heeft wegens het vele materieel nog altijd historische waarde. Het was een degelijk orgaan. Er werd zeer weinig in gedeclameerd. Waar op het gevoel moest gewerkt worden, dáár waagde Hess zich aan een novelle - het lijden der dienstboden - of plaatste hij verzen van zijn vrienden[1].

Aan de verdere ontwikkeling van het socialisme in Duitschland na 1848 heeft Hess - al moest hij dikwijls in ballingschap leven - dapper medegedaan. Hij stierf in 1875.[2]

Ter-zelfder tijd werkte evenwijdig met Hess, doch veel oppervlakkiger, K a r l G r ü n in de filosofisch-socialistische richting.

Deze was in September 1813 te Lüdenscheid in Westfalen geboren. Hij bezocht eerst het gymnasium te Wetzlar, en ging, om in de theologie te studeeren, naar Bonn. De theologie liet hij echter varen voor filosofische en filologische studiën, die hij te Berlijn voortzette. Toen hij den doctoralen titel had bekomen, werd hij leeraar in de Duitsche en Engelsche talen te Colmar. Weldra ging hij naar Baden. Hij was in die dagen - wat zijn politieke geloofsbelijdenis aangaat - een radicaal, en stichtte nu in 1842 de ‘Mannheimer Abendzeitung’, die tot de meest beteekenende bladen van de radicale kleur behoorde. De regeering van Baden zette hem echter het land uit. Toen ging hij naar Keulen en redigeerde van dáár uit een blad voor de Rijnlanden en Westfalen, onder den titel: ‘Der Sprecher’. Allengs was echter zijn radicalisme overgegaan in een filosofisch socialistisch humanisme. In het midden van het jaar 1844 had die vervorming van zijn denkwijze plaats. Hij gaf nu aan zijn orgaan ‘Der Sprecher’ een geheel socialistische richting, en begon in dienzelfden zin een maandschrift: ‘Die

1) Zie verzen van Georg Weerth en van Friedrich Engels, in den ‘Gesellschaftsspiegel’, Elberfeld, 1845, pag. 63, 162, 197.

2) In de jaren 1849 en 1850 woonde Hess te Genêve en te Luik, zie Sorge in ‘Die neue Zeit’, 1898/99, II, p. 317 en 415. Omstreeks 1850 (sloot zich toen aan bij Schapper) schreef men hem een bewerking toe van een ‘rothen Kathechismus’, zie daarover Marx, ‘Enthüllungen über den Kommunisten-prozesz zu Köln’, 1885, p. 65 en 72. In de beweging van Duitschland door Lassalle hielp hij Lassalle, zie Lassalle, ‘Reden und Schriften’, II, p. 632 en 869. Hij schreef toen in 1863 zijn brochure: ‘Rechte der Arbeit’. In het jaar 1867 vinden wij hem te Parijs (zie Fauvety's ‘Solidarité’, p. 135). Hij was voorts op het congres der ‘Internationale’ te Brussel in 1868, en op dat te Bazel in 1869. Hij bestreed dáár en elders Bakounin, zie ‘Michail Bakunin's socialpolitischer Briefwechsel herausgegeben von Dragomanow’, 1895, p. 172. Hij mengde zich in de questie van het Zionisme, zie zijn boek: ‘Rom und Jerusalem’ 1862, zeer opmerkelijk en goed geschreven. Voorts is nog bekend zijn brochure: ‘Jugement dernier du vieux Monde social’, 1851, zie Bernstein's ‘Documente des Socialismus’, September 1902, pag. 536 seqq.

Bielefelder Monatschrift' uit te geven. Hij deed ongehoorde moeite om zóó te schrijven, dat de censuur zijn artikelen kon laten doorgaan. Maar al bezat hij de gave, om aan zijn denkbeelden een fijnen en lichten vorm te geven, al was hij van al zijn mede-standers de beste stilist, toch was de taak om aan de schrappende stift of wegsnijdende schaar van den regeerings-censor te ontsnappen te zwaar. Zijn in feuilleton-stijl geschreven stukken werden deerlijk gehavend of eenvoudig met een streep doorgehaald. In het jaar 1845 gaf hij dus onder den titel: 'Neue Anekdota' de meeste van die artikelen maar liever in een afzonderlijk boekdeel uit, met een luimige voorrede over het lijden van een dagblad-schrijver onder de tuchtroede der censuur.

Vóór dien tijd - op het einde van het jaar 1844 - had hij een reis ondernomen naar België en Frankrijk, om zich aldaar op de hoogte te stellen van de sociale beweging. Zijn opmerkingen en ondervindingen op die reis heeft hij in 1845 te-boek gesteld in het werk: 'Die sociale Bewegung in Frankreich und Belgien: Briefe und Studiën von Karl Grün.' Dit is zeker het prettigste en gezelligste boek over de Fransche socialisten dier dagen. Wel gaat het niet zeer diep; wel heeft de auteur dikwijls verkeerd gehoord of slordig vertaald, maar met al zijn gebreken behoudt het nog altijd zijn frissche kleur. Lezende in dat dagboek - want eigenlijk is het niet anders - leven wij met den goed-gehumeurden Duitschen reiziger mede, die dáár 6 November 1844 voor het eerst in Parijs: 'de hoofdstad der beschaafde wereld' aanlandt. Wij wandelen met hem over al die bekende pleinen, langs al die straten en boulevards, klimmen hemelhooge trappen op, en leggen onze bezoeken af bij al de 'gros-bonnets' van het Fransche socialisme. Wij gaan om met Victor Considerant, wij praten met Louis Blanc, wij drukken de hand van Cabet, wij morren met Dézamy, wij soezen met Pierre Leroux, totdat wij langzamerhand bekend en bevriend raken met den stoeren Proudhon. Dat is - en onze lezers herinneren zich misschien wat wij op bladzijde 550 van het derde deel hebben opgeteekend - een man naar zijn hart. Deze wilde ook niets weten van eenigerlei banden, die aan de volkomen vrijheid van het individu zouden kunnen worden gelegd. Deze ook beschouwde elke organisatie als iets uiterlijks, waarvan men zich moest bevrijden. Alles kwam neder op volkomen emancipatie van den persoon, op volstrekte afwezigheid van gezag, op anarchie. De methode, die Proudhon in zijn betoogen aanwendde, was een herinnering aan Hegel ontleend. Ook Proudhon werkte voortdurend met de stelling, de tegenstelling en de samenstelling (de synthese). Proudhon verstond echter geen Duitsch en had, in zijn studie van Hegel, zich altijd met vertalingen moeten behelpen. Karl Grün bood zich nu aan, om hem volledig in Hegel en zijn filosofie in te wijden. En sinds dien tijd zaten zij samen op Proudhons kamer, werkende, lezende en twistende. Over alles en nog wat werd door die beiden gedisputeerd, en het dagboek bewaart enkele van die flikkerende samenspraken. Eén ding stond spoedig bij Karl Grün - te-midden van al die gesprekken - vast, dat Proudhon

op zijn manier voor de Franschen vertegenwoordigde, wat Ludwig Feuerbach voor de Duitschers was.

Wij kunnen niet beter doen, dan dit door de vertaling van een paar bladzijden uit zijn dagboek op te helderen. Na een eerste kennismaking met Proudhon, schrijft Grün 4 Januari 1845 het volgende[1]: 'Wat kan een mensch aangenamer aandoen, dan dat hij, na een massa vermoeiende studiën, na een onophoudelijke kritiek van alle mogelijke sociale stelsels, dat hij dan midden in Parijs, waar al de reeds overwonnen systemen en beginselen nog met de aanmatiging van levens-vatbaarheid voortstappen, en al de reeds neêrgevelde en doode gedachten als even zoovele schimmen en spoken nog omwandelen, eensklaps een man vindt, die frisch, vrij, en zonder voorbehoud verklaart, het met u eens te zijn? Proudhon is onder de Franschen, die ik heb leeren kennen, de eerste die volkomen vrij van alle vooroordeelen is. Hij heeft juist genoeg met Duitsche wetenschap zich afgegeven, om telkens met het oor op de aarde te gaan liggen, wanneer er zich iets aan de overzijde van den Rijn beweegt. Hij heeft genoeg grondige filosofische kennis, om achter onze door gevoel misvormde frasen een diepen zin te vermoeden. Hij veracht het in de wolken opgetrokken gebouw ("Wolkenkuckucksheim") niet; ook hij zou fabelachtige vestingen willen veroveren, en de kern der bezetting in dienst van de menschheid voor het slagveld willen overnemen. En hij heeft werkelijk het beste uit de Duitsche wijsbegeerte zich eigen gemaakt en tot scherpe batterijen tegen den eigendom vervormd; hij heeft Kant verstaan, en vooral het Hegelsche ei van Columbus: de negatie van de negatie, genoten. De groote en verheven arbeid van Hegel, om in het absolute de vrijheid en de noodwendigheid samen te smelten, het probleem der menschheid ten-minste gesteld te hebben, dat m i j n e natuur tegelijk m i j n werk moet zijn, deze kolossale waarheid, aan welke duizenden Fransche hersens hun Waterloo hebben gevonden, en die de hof-filosoof Victor Cousin tot de wijsbegeerte van het fatalisme heeft verdraaid, - deze waarheid heeft Proudhon volkomen begrepen. Slechts van de oplossing der Duitsche filosofie-zelve door de kritiek, van de vernietiging van geheel de wijsgeerige systematiek, heeft hij nog geen geschiedkundige kennis. Ik had nu het oneindig genot om in zekere mate de privaat-docent te worden van den man, wiens scherpzinnigheid sinds Lessing en Kant misschien nog niet overtroffen was. Ik hoop op die wijze bezig te zijn geweest aan een voorbereiding der volkomen verzoening en versmelting der kritiek van de maatschappij aan deze en gene zijde van den Rijn. Men kan zeggen, dat in Proudhon Fourier zijn Feuerbach heeft gevonden. Dit is letterlijk waar. Proudhon is de Fransche Feuerbach, de practische Feuerbach, die niet naar het *Wezen van het Christendom*, maar naar het *Wezen van den Eigendom* vraagt. De vraag is dezelfde, slechts van een anderen kant bezien;

1) Zie Karl Grün, 'Die sociale Bewegung in Frankreich und Belgien', 1845, pag. 403 - 405.

het is de vraag: vanwaar komt de afhankelijkheid, de slavernij in de wereld? Feuerbach antwoordt: dáár vandaan, dat de mensch den arbeid zijns geestes vervreemdt en aan een transcendent wezen als eigendom heeft overgeleverd. Proudhon zegt: dáár vandaan, dat de mensch zijn wezen, den arbeid en zijn product vervreemdt en in den bovenmenschelijken God, den eigenaar, aanbidt, van wiens genade hij leeft. Wat wil Feuerbach? Den God der religie en den absoluten geest der filosofie oplossen, om den mensch op zijn waar standpunt te stellen. Wat wil Proudhon? Den eigendom opheffen, den eigenaar rechteloos verklaren, om het wezen van den mensch, den arbeid, tot eere te brengen. Feuerbach heeft het met de theologen en filosofen te doen; Proudhon met de juristen en economisten.'[1)]

Aldus schreef Karl Grün, en hetzelfde onderwerp werd nog eens in het jaar 1845 door hem uitéengezet in het: 'Deutsches Bürgerbuch' van H. Püttmann. Aldaar vinden wij een artikel, dat in zijn tijd nog al de aandacht trok, en dat den titel droeg: '*Feuerbach und die Socialisten*'[2)]. Het was een goed doorgezette poging, om het Duitsche socialisme aan de Duitsche filosofie te verbinden. Meer en meer accentueerde zich zijne opvatting dienaangaande. Practisch uitte zich zijn optreden in een heftige bestrijding van het liberalisme en van geheel het constitutioneele stelsel. Het begrip 'Staat' moest, volgens hem, verdwijnen. In plaats daarvan moest de vrije maatschappij zich openbaren. Een zelfregeering van vrije, zelfstandige menschen moest het ideaal zijn. Wetten, en in 't bijzonder die betreffende het erfrecht, waren geheel en al overbodig. Een nieuwe wereld - reeds geschetst door Proudhon - was, volgens Grün, in aantocht. De overgang van het oude stelsel tot deze nieuwe aera zou daarin bestaan, dat het oude regime als van-zelf dood zou loopen. Het kapitaal zou nog meer zich concentreeren, zou nog sterker de uitzuigers-methode gaan toepassen, en het resultaat zou zelf-vernietiging van het oude worden. Dan zou het nieuwe gebouw oprijzen.

Nogmaals poogde Karl Grün in meer letterkundigen vormen datzelfde thema in het jaar 1846 te ontvouwen. Wij hebben op het oog zijn boek over Goethe: 'Ueber Göthe vom menschlichen Standpunkte'[3)]. De verschillende werken van Goethe werden hier van een socialistisch standpunt nagegaan. Behoorlijke aan-

1) Een woedend scherpe kritiek op dat boek van Grün schreef Karl Marx in het Augustus- en September-nummer van den 'Westphälischen Dampfboot' van 1847 (het tijdschrift van O. Lüning). Hij toonde aan dat al de wijsheid van Grün wijsheid soms uit de derde hand was. Zie in 'Die neue Zeit', 1899/1900, I, die artikelen van Marx weder afgedrukt, pag. 4, 37, 132 en 164.
2) Zie 'Deutsches Bürgerbuch für 1845, herausgegeben von H. Püttmann', 1845, pag. 49-76.
3) Dit boek werd te Darmstadt in 1846 uitgegeven. Het werd door Karl Grün te Parijs geschreven.

dacht wordt natuurlijk gewijd aan den Faust en aan geheel den Wilhelm Meister.
Nadruk wordt gelegd op het distichon:

> Gleich sei Keiner dem Andern: doch gleich sei Jeder dem Höchsten.
> Wie das zu machen? Es sei Jeder vollendet in sich.

Maar met meer dan gewone zorg wordt door Grün een commentaar geleverd op het lied van Goethe, dat het best 't anarchistisch standpunt aangaf:

> Ich hab' mein Sach auf Nichts gestellt, Juchhe!
> Drum ist's so wohl mir in der Welt, Juchhe!
> Und wer will mein Kam'rade sein,
> Der stosze mit an, der stimme mit ein,
> Bei dieser Neige Wein.
>
> Ich stellt' mein Sach auf Geld und Gut, Juchhe!
> Darüber verlor ich Freud' und Muth, O weh!
> Die Münze rollte hier und dort,
> Und hascht' ich sie an einem Ort,
> Am andern war sie fort.
>
> Nun hab' ich mein Sach auf Nichts gestellt, Juchhe!
> Und mein gehört die ganze Welt, Juchhe!
> Zu Ende geht nun Sang und Schmaus,
> Nun trinkt mir alle Neigen aus;
> Die letzte musz heraus.

'Dit lied - zegt Karl Grün - zal gezongen worden, wanneer de menschheid zich waardig heeft ingericht, wanneer het tot waarheid des levens is geworden, dat wij onze zaak op niets meer gesteld hebben. Op niets van alles, wat in de tegenwoordige wereld iets heet: op niets van al den pronk, den flikkerglans van juweel of metaal, al den schijn van schuim en kleur, waarmede wij den drek der wereld omhullen. Op niets! dat beteekent op alles wat wezenlijk en werkelijk is, op den mensch, op de menschelijke natuur, op de menschelijke behoefte, op het menschelijke genot, - en anders op niets op niets met al. Aan mij behoort de gansche wereld. Wij zullen heer van alles wezen, wijl wij van niets meer slaaf zijn; wij zullen goden en koningen worden, wijl van koningen en goden geen sprake meer is. De maatschappij zal het groote gastmaal der vreugde en der liefde zijn. De laatste beker wordt leêggedronken'[1)].

Intusschen was hij hoofd-redacteur geworden van de '*Triersche Zeitung*'. Dit blad, oorspronkelijk zuiver Fourieristisch, werd in 1844 het orgaan der Duitsche socialisten in 't algemeen. Gedurende de jaren 1845 tot 1848 was de beteekenis van dit blad vrij groot.

1) Zie Karl Grün, 'Ueber Göthe vom menschlichen Standpunkte', Darmstadt, 1846, pag. 255/256, en pag. 139.

Door den invloed van die krant werd Karl Grün in 1848 uit Trier naar de Pruisische Nationale Vergadering en in 1849 naar de Pruisische Tweede Kamer gezonden. Hij had later nog een veelbewogen leven, en stierf in Februari 1887 te Weenen.

Voorzooverre Hess, Grün en andere socialistische volgelingen der Jong-Hegelianen op het eigenlijk gezegde volk wilden werken, bedienden zij zich nog al dikwijls van de periodieke organen, die hun geestverwanten Hermann Püttmann en Otto Lüning redigeerden.

P ü t t m a n n gaf in 1845 te Darmstadt een orgaan uit, waarop wij reeds boven wezen, te weten: 'Deutsches Bürgerbuch'. De artikelen daarin door Püttmann-zelf, door Moses Hess, Karl Grün, J. Venedey, K. Heinzen[1] en anderen geschreven, waren reeds vrij heftig. Daar de verzameling als boek werd uitgegeven, kon het geschrift den greep der politie echter ontwijken. Een tweede deel verscheen 1846 te Mannheim. Aangemoedigd door deze toelating, begon Püttmann in Darmstadt, nog in het jaar 1845, uit te geven: 'Rheinische Jahrbücher zur gesellschaftlichen Reform'. Ook ditmaal leverden Moses Hess, Karl Grün, G. Weerth en andere socialistische vrienden, waaronder wij thans ook H. Ewerbeck en Fr. Engels vinden, de meeste artikelen. Een eerste deel dezer jaarboeken zag het licht. Doch de scherpe toon der opstellen had de Hessische regeering verschrikt. Dadelijk trad nu de politie naar voren. De regeering legde beslag op dit deel, en dwong den uitgever - C.W. Leske - de namen der boekverkoopers aan te geven, aan wien het reeds verzonden was. Voorts werd de uitgever met een straf van 500 florijnen bedreigd, als hij het wagen durfde een tweede deel der jaarboeken te doen verschijnen. Eindelijk werd hem in 't algemeen een 'waarschuwing' gegeven, dat hem zijn recht tot uitgeven zou worden ontnomen, als hij nog meer zulke verwerpelijke boeken durfde doen drukken. Tegen Püttmann werd de aanklacht van hoogverraad begonnen. Hij wachtte het vonnis niet af en vluchtte naar Zwitserland. Aldaar - te Bellevue bij Constanz - gaf hij in 1846 uit het tijdschrift: 'Prometheus, Organ zur sozialen Reform', met het motto: 'vrijheid, liefde en gerechtigheid', en in 1847 het tweede deel van de: 'Rheinische Jahrbücher'. Dit tweede deel was veel minder uitsluitend Duitsch en Fransch getint dan het eerste. De Duitschers begonnen ook op Engeland den blik te richten. Georg Weerth gaf reeds een goede biografie van een der leiders der Engelsche Chartisten: Josef Reynier Stephens, en Friedrich Engels beschreef daarin het feest der naties in Londen, namelijk het feest van de oprichting der Fransche republiek van 22 September 1792, zooals het 22 September 1845 te Londen was gevierd. - Nevens

1) Karl Heinzen, de radicaal, die eindelijk naar Amerika uitweek, schreef later verbitterde stukken en brochures tegen deze socialisten, zie vooral zijn verzamel-werk: 'Die Opposition'.

dezen als wetenschappelijk steeds geroemden Püttmann moet dan O t t o L ü n i n g genoemd worden. Hij redigeerde in de jaren 1845, 1846 en 1847 een tijdschrift onder den naam: ‘Westphälische Dampfboot’. In dat tijdschrift schreven de bekende vrienden en voorts ook Ferdinand Wolff, de dappere voorvechter voor 't socialisme. Karl Marx plaatste in den jaargang 1847 van dat tijdschrift zijn geweldige artikelen over het boek van Karl Grün: ‘Die sociale Bewegung in Frankreich und Belgien’, in welke artikelen hij het ‘ware socialisme’ den raad gaf, om als zoodanig van het wereld-tooneel af te treden. Behalve den ‘Westphälischen Dampfboot’ gaf Lüning nog een op onregelmatige tijden verschijnend geschrift uit onder den titel: ‘Diesz Buch gehört dem Volke’. De titel was een tegenhanger van een gelijksoortig opschrift, dat een wonderlijk boek van Bettina von Arnim versierde. Deze Bettina had in Mei 1843 een geschrift uitgegeven onder den titel: ‘Diesz Buch gehört dem König’, welk boek vooral ook door de bittere mededeelingen over de ellende der arbeidende klasse de aandacht had getrokken. Naar aanleiding daarvan en als oppositie tegen het aristocratisch dilettantisme van Bettina gaf Lüning thans zijn proletarisch verzamel-werk uit. In de drie jaargangen, die vóór mij liggen, vinden wij oorspronkelijke studies over socialisme in 't algemeen, over Thomas Münzer, over Engeland, Zwitserland en Noorwegen, doch ook vertalingen uit Louis Blanc, uit Fourier, enz.[1)] Van anarchistische aanloopen troffen wij niets aan.

Zóó weerde zich deze groep socialisten. Wil men nog een naam uit die periode van vóór 1848, dan kunnen wij H e r m a n n J e l l i n e k noemen, die in deze dagen een zoogenaamd kritisch nihilistisch systeem bewerkte en daarover boeken schreef. Zijn groot boek was een geschrift over ‘die religiösen, socialen und literarischen Zustände der Gegenwart’, dat hij in het jaar 1847 te Zerbst uitgaf. Ter-zelfder tijd bemoeide hij zich met de Jodenquestie en schreef hij een brochure onder dezen titel: ‘Die Täuschungen der aufgeklärten Juden und ihre Fähigkeit zur Emancipation’. In deze geschriften gaat hij uit van de stelling, dat een nieuw tijdperk in de historische ontwikkeling slechts daardoor en dan ontstaat, als de menschheid over het afgelegde tijdperk het juiste bewustzijn heeft verkregen. Dàn is het oude afgeleefd; het nieuwe leven begint. Jellinek werkt nu aan dit oogmerk mede, om door een juiste verklaring van het verledene tot een vervorming van het menschelijk zelf-bewustzijn te leiden. Hoofd en hart van ieder mensch moeten vrij worden. Het dogma der menschelijke bevrijding voert dan van-zelf tot een leer van onderling en wederkeerig hulp-betoon. Bij de uitéénzetting, hoe het hart en het gemoed der menschen vrij moest worden, steunt hij deels op de ethica van Spinoza, deels op de leer der passies van Fourier. Over het algemeen stelt hij Fourier hoog. ‘Fourier - zóó zegt

1) Hij volgt liefst L. Blanc.

hij - is de eerste consequente leerling van Spinoza'[1] En naast Fourier plaatst hij dan Proudhon. Jellinek-zelf werd later te Weenen in 1848, te-gelijk met Robert Blum, gefusilleerd.

Vroeger had nog een ander Duitscher min of meer Fourieristische denkbeelden pogen te verspreiden. Het was F r a n z S t r o m e y e r , die in 1844 op de Zwitsersche grens bij Constanz (Bellevue) zijn boek: 'Organisation der Arbeit' deed verschijnen. De schrijver (vroeger pag. 298 reeds door ons genoemd) was in het jaar 1832 uit Duitschland gevlucht, wijl hij mede betrokken was in samenzweringen om de éénheid en vrijheid van Duitschland te vestigen. Toen was hij naar Frankrijk gegaan, waar hij voor 't eerst kennis had bekomen der plannen en inzichten van de Fourieristische school: met Muiron en Considerant had hij vertrouwelijk omgegaan: daarna had hij Engeland bezocht, waar hij den socialen kamp reeds in werkelijkheid zag, en de diepte en ellende der arbeiders kon peilen. In Zwitserland, aan het meer van Constanz, zich vestigend, was hij nu zijn boek gaan schrijven, dat doortrokken is van de herinneringen aan zijn studiën van Fourier.

Doch de aanhangers van het Duitsche 'ware socialisme'[2] treden thans af. Hun grootendeels uit Frankrijk getrokken, doch op Jong-Hegelsche manier toebereide, bellettristisch voor het Duitsch publiek aangelengde, strijd-schriften verstommen. Er komen gepantserde kampvechters op, die hun vuist laten voelen.

V.

Het is hier intusschen de plaats eerst een episode in te vlechten, die zich vastknoopt aan het behandelen der Jong-Hegelianen van sociale vraagstukken.

Wij spraken er boven van, dat die Jong-Hegelianen inderdaad afgleden naar het anarchisme. Welnu in 1845 zou één van hen, een uit hun kring - al behoorde hij strikt genomen niet tot de engere school - een boek schrijven, dat na jaren 'het hooglied' zou worden van één partij onder de anarchisten: de groep der individualistische anarchisten. Voor zoover deze richting de onmogelijkheid van eenigerlei oplossing der sociale questie door den Staat, de volkomen onvereenigbaarheid van de anarchistische en communistische levens-beschouwing, en tevens de ondoelmatigheid of schadelijkheid van gewelddadige tactiek bepleit en ontvouwt, beroept zij zich tegenwoordig in de eerste plaats op het boek van dien Duitscher. Hij heette, met zijn schrijvers-naam, waaronder hij in verre nageslachten zal worden herdacht: M a x

1) Zie dr. Hermann Jellinek, 'Die religiösen, socialen und literarischen Zustände der Gegenwart', 1847, pag. 52.
2) Zie over het 'ware' socialisme 'Die neue Zeit', jaargang 1895/96, II, pag. 4, 216 en 395; jaargang 1896/97, I, pag. 68, II, pag. 228, 269. Denk voorts aan de bijtende kritiek van Marx en Engels in het 'Communistisch Manifest'.

Stirner, en zijn boek had tot titel: ‘Der Einzige und sein Eigenthum.’ Met hem en zijn boek moeten wij ons eenige oogenblikken, als ter-zijde, ophouden[1].

Wie was hij? Die vraag werd gedaan, toen hij, even over de dertig jaren oud, zich aansloot aan een kring van jonge mannen en ook vrouwen die gewoon waren des avonds te-zamen te komen in een trouwens voor ieder openstaande ‘Weinstube’ in de Friedrichstrasse te Berlijn. Huis en lokaal behoorden aan Hippel, en de kring, die dáár zich vereenigde, heeft in het vierde jaar-tiende van de negentiende eeuw vermaardheid gekregen onder den naam: ‘Die Freien bei Hippel’. Het waren voor 't meerendeel aanhangers der uiterste linkerzijde op elk gebied van staatkunde, wetenschap en kunst, die sinds 1840 of 1841 onder een glas bier of wijn elkaâr dáár kwamen ontmoeten. Een zoete gewoonte dreef allengs dezelfde jonge filosofen, dichters, publicisten, journalisten, kunstenaars, studenten alle avonden dáár te-zamen. Zij werden en bleven stamgasten bij Hippel. Letten wij op enkele figuren, die boven aan de tafel zaten, dan zien wij allereerst den aanvoerder der Jong-Hegelianen van die dagen: Bruno Bauer met zijn broeder Edgar. Bruno Bauer was in 1840 31 jaren oud en droeg reeds een door al zijn tegenstanders bij uitstek gevreesden naam. Zoo-even was hij wegens zijn ultra-radicale bijbelkritiek afgezet als privaat-docent der theologie te Bonn, en thans ging hij van uit Berlijn de publieke opinie bewerken. Hij zou de vaan der vrijheid zoo hoog mogelijk opheffen. Geld had hij niet veel, maar een derde broeder (Egbert) opende te Charlottenburg, vlak bij Berlijn, een kleinen tabakshandel, en in dien winkel vestigde Bruno met Edgar een uitgevers-zaak; vader en moeder hielpen kranten en boeken pakken en verkoopen, en weldra was de gansche famile werkzaam aan een blad, dat Bruno redigeerde en met zijn bentgenooten volschreef: ‘Die allgemeine Literatur-Zeitung’. Hij verdedigde in dat blad de absolute emancipatie van het individu tegen wat hij noemde de massa, dat is: het samenstel aller vormen van begrenzing en afhankelijkheid onder de menschen. Des menschen geest moest in volkomen vrijheid zich openbaren. De vijanden van dien geest werden ten-toongesteld en bestookt door wat de Bauers noemden: ‘Die kritische Kritik’. In de wandeling werden die Bauers te-zamen de ‘heilige familie’ genoemd. In het lokaal van Hippel werd nu door Bruno en door Edgar mondeling steeds toegelicht en bevestigd, wat het publiek in het blad kon lezen.[2] Onmiddellijk naast hem zat 's avonds

1) Zie vooral John Henry Mackay, ‘Max Stirner, sein Leben und sein Werk’, 1898, en verbindt daarmede John Henry Mackay, ‘Max Stirner's kleinere Schriften und seine Entgegnungen auf die Kritik seines Werkes, aus den Jahren 1842-1847’, 1898. Zie ook het werk van Victor Basch (professeur à la faculté des lettres de l'Université de Rennes) ‘L'individualisme anarchiste, Max Stirner’ 1904.

2) Zie over hem 't boekje van Edgar Bauer ‘Bruno Bauer und seine Gegner’, 1842, daarbij nog twee brochures over de ‘leervrijheid’.

Ludwig Buhl, een goed publicist en stilist die zich bekend had gemaakt door zijn vertaling der ‘Tien Jaren’ van Louis Blanc, en die thans onder een glas bier zijn pijlen afschoot, niet tegen dezen of genen vorm van den Staat, maar tegen het wezen-zelf van den Staat. Voorts zien wij onder die ‘vrijen’ allerlei figuren en silhouetten: dichters als Rudolf Gottschall en Karl Beck; vroolijke snaaksche gezellen uit wie later redacteurs van den ‘Kladderadatsch’ groeien, bijv.: David Kalisch en Ernst Dohm; aanhangers van een absoluut economisch vrijhandel-systeem als: Julius Faucher, John Prince-Smith en Otto Michaelis; socialisten, onder wie een oogenblik Karl Marx, toen op het einde zijner studie-jaren aan de universiteit te Berlijn, voorts Engels en Ernst Dronke zich vertoonden; eindelijk enkele min of meer geëmancipeerde dames, schrijfsters of actrices. Kwam er in Berlijn een auteur van beteekenis, dan werd hij, mits zijn radicalisme onverdacht was, 's avonds als gast ingeleid bij de ‘vrijen van Hippel’. Zóó konden wij er aantreffen Arnold Ruge, den redacteur der ‘Hallische Jahrbücher’, en de dichters Georg Herwegh en Hoffmann von Fallersleben.

Het was 's avonds onder die ‘vrijen’ uit den aard der zaak een rumoerig, schaterend gesprek en gedebatteer, een opwekkend gescherts, een kruisvuur van paradoxen, een disputeeren zonder eind. Wolken van tabaks-rook stegen naar boven en verspreidden zich tot dikke dampen in 't vertrek. Onder al de vrienden had zich nu op 't einde van 't jaar 1841 gevoegd een jonge min of meer zwijgende man, die sinds een paar jaren aangesteld was als leeraar aan een hoogere meisjes-school te Berlijn. Hij heette Johann Caspar Schmidt en was den 25sten October 1806 te Bayreuth geboren. Zijn ouders waren burger-lieden. De vader vervaardigde fluiten, doch stierf reeds een half jaar na de geboorte van zijn éénig kind. De moeder hertrouwde met een apothekers-bediende en belandde, na veel dwalen, in een apotheek te Kulm aan den Weichsel. Johann Caspar kwam op zijn twaalfde jaar te Bayreuth terug bij een peet-oom aan huis, leerde op het gymnasium aldaar, en trok, 20 jaren oud, als student naar Berlijn. Hij studeerde in de letteren, de studie werd echter van tijd tot tijd - waarschijnlijk wijl 't geld ontbrak - afgebroken, en eerst in April 1835 kreeg hij als kandidaat een slechts gedeeltelijke bevoegdheid om in de letteren te onderwijzen. Het doctoraat bereikte hij niet. Allerlei moeite deed hij nu om een bezoldigde Staats-aanstelling aan een of ander gymnasium te verkrijgen. Te-vergeefs: niets lukte. Zóó leefde hij kommerlijk in Berlijn, lessen gevend waar hij die kon bekomen. Intusschen ging hij in December 1837 een huwelijk aan met de dochter der lieden waar hij, twee of drie trappen hoog, in een kleine straat inwoonde. Het was geen voorname verbintenis: de uitverkorene was de 22-jarige onwettige dochter der eveneens onwettige dochter van een vroedvrouw. De echtgenoote stierf echter reeds in Augustus 1838 na een ongelukkig kraambed, waarbij ook 't kind omkwam, en Schmidt stond dus weder alléén. Een jaar later (in 1839) kreeg hij een leeraars-plaats aan een particu-

liere meisjes-school, en was hij dus zeker van zijn brood. Hij was teruggetrokken van manieren, doch uitte zich, als hij sprak of schreef, zeer radicaal. Aldus kwam hij onder de ‘vrijen van Hippel’, waar hij den naam herkreeg, dien - wegens zijn hoog voorhoofd - zijn mede-studenten hem vroeger gegeven hadden: den naam Max Stirner.

In den kring-zelf des avonds was hij een der minst luidruchtigen. Onder zijn bril keek hij rookend, de ééne sigaar na de andere, de blauwende kronkelingen van den rook na. Hij was uiterst correct gekleed. Zijn hoogblond haar was kort afgesneden en liet 't machtige voorhoofd vrij, de spitse kin was glad geschoren, de blauwe oogen zagen rustig rond. Hij scheen geen vijanden te hebben, maar ook geen vertrouwelijken vriend. Hij ging stil zijn weg. Door de omgeving der ‘vrijen’ kreeg hij betrekkingen tot de journalistiek. Hij werd correspondent voor Berlijn van de door Karl Marx in 1842 te Keulen geredigeerde: ‘Rheinische Zeitung’ - hij schreef er een lang artikel in, getiteld ‘Das unwahre Princip unserer Erziehung oder Humanismus und Realismus’ - hij hielp Ludwig Buhl, toen deze in 1844 het: ‘Berliner Monatsschrift’ uitgaf, en schreef daarin het stuk: ‘Einiges Vorläufiges vom Liebesstaat’. Hij werd allengs door de ‘vrijen’ meer en meer gewaardeerd, toen hij eensklaps aller verbazing opwekte door een stevig boekdeel, dat hij - ruim en rijk gedrukt - in 1845 hun bracht; aan welk boek hij den titel had gegeven: ‘Der Einzige und sein Eigenthum’.

Verwonderlijk boek! vol echo's der gesprekken der ‘vrijen bij Hippel’.

Wat den vorm betreft - hoe ook anderen dien mogen prijzen - ons kan de inkleeding meestal slechts matig bekoren. Het is tedikwijls de Duitsche, nog wel wijsgeerige, humor, die ongegeneerd, zonder eenige ingetogenheid of schroom, breed zich uit. Dat boek lezende, is het ons, alsof wij een ‘Studenten-Commerz’ op een Duitsche universiteit - stel Heidelberg of Tübingen - bijwonen, en gezeten op een bank aan een smalle tafel, onder het genieten van een niet te tellen reeks glazen schuimend bier, met de studenten der filosofie of theologie disputeeren, soezen, schetteren, lachen, vloeken, en doorslaan. Daar hangt een atmosfeer van bier en van tabaks-walm uit lange Duitsche pijpen over dit boek. Met de karwats slaan de heeren op de tafel; de sporen der hooge kaplaarzen rinkelen, als de sprekers verontwaardigd of in opwinding opstaan, en het gerammel der glazen klettert als een hagelslag, wanneer de ‘Salamander’ ter-eere van een of andere spreker wordt ingesteld. Wij bevinden ons in dat boek midden onder de jong-Hegelianen. Voortdurend worden ons naar het hoofd geworpen citaten van Hegel, Ludwig Feuerbach, Bruno Bauer, terwijl gezegden van Moses Hess, van Weitling, August Becker en Georg Herwegh ons om de ooren worden gegooid[1]. Van de Franschen

1) Wij citeeren de Leipzigsche uitgave van Max Stirner van 1845. Over Ludwig Feuerbach, zie pag. 76, 77, 129 en 450, Over Bruno Bauer, zie pag. 164, 179, 191, 236 en 272. Over Weitling, zie pag. 247, 303, 316 en 353. Over Moses Hess, zie pag. 236 en 322. Over Herwegh, zie pag. 139. Over August Becker, zie pag. 105

wordt eigenlijk alleen Proudhon de aandacht waardig gekeurd[1]. En voorts is het een geklinkklank en geklikklak van woorden en begrippen: een verwarrend, lawaaiig rumoer. Soms is het niets dan een woorden-spel, een jagen naar stellingen en tegenstellingen, die dan door een synthese moeten worden opgelost.

Maar de inhoud van het boek is diep-ernstig. Door het gedruisch heên dreunt altijd-door deze ééne gedachte: dat alles in het leven gebaseerd is op het meest volstrekte egoïsme. Eerst dan wordt, volgens dit boek, een menschwaardig leven geleid, wanneer de mensen in de striktste beteekenis van het woord egoïst wordt. En dat begrip van egoïsme hangt niet samen met recht, maar met macht. Begin met machtig te zijn, met macht te hebben, dat is de leer, die het boek van Stirner predikt. Het is een doorgaande bestrijding van de theorie der liberalen, die Staats-vrijheid bedoelden; want - zegt Stirner - die Staats-vrijheid zet zich om in mijne dienstbaarheid, en de arbeiders begrijpen dan ook te-recht dat die liberale Staat hen tot onmondigen maakt. Maar evenzeer is het boek een weêrlegging van het stelsel der communisten. In dat stelsel zoekt, volgens Stirner, niet allereerst de Staat, maar wel de maatschappij zich tot meesteres van alles te maken; ook in dat stelsel is de mensch slechts een onderdeel, slechts een middel. Toen de Staat de baas wilde spelen, heette het, dat aan ons vrijheid moest worden bezorgd. Nu de maatschappij het collectieve almachtige geheel wil zijn, wordt ons gelijkheid beloofd. Doch - zegt Stirner - ik wil niet in de eerste plaats òf vrijheid òf gelijkheid; ik wil macht, en macht over hetgeen mij toekomt, over mijn eigendom, dan volgen vrijheid en gelijkheid van-zelf. Ik zal mij eerst als eigenaar legitimeeren en doen kennen, in mijn volle kracht mij toonen, al het andere zal mij dan worden toegeworpen[2].

De ontplooiing, die openbaring van mijn ‘ik’, in zijn volle ‘eigenheid’, wordt nu naar drie verschillende gezichts-punten ontwikkeld. Stirner behandelt achtereenvolgens: ‘mijn macht’, ‘mijn verkeer’, en ‘mijn zelf-genot’. - In de eerste afdeeling (‘mijn macht’) is het betoog een doorloopende kritiek op het denkbeeld, dat men de *Wet* moet dienen. Daartegenover wordt de stelling ontwikkeld, dat niemand of niets ter-wereld recht kan hebben over mijn handelingen te gebieden. Recht is trouwens hier een geheel verkeerde uitdrukking. Men heeft alleen met macht,

1) Zie Max Stirner over Proudhon, pag. 62, 102, 162, 303 en 329. Een enkele maal worden ook Eugène Sue's ‘Mystères’ aangehaald, zie pag 387.
2) Zie Max Stirner, ‘Der Einzige und sein Eigenthum’, 1845, pag. 220.

niet met recht hier te maken[1]. Slechts de ‘papa’-Staat der liberalen heeft hier het woord recht ingeschoven. Doch tegen het begrip van een Staat, die als zoodanig zou *moeten* gehuldigd worden, komt juist Stirner ten sterkste op. - De ontvouwing wordt nog scherper en snijdender, wanneer Stirner de sfeer van ‘mijn verkeer’ behandelt. Ook hier worden alle begrippen, die invloed op het verkeers-leven zouden kunnen oefenen, voorzoover zij heerschende begrippen willen zijn, aangevallen. Noch menschheid, noch familie, noch partij hebben te bevelen. Evenmin kan er waarachtige kracht zijn in de leus der communisten: alles behoort aan allen. Neen, alles gaat uit van het individu. Wij begeeren niet allereerst gelijkheid met anderen, maar wij willen prijswaardigheid voor ons-zelven. Wij willen en moeten vormen een rijk van egoisten. De liefde - de Christelijke liefde - is niet anders dan een goochelen met woorden. Wij moeten beminnen, ja, maar beminnen met het bewustzijn van egoïsme. Anders is het niets dan een romantische liefde, een zeepbel. Stel u-zelven op prijs, dat is het hoogste. Zorgt dat uw waarde wordt geëerbiedigd. ‘V e r w e r t h e d i c h ’[2]. Laat u niet berooven; ‘de armen zijn zelven daaraan de schuld, dat er rijken zijn’. Ik doe dan ook - volgens Stirner - voor de wereld alles slechts om mijnentwille. Ik ben tegenover de bestaande wereld niet zoozeer een revolutionnair, als wel een *opstandeling*. Ik eerbiedig niet wat de wereld, in haar verkeer, noodig en nuttig oordeelt. Ik tracht nooit naar gemeenschap, maar altijd naar wat de wereld eenzijdigheid noemt. De maatschappij is altijd nog in oorlogs-toestand. De eigendoms-vraag, zooals de maatschappij die verstaat, zal eerst opgelost worden door een krijg van allen tegen allen. - Eindelijk behandelt Stirner in zijn derde afdeeling den kring van wat hij noemt: ‘mein Selbstgenusz’. Voor den mensch toch is niet het leven het hoogste, maar het genieten van het leven. Doch niet met den algemeenen mensch, niet met het begrip mensch heeft men te maken, maar alleen met zich-zelven. Niet de mensch, maar *ik* ben de maat aller dingen. Spreek mij niet van ‘de waarheid’ buiten mij, zegt Stirner; de waarheid is in mijn, in uw hoofd. Wilt gij benamingen gebruiken, spreken van Christelijk of van liberaal, mij goed, zegt Stirner, het is alles hetzelfde, wanneer het slechts dient, om wat *ik* wil te bevorderen. Mijn leven, mijn zijn is als dat van den vogel, als dat van de bloem. De vogel zingt, wijl het lied hem uit de keel dringt, zingend volvoert hij geen taak. ‘De bloem volgt niet de bestemming om zich te voltooien, maar zij wendt al haar krachten aan, om van de wereld zoo goed en zoo veel als zij kan te genieten en te verteren, dat is: zij zuigt zoovele sappen der aarde, zooveel lucht uit den ether,

1) Zie Max Stirner, ‘Der Einzige und sein Eigenthum’, 1845, pag. 276.
2) Zie Max Stirner, ‘Der Einzige und sein Eigenthum’, 1845, pag. 420

zooveel licht der zon in, als zij verkrijgen en herbergen kan'[1]. Zóó moet de mensch leven. In niemands heerschappij staan. Niets eerbiedigen. Alles gebruiken. Hij is voor zich-zelven de éénige. Hij vindiceert als zoodanig zijn eigendom. Boven zich erkent hij niets: 'Ich hab' mein' Sach auf Nichts gestellt'.

Men ziet het: wij zijn hier in dit boek op de universiteit, onder docenten en studenten. Van wat het volk voelde, en wat de arbeiders leden, wordt hier geen notitie genomen. Het brein van dezen wereld-bestormer is niet door het nagaan en onderzoeken der feiten, maar eenvoudig-weg door deductie en speculatie, door de Feuerbachsche wending der filosofie van Hegel, tot een uiterste vorm van socialisme, tot het anarchisme, gekomen. Stirner is, even als zijn vrienden bij Hippel, van theoretische onderstellingen uitgegaan. En voortredeneerende op wat een Fichte en een Hegel hadden geuit, heeft hij zijn eigen 'ik' geconstrueerd, en, wat betreft den eigendoms-kring van dat 'ik', slechts deze ééne regel geformuleerd: 'Ich musz so viel haben, als ich mir anzueignen vermögend bin'. De overgang tusschen het hebben en het nemen was hier, in de gedachten-wereld, niet groot, - en men begrijpt dat latere nihilisten den sprong vrij schielijk practisch zouden wagen. Bij Max Stirner kan echter van dien naderen stap als tweeden stap zelfs niet gesproken worden. Het 'ik' openbaart zich en heeft daardoor zijn eigendom. 'Was ist also mein Eigenthum? Nichts als was in meiner Gewalt ist! Zu welchem Eigenthum bin ich berechtigt? Zu jedem, zu welchem ich mich ermächtige. Das Eigenthumsrecht gebe ich mir, indem ich mir Eigenthum nehme, oder mir die Macht des Eigenthümers, die Vollmacht, die Ermächtigung gebe'. Wat beteekent alzoo pauperisme in deze opvatting? 'Pauperisme is de waardeloosheid van mij-zelven, het verschijnsel dat ik van mij geen waarde kan maken ('mich nicht verwerthen kann')... Slechts dàn kan het pauperisme worden opgeheven wanneer ik, als ik, van mij waarde maak, als ik mij-zelven waarde geef, en mijn prijs zelf stel. 'Ich musz mich empören, um empor zu kommen'. Dikwijls heeft men in onze dagen Max Stirner met Nietzsche vergeleken, en pogen aan te toonen dat geheel de creatie van diens 'Uebermensch' eigenlijk in kiem en knop reeds te vinden is in den 'Einzige' van Max Stirner: toch zal men bij die ontwikkeling der 'Ik-filosofie' van Stirner tot Nietzsche nooit over het hoofd moeten zien, dat de laatste in merg en nieren aristocraat wordt, terwijl Stirner, hoe oneindig vèr hij wil grijpen, plebejer blijft. Nietzsche met zijn 'Herren-moral' is in zekeren zin sociaal-aristocraat, terwijl Stirners boek een boek kon zijn voor slaven die heeren willen worden. Het bewustzijn van heer en meester van zich-zelf - aldus zegt Stirner - maakt den mensch tot heer en meester over alles wat hem omringt[2].

1) Zie Max Stirner, 'Der Einzige und sein Eigenthum', 1845, pag. 436.
2) Zie nu het opstel van Marx Engels over Stirner: 'Der heilige Max' in Bernstein's 'Documente des Socialismus', 1903, pg. 17 seqq., pg. 65 seqq, 1904, pg. 210 seqq.

Ach, dat bewustzijn had onze Stirner voor zich-zelf dubbel noodig. Want troosteloozer bestaan, naar de schatting der wereld, is wel niet denkbaar dan het verdere bestaan van onzen éénigen filosoof. Wel scheen bij 't verschijnen van zijn boek een oogenblik van vreugde hem toe te lachen. Een jonge, welgestelde vrouw, die ook in den kring der ‘vrijen bij Hippel’ van tijd tot tijd kwam, had haar ‘ja’-woord hem gegeven. Aan haar droeg hij zelfs zijn werk op: ‘Meinem Liebchen, Marie Dähnhardt’ las men op de eerste bladzijde van het boek. Hij huwde met haar, terwijl Bruno Bauer en de anderen uit den kring zijn getuigen waren en een grillig feest voor hem organiseerden. Maar tot het huwelijksleven scheen de groote ‘egoïst’ niet de noodige gaven van zelfopoffering en nederige liefde mede te brengen. Spoedig waren man en vrouw van elkander vervreemd. In 1846 verliet zij hem voorgoed, zij ging naar Engeland, liet zich wettelijk van hem scheiden, had later een zeer geaccidenteerd leven met anderen, en leefde, tot den catholieken godsdienst overgegaan en zeer piëtistisch geworden, nog in 1898 bij Londen. Max Stirner, die bij 't verschijnen van zijn boek zijn betrekking bij de meisjes-school had opgegeven, had beproefd met 't geld van zijn vrouw een soort melkhandel te beginnen, had natuurlijk die ‘zaak’ niet kunnen administreeren, had het grootste deel van 't geld zijner vrouw daarbij zoek gemaakt, en stond, na 't vertrek van zijn vrouw, eenzaam en ontbloot van middelen op straat. Hij ging toen 't gewone werk der proletariërs van den geest doen. Hij zou, in de soldij der boekhandelaars, vertalen. Hij vertaalde zóó Fransche, Engelsche economisten: Say en Smith. Ééns gaf hij, in 1852, nog een oorspronkelijk werk uit, ten-minste hij bedoelde een ‘eigen’ werk te schrijven, een ‘Geschichte der Reaction’. De twee deelen, die onder dezen titel zijn verschenen en die de Fransche constituante, haar reactie en voorts de eerste reactie-jaren in Pruisen behandelen, zijn echter meer een verzameling van arbeid van anderen dan 't werk van Stirner-zelf. Slechts de inleidingen en samenlasschingen zijn eigen opstel van den auteur. Hij werd armer en armer, leefde behoeftig van den éénen dag op den anderen. Toen stak hem - hij was 49 jaren oud - in Juni 1856 een giftige vlieg, en eenige dagen later werd hij begraven.

Achter den armelijken lijkwagen naar het graf - dat een thaler en tien silbergroschen kostte - liepen Bruno Bauer en Ludwig Buhl. Voorts werd hij vergeten. Men zweeg over hem. Eerst 36 jaren na zijn dood, zou, door de zorgen vooral van John Henry Mackay, een steen op dat graf worden geplaatst, met het enkel opschrift: ‘Max Stirner’. Thans wordt steeds voller en luider het gedruisch rondom dien naam[1)].

1) Behalve de Duitschers beginnen de andere naties zich met Max Stirner op te houden. Onlangs verscheen een breed-gedrukte deftige Fransche vertaling van zijn werk: ‘L'unique et sa propriété, traduction et préface de Henri Lasvignes’, Paris 1900.

VI.

Twee Duitschers, die beiden afzonderlijk en te-zamen, een geweldigen invloed op het Europa der tweede helft van de negentiende eeuw zouden hebben, plaatsten zich nu op den vóórgrond. Zij zouden aan het Duitsche socialisme steviger gehalte en pittiger inhoud geven. Tegenover het veelzins ondegelijk werk der zoogenaamde 'ware' socialisten, en tegenover de verlokking van een anarchisme, zouden zij zich schrap gaan stellen. Voortgekomen uit de zeer individualistische sfeer van het Jong-Hegelianisme, doortrokken van den gedachten-stroom dier filosofische school, zouden zij beiden trachten aan den machtigen greep en druk van dat dialectisch ideeën-stelsel zich te ontworstelen, en een op de realiteit der feiten steunende organisatie van het socialisme, niet voor Duitschland alléén, maar voor de geheele beschaafde wereld, durven vestigen.

Wij noemen Karl Marx en Friedrich Engels.

Dezen staken het hoofd uit het venster. Met een blik vol energie en wils-kracht zagen zij naar buiten, en die blik trof den oog-opslag der woelende en krioelende arbeiders-massa in gansch ons werelddeel. Er zou een oogenblik komen, dat uit de ontmoeting dier oogen een electrische verbinding en schok zouden ontstaan. Dàn zou het blijken, dat zij beiden, maar vooral Karl Marx, als leiders van het Europeesch proletariaat zich zouden kunnen doen gelden. Dat tijdstip was echter nog niet dadelijk dáár. Ook zij beiden moesten nog een school, een oefentijd doorloopen, en het is met die voorbereiding dat wij ons thans hebben bezig te houden.

Letten wij allereerst op de personen. - Karl Marx werd den 5^{den} Mei 1818 te Trier geboren.[1)] Hij stamde uit een oude rabbijnen-familie. Sinds de 16de eeuw was de reeks zijner voorvaderen van vaderszijde haast een onafgebroken rij van Joodsche schriftgeleerden. Ook van moederszijde telde Marx onder zijn voorouders meest rabbijnen.[2)]. Zij hadden bij dag en bij avond zich over den Talmud gebogen, en jong of vergrijsd al de ragfijne deducties en onderscheidingen van dat boek der geheimnissen overdacht. Zij hadden op de gewijde Hebreeuwsche bladen getuurd, over de raadselen gepeinsd, in Israëls God zich verhoovaardigd en vernederd, voor hun ras en hun geloof hypothese op hypothese gestapeld, en met somberen toorn den kreeften-gang der buiten het Jodendom staande Gojim bespied. Er is in zijn familie nog over een zeer omvangrijke verzameling van oordeel-vellingen en beslissingen op den theologischen grondslag van den Talmud, door al die rabbijnen, voorvaderen van Marx, aan elkander over-

1) Zie Mehring 'Gesammelte Schriften von Karl Marx und F. Engels', deel I, 1902. (1841-1844) pag. 6 seqq.
2) De moeder was een Hollandsche Jodin Henriette Preszburg: zij sprak altijd min of meer Hollandsch gebroken Duitsch.

geleverd. De vader, Mordechaï geheeten, had echter niet de roeping van zijn voorgeslacht gevolgd en was in de rechts-wetenschap gaan studeeren. Hij was in zijn vaderstad Trier een voornaam advocaat geworden. Toen nu Trier met de Rijn-provincie aan Pruisen werd toegewezen, werd hem door de Christelijke regeering van dat Pruisen de keus gelaten, om zijn betrekking als advocaat op te geven of zich te doen doopen. Hij liet met zijn huisgezin zich in 1824 doopen. Hij zond zijn zoon naar het gymnasium te Trier en later naar de universiteiten van Bonn en Berlijn. Karl Marx studeerde er in de rechten, doch liefst in de geschiedenis en in de wijsbegeerte, vooral die van Hegel. Hij promoveerde op een dissertatie over de wijsbegeerte van Epicurus, in 1841 als doctor der filosofie[1)] en dacht er aan te Bonn als privaat-docent zich door faculteit en regeering te doen erkennen, in afwachting van later een professoraat te kunnen bekomen.

De reactie in Pruisen stak echter meer en meer het hoofd op - zoo-even was Bruno Bauer als docent der theologie van de Bonnsche universiteit verdreven - en maakte het hem dus onmogelijk een academische leeraars-betrekking te verwerven. Hij wierp zich dus in de journalistiek der Rijnlanden. Sinds de troons-beklimming van den nieuwen koning Friedrich Wilhelm IV was in Rijn-Pruisen vooral de liberale beweging opgekomen. De leiders der liberale ‘bourgeoisie’ in de Rijnlanden - Camphausen, Hansemann en Mevissen - hadden sinds Januari 1842 in Keulen een dagblad opgericht, om die richting te verdedigen, onder den naam: ‘Rheinische Zeitung für Politik, Handel und Gewerbe.’ Marx werd, eerst van uit Bonn, mede-arbeider aan dit blad. Zijn artikelen en vooral zijn kritiek op de handelingen van den landdag der Rijnsche provincie, trokken de opmerkzaamheid. Weldra werd hij in den herfst van 1842, tot hoofd-redacteur van dat blad benoemd, en ging dus in Keulen wonen. Hij stond echter in dien arbeid op zuiver politiek gebied: hij polemiseerde vooral tegen de ‘Augsburgsche Allgemeine Zeitung’. Doch het redactie-werk van de krant bracht

1) Wij ontleenen enkele trekken van ons beeld van den jongen Karl Marx aan de fraaie bladzijden, die zijn schoonzoon Paul Lafargue aan hem gewijd heeft in ‘Die neue Zeit’, 1890/91, I, pg. 10 en volgende. Vergelijk voorts over hem het boekje van W. Liebknecht, ‘Karl Marx, zum Gedächtnisz: ein Lebensabrisz und Erinnerungen’, 1896. Zie over den studie-tijd te Berlijn ‘Die neue Zeit’, 1897/98, I, p. 155, en voorts den merkwaardigen brief aan zijn vader van 10 November 1837, opgenomen in ‘Die neue Zeit’, 1897/98. I, p. 4-12; de brief legt getuigenis af van de teedere verhouding, die in het huisgezin van den ouden Marx tusschen vader, moeder, broeders en zusters bestond. Wij zagen den student Marx in 1840 onder ‘die Freien bei Hippel’, zie Mackay, ‘Max Stirner’, 1898, p. 81 en 104. Zie voorts Mehring ‘Gesammelte Schriften’, die betwijfelt of de vader van Marx zich liet doopen; die vader - hij heette toen Heinrich Marx - sterft 10 Mei 1838, 56 jaren oud, zie Mehring pg. 25. De dissertatie van Karl Marx is afgedrukt in Mehring.

hem in aanraking met de vele materieele verhoudingen en nooden van het volk. Hij moest daarover een oordeel uitspreken. Eerst waren het nog vragen van vrijhandel of protectie, weldra questies over diefstal aan het hout der domein-bosschen en over versnippering van den grond. Zoo gleed hij op de helling der maatschappelijke vraagstukken voort. En toen hij nu een oordeel daarover moest uitspreken, herinnerde hij zich zijn filosofische studiën en allereerst zijn lectuur van Hegel. Hij stond op een tweesprong. Hij schudde de zwarte manen van zijn toch reeds opstaand hoofdhaar. Zijn hoog voorhoofd! welfde en rimpelde zich. Een uitdagende trek plooide zich om zijn lippen. Zijn wijd opengeslagen oogen, trotsch rondblikkende, begonnen een nieuwen weg, vèr aan den gezichteinder, vóór zich uit te zien. Hij wilde in zijn blad een nieuwe baan op. Doch de regeering met haar censuur[1] waakte voor het oude. Zij hief ten-slotte 31 Maart 1843 het blad op. Karl Marx, die reeds den 17^{den} Maart 1843 als hoofd-redacteur, wegens de houding der aandeelhouders, was afgetreden, was waarlijk in zijn streven door dat verlies van de krant niet getroffen. Hij was blijde - zeide hij later - dat hij uit een scheeve positie was gekomen, daar hij zich niet kon vereenigen, dat in het blad, waar het naar 't socialisme zich wendde, door mede-arbeiders een verschoten kleur van het Fransch socialisme, slechts hier en dáár filosofisch aangetint, werd vertoond. Hij achtte zich in staat iets oorspronkelijks te leveren. Hij was een compleet karakter. Zijn huwelijk - dat hij 19 juni 1843 te Kreuznach sloot - gaf hem levens-vreugde en levens-moed. Reeds sinds zijn 17de jaar toch, als student, had hij zich verloofd met een meisje, waarmede hij als kind was opgegroeid. Zij, Jenny von Westphalen, was vier jaren ouder dan Marx; zij was in 1814 te Salzwedel geboren, doch haar vader, de baron von Westphalen,[2] was spoedig daarna als regeeringsraad naar Trier verplaatst, en de beide familiën van den regeerings-ambtenaar en den advocaat waren bevriend geworden. Toen Karl Marx als student het ouderlijk huis verliet, was tot het toekomstig huwelijk reeds besloten. Zij was een zeer schoone en hooghartige jonge vrouw. Haar blond haar had een gouden weêrschijn, alsof - zóó drukt zich een harer schoonzoons uit - de ondergaande zon zich daarin ter-ruste had gevlijd. Marx heeft haar al zijn leven als aangebeden. Haar schoon-

1) Over die censuur heeft Karl Marx in 1842 een treffend opstel geleverd in Ruges ‘Anecdota’. Zie ook ‘Die neue Zeit’, 1894/95, II, pag. 98/99. Zie voorts over die censuur (Dolleschall) ‘Die Wage’ 1877 p. 545. Het stuk over de censuur is afgedrukt in Mehring, waar ook de stukken uit de ‘Rheinische Zeitung’ zijn opgenomen.

2) Zie over de Westphalens ‘Die neue Zeit’, 1891/92, II, p. 480 en 514 vlgg.; een toespeling over de verwantschap met de Argyle's vindt men in Karl Marx, ‘Herr Vogt’, 1860, p. 31. De oude von Westphalen sterft 2 Maart 1842, over de 70 jaren oud, zie Mehring p. 140. De minister von Westphalen was een halve broeder zijner vrouw, zie Mehring p. 9.

heid was zijn vreugde, zijn trots. En zij - al was zij van moederszijde verwant aan de hertogen van Argyle uit Schotland, at werd haar broeder graaf en minister van binnenlandsche zaken van Pruisen - zij wankelde geen oogenblik van haar leven (zij stierf in December 1881) in de liefde voor haar man. Al zwierf die man, verjaagd door de politie, van stad tot stad, opgehitst soms als een hond; al was ontbering en armoede haar deel, - nimmer heeft haar keus haar berouwd. Trouwens, was het er haar om te doen geweest aan een man van macht en invloed zich te hechten, dan zou Marx, de balling, in dat opzicht meer beteekenen dan een hertog van Argyle, meer dan een graaf von Westphalen. Zij zou zich met haar man in de lagere klassen der maatschappij bewegen. Men herkende haar afkomst enkel daarin, dat zij later in huis gastvrijheid op ruime schaal uitoefende, en de arbeiders in hun werkpak aan tafel ontving met een voorkomendheid alsof zij prinsen waren.

Van een anderen kant kwam F r i e d r i c h E n g e l s . - Deze was 28 November 1820 te Barmen bij Elberfeld geboren[1)] Zijn vader was aldaar een zeer welgesteld fabrikant, en deelde de Fransche sympathieën, die al de Rijnprovinciën bleven vervullen, ook en vooral toen die gewesten in 1815 Pruisisch waren geworden. De tradities der groote Fransche revolutie werkten in de omgeving van Engels met volle kracht, en aan die overleveringen dankte hij een enthousiasme voor ultra-radicale denkbeelden. Hij kreeg een handels-opleiding en werd koopman, zonder echter ten volle in zijn beroeps-bezigheden op te gaan. In het jaar 1838 was hij volontair op een kantoor in Bremen. Na een korten tijd in Berlijn - waar hij ook met den kring der Bauers kennis maakte - zijn militaire plichten te hebben vervuld, vertrok hij naar Engeland, alwaar hij van 1842 tot 1844 te Manchester in een fabrieks-zaak arbeidde, waarvan zijn vader deelgenoot was. Ter-zelfder tijd was hij echter reeds aan filosofische studiën begonnen. Hij maakte zich goed vertrouwd met de werken van Hegel en Feuerbach. De betoogen der Jong-Hegelianen werden met zorg door hem overwogen en in hun toepassing op samenleving en maatschappij getoetst. Hij verdiepte zich in die speculatieve wijsheid, Doch al werd hij niet moede het ééne wijsgeerige boek na het andere te lezen, zijn vurigste overtuiging werd hem door het levenzelf in Manchester gegeven. Geheel het fabrieks-bestaan, met al de fabelachtige winsten voor de ondernemers, met het nameloos lijden van de arbeiders-gezinnen, van de vrouwen en kinderen, lag dáár open vóór hem. Als hij 's avonds de als zoo bloeiend vermaarde stad in de volks-wijken doorkruiste, zag hij een ellende, een vervuiling, een verdierlijking zonder weêrga. Het bloed kookte in zijn aderen, wanneer hij dan in de huichelachtige bladen van den dag: de ‘Times’ en andere, het industrieele systeem, die glorie der staathuishoudkunde, hoorde prijzen. Hij leerde verstaan, dat

1) Zie over hem het opstel: ‘Friedrich Engels zu seinem siebzigsten Geburtstag’ in ‘Die neue Zeit’, 1890/91, I, pag. 225 seqq.

deze gang der productie, geleid als zij werd door de uitsluitend egoistische drijfveêren van kapitaal-vermeerdering, onmogelijk de ware vorm der toekomst kon zijn. Hij bestudeerde in de jaren 1842 en 1843 de beide pogingen, die in Engeland waren op touw gezet, om verbetering in de donkere toestanden der samenleving te brengen. Wij bedoelen het zachte systeem van Robert Owen en daarnaast de ruwe vaart van het Chartisme. Aan beide deze uitingen van maatschappelijke vervorming nam hij deel, niet enkel als toeschouwer. Hij leverde enkele bijdragen aan het orgaan van Robert Owen: het blad 'The New Moral World'[1]. Voorts werkte hij mede aan het blad van den hoofd-leider der Chartisten, Feargus O'Connor, te-weten: 'The Northern Star'. Bij Friedrich Engels schoof zich dus dadelijk op den vóórgrond de practische verbinding van socialisme en arbeiders-beweging. Wat zijn Duitsche filosofische studiën, zijn lectuur der Jong-Hegelianen, hem hadden doen vermoeden, zag hij hier in Manchester in zwarte werkelijkheid vóór zich. Een omkeer in de economische verhoudingen was een eisch van wetenschap en van practijk, en wanneer aan dien eisch niet werd voldaan, zou, naar zijn inzien, een sociale revolutie vóór de deur staan. De stroom van het leven, de ondervinding, door hem in de Engelsche fabrieks-wereld opgedaan, drongen hem die richting van het socialisme op. Hij onderzocht en zocht.

In het jaar 1844 - Marx was toen 26 jaar, Engels 24 jaar oud - zou de eerste kennismaking der twee jonge mannen, die elkanders boezemvrienden en samenwerkers door geheel het verdere leven zouden worden, geschieden.

Karl Marx had in het jaar 1843 zijn blad de 'Rheinische Zeitung' door de Pruisische bureaucratie zien opheffen. In het algemeen begon de censuur der Duitsche regeeringen zich sterk te doen gelden[2]. In het noorden en midden van Duitschland hadden de vroegere adepten van het Jong-Hegelianisme sinds 1838 een eigen orgaan opgericht onder den titel: 'Die Hallische Jahrbücher'. In dat tijdschrijft hadden de vroegere Jong-Hegelianen een niets ontziende kritiek uitgeoefend op Staat, wetenschap en maatschappij. De theologie vooral was bestookt; trouwens het boek van Strauss over het leven van Jezus had mede den stoot tot het oprichten van het orgaan gegeven. Echtermeier en Arnold Ruge waren redacteurs, en voorts werkten daarin Ludwig Feuerbach, Bruno Bauer en de andere bentgenooten. Zij hadden allereerst op theologisch filosofisch gebied artikelen geleverd, doch allengs ook met staatkundige vraagstukken, uit een wijsgeerig oogpunt, zich bezig gehouden. In het begin nu van 1843 had dit tijdschrift - dat met Mei 1841 naar Dresden was verhuisd en nu 'Deutsche Jahrbücher'

1) Vergelijk het blad 'The New Moral World' van 20 Januari 1844. Zie aldaar pag. 215 en later pag. 256. Zie overigens over den jongen Engels 'Die neue Zeit', 1895/96, I, pag. 65 seqq.
2) Zie vooral Karl Heinzen, 'Die preuszische Bureaukratie', 1845, p. 212 seqq.

heette - een manifest van Arnold Ruges hand gebracht, waarin de democratie tot leidend denkbeeld van den modernen tijd werd uitgeroepen. De democratie moest in de plaats treden van het liberalisme. Dit artikel trok overal de aandacht. Doch de Pruisische regeering, gevolgd door Saksen en den Bondsdag, liet zich niet van haar stuk brengen, zij aarzelde niet, en hief - weinig dagen nadat het bestaan der 'Rheinische Zeitung' was vernietigd - ook de vroeger Hallische, nu Duitsche 'Jahrbücher' op.

Onwillekeurig - geleid door de omstandigheden - naderden zóó tot elkander Arnold Ruge en Karl Marx.[1)]

Het was hun-zelven nog niet duidelijk, dat zij in het wezen van hun richting verschilden. Want terwijl Karl Marx reeds op een tweesprong stond en in zijn overtuiging reeds het socialisme opnam, dat meer en meer zich geheel en al van gansch zijn denken meester maakte, stond Arnold Ruge op zuiver radicaal-politieken grondslag, bereid, het socialisme als bondgenoot maar niet als heerschenden meester aan te nemen. De haat tegen het Pruisisch regeerings-stelsel vereenigde hen echter. Arnold Ruge was in 1843 dadelijk na de opheffing der 'Jahrbücher', naar Parijs gegaan. Hij was van plan aldaar een nieuw tijdschrift uit te geven, dat het oude opgehevene zou vervangen. Van-zelf wendde hij zich nu tot zijn lotgenoot Karl Marx, en vroeg hem te-zamen met hem zulk een orgaan te redigeeren. Gretig nam Marx in September 1843 dit aanbod aan. Hij verliet zijn vaderland en vestigde zich met zijne jonge vrouw in Parijs. In een brief, in die dagen door hem geschreven, zien wij dat hij nog niet geheel gereed was met zijn overtuiging over het socialisme. 'Al bestaat er ook geen twijfel over het "vanwaar" - zóó schreef hij - des te meer verwarring heerscht er ten-aanzien van het "waarheên". Niet alleen is een algemeene anarchie onder de hervormers uitgebroken, maar ook zal een ieder zich-zelf moeten bekennen, dat hij geen juiste voorstelling heeft van datgene wat worden moet'[2)]. Om de stellige bepaling der richting van de toekomst echter was het Marx juist te doen, en in dien zin ging hij voor het nieuwe tijdschrift werken.

Het tijdschrift, waarvan een dubbele aflevering in het jaar 1844 te Parijs uitkwam - zonder ooit door een verdere aflevering gevolgd te worden - draagt den vermaarden naam: 'Deutsch-Französische Jahrbücher'. Het bleek dadelijk, dat er iets halfs, iets tweeslachtigs in den inhoud was. In de kritiek op het bestaande waren Marx en Ruge één. Zoodra het

1) Zie vooral de brieven van Marx aan Ruge 1842-1843, in de 'Documente des Socialismus' van Ed. Bernstein, Juni 1902.

2) Zie den brief opgenomen in de levens-beschrijving van Karl Marx door mr. A. Kerdijk, 1879, pag. 14. Marx ging te Parijs dadelijk om met de leiders der geheime genootschappen, zie Karl Marx, 'Herr Vogt', 1860. Met Heinrich Heine verkeerde hij veel, zie een brief van Heine (uit Hamburg) aan Karl Marx te Parijs van 21 September 1844 in 'Die Neue Zeit', 1895/1896, I, pg. 14.

op opbouwen aankwam, liepen de meeningen der twee redacteuren te-zeer uitéén. Het blijft, in zijn 237 bladzijden, echter een zeer merkwaardige verzameling. Johann Jacoby gaf een verslag over een proces van hoogverraad hem aangedaan; Moses Hess leverde brieven uit Parijs; Bernays schreef een giftig stuk over Metternichs politiek; Herwegh stond een schoon gedicht af ('Verrat!'); Heinrich Heine schandvlekte in liederen van twijfelachtig allooi de koningen van Pruisen en van Beieren; het overzicht van de pers was uiterst merkwaardig, doch het belangrijkste, dat geboden werd, was het werk van Marx en van den toen vrij wel onbekenden Friedrich Engels.

Marx gaf allereerst enkele brieven. Zij waren opgenomen in een bundeltje epistelen van Marx, Ruge, Bakounin en Ludwig Feuerbach[1] aan elkander. De inleidende brief is van Marx aan Ruge en is uit Holland - waar Marx van de zijde zijner moeder bloedverwanten had - geschreven, op de trekschuit naar D(elft) in Maart 1843. 'Voor zoover ik hier uit de bladen kan zien - zóó leest men in dien brief - is Duitschland diep in de modder gezakt en zakt het daarin steeds dieper. Ik verzeker u, al voelt men niets minder dan nationalen trots, men voelt toch nationale schaamte, zelfs in Holland. De kleinste Hollander is nog een Staats-burger in vergelijking met den grootsten Duitscher'. De bonte inhoud van die brieven vormt reeds de aanvang van een strijd-programma. Doch Marx zal nu verder opzettelijk enkele vraagstukken uitvoerig behandelen. Hij is in Parijs bezig geweest over de diepste motieven der politieke en sociale questie te denken, en uit zijn studiën geeft hij in het tijdschrift thans twee opmerkelijke proeven. Wij wenschen op beide die artikelen de aandacht te vestigen.

Het eerste stuk van Marx heet een *inleiding tot de kritiek van de Hegelsche rechts-filosofie:* de bron waaruit voor hem alles is toegestroomd. Het vormt een inhoudrijk en doordringend snijdend betoog. Na opgemerkt te hebben, dat in Duitschland de kritiek van den godsdienst beëindigd is, nu de mensch in de fantastische werkelijkheid van den hemel niet de Godheid, maar slechts den weêrschijn van zijn eigen persoon heeft gevonden, - stelt hij op den vóórgrond, dat men thans over moet gaan tot een kritiek van het Recht. Het is de taak der geschiedenis, om, nadat de hemel der waarheid te-niet is gegaan, de waarheid van het bestaande aardsche te vestigen. Marx richt dus den blik vast en scherp op Duitschland-zelf. De politieke toestand is dáár - naar zijn zeggen - wel de zonderlingste, dien men zich denken kan. Duitschland bevindt zich onder het politiek 'régime' der Restauratie, zonder - evenals Frankrijk - het tijdperk der vrijheid gekend te hebben.

1) Zie ook een brief van Karl Marx aan Ludwig Feuerbach over het te verschijnen nieuwe tijdschrift van 30 October 1843 in Karl Grün, 'Ludwig Feuerbach's Briefwechsel und Nachlass', I, p. 360. Marx vraagt Feuerbach daarin over Schelling te schrijven.

Slechts ééns was Duitschland in het gezelschap der vrijheid, namelijk op den dag toen de vrijheid begraven werd. De Duitsche staatkundige toestanden staan beneden alle kritiek. Het ‘ancien régime’, dat elders voor de volken een treurspel was, is in Duitschland - daar het hier niets dan een spookgestalte, een ‘revenant’ is - tot een klucht geworden. Maar men moet nu de erbarmelijkheid van dit feit tast- en voelbaar maken. Elke sfeer der Duitsche maatschappij moet goed begrijpen, dat zij niets is dan een ‘partie honteuse’ dier maatschappij. Het zou bedroevend zijn, indien het niet zoo lachwekkend ware. Doch de gang der geschiedenis wil, dat de menschheid soms in vroolijke stemming van haar verleden afscheid neemt. In alles openbaart zich dat bespottelijke in Duitschland. Let op de industrie: terwijl Engeland en Frankrijk bezig zijn, de overblijfsels van het beschermend stelsel van zich af te schuiven, begint Duitschland zijn economische loopbaan juist met tolverbonden en andere afwerende rechten. Duitschland noemt de economie, die in andere landen politieke economie heet, dat is: heerschappij der maatschappij over den rijkdom, nationaal-economie, dat wil zeggen: heerschappij van den privaat-eigendom over de nationaliteit. Het Duitsche chauvinisme is uit de menschen in de materie overgeloopen, op een goeden morgen hebben onze katoen-ridders en ijzer-helden zich verkleed als patriotten. Zóó staat het in de politiek. Doch gelukkig is de complete Duitsche ontwikkeling nog iets anders, dan de politieke Duitsche ontwikkeling. Gelijk de oude volken hun vóórgeschiedenis in de verbeelding doorleefden: in de mythologie, zoo hebben wij Duitschers, zegt Marx, onze na-geschiedenis in de gedachte reeds doorleefd: in de filosofie. De Duitschers zijn filosofische tijdgenooten van het tegenwoordige, zonder daarvan de historische tijdgenooten te wezen. De Duitsche filosofie is de ideëele verlenging van de Duitsche geschiedenis. Wij kunnen dan ook die wijsgeerige Duitsche rechtsen Staats-geschiedenis binnen het bereik van onze kritiek nemen. Ook die droom-geschiedenis behoort tot onze bestaande toestanden. De Duitschers hebben in de politiek gedacht, wat de andere volkeren gedaan hebben. Duitschland is altijd theoretisch te-werk gegaan. Zijn revolutionnair verleden is zuiver theoretisch. Het heet de Hervorming, Toen begon de revolutie in het brein van een monnik, nu zal zij in de hersenen van een wijsgeer aanvangen. De bevrijding van Duitschland zal nu wezen een bevrijding op het standpunt der theorie, die het mensch-zijn voor het hoogste zijn van den mensch verklaart. Het zal een volledige emancipatie zijn, geen klasse-bevrijding. In Duitschland kan geene soort dienstbaarheid verbroken worden, zonder iedere soort dienstbaarheid te breken. Het grondige Duitschland kan niet revolutionneeren, zonder volkomen, met wortel en tak, te revolutionneeren. De emancipatie van den Duitscher is de emancipatie van den mensch. Het hoofd dezer emancipatie is de filosofie; haar hart is het proletariaat. De filosofie kan zich niet verwerkelijken zonder opheffing van het proletariaat; het proletariaat kan zich niet opheffen zonder verwerkelijking der filosofie. Wanneer alle innerlijke

voorwaarden vervuld zijn, zal de Duitsche opstandings-dag aangekondigd worden door het kraaien van den Gallischen haan.

Aldus schetste Marx in groote trekken den gang der Duitsche ontwikkeling. Zóó stelde hij zich allengs de toekomst voor der grootsche omkeering, die de Duitsche maatschappij zou ondergaan.

Met een enkel onderdeel dier vervorming hield hij zich in een tweede artikel van zijn tijdschrift bezig, te weten: met *de questie der Joden;* een onderwerp dat hem persoonlijk - denk aan zijn voorvaders, de rabbijnen - meer bijzonder ter-harte ging. Bruno Bauer had namelijk die questie op zijn gewone treffende wijze - overeenkomstig de methode van het Jong-Hegelianisme - behandeld. Hij had tegen de Joden gezegd: gij wenscht politieke emancipatie, maar niemand is in Duitschland staatkundig geëmancipeerd. Wij-zelven zijn onvrij. Hoe zullen wij u bevrijden? Verlangt gij, Joden, gelijkstelling met de Christelijke onderdanen, dan erkent gij den Christelijken Staat als rechts-instelling, en neemt gij dus het ‘regiment’ van de algemeene onderdrukking aan. Waarom pruttelt gij echter zoozeer tegen uw speciaal juk, wanneer u het algemeene juk niet zou toelachen? Waarom zal de Duitscher zich interesseeren voor de bevrijding der Joden, wanneer de Jood zich niet interesseert voor de bevrijding der Duitschers? - Marx nu, op zijn beurt, houdt zich niet met de vragen bezig: wie emancipeeren moet of wie geëmancipeerd moet worden, maar hij vraagt van welke soort emancipatie er questie is. En natuurlijk verlangt hij dan niet een politieke emancipatie, maar een volledige menschen-emancipatie. Een terugvoering van de menschelijke wereld en van hare verhoudingen op den mensch-zelven. En dàn komt het vooral hierop neêr, dat de Joden-emancipatie in haar diepste beteekenis de emancipatie der menschheid van het Jodendom is. Wij moeten namelijk het geheim der Joden niet in hun religie, maar het geheim hunner religie in den werkelijk levenden Jood zoeken. Wat is het wereldlijke motief van het Jodendom? De practische drang, het egoisme. Wat is de wereldlijke eeredienst van den Jood? Het schacheren. Wie is hun wereldlijke God? Het geld. Welnu, de emancipatie van het schacheren, van het geld, dus van het practische, reëele Jodendom, - dit moet de zelf-emancipatie van onzen tijd wezen. Marx erkent in het Jodendom een algemeen bestaand anti-sociaal element, dat door de geschiedenis tot deze hoogte is opgevoerd, op eene hoogte, waarop het noodwendig van-zelf moet uitéénvallen. Op Joodsche wijze hebben dan ook de Joden zich-zelven reeds lang geëmancipeerd. Terwijl zij in staatkundigen zin slechts geduld en gedoogd werden, hebben zij zich door het geld tot de macht bij uitnemendheid gemaakt, waarvoor keizers en koningen buigen. Ja, zij hebben meer gedaan. Zij hebben de gansche Christelijke wereld in hun Joodsche baan en spoor gedreven, zij hebben den Christenen het geld leeren aanbidden, zij hebben de Christenen tot Joden gemaakt. Het geld is de naijverige god van Israël, voor wien geen andere god mag bestaan. Het geld vernedert alle goden der menschen en verandert ze in een koopwaar. Het geld is de algemeene, voor zich-zelf

geconstitueerde waarde aller dingen. Het geld heeft dus de gansche wereld, de menschen-wereld gelijk de natuur, van haar eigenaardige waarde beroofd. Het geld is het aan de menschen ontvreemde wezen van zijn arbeid, van zijn bestaan, en dit vreemde wezen beheerscht hem, den mensch, en hij bidt het aan. Dit was en is de Joodsche beschouwing. Het Christendom is nu wel uit het Jodendom ontsprongen, maar het heeft zich wederom in het Jodendom opgelost. De Joden hebben getriomfeerd. In zooverre kunnen zij lachen om het geschreeuw naar politieke emancipatie. Neen, zegt Marx, iets anders is noodig, niet voor Joden alleen, maar voor allen, te-weten: de emancipatie van het geld. Zoodra het de maatschappij gelukt het empirische wezen van het Jodendom: het schacheren, het kwanselen en al wat daarmede samenhangt, te doen vervallen, is de Jood onmogelijk geworden, wijl zijn bewustzijn dan geen voorwerp meer heeft. De maatschappelijke emancipatie van den Jood is, volgens Marx, niet anders dan de emancipatie der maatschappij uit het Jodendom.

Zóó schreef Marx, en men zal erkennen, dat deze artikelen een ongewone diepte van inzicht en hoogte van toon verraden. Daar is niets oppervlakkigs in deze zinsneden: het is studie van het beste allooi, verrassend en nieuw. Doch die trekken teekenen nog niet, scherp omlijnd, den toekomstigen socialist. Nu wij Marx kennen, begrijpen wij, dat hij op deze wijze zich vormde; maar even goed had zich uit hem een filosoof of socioloog kunnen ontwikkelen, wanneer wij enkel op deze artikelen de oogen vestigen.

Daarentegen teekende de jonge F r i e d r i c h E n g e l s in de ‘Deutsch-Französische Jahrbücher’ zich dadelijk als socialist. Ook hij leverde in dat tijdschrift twee artikelen. Het ééne was een verslag over Carlyles in 1843 uitgekomen boek: ‘Past and Present’. Het andere was een geheel zelfstandig bewerkt stuk onder den titel: ‘*Umrisse zu einer Kritik der National-Oekonomie*’. Als programma van de toekomst heeft dat laatste stuk groote beteekenis, want het gansche leven van Engels zou één doorloopende poging zijn, om wat hier in lijn en omtrek was aangegeven later tot een volledig beeld te maken. Alles wat Engels in zijn lang leven verder schreef, zou reeds in deze schets, als in knop, teruggevonden kunnen worden. De verschillende gangbare leerstukken der economie worden hier één voor één nagegaan, en hun holheid en voosheid ten-toon gesteld. Volgens Engels is de hoofdfout van geheel het economische stelsel dit, dat het der economie niet ingevallen is, naar een rechtvaardiging van den privaat-eigendom te vragen. Vandaar dat alles in het verkeer uitloopt op het recht van den sterkste dat is: op volledige concurrentie. Het oude systeem, dat vóór de vestiging der 19de-eeuwsche economie gold, steunde op monopolie. Dit monopolie-systeem, dat hier en dáár nog van kracht is gebleven - denk aan onze regeling der geld-circulatie, denk aan onze apotheken - had ten-minste de bedoeling (al kon het niet volkomen verwezenlijkt worden) de menschen tegen bedrog te beschermen. Doch het is vernietigd als systeem, en de concur-

rentie beweert thans in zich-zelve het remedie te bezitten tegen elke kwaal, want, zegt men, niemand zal willens en wetens zich laten bedriegen. Doch men vergeet, dat men niet doet wat men wil, doch slechts wat men kan en moet. En de tegenwoordige maatschappelijke ordening heeft de menschen hoe langer hoe meer onvrij gemaakt. De handel heeft de gansche menschheid tot een onderling vechtend legerkamp vervormd: onder alle natiën is de vijandschap algemeen geworden. Het industrie-systeem heeft daarenboven het huisgezin verwoest. De menschen woelen en werken als een hoop atomen zonder samenhang en zonder band. Indien er van broederschap nog sprake is, is het een broederschap van dieven. Er is geen vóórzorg meer, geen organisatie der stoffelijke welvaart, slechts strijd van allen tegen allen, in één woord: concurrentie.

In die bonte wanorde zoekt de economie enkele begrippen te definieeren. Doch het loopt altijd òf op woorden-spel òf op onwaarheid uit. Engels gaat zóó enkele der economische dogmata ontleden. Bij het begrip *waarde* polemiseert hij tegen de strekking om de waarde te baseeren op de zoogenaamde productie-kosten: ‘de waarde, die het oorspronkelijke, de bron van den prijs is, wordt van dien prijs, van zijn eigen product, afhankelijk gemaakt’. Zóó wordt alles in de economie, in plaats van op de voeten, op het hoofd gezet. De theorie der pacht-waarde of grond-rente loopt uit op een roof door den grond-eigenaar gepleegd: hij oogst terwijl hij niet had gezaaid. Natuurlijk hangt dat geheel en al samen met den onzin toe te laten, dat de aarde verkwanseld wordt. ‘Es war der letzte Schritt zur Selbstverschacherung, die Erde zu verschacheren, die unser Eins und Alles, die erste Bedingung unsrer Existenz ist’. De onhoudbare toestand der maatschappij komt dan nog meer uit bij de splitsing tusschen kapitaal en arbeid. De kapitaal-rente - wanneer zij inkomen is waarvoor men niet werkt - wordt fel aangevallen, en is de ergste consequentie van den privaat-eigendom. Het onderscheid tusschen rente en winst is dan opgeheven. En gelijk het kapitaal wordt afgescheiden van den arbeid, zoo wordt thans weder de arbeid ook gesplitst: het product van den arbeid wordt als loon tegenover den arbeid gesteld, wordt daarvan gescheiden, en nu ook door de concurrentie geregeerd, daar er voor het aandeel van den arbeid aan de productie geen vaste maat is. - Alles is door de concurrentie dus op losse schroeven gezet: er is geen zekerheid en vastheid meer. Het wemelt voorts van tegenstrijdigheden. Men heet alle monopoliën af te schaffen en men laat het grootste monopolie: den grond-eigendom bestaan. Het oude mercantilistische stelsel had nog een zekere onbevangen ‘katholieke recht-door-zee-gang’, en ontveinsde het onzedelijke wezen van den handel niet. Was het hebzuchtig, zoo kwam het openlijk hiermede voor den dag. Maar de economie der 19e eeuw is huichelachtig en valsch. De econoom treedt op als de maatschappelijke Tartuffe. Als hij zijn kapitaal vergroot, dan wenscht hij juist daarom aangemerkt te worden als een braaf man, als een weldoener. Als hij speculeert - en de handel wordt

allengs niet anders dan speculatie - mag zijn bedrijf niet gelijkgesteld worden met spel. Hij dweept met het denkbeeld der subjectieve concurrentie: den wedstrijd van kapitaal tegen kapitaal, van arbeid tegen arbeid, en heeft zelfs de notie verloren, dat de waarheid der concurrentie-verhouding ligt in de verhouding der consumptie-kracht tegenover de productie-kracht. Begreep hij dit, dan zou hij inzien, dat organisatie hier wel degelijk mogelijk is, en dat de gemeenschap kan berekenen, wat zij met de haar tendienste staande middelen kan produceeren, en hoe zij die productie kan regelen en later het resultaat verdeelen. Zelfs de hand over hand toenemende en telkens bloediger treffende handels-crises, die zoo duidelijk maken hoe een volk te-midden van den grootsten overvloed verhongeren kan, zijn niet in staat den econoom de oogen te openen. Als éénige oorzaak van alles beschouwt hij de zoogenaamde overbevolking, en beroept zich op de stellingen van Malthus. Het groote feit, dat de tegenwoordige materieele orde van zaken uitloopt op *centralisatie van het bezit* in de handen der rijksten en machtigsten, laat hem koel. De sociale revolutie zal hem eerst doen opschrikken als het te laat is[1)].

Men ziet het, deze in Engeland en wel in Manchester wonende Engels schrijft dadelijk geheel anders dan Karl Marx. Hij laat thans de filosofie filosofie, en werkt met practische gegevens. Dit is echter duidelijk: de één vult den ander aan. Samenvattende wat een Engels gezien en wat een Marx gedacht had, zou men een eigen sociaal stelsel kunnen gaan vormen. Niet onwaarschijnlijk is het, dat dit aan beiden moet zijn opgevallen. Ten-minste het staat vast, dat Marx bijzonder was getroffen door het artikel van Engels. Hij had sinds dien tijd met hem een levendige briefwisseling.

Engels van zijn kant rustte niet. Dat wat een schets was in het tijdschrift zou hij te Manchester, puttend uit wat hij om zich heên in de fabrieks-wereld zag gebeuren, tot een boek vervormen. Wij noemen het bekende boek: 'Die lage der arbeitenden Klasse in England,' dat in 1845 te Leipzig - de voorrede was 15 Maart 1845 uit Barmen gedateerd - zou uitgegeven worden.

Het is een zeer fraai en degelijk werk, dat door Friedrich Engels aldus werd samengesteld. Als voorbeeld heeft hem misschien gediend het tien jaren vroeger verschenen boek van Gaskell over de fabrieks-arbeiders[2)], maar Engels was bij-machte thans datzelfde onderwerp veel volledíger te behandelen. Want ondertusschen was - na het tweeledig parlementaire onderzoek waarop de fabrieks-wetgeving van 1833 betreffende de textiele industrie, de wet van

1) Zie hoe Lassalle later dit stuk van Engels aanhaalt, in zijn 'Bastiat-Schulze', 'Reden und Schriften', deel III, 1893, pag. 163 noot.
2) De titel van dat boek luidt aldus: 'P. Gaskell, The manufacturing population of England, its moral, social and physical condition, and the changes, which have arisen from the use of steam-machinery. With an examination of infant labour. Fiat Justitia.' 1833.

Lord Althorpe, steunde - tot stand gekomen het groote parlementaire rapport over den arbeid der kinderen in bergwerken, mijnen, ambachten en fabrieken, voorzoover zij niet tot de textiele industrie behoorden; van welk rapport het eerste deel in 1841, het tweede in 1843 verscheen[1]. Dit rapport nu, dat o.a. den stoot zou geven tot de fabrieks-wet van 1844 van Sir James Graham, bevatte een schat van feiten over den toestand der arbeidende klasse in Engeland. Het bood een materiaal aan, dat als het ware wachtte op de hand die het zou verwerken. Friedrich Engels nu aanvaardde die taak en schreef een boek, dat een meesterlijk tafereel van het lijden der arbeiders aanbood, doch te-gelijk de scherpste ‘acte’ van beschuldiging was tegen de gezeten midden-klasse.

De kern van het boek wordt gevormd door een beschrijving van Manchester, waar Engels nu één en twintig maanden had vertoefd. Aldaar was men in 't hart van het Engelsche arbeiders-district, en zag men - mits men zien wilde - al de gruwzame kanten van het economisch bedrijf onzer maatschappij. Onder de werking van het fabriek-stelsel, en onder de volledige toepassing der concurrentie, was het leven van hen, die aan den industrieelen arbeid aldaar bezig waren, een krijg van allen tegen allen geworden, en was er een diep gapende kloof tusschen de eigenlijk gezegde werklieden en de midden-klasse gegraven. Alles droeg nu bij, om die kloof grooter te maken. Het langdurig dag- en nachtwerk; het lage loon; de voorkeur gegeven aan den arbeid van vrouwen en kinderen; de ontbrekende zorg voor onderwijs; het gemis van gezondheids-maatregelen; de walgelijke huisvesting; de weêrzinwekkende onreinheid; de verwoesting van het familie-leven. Engeland was niet langer ééne natie, maar vormde twee naties, die niets met elkander gemeen hadden. Door de brutale, en brutaliseerende behandeling der midden-klasse was de Engelsche arbeiders-klasse tot den rang der dieren teruggebracht. In allen geval deed de ‘bourgeoisie’ al haar uiterste best, om die arbeiders tot objecten zonder wil en wils-kracht te vervormen, vast onderworpen aan zekere natuurwetten. Hun toestand was erger dan die der slaven in Amerika. Doch de arbeiders begonnen reeds te morren en zich te verzetten. De klassen-strijd begon. De groote industrie had de moderne arbeiders-massa in 't leven geroepen, en die moderne arbeiders-menigte zou zich ontwikkelen en oprichten ter omvèrwerping en verbrijzeling van haar schepper. De beweging der Chartisten, telkens afgebroken, doch telkens weêr opgenomen, was een waarschuwing voor de burgerij.

Engels - die in het jaar 1844 te-midden van die volks-reveljes der Chartisten leeft, die in Manchester in 1843 de oploopen bijwoont, welke wij op pag. 244 hebben herdacht - gelooft, dat de arbeiders-revolutie in Engeland niet zoo lang meer op zich zal laten wachten. Hij besluit zijn boek met een hoofdstuk, waarin hij pro-

1) Het wordt gewoonlijk geciteerd als het: ‘Children's Employment Commission's Report’.

feteert, dat, als de ‘bourgeoisie’ haar hebzucht niet intoomt, de proletariërs naar de brandfakkel zullen grijpen. ‘Ik blijf daarbij, - zóó eindigt hij - de krijg der armen tegen de rijken, die thans reeds in fragmentarische gevallen en indirect gevoerd wordt, zal algemeen, in het groot en direct in Engeland gekampt worden. Het is te-laat voor een vreedzame oplossing. De klassen scheiden zich strenger en strenger af, de geest van verzet doordringt de arbeiders meer en meer, de verbittering stijgt, de enkele guerilla-schermutselingen concentreeren zich tot gevechten en demonstraties van beteekenis, en een kleine stoot zal voldoende zijn om de lawine in beweging te zetten. Dan zal voorzeker de oorlogskreet door het land schallen: krijg tegen de paleizen, vrede aan de hutten, - maar het zal dan voor de rijken te-laat zijn om zich nog in acht te nemen’.

De verdienste van het boek ligt echter niet in deze voorspelling, maar in de uiterst zorgvuldige bewerking der details van het arbeiders-leven. Engels ging - hoe jong hij ook was - slechts van de feiten uit. Hij schreef zijn boek vooral ook met het oog op Duitschland. Dáár was men in communistische en socialistische kringen tot nu toe òf van Fransche utopieën òf van Duitsche filosofie uitgegaan: van Hegel en zijn leerlingen Feuerbach en Bruno Bauer[1)]. Engels daarentegen meende, dat men het veld der bespiegeling moest laten varen, en zich moest wenden tot een studie der realiteit: tot een kennis van feiten en cijfers.

Dit boek van Engels, dat in verschillende drukken is verschenen, - in 1888 is nog een nieuwe Engelsche vertaling uitgekomen[2)] - had door zijn frischheid en natuurlijke levendigheid van stijl een groote uitwerking. Vooral op Marx. Het was alsof hij voortaan begreep wat hem ontbrak. Hij kende het volle leven niet, het leven met al zijn licht en schaduw, met al zijn vormen en geluiden. Hij kende de realiteit der dingen niet. Wilde hij zich echter bewegen in de richting, waartoe genie en karakter hem dreven, dan moest hij breken met de voeling, die hij tot nog toe onderhield met de Jong-Hegelianen. Hij moest toonen, dat hij wel is waar de combinatie der begrippen uit de Hegelsche school kon volgen en doorzien - gelijk hij Feuerbach in vele opzichten bleef bewonderen - maar dat hij-zelf boven die begrippen stond, wijl hij het machtige leven van het volk kon aanschouwen en volgen. De Jong-Hegelianen, Feuerbach en Bauer, kenden eigenlijk alléén den abstracten mensch, met abstracte drijfveêren en neigingen. Men moest - zóó begreep Marx nu - tot onderwerp der onderzoekingen nemen den werkelijken mensch levende in de maatschappij.

1) Zie Friedrich Engels, ‘Die lage der arbeitenden Klasse in England’, 1845, pg. 9.
2) Zie ‘The Condition of the Working Class in England in 1844. With appendix written 1886 and preface 1887. By Frederick Engels. Translated by Florence Kelley Wischnewetzky’. In die vertaling worden de platte-gronden van Manchester, enz. niet gevonden.

Men moest een wetenschap pogen te construeeren der historische ontwikkeling van de menschheid. Engels kwam hem ditmaal persoonlijk te-gemoet. In het najaar van 1844 ging deze naar Parijs, om met Marx een tijd-lang volkomen en volledig samen te leven. Uit dat samenzijn en uit die gesprekken is een zeer eigenaardig boekske ontstaan, een klein geschrift, waarin zij beiden te-zamen den handschoen zouden toeslingeren aan de Jong-Hegeliaansche school. Zij schreven namelijk in Parijs het boek, dat, een jaar later, in 1845 te Frankfurt am Main zou uitkomen onder den titel: 'Die heilige Familie oder Kritik der kritischen Kritik. Gegen Bruno Bauer und Consorten.'[1].

De 'heilige Familie' is die van Bruno Bauer, van zijn broeders en zijn vrienden, die van uit Charlottenburg hun orgaan de 'allgemeine Literatur-Zeitung' uitgaven. Wij hebben hierboven op bladz. 344 het opkomen van dat blad geschetst, en de verbinding daarvan tot de 'Freien bei Hippel' in Berlijn in 't licht gesteld. Acht afleveringen waren thans van het blad verschenen, en Marx en Engels begrepen hun eigen wending tegenover het standpunt der Jong-Hegelianen nu eens helder te moeten uitéénzetten. Want, toen zij alles goed hadden gelezen en overdacht, kwamen zij werkelijk tot de overtuiging, dat Bruno Bauer en zijne vrienden niet anders leverden dan een caricatuur van de oude speculatieve filosofie van Hegel; zij meenden te kunnen aantoonen, dat een gezonde opvatting der menschheid en van haar ontwikkeling in Duitschland geen gevaarlijker vijand had, dan het bespiegelend idealisme, hetwelk in plaats van den werkelijken mensch de abstractie van den 'geest' plaatst. Tegen het schermen met zinledige begrippen wilden zij opkomen en aantoonen, dat die zoogenaamde hooge kritiek van Bruno Bauer en van zijn vrienden vrijwel tot onzin voerde. - Daartoe worden in een negental hoofdstukken de verschillende artikelen van de 'Literatur-Zeitung' aan een scherpe kritiek onderworpen. Het is natuurlijk een doorgaande polemiek tegen de 'would-be' filosofie der Jong-Hegelianen, die alles in begrippen meenden te kunnen omzetten, en, zonder waarachtige kennis van het behandelde, de stof quasi-dialectisch ontleed'den. Filosofie was, volgens Bauer c.s., de abstracte uitdrukking der bestaande toestanden[2], en dapper filosofeerden zij er op los. Maar Bauer zag niet in, dat op die wijze de werkelijke wereld hem telkens ontglipte, en dat het bestaande leven zijn eigen gang ging, zonder zich om al die categorieën van het denken te bekommeren. Terwijl Bauer met zijn 'denken' de begrippen eigendom, kapitaal, geld, loon-arbeid ophief en wegredeneerde, bleven de loon-arbeiders in werkelijkheid al de rampen der diepste vernedering gevoelen. De waarachtige ontwikkeling der arbeidende

1) Zie uit de periode van 1845 een paar brieven van Engels aan Marx, in 'Die neue Zeit', 1900/1901, II, pg. 545. Het geschrift 'Die heilige Familie' is thans volledig opgenomen in het tweede deel der 'Gesammelte Schrifte' door F. Mehring.
2) Zie Engels und Marx, 'Die heilige Familie', 1845 pg. 49/50.

standen werd door dat spel der hersenen, die spinne-webben van het brein, niet gebaat[1]. Zeer vermakelijk wordt door Marx en Engels al de holheid en opgeblazenheid der vrienden van Bruno Bauer geschilderd. Die vrienden zoeken in alles een beteekenis en vinden van zich-zelven alles merkwaardig. Als zij iemand uitlachen, construeeren zij dat uitlachen filosofisch. 'Het is dan de negatie van de negatie'. 'Het is het proces, dat de criticus behaaglijk, met ziele-rust, aanwendt tegen een lager standpunt, dat zich met hem op gelijken voet wil stellen'[2]. Kortom, Engels en Marx spotten op levendige wijze met deze parodie van een wijsbegeerte, die geen inhoud bezit en van het werkelijk leven geen notie heeft.

Het onbarmhartigst worden Bruno Bauer en zijn vrienden terecht gewezen, wanneer zij in hun artikelen der 'allgemeine Literatur-Zeitung' zich met de Fransche schrijvers hebben bezig gehouden. Een derde van het boek van Marx en Engels wordt ingenomen door een ten-toonstelling van al hetgeen Bruno Bauer c.s. hebben gevonden in Eugène Sue's 'Mystères de Paris'[3]. Ook uit dien roman, welke in die dagen geheel de fantasie der wereld in rep en roer bracht, construeerden Bauer en zijn vrienden ideeën. Rudolf, prins van Geroldstein, de Chourineur, de 'Schoolmeester', Fleur de Marie, Rigolette, Clémence d'Harville zijn volgens de schrijvers der 'Literatur-Zeitung' geheimnissen, aan welker onthulling zij zich wagen. Het werd een toepassen van de Hegelsche speculatie op al die figuurtjes, en men begrijpt tot wat zotte resultaten dat geredeneer voerde, bijv. met betrekking tot de 'Lachduif' (Rigolette) of tot de 'Maria-bloem' (Fleur de Marie). Het geschrift van Engels en Marx is hier bepaald amusant. Interessant wordt het betoog, wanneer Marx - want hij voert dàn alléén de pen - aan Bruno Bauers vrienden gaat uitéénzetten, hoe weinig zij den Franschen Proudhon begrijpen. Marx had van Proudhons boeken een grondige studie gemaakt. Straks zullen wij zien, dat hij tegen dien Proudhon geharnast gaat optreden; Proudhon, die trouwens in alle opzichten later op het terrein van het socialisme zijn antagonist bij uitnemendheid zou blijken te zijn. Maar op 't oogenblik rust Marx zich nog niet ten-strijde uit tegen Proudhon. Integendeel, hij bestudeert hem en staat verbaasd over de scherpte van geest van dien Franschman. Hij ergert zich over de oppervlakkige bestrijding van Proudhon. Met eenige drift en zekere ruwheid van toon gaat hij de Duitschers aanvallen, die Proudhon miskennen, wijl zij hem niet verstaan. Een zeker heerschap, Szeliga, gaf hem aanleiding tot zijn verbolgenheid. Deze begint voortdurend met Proudhons zinsneden verkeerd te vertalen,

1) Zie Engels und Marx, 'Die heilige Familie', 1845 pg. 72/73.
2) Zie Engels und Marx, 'Die heilige Familie', 1845 pg. 255.
3) Ook Max Stirner had in 1843 over die 'Mystères de Paris' van Sue geschreven, zie Mackay, 'Stirner's kleine Schriften', 1898, pag. 81 seqq. Vergelijk over den invloed dier Fransche schrijvers ook 'Die neue Zeit', 1893/94, II, pg. 580.

en komt dan met zijn armzalige kritiek op die verhaspelde zinnen te-berde. Marx levert nu, met het oog op die flaters, een doorloopende waardeering van Proudhon, vooral van Proudhons boekje over den eigendom. Hij geeselt zonder mededoogen dien armen Szeliga; spreekt van diens dubbelen aanval tegen Proudhon: de stilzwijgende (de karakteristieke vertaling) en de openlijke; en stelt nu telkens den waren Proudhon over tegen den Proudhon, dien Szeliga uit zijn brein construeert. Tegenover de armzaligheden der kritiek van Bruno Bauers vrienden geeft Marx aan Proudhon volkomen gelijk. Ja, wij vinden nu zelfs bij Marx een, met het oog op zijn eigen toekomstige leer, voor niet diep-indringende lezers schijnbaar bedenkelijke waardeering van het begrip ‘anarchie’, dat Proudhon telkens gebruikt. ‘De anarchie - zóó heet het thans - is de wet van de uit de gelederen der privileges zich emancipeerende burgerlijke maatschappij, en de anarchie der burgerlijke maatschappij is de grondslag van den modernen publieken toestand, gelijk die publieke toestand op zijn beurt weder de autorisatie dezer anarchie is. Zoozeer zij beide tegenover elkander staan, zoozeer bepalen zij elkander en werken zij op elkander in.’[1)]

Wij blijven niet stilstaan bij al de overige punten in dit geschrift der beide vrienden aangeroerd: bij de beschouwingen over de Fransche revolutie, over de Engelsche industrie, over de liefde, over de prostitutie, en over Feuerbach. Wij vermelden slechts dat nog eens teruggekomen wordt op de eigenaardige denkbeelden van Bruno Bauer over de Joden-emancipatie en citeeren liever de slot-zinsnede van het boek. Het laatste hoofdstuk namelijk is een ironische nabootsing der Openbaring van Johannes, om aan te toonen dat Bruno Bauers kritiek allengs den ondergang der wereld voorziet. Hoogdravend en dwaas wordt dat inéénstorten van de orde der dingen beschreven. Doch het postcriptum luidt: ‘Wij vernemen daar zoo-even, dat niet de wereld, maar de Literatur-Zeitung is te-niet gegaan.’[2)]

Op deze wijze nu ging Marx, geholpen door Engels, zich verzetten tegen de deducties der Jong-Hegelsche filosofie. Zijn opvatting van het socialisme accentueerde zich. Doch zijn volkomen bevrijding, en tevens de verwerving van zijn zelfstandig standpunt, zou hij eerst een jaar later verkrijgen.

Intusschen was het jaar 1844 voor Marx in Parijs niet zonder veel zorgen en moeite ten-einde gebracht. Toen het hem en zijn

1) Zie Engels und Marx, ‘Die heilige Familie,’ 1845, pg. 183.
2) Bruno Bauer is later geheel en al van zijn standpunt afgedaald. Hij schreef in 1878 een boekje ‘Einflusz des englischen Quäkerthums auf die deutsche Cultur’ en zijn boek ‘Christus und die Cäsaren’. Op 't eind van zijn leven werkte hij zelfs mede aan de ‘Kreuzzeitung.’ Zie Mackay, ‘Max Stirner’, 1898, p 222. Hij stierf in 1882. Vergelijk over hem ook Engels in ‘Die neue Zeit’, 1894/95, I, p. 8 en F. Mehring ‘Geschichte der deutsch-sociaal Democratie’ II, p. 389.

naaste vrienden gebleken was, dat de vaste samenwerking met Arnold Ruge voor het vervolg niet wel mogelijk was[1] en dat dus de 'deutsch-französischen Jahrbücher' moesten ophouden, zagen zij dáár te Parijs rond, of er niet onder die Duitsche uitgewekenen een orgaan bestond, waarin zij zouden kunnnen schrijven, wat zij aan de wereld betrekkelijk het socialisme hadden mede te deelen. Nu was juist in het begin van het jaar 1844 te Parijs opgericht een kleine Duitsche courant, die twee malen in de week verscheen, en die den titel droeg: 'V o r w ä r t s ! Pariser Signale aus Kunst, Wissenschaft, Theater, Musik und geselligem Leben.' Dit blaadje, dat hoofdzakelijk met letterkunde, tooneel en kunst zich bezig hield, was opgericht door den toen negen en dertigjarigen Heinrich Börnstein. Een merkwaardig man die Börnstein! Zoon van een acteur, heeft hij in zijn lang leven zich hoofdzakelijk met de directie van theaters en tooneel-gezelschappen bezig gehouden. Vond hij geen schouwburg of reizenden comedie-troep, waaraan hij zijn zorgen kon wijden, dan werd hij journalist en stichtte hij een orgaan voor de pers. In zijn ledige oogenblikken deed hij mede aan een of andere revolutie; straks vluchtte hij in 1848 naar Noord-Amerika, om, na lange omzwervingen, in 1869 te Weenen als 'Theater-Director' zijn vroeger leven te hervatten.[2] Tegen het jaar 1844 was hij te Parijs, en had hij geen uitzicht aan een of ander tooneel verbonden te worden. Hij beproefde dus een krant uit te geven. Zijn vriend Meijerbeer, die uit Parijs weder eens naar Berlijn verhuisde, waar hij tot koninklijke 'General-Musik-Direktor' was benoemd, had beloofd hem te helpen en gaf hem werkelijk bij zijn afscheid een couvert, waarin zich drieduizend franken bevonden. Börnstein was de wereld te rijk: hij kon de eerste uitgaven van een blad bekostigen, en zóó verscheen 1 Januari 1844 het eerste nummer van de 'Vorwärts'. Het zou een constitutioneel oppositie-blad wezen, een krant van den gematigden vooruitgang, meer gericht op het doel, om de menschen aangenaam bezig te houden en te onderrichten, dan juist om in de politiek werkdadig op te treden. Het werd in de eerste zes maanden volgeschreven door Börnstein en twee vrienden. Het begon in Parijs met een kring van 500 abonnementen. welk getal echter elke maand grooter werd. Voorts werden 500 exemplaren buiten Frankrijk, vooral naar Duitschland uitgevoerd. Zóó scheen het blad rustig zich te ontwikkelen, toen in het midden van het jaar 1844 Börnstein in aanraking kwam met Carl Ludwig Bernays, een

1) Zie ook 'Arnold Ruges Briefwechsel und Tagebuchblätter aus den Jahren 1825-1880. Herausgegeben door Paul Nerrlich', Band I, 1886, pag 358, 359 vlgg. Over Ruges later standpunt, zie Bernsteins 'Documente des Socialismus', 1904, p. 57.

2) Zie: 'Fünf und siebzig Jahre in der alten und neuen Welt, Memoiren eines Unbedeutenden', von Heinrich Börnstein, 2 Bände, Zweite Ausgabe, 1884. Over den 'Vorwärts', zie aldaar, deel I, pag. 338 vlgg. Zie over Börnstein echter ook 'Die neue Zeit', 1894/95, II. pg. 377.

van de vinnigste Duitsche journalisten dier dagen, medewerker aan de ‘Deutsch-Französische Jahrbücher’. Deze Bernays, die later de pleegdochter van Börnstein huwde, en tot op zijn dood in 1879 diens beste, trouwe vriend bleef, was de tusschenpersoon, die Marx en zijn vrienden in het orgaan ‘Vorwärts’ binnenleidde. Börnstein, die tot nu toe alles grootendeels alléén had moeten schrijven, was blijde een kring van schrijvende mede-arbeiders te vinden. Doch de toon van het blad veranderde nu eensklaps. Eerst geleek alles nog maar enkel ultra-radicaal, weldra werden de artikelen onverholen socialistisch gekleurd. Het werd een geweldige aanval op de maatschappij. Opruiend was vooral de toon tegen Pruisen en Pruisens koning. Toen op het einde van Juli 1844 Tschech zijn moordaanslag op Friedrich Wilhelm IV beproefde, juichte de ‘Vorwärts’ dat waagstuk toe. De taal werd hoe langer hoe feller. Wilhelm Marr leende zijn in gif gedoopte pen, en Heinrich Heine stond aan het blad den zang af, die nog dikwijls op de samenkomsten der Duitsche socialisten weêrklinkt. Het was het lied der wevers, der wevers, die toen in Silezië verhongerden, en het slingerde den drievoudigen vloek tegen de Pruisische leus: ‘God, koning en vaderland.’ Het luidde aldus:

Die weber.

Im düstern Auge keine Thräne,
Sie sitzen am Webstuhl und fletschen die Zähne:
‘Deutschland, wir weben dein Leichentuch,
Wir weben hinein den dreifachen Fluch -
Wir weben, wir weben!

‘Ein Fluch dem Götzen, zu dem wir gebeten
In Winterskälte und Hungersnöthen;
Wir haben vergebens gehofft und geharrt,
Er hat uns geäfft und gefoppt und genarrt -
Wir weben, wir weben!

‘Eim Fluch dem König, dem König der Reichen,
Den unser Elend nicht konnte erweichen,
Der den letzten Groschen von uns erpresst,
Und uns wie Hunde erschieszen läszt -
Wir weben, wir weben!

‘Ein Fluch dem falschen Vaterlande,
Wo nur gedeihen Schmach und Schande,
Wo jede Blume früh geknickt,
Wo Fäulnisz und Moder den Wurm erquickt -
Wir weben, wir weben!

‘Das Schiffchen fliegt, der Webstuhl kracht,
Wir weben emsig, Tag und Nacht, -
Altdeutschland, wir weben dein Leichentuch,
Wir weben hinein den dreifachen Fluch,
Wir weben, wir weben!

En zooals de poëzie klonk, dreunde het proza. Karl Marx ontleedde, in een polemiek met Ruge, met onbarmhartige scherpte al de maatregelen der Pruisische politiek, en reet het kleed der officieele politieke huichelarij in flarden. Hij prees daarentegen in den 'Vorwärts' het optreden van Weitling.[1)] Al de vroeger door ons genoemde Duitsche socialisten schreven artikels. Hess en Herwegh lieten zich hooren, ook Bakounin, de jonge Rus, leverde opstellen[2)]. Reeds dadelijk na 1 Juli 1844 had het blad zijn tweeden titel: 'Pariser Signale aus Kunst', enz. laten varen; het heette nu eenvoudig: 'Vorwärts, pariser-deutsche Zeitschrift'. Het verkreeg grooten weêrklank in Duitschland, zoo zelfs dat de minister von Arnim, bij een officieel feest de oude leus 'voorwaarts voor God, koning en vaderland' herhalende, nadrukkelijk er op wees, hoezeer die spreuk het tegenovergestelde was van het motto van een blad, dat aan de oevers der Seine verscheen, en dat onder den naam: 'Voorwaarts,' de vorsten beschimpte, de Voorzienigheid lasterde en den konings-moord aanprees. De officieele wereld liet het hierbij niet. De Duitsche regeeringen brachten hun beklag in bij den Franschen minister Guizot en vroegen opheffing van het blad. Guizot was na eenige aarzeling bereid aan dien wensch gevolg te geven. Het openbaar ministerie kreeg bevel, de krant vóór de rechtbank te vervolgen, wijl het blad zich met politiek had ingelaten, zonder de behoorlijke cautie gesteld te hebben. De aanklacht was gericht tegen Bernays, die toen als redacteur teekende. Niettegenstaande een welsprekende verdediging van den advocaat Crémieux, die de rechters bezwoer niet te werken 'pour le roi de Prusse', werd Bernays tot twee maanden gevangenis-straf en boete veroordeeld. Na de veroordeeling kondigde de krant aan, dat met 1 Januari het blad zich in een maandschrift zou vervormen. Het eerste nummer daarvan werd reeds gezet. Doch Guizot, ditmaal, naar men zegt, door Alexander von Humboldt ingelicht, bedacht zich niet lang. Plotseling kregen Börnstein, Bernays, Marx en al de andere mede-arbeiders van den 'Vorwärts' - uitgenomen Heinrich Heine - bevel van de politie, om binnen 24 uren Parijs en binnen drie dagen Frankrijk te verlaten. Het liep echter zulk een vaart niet[3)]. De hoofdzaak was, dat de 'Vorwärts' niet meer zou verschijnen. De meeste redacteurs mochten toen in Parijs blijven. Marx echter kon in Parijs, waar de Duitsche socialistische agitatie nu toch geëindigd was, niet verder vertoeven. Hij ging de grenzen over en vestigde zich in 1845 te Brussel. Dáár zou hij, worstelend, een vast standpunt als socialist veroveren.

1) Zie het artikel van Marx 'Kritische Randglossen', enz. in het tweede deel der 'Gesammelte Schriften' door Mehring.
2) Zie 'Michaïl Bakunins sociaalpolitischer Briefwechsel.' Editie Michael Dragomanow, 1895, p. XXXIV.
3) Zie over de houding der Fransche regeering in die aangelegenheid 'Die neue Zeit', 1894'95, I, p. 571 en 605.

VII.

Het verblijf te Brussel in de jaren 1845, 1846 en 1847 is voor Karl Marx de afsluiting geweest van zijn voorbereidingstijdperk. Dáár heeft hij de vaste wapenrusting gesmeed, die hem in staat zou stellen voortaan zwaar geharnast tegen de vijanden van het socialisme op te treden.

In de lente van 1845 kwam uit Barmen Friedrich Engels bij hem[1], en nu gingen beiden, te-zamen, in de Belgische kleine hoofdstad een leven leiden van ingespannen overdenking en van alles omvattende studie. Zij hadden in hun geschrift over 'Die heilige Familie' zich schrap gezet tegen Bruno Bauer en zijn abstracties, maar begrepen zeer goed, dat zij daarmede waarlijk niet, zelfs voor hun doel, de geheele Jong-Hegelsche wijsbegeerte voor-goed hadden overwonnen. Zij moesten vooral afrekenen met FEUERBACH, wiens boek: 'Das Wesen des Christenthums', van het jaar 1841, bij de eerste verschijning voor hen beiden ook een daad van geestelijke verlossing was geweest. Dieper inzicht had hen doen zien hoezeer dit boek - dat oogenschijnlijk de richting baande tot een voor hen bevredigend materialisme - inderdaad nog vol idealisme was. Tegen die afwijking van de werkelijkheid en tegen geheel de ideologie der Duitsche wijsbegeerte, ook die van Feuerbach, zouden zij dus opkomen. Zij zouden, in samenwerking, met hun beiden daarover een groot boek schrijven. Dat voornemen werd nu te Brussel uitgevoerd in den vorm van een 'Kritiek der filosofie na Hegel'. Het manuscript vorderde en na eenigen tijd was het materiaal voor twee octavo-deelen bijéén. Doch toen het pak bij den gekozen uitgever in Westfalen was aangeland, berichtte deze dat veranderde omstandigheden den druk niet veroorloofden. 'Wij lieten dus - zegt Marx - het manuscript over aan de knagende kritiek der muizen, te liever, omdat wij ons hoofddoel hadden bereikt: 'Selbstverständigung'[2].

Uit de in handschrift gebleven volgeschreven 'cahiers' van dat boek zijn echter kleinere en grootere fragmenten hier en dáár gedrukt. De kritiek, die Marx in den 'Westphälischen Dampfboot' van Otto Lüning over Karl Grün en het 'ware' socialisme plaatste (zie hierboven onze pag. 339, noot 1), was o.a. zulk een brokstuk uit dat werk. Hoofdzaak was echter de filosofische uitéénzetting. Friedrich Engels heeft ten jare 1888 in zijn boekje over Ludwig Feuerbach[3] een en ander medegedeeld over de lijnen

1) Marx' en Engels' artikelen, in de tijdschriften dier dagen, zijn vermeld in het tweede deel der 'Gesammelte Schrifte' door Mehring, van pag. 327 tot het slot. Zie ook stukken van Engels in de 'Réforme' te Parijs, 1847, in Bernstein's; 'Documente des Socialismus', Februari 1902, p. 218 seqq.
2) Zie Karl Marx, 'Zur Kritik der politischen Oekonomie', 1859, pag. VI.
3) Zie Friedrich Engels, 'Ludwig Feuerbach und der Ausgang der klassischen deutschen Philosophie'. Wij gebruiken een tweede editie van 1895. De stellingen van Marx over Feuerbach staan dáár, p. 59-62.

der gedachte, die Marx en hij in het jaar 1845, bij 't schrijven van hun boek, volgden. Na opgemerkt te hebben dat Feuerbach het idealisme van Hegel had geleid in de baan van het materialisme, waren zij toch tot de overtuiging gekomen, dat Feuerbach halfweg was blijven stilstaan. Voor Feuerbach was de identiteit van denken en zijn, dat is de éénheid van geest en materie, of met andere woorden het materialisme, niet het gebouw der menschheid maar slechts de grondslag van het gebouw. Om slechts een voorbeeld te noemen. Feuerbach wilde den godsdienst niet afschaffen, maar haar voleindigen: volgens hem zou filosofie opgaan in religie. De verschillende tijdvakken der menschheid bleven bij Feuerbach zich onderscheiden louter door religieuse veranderingen. Feuerbachs zedenleer bleef, naar 't oordeel van Marx en Engels, daardoor armoedig. Hij stond hier zeer ten-achteren bij Hegel-zelf. Het begrip van het ‘booze’ werd door Feuerbach niet begrepen. Ten-slotte verwachtte hij alles van de liefde, en nog wel de geslachts-liefde. De hoofdfout was, dat ook Feuerbach zich slechts had bezig gehouden met den abstracten mensch, en zijn onderzoek niet had gericht op ‘den mensch in de maatschappij’. Dit laatste nu poogden Marx en Engels in Brussel te doen. Zij gingen zien, waarnemen, oordeelen. Zij gingen de begrippen van hun brein materialistisch opvatten, als afspiegeling der werkelijke dingen en verhoudingen, in plaats van de werkelijke dingen op te vatten als afschijnsels van deze of gene geledingen der absolute begrippen. Van-zelf begon dus in hun brein de dialectiek van vroeger zich te herleiden tot een wetenschap der algemeene wetten der beweging van de wereld. De dialectiek van Hegel werd van het hoofd, waarop zij stond, weder ap de voeten gesteld. De grondgedachte van Hegel, dat de wereld niet is een voorraad van kant en klaar gereed gemaakte zaken, maar dat het is een samenstel van processen en wordingen, dat beginsel werd nu op de werkelijkheid, op elk door Marx en Engels onderzocht gebied toegepast; en geholpen door de ontdekkingen der natuurkennis van hun tijd kwamen zij tot een ontwikkelings-geschiedenis der samenleving. Wat op de oppervlakte der maatschappij toeval geleek, openbaarde zich nu als werking van verborgen wetten, die, in laatste instantie, niet den enkelen mensch maar de groote massaas, geheele volken, en in elk volk weder geheele volks-klassen, in beweging brachten. De studie dier groote klassen in elk volk trok hun aandacht. Zij begonnen nú in te zien, dat het bij 't ontstaan en heerschen dier klassen steeds te doen was geweest om economische belangen. De geschiedenis der moderne tijden loste zich voor hen op in den kamp en botsing dezer materieele klassen-belangen: in den klassen-strijd. De Staat, de politieke orde, was te allen tijde (aldus oordeelden zij nu) enkel het middel om die belangen te verwerkelijken. De Staat was dus in de samenleving slechts een dienend element; de maatschappij-zelve, ‘die

bürgerliche Gesellschaft', het gebied der economische verhoudingen, was de hoofdzaak. De Staat was en kon niet wezen een zelfstandig iets. Voorzoover de school van Hegel dit meende, gaf zij toe aan ideologie. Filosofie en religie waren nog verder afstaande ideologieën. Slechts de productie- en andere economische verhoudingen in een volk gaven den doorslag.

Men ziet op welk een wijze Marx en Engels langzaam maar zeker hun 'materialistische opvatting der geschiedenis' construeerden. Het stond hun in 1845 misschien nog niet zoo streng belijnd voor oogen als eenige jaren later; ook hun kennis der economische ontwikkeling in 't algemeen was nog niet uitgebreid genoeg, maar de richting was ingeslagen, die zij zouden afloopen. Uit dat jaar 1845 dagteekenen dan ook enkele stellingen, die Marx op 't papier heeft geworpen over Feuerbach, en die Engels in zijn boven aangehaald boekje heeft bewaard. Zij houden zich allen bezig met een kritiek op het materialisme van Feuerbach. Zij wijzen allen er op, dat Feuerbach, niet te-vreden met het abstracte denken, wel is waar tot de zinnelijke aanschouwing der dingen zich wendde, maar dat hij (volgens Marx) de zinnelijkheid niet als practische, menschelijk-zinnelijke werkzaamheid opvatte. Intusschen is maatschappelijk leven, aldus gaat Marx in die stellingen voort, wezenlijk practisch. Alle mysteriën, welke de theorie tot mysticisme verleiden, vinden hun rationeele oplossing in de menschelijke praktijk en in het begrijpen dier praktijk. Het religieus gemoed is zelf een maatschappelijk product. Het abstracte individu, dat Feuerbach analyseerde, behoort in werkelijkheid altijd toe aan een bepaalden vorm der maatschappij. Maar die vormen zijn te veranderen. De materialistische leer, dat de menschen producten der omstandigheden en der opvoeding zijn, en dat veranderde menschen dus producten van andere omstandigheden en van andere opvoeding zijn, vergeet, dat de omstandigheden juist door de menschen veranderd worden, dat de opvoeder-zelf opgevoed moet worden. Zij komt er dus toe - men denke (zegt Marx) aan Owen - om de maatschappij in twee deelen te scheiden, van welke het ééne deel boven de maatschappij zich verheft. 'Neen - zegt Marx - het te-zamenvallen van het veranderen der omstandigheden en der menschelijke werkzaamheid kan slechts als revolutionnaire praktijk opgevat en aldus rationeel verstaan worden. De filosofen hebben de wereld tot nu toe enkel op verschillende wijze geïnterpreteerd, *het komt er op aan die wereld te veranderen*. Het standpunt der oude materialisten was de burgerlijke maatschappij; het standpunt der nieuwe materialisten is de "menschelijke" maatschappij of de vermaatschappelijkte menschheid.'

Op zulk een wijze werd door Marx, nog min of meer ingewikkeld en filosofisch omhuld, het klasse-bewustzijn en de klassenstrijd onder de menschen begrepen en duidelijk gemaakt. Natuurlijk dacht hij daarbij allereerst aan de arbeidende klasse, in welke de anderen zich zouden oplossen. Een hoofdzaak was daarbij de bestrijding en vernietiging van het individualistisch standpunt, waartoe

de Jong-Hegelsche school slechts al te gemakkelijk afgleed. Nu had echter die individualistische richting, sinds het jaar 1840, in Frankrijk een geweldigen verdediger en vóórspraak gekregen in *Proudhon*. Deze had op zijn wijze, met een flonkerend talent, de methode van Hegel toegepast op de economische en sociale vraagstukken. Zijn stijl was even puntig als flikkerend. Hij begon vooral ook in Duitschland indruk te maken. Zoo-even (in 1844) had hij zijn werk geschreven, het boek: 'Système des contradictions économiques, ou philosophie de la misère'. Twee vertalingen verschenen nu allengs daarvan in Duitschland. De ééne door Wilhelm Jordan bewerkt onder den titel: 'Die Wiedersprüche der National-Oeconomie oder die Philosophie der Noth'. De andere, nog scherper en beter van vorm, onder den titel: 'Philosophie der Staats-ökonomie oder Noth vendigkeit des Elends' door Karl Grün[1)]. Het was duidelijk, dat dit boek de geesten en gemoederen pakte. Bleef men gelooven, dat het heil der toekomst gezocht moest worden in een 'organisatie der gemeenschap', met dien verstande dat het rijk der concurrentie en van den individueelen wedstrijd plaats moest maken voor een gezamenlijke in-gang-stelling der productie en een gezamenlijke stevige, uit één vast gezichts-punt geleide ordening der samenleving, opdat het gemeenschappelijk verkregen product weder aan allen ten-goede kwam, dan moest men nu allereerst tegen dien Proudhon opkomen. Men moest bewijzen, dat Proudhon niet zulk een logisch consequent denker was, als de wereld zich verbeeldde; dat die strijdende kampvechter te-dikwijls gemis aan innerlijke kracht vertoonde, en door effect-bejag en woorden-praal de goede gemeente zocht te verbijsteren. Marx toetste dus te Brussel in zijn rustige eenzaamheid al die schijnbare geleerdheid van Proudhon, hij bestudeerde volledig de ontwikkeling der Engelsche staathuishoudkunde, en in het jaar 1847 kon hij zijn tegenschrift tegen Proudhon het licht doen zien. Het heet: 'Misère de la Philosophie. Réponse à la philosophie de la misère de M. Proudhon'[2)]. Het werd voorafgegaan

1) De vertaling van Karl Grün is in twee deelen te Darmstadt bij Leske uitgekomen. De inleiding van Karl Grün, 56 bladzijden groot, staat vóór het tweede deel. - De vertaling van Jordan is zonder vermelding van het jaar der uitgave verschenen. Vóor 't boek over 'Proudhon' en na het boek 'Die heilige Familie' schrijven Marx-Engels hun vroeger door ons vermeld opstel over Max Stirner, zie het stuk in Bernstein's 'Documente des Socialismus', 1903, pag. 17 seqq.

2) Wij gebruiken de Brusselsche uitgave van het jaar 1847. In het jaar 1885 is te Stuttgart een Duitsche vertaling van dit geschrift van Karl Marx uitgekomen, onder den titel: 'Das Elend der Philosophie. Antwort auf Proudhons "Philosophie des Elends" von Karl Marx, Deutsch von E. Bernstein und K. Kautsky, mit Vorwort und Noten von Friedrich Engels'. Zie de goede kritiek op het geschrift van Marx over Proudhon door Hyndman in de 'Justice' van 13 October 1900.

door dit kort voorbericht: ‘Proudhon heeft het ongeluk in Europa zonderling miskend te worden. In Frankrijk heeft hij het recht een slecht economist te wezen, omdat hij geldt voor een goed kenner der Duitsche filosofie. In Duitschland heeft hij het recht een slecht wijsgeer te zijn, omdat men hem voor een der allerbeste Fransche economisten houdt. Wij, in onze hoedanigheid van Duitscher en van economist, dienen tegen deze dubbele dwaling ons protest in’.

Het boek van Marx bestaat uit twee groote hoofdstukken. Het eerste draagt tot opschrift: ‘een wetenschappelijke ontdekking’. Het tweede heeft tot titel: ‘de metaphysica der staathuishoudkunde’.

Bij het behandelen van ‘*de wetenschappelijke ontdekking*’ brengt Marx ter sprake: Proudhons opvatting van gebruiks- en ruilwaarde, zijn leer over ‘de geconstitueerde waarde’, en de toepassing van de leer der waarde-evenredigheid op de munt en op het arbeids-overschot. In al die punten meent Marx te bewijzen, dat Proudhon niets ontdekt heeft en telkens in scherpte van definitie en in vastheid van gevolgtrekking te-kort schiet. Wat de onderscheiding en tegenstelling tusschen gebruiks- en ruilwaarde betreft, die Proudhon als inleiding tot zijn ontdekking vooropzet, zoo heeft Proudhon, volgens Marx, die onderscheiding geen stap verder gebracht. Proudhon levert een soort fantastische historie, hoe gebruikswaarde in ruilwaarde overgaat, welke beschrijvingen hypothese dan als bewijs moeten gelden. Hij doet, alsof geen economist vóór hem, Proudhon, het contrast tusschen die twee waarden goed heeft begrepen, doch vervalt zelf in groote fouten, daar hij van tijd tot tijd het feit ‘der vraag’ over het hoofd ziet, en standvastig tot rhetorica de toevlucht neemt, waar logica slechts op haar plaats zou zijn. De hoofdfout van Proudhon is, volgens Marx, echter deze: dat hij de volkomen vrijheid van voortbrengen en verbruiken aanneemt, dat hij alles laat afhangen van vrijen wil of willekeur, terwijl toch inderdaad de sociale toestand, de organisatie der productie-zelve, de waarde helpen bepalen.

Zóó komt Marx tot de ontleding van Proudhons leer der ‘geconstitueerde waarde’[1)] Proudhon had het leerstuk noodig, om bij de worsteling van de individueele opvattingen in den strijd tusschen gebruiks- en ruilwaarde een synthese te verkrijgen. Proudhon denkt dus in de geconstitueerde of synthetische waarde den hoeksteen van zijn stelsel gevonden te hebben. Dit is zijn wetenschappelijke ontdekking. Wat is nu die geconstitueerde waarde volgens Proudhon? Men zou het aldus kunnen voordragen. Op den vóórgrond stellend, dat de nuttigheid van een zaak erkend wordt, is arbeid de bron der waarde van een product; de maat echter van den arbeid is de tijd; de geconstitueerde waarde is nu eenvoudig de waarde van het product, zooals die zich constitueert door den arbeids-tijd in het product opgesloten. Proudhon is verbazend ingenomen met deze definitie, en meent, dat vroegere

1) Vergelijk ons derde deel pag. 539. Men weet dat Eduard Bernstein heeft betoogd, dat Marx-zelf later vervallen is tot een leer der ‘geconstitueerde waarde, zie ‘Die neue Zelt’, 1898/99, II, pag. 358/359.

economisten er wel een zeker vóórgevoel van hebben gehad, maar haar nooit goed hebben geformuleerd. Intusschen - zegt Marx - Ricardo heeft in zijn omschrijving der waarde eigenlijk niets anders gezegd. Ook voor Ricardo was arbeid de bron der waarde, ten-minste voor alle artikelen der nijverheid, waar het begrip der zeldzaamheid niet overheerschend is. Ricardo is juist de man geweest, die de vader kan worden genoemd van de leer der productie-kosten: der kosten-theorie. Het onderscheid tusschen Ricardo en Proudhon op dit punt is, volgens Marx, slechts dit, dat, waar Ricardo precies en scherp ontleedt en formuleert, Proudhon rhetorisch zich uitdrukt. Waar Ricardo in de waardebepaling door den arbeids-tijd de wet der ruilwaarde werkelijk vindt, blijft Proudhon steeds op hetzelfde terrein de synthese tusschen de gebruiks- en ruilwaarde zoeken. Ten-einde goed te doen voelen, dat Ricardo scherp blijft redeneeren, terwijl Proudhon in verwarringen zich verstrikt, gaat Marx de conclusies na, die Proudhon uit zijn leerstuk der door arbeids-tijd geconstitueerde waarde trekt. Die conclusies zijn twee in getal. Zij luiden aldus: *a*. een zekere hoeveelheid arbeid staat gelijk aan het product, voortgebracht door die hoeveelheid arbeid; *b*. elke arbeids-dag staat gelijk, is evenveel waard, aan een anderen arbeids-dag, met andere woorden: bij gelijke hoeveelheid is de arbeid van den één gelijk aan den arbeid van den ander: er is hier geen qualitatief onderscheid: er is gelijkheid. Zijn deze conclusies - aldus vraagt Marx - nu de noodzakelijke, natuurlijke consequentie van het leerstuk? Neen, zegt Marx, de éénige ware gevolgtrekking zou de cynische van Ricardo zijn. Deze zegt: wanneer het salaris, d.i. de prijs van den arbeid, gedetermineerd is door den arbeidstijd, verminder dan de onderhouds-kosten van den mensch om in dien tijd te leven, en gij zult de salarissen dan van-zelf doen dalen. Het is er mede als met hoeden. Verminder de productie-kosten der hoeden, en de prijs der hoeden daalt, al stijgt de vraag Want arbeid is zelf koopwaar, meet zich door den arbeids-tijd, noodig om de arbeids-koopwaar voort te brengen. En die arbeids-tijd is geen andere dan de arbeids-tijd noodig om de zaken voort te brengen, die het leven moeten onderhouden en den mensch in staat moeten stellen zelf te leven en nog kinderen te verwekken. De natuurlijke arbeids-prijs is dus het minimum van wat daartoe vereischt is. Naar dat minimum-salaris wentelt de tegenwoordige orde der maatschappij heên. Dit is de wet van zwaarte-kracht der tegenwoordige maatschappij, te-gelijk de formule der moderne slavernij: de gang van het noodlot. Zóó heeft Ricardo met zijn koel, scherp verstand het begrepen. Hoe Proudhon uit dit alles juist de ‘emancipatie’ van den arbeider wil construeeren, levert slechts het bewijs.... dat Proudhon de kluts kwijt raakt.

Marx betoogt nu verder, dat de toepassing van den regel, om de maat der waarde in arbeids-tijd te zoeken, niet te rijmen is met het bestaande antagonisme der klassen en met de bestaande ongelijke verdeeling van de opbrengst van het product tusschen den onmiddellijken voortbrenger of arbeider en den bezitter of

beschikker van den geaccumuleerden (op zijde gelegden bespaarden) arbeid. De egalisatie van den arbeid, de ware gelijkheid, volgens Proudhon, blijft op die manier een droom. Volgens Marx, maakte Proudhon telkens fouten in zijn redeneering. Hij verwart de waarde der goederen, gemeten door den arbeids-tijd daarin besloten, met de waarde der goederen, gemeten door de waarde van den arbeid. Hij verwart voorts productie-kosten met salarissen. Telkens beweegt Proudhon zich, volgens Marx, in een vicieusen cirkel. Nog klemmender wordt dat betoog, wanneer Marx eene tweede definitie van Proudhon over de geconstitueerde waarde onder de oogen ziet. Proudhon stelde namelijk ook dezen regel: de waarde is de verhouding der evenredigheid der producten die te-zamen den rijkdom uitmaken[1)]. Doch Marx heeft niet veel moeite om aan te toonen, hoezeer dit begrip: 'verhouding van evenredigheid' aan vaagheid lijdt. Proudhon wilde zijn stelling historisch toelichten, constateeren, dat gewone nuttige zaken den minsten arbeids-tijd kostten, en dat men eerst daarna op de meer moeielijke en hoogere behoeften ging letten, doch, zegt Marx, de maatschappij gaat zoo idyllisch niet voort. *De éénige wet van vooruitgang is tot nu toe het antagonisme geweest*. Met dit feit houdt Proudhon geen rekening. Zóó ziet hij niet in, dat juist de nuttige voedings-middelen altijd in prijs zijn gestegen. De sociale condities, waarin de verbruikers zijn geplaatst, determineeren het gebruik der producten, en die condities berusten op het antagonisme der klassen. Dit is de wet van den tegenwoordigen tijd. In een maatschappij, gebaseerd op de ellende, hebben de armzalige producten het noodlottig prerogatief om aan het grootste getal van nut te zijn[2)]. In een toekomstige maatschappij, waarin het antagonisme der klassen zal zijn gedelgd, waarin dus geen klassen meer zullen bestaan, zal het gebruik niet meer gedetermineerd zijn door het minimum van den productie-tijd, maar zal de productie-tijd, dien men aan een voorwerp zal wijden, gedetermineerd zijn door den graad van nuttigheid van dat voorwerp. Kortom er is geen vast geconstitueerde 'verhouding van evenredigheid', er is slechts een constitueerende beweging. Eigenlijk is het omgekeerde waar van wat Proudhon stelt. Er is, volgens Marx, een wet van onevenredigheid. Door telkens de gemakkelijkheid van voortbrenging te vermeerderen, verminderen wij de waarde van sommige producten; het minimum van tijd determineert thans de waarde, en dat minimum wordt geconstateerd door de concurrentie. Het resultaat wordt het omgekeerde van evenredigheid. De juiste proportie tusschen vraag en aanbod is verdwenen, behoort tot het verleden. Na het ontstaan der groote industrie is die evenredige verhouding

1) Zie Marx, 'Misère de la Philosophie', Editie 1847, pag. 37: 'La valeur est le rapport de proportionnalité des produits qui composent la richesse.'
2) Zie Marx, 'Misère de la Philosophie', pag. 42: 'dans une société fondée sur la misère les produits les plus misérables ont la prérogative fatale de servir à l'usage du plus grand nombre.'

verbroken. De anarchie der productie, die thans bestaat, sinds de groote industrie haar heerschappij voert, is te-gelijk bron van ellende en van vooruitgang. Ricardo behandelde al die vraagstukken als rekenkunde, als algebra. Hem treft geen verwijt. Toen hij zijn formule der waarde smeedde, dacht hij slechts aan een wetenschappelijke uitdrukking van het heden. Doch Proudhon wilde verder gaan: hij zocht een solutie der toekomst, doch rekende verkeerd: hij zag niet in, dat hij met gegevens werkte, die alleen voor het tegenwoordige dienst doen.

Aardig is het, hoe Marx hier bij dit alles gebruik maakt van zijn studie ook der Engelsche anti-kapitalistische schrijvers van de eerste veertig jaren der negentiende eeuw. Deze schrijvers - wier boeken en geschriften wij in het tiende hoofdstuk van dit deel hebben behandeld - waren toen ter-tijde al zeer weinig bekend. Vooral de geschriften van John Francis Bray werden door Marx verwerkt, om aan te toonen, dat Proudhons zoogenaamde ‘égalitaire’ toepassing der waarde-leer ook door de Engelschen reeds was besproken, doch dat zij door die Engelschen slechts als maatregel voor een tijdvak van overgang der maatschappij was bedoeld. Een nieuwe reconstructie der maatschappij moest, volgens Marx, met gansch andere voorwaarden van voortbrenging gepaard gaan.[1)]

Natuurlijk heeft nu verder de toepassing der wet van de waarde-evenredigheden op de munt en op het ‘excedent’ van den arbeid, zooals Proudhon die voordraagt, het bij Marx verkorven. Wat de munt betreft is Proudhons betoog al zeer zwak. Proudhons streven was de munt zóó te begrijpen, dat alles als munt dienst kon doen: Proudhon wilde komen tot monetisatie van alles. Marx lacht hier Proudhon uit, en wijst hem aan, dat zijn denkbeeld niet eens oorspronkelijk is: het is ontleend aan Boisguillebert. Even weinig vrede heeft Marx met Proudhons beschouwingen over het overschot (excedent), dat alle arbeid oplevert. Proudhon stelt de maatschappij als één persoon voor, en zegt dat die persoon slechts het werk van den vorigen dag verteert en dus dat van den volgenden dag overhoudt. Maar hoe heeft hij dan - volgens Marx - den eersten dag gedaan? Neen, Proudhon werkt ook hier met een abstracten mensch, een abstracte maatschappij. Onze maatschappij kan echter niet gedacht worden, zonder de sociale verhoudingen, die gebaseerd zijn op het antagonisme der klassen. Wisch die sociale verhoudingen weg en uw maatschappij bestaat niet meer. Geheel uw begrip van collectieven rijkdom beteekent den rijkdom der ‘bourgeoisie’. Voor de arbeiders is alles - ook het ‘excedent’ of overschot van zijn arbeid - een vraagteeken. De productie-voorwaarden moeten dus voor de arbeiders gewijzigd worden; een gelijke verdeeling van alle verkregen rijkdommen, met behoud der bestaande productie-voorwaarden, zou aan de arbeiders geen welstand brengen.

1) Zie over de Engelsche anti-kapitalistische schrijvers: Marx, ‘Misère de la Philosophie’, Editie 1847, pag. 49-62.

Aan het tweede hoofdstuk van zijn boek tegen Proudhon gaf Marx den titel: '*Metaphysica der Staathuishoudkunde*'.

Na aangetoond te hebben, dat Proudhons zoogenaamde wetenschappelijk economische ontdekking niets beteekende, ging Marx diens methode, op echt-Duitsche wijze, aan een grondige logische kritiek onderwerpen. Hij wierp der methode van het boek der 'Contradicties' zeven tegenwerpingen voor de voeten. Het boek was geen geschiedenis volgens den tijd, doch heette een opéénvolging der ideeën te behandelen. Maar op die wijze vertoonde, volgens Marx, het boek geen kleurrijk vol leven, doch slechts een flauwe naschemering van Hegelianisme, zooals dit zich in de hersens van Proudhon weêrspiegelde. Proudhon behandelde - daar hij van een successie der ideeën spreekt - de economische categorieën als vaste vormen; doch zulke categorieën waren, volgens Marx, slechts uitdrukkingen der maatschappelijke verhoudingen, door de menschen-zelven gemaakt, evenals de menschen hun producten vervaardigen. Als de menschen nieuwe productieve krachten bekomen, wijzigen zij hun werk, hun leven, hun zijn[1)]. Er is dus altijd beweging in die economische categorieën. Het zijn stroomingen, geen vaste bakens. Proudhon behandelt nu verder telkens één fase op zich-zelf van de maatschappelijke verhouding. Doch die ééne fase is, volgens Marx, niet te behandelen zonder al de andere. Men verkrijgt op die wijze slechts een ontwrichting

1) Zie Marx 'Misère', etc. p. 100. De merkwaardige woorden van Marx luiden aldus: 'Les catégories économiques ne sont que les expressions théoriques, les abstractions des rapports sociaux de la production. Proudhon, en vrai philosophe, prenant les choses à l'envers, ne voit dans les rapports réels que les incarnations de ces principes, de ces catégories, qui sommeillaient, nous dit encore Proudhon le philosophe, au sein "de la raison impersonnelle de l'humanité". Proudhon l'économiste a très-bien compris que les hommes font le drap, la toile, les étoffes de soie, dans des rapports déterminés de production. Mais ce qu'il n'a pas compris, c'est que ces rapports sociaux déterminés sont aussi bien produits par les hommes que la toile, le lin, etc. Les rapports sociaux sont intimement liés aux forces productives. En acquérant de nouvelles forces productives, les hommes changent leur mode de production et en changeant le mode de production, la manière de gagner leur vie, ils changent tous leurs rapports sociaux. Le moulin à bras vous donnera la société avec le suzerain; le moulin à vapeur, la société avec le capitaliste industriel. Les mêmes hommes qui établissent les rapports sociaux conformément à leur productivité matérielle, produisent aussi les principes, les idées, les catégories, conformément à leurs rapports sociaux. Ainsi ces idées, ces catégories sont aussi peu éternelles que les relations qu'elles expriment. Elles sont des *produits historiques et transitoires*. Il y a un mouvement continuel d'accroissement dans les forces productives, de destruction dans les rapports sociaux, de formation dans les idées; il n'y a d'immuable que l'abstraction du mouvement *mors immortalis*.'

der ledematen van de maatschappij. Proudhon - zóó gaat Marx in de vierde plaats voort - beschouwt elke economische categorie slechts van twee kanten. Hij ziet daarin het goede en het kwade. De kwade kant nu moet verwijderd worden. Dit schijnt eenvoudig, doch het is inderdaad naïef. Zoodoende komt men tot problemen, om bijv. de slavernij te ontdoen van haar slechte zijde. Proudhon geeft - zegt Marx verder - inderdaad geen historie: hij zet slechts uitéén de geschiedenis van zijn eigen tegenstrijdigheden. Want niet de geschiedenis maakt het beginsel, maar het beginsel maakt de geschiedenis. Voorts geeft dan Proudhon aan de menschheid zekere doeleinden in het leven, bijv. het verwerkelijken der gelijkheid, en onderschikt dan allerlei daaraan. Doch die doeleinden zijn louter onderstellingen. Aldus wordt Proudhons betoog een teleologie. Hij deed dan beter een Christelijk catholiek systeem te lezen en te bestudeeren, dat vrij wat beter op het doel afgaat dan onze anarchist. Ten-slotte zegt Marx, dat Proudhon, hoe hij het zich ook inbeeldt, geen synthese levert; hij geeft slechts een saâmgestelde dwaling. Proudhon kent de geschiedenis in haar wezen niet. Hij begrijpt niet de kern en gang der productie tijdens de feodaliteit. Het wezen der ‘bourgeoisie’, bijv. dat eerst onder dit tijdvak der burgerij de accijnzen tot volle ontwikkeling moesten komen, vat hij niet. In het algemeen verstaat hij de werking niet van het antagonisme der klassen, dat zich thans openbaart in den strijd tusschen ‘bourgeoisie’ en proletariaat. De klassenstrijd wordt door hem niet diep genoeg opgevat. Dit is het hoofdgebrek en te-gelijk de veroordeeling van het boek.

In vijf onderdeelen worden de leemten van Proudhons betoog nog nader aangewezen. Telkens verwijt Marx aan Proudhon oppervlakkigheid: gemis aan waarachtige historische kennis en aan wijs-geerige diepte. Proudhon schittert in woorden-keus, doch woordenspel kan nimmer de gedachte vervangen. Wanneer Proudhon, bij voorbeeld, de arbeids-verdeeling en de rol der machines behandelt, weet hij, op het voetspoor van Ferguson, Lemontey en Sismondi, zeer juist de gebreken der arbeids-splitsing uitéén te zetten, doch telkens stuit men op een verwarring tusschen het begrip ‘werkplaats’ en het begrip ‘machine’. Nooit wordt goed uitéengezet, dat onze maatschappij één groot atelier is; nooit wordt historisch nagegaan, hoe onze moderne kapitalisten ontstonden; nergens wordt de vinger op de wond gelegd, te weten: dat de industrie onder de macht van den koopman is gekomen. Dit alles is niet door Proudhon gezien. In de plaats daarvan geeft hij orakel-spreuken, zooveel als men slechts begeert; tegenstellingen naar harte-lust, vooral als hij de begrippen van concurrentie en monopolie behandelt. - Wij volgen hier Marx niet in al zijn details. Genoeg zij het ons, dat hij Proudhons te-kortkomingen, in het begrijpen van Ricardo's leer der pacht-waarde[1)], en in

1) Zie de goede onderscheiding tusschen ‘terre-capital’ en ‘terre-matière’, Marx, ‘Misère de la Philosophie’, 1847, pag. 165; vergelijk Marx, ‘Das Kapital’, deel IIIb, 1894, pag. 158.

het verklaren van coalitie en werkstakingen, puntig uitéénzet.

Vooral de verdediging van het begrip coalitie onder de arbeiders is zeer merkwaardig. Marx stelt op den vóórgrond deze stelling: de economisten willen, dat de arbeiders in de maatschappij blijven zoo als zij zich nu ontwikkeld heeft; de socialistische schrijvers wenschen daarentegen, dat de arbeiders die maatschappij laten voor wat zij is, om in een nieuwe maatschappij te treden, die zij meenen te hebben voorbereid. Doch de arbeiders gaan met hun coalities hun eigen weg, en storen zich niet aan economisten en socialistische auteurs. ‘Het is onder den vorm van coalitie - zóó zegt Marx - dat altijd de eerste pogingen der arbeiders plaats hebben om zich te vereenigen (‘pour s'associer entre eux’). De groote industrie agglomeert op één plaats een menigte menschen, die elkander onbekend waren. De concurrentie verdeelt ze in hun belangen. Maar de handhaving van het loon, dit gemeenschappelijk belang hetwelk zij tegen hun meester hebben, vereenigt hen in éénzelfde gedachte van weêrstand - de coalitie. En die coalitie bedoelt tweederlei: vooreerst om onder de arbeiders-zelven de concurrentie te doen ophouden; ten tweede om een algemeene concurrentie tegen den kapitalist te vestigen. Indien het eerste doel van weêrstand in het begin slechts de handhaving van het loon op 't oog had, zoo vormen zich, naarmate dat de kapitalisten op hun beurt zich in een gedachte van repressie vereenigen, de eerst geïsoleerde coalities allengs tot groepen, en, tegenover het altijd goed verbonden kapitaal geplaatst, wordt de handhaving der associatie nog belangrijker voor de arbeiders dan het behoud van het loon. Dit is zoo waar, dat de Engelsche economisten zich voortdurend verbazen, dat de arbeiders een goed deel van hun loon opofferen ten-voor-deele van associaties, die, in de oogen dier economisten, slechts opgericht zijn ter-wille van het loon. In deze worsteling - een waren burger-oorlog - vereenigen en ontwikkelen zich alle elementen, die in een veldslag der toekomst zullen voorkomen. Is men eens zoo vèr, dan neemt de associatie een politiek karakter aan.

‘De economische condities - aldus vervolgt en eindigt Marx zijn boek - hadden eerst de massa der bevolking in arbeiders veranderd. De heerschappij van het kapitaal heeft aan deze massa een gemeenschappelijken toestand, gemeenschappelijke belangen gegeven. Zóó is deze massa reeds tegenover het kapitaal tot een klasse geworden, al is zij het nog niet voor zich-zelve. In de worsteling echter, waarvan wij enkele fases hebben geteekend, vereenigt zich die massa en constitueert zij zich voor zich-zelve tot klasse. De belangen, die zij verdedigt, worden klasse-belangen. Maar de kamp van klasse tegen klasse is een politieke kamp.

‘Met betrekking tot de ‘bourgeoisie’ hebben wij twee fasen nu te onderscheiden: de ééne, waarin zij zich als klasse constitueerde onder de heerschappij van de feodaliteit en van de absolute monarchie; de andere, waarin zij, reeds als klasse geconstitueerd, de feodaliteit en de monarchie omvèrwierp, om van

de maatschappij een ‘burger’-maatschappij te maken. De eerste van die tijdperken was de langste en vorderde de grootste inspanningen. Zij ook was begonnen met gedeeltelijke coalities tegen de feodale heeren.

‘Men heeft veel onderzoekingen in het werk gesteld, om de verschillende historische tijdperken te kenschetsen en te beschrijven, die de ‘bourgeoisie’ doorloopen heeft sinds de eerste vestiging der ‘gemeente’ tot op hare constitutie als ‘klasse’. Maar wanneer het geldt, zich nauwkeurig rekenschap te geven der werkstakingen, coalities en andere vormen, waarin de proletariërs voor onze oogen hun organisatie als klasse tot stand brengen, dan slaat den éénen een waarachtige vrees om 't hart, en wenden de anderen een transcendenteele minachting voor.

‘Een onderdrukte klasse is de levens-voorwaarde voor elke maatschappij, die op het antagonisme der klasse is gevestigd. De vrijmaking der onderdrukte klasse sluit dus noodzakelijk de schepping van eene nieuwe maatschappij in. Opdat de onderdrukte klasse in de mogelijkheid zij zich te kunnen bevrijden, moet er een toestand zijn bereikt, waarop de reeds verkregen productieve krachten en de geldende sociale verhoudingen niet meer naast elkander kunnen bestaan. Van alle productie-werktuigen is de krachtigste productieve kracht de revolutionnaire klasse-zelve. De organisatie der revolutionnaire elementen als klasse onderstelt het stevig bestaan van al de productieve krachten, die in den schoot der oude maatschappij konden ontkiemen.

‘Is hiermede nu gezegd, dat, na den val der oude maatschappij, er een nieuwe klasse-heerschappij zal wezen, die zich in een nieuwe politieke macht zou belichamen? - Neen.

‘De voorwaarde van bevrijding der arbeidende klasse is de afschaffing van elke klasse, evenals de voorwaarde der bevrijding van den derden stand, van de orde der ‘bourgeois’, de afschaffing van alle historische standen en van alle bevoorrechte rangen was.

‘De arbeidende klasse zal, in den loop van hare ontwikkeling, in de plaats der oude burgerlijke maatschappij, een associatie zetten, die de klassen en haar antagonisme zal opheffen: er zal geen eigenlijk gezegde politieke macht meer bestaan, omdat de politieke macht juist de officieele uitdrukking (‘résumé officiel’) is van het antagonisme in de burgerlijke maatschappij.

‘Middelerwijl is het antagonisme tusschen het proletariaat en de ‘bourgeoisie’ een worsteling van klasse tegen klasse, een worsteling, die, tot haar hoogste uitdrukking gebracht, een algeheele revolutie is. Behoeft men overigens zich daarover te verbazen, dat eene maatschappij, gevestigd op de oppositie der klassen, ten langen leste, als laatste oplossing, uitloopt op een brutale tegenstrijdigheid, een kamp van man tegen man?

‘Zeg niet, dat de sociale beweging de politieke beweging uitsluit. Nooit is er een politieke beweging geweest, die niet ter-zelfder tijd een sociale was.

‘Slechts in een orde van zaken, waarin geen klassen en geen antagonisme van klassen meer voorkomen, zullen de sociale wente-

lingen (evoluties) ophouden politieke omwentelingen (revoluties) te zijn. Tot op dat tijdstip, aan den vóóravond van elke algemeene vervorming der maatschappij, zal het laatste woord der sociale wetenschap, het woord van George Sand zijn: Strijden of sterven: bloedige worsteling of in het niet verzinken *(le néant)*. Zóó is de vraag onverbiddelijk gesteld'.

Toen het boek van Marx tegen Proudhon uitkwam, schreef men het jaar 1847. Engels was meestal bij hem gebleven. Het was dáár in Brussel voor hem een gezette studie afgewisseld door een vrij levendig verkeer met allerlei mannen van den meest geavanceerden vooruitgang.

Brussel toch was in die dagen, toen het keizerrijk van Napoleon III nog niet zijn zwaren arm op de Belgische toestanden liet drukken, de verzamelplaats van alle revolutionnaire uitgewekenen uit Europa. Dáárheên pleegden Fransche samenzweerders, Poolsche en Russische opstandelingen, Duitsche vluchtelingen zich te begeven, om te-zamen verdere plannen van omwenteling te bedenken. Uit den aard der zaak vormden al die verschillende revolutionnairen te Brussel van lieverlede een min of meer vast genootschap, waarin al de beginselen werden besproken die men in practijk dacht te brengen, al de kansen werden overwogen van een meer of minder snelle toepassing eener mogelijke revolutie. Die vereeniging heette het '*Internationale democratische genootschap*'[1]. Het was samengesteld uit Belgische democraten en uit de vluchtelingen aller landen die in Brussel toen toefden. Eere-voorzitter was generaal Mellinet, die Antwerpen tegen Holland had verdedigd, president was de advocaat Jotrand, vroeger mede-lid der Belgische voorloopige regeering van 1830, vice-presidenten waren voor de Polen Lelewel, oud-lid van het Poolsche provisorische bewind, voor de Franschen Imbert, na de revolutie van 1848 gouverneur der Tuilerieën, voor de Duitschers werd vice-president Karl Marx[2]. In dit genootschap heeft Marx nu den 9 Januari 1848 een rede 'o v e r d e n v r i j h a n d e l' gehouden, waarbij hij scherp poogde uitéén te zetten dat het stelsel van vrijhandel vooral beteekende vrijheid voor het kapitaal om den arbeider te onderdrukken[3].

1) Zie over dat Internationale democratisch genootschap Marx, 'Herr Vogt', 1860, pg. 154 en 188.
2) In dezen kring van revolutionnairen te Brussel ontmoette Marx in December 1847 den jongen Rus Bakounin, die toen ook te Brussel woonde. Zie 'Michaïl Bakunins socialpolitischer Briefwechsel', editie Dragomanow, 1895, pag. 8.
3) Wij bezitten van die rede een Engelsche vertaling: 'Free Trade. A speech delivered before the Democratic Club, Brussels, Jan. 9, 1848, by Karl Marx'. Boston 1889. Het zijn eigenlijk twee redevoeringen van Marx: zie over de tweede (ongedrukte) vooral met het oog op de protectionisten 'Die neue Zeit,' 1900/1901, I, pag. 794. Vergelijk vooral ook 'Die neue Zeit,' 1901/1902, I, pag. 353 seqq., en de 'Socialistische Monats-Hefte' 1901 pag. 119 en 1904, pag. 526 seqq.

Maar naast dát internationale genootschap had Marx, te-zamen met Engels en Ferdinand Wolff, voor de Duitsche in Brussel uitgeweken handwerks-lieden en andere vluchtelingen, een Duitsch '*Arbeiter-Bildungs-Verein*' opgericht; een kring, dien zij wilden opleiden tot beter begrip van de socialistische richting. Voor dien meer vertrouwelijken kring traden zij op als onderwijzers en vaste raadgevers. In dat 'Verein' hield Marx geregeld voordrachten. Bekend zijn zóó geworden zijn te Brussel aldaar gehouden voorlezingen over 'loon-arbeid en kapitaal', welke later (te beginnen met 4 April 1849) in de 'Neue Rheinische Zeitung' nog eens zijn afgedrukt. De inhoud van die voorlezingen is uiterst belangrijk. Zij ronden af de ontwikkeling der begrippen, zooals zij nu, na al de voorbereiding en inspanning van den strijd achteréénvolgens tegen Feuerbach en Proudhon, zich in het brein van Marx gingen vastzetten tot dat geheel eigenaardig en oorspronkelijk inzicht in de historische vervorming der maatschappij, waardoor hij allengs vermaard werd. Wij dienen van die voordrachten een kort overzicht te geven[1)].

Marx onderzocht in deze rede: 'L o o n - a r b e i d e n k a p i t a a l' allereerst de vraag, wat '*arbeids-loon*' is, hoe het wordt bepaald. Het arbeids-loon - ieder arbeider zal 't zeggen, - is de som gelds, die de patroon-kapitalist voor een zekeren arbeids-tijd of voor een zekere arbeids-levering betaalt. De kapitalist koopt dus arbeid voor geld. De arbeiders verkoopen voor geld hun arbeid. En voor dat geld koopen zij andere waren. De arbeid is dus in die beschouwing een waar, een koopwaar, zooals suiker. De eerste waar meet men af met het horloge, de tweede met de weegschaal. De ruilwaarde van de waar in geld uitgedrukt is haar prijs: arbeids-loon is dus prijs van den arbeid, van de koopwaar arbeid. De kapitalist gaat nu aan het produceeren met de hem toebehoorende grondstoffen en arbeids-instrumenten: tot de laatste behoort onze arbeider. Het arbeids-loon is dus niet een aandeel van den arbeider aan de door hem geproduceerde waar; neen, het is een deel van reeds voorhanden waren, waarmede de kapitalist een bepaalde som productieven arbeid voor zich koopt. Arbeid is dus een koopwaar, die haar bezitter (de loon-arbeider) aan den kapitalist verkoopt. Waarom verkoopt hij haar? Om te leven. Hij verkoopt zijn levens-werkzaamheid om zich de noodige levens-middelen te verzekeren. Hij arbeidt om te leven. Het product zijner werkzaamheid is dus niet het doel van zijn werkzaamheid. Het katoen, waaraan hij arbeidt, gaat hem niet aan. Wat hij voor zich-zelven produceert, is het arbeids-loon. Het loon vangt eerst voor hem aan, waar zijn werkzaamheid eindigt. Vroeger kende hij de toestanden van slavernij, later van lijfeigenschap, nu heet hij vrije arbeider, vrij om zich telkens, bij stukjes, te verkoopen. Hij kan den kapitalist verlaten, uit zijn dienst gaan, maar hij kan niet de geheele klasse der koopers, d.i. der kapitalisten, verlaten, zonder zijn bestaan op te geven. Hij

1) De voordrachten zijn in 1884 te Hottingen-Zürich als aparte brochure uitgekomen.

behoort niet aan dezen of genen kapitalist, maar aan de kapitalistenklasse; hij moet een kooper vinden voor zijn arbeid. - Om nu den prijs van den arbeid te kennen, moet men de vraag algemeener stellen en onderzoeken, waardoor in 't algemeen de prijs eener koopwaar wordt bepaald. Op die vraag antwoordt men: door de concurrentie tusschen koopers en verkoopers: de verhouding van vraag en aanbod. Let er echter op dat die concurrentie hier drieledig is: er is concurrentie onder de verkoopers, onder de koopers en dan onder de koopers en verkoopers. De industrie leidt twee leger-corpsen tegen elkander in het veld, waarvan elk corps in zijn eigen rijen tusschen zijn eigen troepen ook weder slag levert. Ontelbare schommelingen in den prijs zijn daarvan het gevolg. De maat echter van het stijgen of dalen van den prijs - 't hoe hoog en hoe laag - wordt aangegeven door de productie-kosten. Dit beteekent de bepaling van den prijs door den arbeids-tijd: den tijd noodig om de waar te produceeren. Past men dit toe op het arbeids-loon, dan beteekenen die productie-kosten de kosten die noodig zijn om den arbeider als arbeider te behouden: dus de noodzakelijke levens-middelen en de voortplantings-kosten, opdat het ras der arbeiders in stand blijve.

Tot dusverre het arbeids-loon. Zien wij nu (aan de hand van Marx) naar het *kapitaal*. Kapitaal - zeggen de economisten - is opgehoopte, vroeger verrichte arbeid. Ja, zegt Marx. Dit spreekt van-zelf, maar het verklaart niet veel: het is, alsof ik zeide: een neger is een man van het zwarte ras[1)]. Want kapitaal wordt toch eerst kapitaal onder bepaalde verhoudingen. Kapitaal is eigenlijk een verhoudings-begrip. Op de maatschappelijke verhoudingen, op de vormen waaronder de productie plaats vindt, komt het aan. De productie-verhoudingen wijzigen zich met de ontwikkeling der productie-middelen en der productie-krachten. In haar totaliteit vormen die productie-verhoudingen wat men de maatschappij noemt. Let wel, steeds eene maatschappij op een bepaalde historische ontwikkelings-trap. Zóó heeft men thans, na het verdwijnen der antieke en feodale maatschappijen, de burgerlijke maatschappij: het samenstel der productie-verhoudingen van de burgerlijke maatschappij. Het is 't tijdvak van het kapitaal. Alle producten van dat tijdvak zijn waren: koopwaren, ruilwaren. Maar al is elk kapitaal nu een som van waren of ruilwaren, zoo is niet elke som van waren of ruilwaren kapitaal. Kapitaal wordt die som daardoor, dat die som als zelfstandige maatschappelijke macht, d.i. als de macht van een deel der maatschappij, zich in

1) ‘Ein Neger ist ein Neger. In bestimmten Verhältnissen wird er erst zum Sklaven. Ein Baumwollspinnmaschine ist eine Maschine zum Baumwollspinnen. Nur in bestimmten Verhältnissen wird sie ein Kapital. Aus diesen Verhältnissen herausgerissen, ist sie so wenig Kapital, wie Gold an und für sich Geld oder der Zucker der Zuckerpreis ist’. Zie ‘Lohnarbeit und Kapital’. Editie 1884. pg. 14; vergelijk Karl Marx, ‘Das Kapital,’ deel I, vierde druk, pg. 731.

stand houdt en zich vermeerdert door ruiling tegen den onmiddellijken levenden arbeid. Het aanwezen eener klasse menschen, die niets bezit dan arbeids-geschiktheid, is een noodzakelijke voorwaarde of veronderstelling van het kapitaal. De heerschappij van den opgehoopten, vroeger afgedanen, belichaamden arbeid, over den onmiddellijken levenden arbeid, maakt den opgehoopten arbeid eerst tot kapitaal. Het kapitaal bestaat niet daarin, dat opgehoopte arbeid aan den levenden arbeid als middel ter nieuwe productie dient. Het bestaat daarin, dat de levende arbeid aan den opgehoopten arbeid als middel dient om zijn ruilwaarde in stand te houden en te vermeerderen. Wat nu bij dien ruil tusschen kapitaal en loon-arbeid geschiedt, is duidelijk. De arbeid staat zijn reproductieve edele kracht af in ruil tegen levens-middelen. Voor zich-zelven heeft nu de arbeider zijn reproductieve kracht verloren. - Kapitaal en loon-arbeid hebben elkander noodig. Zij brengen wederkeerig elkander voort. Een arbeider in een katoen-fabriek produceert niet katoen, neen, produceert kapitaal. En het kapitaal, op zijn beurt, kan zich-zelf slechts vermeerderen, door zich te ruilen tegen arbeid, door arbeid in het leven te roepen. De loonarbeid kan zich slechts tegen kapitaal uitruilen, door het kapitaal te vermeerderen, door de macht te versterken, welker slaaf hij is. Vermeerdering van 't kapitaal is dus vermeerdering van het proletariaat, d.i. van de arbeidersklasse. Dit is, o ironie! de diepe zin der éénheid van belangen tusschen kapitalisten en arbeiders; een stelling waarover de economisten bazelen. Ja, het is maar al te waar: de onafwijsbare voorwaarde voor een draaglijken toestand van den arbeider is het zoo snel mogelijk aangroeien van het productieve kapitaal, het zoo snel mogelijk toenemen van de macht van den opgehoopten arbeid over den levenden arbeid. Kapitaal en loon-arbeid zijn twee zijden van één en dezelfde verhouding. Zij bepalen elkander, zooals de woekeraar en de verkwister elkander determineeren. Zij groeien nu beiden. Maar de één veel sneller en hooger dan de ander. Het paleis wordt rijker, de hut armoediger. De verandering in de geld-toestanden werkt daarop in. De maatschappelijke kloof gaapt telkens wijder. Hoe rasser en sterker de arbeiders-klasse den rijkdom der kapitalisten vermeerdert, des te meer smeedt hij de gouden ketenen, waaraan de ‘bourgeoisie’ de arbeiders achter zich sleept. En de ‘bourgeoisie’ is zuinig; zij rekent; zij doet niet als de feodale adel van weleer; zij mest haar arbeiders niet, om te pronken met den glans van dienaren en lakeien.

De vraag kan oprijzen, hoe het aangroeien van het productieve kapitaal op het arbeids-loon inwerkt? Het antwoord is eenvoudig. Daardoor vermeerdert slechts de concurrentie onder de kapitalisten. De stijgende omvang der kapitalen geeft de middelen, om geweldiger arbeids-legers met reusachtiger krijgs-instrumenten op het industrieele slagveld te voeren. De productie-kosten worden daardoor telkens minder, het product goedkooper. Geen rust is er dan in de productie. Het wachtwoord is: voorwaarts, marsch! De oude strijd wordt telkens heftiger. De agitatie der wereld-markt

wordt steeds intensiever. En het arbeids-loon wordt steeds geringer. Het werk van den arbeider-zelf wordt door de kunstige machines telkens eenvoudiger en minder waard. De kapitalisten wedijveren onder elkander wie het grootste getal industrie-soldaten kan ontslaan. Het zijn zulke zonderlinge legers. De werkman wordt vervangen door zijn vrouw en kinderen. De kleine industrieelen vallen, zinken, en worden zelven weder arbeiders. En ondertusschen gaat de industrie, geholpen door het crediet, steeds voort. Van tijd tot tijd moet de handels-wereld een deel van zijn rijkdom en producten, soms zelfs van zijne productie-krachten, aan de goden der onderwereld offeren. Dit heet dan een crisis. Kapitaal gaat te gronde. Doch het kapitaal lijdt dan niet alléén. Als een voornaam en barbaarsch heer en meester, trekt het met zich in het graf de lijken van zijn dienaren, gansche hekatomben van arbeiders, die in de crisis ondergaan. Het resultaat van alles is deze overweging: wast het kapitaal spoedig, zoo groeit ongelijk sneller aan de concurrentie onder de arbeiders, m.a.w. des te meer nemen in verhouding af de bedrijfs-middelen en de levens-middelen voor de arbeidsklasse, - en toch, desalniettemin is het snel aangroeien van kapitaal nog de gunstigste voorwaarde voor den loon-arbeid!

Inmiddels zou een groote wending in den invloed van Marx en Engels op de arbeiders plaats grijpen. Brussel toch was voor de verschillende Duitsche socialistische uitgewekenen wel een verzamelings-punt; wel hadden zij er zelfs een eigen krant: ‘Die deutsch brüsseler Zeitung’[1)], doch het ware midden-punt van al de buiten hun vaderland zwervende Duitsche socialisten, voorzoover zij in een vaste verbinding zich hadden gevoegd, was te Londen gevestigd. Wij hebben - zie onze bladzijde 302 - uitéengezet, dat de Parijsche ‘Bund der Gerechten’, die vroeger het parool voor de Duitsche socialisten aangaf, tegen het jaar 1840 zijn kracht en invloed verloor, nadat die bond te openlijk zich had ingelaten met de revolutionnaire beweging, die, onder leiding van Barbès, 12 Mei 1839 te Parijs uitbrak. Enkele hoofden van den bond werden toen gearresteerd en uit Frankrijk verbannen. Onder hen behoorde ook de forsche K a r l S c h a p p e r, vroeger adept van Georg Büchner. Deze ging naar Londen en vormde aldaar met zes gelijkgezinden - wij noemen van hen den schoenmaker Heinrich Bauer, den horlogemaker Josef Moll, den kleêrmaker Eccarius - den ‘B o n d d e r C o m m u n i s t e n’. De zetel der ‘verbinding’ van de Duitsche socialistische uitgewekenen was dus van Parijs naar Londen verlegd. Die bond der communisten te

1) Het was eigenlijk een democratische krant, die sinds Januari 1847 twee maal 's weeks te Brussel verscheen en geredigeerd werd door A. von Bornstedt. Marx en Engels schreven in dat blad, tegen Wagener, tegen Heinzen en tegen Karl Grün. Zie Frans Mehring, ‘Geschichte der deutschen Sozialdemokratie’, deel I, 1897, 250-255. Zie een artikel van Engels in die krant van 10 Juni 1847, in ‘Die neue Zeit’, 1901/1902, I, pg. 355.

Londen - een geheime bond die tevens internationaal zou wezen - was echter niet zeer krachtig. Hij stond niet direct met al de revolutionnaire uitingen en verbindingen in Duitsche en andere steden in verband. Indirect en in 't geheim werkte hij wel. Vooral sinds Moses Hess een soort schakel was gaan vormen tusschen al de op zich-zelf staande genootschappen der socialistische gelijkgezinden. Overigens stonden echter de Duitsche arbeiders, waar zij hun eischen stelden, meestal nog op zich-zelven. Doch de geest van den tijd dreef naar associatie. Marx en Engels hadden een organisatie noodig, waardoor zij op de arbeiders over geheel Europa invloed zouden kunnen oefenen. De communisten-bond der arbeiders bood een losse organisatie aan, maar had vage overtuigingen en geen stellig vast geformuleerd programma. Men begreep over en weder, dat men tot elkander moest komen.

Reeds waren Marx en Engels begonnen de verschillende denkbeelden, die in den bond werden gehuldigd en door deels gedrukte, deels gelithografeerde circulaires verspreid werden, aan een gezette kritiek te onderwerpen.[1)] Het bestuur in Londen van den bond dacht nu, dat het 't best was met Marx en Engels te onderhandelen. Josef Moll, de horloge-maker, een geboren diplomaat, werd reeds op het einde van 1846 door het bestuur naar Brussel gezonden, om zich met Marx en Engels[2)] te verstaan. De bond toch te Londen had zich tot nu toe bewogen in communistische denkbeelden, min of meer overeenkomende met die van Weitling, doch altijd overhellende tot de Duitsch filosofische richting, die uit het Jong-Hegelianisme voortkwam. Maar de bond begreep, dat die theorieën van Weitling en der Jong-Hegelianen geen toekomst hadden. Vruchtbaar zou de werking van den bond alléén dàn kunnen worden, wanneer er een scherp en vast programma was. Marx en Engels, die nog altijd bang waren voor de vage algemeenheden der vroegere communistische genootschappen, die niets zoo gevaarlijk vonden als het luchtkasteel, dat zulk een geheim genootschap dadelijk in de wolken optrok, beten niet onmiddellijk toe. Doch toen zij vernamen, dat het centraal bestuur van den bond besloten had te Londen een congres te beleggen, waarop wellicht de door Marx en Engels vroeger uitéengezette denkbeelden, in den vorm van een openlijk manifest, als de officieele leer van den bond konden worden vastgesteld, gaven zij zich gewonnen en namen zij het lidmaatschap van den geheimen bond der communisten aan. Na de lange voorbereiding en studie, vooral in de jaren te Brussel doorgebracht, waren zij volkomen gereed met een in alle deelen goed doordacht plan. Zij kregen, na hun toetreding, dadelijk de opdracht een manifest te ontwerpen. In dit manifest zouden zij, met ter-zijde-stelling van

1) Zie Karl Marx, ‘Herr Vogt’, 1860, pag. 35. Een dezer ‘circulaires’ verscheen in den ‘Westphälischen Dampfboot’. Zie Franz Mehring, ‘Geschichte der deutschen Sozialdemokratie’, 1897, I, p. 265.

2) Zie Karl Marx, ‘Herr Vogt’, 1860, pag. 35. Josef Moll viel later als revolutionnair soldaat, in Juni 1849, op het slagveld in Baden.

individualistische en anarchistische neigingen, een goed sluitende organisatie van een collectivistisch socialisme aanbieden.

In den zomer van het jaar 1847 nu werd dit congres te Londen gehouden door afgevaardigden der arbeiders-verbindingen uit Zwitserland, België, Frankrijk, Engeland en Duitschland. Marx-zelf was niet aanwezig, doch Engels droeg de door hem en Marx opgestelde concept-statuten voor. De stemming voor de nieuwe leiders was gunstig. Er werd besloten de ontworpen statuten naar de enkele kringen of gemeenten tot onderzoek te zenden, en daarna in het najaar van 1847 alles, met inbegrip van het nieuwe 'manifest' van den bond, vast te stellen. Op dit tweede congres, in November en December 1847 te Londen gehouden, bleven, na gewichtige en inhoudrijke debatten, Marx (die nu was overgekomen) en Engels meesters van het terrein. Het congres besloot tot de nieuwe organisatie van den bond. Het verwijderde uit zijn regelen alles wat nog aan de samenzwerings-strekking van vroeger herinnerde, en het gaf aan den bond het karakter van een socialistisch propaganda-genootschap, geheel en al rustende op democratischen grondslag. De nieuwe statuten werden vastgesteld. In het eerste artikel werd als doel van den bond aangegeven: 'de val der "bourgeoisie", de heerschappij van het proletariaat, de opheffing der oude op klasse-instellingen berustende burgerlijke maatschappij en de vestiging eener nieuwe maatschappij, zonder klassen en zonder privaat eigendom.' Voorts werd in de volgende artikelen de indeeling in gemeenten, enz., de regeling der financiën, en de methode van werken deels door openbare 'Arbeiter-bildungs-Vereine' zooals men steeds gewoon was, deels door het in 't geheim werkend bestuur, nader uitéengezet. En ten-slotte werd dan aangenomen het door Marx en Engels gestelde manifest van dat hernieuwd en herboren socialistisch genootschap, welk manifest, wijl het 't officieele stuk van den dusgenaamden 'communistischen bond' was, voortaan bekend zou worden onder den naam: 'COMMUNISTISCH MANIFEST'[1]. Het stuk wentelde om twee assen. De eerste spil was, dat de k l a s s e n - s t r i j d dáár was, de kamp tusschen proletariaat en 'bourgeoisie', die elke welwillende samenwerking van arbeider en kapitalist voortaan uitsloot. De tweede spil was, dat een i n t e r n a t i o n a l e s o l i d a r i t e i t v a n a l l e w e r k l i e d e n zou worden erkend, en de arbeiders van alle landen zich moesten vereenigen, om één groot strijdend leger te vormen. Deze twee factoren werden door het manifest als bommen in het Europeesch huishouden geworpen. De sentimenteele leus van vroeger: 'alle menschen zijn broeders' had

1) Zie over het communistisch manifest 'Die neue Zeit', 1897/98, I, pg. 353 vlgg., en de persoonlijke herinneringen van Friedrich Lessner in de 'socialistische Monatshefte' 1897, pg. 556. Over een incident betreffende Cabet tusschen het eerste en tweede congres, zie Franz Mehring, 'Geschichte der deutschen Sozialdemokratie' 1897, I, pg. 267.

afgedaan; aan de oude begrippen van hoop en liefde werd voorgoed door de nieuwe leiders der arbeiders de rug toegekeerd.

Het stuk-zelf werd in zes talen gedrukt: in het Engelsch, Fransch, Duitsch, Italiaansch, Vlaamsch en Noorsch, en zou in het begin van het jaar 1848 over Europa verspreid worden.

Daar brak echter de Februari-revolutie in Parijs uit en de centrale raad van den bond der communisten droeg nu de leiding van den bond volledig aan Marx over. Hij ijlde naar Parijs, doch vestigde weldra in Mei 1848 zich in Duitschland, te Keulen, waar hij vijf jaren geleden zijn ‘Rheinische Zeitung’ had uitgegeven.

VIII.

Voordat wij het Communistisch Manifest behandelen, dat op gansch Europa betrekking zou hebben, dienen wij, ook wijl Marx er een half jaar direct zelf ging werken, nog even weder den blik op Duitschland te slaan.

Het was een feit, dat sinds het jaar 1844 Duitschland een terrein werd, waarop het socialisme meer geregeld en aanhoudend pijlen afschoot. Langs allerlei wegen en kanalen werden socialistische denkbeelden tot het publiek in Duitschland gebracht.

Weekbladen, maandelijksche tijdschriften en kranten deden hun best. Meestal waren het vluchtige verschijningen, die blijde waren, als zij haar leven een gansch jaar konden rekken. Enkele van die organen hebben wij in de voorgaande bladzijden reeds ontmoet. Wij noemen bijv. den ‘Gesellschafts-spiegel’ uit Elberfeld, den ‘Weserdampfboot’, enz. enz. De belangrijkste krant, die het langst stand kon houden onder de Pruisische censuur, bleef de ‘Triersche Zeitung.’ Groot gewicht legden al die periodieke bladen intusschen niet in de schaal. Zij verkwikten meestal reeds overtuigde, door het Fransch socialisme verlokte handwerks-lieden.

Op grooter Duitsch publiek werkten - zij 't dan ook dat de besten buiten Duitschlands grenzen moesten toeven - d i c h t e r s . Zij deden een beroep op een betere stemming in Duitschland, en namen in socialistischen zin het op vóór het gemeenschaps-gevoel tegenover het egoisme. Zij begonnen liederen te dichten vol verzet tegen de bestaande toestanden. Zij formuleerden in hun gevleugelde verzen de stelling, dat de maatschappij verantwoordelijk is voor elk van haar leden, verantwoordelijk voor het ongeluk en kwaad in haar midden. Zij zagen scherper dan hun tijdgenooten de schaduwzijden van ons individueel eigendoms-recht. Zij wezen op het schandaal eener zoogenaamd Christelijke Kerk, en vingen de materialistische consequenties der leer van Feuerbach op, die zij vermengden met echo's uit de Fransche socialistische scholen.

H e i n r i c h H e i n e [1] gaf onder die dichters het voorbeeld. Reeds enkele malen hebben wij gelegenheid gehad eenige zijner sociale verzen aan te halen. Als tot één stralen-bundel heeft hij

1) Zie over Heine ook ‘Die neue Zeit’, 1902/1903, I, pg. 612 seqq.

al de vonken van zijn poëtisch vernuft bijéengegaard tot de ‘zingende vlammen’ van zijn gedicht ‘Duitschland, een wintersprookje’. Luister slechts naar het teeder en ironisch begin, als hij in de regenachtige November-maand van 1844 van Parijs naar Hamburg vertrekt, en, over de Fransche grens gekomen, het neuriënd lied van het Duitsche ‘meisje met de harp’ aanhoort:

Ein kleines Harfenmädchen sang,
Sie sang mit wahrem Gefühle
Und falscher Stimme, doch ward ich sehr
Gerühret von ihrem Spiele.

Sie sang von Liebe und Liebesgram,
Aufopfrung und Wiederfinden
Dort oben in jener besseren Welt,
Wo alle Leiden schwinden.

Sie sang vom irdischen Jammerthal,
Von Freuden, die bald zerronnen,
Vom Jenseits, wo die Seele schwelgt
Verklärt in ew'gen Wonnen.

Sie sang das alte Entsagungslied,
Das Eiapopeia vom Himmel,
Womit man einlullt, wenn es greint,
Das Volk, den groszen Lümmel.

Ich kenne die Weise, ich kenne den Text,
Ich kenne auch die Verfasser:
Ich weisz, sie tranken heimlich Wein
Und predigten öffentlich Wasser.

Ein neues Lied, ein besseres Lied,
O Freunde, wil ich euch dichten:
Wir wollen hier auf Erden schon
Das Himmelreich errichten.

Wir wollen auf Erden glücklich sein,
Und wollen nicht mehr darben;
Verschlemmen soll nicht der faule Bauch,
Was fleiszige Hande erwarben.

Es wächst hienieden Brot genug
Für alle Menschenkinder,
Auch Rosen und Myrten, Schönheit und Lust,
Und Zuckererbsen nicht minder.

Ja, Zuckererbsen für Jedermann,
Sobald die Schoten platzen!
Den Himmel überlassen wir
Den Engeln und den Spatzen.

En die half-weemoedige, half-sarkastische klanken worden nu voortdurend begeleid door het geroffel op den trom:

Schlage die Trommel, und fürchte dich nicht,
Und küsse die Marketenderin,
Das ist die ganze Wissenschaft,
Das ist der Bücher tiefster Sinn.

Trommle die Leute aus dem Schlaf,
Trommle Reveille mit Jugendkraft,
Marschire trommelnd immer voran,
Das ist die ganze Wissenschaft.

Das ist die Hegel'sche Philosophie,
Das ist der Bücher tiefster Sinn:
Ich hab' sie begriffen, weil ich gescheit,
Und weil ich ein guter Tambour bin.

of door de Marseillaise-maten van een ‘Tendenz-lied’:

Girre nicht mehr wie ein Werther....
Rede Dolche, rede Schwerter!
Sei nicht mehr die weiche Flöte,
Das idyllische Gemüth -
Sei des Vaterlands Posaune,
Sei Kanone, sei Karthaune,
Blase, schmettre, donnre, tödte!

Want de bezittende klasse heeft getoond geen hart meer te bezitten voor de armen. Op bijtende wijze werd dit later verteld in kleine dichterlijke schetsen als ‘Jammerthal’, thans vóór 1848 werd dit uitgefloten in het vers over de hongerige ratten, de zinnebeelden der arbeiders. Die schaar van ratten komt opdagen. Wee! daartegen hebben de oude pruiken geen middelen:

Heut helfen euch nicht die Wortgespinste
Der abgelebten Redekünste,
Man fängt nicht Ratten mit Syllogismen,
Sie springen über die feinsten Sophismen,
Im hungrigen Magen Eingang finden
Nur Suppenlogik mit Knödelgründen,
Nur Argumente von Rinderbraten....
enz. enz.

Heines altijd fijne, soms zeer luchtige toon werd afgewisseld door de harde stem van den geërgerden G e o r g H e r w e g h .[1] Reeds in 1841 gaf deze het lied, dat opgenomen is in zijn bundel

1) Zie over Herwegh ook zijn ‘Briefwechsel mit seiner Braut’, Stuttgart 1906. Vergelijk ‘Die neue Zeit’, 1906/07 I, p. 581.

‘Gedichte eines Lebendigen’ en dat sinds dien tijd door geen proletariër is vergeten: het lied van den haat:

Wohlauf, wohlauf, über Berg und Flusz
Dem Morgenroth entgegen.
Dem treuen Weib den letzten Kusz
Und dann zum treuen Degen!
Bis unsre Hand in Aschen stiebt,
Soll sie vom Schwert nicht lassen:
Wir haben lang genug geliebt,
Und wollen eindlich hassen!

Die Liebe kann uns helfen nicht,
Die Liebe nicht erretten;
Halt' du, o Hasz, dein jüngst Gericht,
Brich du, o Hasz, die Ketten!
Und wo es noch Tyrannen gibt,
Die laszt uns keck erfassen;
Wir haben lang genug geliebt,
Und wollen endlich hassen!

En naast die twee dichters van grooten naam, wier verzen altijd hun klank zullen behouden, bij wie wij nog misschien D i n g e l s t e d t [1] met zijn liederen van den nachtwacht zouden kunnen voegen, plaatsten zich dan dichters van den dag, die slechts van tijd tot tijd een gelukkig oogenblik hadden. Wij noemen Karl Beck, Hoffmann von Fallersleben, Alfred Meiszner, Robert Prutz, Georg Weerth, L. Seeger en Ernst Dronke. Doch één dichter van Gods genade was nog onder hen, die de zaak van het volk in den geest der socialisten door zijn zangen deed weêrklinken. Wij bedoelen F r e i l i g r a t h [2], den veel beproefden en lang vervolgden Freiligrath, die eindelijk in Maart 1876 te Cannstadt de eeuwige rust inging. Door zijne vertaling van het schoone lied van Burns, maakte hij het vers ‘Trotz alledem’ tot een Duitsch volkslied:

Ob Armuth euer Loos auch sei,
Hebt hoch die Stirn, trotz alledem!
Geht kühn den feigen Knecht vorbei;
Wagt's, arm zu sein trotz alledem!

1) Dingelstedts ‘Lieder eines kosmopolitischen Nachtwächters,’ 1842, zijn eigenlijk louter politieke strijdverzen. De sociale toon wordt echter altijd even gehoord: bijv. in zijn bijzonder fraai lied der ‘vraagteekens’. Raadpleeg over hem en voor dit laatste lied Mr. Gerrit de Clercq in ‘De Gids’ van 1847. Zie ook ons boek ‘Beelden en Groepen,’ 1892, pag. 353. Naast Dingelstedt mag wellicht ook Nic. Lenau genoemd worden.
2) Zie over Freiligraths ‘Werke’ in de nieuwe uitgaaf 1905 ‘Die neue Zeit’, 1905/1906, I, p. 466, en voorts ‘Die Neue Zeit’ 1905/1906, I, pg. 769 seqq. Freiligrath was geboren 17 Juni 1810; zijn monument staat op het kerkhof niet vèr van de Kursaal te Cannstadt.

Trotz alledem und alledem,
Trotz niederm Plack und alledem,
Der Rang ist dass Gepräge nur,
Der Mann das Gold trotz alledem!

En zeer eigenaardig wist Freiligrath den toon te vinden, om die echt Duitsche verschijning, den proletariës van den geest, te doen herdenken in zijn ‘Requiescat’:

Der Bedarf hat ihn gespornt,
Und gepeitscht hat ihn der Mangel.

Also schrieb er Blatt auf Blatt,
Bleich und mit verhärmten Wangen,
Während drauszen Blum' und Blatt
Sich im Morgenwinde schwangen,
Nachtigall und Drossel schlug,
Lerche sang und Habicht kreiste: -
Er hing über seinem Buch
Tagelohner mit dem Geiste!

Dit bleven echter algemeene vage klanken. Reeds had hij echter zonder omwegen ellendige volks-toestanden aangewezen in het vers: ‘Aus dem Schlesischen Gebirge’[1)], toen hij nog meer op den man af zijn aanvallen richtte tegen den met zich-zelf ingenomen fantastischen Pruisischen koning van Gods genade Friedrich Wilhelm IV. In twee gedichten heeft hij dien vorst uit een socialistisch oogpunt de les gelezen. De eerste maal, in het vers: ‘Von unten auf’, toen de koning nog in zijn half-Middeleeuwsche majesteit troonde, en met zijn hofstoet op zijn stoomboot den Rijn af naar Coblentz voer, om dáár het herbouwde slot Stolzenfels in te wijden. De zon vergulde het landschap aan de oevers en van vreugde en trots zwol jubelend de borst van den heerscher. De dichter echter had geen oogen voor dien glans eener tooneel-heerschappij en dacht aan de werkelijke macht, aan den stoker, die in de machine-kamer de boot doet voorwaarts snellen. Dáár staat die stoker, mijmerend over den koning dien hij vervoert:

Das glüh'nde Eisen in der Hand, Antlitz und Arme roth erhitzt,
Mit der gewölbten haar'gen Brust auf das Geländer breit gestützt -
So läszt er schweifen seinen Blick, so murrt er leis dem Fürsten zu:
‘Wie mahnt dies Boot mich an den Staat! Licht auf den Höhen wandelst Du!

‘Tief unten aber in der Nacht und in der Arbeit dunkelm Schoosz,
Tief unten, von der Noth gespornt, da schür' und schmied' ichmir mein Loos!
Nicht meines nur, auch Deines, Herr! Wer hält die Räder Dir im Takt,
Wenn nicht mit schwielenharter Faust der Heizer seine Eisen packt?

1) Dat vers: ‘Aus dem Schlesischen Gebirge’ moest nog in 1896 uit de schoolboeken voor de volks-school te Maagdenburg geschrapt worden op last der regeering, zie ‘Die neue Zeit’, 1895/96 II, pg. 1.

‘Du bist viel weniger ein Zeus, als ich, o König, ein Titan!
Beherrsch' ich nicht, auf dem Du gehst, den allzeit kochenden Vulkan?
Es liegt an mir: - Ein Ruck von mir, Ein Schlag von mir zu dieser Frist,
Und siehe, das Gebäude stürzt, von welchem Du die Spitze bist!

‘Der Boden birst, aufschlägt die Gluth und sprengt Dich krachend in die Luft!
Wir aber steigen feuerfest aufwärts an's Licht aus unsrer Gruft!
Wir sind die Kraft! Wir hämmern jung das alte morsche Ding den Staat,
Die wir von Gottes Zorne sind bis jetzt das Proletariat!

‘Dann schreit ich jauchzend durch die Welt! Auf meinen Schultern, stark und breit,
Ein neuer Sankt Christophorus, trag, ich den Christ der neuen Zeit!
Ich bin der Riese, der nicht wankt! Ich bin's durch den zum Siegesfest
Ueber den tosenden Strom der Zeit der Heiland Geist sich tragen läszt!’

So hat in seinen krausen Bart der grollende Cyklop gemurrt;
Dann geht er wieder an sein Werk, nimmt sein Geschirr, und stocht und purrt.
Die Hebel knirschen auf und ab, die Flamme strahlt ihm in's Gesicht,
Der Dampf rumort; - er aber sagt: ‘Heut, zornig Element, noch nicht!’

Der bunte Dämpfer unterdesz ligt von Kapellen zischend an:
Sechsspännig fährt die Majestät den jungen Stolzenfels hinan.
Der Heizer auch blickt auf zur Burg; von seinem Flammen nur behorcht,
Lacht er: ‘Ei, wie man immer doch für künftige Ruinen sorgt!’

Dit was de eerste keer toen Freiligrath den koning trof, den koning stralend in schitterende schijn-praal. Den tweeden keer teekende hij dien koning, toen deze, bevend van zwakte en angst zich in Maart 1848 buigen moest voor het arbeiders-volk te Berlijn, dat zoo-even op de barricade de zege op de troepen der militairen had behaald, en nu den koning noodzaakte de in dien strijd gevallen dooden - dezelfde, wien de tegenwoordige keizer Wilhelm II in het jaar 1900 ter-nauwernood een fatsoenlijke begraafplaats meer gunde - te begroeten. Ach, Friedrich Wilhelm IV in zijn konings-omgeving scheen die begroeting na eenige maanden te zijn vergeten, en de dichter voert nu in Juli 1848 die dooden op en laat ze spreken tot de levenden, die hen niet meer gedenken. Hoort den aanhef van het vers ‘Die Todten an die Lebenden’[1]:

1) Freiligrath werd wegens dit vers vóór den rechter te Dusseldorf aangeklaagd wegens opwekking tot hoogverraad, doch door de jury vrijgesproken. Zie het ‘Stenographischer Bericht des Processes gegen den Dichter Ferdinand Freiligrath, 3 October 1848’, Dusseldorf 1848.

Die Kugel mitten in der Brust, die Stirne breit gespalten,
So habt ihr uns auf blut'gem Brett hoch in die Luft gehalten!
Hoch in die Luft mit wildem Schrei, dasz unsre Schmerzgeberde
Dem, der zu tödten uns befahl, ein Fluch auf ewig werde!
Dasz er sie sehe Tag und Nacht, im Wachen und im Traume -
Im Oeffnen seines Bibelbuchs wie im Champagnerschaume!
Dasz wie ein Brandmal sie sich tief in seine Seele brenne;
Dasz nirgendwo und nimmermehr er vor ihr fliehen könne!
Dasz jeder qualverzogne Mund, dasz jede rothe Wunde
Ihn schrecke noch, ihn ängste noch in seiner letzten Stunde!
Dasz jedes Schluchzen um uns her dem Sterbenden noch schalle,
Dasz jede todte Faust sich noch nach seinem Haupte balle -
Mög' er das Haupt nun auf ein Bett, wie andre Leute pflegen,
Mög' er es auf ein Blutgerüst zum letzten Athem legen!

So war's! Die Kugel in der Brust, die Stirne breit gespalten,
So habt ihr uns auf schwanken Brett auf zum Altan gehalten!
'Herunter!' - und er kam gewankt, - gewankt an unser Bette;
'Hut ab!' - er zog - er neigte sich! (so sank zur Marionette,
Der erst ein Komödiante war!) - bleich stand er und beklommen!
Das Heer indesz verliesz die Stadt, die sterbend wir genommen,
Dann 'Jesus meine Zuversicht!' wie ihr's im Buch könnt lesen:
Ein 'Eisen meine Zuversicht! wär paszlicher gewesen!

Aldus werd door publicisten en dichters op de stemming van Duitschland gewerkt. Zij poogden propaganda te maken voor een oppositie tegen de heerschende ideeën der regeerende klasse. Waar adel en gezeten burgerij steeds een beroep deden op eigenbelang en wat daarmede samenhing, dáár spraken zij van gemeenschapszin; waar in de leidende verkeers-kringen steeds de lof werd verkondigd der bestaande orde of der vrije concurrentie, dáár spraken zij van het nieuwe en toch zoo oude begrip van associatie.

Duidelijk was het, dat het voortdurend hameren op dit aambeeld wel eenigen indruk in Duitschland maakte. Er ging toch reeds hier en dáár in Duitschland als het ware een levens-adem over het sociale veld.

Die frissche wind ging niet uit van de universiteiten. Na den val en de verdrijving der Jong-Hegelianen was de geest er zeer conservatief geworden. Onder die conservatieven was soms slechts bij uitzondering een man, die in sociale zaken iets voor het volk wilde doen. Wij noemen een man die niets van de socialisten wilde weten, doch toch hun leuzen (zij 't zeer fragmentarisch) spelde, hij heette: V i c t o r A i m é H u b e r [1]. Hij had in het jaar 1841 een diep doordachte brochure uitgegeven onder dezen titel: 'Over de elementen, de mogelijkheid of noodzakelijkheid eener conservatieve partij in Duitschland'. Deze brochure was in

1) Zie over Huber ons opstel in de 'Studiën op sociaal gebied', 1877, pag. 55-121.

de eerste plaats een aanval tegen de Jong-Hegeliaansche school, tegen de jaarboeken van Ruge. Huber trachtte aan te toonen, dat deze Jong-Hegelianen inderdaad de zedelijke grondslagen van Staat, Kerk, maatschappij ondermijnden en al het bestaande op losse schroeven zet'ten. Tegen hen riep hij allen op, wien het behouden en handhaven der oude grondslagen van het volks-leven ter-harte ging: een breede schare van conservatieven, waartoe velen zich zouden kunnen voegen. Want deze conservatieven moesten een eigen partij vormen, een eigen beginsel te verdedigen hebben. Zij moesten zelfstandig optreden met een eigen programma, dat sterk afweek van wat de liberale partij en meening wilde. - De koning van Pruisen, Friedrich Wilhelm IV, had, na het lezen van die brochure, hem uit Marburg, waar hij toen hoogleeraar was, in 1843 te Berlijn geroepen, met de bepaalde opdracht werkzaam te wezen in den zin eener ‘edele’ conservatieve politiek. En in Februari 1844 schreef Huber in de ‘Evangelische Kirchenzeitung’, het blad van zijn vriend Hengstenberg, een opstel dat zijn nieuw programma bevatte. Het was oogenschijnlijk een woord over een door den koning fantastisch nieuw ingestelde ridderorde (de Zwanen-orde). Huber ging in zijn betoog uit van de hooge waarde der vrijwillige, uit eigen drang volvoerde werkzaamheid ten-bate van anderen, die overal naast de taak, die men voor zich-zelven volvoerde, moest plaats grijpen. Dit was de ridder-dienst onzer dagen. Die vrijwillig op te nemen arbeid had nu in onze maatschappij een groot veld. Het voornaamste werk, ten-behoeve der anderen, bestond echter niet hierin, dat men de behoeftigen iets mededeelde, doch veeleer daarin, dat men de honderdduizenden, die op den rand van den afgrond nog steeds arbeidende poogden te leven, maar die bijna geen vasten grond meer onder hun voeten voelden, op dat hellend vlak aanpakte, hen vasthield, en hen belette af te glijden in den poel van het pauperisme. Staat en Kerk moesten hier ook helpen, maar het wezenlijke werk behoorde door vrije vereenigingen te geschieden, waarin de beste elementen der gegoede en der arme klassen elkander de hand moesten reiken. Wat Huber wilde was een organisatie der arbeidende massa's. Een organisatie op Christelijken grondslag en op de materieele basis van een nieuw te scheppen g e m e e n s c h a p p e l i j k e e i g e n d o m . Tot zulk een gemeenschappelijk eigendom moesten ook de rijke lieden en de Staat bijdragen, maar de hoofdzaak moest door de arbeidende klassen van het dagloon worden afgezonderd. Daarvoor moesten echter de arbeiders de gelegenheid hebben, om op de goedkoopste wijze in hun levens-behoeften te voorzien: de aankoop moest in het groot voor velen worden gedaan. Huber besloot zijn betoog met de herinnering, dat, hoe wij ons ook wend'den of keerden, toch op dit sociaal terrein de beslissing lag van den grooten veldslag tusschen Christelijke beschaving en een nieuwe meer dan heidensche barbaarschheid. De openbare meening zou, volgens hem, weldra moeten erkennen, dat deze questies nog belangrijker waren dan de zoogenaamde politieke vragen. - Dit programma werd nu verder door Huber

in een weekblad, ‘Janus’, dat van 1845 tot 1848 verscheen, ontwikkeld. Zijn plan, om de lagere standen tegen den anders onvermijdelijken val te behoeden, accentueerde zich in dat blad onder de benamingen van ‘inwendige kolonisatie’ en van ‘associatie’. Zijn gedachten-loop was daarbij de volgende: eerst dan zou het proletariaat weder een gezond lid van onze maatschappij kunnen worden, wanneer het Christelijk familie-leven het bezielde. Zulk een familie-leven was echter niet denkbaar, zonder eenige zelfstandigheid van huishouden en eigendom. De arbeiders moesten zich dus associeeren, om gezamenlijk goedkooper woningen met tuintjes machtig te worden, en om zich de levens-behoeften in het groot te kunnen verschaffen, zonder behulp of inmenging van den tusschenhandel, die als een kanker voor de arme lieden werkte. Nu was echter dit de moeielijkheid, dat de arbeiders, in den toestand, waarin zij zich tegenwoordig bevonden niet rijp genoeg waren, om zelven zulk een vrije associatie tot stand te brengen. Op andere wijze, van boven-af, moesten dus - voor hen, niet door hen - op onbewoonde vlakten, dicht bij groote steden, groepen of blokken van arbeiders-woningen gesticht worden, in de nabijheid van spoorwegen of anders met de stad door omnibus-diensten verbonden, opdat de bewoners dier woningen dagelijks naar het werk in de stad, de fabriek of werkplaats, konden worden vervoerd. Huber bepleitte zóó het stichten van arbeiders-wijken in gezonde verfrisschende lucht onder toepassing van een organisatie, waardoor de voordeelen der gemeenschap aan de bewoners zouden toekomen. Het zouden als het ware binnenlandsche koloniën zijn. Als niemand het initiatief wilde nemen tot het volvoeren van die taak, moest de Staat, de groote gemeenschap, hiertoe overgaan. Tegenover de naderende destructieve machten zou de Staat een conservatieve daad doen, door zulke arbeids-bolwerken te stichten. - De denkbeelden van Huber vielen op den Duitschen grond als zaadkorrels neder. Spaarzaam en zeldzaam schoten echter de halmen op.

Trouwens de leidende Duitsche standen hielden zich als terzijde, waar het de sociale ideeën gold. Enkele Christelijke-feodalen gehoorzaamden soms aan den kreet van 't hart. Artistieke naturen - als vorst Pückler-Muskau en Rahel Varnhagen von Ense - coquetteerden nu en dan met het socialisme. Bettina von Arnim deed in haar wonderlijk boek: ‘Dies Buch gehört dem König’ - waar op het slot (pag. 534-598) de bittere mededeelingen over de ellende der arbeidende klasse worden gedaan - hier en dáár een goede greep[1]. Liedke gaf in 1845 een fraaie brochure uit onder den titel: ‘Hebung der Noth der arbeitenden Klassen’[2]. En in 't algemeen gaf in de groep staathuishoudkundige en

1) Op de beteekenis van Bettina's boek wees ook Max Stirner, ‘Der Einzige und sein Eigenthum’, pag. 263-265.
2) Zie over Liedke en met hem verwante schrijvers, Karl Marlo, ‘Untersuchungen über die Organisation der Arbeit’. Band II (Eerste druk) pag. 322-340.

politieke schrijvers in Duitschland Lorenz Stein een opwekkenden stoot, toen hij in 1842 zijn bekend boek schreef over de geschiedenis van het Fransche socialisme en communisme. Daden van toenadering uit den kring der hoogere standen zagen de Duitsche arbeiders haast niet

Doch de Duitsche a r b e i d e r s -zelven begonnen zich te roeren, nu de hoogere standen hen in den steek lieten[1)].

Het echt-Duitsche gevoel van 't terugtreden voor hooger geplaatsten of machtiger gezeten standen nam af. Dat werd een sprookje uit goede oude tijden. De ergernis over hun eigen gedrukten toestand werd den arbeiders te-zwaar. Het verzet ving aan in Juni 1844 in de wevers-districten van Silezië. In dat gewest, de glorie der veroverings-politiek van Frederik den Grooten, huisde wellicht de armste en ellendigste bevolking van gansch Europa. Op het platte-land woonden daar de wevers en spinners van het linnen. Elk gezin mocht van oudsher vrijelijk dien arbeid verrichten, mits een zekeren wever-cijns aan den adellijken heer afstaande. Betaalden zij dien cijns dan hadden zij in de achttiende eeuw het ‘recht van arbeid’. Doch het arbeids-product werd hoe langer hoe onvoordeeliger. De concurrentie der Ieren en Schotten maakte hun het leven zuur. Daar begon nu ook in dat buitenland de ‘machine’ op dat weven en spinnen toegepast te worden. Thans werd het den armen Silezischen wevers-gezinnen, die slechts met de hand hun armelijk werk deden, te-bar. Oude feodaliteit scheen hier dus tegen hen samen te spannen met opkomend kapitalisme. De Silezische wevers wilden ten-minste van den feodalen cijns verlost zijn. De honger dreef hen voort. Zij stonden in 1792 op, en herhaalden telkens die oploopen. Doch de Pruisische militairen schoten er dan bloedig op los en de wevers bukten. Hardenberg, de minister van Friedrich Wilhelm III. bestendigde ter-wille van den adel den wevers-cijns. Tegen de lage prijzen van de markt-zelve kon de regeering niets doen. Zoo waarde er de honger rond: akelig en stil. Het werkloon, dat aldaar door de ondernemers aan een gansch gezin (man, vrouw en kind tezamen) werd gegeven, bedroeg veertien groschen per week. Hoe met dat loon de lieden aan den hongerdood wisten te ontsnappen, is voor velen altijd een raadsel. Doch de voedings-middelen werden iets duurder en nu ging het niet meer. Ongeveer vijf duizend wevers te Peterswaldau en Langenbilau stonden op. Te Peterswaldau hadden zich als patroons de gebroeders Zwanziger, te Langenbielau de gebroeders Dierig vooral gehaat gemaakt. De arbeiders drongen in de huizen der fabrikanten, en vernielden alles wat hun onder de handen kwam, vooral schuld-boeken en schuldbekentenissen. Natuurlijk zond de overheid er dadelijk batailjons. Deze vuurden op de wevers en herstelden de orde. Drie en tachtig

1) Zie Georg Adler, ‘Die Geschichte der ersten sozial-politischen Arbeiterbewegung in Deutschland’, 1885, pag. 108, 126 en 135, en voorts pag. 156 en volgende.

gevangenen werden later nog gebracht vóór den rechter te Breslau, die de raddraaiers, zoo als de hoogere standen ze noemden, veroordeelde tot 24 geeselslagen en tot tien jaar vesting-werk[1]. Straf was de hand en het gemoed was ook juist niet liefelijk. Doch de beweging breidde zich verder uit. In Breslau werd een arbeiders-opstoot door de tusschenkomst der cavalerie neêrgesabeld. Ook in Bohemen hadden omstreeks dienzelfden tijd allerlei arbeiders-bewegingen plaats. Berlijn was zelfs niet vrij van eenige beroering. Te Warmbrunn wist een schrijnwerkersgezel Franz Wurm een soort samenzwering tegen de bestaande maatschappij op touw te zetten; hij werd gevat en ter-dood veroordeeld; welk vonnis echter in gevangenis-straf werd gewijzigd.

Dat alles gebeurde in 1844. De beroering werd eerlang onderdrukt. Doch sinds dien tijd ziet men in alle grootere steden - in Berlijn, in Hamburg, in Maagdenburg, in Oldenburg, in Mannheim - zoogenaamde arbeiders-vereenigingen ontstaan, die meer zelfstandigheid voor de klasse der werklieden wilden veroveren. Deze vereenigingen waren wel is waar in den aanvang meer democratisch dan juist socialistisch, maar allengs drongen dáár de socialistische denkbeelden binnen. Wel deden de staatkundige radicalen hun uiterste best, om de arbeiders voor hun politiek alléén te behouden. Karl Heinzen de 'vorstenvreter', schreef in die dagen zelfs giftige artikelen tegen de communisten[2]. Maar de tijdgeest was machtiger dan die politieke heeren. De arbeiders schenen van de verboden vrucht geproefd te hebben, en dachten voortaan minder om den Staat dan om de maatschappij. Hier en dáár werden op Duitsch grond-gebied werkstakingen ingevoerd. In 1846 begonnen bij Brandenburg de spoorweg-werkers wegens verkorting van hun loon een 'strike'. Reeds den volgenden dag werden zij echter door een afdeeling kurassiers tot inkeer gebracht. In Elbing had hetzelfde plaats bij de ploegen, die aan het onderhoud van de spoorbaan werkten, en hetzelfde resultaat werd weder verkregen. In Mainz werd in dat jaar 1846 een aanval door de hongerige arbeiders op de bakkers-winkels gedaan. De duurte der aardappelen had de arme lieden tot wanhoop gedreven. In Breslau kwamen 400 à 500 werklooze proletariërs in 1846 te-zamen, en gingen onder den kreet: 'brood of arbeid' post vatten vóór het raadhuis. Zoo `

1) Zie over die toestanden in Silezië vooral het opstel van Wilhelm Wolff in H. Püttmann's 'Deutsches Bürgerbuch für 1845'. Voorts een artikel in het 'Deutsches Vierteljahrsschrift' 1844, getiteld: 'Aus Anlasz der Fabrik-Emeuten'. Raadpleeg ook Wermuth und Stieber's boek pag. 33 seqq, en dan het stuk van Bernstein in zijn 'Documente', 1902, pg. 295 'Der Grundtext zu Gerhart Hauptmanns Webern'.

2) Zie over Karl Heinzen (hij stierf 1880 in Amerika) ook de voorrede van Karl Schmemann geplaatst vóór de Engelsche vertaling van een zijner in 1852 verschenen werken: 'The Rights of Women and the sexual relations'. Boston 1891. Karl Marx spreekt over Heinzen, 'der lange Heinzen', in zijn 'Herr Vogt', 1860, pag. 134.

iets gebeurde in Keulen, in Berlijn en op allerlei plaatsen. Dat dit alles in Pruisen geschiedde, het klassieke land der rust, der tucht en der orde, was wel het bewijs, dat de ontevredenheid toenam[1].

Toen dan ook in Maart 1848 de revolutie uit Parijs naar Duitschland oversloeg, was het terrein overal reeds doorwoeld. De arbeiders in de Duitsche steden voelden hun kracht, waren een oogenblik de meesters, en poogden zich te organiseeren.[2] Een eerste poging daartoe werd te Berlijn gedaan. Aldaar had den zesden April 1848 de eerste arbeiders-vergadering plaats onder leiding van den typograaf B o r n . Deze Born[3] had door groote wils-kracht zich kennis verworven, en werd de aanvoerder der arbeiders, zoowel wanneer zij op de barricaden vochten, als wanneer zij naar een vredelievende oplossing streefden. Hij vooral ried den arbeiders aan, zich te organiseeren en wel op het terrein der vakvereenigingen: ieder vak moest op elke plaats van Duitschland zich stevig aanéénsluiten, afgevaardigden kiezen, en de verschillende plaatselijke afgevaardigden moesten dan met elkander in verbinding komen, stellige wenschen en eischen formuleeren, in de richting van verkorting van den arbeids-tijd en van verhooging van het arbeids-loon. Al werd door Born op den vóórgrond gezet, dat elk arbeider, in de tegenwoordige orde der maatschappij, een deel van zijn arbeids-dag ten-voordeele van den kapitalist-ondernemer offerde, zoo kan men echter niet vast zeggen, dat de beweging door hem geleid een bepaald socialistisch karakter droeg. Zijn kameraden waren eigenlijk meer democraten, die absolute vrijheid vroegen. Nu en dan liep er wel onder hen een bepaalde socialist. Wij noemen zoo den 20-jarigen Adolf Schlöffel, zoon van een Silezisch grondbezitter en afgevaardigde; welke jonge man in deze dagen den ‘Volksfreund’ redigeerde en later in de gevangenis kwam; hij sneuvelde Juni 1849 in den Badenschen opstand, strijdend nevens zijn vader, dien hij voor zijn ideaal had weten te winnen. Ook de vergulder Bitzky kan hier genoemd worden. Weitling was

1) Zelfs had in 't leger iets ongehoords plaats: een artillerie-luitenant te Minden, Anneke, moest in die dagen vóór 1848 wegens communistische gezindheid uit het leger worden gezet.
2) Zie vooral Max Quarck ‘Die Arbeiterverbrüderung, 1848/1849,’ van het jaar 1900.
3) Over de Duitsche typografen in 1848 en over Born, zie Bernstein's ‘Documente’ I, p. 449 seqq. Borns rede (te Mainz) is aldaar te vinden op p. 464/465. Born heette eigenlijk Buttermilch, doch had zijn naam veranderd. Zie over hem Karl Marx, ‘Enthüllungen über den Kommunisten-Prozesz zu Köln’, pag. 13/14. Born is later professor in Bazel geworden. Hij is dáár gestorven in Mei 1898, 74 jaren oud. Raadpleeg nu zijn boek ‘Erinnerungen eines Acht und Vierzigers, von Stephan Born’, 1898. - Uit het blad van Stephan Born ‘Das Volk’ zie artikelen van 1848 overgenomen door Bernstein ‘Documente’, Nov. 1901, pg. 71 seqq. Over Born en het arbeidersblad ‘Die Verbrüdering’ 1849 zie Bernstein's ‘Documente’ II p. 29 seqq.

naar Berlijn gevlogen, doch had geen succes. Te Keulen gistte het ook onder de werklieden. De meest vooruitstrevende stad met het oog op de arbeiders-belangen was misschien Breslau. Dáár werd de publieke opinie voor een deel geleid door den hoogleeraar der botanie Nees von Esenbeck, een gevoels-socialist, die door heftigheid vergoedde, wat aan helderheid en klaarheid hem ontbrak. Hij had reeds aangedrongen op een arbeiders-ministerie, en werd nu met een socialistisch geestverwant Brill door Breslau in de Pruisische 'National'-vergadering afgevaardigd[1]. Overigens stonden de arbeiders slechts op de grens, waar het radicalisme nadert tot het socialisme. Hun practisch streven was gericht op het vestigen - zooals Born hen had geleerd - van een Duitschen arbeiders-bond. Die bond kwam dan ook tegen den herfst van 1848 tot stand; een door den bond saâmgeroepen arbeiders-congres kwam 23 Augustus 1848 te Berlijn samen, op welk congres ook Weitling een oogenblik zich liet zien; in Leipzig zou het centraal-comité zetelen; de bond hield zich vooral bezig met het stichten van vakbedrijfs-verbindingen en organiseerde werkstakingen, doch verwikkelde zich later in al de verschillende arbeiders-opstanden der steden, en werd eindelijk in April 1853, op last van den Duitschen Bondsdag, overeenkomstig een voordracht van de gezanten von Bismarck en von Prokesch-Osten, opgeheven.

Een goed georganiseerde socialistische groep was er onder het proletariaat der Duitsche arbeiders-massa's in 1848 en 1849 nog niet.

Toch deden Karl Marx en Friedrich Engels reeds forsche pogingen, om zulk een socialistische organisatie in Duitschland op te wekken.

Marx was, toen er beweging onder het volk te Brussel kwam ten-gevolge der revolutie in Frankrijk, door de Belgische regeering (het ministerie Rogier) den 2^{den} Maart 1848 uit het land gewezen. Juist was hij den 1sten Maart door de nieuwe Fransche autoriteiten (met Flocon, lid van het Voorloopig bewind[2], was hij bevriend) teruggeroepen in Parijs, van waar hij in Januari 1845 door het ministerie Guizot was verdreven. Hij begaf zich dus naar Parijs; de bond der communisten verlegde ook derwaarts zijn zetel en Marx werd tot dictator van den bond benoemd.

1) Wij bezitten van Nees von Esenbeck de brochure: 'Die demokratische Monarchie, ein Gesetz-Vorschlag vom Deputirten Nees von Esenbeck, der National-Versammlung zu Berlin vorgelegt den 1 Juli 1848'. Op pag. 14 wordt in § 46 onder de zeven voorgestelde ministers in de tweede plaats gesteld 'der Minister der Arbeit und der allgemeinen Wohlfahrt'. In de te Berlijn vergaderende 'National-Versammlung' zat ook nog als vriend der arbeiders de jonge kordate arts d'Ester uit Keulen. Denk ook aan socialistische uitingen van Virchow 1848/1849, in de 'Documente' van Bernstein, II, p. 13, en zie ook Besluiten en Manifesten der 'Berliner Zentralkomitees für Arbeiter' 1848, in de 'Documente des Socialismus', 1903, pg. 38.

2) Flocon sterft in ballingschap te Lausanne in 1866. Zijn stoffelijk overblijfsel wordt Juli 1901 te Parijs Le Père-Lachaise bijgezet.

Dáár in Parijs vond Marx, bij wien zich Engels, Wilhelm Wolff, Bauer, Moll en Schapper voegden, allerlei gelijkgezinde landgenooten, en zij stelden zich dus voor door den bond de revolutie in Duitschland over te brengen. Intusschen gaf dat werken in Parijs voor dit oogmerk niet veel.[1] Slechts deden Marx en zijn vrienden te Parijs hun uiterste best, om de onbesuisde plannen van den dichter Herwegh, tot vorming in Parijs van een bevrijdings-legioen voor Duitschland, zooveel mogelijk tegen te gaan. Dit gelukte hun slechts ten-deele[2] Wijl intusschen het zaad der revolutie van-zelf, na de gebeurtenissen te Parijs, in Duitschland welig opschoot, besloot Marx naar zijn vaderland terug te keeren en zich in Keulen te vestigen. Zijn bedoeling was in Keulen de poging te hernieuwen, die in 1843 door de Pruisische regeering was gestuit. Hij zou dáár te Keulen een blad gaan uitgeven, een nieuwe 'Rheinische Zeitung', die consequent en onvervaard thans openlijk de socialistische denkbeelden zou verspreiden, verdedigen, en zoo mogelijk ter-overwinning leiden. Hij moest echter voor dat doel nog altijd met beleid optreden. Hij kon zijn nieuw blad niet anders 't licht doen zien dan als orgaan van den radicaalsten vleugel der democratie. De socialisten alléén waren nog te-zwak om met een eigen blad te beginnen. Marx moest zich dus verbinden met de politieke democraten. De man, bij wien hij dus te Keulen aanklopte, was de leider der uiterste radicalen aldaar: Heinrich Bürgers. Te-zamen besloten zij nu een groot dagblad op touw te zetten, dat een blad zou wezen van democraten en socialisten. Marx was overtuigd dat hij wel in staat zou zijn die democraten in zijn socialistische richting vooruit te duwen[3].

Zóó kwam den eersten Juni 1848 te Keulen uit de 'Neue Rheinische Zeitung'. Hoofdredacteur was Marx, tot den staf der redactie behoorden voorts Heinrich Bürgers, Friedrich Engels, Wilhelm Wolff[4], Ernst Dronke, Georg Weerth, en Ferdinand Wolff. De dichter Freiligrath beloofde zijn vaste hulp.[5]

1) Zie over hun pogingen 'Die neue Zeit' 1901/1902 I, pg. 737-740.
2) Zie over dien tocht van het Duitsche democratische legioen uit Parijs het verhaal der vrouw van Herwegh: 'Zur Geschichte der deutschen demokratischen Legion aus Paris, von einer Hochverraetherin', Grünberg 1849; en Fr. Lipp, 'Georg Herwegh's viertägige Irr-und Wanderfahrt mit der Pariser deutsch-demokratischen Legion in Deutschland', Stuttgart, 1850. De eerste brochure (van mevrouw Herwegh) is opgenomen in het boek: '1848. Briefe von und an Georg Herwegh, herausgegeben von Marcel Herwegh', 1896, p. 127 en volgende.
3) Zie een brief daarover van Karl Marx van Mei 1848 in 'Die neue Zeit', 1896/97, II, pg. 666.
4) W. Wolff was in Silezië gekozen als plaatsvervangend afgevaardigde in het Frankfortsche parlement.
5) Zie nu de gereproduceerde artikelen uit die 'Zeitung' in het derde deel van Franz Mehring 'Aus dem literarischen Nachlass von Karl Marx und Friedr. Engels und Ferd. Lassalle' 1902.

Dit blad heeft bestaan tot 19 Mei 1849 en is - met de krant van Proudhon - het felste en verbitterdste orgaan geweest, dat de demonische krachten der vernietiging van de bestaande maatschappij in het midden der negentiende eeuw hebben gehanteerd. Marx en zijn vrienden zagen aankomen, dat de Februari- en Maart-revolutie uit zou loopen op een herwinning van het terrein door de 'bourgeoisie'. Zij deden dus al wat zij konden, om de revolutie te leiden in de richting van de alleruiterste denkbeelden. Woedend werden dus door hen al die parlementen aangevallen, waarop het liberalisme zijn hoop had gevestigd. Vooral het parlement te Frankfort moest het in dit opzicht misgelden. De worsteling en neêrschieting van het Parijsche arbeiders-volk in de maand Juni van 1848 gaf aan het blad dadelijk de gelegenheid zijn richting helder uitéén te zetten en af te bakenen. De Juni-dagen hadden voor 't eerst aan een ieder - volgens het blad - duidelijk gemaakt dat *de klassen-strijd een feit* was. De Fransche natie was voortaan in twee naties gesplitst: de natie der bezitters en de natie der arbeiders. Het was waar, de arbeiders waren nu geslagen, maar ook de tegenstanders der werklieden leden een geweldige neêrlaag. De triomf van 't oogenblik, door brutale macht verkregen, was gekocht met een afstand doen van alle illusies en droombeelden der Februari-revolutie. De tijd der samenwerking der standen, der verzoening, der broederliefde, was nu voor-goed voorbij. De dagen van worsteling en kamp waren dáár. 'Mochten de bezittende klassen nu weenen om de offers, die uit haar midden in die Juni-dagen waren gevallen; mochten zij de gestorvenen vereeren, monumenten voor hen oprichten, - de 'Neue Rheinische Zeitung' stond aan de zijde 'van de plebejers, van de door honger geknaagden, van de door de fatsoenlijke pers gesmaden, van de door de artsen verlatenen, van de als dieven gescholden, van de brandstichters, de galeislaven, van de gedeporteerden, van hen wier vrouwen en kinderen in een naamlooze ellende waren gestort; de redactie wond den lauwer-tak om het donker dreigend voorhoofd dier martelaren.'

Van uit dat standpunt van strijd werden nu door Marx en zijn vrienden[1)] in het blad ook de Duitsche politiek en de Europeesche verwikkelingen toegelicht. Bij het behandelen dier vraagstukken werd, met nauwlettende in-achtneming der lessen van de historie[2)] vast de blik gevestigd op de positie, die de enkele volken in Europa, ten-gevolge van hun beschavings-toestand, konden innemen op het revolutionnaire slagveld der tijden. Op Frankrijk wordt de hoop voor de toekomst gevestigd. Marx heeft niet dadelijk goed ingezien, welk een geweldige aderlating voor tal van jaren op het

1) Robert Schweichel (de latere novellen- en roman-schrijver) schrijft ook daarin uit Koningsbergen, zie 'Die neue Zeit' 1900/1901, II, p. 418.
2) Zie bijv. een zeer mooie aanhaling uit de 'Neue Rheinische Zeitung' over de revoluties van 1848 en 1789 in de 'Geschichte des Sozialismus in Einzeldarstellungen', 1895, deel I, pag. 507/508.

Fransche proletariaat in de Juni-dagen van 1848 was toegepast. Hij en zijn vrienden bleven denken, dat de vuurhaard der revolutie nogmaals spoedig in Parijs kon warden aangestoken, dat die brand de verweerde en vermolmde toestanden der andere volken weder in vlam kon zetten. Hij heeft zich in dat opzicht zeer vergist, zooals hij later bekende. Als vijand van den vooruitgang brandmerkte hij het rijk, dat aan den Oostelijken kant op Europa drukte: Rusland. Zij die aan het Panslavisme werkten, meenende alzoo de revolutie te dienen, waren, volgens Marx en zijn blad, de ergste reactionnairen.[1)] Neen, men moest juist dat dreigend groote Slavische rijk ten-doode toe bestrijden. Men moest tot elken prijs de Maghyaren ter-hulpe springen tegen Rusland; men moest alle krachten inspannen om het rijk van Polen te herstellen, ten-einde de macht van Rusland over Europa te breken. De redactie van het blad - en het was vooral Engels die hier de pen voerde - kreeg het nu van-zelf te-kwaad met Bakounin, die in deze dagen (wij zullen het later zien) juist de vaan van het Panslavisme ontrolde. Overigens bepleitte de redactie de éénheid van Duitschland - in de Sleeswijk-Holsteinsche troebelen koos het blad sterk partij tegen Denemarken - en volgde zij met spannenden blik de concentratie der conservatieve krachten in Pruisen. Toen de reactie in Berlijn den 8sten November 1848, bij het optreden van het ministerie van graaf Brandenburg, zich duidelijk begon te teekenen, werd in overeenstemming met het besluit der leden van de Nationale vergadering van 15 November 1848, door de redactie op algemeene weigering der belastingen aangedrongen. Sedert 19 November 1848 stonden boven aan het blad de woorden; ‘geen belasting meer.’ En den 20sten November 1848 verscheen in het blad een oproeping van het ‘democratisch Verein’ der Rijnprovincie, onderteekend door de leden van het bestuur dier vereeniging: Marx, Schapper en Schneider, waarbij het volk werd aangemaand het betalen van belasting te weigeren. Voorts werd eene aanéénsluiting van alle revolutionnaire krachten, waarbij men nog altijd hoopte op Parijs, zelfs op de Chartisten in Engeland, gepredikt.[2)]

De Pruisische regeering begon thans maatregelen tegen Marx en zijn blad te nemen. Reeds was éénmaal, op het einde van September 1848, de ‘Neue Rheinische Zeitung’ een week-lang geschorst door de militaire autoriteit, naar aanleiding van oploopen die in Keulen hadden plaats gehad. Den 12^{en} October 1848, in de

1) Zie breede citaten uit de ‘Neue Rheinische Zeitung’ over het Panslavisme, in ‘Die neue Zeit’, 1893/94, II, pag. 3 en 4 Opmerkelijk is het artikel van 1 Aug. 1848 over den vrijhandel, zie ‘socialistische Monatshefte’ 1901, p. 119; vergelijk echter ook ‘Die neue Zeit’, 1900/1901, I, p. 663.

2) Dapper werkte ook George Weerth mede in het feuilleton om de lezers te doen lachen over de tegenpartij. Zijn ‘Leven en daden van den beroemden ridder Schnapphahnski’, waarin hij in de verte de avonturen van den door Heinrich Heine aldus verdoopten vorst Lichhnowski beschreef, is een model van talentvolle brutaliteit.

dagen toen de revolutie in Weenen werd neêrgeveld en allengs die in Berlijn werd bedwongen, kon het blad weder verschijnen, en zette het dan ook zijn oude gedragslijn weder voort. De regeering liet een tijd-lang de redactie begaan. Doch, na de openbaarmaking der oproeping van Marx en zijn vrienden, kon de regeering niet stil zitten. Reeds 21 November 1848 werden Marx, Schapper en Schneider vóór den rechter van instructie gedaagd. Een proces tegen hen begon wegens aanzetting tot revolutie. De politieke gebeurtenissen in Pruisen gingen intusschen haar loop, en wijzigden den feitelijken toestand voortdurend in het voordeel der machthebbende partij. Den 6^{den} December 1848 werd de Nationale vergadering te Brandenburg ontbonden en eene constitutie geoctrooieerd. Nieuwe verkiezingen werden uitgeschreven en hadden plaats, waarbij echter het feit zich voordeed, dat een der drie aangeklaagden, Schneider, door Keulen tot afgevaardigde in de volks-vertegenwoordiging werd gekozen. Van de uitspraak der jury te Keulen, die in 't begin van 1849 haar oordeel over de houding van Marx en zijn blad moest uitspreken, hing dus veel af. De jury scheen voor Marx niet onwelwillend. Toen den 7^{den} Februari Marx en Engels zich vóór die jury moesten verantwoorden, wegens een drukpers-proces dat de 'Neue Rheinische Zeitung' was aangedaan, werden zij beiden vrijgesproken. Den volgenden dag, 8 Februari 1849, werd het grootere proces gevoerd. Marx, Schapper en Schneider stonden toen vóór de jury, om zich te verdedigen wegens de oproeping van het 'democratisch Verein'. Het was voor Marx een gelegenheid om zonder eenige terughouding zijn beginselen te belijden. Na de motiveering van de aanklacht door het openbaar ministerie volgde dan ook een verdedigingsrede door Marx-zelf: een uiterst logisch, koel, dicht aanéengesloten stuk, zonder eenigen pathos, merkwaardig vooral, wanneer men den toon daarvan vergelijkt met de over hetzelfde onderwerp gestelde rede van Lassalle den 3^{den} Mei 1849 vóór de jury te Dusseldorf. Het betoog van Marx kwam hierop neder, dat de revolutie, die men der democratie thans ten-laste legde, niet door het volk, maar door de kroon-zelve was uitgelokt. De vraag, wie recht had, de kroon of de Nationale vergadering, was een zuiver historische vraag. Men behoefde niet al de wetten uit het overgangs-tijdperk op te delven en te verwringen om vervolgingen te rechtvaardigen. De maatschappij toch berustte niet op de wetten, maar de wetten op den toestand der maatschappij. *De materieele productie-wijze der maatschappij bepaalde dat alles*.[1)] 'Wij staan, - zóó ver-

1) Zie 'Karl Marx vor den Kölner Geschwornen, Prozesz, etc. Mit einem Vorwort von Fr. Engels,' Editie 1885, pg. 15: 'Die Gesellschaft beruht nicht auf dem Gesetze. Es ist das eine juristische Einbilding. Das Gesetz musz vielmehr auf der Gesellschaft beruhen, es musz Ausdruck ihrer gemeinschaftlichen, aus der jedermaligen materiellen Productionsweise hervorgehenden Interessen und Bedürfnissen gegen die Wilkür des einzelnen Individuums sein'. De artikelen over dit proces verschenen ook in de 'Neue Rheinische Zeitung'. Zij zijn thans als brochure opgenomen in de tweede aflevering van het 1ste deel der 'sozial-democratische Bibliothek', 1885.

volgde Marx - te-midden van den strijd tusschen twee maatschappijen. Het is een sociaal conflict, dat slechts een politiekeen vorm heeft aangenomen: de worsteling tusschen de maatschappij van het verleden en die van het heden. In dit sociale conflict moet men partij kiezen.' Ook ditmaal sprak de jury hem vrij.

En thans ging Marx zijn blad des te scherper slechts in socialistischen zin redigeeren. Trouwens de verbinding van het blad met de politiek radicale partij was allengs zwakker geworden, nu men de wezenlijke richting van Marx had leeren kennen. De zuiver radicale aandeelhouders hadden zich reeds teruggetrokken. Men kon thans kleur bekennen.[1)] Vooral in de maand April 1849 werden artikelen geplaatst, die in de eerste plaats socialistische eischen en grieven formuleerden. Marx liet toen in het blad afdrukken zijn stukken over 'loon-arbeid en kapitaal'; den inhoud der lezingen die hij in 1847 in het 'Arbeiter-Bildungs-Verein' te Brussel had voorgedragen. (Zie pag. 384 hierboven.) Wilhelm Wolff leverde in het blad de reeks artikelen onder den titel: 'Die Schlesische Milliarde'[2)], waarin op overtuigende wijze werd aangetoond hoe de boeren in Silezië en elders ten-bate der grond-eigenaars werden uitgezogen. De directe aanval op de machthebbenden werd stouter en feller. Het blad, dat thans 6000 abonnementen telde, gedroeg zich als een revolutionnaire macht. Blijkbaar dacht de redactie dat in den zomer wellicht Parijs zich weder zou opheffen, en wilde het alle krachten inspannen, om ook in Duitschland de roode republiek mogelijk te maken. Toen de bedreiging zóó luid zich deed hooren, aarzelde de Pruisische regeering niet langer. Den 16^{en} Mei 1849 kreeg Marx, onder voorwendsel dat hij een 'uitlander' was en het gast-recht had geschonden, van de overheid het bevel om stad en land te verlaten. Drie dagen later eindigde dan ook het blad. Het slot-nummer is rood gedrukt, en bevat een toespraak, aan de arbeiders te Keulen, om tegenover de militaire toerusting der regeering zich rustig te houden en geen aanleiding te geven tot een door de machthebbenden gewenscht bloedbad. Het laatste woord is toch aan de arbeiders. Het parool zal overal en altijd zijn: 'de emancipatie der arbeidende klasse'. Met hoonende woorden wordt der regeering haar daad van geweld - de uitwijzing van Marx - verweten. Waartoe dat voorwendsel van schending van het gast-recht? 'Waartoe die huichelachtige, op een onmogelijke uitvlucht jacht-makende frases? Wij zijn onverbiddelijk en verlangen geen bewimpeling van u. Wanneer de beurt aan

1) Hoe Marx bijv. in de 'Neue Rheinische Zeitung' het blad der liberalen: de Berlijnsche 'National-Zeitung' afranselde, staat afgedrukt in het boekje van Marx, 'Herr Vogt', 1860, pg. 138.

2) Deze artikelen zijn later als brochure verschenen. Men vindt ze in de zesde aflevering der 'sozial democratische Bibliothek', Band I, 1886, 59 bladzijden. Vóór dien afdruk heeft Engels een fraaie biografie van Wilhelm Wolff geplaatst.

ons komt, zullen wij het terrorisme niet verbloemen. Maar de royalistische terroristen, de terroristen van Gods- en rechts-genade, zijn in de practijk brutaal, verachtelijk en gemeen, en in de theorie verstokt, laf, dubbelzinnig, in alle opzichten eerloos.'

Als laatste wapenkreet, en als aankondiging dat de dag der wrake eenmaal zou komen, sloot de 'Neue Rheinische Zeitung' met het volgende trotsche woord, dat haar in den mond was gelegd door den dichter Freiligrath:[1)]

Kein offner Hieb in offner Schlacht -
Es fällen die Nücken und Tücken
Es fällt mich die schleichenden Niedertracht,
Der schmutzigen West-Kalmücken!
Aus dem Dunkel flog die tödtende Schaft,
Aus dem Hinterhalt fielen die Streiche -
Und so lieg' ich nun da in meiner Kraft,
Eine stolze Rebellenleiche!

Auf der Lippe den Trotz und den zuckenden Hohn,
In der Hand den blitzenden Degen,
Noch im Sterben rufend: 'die Rebellion!' -
So bin ich mit Ehren erlegen.
O, gern wohl bestreuten mein Grab mit Salz
Der Preusze zusammt dem Czaren -
Doch es schicken die Ungarn, es schickt die Pfalz
Drei Salven mir über die Bahre!

Und der arme Mann mit zerrisznem Gewand,
Er wirft auf mein Haupt die Schollen;
Er wirft sie hinab mit der fleiszigen Hand,
Mit der harten, der schwielenvollen.
Einen Kranz auch bringt er ans Blumen und Mai'n
Zu ruh'n auf meinen Wunden;
Den haben sein Weib und sein Töchterlein
Nach der Arbeit für mich gewunden.

Nun Ade, nun Ade, die kämpfende Welt,
Nun Ade, ihr ringende Heere!
Nun Ade, du pulvergeschwärztes Feld,
Nun Ade, ihr Schwerter und Speere.
Nun Ade - doch nicht für immer Ade!
Den sie tödten den Geist nicht, ihr Brüder!
Bald richt' ich mich rasselnd in die Höh'!
Bald kehr ich reisiger wieder!

1) Dit vers is voortreffelijk in het Engelsch vertaald door Ernest Jones, zie de vertaling in den 'Christian Socialist' van Juli 1884, pag. 28.

Wenn die letzte Krone wie Glas zerbricht,
In des Kampfes Wettern und Flammen,
Wenn das Volk sein letzten ‘schuldig’ spricht,
Dan stehn wir wieder zusammen.
Mit dem Wort, mit dem Schwert, an der Donau, am Rhein,
Eine allzeitgetreue Gesellin
Wird dem Throne-zerschmetternden Volke sein
Die Geächtete, die Rebellin!

Hoofdstuk XIII.
Het communistisch manifest.
- Besluit van het tijdvak van 1830 tot 1850. -

I.

Het Communistisch Manifest van Marx en Engels, dat in het begin van Februari 1848, eenige weken vóór het uitbreken der revolutie, openbaar werd gemaakt, is nu de samenvatting der eischen, die het meest consequente deel der verschillende socialisten van het tijdvak tusschen de jaren 1830 en 1850 in hun brein had verwerkt. Hier werd aan de hand der geschiedenis een voorstelling gegeven der richting, die de socialisten moesten opgaan, voor zoover zij een goed aanéengesloten associatie, met leiding en bestuur volgens vaste regels, kortom voor zoover zij ‘organisatie der gemeenschap’ en doorvoering van 't begrip van het c o l l e c t i e v e wilden in het leven roepen.

Aan het einde van ons tweede deel, de geschiedenis behelzende van het socialisme gedurende de eerste dertig jaren der negentiende eeuw, poogden wij, zooals onze lezers zich zullen herinneren, in het laatste hoofdstuk, een programma te leveren van het socialisme omstreeks het jaar 1830. Wij omschreven dit programma als een ‘verklaring der rechten van den mensch’, en somden twaalf van zulke hypothetische rechten op. Het zal onzen lezers toen niet ontgaan zijn, hoe vaag en nevelachtig de meeste van die te vindiceeren rechten waren. Het programma was meer een samenstel van wenschen en verlangens, dan van dadelijke en scherpe eischen. Maar de twintig jaren, die voorbij waren gegaan, hadden vrucht gedragen. De lijnen konden thans scherp getrokken worden. Men wist wat men wilde. Men verstond, dat het moest komen tot een emancipatie van de arbeiders door de economische vervorming en gedaante-wisseling der productie-zelve.[1)].

1) Victor Considerant had reeds 1843/1847 een merkwaardig manifest ontworpen: vergelijk deel III van mijn boek pag. 147/148. Zie ook het artikel over een voorlooper van het Manifest in Bernstein's ‘Documente’ April 1904; en vergelijk verder de twee deeltjes van Charles Andler ‘Le Manifeste communiste’, 1901.

Het waren de Duitschers, die ditmaal een programma opmaakten, logisch en goed in elkander sluitend. Iets wat zich uit het oogpunt van het socialisme kon aanbieden als een 'vrucht der tijden'. Franschen en Engelschen waren telken keer te-kort geschoten. Zij voegden nog steeds hypothesen en illusiën te-zamen. De Franschen vooral waren bezig alle mogelijke denkbeelden omtrent sociale orde door elkander te warren. Zij vervormden het terrein van het socialisme haast tot een zaaiveld van allerlei door hen uit te strooien somwijlen raadselachtige korrels, welker uitbotting allereerst henzelven zou verrassen. Zelven geraakten zij in de grootste verlegenheid, toen de revolutie in 1848 hen voor het feit zette, de maatschappij op stel en sprong te verbeteren. Toen was het, dat, naar de uitdrukking van Proudhon, de groote maskerade de straat opging[1]. Al de leiders der Fransche socialisten werden op de banken der Nationale vergadering geplaatst. Zij hadden het maar voor het zeggen. Lamennais, Buchez, Louis Blanc, Proudhon, Victor Considerant, Agricol Perdiguier, Thoré zaten naast elkander. En nevens hen voegden zich op die banken de werklieden-afgevaardigden: Albert[2], Corbon, Astoin (zooeven nog sjouwerman te Marseille), Perpin de horloge-maker, enz. enz. En toen zij dáár voor het eerst in grooten getale als wetgevers nederzaten, meenden zij enkel door hun aanwezigheid reeds een goed figuur te slaan; de andere leden der Nationale vergadering waren bang voor hen. Slechts de Jacobijnsche republikeinen, die niet zoo talrijk waren in de vergadering van 1848, vroegen niets liever dan zich met hen te verbinden. Maar ziedaar: die socialisten zaten er, doch hadden niets te zeggen: zij deden den mond wel open, maar hun rede had geen inhoud: zij beteekenden en deden niets. Over een vast plan konden zij het niet ééns worden. Zij hadden geen oplossing aan te bieden. Zij gingen zelfs nog twisten over het 'recht op arbeid'. In hun hersens hotste alles tegen elkander[3]. Er was overigens zelfs iets goedigs, sentimenteels in hun optreden. De tegenpartij was wel gek angst voor hen te hebben. Ja het mindere volk kwam te Parijs in Februari en Maart 1848 onder hun sentimenteelen roes of koorts. De arbeiders crediteerden de revolutie van 1848 drie maanden ellende, mits dan ook binnen dien tijd de sociale questie werd opgelost. Voorts werden in Parijs vrijheids-boomen geplant, werden de pastoors gevierd, als zij soms woorden lieten hooren, die aan de uitingen van den 'Vicaire Savoyard' van jean Jacques Rousseau deden denken. Zelfs Lacordaire deed een oogenblik mede.

1) 'La grande mascarade descendit', zie Proudhon, 'Oeuvres complètes,' tome VI p. 135 en 137.
2) Albert (l'ouvrier) is eerst in Mei 1895 overleden.
3) Gustave Flaubert heeft in zijn roman: 'L'Education sentimentale, histoire d'un jeune homme' zeer goed den dwarrelenden ideeën-kring van zulk een socialist geteekend. Zie Editie 1888, pg. 167. De revolutie van 1848, loste in Frankrijk de problemen niet op. Renan zegt te-recht: 'elle fut comme la chute d'un rideau de nuages qui dissimulait l'horizon', zie Renan, 'Souvenirs', Editie 1883, pg. 336.

Intusschen nam de oude behouds-partij, dezelfde die in het jaar 1830 had gezegevierd, en die nu slechts even het hoofd verloren had, de teugels van het Staats-bewind weder in handen. De schipbreuk der illusiën van 1848 was dáár. Het spel was gedaan. In de Junidagen van 1848 kwamen de materieele oorzaken aan den dag. *De klassenstrijd werd een bloedig feit*. De arbeiders op straat, door de Fransche socialistische leiders bedrogen en in den steek gelaten, wierpen tegen de troepen der bezittende klasse barricaden op, vingen op eigen hand den strijd aan, woedend en ernstig; zij rukten tegen de kanonnen op, onder den kreet: 'brood of lood'.

Dat het bloed der arbeiders zoo rijkelijk stroomde, was het gevolg van een gemis aan een plan, aan een programma der leiders. De soldaten van het socialisme waren ongeoefend, hadden geen school doorloopen, waren niet geëxerceerd.

Het Manifest van Marx en Engels bedoelde nu aan den eisch van een goed plan en van een goed handboek te voldoen, altijd buiten den stroom van het anarchisme. Het behelsde een volledige instructie van hetgeen de arbeider weten moest om zich in de bestaande maatschappij te kunnen oriënteeren; en voorts gaf het een aanwijzing hoe alsdan in het leven te handelen. Men moest de verbeelding prijs geven, en alleen werkelijkheid en ervaring als grondslag van daden aanvaarden. Vastheid van gedrags-lijn en helderheid van doel waren dus eerste vereischten. Marx en Engels waren in staat die te verschaffen.

II.

Wij moeten dit Manifest thans ontleden.

Het behandelt vier samenhangende onderwerpen: de tegenstelling van 'bourgeois' en proletariër; de verhouding van proletariërs en communisten; een overzicht der socialistische en communistische literatuur; en de positie der communisten tot de verschillende oppositie-partijen[1)].

I. Bourgeois en proletariër.

- Op den vóórgrond staat, hetgeen met een verwijzing naar de oudheid en de middeneeuwen wordt toegelicht, dat de geschiedenis van geheel de samenleving tot nu toe altijd een geschiedenis van k l a s s e n - s t r i j d is geweest. Steeds hebben de onderdrukkers en onderdrukten tegenover elkander gestaan. En zóó is het nog. Want de uit den ondergang der feodale samenleving ontstane moderne burgerlijke maatschappij heeft de klassen-tegenstellingen niet opgeheven; zij heeft slechts nieuwe klassen, nieuwe voorwaarden van onderdrukking, nieuwe vormen van den strijd in de plaats der oude doen treden. Toch is er

1) Wij citeeren van 'Das kommunistische Manifest' de 'dritte autorisirte deutsche Ausgabe, 1883'. Bij het weêrgeven der twee eerste onderwerpen van het stuk, bedienen wij ons dikwijls van de resumeering, geleverd door mr. A. Kerdijk in zijn ten jare 1879 uitgekomen biografie van Karl Marx, pag. 23 tot 33.

verschil met het verleden. Ons tijdperk, dat der ‘bourgeoisie’, onderscheidt zich daardoor, dat het de klassen-tegenstellingen heeft vereenvoudigd. De geheele maatschappij splitst zich meer en meer in twee groote legerkampen, in twee groote onmiddellijk tegenover elkander staande klassen: de ‘bourgeoisie’ en het proletariaat.

‘B o u r g e o i s i e ’ is een andere naam voor het *kapitaal*, in de eigenaardige rol, die het speelt in de hedendaagsche nijverheid: de scherpste typen der moderne ‘bourgeoisie’ zijn industrieele millionnairs, hoofden van groote industrieele legers. De moderne ‘bourgeoisie’ is zelve het product van een langdurig ontwikkelingsproces, van eene reeks omwentelingen op het gebied van voortbrenging en verkeer. Haar sociale beteekenis is thans de volgende. Waar zij tot de heerschappij is gekomen, heeft de ‘bourgeoisie’ alle feodale, patriarchale, idyllische verhoudingen verwoest. Zij heeft de bont-geruite banden der feodaliteit, die den mensch aan de van nature boven hern geplaatsten verbonden, onbarmhartig vanéén gereten, en geen anderen band tusschen mensch en mensch laten bestaan, dan die van het naakte belang, van de gevoellooze ‘gereede betaling’. Zij heeft de tallooze verbriefde en goed verworven vrijheden door de ééne gewetenlooze handelsvrijheid vervangen. Zij heeft in één woord, in de plaats der door godsdienstige en staatkundige illusiën omhulde uitzuigerij, de opene, schaamtelooze, rechtstreeksche, nuchtere uitzuigerij gesteld. Zij heeft den man van wetenschap tot loon-arbeider vervormd. Het ontstaan van den wereld-handel, de reuzenschreden der nijverheid, stoom en machines, hebben de zegepraal der ‘bourgeoisie’ bevorderd. Gansch andere wonderwerken heeft zij tot stand gebracht dan Egyptische piramiden, Romeinsche waterleidingen en Gothische domkerken; gansch andere tochten heeft zij ondernomen dan volks-verhuizingen en kruisvaarten. Zij heeft de bevolking geagglomeerd, de voort-brengings-middelen gecentraliseerd, den eigendom geconcentreerd. Overal heeft zij het land aan de stad onderworpen. Door haar exploitatie van de wereldmarkt heeft zij de productie en consumptie aller landen cosmopolitisch ingericht. Politieke centralisatie en het winnen van staatkundigen invloed moesten daarmede hand in hand gaan. Het moderne Staats-gezag is voor haar slechts een lasthebber, die alleen de gemeenschappelijke aangelegenheden der geheele ‘bourgeois’-klasse beheert. Kortom, in de plaats der feodale regeling is de vrije concurrentie getreden, met de daarbij passende inrichting van Staat en maatschappij, met de economische en politieke heerschappij der ‘bourgeoisie’. Doch haar goede dagen zijn geteld. Want niet slechts gelijkt de moderne burgerlijke maatschappij, welke zoo geweldige voortbrengings- en verkeers-middelen te-voorschijn wist te tooveren, op den heksenmeester, die de onderaardsche machten, door hem bezworen, niet beheerschen kon, zoodat de wapenen, waarmede de ‘bourgeoisie’ de feodaliteit ter-neder heeft geworpen, zich thans tegen de ‘bourgeoisie’-zelve keeren - men denke slechts aan de handels-crises, die, periodiek terugkeerend, steeds dreigender het bestaan der geheele burgerlijke samenleving op het spel zetten - maar bovendien heeft

de ‘bourgeoisie’ de mannen voortgebracht, die deze wapenen tegen haar voeren zullen: de moderne arbeiders, het proletariaat, dat zich ontwikkelt in dezelfde mate als de ‘bourgeoisie’ d.i. het kapitaal.

Dat p r o l e t a r i a a t vormt de klasse dier moderne arbeiders, die slechts leven zoolang zij werk vinden, en die slechts zoolang werk vinden, als hun arbeid het kapitaal vermeerdert. Deze arbeiders, die zich stuksgewijs verkoopen moeten, zijn een koopwaar, evenals ieder ander handels-artikel, en dus evenzoo aan wisselvalligheden der concurrentie, aan alle zwenkingen van de markt, onderworpen. Het eigenaardige van hun arbeid is, dat deze, door de uitbreiding van het machine-wezen en door de verdeeling van den arbeid, elk zelfstandig karakter en daarmede alle bekoring voor den arbeider verliest. De arbeider wordt een bloot aanhangsel van het werktuig, en slechts de eenvoudigste, eentonigste en gemakkelijkst te leeren handgrepen worden van hem gevorderd. De kosten, die de arbeider veroorzaakt, bepalen zich derhalve bijna tot de levens-middelen, die hij voor zijn onderhoud en tot voortplanting van zijn geslacht noodig heeft, want de prijs eener koopwaar, dus ook van den arbeid, is gelijk aan haar productiekosten. Nu kan het loon zelfs afnemen, terwijl de arbeid erger walgt en tegenstaat, en - wreed verschijnsel! - naarmate machinerie en arbeids-verdeeling toenemen, vermeerdert ook in dezelfde evenredigheid de hoeveelheid van den te leveren arbeid, zij het door vermeerdering der arbeids-uren, zij het door vergrooting van den in een gegeven tijd gevorderden arbeid, wegens bespoedigden loop en vaart der machine, enz. De moderne nijverheid heeft de kleine werkplaats van den patriarchalen meester veranderd in de groote fabriek van den industrieelen kapitalist. Scharen van arbeiders, in de fabriek opééngehoopt, worden op militaire wijze georganiseerd. Als gemeene soldaten der industrie worden zij onder het toezicht van een volledige hiëarchie van onder-officieren en officieren geplaatst. Niets dan knechten der ‘bourgeois’-klasse en van den ‘bourgeois’-Staat, zijn zij van dag tot dag, van uur tot uur, onderworpen aan de machine, aan den opzichter, bovenal aan den ‘bourgeois’-fabrikant-zelven. Deze dwingelandij is te kleingeestiger, te hatelijker, te verbitterender, omdat winst-bejag openlijk als haar einddoel wordt erkend. Hoe minder vaardigheid en krachts-inspanning de handen-arbeid eischt, d.i. hoe meer de industrie zich ontwikkelt, des te meer wordt de arbeid der mannen verdrongen door dien der vrouwen. Verschil in geslacht en leeftijd heeft voor de arbeidende klasse geen sociale beteekenis meer. Er zijn slechts arbeids-werktuigen (arbeids-instrumenten) die, naar ouderdom en sekse verdeeld, verschillende kosten veroorzaken. De vroegere kleine tusschenstand, de kleine industrieelen, kleine kooplieden en renteniers, de handwerks-lieden en boeren, - al deze klassen zinken weg in het proletariaat: deels omdat hun gering kapitaal voor het drijven der groote industrie niet toereikend is en in de mededinging met grooter kapitalen het onderspit delft; deels omdat hun technische bekwaamheid door nieuwe wijzen van voortbrenging van haar waarde wordt ontdaan. Zoo recruteert

zich het proletariaat uit alle klassen der bevolking. Daarbij komt nog, dat de arbeider, wanneer zijn verhouding tegenover den fabrikant zóóver gevorderd is, dat hij van dezen zijn arbeids-loon in gereed geld uitbetaald krijgt, de prooi wordt van de andere bestanddeelen der 'bourgeoisie': van den huis-eigenaar, den kruidenier, den geld-schieter en pandjeshouder, enz. Is het wonder, dat de strijd van het proletariaat tegen de 'bourgeoisie' begint van het eerste oogenblik van zijn bestaan?

Die strijd heeft intusschen verscheiden trappen (stadiën) - achtereenvolgens met een individueel, een plaatselijk en een nationaal karakter - moeten doorloopen, alvorens te kunnen treden in het tegenwoordig tijdperk, waarin alléén, van alle klassen welke thans tegenover de 'bourgeoisie' staan, slechts het proletariaat een werkelijk r e v o l u t i o n n a i r e k l a s s e uitmaakt. De midden-standen toch: de kleine industrieel, de kleine eigen baas, de kleine koopman, de handwerks-man, en de boer, zij allen bestrijden de 'bourgeoisie' slechts, om hun eigen bestaan als midden-standen voor ondergang te vrijwaren. Zij zijn dus niet revolutionnair, maar conservatief. Wat meer is, zij zijn reactionnair: zij zoeken het rad der geschiedenis terug te wentelen. Zijn zij revolutionnair, zoo zijn zij zulks met het oog op den overgang tot het proletariaat dat hen wacht, zoo verdedigen zij niet hun tegenwoordige, maar hun toekomstige belangen, en verlaten hun eigen standpunt, om zich op dat van het proletariaat te plaatsen.

Alle levens-voorwaarden der oude maatschappij zijn reeds vernietigd in de levens-voorwaarden van het proletariaat. De proletariër is zonder eigendom; zijn verhouding tot vrouw en kinderen heeft niets gemeens met de burgerlijke; familie-verhouding; de moderne industrieele arbeid, de moderne onderwerping van den arbeid aan het kapitaal - dezelfde in Engeland als in Frankrijk, in Amerika als in Duitschland - hebben hem van elk nationaal karakter beroofd; de wetten, de zedenleer, de godsdienst zijn voor hem burgerlijke vooroordeelen, waarachter even zooveel burgerlijke belangen zich verschuilen. Alle vroegere klassen, die zich de heerschappij veroverden, zochten hun reeds verworven levenspositie te bevestigen, door de gansche maatschappij aan de voorwaarden van hun productie of vermogens-verwerving te onderwerpen. De proletariërs kunnen de maatschappelijke productieve krachten slechts voor zich veroveren, door hun eigen tot nu toe geldende toeëigenings-wijze en daarmede de gansche bestaande verwervings-wijze af te schaffen. De proletariërs behoeven niets van het hunne in veiligheid te stellen; zij hebben slechts al de bestaande particuliere beveiligingen en particuliere versterkingen te vernietigen. Alle tot nu toe zich openbarende bewegingen waren bewegingen van minderheden, of in het belang van minderheden. De proletarische beweging is de zelfstandige beweging der overgroote meerderheid in het belang van de overgroote meerderheid. Het proletariaat, de onderste laag der tegenwoordige maatschappij, kan zich niet oprichten, zonder dat de gansche bovenbouw der lagen, die de officieele samenleving vormen, in de lucht springt.

Ofschoon niet naar den inhoud, is toch in den vorm, de strijd van het proletariaat tegen de ‘bourgeoisie’ vooreerst een nationale kamp. Het proletariaat van elk land moet natuurlijk allereerst met zijn eigen ‘bourgeoisie’ gereed komen.

Gaan wij den gang van den strijd van het proletariaat na tegen de ‘bourgeoisie’ tot op onzen tijd, dan volgen wij den min of meer verbloemden burger-oorlog in de bestaande maatschappij tot op het punt, wanneer die worsteling in een open revolutie uitbreekt, en het proletariaat, ten-gevolge van den geweldigen val der ‘bourgeoisie’, zijn heerschappij grondvest. Geheel de tegenwoordige maatschappij berustte - gelijk wij gezien hebben - op de tegenstelling van onderdrukkende en van onderdrukte klassen. Om echter een klasse eenigszins blijvend te kunnen onderdrukken, moeten de levens-condities dier klasse zoodanig verzekerd wezen, dat zij in haar knechten-bestaan vol-op kan rondkomen. Zij kromt dan den rug en vindt later gelegenheid zich op te richten. De lijf-eigene kon zich op die wijze tot mede-lid der ‘commune’ naar boven werken, gelijk later de kleine burger tot ‘bourgeois’ zich verhief onder het juk van het feodale absolutisme. De moderne arbeider echter, in plaats van zich op te heffen met den vooruitgang der industrie, zinkt voortdurend dieper in de laagte onder de condities van zijn eigen klasse. De arbeider wordt een *pauper*, en het pauperisme neemt nog sneller toe dan bevolking en rijkdom. Zoo dan is het duidelijk, dat de ‘bourgeoisie’ onmachtig is, nog langer de heerschende klasse der maatschappij te wezen, en de levens-voorwaarden van haar klasse aan de maatschappij als ‘regulateur’ en wet dwingend op te leggen. Zij is ongeschikt te heerschen, wijl zij onmachtig is aan haar slaaf het levens-bestaan, zelfs binnen de grenzen van zijn slavernij, te verzekeren; wijl zij gedwongen is hem te laten wegzinken in een toestand, waarin zij hem moet voeden, in plaats van door hem gevoed te worden. De maatschappij kan niet meer onder haar heerschappij leven, d.i. haar leven is onvereenigbaar met de maatschappij. - De wezenlijke voorwaarde voor het bestaan en voor de heerschappij der ‘bourgeois’-klasse is de opéénhooping van den rijkdom in de handen van particulieren, de vorming en vermeerdering van het kapitaal. De voorwaarde echter van het kapitaal is arbeid om loon. Die loon-arbeid berust uitsluitend op de concurrentie der arbeiders onder elkander. De ontwikkeling der industrie, welker drager - zonder dat hij het wil of niet wil - de stand der ‘bourgeois’ is, zet nu, in de plaats van het door de concurrentie bewerkte isolement der arbeiders, hun revolutionnaire vereeniging door de associatie. Met den voortgang der groote industrie wordt dus van onder de voeten der ‘bourgeoisie’ de grondslag weggetrokken, waarop zij produceert en de producten zich toeëigent. Zij produceert vóór alles haar eigen doodgravers. Haar ondergang en de zegepraal van het proletariaat zijn beide even onvermijdelijk.

II. Proletariërs en communisten.

- De vraag rijst nu, in welke

verhouding staan de c o m m u n i s t e n tot de proletariës in 't algemeen?

Hierop moet het volgende worden geantwoord. De communisten zijn geen op zich-zelf staande partij tegenover andere arbeiders-partijen; zij hebben geen belangen, afgescheiden van die van het gansche proletariaat; zij hebben geen afzonderlijke beginselen, waarnaar zij de proletarische beweging plooien willen. Wat hen onderscheidt is, eensdeels, dat zij steeds de gemeenschappelijke, van alle nationaliteit onafhankelijke belangen van het gansche proletariaat tot hun recht doen komen, en anderdeels, dat zij in de verschillende ontwikkelings-trappen, welke de worsteling van proletariaat en 'bourgeoisie' doorloopt, steeds het belang der beweging in haar geheel vertegenwoordigen. Practisch zijn zij het meest besliste, steeds voorwaarts drijvende gedeelte der arbeiders-partijen van alle landen; theoretisch staan zij, door hun inzicht in de voorwaarden, den gang en de algemeene resultaten der proletarische beweging, boven de overige massa van het proletariaat. En die theoretische leerstellingen der communisten berusten geenszins op denkbeelden en beginselen, door dezen of genen wereld-hervormer uitgevonden of ontdekt: zij zijn slechts de algemeene uitdrukking der feitelijke gegevens van een bestaanden klassen-strijd, van een h i s t o r i s c h e b e w e g i n g , die vóór onze oogen voorwaarts schrijdt.

Dit wordt in vier onderdeelen, die tot verdachtmaking van de zijde der 'bourgeoisie' aanleiding geven, nader toegelicht.

Vooreerst wat betreft den *eigendom*. De afschaffing der tot nu toe bestaande eigendoms-vormen is niet iets, dat het communisme in 't bijzonder eigen is, want alle eigendoms-vormen waren steeds aan voortdurende historische wisseling onderworpen, zooals bijvoorbeeld de Fransche revolutie den feodalen eigendom afschafte ten-gunste van den burgerlijken. Wat het communisme kenmerkt, is niet de afschaffing van den eigendom in 't algemeen, maar de afschaffing van den burgerlijken eigendom. En deze moderne burgerlijke privaat-eigendom is de laatste en volkomene uitdrukking van die voortbrenging en toeëigening der producten, welke op klassen-tegenstellingen, op exploitatie van den één door den ander, berust. In dien zin kunnen de communisten hun theorie samenvatten in de woorden: opheffing van den privaat-eigendom. Men heeft den communisten voorgeworpen, dat zij den persoonlijk verworven, door eigen arbeid verkregen eigendom, die den grondslag uitmaakt van alle persoonlijke vrijheid, werkzaamheid en zelfstandigheid, willen afschaffen. Door arbeid verkregen, verworven, zelf-verdiend eigendom! Spreekt gij - zóó zegt het Manifest tegen de 'bourgeoisie' - van den eigendom van kleine burgers, van kleine boeren, die aan den burgerlijken eigendom voorafging? Wij behoeven dien niet af te schaffen: de ontwikkeling der industrie heeft dien afgeschaft en schaft hem nog dagelijks af. Of spreekt gij van den modernen burgerlijken privaat-eigendom? Maar bezorgt de loon-arbeid van den proletariër hem dan eigendom? In geen enkel opzicht. Hij schept het kapitaal,

d.i. den eigendom, die den loon-arbeid exploiteert, en die zich enkel vermeerderen kan onder voorwaarde nieuwen loon-arbeid voort te brengen om dien op-nieuw te exploiteeren.

De eigendom in zijn tegenwoordige gedaante beweegt zich in de tegenstelling van kapitaal en loon-arbeid. Kapitalist te zijn beteekent niet slechts een zuiver persoonlijke, maar een maatschappelijke positie bij de productie in te nemen. Het kapitaal is een gemeenschappelijk product, en kan slechts door een gezamenlijke werkzaamheid van veel leden, ja in laatste instantie slechts door de gezamenlijke werkzaamheid aller leden van de maatschappij, in beweging gezet worden. Het kapitaal is alzoo geen persoonlijke, het is een maatschappelijke macht. Wanneer derhalve het kapitaal in gemeenschappelijk, aan alle leden der maatschappij toebehoorend eigendom veranderd wordt, zoo verandert niet persoonlijk eigendom in maatschappelijk eigendom. Slechts krijgt het maatschappelijk karakter van den eigendom een anderen vorm. Het verliest zijn klassen-karakter. Wat het loon betreft: de gemiddelde prijs van den loon-arbeid is het minimum van het arbeids-loon, d.i. de som der levensmiddelen, die noodig zijn om den arbeider als arbeider in 't leven te houden. Wat dus de loon-arbeider door zijn werkzaamheid zich toeëigent, is juist toereikend om het naakte leven te reproduceeren. De communisten willen - zegt het Manifest - deze persoonlijke toeëigening der arbeids-producten ter-reproductie van het onmiddelbaar leven geenszins afschaffen; zij willen enkel het ellendig karakter dezer toe-ëigening opheffen, waarbij de arbeider slechts leeft om het kapitaal te vermeerderen, slechts in zooverre leeft, als het belang der heerschende klasse het medebrengt. In de burgerlijke maatschappij is de levende arbeid slechts een middel om den opgehoopten arbeid te vermeerderen. In de communistische maatschappij is de opgehoopte arbeid slechts een middel, om het levens-proces der arbeiders te verruimen, te verrijken, te bevorderen. Gij ontstelt er van, dat wij - zóó spreekt het Manifest tegen de ‘bourgeoise’ - den privaat-eigendom opheffen willen. Maar in uw bestaande maatschappij is de privaat-eigendom voor negen-tienden harer leden opgeheven; hij bestaat juist daardoor, dat hij voor negen-tienden niet bestaat. Gij verwijt ons dus, dat wij een eigendom willen opheffen, die tot noodzakelijke voorwaarde heeft, dat de ontzaglijke meerderheid der samenleving zonder eigendom is. Gij werpt met één woord ons tegen, dat wij úw eigendom opheffen willen. Zeer zeker willen wij dat. Van het oogenblik af aan, waarin de arbeid niet meer in kapitaal, geld en grond-rente, om kort te gaan, in een te monopoliseeren maatschappelijke macht kan worden vervormd, dat wil zeggen: van het oogenblik af aan, waarin de persoonlijke eigendom niet meer in een burgerlijken eigendom kan omgezet worden; van dat oogenblik af verklaart gij, dat de persoon is te-niet gedaan. Gij geeft dus toe, dat gij onder persoon niemand anders verstaat dan den ‘bourgeois’, den burger-eigenaar. En deze persoon zal gewis moeten verdwijnen. Het communisme ontneemt aan niemand de macht zich maat-

schappelijke producten toe te eigenen; het ontneemt slechts de macht zich door deze toeëigening heerschappij te verschaffen over den arbeid van anderen. Men heeft de tegenwerping gemaakt, dat met de afschaffing van den privaat-eigendom alle werkzaamheid ophouden en eene algemeene luiheid zich openbaren zou. Doch indien dit zoo was, moest de burgerlijke samenleving reeds lang door luiheid zijn te-gronde gegaan, want die thans arbeiden verwerven geen eigendom, en die thans eigendom verwerven arbeiden niet. De geheele bedenking loopt uit op de tautologie, dat er geen loon-arbeid meer is, zoodra er geen kapitaal meer bestaat. Alle tegenwerpingen, die tegen de communistische toe-ëigenings- en voortbrengings-wijze der materieele producten kunnen gericht worden, zijn evenzoo toepasselijk op de toe-ëigening en voortbrenging der producten van den geest. Gelijk voor den 'bourgeois' het eindigen van den klasse-eigendom gelijk staat met het eindigen der productie-zelve, zoo is voor hem het ophouden der klassen-beschaving ('Klassen-bildung') hetzelfde als het ophouden van alle beschaving. De beschaving echter, wier verlies hij betreurt, is voor het overgroot aantal de opleiding tot de machine. Doch wilt niets verder met ons strijden - aldus spreekt het Manifest tot de leden der 'bourgeoisie' - terwijl gij aan uw burgerlijke voorstellingen van vrijheid, beschaving, recht, enz. de afschaffing van den burgerlijken eigendom afmeet. Uwe ideeën-zelven zijn producten van de burgerlijke voortbrengings- en eigendoms-verhoudingen, gelijk uw recht slechts de tot wet verheven wil van uw klasse is; een wil, wiens inhoud gegeven is in de materieele levens-voorwaarden van uw klasse. De baatzuchtige voorstelling, waarmede gij uw voortbrengings - en eigendoms-verhoudingen, uit zuiver historische, in den loop der productie voorbijgaande verhoudingen ontstaan, omstempelt tot eeuwige natuur- en verstands-wetten, deelt gij met alle ondergegane heerschende klassen. Wat gij eindelijk hebt leeren begrijpen met betrekking tot den eigendom der antieke wereld, wat gij inziet voor den eigendom der feodaliteit, durft gij niet meer begrijpen wanneer het den burgerlijken betreft.

In de tweede plaats wat aangaat *de afschaffing van het huisgezin*. Men zegt, dat de communisten de intiemste betrekkingen verbreken willen, wijl zij de sociale opvoeding doen treden in de plaats der opvoeding in het huis. Maar den verdedigers van het bestaande wordt geantwoord: staat niet ook uw opvoeding onder den invloed der samenleving? Onder dien der maatschappelijke toestanden, te-midden waarvan gij opvoedt, der rechtstreeksche en middellijke inmenging door scholen, enz.? De communisten hebben de inwerking der maatschappij op de opvoeding niet uitgevonden, zij veranderen slechts den aard daarvan, en onttrekken de opvoeding aan den invloed der heerschende klassen. De burgerlijke zinwendingen en uitdrukkingen over huisgezin en opvoeding, over de teedere verhouding van ouders en kinderen, worden des te stuitender, naarmate, ten-gevolge der groote industrie, alle familie-banden voor de proletariërs ver-

scheurd en de kinderen eenvoudig tot handels-artikelen en arbeids-werktuigen worden vervormd. Maar gij communisten - zóó roept de ‘bourgeoisie’ in koor - wilt de vrouwen-gemeenschap invoeren. Is dit ernstig gemeend? De ‘bourgeois’ ziet in zijn vrouw slechts een werktuig ter voortbrenging. Hij hoort, dat de productie-werktuigen op gemeenschappelijke wijze zullen worden geëxploiteerd, en kan nu natuurlijk niet anders denken, dan dat het lot der gemeenschappelijkheid ook de vrouwen zal treffen. Hij vat niet, dat het er om te doen is, aan de positie der vrouwen als voortbrengings-werktuigen een einde te maken. Overigens is niets belachelijker dan de hoog-zedelijke verontwaardiging onzer ‘bourgeois’ over die vermeende officieele vrouwen-gemeenschap der communisten. Dezen behoeven waarlijk de vrouwen-gemeenschap niet in te voeren, zij heeft bijna altijd bestaan. Onze ‘bourgeois’, er niet mede tevreden, dat - om van de officieele prostitutie in 't geheel niet te spreken - de vrouwen en dochters van hun proletariërs te hunner beschikking staan, vinden er een uitnemend genot in, over en weder elkanders huisvrouwen haar gelofte van trouw te doen vergeten. Het huwelijk onder de ‘bourgeoisie’ is in werkelijkheid de gemeenschap der gehuwde vrouwen. Men zou hoogstens de communisten kunnen verwijten, dat zij, in stede van een schijnheilig bedekte, een officieele openlijke vrouwengemeenschap zouden willen invoeren. Het spreekt overigens vanzelf, dat met de opheffing van de tegenwoordige productie-verhouding ook de daaruit voortkomende vrouwen-gemeenschap, dat wil zeggen: de officieele en niet-officieele prostitutie, verdwijnt.

Aan de communisten is verder verweten, dat zij *het vaderland, de nationaliteit* zouden willen afschaffen. Doch de arbeiders hebben geen vaderland. Men kan hun niet ontnemen wat zij niet bezitten. Maar bovendien: de nationale slagboomen en de tegenstellingen tusschen de volken verdwijnen reeds meer en meer met de ontwikkeling der ‘bourgeoisie’, door de handels-vrijheid, de wereldmarkt, de gelijkvormigheid der industrieele voortbrenging en der daarmede gepaard gaande levens-betrekkingen. De heerschappij van het proletariaat zal die nog meer doen verdwijnen. Naarmate de exploitatie van het ééne individu door het andere wordt opgeheven, houdt de exploitatie van de ééne natie door de andere op. Te-gelijk met de tegenstelling der klassen in elke natie, vervalt ook de vijandelijke stelling der natiën tegenover elkander.

Eindelijk wat betreft *den godsdienst en de zedelijkheids-questie*. Men verwijt den communisten tegen de bestaande godsdienstige, wijsgeerige en ideologische gezichts-punten gekeerd te zijn. Doch behoeft men wel diep inzicht, om te begrijpen, dat met de levensverhoudingen der menschen, met hun maatschappelijke betrekkingen, met hun maatschappelijken toestand, ook hun voorstellingen, aanschouwingen en begrippen, met één woord: met hun zijn ook hun bewustzijn verandert? Wat bewijst de geschiedenis der ideeën anders, dan dat de productie des geestes zich vervormt met de materieele productie? De heerschende ideeën van een tijd waren altijd slechts de ideeën der heerschende klasse. Men spreekt van

ideeën, die een gansche samenleving revolutionneeren; men spreekt daarmede echter alléén het feit uit, dat binnen den kring der oude maatschappij de elementen van een nieuwe zich hebben gevormd, dat met de ontbinding der oude levens-verhoudingen de ontbinding der oude ideeën gelijken tred houdt. Maar - zegt men - godsdienstige, zedelijke, wijsgeerige, staatkundige rechts-ideeën wijzigden zich in den loop der historische ontwikkeling; de godsdienst-zelf, de zedenleer, de wijsbegeerte, de staatkunde, het recht handhaafden zich echter steeds bij deze wisseling. Er zijn bovendien eeuwige waarheden, als vrijheid, rechtvaardigheid, enz., die aan alle maatschappelijke toestanden gemeen zijn. Het communisme schaft nu die eeuwige waarheden af, het schaft den godsdienst af, de zedenleer, in plaats van ze nieuw te vervormen, het zet zich dus schrap en vierkant tegen alle voorafgaande historische ontwikkeling. Waarop komt die aanklacht neder? De geschiedenis der gansche tot nu toe bestaande maatschappij bewoog zich in klassen-tegenstrijdigheden, die in de verschillende tijdperken verschillend zich voordeden. Welke gedaante de samenleving tot nu toe hebbe aangenomen, steeds is de exploitatie van het ééne gedeelte der maatschappij door het andere het feit, dat allen eeuwen, die achter ons liggen, gemeen was. Geen wonder derhalve, dat het sociale bewustzijn aller eeuwen, trots alle verscheidenheid, in bepaalde gemeenschappelijke vormen zich beweegt; bewustzijns-vormen, die eerst door geheele verbrijzeling der klassentegenstelling te-niet gaan. De communistische revolutie is het radicaalste breken met de overgeleverde eigendoms-verhoudingen; geen wonder, dat in haar ontwikkelings-gang op radicale wijze met de overgeleverde ideeën gebroken wordt.

Tot dusverre de tegenwerpingen en bedenkingen der ‘bourgeoisie’ tegen het communisme.

De eerste stap in de arbeids-revolutie is nu de verheffing van het proletariaat tot heerschende klasse. Het proletariaat zal *zijn politieke heerschappij* gebruiken, om geleidelijk al het kapitaal aan de ‘bourgoisie’ te onttrekken, alle voortbrengings-werktuigen in handen van den Staat, dat is van het als heerschende klasse georganiseerd proletariaat, te centraliseeren, en de massa voortbrengings-krachten zoo snel mogelijk te doen groeien. Dit kan natuurlijk vooreerst slechts geschieden door middel van despotiek ingrijpen in het eigendoms-recht en in de burgerlijke productie-verhoudingen, derhalve door maatregelen, die economisch ontoereikend en onhoudbaar schijnen, maar die, in den loop der ontwikkeling, over zich-zelven heên de beweging verder voortstuwen en als middelen ter omwenteling der gansche productie-wijze onvermijdelijk zijn.

Deze maatregelen zullen natuurlijk naar de verschillende landen verschillend zijn.

Voor de meest vooruitschrijdende landen zullen echter de volgende maatregelen tamelijk algemeen in aanwending kunnen worden gebracht:

1º. Onteigening van den grond-eigendom en gebruik der grondrente voor Staats-uitgaven.
2º. Zware progressieve belasting.
3º. Afschaffing van het erfrecht.
4º. Verbeurdverklaring van het eigendom van alle uitgewekenen en opstandelingen (rebellen).
5º. Centralisatie van het crediet in handen van den Staat, door een nationale bank met Staats-kapitaal en uitsluitend monopolie.
6º. Centralisatie van het verkeers-(transport)wezen in handen van den Staat.
7º. Vermeerdering der nationale fabrieken, der voortbrengings-werktuigen, vruchtbaarmaking en verbetering der landerijen naar een gemeenschappelijk plan.
8º. Gelijke arbeids-dwang voor allen, oprichting van arbeids-legers, vooral ten-behoeve van den akkerbouw.
9º. Vereeniging van landbouw en industrie-bedrijf, en een drang tot geleidelijke opheffing van het onderscheid tusschen stad en land.
10º. Openbare en kostelooze opvoeding van alle kinderen. Verbod van den fabrieks-arbeid der kinderen in zijn tegenwoordigen vorm. Verband der opvoeding en der stoffelijke voortbrenging, enz. enz.

Zijn in den loop der ontwikkeling de klassen-verschillen te-niet gedaan, en is de productie in de handen der geassocieerde individuen geconcentreerd, dan verliest het publiek gezag zijn politiek karakter. De politieke macht in haar eigenlijke beteekenis is de georganiseerde macht eener klasse ter onderdrukking van een andere klasse. Wanneer het proletariaat in de worsteling tegen de ‘bourgeoisie’ zich noodzakelijker-wijze tot een klasse vereenigt, door een revolutie zich tot heerschende klasse maakt, en als heerschende klasse geweldadig de oude productie-verhoudingen opheft, zoo heft het, met deze productie-verhoudingen, de voorwaarden van bestaan op van de klassen-tegenstelling, ja inderdaad de klassen-zelven en daarmede zijn eigen heerschappij als klasse.

In de plaats der oude burgerlijke maatschappij met haar klassen en klassen-tegenstellingen treedt eene a s s o c i a t i e , waarin de vrije ontwikkeling van een ieder de voorwaarde voor de vrije ontwikkeling van allen is.

III. - Socialistische en communistische literatuur.

Het Communistisch Manifest geeft zich veel moeite, de arbeidende klasse te orienteeren in de op dat tijdstip (1847) bestaande socialistische literatuur. Door de eigenaardige wijze, waarop Marx en Engels hier de handwijzers stellen, is deze afdeeling ook thans nog van eenig belang, te meer, omdat zij licht werpt op Marx en Engels zelven.

Het Manifest verdeelt de socialistische literatuur in drie groote massa's, voorzoover die letterkunde voorkomt: *a*. uit het reactionnaire socialisme, *b*. uit het conservatieve of ‘bourgeois’-socialisme, en *c*. uit het kritisch-utopistisch socialisme en communisme.

a. Wat het REACTIONNAIRE socialisme betreft: het splitst zich, volgens het Manifest, weder in drie afdeelingen: in het feodaal socialisme, in het klein-burgerlijk socialisme, en in het Duitsche 'ware' socialisme.

Het *feodaal* socialisme is datgene, wat leden uit den adel of de geestelijkheid voorstaan. Zij doen het slechts uit haat tegen de 'bourgeoisie', wijl zij geërgerd zijn, dat zij door de 'bourgeoisie' zijn ten-onder gebracht. Men merkt echter spoedig wat hun bedoelingen zijn. Als die baronnen vooraan vóór het volk willen rijden, zwaaiende een vlag, waarop, ten-einde dat volk te winnen, een bedelzak is geteekend, dan zien de scharen die hen naloopen dadelijk de adellijke wapen-figuren op de achterkwartieren dier edelen - en lachend loopt de menigte weg. En de heeren geestelijken-socialisten! Ach, het Christelijk socialisme is slechts het wij-water, waarmede de papen de ergernis der aristocraten inzegenen. - Evenzoo staat het bijna gesteld met het *klein-burgerlijk* socialisme. De feodale aristocratie en de Kerk waren niet de éénige klassen, die door de 'bourgeoisie' omvèrgeworpen werden; neen, met die beide standen vielen gelijktijdig het Middeneeuwsch burgerschap ('das Pfahlbürgerthum') en de kleine boeren-stand. Deze twee klassen waren de voorloopers der moderne 'bourgeoisie', en blijven nu nog hier en dáár een kwijnend leven voortzetten, als schakel of tusschenlid tusschen proletariaat en 'bourgeoisie'. Zij worden telkens òf naar het proletariaat teruggeworpen, òf verdwijnen als zelfstandige leden der maatschappij en worden arbeiders-opzichters en loon-bedienden. In enkele landen zijn de groepen van die tusschenklasse vrij groot, zooals in Frankrijk, waar de boerenstand meer dan de helft der bevolking uitmaakt. In zulke landen wordt dan de kritiek op de 'bourgeoisie' uit het oogpnnt dezer twee tusschenklassen opgemaakt. Aldus deed bij-voorbeeld Sismondi. Zijn kritiek is niet kwaad, doch waar zulk een soort socialisme positieve maatregelen beraamt, dáár grijpt het òf naar de oude vroegere productie- en verkeers-middelen, òf wil het de moderne productie- en verkeers-middelen gewelddadig instuwen in de lijst der oude eigendoms-verhoudingen, die juist door deze moderne productie-middelen waren uitéengerukt. In beide gevallen is dit socialisme reactionnair en utopist. Gilden-wezen in het handwerk, en voorvaderlijke, patriarchale inrichting der hoeven op het land, zijn haar laatste woord. Wat zij verder zegt, wekt een gevoel van misselijkheid op. - Anders spreekt het *Duitsche* 'ware' socialisme. De socialistische en communistische literatuur van Frankrijk werd naar Duitschland ingevoerd, toen aldaar de 'bourgeoisie' haar strijd tegen het feodale absolutisme begon. Op die letterkunde wierpen zich in Duitschland filosofen en halve wijsgeeren. Doch de Duitsche filosofen en letterkundigen, die dat deden, vergaten, dat enkel slechts de Fransche geschriften en niet gelijktijdig de Fransche levens-toestanden naar Duitschland waren verhuisd. Geheel die socialistische literatuur verloor dus, in een ander land overgeplant, haar practische beteekenis, werd zuiver literair. En de arbeid der

Duitsche geleerden en letterkundigen bestond uitsluitend nu daarin, de nieuwe Fransche ideeën met hun eigen oud filosofisch geweten in overeenstemming te brengen. Zij plakten dus achter het vertaalde Fransche origineel hun filosofische frase. De Fransche sociaal-communistische literatuur werd op die manier als het ware gecastreerd. In de hand der Duitschers hield zij op, de uitdrukking te zijn van den strijd van de ééne klasse tegen de andere. Zij werd iets abstracts, iets wat naar de studeerkamer rook. Toch verloor ook dit Duitsche socialisme allengs zijn pedante naïeveteit, want juist begon de liberale beweging in Duitschland: de kamp der Pruisische 'bourgeoisie' tegen feodaliteit en absoluut koningschap. Dat was voor het Duitsche socialisme de gewenschte gelegenheid, om aan de politieke beweging de socialistische eischen over te stellen, al de Fransche vervloekingen en anathema's tegen liberalisme, vertegenwoordigend stelsel, concurrentie, enz. enz. ook aan de Duitsche massa's voor te orgelen, en haar te beduiden, dat zij bij deze beweging der 'bourgeoisie' niets te winnen, veeleer alles te verliezen hadden. Het Duitsche socialisme zag echter over het hoofd, dat al die half-liberale zaken wel in Frankrijk waren, maar in Duitschland niet ééns bestonden, dat zij dáár nog eerst tot stand moesten gebracht worden. Het resultaat was, dat het 'ware' socialisme, in de handen der absolute Duitsche regeeringen, slechts als boêman, als vogel-verschrikker tegen de liberalen diende. Het werd gebruikt als een wapen tegen de 'bourgeoisie'. En behalve dat het die mooie rol speelde, vertegenwoordigde het 'ware' socialisme dan nog een reactionnaire zaak, namelijk het belang der Duitsche klein-burgerij ('das Pfahlbürgerthum'). Die Duitsche klein-burgers waren wanhopend bang voor twee zaken: voor de heerschappij der groote industrie met haar concentratie der kapitalen, en voorts voor het opkomen van een revolutionnair proletariaat. Het 'ware' socialisme zou nu - in hun oog - beide vliegen met één klap kunnen doodslaan. Zoo vonden de 'ware' socialisten klandisie bij die klein-burgers. Het kleed, geweven uit spinnewebben der speculatie, geborduurd met bloemrijke frases, doortrokken met een bedwelmenden geur van gemoeds-dauw - in welk kleed nu de Duitsche socialisten de brokken been van hun eeuwige waarheden wikkelden - deed nog den aftrek van hun artikel bij dit publiek toenemen. Zijnerzijds dacht het Duitsche 'ware' socialisme werkelijk, dat het zijn taak was de hoogdravende vertegenwoordiger dezer klein-burgerij te wezen. Het proclameerde de Duitsche natie als de normale natie en den Duitschen 'Spieszburger' als den normalen mensch. Het trad op tegen het destructieve communisme, en stelde zich onpartijdig verheven boven elken klassen-strijd. Het modderde en werkte ontzenuwend.

b. Het CONSERVATIEVE of 'BOURGEOIS'-socialisme. Hieromtrent zegt het Manifest het volgende. Een deel der 'bourgeoisie' wenscht de sociale misstanden te verhelpen, om het bestaan der burgerlijke maatschappij te verzekeren. Hiertoe behooren: economisten, filantropen, humanitaire lieden, verbeteraars van den toestand der arbeidende klassen, organiseerders van weldadigheid, afschaffers

der dierenmishandeling, stichters van matigheids-vereenigingen, oprichters van winkel-vereenigingen van allerlei aard. En ook tot gansche stelsels is dit ‘bourgeois’-socialisme uitgewerkt. Als voorbeeld haalt het Manifest Proudhons ‘Philosophie de la Misère’ aan. Die socialistische ‘bourgeois’ willen de levens-voorwaarden der moderne maatschappij, zonder de noodwendig daaruit voortkomende kampen en gevaren. Zij willen de bestaande maatschappij, na aftrek van de elementen, die haar revolutionneeren en tot ontbinding brengen. Zij willen de ‘bourgeoisie’ zonder het proletariaat. De ‘bourgeoisie’ stelt zich de wereld, waarin zij heerscht, natuurlijk als de beste wereld voor. Het ‘bourgeois’-socialisme verwerkt deze troostrijke voorstelling tot een half of tot een gansch systeem. Wanneer dit socialisme aan het proletariaat de opwekking doet uitgaan, om zijn stelsel te verwerkelijken en binnen het nieuwe Jeruzalem te treden, dan verlangt het in den grond van zijn hart slechts, dat het proletariaat in de tegenwoordige maatschappij moge blijven staan, maar zijn hatelijke voorstelling daarvan aflegge. Een tweede, minder stelselmatige, doch meer practische vorm van het socialisme zoekt de arbeiders-klasse van elke revolutionnaire beweging af te brengen, door het argument, dat niet een of andere politieke verandering, maar slechts een wijziging der materieele levens-verhoudingen haar van nut konde zijn. Onder verandering der materieele levens-verhoudingen verstaat dat socialisme echter geenszins de afschaffing van de burgerlijke productie-verhoudingen - hetgeen slechts op revolutionnairen weg kan gebeuren - maar wel het aanwenden van administratieve verbeteringen, die op de basis van deze productie-verhoudingen mogelijk zijn, die derhalve aan de verhouding van kapitaal en loon-arbeid niets veranderen, maar in het beste geval voor de ‘bourgeoisie’ de kosten van haar maatschappij iets verminderen en de staathuishouding vereenvoudigen. Zijn meest adequate uitdrukking bereikt het ‘bourgeois’-socialisme eerst dan, wanneer het tot een louter redekunstige figuur wordt. Vrije handel - in het belang van de arbeidende klasse; bescherming - in het belang der arbeidende klasse; cellulaire gevangenis - in het belang der arbeidende klasse, ja, dat is het laatste, het éénig ernstig gemeende woord van het ‘bourgeois’-socialisme. Het socialisme der ‘bourgeoisie’ bestaat juist in de uitdrukkelijke verklaring, dat de ‘bourgeois’ ‘bourgeois’ zijn - in het belang der arbeidende klasse.

c. Ten-slotte het KRITISCH-UTOPISTISCH socialisme en communisme. Het Manifest zegt, dat het hier geen melding maakt van de literatuur, die in alle groote moderne revoluties de eischen van het proletariaat uitsprak. bijv. de geschriften van Babeuf. Slechts op het volgende vestigt het de aandacht. - De eerste pogingen van het proletariaat, om, in een tijd van algemeene opwinding, van de omvèrwerping van de feodale maatschappij, direct zijn eigen klassen-belang door te zetten, leden noodwendig schipbreuk wegens de onontwikkelde gestalte van het proletariaat-zelf, en door het gemis van de materieele condities van zijn bevrijding, die juist eerst het product van het burgerlijk tijdvak zijn.

De revolutionnaire literatuur, welke die eerste bewegingen van het proletariaat begeleidde, is naar haar inhoud noodwendig reactionnair. Zij leert een algemeen ascetisme en een ruwe gelijkmakerij. De eigenlijke socialistische en communistische stelsels: de stelsels van Saint-Simon, Fourier, Owen, enz. duiken op in de eerste onontwikkelde periode van den kamp tusschen proletariaat en 'bourgeoisie'. De uitvinders van die systemen zien wel is waar de tegenstelling der klassen, evenals de werkzaamheid der ontbindende elementen in de heerschende maatschappij-zelve, maar zij aanschouwen aan de zijde van het proletariaat geen historische zelf-werkzaamheid, geen hem eigendommelijke politieke beweging. Daar de ontwikkeling der klassen-tegenstelling gelijken tred houdt met de ontwikkeling der industrie, vinden zij de materieele voorwaarden ter bevrijding van het proletariaat in het leven niet voorhanden, en zoeken zij naar de sociale wetenschap, naar sociale wetten, om die voorwaarden te scheppen. In de plaats der maatschappelijke werkzaamheid moet dus hun eigen persoonlijke uitvindende werkzaamheid treden; in de plaats der historische voorwaarden der bevrijding komen fantastische voorwaarden; in de plaats der gestadig voortschrijdende organisatie van het proletariaat tot klasse verschijnt een eigen uitgebroeide organisatie der maatschappij. De toekomstige wereld-geschiedenis lost zich voor hen op in de propaganda en practische uitvoering van hun eigen maatschappelijke plannen. Wel is waar, zijn zij zich bewust, hoofdzakelijk in het belang der arbeidende klasse, als de lijdende klasse, te werken, maar hun plan omvat toch alle klassen der maatschappij, ook de heerschende klasse. Zij begrijpen den klassenstrijd niet en verwerpen de groote revolutionnaire actie. Zij zijn fantasten. - Hun geschriften bevatten echter ook een kritisch deel. Dat deel levert zeer waardeerbaar materiaal, al hebben de positieve voorstellen ter verbetering altijd een utopistische strekking. De beteekenis van het kritisch-utopistisch socialisme en communisme staat in omgekeerde reden tot de historische ontwikkeling. In dezelfde verhouding, waarin de werkelijke klassen-strijd zich ontwikkelt en vormt, verliest deze fantastische verheffing boven den strijd, deze fantastische bekamping van den strijd, alle practische waarde, alle theoretische rechtvaardiging. Waren dan nog de eerste uitvinders dezer systemen ook in veel opzichten revolutionnair, zoo vormen hunne leerlingen telkenmale reactionnaire secten. Zij blijven droomen, bouwen kasteelen in de lucht, en doen een beroep op de filantropie der burgerlijke harten en geldzakken, om zulke kasteelen te verwezenlijken. Ten-slotte keeren zij zich zelfs tegen de politieke beweging der arbeiders, welke, volgens hen, slechts uit een blind ongeloof aan het door hen verkondigde nieuwe evangelie kan ontstaan.

IV.

- In de vierde en laatste plaats behandelt het Manifest de positie, die de communisten innemen tegenover de onderscheidene oppositie-partijen.

Let op, dat de communisten wel is waar strijden voor het be-

reiken der dadelijk voor de hand liggende doeleinden en belangen der arbeiders-klasse, maar dat zij daarbij te-gelijk in de tegenwoordige beweging de toekomst der beweging vertegenwoordigen. Zij ondersteunen dus overal elke revolutionnaire beweging tegen de bestaande maatschappelijke en politieke toestanden. In alle deze bewegingen zetten zij de e i g e n d o m s - v r a a g , welken meer of minder ontwikkelden vorm die dan ook moge aangenomen hebben, als de hoofd-vraag der beweging op den vóórgrond. Zij verzuimen geen oogenblik, bij de arbeiders een zoo helder mogelijk bewustzijn van de vijandelijke tegenstelling tusschen proletariaat en 'bourgeoisie' wakker te roepen. Zij arbeiden overal aan de verbinding en verstandhouding der democratische partijen van alle landen.

'De communisten versmaden het, hun inzichten en oogmerken geheim te houden. Zij verklaren openlijk, dat hun doeleinden slechts bereikt kunnen worden door *de gewelddadige omvèrwerping der geheele bestaande maatschappelijke orde*. Mogen de heerschende klassen voor een communistische revolutie sidderen! De proletariërs hebben daarbij niets te verliezen dan hun ketenen. Een wereld hebben zij te winnen. P r o l e t a r i ë r s v a n a l l e l a n d e n v e r e e n i g t u!'

III.

Zóó eindigde het Manifest.

Indien onze lezers de moeite hebben genomen het in zijn geheel te doorlezen, dan zullen zij opgemerkt hebben, dat het drie zeer scherpe conclusiën bevatte.

De eerste was deze: dat het socialisme niet was een of andere conceptie van het brein, maar een h i s t o r i s c h e b e w e g i n g der maatschappij. Het was, volgens het Manifest, de richting, die de samenleving insloeg. Haar noodlot als gij wilt. Alle reformatorische lessen konden - zóó redeneerde het Manifest - niets uitrichten, zoolang de economische ontwikkeling der maatschappij ontbrak. Was deze eens dáár, dan waren de lessen onweêrstaanbaar. De maatschappelijke toestanden hingen niet af van het willen en handelen der leden van de maatschappij, maar het willen en handelen der menschen hing af van de sociale toestanden, waaronder de lieden leefden. Niet de menschen maakten de maatschappij tot wat zij was, maar de maatschappij maakte de menschen tot wat zij waren. De maatschappij werd niet gemaakt, zij ontwikkelde zich, zij werd. IJdel was het, zich te verdiepen in de vraag: hoe de maatschappij er in de toekomst zou uitzien? Zij zou er uitzien, gelijk zij onder de dan aanwezige omstandigheden er uitzien moest, zóó en niet anders. Geen mensch kon daarop invloed oefenen. Elk tijdperk van ontwikkeling, dat de maatschappij doorliep, hoe ellendig het op zich-zelf genomen ook ware, was een noodzakelijke schakel in den ontwikkelings-gang tot een anderen en beteren toestand. Uit dat oogpunt moesten al de questies worden beschouwd, die het socialisme beroerden. Men moest den

historischen kant der vraagstukken in 't oog houden. Men zou dan leeren af te wijzen - op het terrein der sociale leer en toepassing - elk bedenksel of combinatie van vernuft of gemoed, kortom elk bedacht middel, dat niet voortvloeide uit of samenhing met de wording der maatschappij. Het socialisme zou voortaan niets meer willen weten van een verzameling van zulke recepten. Het zou slechts een historischen blik willen werpen en geven op de wording en groei der samenleving. Beoordeelde men aan de hand der socialisten, als Marx en Engels, bijvoorbeeld het eigendoms-recht, dan zou men verstaan, dat de socialistische hervorming en vervorming van dat eigendoms-recht er ééne was, die niet in beginsel verschilde van alle andere wijzigingen, welke in den loop der tijden in het eigendoms-recht waren verkregen. En zóó was het met alle maatschappelijke vraagstukken. De emancipatie van het proletariaat zou eerst tot stand komen door de economische vervorming der productie-zelve. Van zulk een transformatie der voortbrengings-voorwaarden moest de vrijwording der klasse der misdeelden verwacht worden. De maatschappij zette zich uit: verbreedde en verwijdde van-zelf alle evenredigheden en verhoudingen. Men kon dus rustig, zonder ongeduld, de geweldige beweging, de drijfkracht der maatschappij volgen. Door tegenstand kon men slechts hier en dáár de uitkomst vertragen, een struikelblok opwerpen. Doch wat wij rotsen waanden te zijn, zou in dien wielenden stroom der maatschappij, door dat glijdend water, als dun papier worden doorsneden. Lachwekkend was het gespartel der kleine staakjes van menschen-armen, die de vaart der maatschappelijke ontwikkeling zouden willen tegenhouden!

De tweede conclusie was: dat het socialisme, volgens het Manifest, niet iets liefelijks bedoelde, niet een harmonie of samenwerking, maar zich stelde op het standpunt van d e n k l a s s e n - s t r i j d . Het socialisme accepteerde dien klassen-strijd, als de wet der samenleving. Slechts door de worsteling der klassen kwam de vooruitgang tot stand. Zóó was het in het verleden geweest, zóó bleef het ook nu. In het verleden was de ‘bourgeoisie’ de meest revolutionnaire macht geweest, en had zij haar omwentelings-karakter zeer scherp doen gelden tegen de feodaliteit en geheel het oude ‘régime’ (de productie-verhoudingen) der maatschappij. Thans was een geweldige kamp tegen die ‘bourgeoisie’, of tegen het kapitaal, te voorzien. Alle kracht moest thans uit het proletariaat alléén voortkomen. Aan het ideëel begrip, dat de misstanden der maatschappij ook met behulp der bezittende klassen zouden kunnen worden opgeheven, moest vaarwel worden gezegd. De werkstakingen, die hier en ginds reeds uitbraken, waren slechts voorposten-gevechten, schermutselingen vóór den grooten strijd. Het proletariaat moest zich dus consequent op voet van oorlog zetten. De menigte van werkloozen en hongerlijders van onze eeuw was niet een toevallig verschijnsel van onzen tijd, neen, het was het noodzakelijk gevolg der economische ontwikkeling. De toestanden moesten desnoods nog slechter worden, vóórdat er verbetering was te wachten. In plaats van te verminderen, zou de

ellende toenemen, naarmate het proces van ontwikkeling voortging. De opéénhooping van productie-middelen in enkele handen, de verdrukking en afbeuling van den arbeid, zouden een punt bereiken, waarop die elementen niet meer binnen den kapitalistischen cirkel zouden te houden zijn. Dan zou de massa uitéénbarsten. De ‘bourgeoisie’ zou de leiding van het geheel verliezen. Het proletariaat zou dan op zijn beurt de heerschende klasse worden. Het zou, bij de revolutie, beginnen met haar sterken arm te doen voelen aan de oude ‘bourgeoisie’. Trouwens reeds thans beoordeelde dat proletariaat de ‘bourgeoisie’ niet zacht. Was de arbeidende klasse redelijk goed geluimd, dan sprak zij den weelderigen burger het woord van Shakespeare (King Lear, act III scene IV) toe:

> Neem artsenij,
> Voel zelf eens goed, wat arme drommels voelen,
> En schud uw overvloed op hen, opdat
> de Hemel meer rechtvaardig blijk'!

Doch in den regel was de arbeider barsch gestemd. De wrevel gaf reeds telkens aanleiding over en weder tot wrijving en botsing. De zelfzucht der rijken had zich geaccentueerd, welnu ook het proletariaat was een macht, en zou haar ‘dommekracht’ tegen de hardheid der vermogenden stellen. Het verzet tegen de bestaande maatschappelijke toestanden, waarvan men de gebreken inzag, zou door de arbeiders aanvallender-wijze nu geschieden. Aan gevoel zou niet meer worden toegegeven, aan tranen van anderen niet meer worden gedacht. Lang genoeg hadden de arbeiders getoond slechts voor ééne zaak geduld te hebben, te weten: om het nimmer ophoudend gezwoeg van den arbeid te verduren. Het geduld was uit. De klassen-strijd was dáár. Men stroopte de mouwen op en zou gaan vechten. Men zou, als men overwon - en daaraan viel niet te twijfelen - een tijdlang de veroverde Staats-macht gebruiken om een geweldigen onteigening op de ‘bourgeoisie’ toe te passen. Het revolutionnair GEWELD zou zijn grepen doen. Dan eerst, als de onteigening had plaats gehad, zou het proletariaat van-zelf als klasse verdwijnen. De oude klassen-tegenstellingen zouden te-niet gedaan zijn. De klassen-strijd was geëindigd.

De derde conclusie was: dat het socialisme wel degelijk een o r g a n i s a t i e der proletariërs bedoelde. En wèl tweeledig. Namelijk een goed ingerichte solidariteit van alle arbeiders, een internationale voeling, en voorts een nationale groepeering, een gewapend kamp in elk land. Men moest de burgerlijke maatschappij met haar klassen en klassen-tegenstellingen vervormen tot een groote associatie, waarin de vrije ontwikkeling van een ieder de voorwaarde van de vrije ontwikkelingvan allen was. Overal moest men dus beginnen met arbeiders-vereenigingen te maken, en die te versterken waar zij bestonden. Daarvoor was noodig organisatie. Want de arbeid moest door de gemeenschap worden uitgevoerd. De gemeenschap moest dan verder de regeling hebben van den maatschappelijken arbeid. Het veelsoortige en vele werk zou dan

naar een beginsel van samenwerking worden uitgevoerd. Men zou niet langer bij den arbeid elkander tegenwerken. Neen, wat terhand was genomen zou worden voleindigd. Wat de één reeds deed, zou de ander kunnen nalaten. De maatschappij zou dan blijken te zijn, wat zij werkelijk was, een werk-inrichting in 't groot, die bestuurd moest worden naar regelen, welke voor zulke werk-inrichtingen passen. Want ten-slotte was de maatschappij de inrichting om in al onze stoffelijke behoeften te voorzien. En wanneer de maatschappij dat ging doen, door een verstandige regeling van den arbeid, door gemeenschappelijke voortbrenging op den grondslag van gemeenschappelijk eigendom van alles wat tot de voortbrenging noodig is, dan zou de mensch eerst waarlijk vrijgemaakt wezen van zijn stoffelijke behoeften. Ook de geringste mensch, de hongerlijder van zoo-even, zou dan een mensch-waardig bestaan kunnen hebben. De arbeidende standen in gansch Europa moesten daarom het begrip ‘leiding’ zich laten welgevallen. Ook hun ideaal moest zijn orde en éénheid. En het eerste ‘parool’, dat hun nu gegeven werd, was aanéénsluiting. De *arbeiders aller landen* moesten allen in het gelid gaan staan, als één persoon handelen, denken, voelen. Het optreden van alle proletariërs als één man zou de nieuwe factor in het Europeesch huishouden worden.

Wij sluiten met twee opmerkingen.

Allereerst vestigen wij de aandacht er op, dat het Communistisch Manifest, zelfs wanneer men zich slechts tot de kiem of het eerste beginsel bepaalt, waarlijk niet - in den tijd waarin het werd opgesteld - de denkbeelden van alle socialisten weêrgaf. Verwijderd van de vast afgedamde en binnen stevige bedding gehouden allengs zwellende rivier van dit georganiseerd socialisme, golfden wateren, hier als een beek of vliet, dáár als een meer, elders als een poel, doch die ook de strekking hadden om zich tot één drijvend vlak misschien te vereenigen. Het was de a n a r c h i s t i s c h e s t r o o m . In de vorige eeuw had Godwin vooral de bronnen geopend, waaruit dat water zou opborrelen. Sinds was, overal waar het georganiseerd stelsel van het socialisme den socialisten-zelven te knellend, te tiranniek scheen, die richting opgekomen; een richting, die uitging van een volkomen, maar nu ook absolute erkenning van het individualiteits-beginsel, en die uitliep op een volledige verwerkelijking der begrippen vrijheid en gelijkheid. Toen, in de Vereenigde Staten van Noord-Amerika, de Fourieristen op allerlei plaatsen ‘phalanxen’ organiseerden, vestigde Josiah Warren, dien wij reeds bij Robert Owen hebben ontmoet - zie ons tweede deel pag. 296 - dadelijk, tegenover die georganiseerde, vast inééngesloten lichamen, een volkomen vrije associatie, gebaseerd op de souvereiniteit van het individu, en hij noemde die geheel vrije vereeniging: ‘Modern Times’[1)]. Victor

1) Zie John Humphrey Noyes, ‘History of American Socialisms’, Philadelphia, 1870, pag 99, voorts pag. 42, 49, 94, en 374.

Considerant had op het laatst van zijn loopbaan - zie ons derde deel pag. 191 - een zwenking tot dergelijke ideeën gemaakt. Sinds hadden jong-Hegelianen op dat aanbeeld geslagen, Max Stirner was opgestaan en P r o u d h o n had op zijn manier een vaste plooi aan dat alles gegeven, door het anarchisme als het ware wetenschappelijk te ontvouwen. Niet zonder beteekenis is het, dat het Communistisch Manifest vooral dien Proudhon als tegenstander beschouwt. Hij is in dit Manifest de type van den 'bourgeois'-socialist. Gelijk de 'bourgeoisie' steeds het beginsel van het individualisme vóórop stelde, ging ook Proudhon, hoe hemelsbreed hij van die 'bourgeoisie' overigens mocht verschillen, van de leer uit, dat het individu en het door dat individu gesloten contract alle maatschappelijke regelen beheerschte. Het Manifest, dat organisatie der gemeenschap wilde, drukte dus Proudhons naam af ter waarschuwing voor allen. Hij was de verleider, de valsche vriend. Volgde men dien wegwijzer, dan was het mogelijk, dat het socialisme voorloopig tegen klippen zou stranden. Het absolute individualiteits-idee, verwant aan willekeur en nihilisme, zou een afgrond blijken, en de ééne afgrond zou zich dan openen na den anderen. Het was alsof Marx reeds dacht aan den terroriseerenden tegenstander, die weldra zou oprijzen: Bakounin.

Dit wat betreft de stelling of positie van het Communistisch Manifest onder de socialisten-zelven.

Wat de verhouding van de 'bourgeoisie' of gezeten middenklasse tegenover dit Manifest aangaat, zoo moeten wij slechts constateeren, dat die midden-klasse er in de dagen, toen dat programma uitkwam, in 't geheel niet op lette. Het was, alsof die 'bourgeoisie' soms met blindheid was geslagen. Trof het ons reeds vroeger, hoe het te bejammeren was, dat de welgestelde burgerij zich slechts zoo oppervlakkig inliet met de denkbeelden der eerste vier groote socialisten onzer eeuw; konden wij soms de gedachte niet weêrhouden, dat de economische stroomingen onzer eeuw breeder en ruimer golfslag hadden kunnen verkrijgen, wanneer alle ontwikkelde kringen hadden kunnen goedvinden van de denkbeelden van Saint-Simon en Fourier ernstig kennis te nemen, in plaats van ze òf te bespotten, òf uitsluitend aan de lagere klasse ten-buit over te laten, - ook dit keer sloot men weder moedwillig de oogen. Toen eens de angst voor 'de groote maskerade' der op zoo hooge brozen voortstappende drama-helden van het jaar 1848 voorbij was; toen Cavaignac door zijn kanonnen in het gruwzaam bioedbad van Juni 1848 de orde had hersteld, wist men, als men later van socialisten sprak, niet veel anders te verhalen dan de aardigheid van een der Rothschilds, die aan zulk een socialist een frank als 'rechtmatig' aandeel in zijn fortuin had aangeboden. Hij-zelf (die Rothschild) bezat 40 millioen franken, daar Frankrijk 40 millioen inwoners telde, gaf hij op die manier ieder het deel van zijn vermogen. Want de socialisten wilden, volgens de populaire opvatting, toch niet anders doen dan den boêl gelijk-op deelen. Voorts wilden zij God, het huisgezin en den eigendom afschaffen. Andere begrippen over de socialisten

had de gezeten burger van het jaar 1850 niet. Dat er, na het uitvaardigen van het Communistisch Manifest, een vast, zoogenaamd wetenschappelijk programma was voor het streven van een partij, die wel eens, reeds door haar aantal alleen, al het pogen en doen der anderen zou kunnen overvleugelen; dat die massale scharen en kudden van werklieden, welke nu onsamenhangend en verstrooid nog niet te vreezen waren, ten-gevolge van de in het programma geteekende organisatie een compacte bewuste éénheid zouden kunnen worden, een bewerktuigd leger, naderend als een storm, geweldig als een orkaan, - dat ontging aan de beschaafde kringen dier dagen. De ellendigen echter der eeuw onthielden het, wilden verder geen fantasmen en utopiën meer gelooven, maar zouden zich gaan voorbereiden, om aan ‘het verzet’ tegen de bestaande maatschappij te denken en te werken.

EINDE VAN HET VIERDE DEEL.